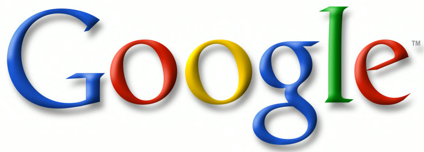

ГЛАСНИКЪ

ДРУЖСТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ.

СВЕЗКА VIII.

У БЕОГРАДУ

У КНЬИГОПЕЧАТНЬИ КНЯЖЕСТВА СРБІЕ.

1856.

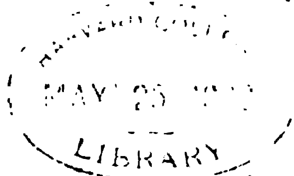

САДРЖАИ

Знаменитіе погрешке.

На страни 4 подъ III. изоставлѣно е: Са ˆ на првомъ и на другомъ слогу, н. п. на̑ко̑вань.

На страни 6 у врсти 1 стои ´ место ˋ.

СРБСКИ АКЦЕНТИ.

Написао Ђ. Даничићъ.

Овай ће чланакъ быти наставакъ на оно што самъ почео у кньизи Ф. Миклошића „Slavische Bibliothek“ (у Бечу 1851) на стр. 97—110. Онде самъ говоріо како се акценти меняю речима женскога рода кое се свршую на *а*, а овде самъ радъ то показати у речій мушкога рода кое се свршую на сугласно слово (међу кое иду и оне коима се на краю *л* претвара у *о*).

Познато е да Србскій езыкъ има четири акцента (´, ̑, ̀, ̏), одъ кои два (прва) долазе на дугимъ слоговима а два (последня) на краткимъ, а сви се разликую еданъ одъ другога, н. п. другчіе се прво *а* изговара у речи: гла́ва, другчіе у: пра̑вда, другчіе у: ма̀гла, а другчіе у: сла̏ва. *)

*) За дуга два акцента напоминѣ Ф. Миклошићъ у кньизи своіой „Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen“ (у Бечу 1852) на стр. 317 „dass hier zwei heterogene dinge, länge nämlich und betonung, verbunden werden.“ Али исто бива и у два кратка акцента, и у нъи се саставляю „zwei heterogene dinge,“ а то kürze und betonung, нити се другчіе може мислити, ерь су сви слогови или кратки или дуги а акценти долазе речима на слогове. По томе дакле ніе потребе сумняти имамо ли два дуга акцента, о чему може быти ни Ф. Миклошићъ не сумня, ерь међу примерима наводи не само „су̑диш“ него и „пи̑тати“. Много е знатніе што истый ученый Словенинъ на истомъ месту вели да у речій кое имаю два акцен-

Речій мушкога рода са сугласнимъ словомъ на краю имамо:

I. Одъ еднога слога, и то

1. са ̑, н. п. глâсъ, двôръ, крâй,

2. са ̏, н. п. брȁтъ, кȍнь;

та, одъ кои е еданъ свагда ̑, само еданъ слогъ има акц., а другій, на кои ставлямо ̑, да е само по просодійскомъ квантитету дугъ. Ову мисао свою потврђуе Ф. Миклошићъ трима стварима: 1) „der aus der wesenheit des wortes fliessende grundsatz, dass ein wort nur eine betonte sylbe, wenigstens nur auf einer sylbe den hauptton haben kann." Али ово старо правило, начинѣно за старе езыке, коима се оваке ствари као што су акценти не знати не могу, или одъ стары езыка безъ довольнога истраживаня пренесено на нове, обара само себе, ерь казавши да речь може имати само еданъ акц., одмахъ удара на трагъ додаюћи да баремъ *главный* акц. може имати само еданъ, одъ куда долази да може имати іошъ какавъ, кои, истина, ніе главанъ али е опетъ акц. 2) постанакъ слогова о коима е говоръ. Али другій слогъ у речи „сȕдимъ" (judico) не може быти да е постао другчіе него другій слогъ у речи „ȕдимъ" (noceo), а ово се было по акценту или по просодійскомъ квантитету ни найманѣ не разликуе одъ речи „Бȕдимъ", а съ овимъ е опетъ было по акценту или по просодійскомъ квантитету са свимъ еднака речь „ȕрâстъ", съ коіомъ е опетъ са свимъ еднакъ овай вин. падежъ съ предлогомъ одъ еднога слога: „ȕзъ рâстъ", а последня речь и безъ предлога остае „рâстъ." Или е дакле и на последнѣмъ слогу одъ речи „сȕдимъ" акц., или речь „рâстъ" и неброене друге немаю акцента, кое бы последнѣ было нечувена ствар у езыцыма баремъ

II. Одъ два слога, и то

1. са ́ на првомъ слогу, н. п. лу́пежъ,

2. са ̑ на првомъ слогу, н. п. ма̑норъ,

новіимъ. Истина у Србскомъ езыку има кратки слогова безъ акцента (н. п. оба крайня у речи „планѝна"), али други, кои бы се разликовали одъ слогова за кое се безъ икакве сумнѣ зна да имаю акц. было ̑ или ́, кои бы дакле были безъ акцента, я не познаемъ. 3) сведочанство В. С. Караџића, кои е 1818 године казао у речнику своме на стр. XXXVI: „*готово* би се могло рећи да је и „овај глас ̑ двојак у оним ријечма, ђе се два на„лазе у једној ријечи, н. п. па̑мћѐње, су̑ди̑м." Али узрокъ томе што се овде други слогови може быти другчіе изговараю (ако се другчіе изговараю) треба найпре тражити у томе што су овде два еднака акцента еданъ до другога. Има у езыку и ячи стварій него што су акценти, па кадъ се две еднаке састану, една другой уступа у нечему, тако се н. п. говори *во* место *воо*, *убо* м. *убоо*, *яти* м. *лати*, *поке* *) м. *по оке*. Кадъ ово не бы было правый узрокъ за што се у поменутимъ речима други слогови *може быти* разликую одъ прві него бы быо просодійскій квантитетъ, онда бы требало да исти слогови остаю такови и онда кадъ предъ нъима стои другій какавъ акц.

Што се тиче два кратка акцента, за чудо ми е како после поменутога чланка моега у кньизи „Slavische Bibliothek," и после мале мое Србске граматике, у найновіой Србской граматицы (Србска граматика за гимназіялну младежь княжества Србіе, написао Владимиръ Вућъ, професоръ езика Србскогъ и Славенскогъ, у Београду 1856) іошъ нема разлике између акцента ̀ и ̏, него су н. п. речи „звати" и „рећи" на стр. 30 забележене еднимъ знакомъ.

*) В. С. Караџића речникъ кодъ речи „двоке".

3. са ̀ на првомъ слогу, н. п. ѐзыкъ, свѐдокъ,

4. са ̏ на првомъ слогу, н. п. ӥстокъ,

5. са ́ на првомъ слогу и са ̑ на другоме, н. п. ра́збо̑й,

6. са ̑ на првомъ слогу и са ̑ на другоме, н. п. пра̑зни̑къ,

7. са ̀ на првомъ слогу и са ̑ на другоме, н. п. ю̀на̑къ, Ко̀сма̑й, Я̀ко̑въ,

8. са ̏ на првомъ слогу и са ̑ на другоме, н. п. вӥте̑зъ, ка̏ме̑нъ;

III. Одъ три слога, и то

1. са ́ на првомъ слогу, н. п. Ма́чванинъ,

2. са ̑ на првомъ слогу, н. п. ба̑новићъ,

3. са ̀ на првомъ слогу, н. п. по̀братимъ,

4. са ̏ на првомъ слогу, н. п. прї̏ятель,

5. са ́ на другомъ слогу, н. п. прия́воръ,

6. са ̀ на другомъ слогу, н. п. Мила̀динъ,

7. са ̀ на првомъ слогу и са ̑ на другоме, н. п. а̀ра̑нђелъ,

8. са ̏ на првомъ слогу и са ̑ на другоме, н. п. нѐ̏ра̑динъ,

9. са ́ на првомъ слогу и са ̑ на трећему, н. п. са́ветни̑къ,

10. са ̑ на првомъ и на трећемъ слогу, н. п. гла̑вничȃръ,

11. са ̀ на првомъ слогу и са ̑ на трећему, н. п. звѐрни̑къ,

12. са ̏ на првомъ слогу и са ̑ на трећему, н. п. за̏лога̑й,

13. са ̀ на другомъ слогу и са ̑ трећему, н п. болѐсни̑къ,

14. са ′ на првомъ слогу и са ̂ на другоме и на трећемъ, н. п. на́сто̂јни̂къ,

15. са ̀ на првомъ слогу и са ̂ на другоме и на трећемъ, н. п. про̀ти̂вни̂къ;

IV. Одъ четири слога, и то

1. са ′ на првомъ слогу, н. п. Па́лежанинъ,

2. са ̂ на првомъ слогу, н. п. Ру̂дничанинъ,

3. са ̀ на првомъ слогу, н. п. нѐпріятель,

4. са ̏ на првомъ слогу, н. п. ла̏ставичић̂ъ,

5. са ′ на другомъ слогу, н. п. Бана́ћанинъ,

6. са ̀ на другомъ слогу, н. п. упра̀витель,

7. са ′ на трећемъ слогу, н. п. полета́рацъ,

8. са ̀ на трећемъ слогу, н. п. митропо̀литъ,

9. са ̂ на првоме и на другомъ слогу, н. п. Ви̂нко̂вчанинъ,

10. са ̀ на првоме слогу и са ̂ на другоме, н. п. па̀сма̂рковацъ,

11. са ̏ на првомъ слогу и са ̂ на другоме, н. п. Мр̏ња̂вчевић̂ъ,

12. са ̀ на првомъ слогу и са ̂ на трећему, н. п. дѐверма̂вишъ,

13. са ̏ на првомъ слогу и са ̂ на трећему, н. п. ду̏гобра̂ђићъ,

14. са ′ на првомъ слогу и са ̂ на четвртоме, н. п. на́гоничâръ,

15. са ̀ на првомъ слогу и са ̂ на четвртоме, н. п. на̀поличâръ,

16. са ̏ на првомъ слогу и са ̂ на четвртоме, н. п. ђу̏туричâръ,

17. са ′ на другомъ слогу и са ̂ на четвртомъ, н. п. беза́кони̂къ,

18. са ́ на другомъ слогу и са ̑ на трећему, н. п. Бѣлòпа̑вловић,

19. са ̀ на другомъ слогу и са ̑ на четвртомъ, н. п. водѐнича̑ръ,

20. са ̀ на трећемъ слогу и са ̑ на четвртомъ, н. п. исповѐдни̑къ,

21. са ̏ на првомъ слогу и са ̑ на трећемъ и на четвртомъ, н. п. пȍлажа̑йни̑къ,

22. са ̀ на другоме слогу и са ̑ на трећему и на четвртомъ, н. п. рукòда̑вни̑къ;

V. Одъ петъ слогова, и то

1. са ́ на првомъ слогу, н. п. Пе́тковичанинъ,
2. са ̀ на првомъ слогу, н. п. Пòдгоричанинъ,
3. са ̏ на првомъ слогу, н. п. Срȅбрничанинъ,
4. са ̀ на другомъ слогу, н. п. Студѐничанинъ,
5. са ́ на трећему слогу, н. п. Помора́влянинъ,
6. са ̀ на трећемъ слогу, н. п. самоствòритель,
7. са ́ на четвртомъ слогу, н. п. Ѥрусали́мацъ,
8. са ̀ на првомъ слогу и са ̑ на другомъ, н. п. Кòста̑йничанинъ,

9. са ̀ на првомъ слогу и са ̑ на трећемъ, н. п. Кàрано̑вчанинъ,

10. са ̀ на првомъ слогу и са ̑ на четвртомъ, н. п. ку̏пикраста̑вчић,

11. са ̀ на другомъ слогу и са ̑ на петомъ, н. п. понѐдеони̑къ,

12. са ̀ на трећемъ слогу и са ̑ на петомъ, н. п. крвопрòлитни̑къ,

13. са ̀ на четвртомъ слогу и са ̑ на петоме, н. п. исподсунча̀ни̑къ;

VI. Одъ шестъ слогова, и то

1. са ′ на четвртомъ слогу, н. п. Брзопала́нчанинъ,

2. са ′ на петоме слогу, н. п. чутуронспи́лацъ,

3. са ‵ на другоме слогу и са ̑ на трећему, н. п. Радо̀ва̑шничанинъ,

4. са ‵ на другомъ слогу и са ̑ на шестоме н. п. понѐдеоничȃръ.

У неколико сложены речій стое акценти као у речій одъ кои су сложене: ту̑рчинъ-цвѣ̑тъ, а̀лай-ба̑ракъ, ра̑й-бо̀си̑лѣ, ра̀ки-са̀пу̑нъ, са̀муръ-ка̀лпакъ, бо̑йноко̀пляни̑къ, пр̑вобра̑тучедъ, и т. д. У речима кое нису сложене не налазе се оваковй акценти заедно. Овамо валя узети и речи: раноранилацъ и хаџинедо̀макъ.

Презимена одъ речій женскога рода (у коима е погрешка што се пише на краю іи́ћъ или ијћ), као Иліи́ћъ, Терзіи́ћъ, Куюнџіи́ћъ, Попадіи́ћъ и т. д., имаю ̑ на последнѣмъ слогу место два слога *іи* безъ акцента, и съ тога задржаваюћи акценте у свима падежима не иду међу речи кое имаю онолико слогова и онаке акценте као она, него иду међу речи кое имаю еданъ слогъ више него што имаю она а акценте исте и на истимъ слоговима као и она осимъ онога на последнѣмъ слогу, н. п. *Иліи́ћъ* не иде по акценту у еданъ редъ са речю: шльи̑ви̑къ, него са речю: по̀очимъ.

Садъ да видимо редомъ ове речи како имъ се акценти меняю у падежима. Будући да у Србскомъ езыку, као и у свакоме другомъ, има речій кое нису познате по свему народу, а съ тога имъ се ни акценти не могу свуда знати, очевидно е да се у овомъ чланку могу употребити само оне

речи кое су акцентима побележене на светъ изашле у найновіемъ Србскомъ речнику. За кои се годъ падежъ изрекомъ што не каже, у ономе стои акц. као и у именит. ед. За последньій слогъ падежа род. мн. кои свагда има ̑, не ће се поминяти. Ни падежу вин. ед., кадъ му е завршетакъ као у именит., не ће се акценти поминяти, еръ е онда и у акцентима еднакъ са именит.

I. Речи одъ еднога слога:

1. Съ акцентомъ ̑. Између овы речій

а) у неки остае акц. безъ промене готово у свима падежима, н. п. вра̑гъ има у род. ед.: вра̑га, дат. вра̑гу, вин.: вра̑га, зват.: вра̑же, твор.: вра̑гомъ; тако зна̑къ има у им. мн.: зна̑цы, дат.: зна̑цыма, вин.: зна̑ке, а у твор. и сказ. као у дат.

Све речи овога реда ніе потребе наводити; кое се не спомену у потоньимъ разделима, оне иду овамо; ево ій само неколико: бесъ, биръ, болъ, бркъ, везъ, видъ, влатъ, вргъ, гатъ, глибъ, гнятъ, гроздъ, данъ, дубъ, жигъ, жиръ, жлебъ, жуль, зракъ, кадъ, калъ, каръ, класъ, ключъ, кругъ, лубъ, лукъ, мрсъ, растъ (statura), сврабъ, смрадъ, срамъ, србъ, станъ, стидъ, тракъ, трупъ, удъ, цветъ, чиръ, шмркъ. Овамо иду и ове речи, кое су променивши на краю *л* на *о* постале одъ два слога, па съ тога и другій акц. добиле: де̑о (=де̑лъ), ждра̏о (=ждра̏лъ), жму̑о (=жму̑лъ), ка̏о (=ка̏лъ), му̑о (=му̑лъ), цва̏о (=цва̏лъ).

У сказ. ед. меня се ̑ на ́, н. п. бре̑гъ: бре́гу; бру̑съ: бру́су; ве̑къ: ве́ку; вра̑тъ: вра́ту; гла̑съ: гла́су; гра̑дъ: гра́ду; да̑ръ: да́ру; ду̑гъ: ду́гу; зи̑дъ: зи́ду; зу̑бъ: зу́бу; я̑зъ: я́зу; ка̑съ: ка́су; клю̑нъ: клю́ну; ли̑къ: ли́ку; ли̑стъ: ли́сту; лу̑гъ: лу́гу; мра̑къ: мра́ку; па̑съ: па́су; пи̑ръ: пи́ру; пру̑тъ: пру́ту; ра̑дъ:

ра́ду; рȇдъ: ре́ду; рȇпъ: ре́пу; сȃдъ: са́ду; сȃтъ (favus): са́ту; свȇтъ: све́ту; снȇгъ: сне́гу; стрȗкъ: стру́ку; сȗдъ: су́ду; трȃгъ: тра́гу; тр̑къ: тр́ку; тр̑нъ: тр́ну; трȗдъ: тру́ду; хлȃдъ: хла́ду; црȇпъ: цре́пу; члȃнъ: чла́ну; чȗнъ: чу́ну; и т. д.

Само у речій овога реда кое значе челядь и животиню налазимъ да се акц. не меня у реченомъ падежу, н. п. вȗкъ у сказ. остае: вȗку. Да бы се о манѣ труда могло дознати ако се овде варамъ, потребно ми се чини пописати све оваке речи; ево ій: банъ, бравъ, врагъ, вранъ, гемъ, гигъ, груй, дроздъ, другъ, жбиръ, ждралъ, зверъ, здуръ, зецъ, ежъ, керъ, кнезъ, косъ, лій, лисъ, мравъ, мужъ, осъ, празъ, пужъ, пукъ, синъ, спужъ, трутъ *), ћукъ, црвъ, чврль, шкуль, штркъ, и имена Блажъ, Влаћъ, Миль.

Грȍтъ, речь скраћена одъ *грохотъ*, може быти да у реченомъ падежу зато не меня акцента што га не меня ни она одъ кое е скраћена.

У падежу им. мн. кадъ се предъ наставакъ *и* умеће *ов* или *ев*, меня се ̑ на ̏, н. п. брȃвъ: брȁвови; брȇгъ: брȅгови; бр̑къ: бр̏кови; бȗкъ: бȕкови; глȃсъ: глȁсови; грȃдъ: грȁдови; дȃръ: дȁрови; дрȗгъ: дрȕгови; ждрȃлъ: ждрȁлови; звȇръ: звȅрови; зȇцъ: зȅцови; зȋдъ: зȉдови; кȇръ: кȅрови; кнȇзъ: кнȅзови; кȏсъ: кȍсови; кȗмъ: кȕмови; мȇхъ: мȅхови; мȗжъ: мȕжеви; ȏсъ: ȍсови; пȃсъ: пȁсови; рȇпъ: рȅпови; сȃгъ: сȁгови; сȋнъ: сȉнови; снȇгъ: снȅгови; сȗдъ (vas): сȕдови; цвȇтъ: цвȅтови; црȇпъ: црȅпови; чȋръ: чȉрови; шмр̑къ: шмр̏кови.

У овакомъ се имен. падежу мн. у неколико речій не меня ̑ на ̏ него на ́: вȃлъ ва́лови; грȏздъ: гро́здови; дȇо (=дȇлъ): де́лови; жȗль: жу́лѣви; прȗтъ: пру́тови; пȗжъ (спȗжъ): пу́жеви (спу́жеви). Само су кодъ овы речій оваке промене назначе-

*) Ако иде овамо, а не ниже подъ б, аа.

не у речнику В. С. Караџића; али мислимъ да се овако меня акц. и у овима (за кое іошъ валя напоменути да се неке између нъи редко говоре у множини): векъ, влатъ, гемъ, глибъ, дубъ, жбунъ, єжъ, класъ, ликъ, листъ, млазъ, редъ, садъ, удъ, станъ, трутъ.

У овоме падежу безъ уметка *ов* или *ев* єдина бы речь *спужъ* имала ´ а не ̏ као у им. єд., ако не буде погрешка што у поменутомъ речнику кодъ нѣ стои спу́жи.

Кадъ речи у множини предъ наставкомъ немаю уметка *ов* или *ев*, онда у род. мн. меняю ̏ на ´, н. п. бр̂ка̂, да́на̂, дру́га̂, зу́ба̂, мра́ви̂, си́на̂, цр̂ви̂. — Са̂та̂ (horarum) место са́ти̂ говори се за то што є скраћено одъ сахата.

Кое речи у им. мн. меняю ̏ на ̏, оне у род. мн. место акцента на првомъ слогу имаю на другомъ ´, н. п. брего́ва̂, брко́ва̂, гласо́ва̂, градо́ва̂, даро́ва̂, друго́ва̂, зецо́ва̂, кнезо́ва̂, косо́ва̂, муже́ва̂, осо́ва̂, репо́ва̂, сино́ва̂, судо́ва̂, цвало́ва̂, црепо́ва̂.

Кое речи у поменутоме им. мн. меняю ̏ на ´, оне у род. мн. осимъ акцента ´ на првомъ слогу іошъ имаю и на другомъ ̂: гро́здо̂ва̂, де́ло̂ва̂, жу́лѣва̂, пу́же̂ва̂, и т. д.

Осимъ оны речій кое у им. мн. меняю ̏ на ̏, остале имаю у дат., твор. и сказ. мн. исте акценте као и у им. мн.: гро́здови: гро́здовима; де́лови: де́ловима; бр̂цы: бр̂цыма; мра̂ви: мра̂вима, и т. д. За речи као што су последнѣ две, кое немаю уметка *ов* или *ев*, може быти да се варамъ; одъ речій *зубъ* и *црвъ* слушао самъ у овимъ падежима ´ место ̂: зу́бима, цр́вима; овако и бр́цыма

место бр̑цыма чуо самь одъ еднога пріятеля, на коега бы се говоръ могао ослонити.

А кадъ се у им. мн. ̑ меня на ̏, онда у речена три падежа место акцента ̏ на првомъ слогу стои на другоме ̀: кнёзови: кнезо̀вима; сйнови: сино̀вима. Истина да су између оваки речій само узъ ове две у речнику В. С. Караџића ставлѣне ове промене, али самь ій слушао и у овы: брёгови: брего̀вима; бр̑кови: брко̀вима; гра̑дови: градо̀вима; ку̑мови: кумо̀вима; су̑дови: судо̀вима. У осталы оваковы речій быће у овимъ падежима обичніи онай акц., кои имаю у им. мн.: да̏ровима, му̑жевима, звёровима, цвётовима; а съ оваки мъ акцентомъ слушао самь у овимъ падежима неке и одъ оны речій, за кое рекохъ да самь ій слушао и другчіе, н. п. гра̑довима, гла̑совима.

Вин. и зват. мн. имаю акценте као и им. мн.: зу̑бе, зу̑би, кнёзове, кнёзови, пу̑жеве и т. д.

б) у неки се меня акц. готово у свима падежима, и то

аа) ̑ на ́ у свима падежима осимъ оны кои ће се на по се споменути, н. п. стри̑цъ има у род. ед.: стри́ца, дат.: стри́цу, вин.: стри́ца, твор.: стри́цемъ, сказ.: стри́цу; тако дво̀ръ има у им. мн дво́ри и дво́рови, и т. д.

Осимъ ове две речи овамо иду іошъ и ове: алъ, амъ, банъ, бачъ, Бечъ, бикъ Брачъ, брестъ, бунъ, валь, врань, врачъ, гай, грехъ, грмъ, Гружъ, гунь, Драчъ, дремъ, дренъ, ђакъ, Ђуръ, злићъ, зоръ, кецъ, кипъ, клипъ, ключъ, краль, крижъ, Крмъ *), кутъ, лекъ, Лимъ, лучъ, Льигъ, малъ, маль, миръ

*) Крмъ, Кубанъ и Кавказъ мачь е твой завладао.
І. Рајићъ, бой змая са орлови (у Бечу 1791) с 3.

(pax и murus), митъ, Нинъ, Нишъ, ножъ, панъ, Пекъ, пластъ, плаштъ, пришть, прудъ, путъ, растъ (quercus), Ратъ, Римъ, ритъ, рифъ, руштъ, сапъ, свакъ, свинь, скутъ, смиль, смуђъ, сређъ, Сремъ, Стигъ, стубъ, ступъ, судъ (judicium), трудъ (opera), ћаръ, Убъ, умъ, ханъ, храмъ, хумъ, цеђъ, чамъ (чамацъ), чкаль, цакъ, Шамъ, шашъ, шибъ, шкипъ, шпагъ, штапъ, штитъ. Овамо иду и речи за множину: у́лѣви, шу́лѣви.

У зват. ед. остае акц. као у имен., н. п. грêхъ: грêше; ђâкъ: ђâче; крâль: крâлю; стрûцъ: стрûче, и т. д.

Мûръ (pax) у твор. ед. осимъ обичнога мûромъ има и мûромъ (седи съ мûромъ).

У род. мн. осимъ акцента ́ на првоме слогу имаю речи овога реда іошъ и на уметку *ов* и *ев* акц. ˆ, н. п. врâчъ: вра́чêвâ; грмъ: гр́мôвâ; двôръ: дво́рôвâ; ключъ: клю́чêвâ; крâль: кра́лѣвâ; нôжъ: но́жêвâ; пâнь: па́нѣвâ; сŷдъ: су́дôвâ; штâпъ: шта́пôвâ и т. д.

Да ли међу ове речи иде и вûръ? У речнику В. С. Караџића стои кодъ ове речи забележено да у род. ед. има вûра; по томе бы и она ишла овамо; али на истоме месту стои да ова речь у им. мн. има вûрови; по томе или е ово између свію речій овога реда една коя у множини овако меня акц., или нема у род. ед. вûра него вûра, и онда не иде у овай редъ него напредъ подъ а.

бб) ˆ на ̏ у свима падежима осимъ оны кои ће се іошъ на по се споменути, н. п. бôгъ има у род. ед.: бо̏га, дат.: бо̏гу, вин.: бо̏га, зват.: бо̏же, твор.: бо̏гомъ; тако гôстъ и рôгъ, има у им. мн.: го̏сти, ро̏зи, у вин.: го̏сте, ро̏ге.

Осимъ ове три речи овамо иду іошъ и ове: бой, бокъ, боръ, бродъ, брой, вой, гной, годъ, даждъ, домъ, достъ, дробъ, збой, зборъ, змай, зной, ковъ, котъ, край, кровъ, крой, Лабъ, ледъ, ловъ, лой, махъ, медъ, мехъ, мостъ, ной, носъ, плодъ, плотъ, постъ, потъ, прахъ, рай, ровъ, родъ, рой, рокъ, свой, скокъ, смехъ, смокъ, сой, сокъ, срокъ, створъ, страхъ, тастъ, товъ, торъ, тровъ, ходъ, чворъ.

У сказ. ед. меня се ̑ на ̀, н. п. бо̑й: бо̀ю; до̑мъ: до̀му; дро̑бъ: дро̀бу; зно̑й: зно̀ю; кро̑въ: кро̀ву; ле̑дъ: лѐду; ло̑въ: ло̀ву; ло̑й: ло̀ю; ме̑дъ: мѐду; но̑съ: но̀су; пра̑хъ: пра̀ху; ра̑й: ра̀ю; ро̑гъ: ро̀гу; ро̑дъ: ро̀ду; смо̑къ: смо̀ку; стра̑хъ: стра̀ху; хо̑дъ: хо̀ду; чво̑ръ: чво̀ру. — Само за речи, кое значе што живо рекао бы да немаю ове промене у овомъ падежу, него да остае ̏ као у род.; такове су ове: богъ, гостъ, достъ, змай, ной, тастъ.

У множини кое речи предъ наставкомъ имаю уметакъ *ов* или *ев*, оне у им. меняю ̑ на ̀: бо̑й: бо̀еви; бо̑ръ: бо̀рови; бро̑дъ: бро̀дови; до̑мъ: до̀мови; пло̑дъ: пло̀дови; ро̑дъ: ро̀дови; ро̑й: ро̀еви; чво̑ръ: чво̀рови, и т. д. Две само речи не меняю у овомъ падежу ̑ на ̀, него на ̏: кра̑й: кра̏еви; ро̑гъ: ро̏гови.

Кое речи у овакомъ им. мн. имаю ̀, оне у род. на уметку *ов* и *ев* іошъ добіяю ̑: бро̀дови: бро̀до̑ва̂; до̀мови: до̀мо̑ва̂. А кое у овакомъ им. имаю ̏, оне у род. губе овай акц., а место нѣга имаю на поменутомъ уметку ́: кра̏еви: крае́ва̂; ро̏гови: рого́ва̂. Овако самъ и одъ речи ро̑й чуо у овомъ падежу: рое́ва̂. Безъ уметка *ов* и *ев* ако се одъ кое речи род. мн. говори, не знамъ какавъ бы имао акц. Истина, *гостъ* има у овомъ падежу го̀сти̂ и го̀стію̂, али се по овой речи не може о други-

ма судити, еръ она има другчій наставакъ (и, ію), а према наставцыма често се акценти меняю.

Кое речи у им. мн. имаю ̀, оне задржавaю овай акц. и у осталимъ падежима мн., н. п. брȍдови: брȍдовима, брȍдове; дȍмови: дȍмовима дȍмове. Кое у овакомъ им. падежу са уметкомъ имаю ̏, оне у дат., твор. и сказ. рекао бы да имаю само на уметку ̀: кра̏еви: краѐвима; рȍгови: рогȍвима; а у вин. остае ̏ на првомъ слогу: рȍгове. А безъ уметка и у овимъ падежима мислимъ да остае акц. као у им. мн., н. п. рȍге, рȍзима. — Гость има у вин. као и у им.: гȍсте, а у остала три еднака: гȍстима.

вв) ̑ на ̀ у свима падежима кои се на по се не спомену, н. п. вр̑хъ има у род. ед.: вр̀ха, дат.: вр̀ху, твор.: вр̀хомъ, у множини у им.: вр̀хови, и т. д.

Овакови речій осимъ споменуте има врло мало: бикъ (кою смо и на другомъ месту виделн), громъ, руй, сто, стогъ, и речь зȍбови, коя само по множини овамо иде.

У зват. ед. кадъ бы се ове речи говориле, мислимъ да не бы имале ̀, а може быти да бы другчій акц. имале и у зват. мн. кадъ бы быле безъ уметка *ов* и *ев*.

У род. мн. осимъ акцента ̀ на првомъ слогу іошъ имаю и на уметку ̑: вр̀хо̑ва̑, грȍмо̑ва̑, стȍло̑ва̑ и т. д.

2. Съ акцентомъ ̏. Одъ овы речій

а) неке задржавaю овай акц. у свима падежима, кои се іошъ на по се не спомену, н. п. ра̏къ има у род. ед.: ра̏ка, дат.: ра̏ку, вин.: ра̏ка, зват.: ра̏че, твор. ра̏комъ; а у мн. у им.: ра̏цы, дат.: ра̏цыма, вин.: ра̏ке, зват.: ра̏цы, у твор. и сказ. као и у дат.

Кое се речи овога реда у потонѣму разделу (подъ б) не спомену оне иду овамо; за то iй нiе потребе све наводити, него ево само неколико: атъ, бегъ, братъ, Влахъ, вр̏тъ, градъ (grando), грахъ, дедъ, дланъ, зетъ, югъ, клинъ, кметъ, лавъ, ланъ, лукъ, махъ, мишъ, мразъ, плачъ, плугъ, прагъ, прстъ, ратъ, рисъ, сватъ, сиръ, скотъ, срезъ, творъ, хлебъ, хртъ, царъ, часъ, штиръ.

У сказ. ед. меня се у неколико између оваки речiй ̏ на ̀: Вла̏хъ: Вла̀ху; пра̏гъ: пра̀гу; пр̏стъ: пр̀сту; ра̏тъ: ра̀ту; ску̏пъ: ску̀пу; спле̏тъ: сплѐту; ча̏съ: ча̀су; чо̏тъ: чо̀ту. Може быти да има iошъ коя овака речь, али я поуздано не знамъ.

У род. мн. меня се ̏ на ̑: Вла̏хъ: Вла̑ха̑; Гр̏къ: Гр̑ка̑; ди̏въ: ди̑ва̑; дла̏нъ: дла̑на̑; дра̏мъ: дра̑ма̑; ѝ̏дъ: ѝ̑да̑; ка̏тъ: ка̑та̑; кли̏нъ: кли̑на̑; ми̏шъ: ми̑ша̑; плу̏гъ: плу̑га̑; пр̏стъ: пр̑ста̑; Ру̏съ: Ру̑са̑; сва̏тъ: сва̑та̑; ти̏ћъ: ти̑ћа̑, и т. д.

Кадъ у овомъ пад. предъ наставкомъ *а* има уметакъ *ов* или *ев*, онда на првоме слогу остае ̏, али и на уметакъ долази ̑: бе̏гъ: бе̏го̑ва̑; ди̏въ: ди̏во̑ва̑; кме̏тъ: кме̏то̑ва̑; ра̏тъ: ра̏то̑ва̑; сва̏тъ: сва̏то̑ва̑; хле̏бъ: хле̏бо̑ва̑; ца̏ръ: ца̏ре̑ва̑.

б) у неки се меня ̏ на ̀ у свима падежима осимъ оны кои ће се iошъ споменути, н. п. ро̏бъ има у род. ед.: ро̀ба, дат.: ро̀бу, вин.: ро̀ба, твор.: ро̀бомъ, сказ.: ро̀бу; а у им. мн.: ро̀бови, дат.: ро̀бовима, вин.: ро̀бове.

Осимъ ове речи овамо иду и ове: башъ, бичъ, белъ, бобъ, броћъ, брчъ, бутъ, вонь, врчъ, глогъ, грешъ, гробъ, грошъ, грчъ, дренъ, дропъ, друмъ, дудъ, ђонъ, збегъ, зглобъ, згонъ, каль, Клекъ, кленъ, комъ, конь, кошъ, кречъ, крстъ, кршъ, кукъ, лешъ, макъ, мачъ, пешъ, попъ, ренъ, сачъ,

сводъ, Сень, склопъ, скробъ, слогъ, сломъ, сметъ, снопъ, сомъ, Стонъ, тасъ, топъ, трапъ, тропъ, Трстъ, тукъ, тучъ, ћупъ, фесъ, хмель, хренъ, церъ, цинъ, цофъ, чамъ, чапъ, чомъ, цепъ, шапъ, шкафъ, шоръ, штуцъ. Овамо иде и *вô*, у коему стои *ô* место *ôл*.

У зват. ед. остае ̏ као у им.: вȍле, кȍню, кр̏сте, пȍпе, рȍбе.

У род. мн. кадъ нема уметка *ов* или *ев*, меня се ̑ на ́, н. п. грȏшъ: гро́шā; кȏнь: ко́нā; кр̑стъ: кр́стā; снȏпъ: сно́пā.

Кадъ у овоме пад. има реченый уметакъ, онда на првомъ слогу остае ̀, али и уметакъ добія ̑: би̏чēвā, грȍбōвā, грȍшēвā, гр̏чēвā, дȕдōвā, кȍшēвā, кр̏стōвā, мȁчēвā, рȍбо́вā, сȍмо́вā, чȅпōвā. Само *тȏпъ* и *вô* немаю у овомъ падежу ̀, у него ̏: тȍпōвā, вȍлōвā.

Имамо три речи овога реда кое у падежима губе гласъ *а;* оне избацивши ово слово, имаю ̏ на наставку: пȁсъ, сȁнъ, шȁвъ: псȁ, псȕ, псȉ, псȅ, псѝма, и т. д. У род. мн., кадъ е безъ уметка, стои ́ као и у остали речій: па́сā. Одъ речи *сан̏ъ* имамо падеже у мн. съ уметкомъ *ов*, и они добіяю на уметку акц. ̏: снȍви; род. мн. мислимъ да има на уметку ̑ место ́: снōвā.

II. Речи одъ два слога:

1. Съ акцентомъ ́ на првомъ слогу,

а) кое задржаваю оба слога у свима падежима, н. п. ба́рутъ, ва́ћелъ, га́йтанъ, гра́бежъ, гре́дель, дре́межъ, жу́ньићъ, за́бранъ, за́ветъ, за́воръ, за́клонъ, за́логъ, за́творъ, ко́нчићъ, ко́ровъ, кр́пежъ, ку́ћеръ, ла́вежъ, лу́пежъ, ма́йданъ, на́бой, на́боръ, на́гонъ, на́китъ, на́метъ, на́родъ, на́-

садъ, начинъ, новчићъ, прелазъ, преписъ, прилогъ, прирезъ, пророкъ, раздоръ, расадъ, раскошъ, руделъ, саборъ, ситнежъ, супретъ, сусретъ, сутонъ, талогъ, трпежъ, уломъ. Овамо иду и речи: паћео и раздео, у кои се на краю *л* претвара у *о*, тако и биво (= биволъ).

Овакове речи у род. мн. осимъ акцента ´ на првомъ слогу имаю и на другомъ ˆ: закона̂, записа̂, лончића̂, народа̂, пророка̂, и т. д.

б) кое избацую изъ другога слога *а*, н. п. бравацъ, валякъ, венацъ, вивакъ, врабацъ, враңацъ, вршакъ, гнюрацъ, гроздакъ, гусакъ, данакъ, даракъ, држакъ, ђерамъ, ждребацъ, заямъ, Ибаръ, ярамъ, квасацъ, кривацъ, купацъ, ланацъ, мачакъ, нажањ, насапъ, папакъ, песакъ, платацъ, ражањ, ручакъ, рчакъ, светацъ, Сремацъ, чворакъ, чланакъ, шарацъ. Овамо иде и речь петао (=петалъ). Овамо иду и овакове речи у множини: жганцы, присцы, свитцы, сушцы,ташцы, и т. д.

Оваке речи у зват. ед. меняю ´ на ˆ, н. п. венацъ: вȇнче; Немацъ: Нȇмче; певацъ: пȇвче; слепацъ: слȇпче; свирацъ: свȋрче; творацъ: твȏрче; и т. д. — Може быти да се акц. овако меня и у зват. мн.

У им. мн. безъ уметка меня се ´ на ̏ само у речи: венацъ и ланацъ: вȅнцы, лȁнцы. Овако се у ове две речи меня акц. и у осталимъ падежима у множини: вȅнцыма, лȁнцыма, вȅнце, лȁнце.

Съ уметкомъ им. мн. меня ´ на ̏ у речи: чворакъ: чвȍркови. Овако и у вин. мн. ова речь меня акц.: чвȍркове; а у род. место ̏ на првомъ слогу стои на другоме ´: чворкова̂. Али како е у дат. и у осталима кои су съ ньимъ еднаки, чвȍрковима или чворкȍвима?

У род. мн. безъ уметка речи овога реда меняю ́ на ̂, пакъ и на другоме слогу добіяю ̂, н. п. вра́бацъ: вра̂ба̂ца̂; ла́нацъ: ла̂на̂ца̂; па́пакъ: па̂па̂ка̂; пи́лякъ: пи̂ля̂ка̂; та́шцы: та̂ша̂ка̂; ши́лякъ ши̂ля̂ка̂; ши́пакъ: ши̂па̂ка̂, и т. д.

Истый падежъ съ уметкомъ одъ речи ви́шань гласи: ви̂шнѣва̂.

2. Съ акцентомъ ̑ на првомъ слогу,

а) кое задржавају оба слога у свима падежима, н. п. до̑бошъ, жа̑моръ, жу̑боръ, ки̑цошъ, ло̑горъ, ма̑йсторъ, Ми̑линъ, па̑лошъ, пе̑нџеръ, По̑вленъ, пре̑ровъ, ра̑бошъ, ра̑динъ, ра̑зоръ, ра̑стель, сла̑вићъ, сре̑мушъ, су̑мпоръ, та̑боръ, ци̑поръ, ча̑вчићъ, џа̑горъ. Овамо иду и речи: а̑нђео (=а̑нђелъ), Бо̑дуо (=Бо̑дулъ), ме̑ндуо (=ме̑ндулъ).

У род. мн. добія и другій слогъ ̂, н. п. а̂нђе̂ла̂, ло̂го̂ра̂, пе̂нџе̂ра̂, и т. д.

б) кое изъ другога слога избацую *а*, н. п. ба̑даль, бу̑бань, вр̑сакъ, дро̑закъ, жр̑вань, Я̑закъ, я̑ракъ, Кру̑пань, ла̑катъ, мо̑закъ, пе̑даль, пи̑сакъ, плю̑сакъ, Р̑тань, тре̑сакъ, ту̑тань, чу̑накъ, шу̑шань, и т. д. Овамо иде и сми̑сао (=сми̑салъ) и на̑во (место чега бы правилніе было на̑вао=на̑валъ).

У множини са уметкомъ *ов* или *ев* у свима падежима осимъ другога меня се ̑ на ̏, н. п. бу̑бань: бу̏бнѣви; жр̑вань: жр̏внѣви; ла̑катъ: ла̏ктови; ле̑вакъ: ле̏вкови, и т. д.

У род. мн. съ уметкомъ осимъ ове промене іошъ и уметакъ има ̂, н. п. бу̏бнѣ̂ва̂, ла̏кто̂ва̂, ле̏вко̂ва̂, и т. д. — А кадъ е безъ уметка, за две речи: ждр̑мньи (=жр̑вньи) и Ро̑вцы *) изъ речника В. С. Караџића види се да меняю ̑ на ̏ и на другоме слогу добіяю ̂: ждр̏ма̂ня̂, Ро̏ва̂ца̂. Речь ла̑-

*) Ровцы могу пристати и ниже подъ 3, б, бб, *а*.

кать мислимъ да съ првога слога губи ̑, па на другоме добія ́: лака́та̑; а пе̑даль како гласи у род. мн., пе̑да̑ля̑? место ове речи обичніе е пе̏дь.

У сказ. ед. речи Я̏закъ и я̏ракъ меняю ̏ на ́: Я́зку, я́рку, али оне може быти у им. да и другчіе гласе. Новія речь смѝсао меня овако акц. у реченомъ падежу: смѝслу.

3. Съ акцентомъ ̏ на првомъ слогу,

а) кое задржавају оба слога у свима падежима. Између овы речій

аа) неке задржавају истый акц. у свима падежима осимъ оны кои ће се на по се споменути, н. п. Ду̏шанъ има у род.: Ду̏шана, дат.: Ду̏шану. вин. као род., зват.: Ду̏шане, твор.: Ду̏шаномъ, сказ. као дат.; тако у множини бу̏брегъ има у им.: бу̏брези, дат.: бу̏брезима, вин.: бу̏бреге, зват. као им., а твор. и сказ. као дат.

Кое се речи овога реда далѣ подъ бб) не спомену, оне иду овамо, зато између ньи врло много быће доста ове само навести: Арапъ. балчакъ, безданъ, белегъ, бисеръ, бичићъ, Богель, божићъ, браничъ, брешчићъ, брзель, ваганъ, венчићъ, Воинъ, вранчићъ, вратићъ, вртлогъ, Вуканъ, дочекъ, жилѣръ, загаръ, златанъ, изборъ, изворъ, измакъ, изоръ, изродъ, искупъ, ярмацъ, ястукъ, ятакъ, еленъ, калпакъ, ковчегъ, кожухъ, конакъ, крстићъ, лемешъ, медведъ, Миланъ, невенъ, обѣдъ, оклопъ, оковъ, околъ, отровъ, пеленъ, печатъ, плетеръ, погонъ, покровъ, поморъ, породъ, потокъ, пребегъ, скерлетъ, снопићъ, Турчинъ, удесъ, укоръ, ускокъ, ускрсъ, човекъ, шаранъ. — Оваке су и речи: Жу̏дио (=жу̏ђелъ по южноме говору), ме̏рђуо, по̏дбео, и о̏ко̑ (=о̏колъ). — Овамо иде и неколико речи кое се най-

више говоре само у множини: Бо̏бани, дѝзлуцы, то̏злуцы, то̏мруцы, у̏роцы, и т. д.

У род. мн. безъ уметка речи овакове меняю ̀ на ̏, па и на другомъ слогу добiяю ̑: ба̀лванъ: ба̏лва̑на̑; ба̀рякъ: ба̏ря̑ка̑; бу̀брегъ: бу̏бре̑га̑; дѐтиħъ: дѐти̑ħа̑; ду̀катъ: ду̏ка̑та̑; зу̀биħъ: зу̏би̑ħа̑; ѐзыкъ: ѐзы̑ка̑; о̀бразъ: о̏бра̑за̑; о̀рахъ: о̏ра̑ха̑; су̀џукъ: су̏џу̑ка̑; та̀ванъ: та̏ва̑на̑; то̀варъ: то̏ва̑ра̑; у̀нукъ: у̏ну̑ка̑; у̀роцы: у̏ро̑ка̑; и т. д.

Ту̀рчинъ избацуюħи у множини завршетакъ *инъ* меня и акц. ̀ на ̑ у свима падежима осимъ род., н. п. Ту̑рцы, Ту̑рцима, Ту̑рке, и т. д.; а у род. има акц. као и остале речи овога раздела: Ту̏ра̑ка̑.

Речь чо̀векъ (коя ħе се споменути и ниже подъ 4, а) у зват. ед. меня ̀ на ̏: чо̏вече.

бб) у неки се меня акц. готово у свима падежима, н. п. жѝвотъ: живо̀та.

Овакове су речи осимъ споменуте iошъ и ове: барешъ, Белошъ, ведрацъ, вркочъ, Голечъ, Голешъ, гргечъ, Дивошъ, Драгочъ, зельошъ Илокъ, Янокъ, Єлечъ, Китогъ, козлацъ, котлацъ, крпель, лознацъ, любчацъ, Малешъ, Малошъ, Мирочъ, мртвацъ, пелешъ, Поречъ, преснацъ, Радошъ, Самошъ, сведокъ, светлацъ, синоръ, Сомошъ, тарпошъ, Тврдошъ, теснацъ, Тимокъ, хаiошъ, Христосъ (кадъ се завршетакъ *-осъ* не изостави), Цветошъ, чадоръ, чикошъ, шаторъ. — Овамо иде и со̀ко̑ (=со̀колъ). — По речи Милѐшева судеħи рекао бы да име Мѝлешъ у род. гласи не само Мѝлеша (према горньимъ речима подъ аа), него и Милѐша, а по томе да иде и овамо. Тако и по презименима Мило̀шевиħъ и У-

рòшевиħъ може быти да се говори не само Мӣлошъ и Ӱрошъ, него и Мӣлошъ и Ӱрошъ, коя бы имена овамо ишла. На ова имена наиħи ħемо іошъ єдномъ. — Овамо иде и речь коя се само у множини говори: жутѐльи.

Ове речи у свима падежима, осимъ оны кои ħе се на по се споменути, премештаю ` съ првога слога на другій, н. п. свѐдокъ има у род. єд.: сведòка, дат.: сведòку, вин.: сведòка, твор.: сведòкомъ, сказ. као дат.; у им. мн.: сведòцы, дат.: сведòцыма, вин.: сведòке, твор. и сказ. као у дат.

У зват. єд. меня се на првомъ слогу ` на ̏ сȍколе.

У род. мн. безъ уметка *ов* или *ев* нема на првоме слогу акцента, него є на другоме ´: сокóлâ, чадóрâ. А кадъ има уметакъ, онда остає на другомъ слогу ` и уметакъ добія ^: сокòлôвâ.

У зват. мн. безъ уметка *ов* или *ев* рекао бы да се меня акц. као у зват. єд., н. п. сȍколи.

б) коє изъ другога слога избацую *а*. Између овы речій

аа) неке задржаваю акц. у свима падежима кои се овде на по се не спомену, н. п. кòсацъ има у род. єд.: кòсца, дат.: кòсцу, вин.: кòсца, твор.: кòсцемъ, сказ. као дат.; а у им. мн.: кòсцы, дат.: кòсцыма, вин.: кòсце, твор. и сказ. као у дат.

Коє се речи овога реда не сиомену у потоньимъ разделима, оне иду овамо; зато ħе се овде само неколико споменути: бодацъ, боякъ, брзацъ, возацъ, вруħацъ, гвоздацъ, Грачацъ, гробакъ, дробацъ, єчамъ, калацъ, капакъ, кобацъ, лажацъ, лепакъ, лютацъ, Млетакъ, молацъ, носацъ, огань, одаръ, отацъ, оцатъ, просацъ, проштацъ,

ронацъ, стабаръ, точакъ, чабаръ, чесанъ. — Овамо иду и ове речи кое на краю имаю *о* место *л*, па су по томе одъ три слога: дѐтао (=дѐталъ), кѐбао, кѐтао, пѐкао, пѐсао, пру̏гао, — а и ове за множину: Млѐтцы, пр̏стцы, шкѐкцы.

Речь *кѐвлацъ*, коя е и напредъ (подъ 3, а, бб) споменута, може и избацыти *а* изъ другогъ слога, као што е забележено у речнику В. С. Карацића, и по томе може и овамо припадати, али онда предъ последня два сугласна слова добія друго *а*, на кое се съ првогъ слога премешта ̀: козѐлца, и т. д. Ямачно се іошъ коя речь овако меня, н. п. ко̏тлацъ, одъ кое бы по реченомъ речнику род. быо „ко̏тлаца" (еръ онде ніе изрекомъ казано како е, а то ће рећи да е као им. осимъ наставка), али я мислимъ да е и котѐлца, премда има и котѐлацъ, као што има и козѐлацъ узъ кѐзлацъ.

У зват. ед. меня се ̀ на ̏, као што показуе зват. падежъ одъ речи ѐтацъ: ѐтче, а и одъ речи кѐтао у граматицы В. С. Карацића предъ речникомъ одъ године 1818 на стр. XXXVII имамо забележенъ истый падежъ овако: кѐтле. — Речь мѐмакъ, коя се іошъ у гдечему разликуе одъ осталы има у овомъ падежу: мѐмче.

Им. мн. одъ речи мѐмакъ гласи не само: мѐмцы, као и одъ осталы, него и мѐмцы.

У род. мн. безъ уметка *ов* и *ев*, одбацуе се съ првога слога ̀, пакъ се другоме дае ́: Млѐтцы: Млета́ка̂; мѐмцы: мома́ка̂; ѐтцы: ота́ца̂; штѐпцы: штапа́ца̂; пѐсао: поса́ла̂. — Кадъ у овомъ падежу има уметакъ, онда на првомъ слогу остае ̀, па и уметакъ добія ̑: ѐтцеви: ѐтцѐва̂; у речій пѐсао и кѐтао може быти да се ̀ меня на ̏: пѐсла-

вȣ, кȍтлȍвȣ. Одъ ове последнѣ две речій имамо у поменутой граматицы В. С. Караџића на истой страни овай падежъ забележенъ акцентима, али по старом начину, по коему се ова разлика не може распознати и одъ коега є истый кньижевникъ одустао истомъ у новоме речнику (1852).

У зват. мн. безъ уметка мислимъ да се ̏ меня као и у зват. єд., н. п. ȍтцы, мȍмцы.

бб) неке меняю акц. у свима падежима коя се овде на по се не спомену; и то

α) ̏ на ́, н. п. кȍнацъ: кóнца.

Осимъ ове речи иду овамо и ове: боядъ, Борачъ, волакъ, долацъ, ловацъ, лонацъ, новацъ,ованъ, овасъ, пловацъ, поядъ, столацъ. Овамо иде и ȍрао (=ȍралъ) и за множину: тȇоцы. По падежима у множини мислимъ да овамо иде и речь штȅнацъ коя бы по речнику В. С. Караџића ишла напредъ подъ б, аа.

У зват. єд. меня се ̏ на ̑: лȏнче, ȏрле.

У множини у свима падежима безъ уметка осимъ род. меня се ̏ на ̑, али поуздано могу то казати само за ове речи: кȍнацъ: кȏнцы, кȏнцыма, кȏнце; лȍнацъ: лȏнцы, лȏнцыма, лȏнце; нȍвацъ: нȏвцы, нȏвцыма, нȏвце; штȅнацъ: штȇнцы — тȇоцы има такій акц. место тȇлцы, кȃо дȇо место дȇлъ. У речнику В. С. Караџића има „Дȏцн“, и то бы ямачно было им. мн. одъ речи: долацъ, али се боимъ да не буде само Црногорски. Остале све речи може быти да у овимъ падежима задржавају прву промену, акц. ́, дакле: бóйцы, лóвцы, бóйце, лóвце, тако и óрли, и т. д. Кодъ речи вȍлакъ забележено є у речнику В. С. Караџића да има у им. мн. вóцы, а будући да се о-

стали падежи осимъ род. не споминю, тимъ се потврђуе да и они имаю истый акц., дакле: ѡ̀ке, ѡ̀цыма.

У множини съ уметкомъ долази само: ованъ и орао, и гласе у им. по речнику В. С. Караџића: ѡ̀внови, ѡ̀рлови, дакле акцента не меняю у овомъ падежу а ни у осталима осимъ родит. Споменути валя да прва речь у им. ед. гласи и овако: о́ванъ.

Кое речи у им. мн. меняю ` на ̑, оне у род. добіяю на првомъ слогу ̏ и на другомъ ̑, н. п. ко̀нцы: ко̏на̑ца̑; ло̀нцы: ло̏на̑ца̑; но̀вцы: но̏ва̑ца̑; ште̑нцы: ште̏на̑ца̑; те̑оцы (=те̑лцы): те̏ла̑ца̑. — Кое пакъ у им. мн. имаю ´, оне у род. премештаю овай акц. съ првога слога на другій: вола́ка̑, лова́ца̑. И поменути Доцы имаю по речнику В. С. Караџића у овомъ падежу: Дола́ца̑, кое показже мислити да е До̏цы по Црногорскомъ говору место: До́цы. — Падежъ овай съ уметкомъ меня на првоме слогу ` на ̏, и на уметку добія ̑: о̏вно̑ва̑, о̏рло̑ва̑.

β) ` на ̏. Само две оваке речи имамъ исписане изъ поменутогъ речника: со̀ладъ: со̏лда, и хр̀батъ: хр̏бта. За ньи не знамъ ништа више казати. Него мислимъ да валя напоменути за другу одъ ове две речи да іой е у поменутомъ речнику на месту где безъ *х* стои, забележенъ род. ед. овако: р̏пта, а за прву да В. С. Караџићъ онда кадъ е ову речь у Боцы чуо и забележіо іошъ ніе како треба разликовао ` и ̏ *), а кадъ е ове

*) Познато е н. пр. да е іошъ године 1849 у пословицама оба кратка акцента бележіо еднимъ знакомъ осимъ у речима кое се само овимъ акцентима разликую а у осталомъ су еднаке.

акцентѐ на њой ставляо, донде іой е ласно могао заборавити правый акц.

4. Съ акцентомъ ̏ на првомъ слогу,

а) кое задржавају оба слога у свима падежима, н. п. бе̏денъ, бра̏тићъ, бу̏квићъ, вра̏нићъ, гра̏хоръ, гро̏хотъ, де̏спотъ, Ду̏навъ, жа̏бићъ, жу̏боръ, и̏стокъ, ја̏мићъ, ко̏тлићъ, ло̏котъ, Ми̏лошъ, Ми̏лећъ, ми̏шићъ, мла̏дежъ, Мла̏денъ, Нѣ̏гошъ, о̏токъ, пле̏мићъ, пра̏дедъ, При̏зренъ, ри̏бићъ, Ср̏бинъ, су̏седъ, тра̏торъ, ту̏ђинъ, у̏горъ, Урошъ. Оваке су и речи: пе̏пео (=пе̏пелъ), и ба̏ріо (=ба̏рѣлъ по южномъ говору). Овамо иду и оваке речи, кое се понайвише говоре само у множини: вла̏шићи, гу̏шчићи, ја̏рићи, ко̏злићи, ку̏чићи, ма̏чићи, Ср̏бчићи, те̏рлуцы.

Ове речи у род. мн. осимъ акцента на првомъ слогу имаю и на другоме ̑, н. п. зло̏творъ: зло̏твбра̑; су̏седъ: су̏се̑да̑; па̏чићи: па̏чи̑ћа̑, и т. д. — Речи кое значе младу животиню, као што е ова последня, гдегде н. п. у Бачкой по варошима, губе съ првога слога акц. ̏, па на другоме имаю ́, н. п. пилића̑, гушчића̑. — Речи на *инъ*, кое у множини губе овай завршетакъ, у род. мн. на првомъ слогу меняю ̏ на ̑, н. п. Ср̏бинъ: Ср̑ба̑. Одъ речи У̏гринъ, коя у овомъ падежу међу два сугласна слова узима *а*, и тако опетъ два слога има, гласи: У̑га̑ра̑.

Речь чо̏векъ (коя гласи и чо̀векъ, као што е казано напредъ подъ 3, а), у свима падежима осимъ зват. губи акц. ̏ съ првога слога и добія на другоме ̀: човѐка, човѐку и т. д. Може быти да ово ніе една овака речь; по презименима Мило̀шевићъ и Уро̀шевићъ могло бы се мислити да и имена Ми̏лошъ, У̏рошъ и Ю̏рошъ имаю не са-

мо: Мѝлоша, У̏роша, него и Милȍша, Урȍша и Юрȍша.

б) кое изъ другога слога избацую *а*. Између овы речій

аа) неке задржавају акц. у свима падежима осимъ оны кои ће се іошъ споменути, н. п. вё̑таръ: вё̑тра, и т. д.

Кое се оваковe речи не спомену ниже подъ бб, оне све иду овамо, а овде е доста споменути само неколико: бра̏тацъ, вё̑паръ, Вршацъ, глежань, грашацъ, Грбаль, дабаръ, денякъ, Задаръ, знанацъ, ємацъ, кашаль, копаръ, мештаръ, Митаръ, Пё̑таръ (ово ће се споменути и ниже подъ бб, *β*), пешацъ, пупакъ, Равань, рогаль, свежань, себаръ, смотакъ, сужань трошакъ, ћуракъ, угалъ, угаль, хлебацъ, чешаль, Шабацъ, шклопацъ, и т. д. — Оваке су речи и вѝжао (=вѝжалъ), вѝтао (=вѝталъ), ку̏тао (=ку̏талъ), свр̏дао (=свр̏далъ), у̏гао (=у̏галъ), у̏зао (=у̏залъ). — Овамо иде и речь у множини: пра̏сцы.

У сказ. ед. меня се у неколико речій ̏ на ̀, ево ій: вȍсакъ: вȍску; мȍзакъ: мȍзгу; нȍкатъ нȍкту. Може быти да се іошъ коя речь у овомъ падежу овако меня.

У им. мн. съ уметкомъ *ов* у речи вё̑паръ меня се по речнику В. С. Караџића ̏ на ̀: вѐпрови. Иста речь у род. мн. осимъ ове промене има и на уметку ̑: вѐпро̑ва̑.

Остале речи у род. мн. безъ уметка или съ уметкомъ, осимъ акцента ̏ на првомъ слогу имаю и на другомъ ̑, н. п. глё̑жньи: глё̑жа̑ња̑; пра̏сцы: пра̏са̑ца̑; вё̑трови: вё̑тро̑ва̑; су̏жнѣви: су̏жнѣ̑ва̑; ша̏нчеви: ша̏нчё̑ва̑. — Нȍкатъ у овомъ падежу безъ уметка *ов* губи съ првога слога ̏, па на уметнутоме *а* између *к* и *т* добія ́: нока́та̑.

бб) неке меняю акц. у свима падежима, кои се овде на по се не спомену, и то

α) ̏ на ̑, н. п. ста̏рацъ има у род. ед.: ста̑рца, дат.: ста̑рцу, зват.: ста̑рче, твор.: ста̑рцемъ, сказ. као дат.; а у множини у им.: ста̑рцы, дат.: ста̑рцыма, вин.: ста̑рце, зват. као им., а твор. и сказ. као дат.

Осимъ поменуте речи овамо иду и ове: Баяцъ, Бихаћъ, ганачъ, грнацъ, далакъ, данакъ, дрхатъ, дулацъ, Ђурађъ, Ђурацъ, жалацъ, збоякъ, зглавакъ, здравацъ, зноякъ, ярацъ, кимакъ, клинацъ, краяцъ, млинацъ, палацъ, пилацъ, санакъ, сивацъ, синакъ, Синацъ, Синяцъ, сирацъ, станакъ, уяцъ, талацъ, танацъ, Штурацъ. — Оваке су речи и Па̏вао (=Па̏валъ), у̏бао (=у̏балъ), ча̏вао (=ча̏валъ). — Овамо иде и речь я̑ньцы, а по свой прилицы и бля̏знови, одъ коега бы у ед. было: бля̏занъ: бля̏зна али не знамъ да се говори.

Кадъ се у овимъ речима у средини *л* претвори у *о*, онда се и ̑ промени на ̏, тако одъ речи па̏лацъ род. ед. гласи па̑лца и па̏оца и им. мн. па̏оцы; тако се одъ речи та̏лацъ каже та̏оца место та̑лца.

У мн. у свима падежима съ уметкомъ исимъ род. отсае на првоме слогу ̏, н. п. я̏рацъ: я̏рчеви, я̏рчеве, я̏рчевима; па̏лацъ: па̏лцеви; тако мислимъ да е и бля̏знови.

У род. мн. безъ уметка остае на првомъ слогу ̏, али и другій добія ̑, н. п. да̏нак: да̏на̑ка̑; згла̏вакъ: згла̏ва̑ка̑; ста̏рацъ: ста̏ра̑ца̑; я̑ньцы: я̏ня̑ца̑, и т. д. — А съ уметкомъ *ов* или *ев* овай падежъ какве има акценте? Ако бля̏знови доиста иду овамо, и ако е у речнику В. С. Караџића род. падежъ „близно́ва̑“ добро забележенъ, онда бы се могло знати да се съ првога слога одбаца ̏ па на другій узима ́.

β) ̏ на ̀, али само у ове три речи: Пѐтаръ: Пѐтра; свѐкаръ: свѐкра; чѐшаль: чѐшля. (Прва и последня речь иде и међу оне подъ 4, б, аа.)

У зват. ед. остае акц. ̏: Пе̏тре, свѐкре.

У род. мн. съ уметкомъ мислимъ да се враћа акц. ̀, а на уметакъ долази ̑: чѐшлѐва̑, свѐкро̑ва̑.

У зват. мн. рекао бы да акц. ̏ остае као у зват. ед., н. п. свѐкрови.

5. Съ акцентомъ ́ на првомъ слогу и съ ̑ на другомъ. Овакови речій нема много, а вредно ій е знати; ево ій: а́ко̑въ, а́ло̑въ, а́шо̑въ, би́ро̑въ, ва́го̑въ, ва́ло̑въ, ги́го̑въ, за́во̑й, за́по̑й, ку́тня̑къ, ла́то̑въ, ло́го̑въ, ло́по̑въ, ме́ро̑въ, ме́те̑жъ, на́по̑й, па́рцо̑въ, при́бо̑й, ра́збо̑й, ра́здво̑й, ро́жня̑къ, у́бо̑й, чи́ко̑въ.

Ове речи у свима падежима осимъ род. мн. губе съ другога слога ̑, н. п. за́воя, за́воемъ, ло́пови, чи́кови. Само за речи ку́тня̑къ (место кое се говори и ку̑тня̑къ) и ро́жня̑къ по речнику В. С. Караџића валя мислити да имъ остаю акценти безъ промене.

У род. мн. остаю оба акцента: а́ко̑ва̑, па́рцо̑ва̑.

6. Съ акцентомъ ̑ на првомъ и на другомъ слогу. Ни овы речій нема много, н. п. бе̑дни̑къ, бо̑лни̑къ, ве̑ћни̑къ, зва̑ни̑къ, е̑дня̑къ, ко̑ни̑къ, ку̑нто̑шъ, ку̑тня̑къ, му̑чня̑къ, на̑те̑гъ, пра̑зни̑къ, пу̑тни̑къ, Ру̑дни̑къ, су̑дни̑къ, Тра̑вни̑къ, и т. д.

Акценти остаю безъ промене у свима падежима.

7. Съ акцентомъ ̀ на првомъ слогу и са ̑ на другомъ. Све оваке речи меняю акценте, и то

а) неке губе съ првога слога ̀ па на другоме готово у свима падежима имаю ́, н. п. вòйнйкъ има у род. ед.: войнйка, дат.: войнйку, вин.: войнйка, твор.: войнйкомъ, сказ. као дат.; а у им. мн.: войнйцы, дат.: войнйцыма, вин.: войнйке, твор.: и сказ. као дат.

Оваковы речій имамо врло много; кое се годъ не спомену у потоньимъ разделима, оне иду овамо, н. п. а̀ла̑тъ, Ба̀на̑тъ, бѝньи̑шъ, Бо̀гда̑нъ, бо̀жу̑ръ, браздашъ, браникъ, буквикъ, видикъ, ветрицъ, воларъ, гатаръ, гвожђаръ, гласникъ, горштакъ, градићъ, гргечъ, дужникъ, ђурђицъ, занатъ, звекиръ, звонаръ, Зво̀рни̑къ, зидаръ, іошикъ, юнакъ, копачъ, крсташъ, лопухъ, лѐва̑къ, младићъ, Новакъ, овсикъ, окашъ, орачъ, пастиръ, певачъ, Петрићъ, рачунъ, репухъ, рукавъ, ситнижъ, сладкишъ, тежакъ, топликъ, шаринъ, шљѝва̑ръ, шљивикъ, и т. д. — Овамо иду и оваке речи за множину: Дробня́цы, душня́цы, Кота́ри, крайни́цы, Лопа́ри ногари, нога́чи, ушня́цы. — Овамо иду и ове две речи коима се на краю л претворило у о, па су съ тога изгубиле ̑ на другомъ слогу: ко̀нао (=ко̀на̑лъ), Мо̀чао (=Мо̀ча̑лъ), по̀чуо (=по̀чу̑лъ).

Све оваке речи у зват. ед. меняю ̀ на првомъ слогу на ̏, а на другоме задржавају ̑, н. п. ю̀на̑къ ю̏на̑че; Ва̀си̑ль: Ва̏си̑лю; вѐзи̑ръ: вѐзи̑ру; Но̀ва̑къ: Но̏ва̑че; но̀вля̑къ: но̏вля̑че; о̀ра̑чъ: о̏ра̑чу; ста̀ри̑шъ: ста̏ри̑шу.

Овако мислимъ да се акц. меня и у зват. мн.: ю̏на̑цы. В. С. Караџићъ у своіой граматицы предъ речникомъ одъ године 1818 на стр. XXXVII има овай падежъ одъ речи ко̀ла̑чъ овако забележенъ кола́чи; али сумнямъ да бы тако было.

б) неке губе съ првога слога ̀, па на другомъ место ̑ добiяю ̀ у свима падежима, кои се на по се не спомену, н. п. бѐлȍвъ: белòва, белòву, и т. д.

Оваке су речи ево ове: ардовъ, витловъ, гаровъ, головъ, гривовъ, дрновъ, Жидовъ, зграновъ, зельовъ, зинзовъ, интовъ, Яковъ, коршовъ, космовъ, крвновъ, кр̀тȏ (=кр̀тȏлъ), кудровъ, кусовъ, куцовъ, лисовъ, лудовъ, мазговъ, Московъ, мрковъ, нитковъ, празновъ, роговъ, сабовъ, самсовъ, слутовъ, ћаловъ, чатловъ, шайтовъ, шаповъ, шаровъ.

У зват. ед. меня се на првомъ слогу ̀ на ̏, а съ другога се изоставля ̏, н. п. рòгȍвъ: рȍгове.

У род. мн. на другiй слогъ долази ́, а съ првога се изоставля акц. ̀, н. п. зѐльȍвъ: зельóва̑; Мòскȍвъ: Москóва̑.

в) неке задржаваю ̀ на првомъ слогу, а съ другога губе ̏ у свима падежима кои се изрекомъ не спомену, н. п. пòвȍй: пòвоя, пòвою, и т. д.

Оваке су речи ове: алай, Бегей, Бечей, Благай, Добуй, Кавай, калай, Космай, любляй, Маглай, Обляй, олай, Побой, подбой, покой, полой, Рожай, сабой, убой, шебой. — Речь ѐсе̑нъ (=я̏се̑нъ), ѐсена, у речнику В. С. Караџића по свой прилицы быће погрешка, иначе бы и она ишла овамо.

У род. мн. меня се на првомъ слогу ̀ на ̏, а на другомъ остае ̑, н. п. а̀ла̑й: а̏ла̑я̑.

По свой прилицы и у зват. ед. и мн. меня се акц., али како?

8. Съ акцентомъ ̏ на првомъ слогу и са ̏ на другоме. Између овы речiй

а) неке задржавају акценте у свима падежима осимъ оны кои ће се іошъ споменути, н. п. не̏ћа̀къ има у род. ед.: не̏ћа̀ка, дат.: не̏ћа̑ку, вин.: не̏ћа̑ка, зват.: не̏ћа̑че, твор.: не̏ћа̑комъ; а у мн. у им.: не̏ћа̀цы, род.: не̏ћа̑ка̑, дат.: не̏ћа̑цыма, вин.: не̏ћа̑ке, зват. као им., а твор. и сказ. као дат.

Оваковы речій има врло много; кое се речи овога реда не спомену ниже подъ б, оне иду овамо; а овде ће ій се навести само неколико: баднякъ, бачваръ, белашъ, белугъ, бобукъ, богаль, бранюгъ, брняшъ, броћнякъ, витезъ, воћнякъ, воћаръ, вршай, гавранъ, голубъ, грешникъ, гугутъ, гуритъ, гутляй, гусларъ, димнякъ, житаръ, западъ, звекетъ, ябланъ, ястребъ, юришъ, качаръ, клепетъ, кньижаръ, кожаръ, коларъ, коньицъ, коракъ, курякъ, лабудъ, Лазаръ, лептиръ, лишай, лешникъ, Милакъ, Милашъ, Милунъ, Милушъ, мирисъ, мехуръ, натегъ, ношай, облакъ, обликъ, обручъ, опадъ, паукъ, писаръ, повратъ, подсмехъ, поздравъ, поясъ, поклонъ, преднякъ, разумъ, рибаръ, рибнякъ, роћай, скорупъ, случай, споменъ, таласъ, уякъ, Цынцаръ, чардакъ, шльиваръ, шумаръ, и т. д. — Овака е и речь то̏ціо (=то̏ци̑лъ), коя променивши на краю *л* на *о*, губи и акц. ̑ съ другога слога.

У сказ. ед. многе између оваковы речій губе съ првога слога ̏, а на другоме место ̑ добіяю ́: а̏мба̑ръ: амба́ру; Бу̏ди̑мъ: Буди́му; ва̏зду̑хъ: ваздў́ху; Вр̏ба̑съ: Врба́су; вр̏ша̑й: врша́ю; до̏хва̑тъ: дохва́ту; ду̏ва̑ръ: дува́ру; за̏те̑гъ: зате́гу; Зе̏му̑нъ: Зему́ну; ка̏нта̑ръ: канта́ру: ма̏ю̑ръ: маю́ру; ме̏се̑цъ: месе́цу; мо̏су̑ръ: мосу́ру; о̏бла̑къ: обла́ку; о̏бли̑къ: обли́ку; о̏па̑зъ: опа́зу; о̏пре̑зъ: опре́зу; О̏се̑къ: Осе́ку; по̏гле̑дъ: погле́ду; по̏я̑съ: поя́су; пре̏кре̑тъ: прекре́ту; про̏це̑пъ: проце́пу; ра̏зу̑мъ: разу́му; ро̏-

ђаи̑: рођáю; са̏ла̑шъ: сала́шу; слу̏ча̑и̑: случа́ю. Ово су све речи за кое се не сумнямъ да се у поменутомъ падежу овако меняю; али ће iй по свой прилицы быти и више у кои ова промена быва, н. п. броћнякъ, букваръ, воћнякъ, Вучякъ, димнякъ, Жаблякъ, юришъ, комадъ, коракъ, кошаръ, Липникъ, лишай, мирисъ, Мишаръ, мехуръ, Модрушъ, Моришъ, мухаръ, Новинъ, облукъ, Озинъ, Плочникъ, плевнякъ, протакъ, сламнякъ, Тичаръ, хатаръ, чардакъ, шестаръ. — Знатно е што међу речима у кои ова промена быва, нема ни едве коя значи што живо.

У им. мн. съ уметкомъ *ов* или *ев* изоставля се са другога слога ̏, н. п. ви̏те̑зъ: ви̏тезови; га̏-вра̑нъ: га̏врановн; го̏лу̑бъ: го̏лубови; я̏стре̑бъ: я̏-стребови; ла̏бу̑дъ: ла̏будови; ме̏ху̑ръ: ме̏хурови. — У истомъ пад. безъ уметка мислимъ да само речи ди̏на̑ръ и ко̏ма̑дъ меняю акценте, и то съ првога слога губе ̏ а на другоме меняю ̑ на ́: дина́ри, кома́ди.

Последнѣ две речи мислимъ да тако меняю акценте и у осталимъ падежима мн.: кома́да̑, дина́ра̑; кома́дима, дина́рима; кома́де, дина́ре и т. д. — И речь о̏бру̑чъ по речнику В. С. Караџића тако меня акценте у род. мн.: обру́ча̑. — И одъ речи ле̏шни̑къ у истомъ пад. доста е обично: лешни́ка̑; а тако и ме̏се̑цъ: месе́ци̑.

У род. мн. съ уметкомъ избацую се акценти съ оба слога, па се на уметакъ ставля ́: ба̏та̑къ: батако́ва̑; ви̏те̑зъ: витезо́ва̑; га̏вра̑нъ: гаврано́ва̑; го̏лу̑бъ: голубо́ва̑; ли̏ша̑й: лишае́ва̑; и т. д.

У вин. и зват. мн. съ уметкомъ меняю се акценти као у им., н. п. ви̏тезове, ви̏тезови. — Овако быва и у дат. съ уметкомъ и у осталима кои

су съ нъимъ еднаки, н. п. вйтезовима, а може быти да бы се у коіой речи могао чути ̀ на уметку безъ и каковогъ акцента на прва два слога, н. п. голубо̀вима?

б) неке меняю акценте, и то у свима падежима кои се изрекомъ не спомену избацивши съ другога слога ̑, н. п. дȅвѐръ, има у род. ед.: дȅвера, дат.: дȅверу, вин.: дȅвера, зват.: дȅвере и т. д.

Осимъ ове речи овамо иду и ове: блаворъ, бокоръ, бусенъ, господъ, гребенъ, грменъ, груменъ, гуштеръ, дробльнъ, Дунай, ђаво (=ђаволъ), иверъ, яворъ, ясенъ, ечменъ, каменъ, кестенъ, кременъ, мраморъ, оберъ (хоберъ), очухъ, пламенъ, праменъ, прстенъ, пршльнъ, ременъ, северъ, сршльнъ, стожеръ, стременъ, стршльнъ, угльнъ, усовъ, чокотъ, чопоръ, шеперъ. — По речнику В. С. Караџића овамо бы ишла и речь о̏то̑къ (tumor), премда у другомъ значеню гласи о̏токъ (insula). — По истому речнику речи: го̏во̑ръ, стȅже̑ръ, сто̏бо̑ръ, стр̏ме̑нъ (stapia), хо̏бе̑ръ, чȅме̑ръ, не бы ишле овамо, еръ ніе назначено да имъ се у род. меня акц., али я мислимъ да иду овамо судећи по сказ. ед., и по томе што су речи стожеръ, стременъ и оберъ у овой ствари са свимъ еднаке съ речима стежеръ, стрменъ и хоберъ, па по истомъ речнику иду овамо.

У сказ. ед. у неколико речій избацуе се ̏ съ првога слога, па на другій место ̑ долази ̀; ову промену за садъ налазимъ само у овы речій: бо̏ко̑ръ: боко̀ру; бу̏се̑нъ: бусѐну; го̏во̑ръ: гово̀ру; грȅбе̑нъ: гребѐну; ка̏ме̑нъ: камѐну; о̏бе̑ръ: обѐру; пла̏ме̑нъ: пламѐну; пр̏сте̑нъ: прстѐну; у̏гль̑нъ: угльѐну; чо̏по̑ръ: чопо̀ру. По речнику В. С. Караџића може грȅбе̑нъ у овомъ падежу быти и безъ ове промене задржавши само ̏ на првомъ слогу: грȅбену.

3

Може быти да іошъ коя између овы речій тако гласи, као што у поменутомъ речнику ние никаква промена за овай падежъ назначена кодъ речій: пламенъ, прстенъ и чопоръ, него е оставлѣно да се мисли да е онака као у род.

У род. мн. за три речи знамъ да губе съ првога слога ̏, а на другоме место ̑ имаю ́: гу̏штѐръ: гуштéра̑; кѐстѐнъ: кестéна̑; ђа̑во̑: ђавóла̑. Може быти да ову промену има іошъ коя речь, н. п. дѐвѐръ: девéра̑; чо̏кóтъ: чокóта̑. Ако коя у овомъ падежу не меня овако акцента, она ће и на другоме слогу имати ̏, н. п. грѐбени: грѐбѐна̑?

III. Речи одъ три слога:

1. Съ акцентомъ ́ на првомъ слогу,

а) кое задржавају сва три слога, н. п. ба́бовићъ, Ба́чванинъ, дра́говићъ, Дри́нянинъ, Жу́плянинъ, Я́дранинъ, кра́лѣвићъ, Ли́чанинъ, Ма́чванинъ, пу́чанинъ, ра́етинъ, Ри́млянинъ, стри́чевићъ.

Оваке речи у род. мн. добіяю на трећемъ слогу ̑ н. п. стри́чеви̑ћа̑. — Кое речи у множини губе завршетакъ *инъ*, оне у овомъ падежу добіяю ̑ на другомъ слогу, н. п. Ма́чванинъ: Ма́чва̑на̑; Я́дранинъ: Я́дра̑на̑.

б) кое изъ трећега слога избацую *а*. Између овы речій

аа) неке на другомъ слогу добіяю ̑ у свима падежима, кои се іошъ изрекомъ не спомену, н. п. на́ставакъ има у род. ед.: на́ста̑вка, дат.: на́ста̑вку, твор.: на́ста̑вкомъ, у им. мн. на́ста̑вцы, и т. д.

Овамо иду н. п. ове речи: бу́каваць, дрéкавацъ, завоякъ, за́главакъ, заперакъ, засенакъ, зликовацъ, Крижевацъ, кусавацъ, лизавацъ, наглавакъ, Рађевацъ, разделякъ, размеракъ, саставакъ,

скоковацъ, уторакъ, хрипавацъ, шкрипавацъ. Оваке су и ове речи: владалацъ, давалацъ, заселакъ, немалацъ, чувалацъ.

Кадъ оваке речи, кое у почетку трећега слога имаю *л*, избацывши *а*, ово *л* претворе у *о*, и тако опетъ едакъ слогъ добію, онда имъ другій слогъ постане кратакъ и съ нѣга изгубе ̑, н. п. вла́далацъ: вла́даоца (=вла́да̀лца); за́селакъ: за́сеока (=за́се̑лка), и т. д.

У род. мн. прелази акц. ̑ съ другога слога на трећій, н. п. са́ставакъ, са́ста̑вцы: са́става̑ка̑; Ка́но̑вцы: Ка́нова̑ца̑; вла́далацъ: вла́дала̑ца̑; за́селакъ: за́села̑ка̑.

бб) неке избацывши *а* не меняю акцента; такове су само ове три: на́вртакъ, на́платакъ, пре́слачцы, одъ кои н. п. род. ед. гласи: на́вртка, на́платка.

У род. мн. трећій слогъ добія ̑, н. п. пре́слачцы: пре́слача̑ка̑.

2. Съ акцентомъ ̏ на првомъ слогу,

а) кое задржавaю све слогове: ба̏новићъ, и̏нтересъ, ка̏нтарићъ, ма̏йковићъ, су̏нчевићъ.

Ове речи само у род. мн. іошъ добіяю на трећему слогу ̑: ба̏нови̑ћа̑.

б) кое избацую изъ трећега слога *а*: Бе̏лѣинацъ, ву̏ковацъ, Ђу̏рђевацъ, Ка̏рловацъ, и у множини: Ви̏нко̑вцы, Ка̏рло̑вцы.

У коему годъ падежу ове речи избаце *а*, добію и на другомъ слогу ̑, н. п. Ђу̏рђевацъ: Ђу̏рђе̑вца, Ђу̏рђе̑вцу, Ђу̏рђе̑вцы, и т. д.

У род. мн. добіяю ̑ на трећему слогу, н. п. Ка̏рло̑вцы: Ка̏рлова̑ца̑.

3. Съ акцентомъ ̀ на првомъ слогу,

а) кое задржавају све слогове, н. п. ба̀рячићъ, бѐрберинъ, Бо̀госавъ, бо̀ровићъ, Вла̀дисавъ, го̀ранинъ, Гро̀чанинъ, гу̀рбетинъ, до̀бротворъ, ду̀катићъ, ду̀нђеринъ, ѝгуманъ, Ѐвреинъ, ѐзычићъ, кр̀ститель, Ла̀тининъ, лѝсичићъ, Млѐтчанинъ, о̀бразчићъ, о̀рашчићъ по̀братимъ, по̀очимъ, по̀точићъ, ро̀дитель, свѐтитель, сѐлянинъ, спа̀ситель, створитель, у̀читель, хра̀нитель, и т. д.

Овакове речи у род. мн. добiяю на трећемъ слогу ̑, н. п. бу̀брешчића̑, до̀бротвора̑, ка̀луђера̑, ро̀дитеља̑, у̀читеља̑. — Кое речи завршетакъ *инъ* у множини избацую, у оны се у овомъ падежу меня на првомъ слогу ̀ на ̑, и на другоме добiяю ̑, н. п. А̀рапинъ: А̑ра̑па̑; бѐрберинъ: бѐрбѐра̑; го̀ранинъ: го̑ра̑на̑; дво̀рани: дво̑ра̑на̑; ка̀уринъ: ка̑у̑ра̑; Ла̀тининъ: Ла̑ти̑на̑; сѐлянинъ: се̑ля̑на̑.

б) кое избацую *а* изъ трећега слога. Између овы речiй

аа) неке не меняю акцента, н. п. у̀штипакъ, у̀штипка, у̀штипку, у̀штипцы, у̀штипцыма, и т. д.

Кое се речи не спомену ниже подъ бб, оне иду овамо, а има iй врло много; овде ево само неколико: а̀гршакъ, бу̀брежакъ, до̀вратакъ, до̀лазакъ, желудацъ, завезакъ, загризакъ, заклопацъ, заушакъ, избрежакъ, езычацъ, назадакъ, напредакъ, облучацъ, оритакъ, патисакъ, поводанъ, подметакъ, подмладакъ, полюбацъ, пособацъ, потрошакъ, прекупацъ, и т. д.

Ове речи у род. мн. добiяю на трећемъ слогу ̑, н. п. у̀штипакъ: у̀штипа̑ка̑; о̀бодацъ: о̀бода̑ца̑; по̀вратакъ: по̀врата̑ка̑; прѐслачцы: прѐслача̑ка̑, и т. д.

бб) неке избацывши изъ трећега слога *а*, добіяю на другомъ ^, н. п. Пòсавацъ: Пòса̂вца, Пòса̂вцу, Пòса̂вцемъ, Пòса̂вцы, Пòса̂вцыма, Пòса̂вце, и т. д.

Оваковe су речи и ове: босилякъ, Брачинацъ, брестовацъ, Брођанацъ, Бунѣвацъ, вазданакъ, Врговацъ, Гласинацъ, глоговацъ, долевакъ, дорамакъ, дремовацъ, дреновацъ, Дубравацъ, заверакъ, загорацъ, загранакъ, заколякъ, заломакъ (и друге овако сложене), заранакъ (и друге овако сложене), засенацъ, застиракъ, зверинацъ, избиракъ, (и друге овако сложене), изблювакъ, изворацъ, изданакъ, исполацъ, катанацъ, кленовацъ, крадльивацъ, лажльивацъ, Лепенацъ, Лужинацъ, ленивацъ, лесковацъ, магарацъ, мезинацъ, Мратинацъ, мутльивацъ (и сму-), навилякъ, надимакъ, назимацъ, назубакъ (-зувакъ), налевакъ, нарамакъ (и друге овако сложене), Николяцъ, обоякъ, обронакъ, оглавакъ, огранакъ, огумакъ, одвоякъ, одморакъ, ожуякъ, окомакъ, окраякъ, окрнякъ, опанакъ, осѣначъ (absynthium), останакъ (и друге овако сложене), отаракъ, одпонацъ (и друге овако сложене), пашинацъ, Петровацъ, пириначъ, поданакъ, подвалакъ, подволякъ, подворакъ, подгавакъ (и узг-), подзимакъ, подсунацъ, покраяцъ, покровацъ, помолакъ, помолацъ, поморацъ, поновацъ, поповацъ, посинакъ, пострнакъ, потилякъ, Поцерацъ, почивакъ, починакъ, прегибакъ, прекрмакъ, претинацъ, придавакъ, приданакъ, придевакъ, прикраякъ, прикумакъ, приморацъ, приновакъ, прибояцъ, прозгавацъ, пропаракъ, просинацъ, противакъ, пршльивацъ, пудльивацъ, растовацъ, скакавацъ, смрдльивацъ, стопарацъ, страшивацъ, сустримакъ, товарацъ, трговацъ, трпанацъ, трсковацъ, ћепенакъ, ћинтерацъ, ћулумакъ, уборакъ, увоякъ, ударацъ, удорацъ, уямакъ, ули-

вакъ, уперакъ (и усп-), урнвакъ, уторакъ, ушкрлякъ, хадумацъ, церовацъ, чаканацъ, чичимакъ, шальивацъ. — Овамо иду и ове речи кое се найвише говоре само у множини: вр̀ча̑нцы, дѐтӣнцы, ѝзсȇвцы, ȍвȇйцы, ȍпӣльцы, ȍчӣнцы, у̏ста̑вцы, и т. д. —

Овамо мислимъ да иде и чѐпчежацъ, премда бы по речнику В. С. Караџића валяло да иде напредъ подъ аа, а тако мислимъ по томе што у истомъ речнику има „чѐпчіешацъ“, за кое опетъ мислимъ да е погрешно начинѣнъ им. ед. одъ род. падежа „чепчіежца“ (по южномъ говору = по источномъ чѐпчȇжца). Овако бы рекао да е у поменутомъ речнику и „Бу̏ніевацъ“ одъ правилнога по южномъ говору „Буніевца“ погрешка место: Бу̏нѣвацъ. На овако што наиħи ħемо іошъ едномъ.

Овамо иду и ове речи, кое избацывши *а*, претвараю *л* кое е предъ ньимъ было у *о*, и за то губе съ другога слога ̑: вѐзилацъ (вѐзіоца=вѐзӣлца), вѝталацъ, за̀тилакъ, кѝмилацъ, кр̀чилацъ, ку̀дилацъ, ку̏пилацъ, ма̀стилацъ, нѐсилацъ, пѐчелакъ, пра̀шилацъ, прѐгалацъ, прѐмилакъ, прѐсилацъ, сѐдилацъ, тѐболацъ, трѐсилацъ, у̏велакъ, у̏делакъ, у̏сталацъ, хва̀лилацъ. Овамо мислимъ да иде речь, коя мени ніе позната у им. падежу него у род. и зват.: бѐсіока, бѐсіоче, и коіой им. мислимъ да ħе быти бѐсилакъ (=босилякъ као што е затилакъ=затилякъ), а не као што у поменутомъ речнику стои „босиокъ“.

Све оваке речи у род. мн. осимъ акцента ̀ на првомъ слогу умаю и ̑ на ħреħемъ, н. п. тр̀говацъ: тр̀гова̑ца̑; за̀ра̑нцы: за̀рана̑ка̑; ѝзсȇвцы: ѝзсева̑ка̑; ȍбȍйцы: ȍбоя̑ка̑; ȍпа̑нцы: ȍпана̑ка̑; ȍпӣльцы: ȍпиля̑ка̑; ȍчӣнцы: ȍчина̑ка̑; пȍгрȇвцы: пȍгрева̑ка̑; кѝмилацъ: кѝмила̑ца̑; у̏велакъ: у̏вела̑ка̑.

4. Съ акцентомъ ̏ на првомъ слогу,

а) кое задржавају све слогове, н. п. ȁпостолъ Баранинъ, Бирчанинъ, Бугаринъ, братанићъ, Брђанинъ, войводовићъ, Вршчанинъ, грличићъ, Драгосавъ, дуждевићъ, душманинъ, ябучићъ, кашилукъ, кућевићъ, ласичићъ, мердивенъ, Милорадъ, нечовекъ, парошчићъ, пинокотъ, праунукъ, пріятель, Радосавъ, свастичићъ, сестричићъ, тепелукъ, уволежъ, царевићъ, Циганинъ, и т. д.

Кое између оваковы речій у множини завршетакъ *инъ* одбацую, оне у им. мн. добіяю на другомъ слогу ̑, н. п. Бȁнянинъ: Бȁня̑ни; грȁђанинъ: грȁђа̑ни; Грȕжанинъ: Грȕжа̑ни; кȕћа̑ни; мȅштанинъ: мȅшта̑ни; Пȅћанинъ: Пȅћа̑ни; Скȁдранинъ, Скȁдра̑ни, и т. д. — Само Бȕгаринъ, дȕшманинъ: тȉторинъ и Цȉганинъ, речи кое не значе човека изъ каквога места, немаю ове промене, н. п. Бȕгари, Цȉгани, и т. д.

У род. мн. долази ̑ на слогъ кои е предъ последньимъ, н. п. брȁтучѐда̑, прȁунȕка̑, — грȁђа̑на̑, Грȕжа̑на̑, — Бȕга̑ра̑, Цȉга̑на̑. — Само *пріятель* у овомъ падежу губи съ првога слога ̏, па на трећему добія ́: пріятѐля̑.

Кое речи у им. мн. осимъ акцента ̏ на првомъ слогу іошъ и на другомъ имаю ̑, оне задржавају исте акценте и у осталимъ падежима мн.: Грȕжа̑не, Грȕжа̑нима, и т. д. — Пріятель у дат. мн. и у осталима кои су съ ньимъ еднаки, гȕби ̏ съ првога слога, пакъ добія на трећему ̀:. пріятѐльима.

б) кое изъ последньега слога избацую *а*. Између овы речій

аа) неке не меняю акцента, н. п. пȁрожакъ: пȁрожка, и т. д. Оваке су речи іошъ само ове: нȁвлачакъ, пȁлучакъ, пȁлѣтакъ, пȍдвлачакъ.

Ове речи у род. мн. осимъ акцента ̏ на првомъ слогу имаю и на трећемъ ̑: пȁлучâкâ, пȁлѣтâкâ, и т. д.

бб) неке избацывши *а* изъ последнѣга слога добіяю на другомъ ̑, н. п. зȁсторакъ: зȁстôрка, зȁстôрку, и т. д.

Овамо иду све речи овога реда кое нису споменуте подъ аа, н. п. беговацъ, буковацъ, Валѣвацъ, губавацъ, змаевацъ, язавацъ, кладенацъ, Косовацъ, краставацъ, Крушевацъ, лакомацъ, мрмолякъ, пабиракъ, папонякъ, пароякъ, пасторакъ, поменакъ, прапорацъ, првенацъ *), царевацъ, часловацъ, и т. д. — Овамо иду и ове речи кое се найвише говоре само у множини: брȁтêнцы, брȁћи̑нцы, я̏гâньцы, млȁдêнцы; и ове кое избацывши *а* изъ последнѣга слога, *л* претвараю у *о*, и за то губе съ другога слога ̑: жȅтелацъ (жȅтеоца=жȅтêлца), прȁтилацъ, рȁнилацъ, срȅталацъ, тр̏галацъ.

Ове речи у род. мн. осимъ акц. ̏ на првомъ слогу, имаю и на трећемъ ̑, н. п. я̏завâцâ, пȁбирâкâ, пр̏венâцâ, — я̏ганяцâ, млȁденâцâ, — жȅтелâцâ, прȁтилâцâ, и т. д.

5. Съ акцентомъ ́ на другомъ слогу,

а) кое задржаваю све слогове, н. п. ама́нетъ, бура́зеръ, вила́етъ, душма́нлукъ, зія́метъ, зія́фетъ, кія́метъ, Коста́тинъ, Насра́динъ, нена́ситъ, пишма́нлукъ, прия́воръ, сера́шћеръ, сія́сетъ, и т. д.

*) У новоме речнику В. С. Караџића реч „првіенацъ" не може быти друго него погрешно начињенъ им. падежъ одъ правилнога по южномъ говору род. падежа: „пр̏віенца"=по источномъ говору „пр̏вêнца" место „пр̏вѣнацъ"=пр̏венацъ.

Ове речи у род. мн. добіяю на трећемъ слогу ̑: прия̑во̑ра̑, и т. д.

б) кое избацую *а* изъ трећега слога, н. п. добитакъ: доби́тка, доби́тку. Доста ће быти да споменемо само неколико оваковы речій, а има ій врло много, н. п. анђе́лакъ, бегу́нацъ, брде́лякъ, брежулякъ, Будимацъ, Видинацъ, голубакъ, десетакъ, завитакъ, злочинацъ, єдинацъ, маторацъ, оснутакъ, остатакъ, піянацъ, потомакъ, пребранацъ, продавацъ, Ресавацъ, свршетакъ, студенацъ, тежатакъ, убилацъ, удовацъ, ужитакъ, и т. д. — Овамо иде и речь страда́лацъ, коя избацывши *а* изъ последнѣга слога може претворити *л* у *о*, и по томъ премешта акц. ́ съ другога слога на првый: стра́даоца (=страда́лца).

Ове речи у род. мн. добіяю на првый слогъ ̀, а на другій и трећій ̑, н. п. кома́рацъ: ко̀ма̑ра̑ца̑; Мора́вцы; Мо̀ра̑ва̑ца̑; реза́нцы: рѐза̑на̑ца̑; трга́нцы: тр̑га̑на̑ца̑, и т. д.

И у зват. єд. ямачно се меня акц., и то место акцента ́ на другомъ слогу долази ̑, али на првомъ не знамъ долази ли ̀ или ̏, н. п. Реса́вацъ: Рѐса̑вче или Рȅса̑вче? — По свой прилицы и у зват. мн. быће акценти као у зват. єд.

6. Съ акцентомъ ̀ на другомъ слогу,

а) кое задржавају све слогове, н. п. ага̀лукъ, антрѐшель, Арба̀насъ, Багр̀данъ, баса̀макъ, Бео̀градъ, бео̀чугъ, Весѐлинъ, властѐлинъ, Вука̀шинъ, Вуко̀манъ, Голу̀банъ, госпо̀динъ, дома̀ћинъ, Драгу̀тинъ, Живо̀инъ, зубу̀нићъ, Ива̀нчићъ, юна̀чићъ, класо̀беръ, клобу̀чићъ, кола̀чићъ, колу̀тићъ, кума̀шинъ, ного̀ступъ, пашѐногъ, пушко̀метъ, Симѐунъ, сиро̀махъ, хладо̀лежъ, чворко̀вићъ, човѐчићъ, и т. д.

У род. мн. осимъ акцента ̀ на другомъ слогу долази и на трећій ̑, н. п. басàмакъ: басàма̑ка̑; бенѐврецы: бенѐвре̑ка̑; дегѐнекъ: дегѐне̑ка̑; колàчићъ: колàчи̑ћа̑; куку̏рузъ: куку̏ру̑за̑; пау̏нићи: пау̏ни̑ћа̑; сарàори: сарàо̑ра̑, и т. д.

б) кое избацую *а* изъ трећега слога. Између овы речій

аа) неке задржаваю акц., н. п. Отѐчацъ: Отѐчца, и т. д. — Оваке су речи іошъ и ове: близàнакъ, близàнацъ, Градàчацъ, козàлацъ, кокòтацъ, котàлацъ, кравàчацъ, маслàчакъ, ножàнацъ, посàлакъ, посàлацъ, сагàнакъ, светàчацъ, сокòлакъ, старàчацъ, удòвацъ, ули̏гань.

Речи кое избацывши *а*, и по томъ претворивши *л* у *о*, добію іошъ еданъ слогъ, премештаю акц. ̀ съ другога слога на првый, н. п. котàлацъ: кòтаоца (=котàлца), посàлакъ: пòсаока; и т. д.

У род. мн. мислимъ да съ другога слога прелази ̀ на првый, и ̑ долази на трећій, н. п. близàнакъ: бли̏зана̑ка̑.

Може быти и у зват. ед. а и мн. да бы се акц. променіо, али како?

бб) неке избацывши *а* изъ трећега слога меняю на другоме слогу ̀ на ́; такове су речи ове две: покрòвацъ: покро́вца; синòвацъ: сино́вца. — Може быти да и речь удòвацъ, коя е споменута напредъ подъ аа, овамо иде.

У зват. ед. мислимъ да на првый слогъ долази ̏ а на другій ̑: си̏но̑вче. Оваки су акценти по свой прилицы и у мн. у истомъ падежу.

У род. мн. долази ̀ на првый слогъ, ̑ на уметно *а* између два сугласна, а по свой прилицы и на другій слогъ: си̏но̑ва̑ца̑.

7. Съ акцентомъ ̑ на првомъ и на другомъ слогу. Овакова речь има само една: на̂ко̂вань: на̂ко̂вня.

У род. мн. какве има акценте? еда ли на̂кова̂ня̂?

8. Съ акцентомъ ̀ на првомъ слогу и са ̑ на другомъ. Оваковы речи има мало, н. п. а̀ла̂йбегъ, а̀ра̂нђелъ, бо̀га̂тошъ, Ко̀са̂йчићъ, на̀лба̂нтинъ, пи̂̀зма̂торъ, пу̀па̂торъ, сѐна̂торъ, то̀бо̂чићъ, и т. д. — Овамо иде и речь: а̀ра̂нђео (=а̀ра̂нђелъ).

У род. мн. долази ̑ и на трећій слогъ, н. п. сѐна̂то̂ра̂, но̀со̂чи̂ћа̂; ако ли има уметакъ, онда ̑ долази на нѣга место на трећій слогъ, н. п. а̀ла̂йбего̂ва̂.

9. Съ акцентомъ ̏ на првомъ слогу и са ̑ на другомъ. Између овы речій

а) само една не̏ра̂динъ задржава све слогове. — У род. мн. долази ̑ и на трећій слогъ: не̏ра̂ди̂на̂.

б) неке изъ трећега слога избацую *а*. Такове су: за̏во̂рань: за̏во̂рня; за̏по̂рань, ко̏вр̂тань, ко̏ра̂баль, о̏бр̂тань, о̏кр̂шань, по̏дла̂жань, по̏тпо̂рань, по̏ше̂тань, при̏ти̂сакъ, у̏ро̂вань. — У род. мн. добіяю и оне ̑ и на трећемъ слогу: при̏ти̂са̂ка̂.

10. Съ акцентомъ ́ на првомъ слогу и са ̑ на трећемъ, н. п. на́местни̂къ, на́пастни̂къ, на́редни̂къ, на́челни̂къ, па́рнича̂ръ, пу́стини̂къ, сме́тени̂къ, су́везни̂къ, су́врстни̂къ. — Акценти остаю безъ промене.

11. Съ акцентомъ ̑ на првомъ и на трећемъ слогу. Оваковe речи имамо само две: гла̂внича̂ръ, на̂вишни̂къ. — Акценти остаю безъ промене.

12. Съ акцентомъ ̀ на првомъ слогу и са ̑ на трећемъ. Између овы речій

а) єдинима остаю акценти безъ промене, н. п. бѐздушни̑къ: бѐздушни̑ка, и т. д. — Оваковы речій има много, ево само неколико: аргатаръ, безбожникъ, безумникъ, виноградъ, граничаръ, зверинякъ, Иванишъ, конянинъ, Лучинштакъ, Матіяшъ, наямникъ, неверникъ, одметникъ, переникъ, плачидругъ, положаръ, посленикъ, подкожнякъ, поточаръ, свештеникъ, Станимиръ, тамничаръ, хилядаръ, и т. д. — Овамо иде и ка̀мивао (=ка̀мива̑лъ), где се л на краю претворило у о, и за то се избацыло ̑ съ последнѣга слога.

У род. мн. у речи ви̏нogра̑дъ избацує се съ првога слога ̏, а на трећему меня се ̑ на ́: виногра́да̑. Овако се овой речи меня акц. и у дат., твор. и сказ. мн.: виногра́дима.

б) у єдине речи: Ба̀бака̑й, меня се акц., т. є. съ трећега слога изоставля се ̑ у свима падежима: Ба̀бакая, Ба̀бакаю, и т. д.

13. Съ акцентомъ ̏ на првомъ слогу и са ̑ на трећемъ. Између овы речій

а) неке задржавaю акценте у свима падежима осимъ оны кои ће се на по се споменути, н. п. ве̏рени̑къ: ве̏рени̑ка, ве̏рени̑че, и т. д.

И овы речій има много; ево само неколико: Боголюбъ, веселикъ, ветренякъ, водоплавъ, догађай, договоръ, драгокупъ, Ђурђевштакъ, заборавъ, завичай, залогай, замашай, заменикъ, зимолистъ, именякъ, ябучаръ, ягоднякъ, листопадъ, Любомиръ, манастиръ, мученикъ, надничаръ, нараштай, обичай, околишъ, опроштай, познаникъ, порођай, помишлай, потричаръ, Радованъ, Радомиръ, рукописъ, рукосадъ, сужньичаръ, Цариградъ, и т. д.

У сказ. ед. съ првога слога избацуе се ̏, а на трећему место ̑ стои ́, али само у овимъ сложенимъ речима: дȍгађа̑й: догаћáю; ȍбича̑й: обича́ю; пȍрођа̑й: пороћáю. А у речима: дȍговȍръ, на̏говȍръ, ра̏зговȍръ, а по томе може быти и у осталима овако сложенимъ одъ речи гȍвȍръ, као ȍдговȍръ, ӱговȍръ, одбацуе се ̏ съ првога слога а на другій долази ̀: договȍру, наговȍру, разговȍру.

б) у две речи: бла̏гослȍвъ и вй̏нобȍй меня се акц., т. е. съ трећега слога избацуе се ̏: бла̏гослова, бла̏гослову, вй̏нобоя, и т. д. У род. мн. опетъ долази ̑ на трећій слогъ: бла̏гослȍва̑.

14. Съ акцентомъ ̀ на другомъ слогу и са ̑ на трећемъ. Између овы речій

а) у найвише ньи избацуе се съ првога слога ̀, а на другоме место ̑ стои ́, и то у свима падежима осимъ оны кои ће се изрекомъ споменути, н. п. помоћнй̑къ: помоћни́ка, помоћни́ку, помоћни́комъ, помоћни́цы, помоћни́ка̑, помоћни́цыма, помоћни́ке, и т. д.

Оваковы речій има врло много; ево неколико: адвȍка̑тъ, башчованъ, болестникъ, вареникъ, великашъ, веселякъ, гвозденякъ, генералъ, глаголяшъ, говедаръ, господаръ, гурбеташъ, десѐта̑къ, десечаръ, ђаволанъ, запушачъ, зимовникъ, избирачъ, іоргованъ, каменаръ, каменякъ, капетанъ, кокошаръ, колибашъ, конюшаръ, магистратъ, меденякъ, немоћникъ, огртачъ, поглаваръ, причаникъ, причестникъ, сребрнякъ, суђеникъ, тополикъ, уредникъ, утреникъ, церовикъ, црвендаћъ, црквенякъ, четврталь, и т. д. — Овамо иде и речь: ценѐрао (=ценѐра̑лъ), у коіой се л на краю претворило у о и за то се акц. съ другогъ слога избаціо. — Овамо иду и оваке речи за множину: пеленги́ри, перишáни.

У зват. ед. избацуе се съ другога слога ̀, на трећему остае ̑, а на првый долази ̏, н. п. барјактāръ: бāрјактāре; господāръ: гȍсподāру; добȍшāръ: дȍбошāру; капѐтāнъ: кȁпетāне; неимāръ: нȅимāре; ђенѐрāлъ: ђȅнерāле. — И у зват. мн. рекао бы да се овако акц. меняю.

б) избацуе се съ трећега слога ̑, а на другомъ остае ̀: водȍпōй: водȍпоя, водȍпою, и т. д. — Овакова е речь іошъ само ова: мацáруо (=мацāрулъ) и мацыруо, у кое се *л* на краю претвара у *о*, те се съ трећега слога изоставля ̑.

Према речима подъ II, 7, в, мислимъ да у род. мн. остае ̑ на трећ. слогу, а ̀ съ другога променивши се на ̏ прелази на првый: вȍдопōя?

в) избацуе се съ трећега слога ̑, па акц. ̀ съ другогъ слога прелази на трећій. Овакове речи имамо само две: нерѐдōвъ и шарāмпōвъ: нередȍва, шарампȍва, нередȍву, шарампȍву, и т. д.

Према речима подъ II, 7, б, мислимъ да се и у овы у род. мн. ̀ съ другога слога изоставля, а на трећій долази ́: шарампóвā?

15. Съ акцентомъ ́ на првомъ слогу и са ̑ на другомъ и на трећемъ. Овакове речи имамо само две: нáстōйнйкъ, ráскōвнйкъ. — Акценти остаю безъ промене.

16. Съ акцентомъ ̀ на првомъ слогу и са ̑ на другомъ и на трећемъ. Оваковы речій имамо мало, н. п. бѐзвōнйкъ, бу̀нтōвнйкъ, дȍглāвнйкъ, Ду̀брōвнйкъ, кȍмāрнйкъ, отровникъ, очайникъ, покойникъ, покорникъ, посланикъ, постолякъ, противникъ, служавникъ, становникъ, супарникъ, убойникъ, уторникъ, учайникъ. — Акценти остаю безъ промене.

IV. Одъ четири слога:

1. Съ акцентомъ ́ на првомъ слогу,

а) кое задржавају све слогове. Овамо иду ове речи: Вúлићанинъ, Брáнеговићи, Пáлежанинъ, Пóдруговићъ.

У род. мн. долази ̑ на четвртый слогъ: Брáнеговйћâ. Кое речи у множини избацую завршетакъ *инъ*, оне у свима падежима мн. добiяю на трећемъ слогу ̏: Пáлежâни, Пáлежâнâ, и т. д.

б) кое изъ четвртога слога избацую *а*. Овамо иду: бѝчиновацъ, Ћýртиновацъ, шáиновацъ.

Ове речи избацивши *а* добiяю ̑ на трећемъ слогу: Ћýртинôвца, Ћýртинôвцу, Ћýртинôвцы, и т. д.

У род. мн. долази ̏ на четвртый слогъ: Ћýртиновâцâ.

2. Съ акцентомъ ̑ на првомъ слогу. Такове су ове речи: Кâрловчанинъ, Лȕштичанинъ, Рȕдничанинъ, Трâвничанинъ.

Ове речи у мн. избацывши завршетакъ *инъ* добiяю на трећемъ слогу ̏ у свима падежима: Рȕдничâни, Рȕдничâнâ, Рȕдничâнима, и т. д.

3. Съ акцентомъ ̀ на првомъ слогу,

а) кое задржавaю све слогове, н. п. вàрошанинъ, Гýсинянинъ, Дрѐкаловићъ, Єрусалимъ, коленовићъ, Лозничанинъ, Морачанинъ, незналовићъ, непрiятель, Осаћанинъ, Отмановићъ, оцаковићъ, препеличићъ, Сибинянинъ, Смрдипотокъ, Соколянинъ, стокућанинъ, Тимочанинъ, укућанинъ, Цетинянинъ, шережанинъ, и т. д.

Кое речи у множини избацую завршетакъ *инъ*, оне у свима падежима мн. добiяю на трећемъ слогу ̑: Тѝмочâни, Тѝмочâнâ, Тѝмочâне, и т. д.

Остале речи у род. мн. добiяю на четвртомъ слогу ̑: ȍцаковйћâ, прѐпеличйћâ, и т. д.

У речи нѐпрiятель меня се акц. као у простой прiятель.

б) кое изъ последнѣга слога избацую *а*, н. п. àдраповацъ, Брàничевацъ, Ядиковацъ, àсико-

вацъ, ѐминоваць, Кȁрановацъ, Крȁгуевацъ, ȍностранацъ, Хѐрцеговацъ, Шȉшатовацъ, и т. д.

Ове речи избацывши *a* изъ четвртога слога, добіяю на трећемъ ̑, н. п. Крȁгуевацъ, Крȁгуе̑вца, Крȁгуе̑вцу, и т. д.

У род. мн. добіяю на четвртомъ слогу ̑, н. п. Хѐрцеговацъ: Хѐрцегова̑ца̑.

4. Съ акцентомъ ̏ на првомъ слогу,

а) кое задржавају све слогове, н. п. ȁбацилукъ, Вȁсоевићъ, веверичићъ, деспотовићъ, Доброћанинъ, кукавичићъ, ластавичићъ, Липничанинъ, Лѣшничанинъ, Митровчанинъ, никоговићъ, острвлянинъ, Пожежанинъ, четокаикъ.

Кое речи у множини избацую завршетакъ *инъ*, оне у свима падежима мн. имаю ̑ на трећемъ слогу, н. п. пȍхођа̑ни, Сȍпоћа̑ни, Сȍпоћа̑на̑, Сȍпоћа̑нима.

Остале речи у род. мн. добіяю ̑ на четвртомъ слогу: Вȁсоевӣћа̑, лȁставичӣћа̑, и т. д.

б) кое избацую изъ четвртога слога *a*. Између овы речій

аа) неке избацывши изъ четвртога слога *a* добіяю на трећемъ ̑, н. п. зȁраванакъ: зȁрава̑нка, зȁрава̑нку, и т. д. Такове су речи и ове: затаванакъ, ябуковацъ, ясеновацъ, Мишлѣновацъ, Пожаревацъ, пуноглавацъ, Смедеревацъ. Овамо иду и ове речи у множини: прȁуста̑вцы (и преу-), рȁзгово̑рцы. Овамо мислимъ да иде и нȁкаламакъ, а по речнику В. С. Караџића требало бы да иде ниже подъ бб.

У род. мн. долази ̑ на четвртый слогъ, н. п. прȅуста̑вцы: прȅустава̑ка̑.

бб) неке избацывши изъ четвртогъ слога *а* задржаваю акц. безъ промене. Такове су ове две речи: про̏игуманъ: про̏игумна; ра̏соватацъ: ра̏соватца.

У род. мн. мислимъ да и оне добіяю ̑ на чечвртомъ слогу: про̏игума̑на̑.

5. Съ акцентомъ ́ на другомъ слогу,

а) кое задржаваю све слогове. Такове су н. п. ове речи: Бана́ћанинъ, добри́ковићъ, Кова́чанинъ, Кона́влянинъ, Моста́ранинъ, Пала́нчанинъ, пога́новићъ, Соли́нянинъ, Стала́ћанинъ.

Кое речи у множини избацую завршетакъ *инъ*, оне у род. мн. добіяю на трећемъ слогу ̑: Бана́ћа̑на̑, Моста́ра̑на̑.

Остале речи у овомъ падежу имаю ̑ на четвртомъ слогу: добри́кови̑ћа̑, и т. д.

б) кое избацую изъ четвртогъ слога *а*. Такове су: Бага́шевацъ, зали́ставацъ, Мура́ковацъ, прия́ворацъ. Овамо иду и ове: доби́валацъ, подму́калацъ, уби́валацъ.

Ове речи избацывши поменуто *а* добіяю на трећемъ слогу ̑, н. п. прия́во̑рца, прия́во̑рцу, прия́во̑рцы, и т. д.

Кое речи избацывши *а*, претвараю *л* у *о*, оне губе съ трећега слога ̑, н. п. доби́валацъ: доби́ваоца; подму́калацъ: подму́каоца.

У род. мн. долази ̑ на четвртый слогъ, н. п. прия́вора̑ца̑, подму́кала̑ца̑, и т. д.

6. Съ акцентомъ ̀ на другомъ слогу,

а) кое задржаваю све слогове. Овамо иду ове речи: Арна̀утинъ, госпо̀дичићъ, девѐричићъ,

Житòмишльић, куку̏рушчић, покòризмић, удòвичић, упрàвитель, црноочић.

У род. мн. долази ̑ на четвртый слогъ, н. п. упрàвитȇля̑, госпòдичйћа̑, и т. д. — Кое речи у множини избацую завршетакъ *инъ*, оне у овомъ падежу имаю ̑ на трећемъ слогу, н. п. Арнàутинъ: Арнàу̏та̑, и т. д.

б) кое избацую изъ четвртогъ слога *а*. Између овы речій

аа) неке задржаваю акц. безъ промене, н. п. богòносацъ: богòносца, богòносцу, и т. д.

Осимъ поменуте речи, оваკове су іошъ и ове: Беòградацъ, божòгробацъ, годименатъ, грабоносацъ, домородацъ, душогубацъ, мимоходацъ, незнабожацъ, петòпрстацъ, полумотакъ, црнокапацъ. Овамо иде и речь: мимòходцы (одъ мимоходакъ) коя се говори само у множини.

У род. мн. долази ̑ на четвртый слогъ, н. п. домòрода̑ца̑, незнàбожа̑ца̑, и т. д.

бб) неке избацывши изъ четвртога слога *а*, добіяю на трећемъ ̑, н. п. прекòморацъ: прекòмо̑рца, прекòмо̑рцу, прекòмо̑рцы, и т. д.

Кое речи овога реда нису споменуте напредъ подъ аа, оне иду овамо, н. п. белòкорацъ, Бѣлополяцъ, вртоглавацъ, голубинацъ, горньоземацъ, доброчинацъ, доньоселацъ, Дренополяцъ, заборавакъ, ясеновацъ, едноглавацъ, коштуняваць, немарљивацъ, повечеракъ, понеделякъ, првоженацъ, прекодринацъ, самоволяцъ, сваштознанацъ, светогорацъ, Црногорацъ, шестоперацъ, и т. д. — Овамо иду и ове речи кое се говоре у множини: Вражòгр̑нцы, средòзи̑мцы. — Овамо мислимъ да иду и ове речи кое избацывши поменуто *а* и до-

бивши *о* место *л*, губе съ трећега слога ̑: добѐгалацъ: добѐгаоца (=добѐга̑лца), погòрелацъ: погòреоца (=погòре̑лца), старòселацъ: старòсеоца (=старòсе̑лца).

У род. мн. добiяю оваковe речи на четвртомъ слогу ̑, н. п. Црногорацъ: Црнòгора̑ца̑; Вражòгр̑ницы: Вражòгрна̑ца̑; средòзи̑мцы: средòзима̑ца̑; старòселацъ: старòсела̑ца̑, и т. д.

7. Съ акцентомъ ́ на трећемъ слогу, н. п. ариштáнацъ, богомóляцъ, богослóвацъ, брзолóвацъ, Варадѝнацъ, Вилиндáрацъ, виногрáдацъ, Далматѝнацъ, доброчѝнацъ, завршéтакъ, залогáякъ, замотýлякъ, започéтакъ, инострáнацъ, Ягодѝнацъ, крвопѝлацъ, Маћедóнацъ, недостáтакъ, навiю́такъ, Неготѝнацъ, погорéлацъ, Подунáвацъ, полетáрацъ, поточáнякъ, сиромáшакъ, Смедерéвацъ, туђозéмацъ, човечýлякъ, чудотвóрацъ, и т. д.

Оваковe речи у род. мн. добiяю на трећему и на четвртомъ слогу ̑, а на другомъ ̀, н. п. Далматѝнацъ: Дало̀ти̑на̑ца̑; Варадѝнацъ: Ва̀ради̑на̑ца̑; инострáнацъ: инòстра̑на̑ца̑; Подунáвацъ: Поду̀на̑ва̑ца̑, и т. д.

У зват. ед. а и мн. на трећемъ слогу ́ меня се на ̑, а на првый мислимъ да долази ̏ н. п. Да̏лмати̑нче, Нѐготи̑нче, ту̏ђозе̑мче, чу̏дотвòрче.

8. Съ акцентомъ ̀ на трећемъ слогу,

а) кое задржавають све слогове, н. п. арнау̀тлукъ, архима̀ндритъ, безобра̀злукъ, калаба̀лукъ, митропòлитъ, намастѝрићъ, полiѐлей, угурсу̀злукъ, шарампòвићъ, и т. д.

У род. мн. долази на четвртый слогъ ̑, н. п. колоту̀ри̑ћа̑, шарампòви̑ћа̑, и т. д.

б) една само има речь коя избацуе *а* изъ последнѣгъ слога: пореба̀рацъ, и ньойзи остае акц. безъ промене: пореба̀рца.

9. Съ акцентомъ ̑ на првомъ и на другомъ слогу. Овакова речь има само една: Вѝнкôвчанинъ, а може быти да оваке акценте има и „Карло̀вчанинъ", кои е по речнику В. С. Караџића споменутъ напредъ подъ IV, 2, или Винковчанинъ нема ̑ на другомъ слогу.

У множини мислимъ да ова речь одбацывши завршетакъ *инъ* губи съ другогъ слога ̑ и премешта га на трећій: Вѝнковча̑ни.

10. Съ акцентомъ ̀ на првомъ слогу и са ̑ на другомъ. Овака речь има само една, и то сложена: па̀сма̑рковацъ. Она избацывши изъ последнѣгъ слога *а* добія ̑ и на трећемъ: па̀сма̑рко̑вца.

11. Съ акцентомъ ̏ на првомъ слогу и са ̑ на другомъ,

а) кое задржавају све слогове. Такове су речи ове две: Мр̏ња̑вчевићъ, р̏ђа̑ковићъ.

У род. мн. долази на четвртый слогъ ̑: Мр̏ња̑вчеви̑ћа̑.

б) речь ћѐса̑ровацъ избацывши *а* изъ последнѣгъ слога добія на трећемъ ̑: ћѐса̑ро̑вца, ћѐса̑ро̑вцы, и т. д.

У род. мн. мислимъ да на четвртый слогъ долази ̑: ћеса̑рова̑ца̑.

12. Съ акцентомъ ̀ на првомъ слогу и са ̑ на трећемъ. Овака речь има само една: дѐверма̑вишъ. — *У* род. мн. добія ̑ и на четвртомъ слогу: дѐверма̑ви̑ша̑.

13. Съ акцентомъ ̏ на првомъ слогу и са ̑ на трећемъ,

а) кое задржавају све слогове. Такова речь има само една: Дугобрађићъ. — У род. мн. добія и на четвртомъ слогу: Дугобрађића.

б) кое изъ последнѣгъ слога избацую *а*. Оваке речи имамо само две: подупбранъ, црвописакъ. — У род. мн. мислимъ да долази и на четвртый слогъ ˆ: подупбрања.

14. Съ акцентомъ ˊ на првомъ слогу и са ˆ на четвртомъ. Овака е само една речь: нагоничаръ, и ньойзи акценти остаю безъ промене.

15. Съ акцентомъ ˋ на првомъ слогу и са ˆ на четвртомъ, н. п. анатемникъ, бескућаникъ, молитвеникъ, наполичаръ, неправедникъ, окаменякъ, отачбеникъ, паракуваръ, презименякъ, препеличаръ. Овамо иде и речь позайменицы, коя се говори найвише у множини. — Акценти остаю безъ промене.

16. Съ акцентомъ ˵ на првомъ слогу и са ˆ на четвртомъ: ђутуричаръ, ябуковикъ, ластавичнякъ, одгонетлай, околочепъ. — Акценти остаю безъ промене.

17. Съ акцентомъ ˊ на другомъ слогу и са ˆ на четвртомъ. Такове речи имамо само три: безаконикъ, безаконякъ, ненавидникъ. — Акценти остаю безъ промене.

18. Съ акцентомъ ˋ на другомъ слогу и са . на трећемъ: арендаторъ, Бѣлопавлићъ, грдомайчићъ, предикаторъ, протосинђелъ.

У род. мн. добіяю на четвртомъ слогу ˆ, н. п. Бѣлопавлића.

19. Съ акцентомъ ˋ на друг омъ слогу и са на четвртомъ, н. п. безобразникъ, воденичаръ, голубинякъ, горопадникъ, добросрећникъ, коба-

сичâръ, кокȍшинâкъ, лубѐничâръ, покȍленâкъ, понѐдельнâкъ, рукȕничâръ, самȍвластнâкъ, и т. д. — Акценти остаю безъ промене.

20. Съ акцентомъ ̀ на трећемъ слогу и са ̑ на четвртомъ, н. п. зановѐтâшъ, заповѐднâкъ, кукуружнякъ, лакрдіяшъ, некрштеникъ, непомениkъ, несуђеникъ, одговорникъ, осуђеникъ, парусіяшъ, подупирачъ, позайменикъ, покрштеникъ, поредовникъ, утоплѐникъ, утрвеникъ, и т. д.

У свима падежима кои се изрекомъ не спомену, акц. ̀ съ трећега слога одбацуе се, а на четвртомъ меня се ̑ на ́: заповѐднâкъ: заповедника, заповеднику, заповедницы, и т. д.

У зват. ед. мислимъ да на првый слогъ долази ̏ (или ̀?) а съ трећега се акц. одбацуе, н. п. за̏поведнâче, ла̏крдіяшу. У речнику В. С. Караџића кодъ речи „несуђѐнâкъ“ стои да у овомъ падежу има: нѐсȕђенâче, али я сумнямъ. — И у зват. мн. по свой прилицы меня се акц. као у ед.

21. Съ акцентомъ ̀ на другомъ слогу и са ̑ на трећемъ и на четвртомъ. Оваке су речи само ове: малȍвѐћнâкъ, понѐдȇльнâкъ, рукȍдâвнâкъ, рукȍстâвнâкъ. — Акценти остаю безъ промене.

22. Съ акцентомъ ̏ на првомъ слогу и са ̑ на трећемъ и на четвртомъ. Оваку речь имамо у поменутомъ речнику само едну: пȍлажâйнâкъ. — Акценти остаю безъ промене.

V. Речи одъ петъ слогова:

1. Съ акцентомъ ́ на првомъ слогу. Овака речь има само една: Пе́тковичанинъ. Она у множини одбацывши завршетакъ *инъ* добія у свима падежима на четвртомъ слогу ̑: Пе́тковичâни, Пе́тковичâнâ, Пе́тковичâне, и т. д.

2. Съ акцентомъ ̀ на првомъ слогу. Између овы речій

а) неке задржавају све слогове. Такове речи имамо само три: кѝлькоконѣвићъ, Пѝдгоричанинъ, Сỳботичанинъ.

У род. мн. долази ̑ на петый слогъ: кѝлькоконѣвѝħâ.

Кое речи у множини одбацују завршетакъ *инъ*, оне у свима падежима мн. имаю ̑ на четвртомъ слогу: Пѝдгоричâни, Пѝдгоричâнâ, Пѝдгоричâнима, Пѝдгоричâне, и т. д.

б) изостављају *а* изъ последнѣгъ слога ове две речи: ѝскорушовацъ, дѐлиустâвцы.

Изоставивши поменуто *а* добіяю на четвртомъ слогу ̑, н. п. ѝскорушôвца, ѝскорушôвцемъ, дѐлиустâвцы, и т. д.

У род. мн. мислимъ да долази ̑ на четвртый слогъ: дѐлиуставâкâ.

3. Съ акцентомъ ̏ на првомъ слогу. Такове су речи ове четири: Бỳковичанинъ, Срëбрничанинъ, Цȁриграђанинъ. — У множини одбацивши завршетакъ *инъ*, добіяю на четвртомъ слогу ̑, н. п. Цȁриграђâни, Цȁриграђâнâ, Цȁриграђâне, и т. д.

4. Съ акцентомъ ̀ на другомъ слогу,

а) кое задржавају све слогове, н. п. Беѝграђанинъ, домȁзетовићъ, Колȁшинянинъ, Кривѝшіянинъ, Любѝтинянинъ, Милѝбруковићъ, Студѐничанинъ, Шерѐметовићъ, и т. д.

У род. мн. долази ̑ на петый слогъ, н. п. домȁзетовѝħâ. — Кое у множини одбацују завршетакъ *инъ*, оне у свима падежима мн. имаю ̑ на четвртомъ слогу, н. п. Студѐничâни, Студѐничâнâ, Студѐничâне, и т. д.

б) кое избацую *а* изъ последнѣгъ слога. Такове су ове: арна̀утовацъ, мусѐлимовацъ, муха̀медовацъ.

Избацывши *а* изъ петогъ слога добіяю на четвртомъ ̑, н. п. арна̀утȍвца, арна̀утȍвцы, и т. д.

У род. мн. долази ̑ на петый слогъ: арна̀утова̑ца̑.

5. Съ акцентомъ ́ на трећемъ слогу,

а) кое задржавае све слогове, н. п. Карано́вчанинъ, Крагуе́вчанинъ, Подуна́влянинъ, Пожаре́вчанинъ, и т. д.

У род. мн. долази ̑ на четвртый слогъ, н. п. Крагуе́вча̄на̑.

б) кое изъ последнѣгъ слога избацую *а*. Такове су: капета́новацъ, рукода́валацъ.

Кадъ се избацы поменуто *а*, онда на четвртый слогъ долази ̏, н. п. капета́нȍвца, капета́нȍвцы, и т. д. — Кадъ се овако избацы *а*, па се *л* кое е предъ ньимъ было претвори у *о*, онда се са четвртогъ слога изоставля ̑: рукода́ваоца (=рукода́ва̑лца), рукода́ваоцы, и т. д.

У род. мн. долази ̑ на петый слогъ: капета́нова̑ца̑, рукода́вала̑ца̑.

6. Съ акцентомъ ̀ на трећемъ слогу,

а) кое задржавае све слогове: самоства̀ритель, едномѐсечнћи;

б) кое избацую изъ последнѣгъ слога *а*: мрзновȍлявацъ, доцнолѐгалацъ: старосѐдилацъ.

Како ове речи (подъ а и б) само на другой половини своіой имаю акц., а те половине нису ништа друго него речи одъ р тслога са ̀ на пр-

вомъ слогу (о коима е говорено напредъ подъ III, 3, а, б, бб), по томе и промене у акценту имаю као и оне.

7. Съ акцентомъ ´ на четвртомъ слогу: Єрусалймацъ, Новопазáрацъ.

У зват. ед. меня се на четвртомъ слогу ´ на ¨, а на првый слогъ мислимъ да долази ˝ (или ` ?): Єрусалймче (или Єрусалймче ?).

У род. мн. долази на трећій слогъ `, а на четвртый и петый ¨: Єрусàлймāцā, Новопàзāрāцā.

8. Съ акцентомъ ` на првомъ слогу и са ˆ на другомъ. Такова е речь: Кòстāйничанинъ.

У род. мн. долази ˆ на четвртый слогъ: Кòстāйничāнā. — Да ли и у осталимъ падежима мн. ова промена быва, поуздано не знамъ.

9. Съ акцентомъ ` на првомъ слогу и са ¨ на трећемъ. Такова е речь: Кàрановчанинъ.

У род. мн. долази на четвртый слогъ ˆ: Кàрановчāнā. — Ни за ову речь поуздано не знамъ добія ли и у осталимъ падежима мн. овай акц. на овомъ слогу.

10. Съ акцентомъ ` на првомъ слогу и са ˆ на четвртомъ. Такова е речь: кỳпикрастāвчићъ, коя у род. мн. добія ˆ на петомъ слогу: кỳпикрастāвчићā.

11. Съ акцентомъ ` на другомъ слогу и са ˆ на петомъ. Такова е речь: понèдеонйкъ, коіой акценти остаю безъ промене.

12. Съ акцентомъ ` на трећему слогу и са ˆ на петомъ. Такове су речи: крвопрòлитнйкъ и едногòдишньйцы. — Акценти остаю безъ промене.

13. Съ акцентомъ ̏ на четвртомъ слогу и са ̑ на петомъ. Такова є речь: исподсунча̏ни̑къ. И овой речи само друга половина (сунчаникъ) има акценте, а ова є половина за себе речь одъ три слога са ̏ на другомъ и са ̑ на трећему, за то се и целой овой речи акценти меняю као речима одъ три слога съ поменутимъ акцентима, н. п. исподсунчани́ка, исподсунчани́ку, и т. д.

14. Съ акцентомъ ̏ на трећемъ слогу и са ̑ на четвртомъ и петомъ. Такова є речь: скорове̏че̑ря̑къ. — Акценти остаю безъ промене.

VI. Речи одъ шестъ слогова:

1. Съ акцентомъ ́ на четвртомъ слогу. Такове су ове две: Брзопала́нчанинъ, обешеня́ковићъ.

У род. мн. долази ̑ на шестый слогъ: обешеня́кови̑ћа̑. — Кадъ се у множини одбацы завршетакъ *инъ*, долази у овомъ падежу ̑ на петый слогъ: Брзопала́нча̑на̑.

2. Съ акцентомъ ́ на петомъ слогу. Такова є єдина речь: чутуроиспи́лацъ. Будући да є овой речи друга половина речь одъ три слога и само на ньой има акц., за то у нѣ на овой половини бываю промене као у речій одъ три слога подъ III, 5, б.

3. Съ акцентомъ ̏ на другомъ слогу и са ̑ на трећемъ. Такова є речь: Радо̏ва̑шничанинъ.

Она у множини избацывши завршетакъ *инъ*, добія у свима падежима на петомъ слогу ̑: Радо̏ва̑шнича̑ни, Радо̏ва̑шнича̑на̑, и т. д.

4. Съ акцентомъ ̏ на другомъ слогу и са ̑ на шестомъ. Такова є речь: поне̏деоничȃръ. — Акценти остаю безъ промене.

Іошъ валя видети шта быва одъ акцента кадъ стое предлози предъ речима о коима є у овомъ члапку говоръ. У томе ће намъ требати само оне речи кое на првомъ слогу или ако су само одъ єдногa слога на нѣму єдноме имаю было у комъ падежу ̑ или ̏, єръ кое овы акц. на реченомъ месту немаю, оне остаю иза предлога безъ промене и предлогъ оставляю безъ акцента, н. п. одъ кра́ля, изъ грѐба, изъ вѝногра̑да, за юна́ка, и т. д. Дакле на реченомъ слогу у падежу кои є за предлогомъ

1. кадъ стои ̑, онда предлогъ добія

а) акц. ̏, ако речь предъ коіомъ стои има овай акц. (̑) и у првомъ падежу а слогова у истомъ падежу нема више одъ два, а и та два ако су такова да се изъ другога избацуе *а*, н. п. у̏ гра̑дъ, ѝзъ гра̑да, за̏ нѐжъ, у̏ мѐдъ, на̏ ву̑ка; до̏ ла̑кта, на̏ бу̑банъ.

Ако є предлогъ одъ два слога, долази истый акц. ̏ на првый слогъ, н. п. ѝза гра̑да, мѝмо дво̑ръ.

б) акц. ̀, *α*) ако речь предъ коіомъ стои нема истый акц. ̑ у првомъ падежу него га є само променомъ добила, н. п. о̀дъ Ру̑са̑, о̀дъ клѝна̑, у̀ Гр̑ка̑, ко̀дъ Ср̑ба̑, на̀ Ту̑рке, прѐдъ Ту̑рцыма, за̀ ста̑рца, о̀дъ вра̑ба̑ца̑, — или *β*) ако га и има, али є одъ слогова више него два, н. п. у̀ Ка̑рловце, ѝзъ Ка̑рлова̑ца̑, — или *γ*) ако є и само одъ два слога, али обадва задржава у падежима, н. п. на̀ пе̑нцеръ, по̀дъ пе̑нцере, за̀ ма̑йсторомъ, ѝзъ Ру̑дника, за̀ пра̑зни̑къ.

Ако є предлогъ одъ два слога, истый акц. ̀ долази на другій слогъ, н. п. иза̀ Ру̑са̑, испо̀дъ пе̑нцера, испрѐдъ ста̑рца.

2. кадъ стои ̏, онда речь губи овай акц., а предлогъ добія

а) акц. ̀, ако речь има и у им. ед. истый акц. ̏, н. п. за̀ цара, о̀дъ брата, у̀ плачъ, за̀ грошъ, на̀ мачъ, на̀ сну, о̀ псу, у̀ котлићъ, у̀ Србина, у̀ ћуракъ, у̀ шанацъ, у̀ клинацъ, за̀ палацъ, на̀ куря̂ка, о̀дъ голу̂ба, о̀дъ гавра̂на, бѐзъ прапо́рца, о̀дъ грађа̂на̂, у̀ Буга̂ра̂, у̀ Бугаре.

Кадъ е предлогъ одъ два слога, акц. ̀ долази на другій слогъ, н. п. испрѐдъ брата, иза̀ сна.

б) акц. ̏, ако речь у им. ед. нема ̏, него га е променомъ добила, н. п. за̏ бога, прѐдъ бога, о̏дъ меда, за̏ госте.

Ако е предлогъ одъ два слога, акц. ̏ долази на првый слогъ, н. п. ӥсподъ леда.

Има речій, предъ коима, премда и у им. ед. имаю ̏, опетъ предлози не добіяю ̀ него ̏, а има ій, предъ коима, премда немаю и у им. ед. ̏, опетъ предлози не добіяю ̏ него ̀. Прве су н. п. између речій одъ два слога и то оны *α*) кое задржаваю оба слога: на̏ Дунавъ, о̏дъ Дунава; *β*) кое избацую *а* изъ другогъ слога безъ промене у акценту: у̏ ветаръ, бѐзъ ветра, о̏дъ воска, на̏ нокатъ, по̏дъ нокте, на̏ рогаль, на̏ трошакъ; *γ*) кое на другомъ слогу имаю ̑: у̏ Буди̂мъ, ӥзъ Буди̂ма, на̏ дохва̂тъ, у̏ Зему̂нъ, ӥзъ Зему̂на, на̏ канта̂ръ, на̏ кома̂дъ, на̏ месе̂цъ, у̏ обла̂ке, ӥзъ Осе̂ка, за̏ поя̂съ, на̏ покло̂нъ, о̏ каме̂нъ, о̏дъ камена, по̏дъ прстеномъ, до̏ ђавола. А друге су н. п. *α*) између речій одъ два слога оне кое имаю ̀ на првомъ слогу па у род. мн. меняю ̀ на ̏: о̀дъ обра̂за̂, о̀дъ медве̂да̂, бѐзъ дука̂та̂, о̀дъ кона̂ца̂, у̀ Тура̂ка̂, — и *β*) између речій одъ три слога оне кое на првомъ слогу имаю ̀, али у множини одбацую завршетакъ

имъ, па у род. падежу меняю ̀ на ̑: ȍдъ Ара̑па̑, кȍдъ селя̑на̑, и̏зъ Лати̏на̑.

Іошъ бы рекао да што е речь дужа то теже оставля свой акц. ̑, особито ако више нема ни еднога, н. п. кадъ бы предъ вин. падежомъ одъ речи Ва̏соевиһи стаяо предлогъ *у*, може быти да бы акц. остао на првомъ слогу а предлогъ бы быо безъ акцента: у Ва̏соевиһе, а род. падежъ одъ исте речи, у коему и на четвртомъ слогу има ̏, може быти да бы съ предлогомъ гласіо: ȍдъ Васоеви̏һа̑.

Ямачно һе у овомъ чланку быти доста недостатака: гдешто е и по себи тежко, гдешто се не говори доста често да бы се могло поуздано знати, а што е іошъ найгоре, бавеһи се за дуго у туђинству много самъ коешта позаборавляо. Како се садъ, хвала Богу и моимъ пріятельима, опростихъ туђинства, надамъ се да һу моһи дознати у чему будемъ погрешіо, пакъ һу поправити узъ другій кои чланакъ, еръ као што е ово наставакъ на пређашньій напредъ споменутый, тако һе и за ньимъ — ако да Богъ — доһи други, у коима һе се овако претресати остале речи, а кадъ то буде, онда һе се гледати какве акценте добіяю речи у постанку своме, и найпосле извести главна правила, изъ кои һе се показати превелика важность кою наши акценти имаю не само за целу Србску граматику и лексиконъ, него и за остале Словенске езыке а безъ сваке сумнѣ и за далю велику родбину Словенскогъ народа.

У Београду 16 Мая 1856.

ПОХВАЛНА РЕЧЬ СВЕТОМЪ САВИ.

Ако се игда надметала любовь и благодарность, смишляюћи име честно и славно, коимъ ће огласити светогъ Саву свему Србству, савременомъ и будућемъ, зацело ніе могла наћи ни сличніегъ, ни истинитіегъ, негшто е име „Просветителя". Тай назывъ нама чини честь, а нѣму задобія почитаніе страны народа. По томъ имену знаду сви за нѣгова дѣла, освећена будући обштимъ удивленѣмъ.

По лози, изъ кое е произишао, по крви, чіе е быо, заузео бы текъ некою врсту у народной исторіи; алъ по имену просветителя постао е собственость срдца свію своя еднопл еменика. Пастиръ, тежакъ, ратаръ, рукодѣля, трговацъ знаду за нѣга исто као и ученикъ и учитель; исто као и свештеникъ и ученый; па и Гласникъ краси свое листове нѣговимъ именомъ.

Удалѣнъ одъ насъ многимъ столећама, престао е быти предметъ саревнѣивости. Прослављаюћи га дакле, неможемо побудити завистъ у другима.

Но гласъ народа, коимъ му се одзива, ніе само дугъ, коимъ се одужуе правичности, него е више тежня срдца за удовольствомъ: чувствовати свою признателность према нѣму. И ако е слава нѣгова прешла толике векове, опетъ зато ништа ніе изгубила на тако дугомъ путу; нове почести сретале су е съ колена на колено. Са умноженимъ похвалама предаћемо потомству нѣгово велико име; еръ е онъ еданъ одъ оны славны людій, кои се неповише по гласу самолюбивости, смераюћой на собствену честь. Међу желама нѣ-

говогъ срдца та е была последня, а то е редка черта у човеку.

Радо споминѣмъ преимуѣство, коимъ га е одликовала природа; быо е кралѣвъ синъ; алъ то преимуѣство истомъ е онъ облагородіо и узвисіо. Съ нѣжномъ и кроткомъ душомъ быо е украсъ дому, у комъ е на светъ дошао, у комъ е године детинства провео. Размаженость, праздность ніе окужила нѣгово срдце, нѣгову волю. Добродѣтельи нѣгове младости осташе сахранѣне одъ сувете и бездѣлице; скверне речи нису прешле преко нѣговы беззазлены устна; досадной говорлъивости и пустой гордости ніе быо другъ. Любеѣи свое родителѣ синовно, и слушаюѣи ій съ христіянскомъ одданости, ніе пренебрегао съ почитанѣмъ и уваженѣмъ предсретати лица, годинама старія, у отечеству заслужна, дѣлима одликована. Да, онъ е быо примерногъ владаня; іоштъ у млаѣаномъ веку образацъ и тадашньимъ и позднімъ, и садашньимъ и будуѣимъ србскимъ младиѣима!

Нѣговой благоразумности морамо се чудити, кадъ онъ као кралѣвъ синъ, небира званія у държави, коя истомъ што е постала. Види предъ собомъ два старія брата, одъ кои еднога чека наслѣдство престола, а другогъ прва места у кралѣвини, алъ самъ на себи недае познати страсть за високимъ чиновима. Смеранъ и богобоязлъивъ, повераваес онъ промислу Творца неба и землѣ, готовъ онамо поѣи, куда га позове нѣгово опредѣленѣ.

Савладанимъ, подъ едну државну власть подчинѣнимъ властелима србскимъ, бывшима дотле за себе, требало е ставити на угледъ еданъ снажанъ

примеръ умереногъ мишленя о себи. И тай жельный образацъ показа онъ на себи самомъ.

Да е хтео ползоватисе своимъ високимъ положенѣмъ, лако бы се нашло за нѣга какво одлично званіе. Но за нѣга е веѣъ спремно было високо место; самъ Богъ избрао му га е и наменуо, и то усредъ милогъ отечества; само што е то іошъ тайна и за нѣга, и за нѣгове.

Ново станѣ ондашнѣ Србіе имало е велику нужду у едной подпори, коя бы и владателю и подвластнима добро дошла. Обичне снаге у држави было е; миліони слушаю едногa. Алъ е та подпора іоштъ непоуздана; нема освештеня одозго. Нуждна е была друга подпора съ неба, куда су сви тіи миліони принадлежали благородніомъ половиномъ свогъ быѣа. Просинувша у србскомъ народу светлость евангелске науке исчекивала е на мужа, кои ѣе доврпшити дѣло, грчкимъ свештенствомъ започето. И ово велико и важно посланство наменуто е было нѣму, кралѣвомъ сину.

Но како да изяснимъ себи, Србскій Просветителю твой тайный одлазакъ у свету Гору? Ты, послушанъ синъ, кога су тако природне, тако снажне свезе везале за отца, матерь, браѣу и отечество, — на еданпутъ оставляшъ све, замеѣешъ трагъ, као да те гони чіе негодованѣ! Е ли тай коракъ учинѣнъ съ намеромъ, оскорбити родителѣ, кои су готови жертвовати за тебе половину кралѣвства? Ако си чезнуо за просветомъ свогъ ума, заръ ніе было блага у отца, да те пошлѣ на науке каошто пристои?

Да си понагліо у странне државе, съ жельомъ, да се проѣешь, што ти е дуго време на дому; да будешъ предметъ, на комъ ѣе се заустављати лю-

бопытни погледи страница; да задовольишъ свою честолюбивость, примаюћи почести и ласканя, — быо бы, остао бы само кралѣвъ синъ. Бавленѣ на страни небы те понизило; и ако бы се подвргао умномъ труду, небы се лишавао угодностій. Оддавшисе на науке, обратю бы на себе очи своґъ отечества, кое бы изгледало одъ тебе просвѣтне ползе. Нобы ли такво странствованѣ оправдано было хористина, одговараюћима духу народа и прекимъ потребама землѣ? Истина, юштъ ніе почела свитати зора просвете у твомъ отечеству; но шта знашъ, бы ли послушанъ быо у земльи; бы ли одпомуке ишло све, штогодъ бы ты завести пожеліо? Заръ небы имао противъ себе суевѣріе, предразсуду, обичае, наслѣђено преданіе, народно знанѣ и ондашнѣ писмене Србе?!

Но ты идешъ, грабишъ да стигнешъ, гди нећешъ имати ни отца ни матере; моришъ свое тѣло мучнимъ путованѣмъ, да доспешъ онамо, гди ћешъ се научити у Богу познати отца, а у светой цркви матерь. Ты, кой си у домовини могао другима заповедати, полазишъ онамо, гди ће теби другій заповедати. У отчиномъ двору быо си послуженъ и подворенъ, а садъ идешъ да слушашъ и дворишъ другога. Уживавши родительску нѣжность, подвргавашсе строгости подвижничкоґъ живота. Навикнутъ на дружствене пріятности, самъ себи намећешъ бреме, твое одважности достойно. Бывшій безбрижанъ, задаешъ себи не малу бригу. Подложанъ лакимъ дужностима, облачишсе у ризе, на коима су исписане добродѣтельи, кое си заволео. Мотавшій провести красанѣ векъ безъ труда, напрежешсе духовно и тѣлесно: душомъ тежишъ къ савршенству, а тѣломъ снѣшишъ на брань, гди те срета побѣдоносна благодать!

Да є Светый Сава овай коракъ учиніо по наглости незрелогъ ума и возраста, — тргао бы се, дошао бы къ себи, угледавши, како є мучна стаза, на коіой му предстои подвизаватисе; предомысліо бы се, искусивши на себи високу меру прегорења и узвишеный степенъ постоянства и издржљивости. Алъ се нѣгова душа непредомишля; нѣгово срдце неколебасе, еръ онъ само у раду, у подвигу цени животъ. Нѣгове стопе на новой стази нису издале нѣгову волю, нѣгову неодступну намеру. Тако є сведушно одданъ побожной цѣли, као да є знао, на што се спрема; тако є добродушно издржљивъ, као да туђимъ а не своимъ быћемъ располаже. Молитва светогъ Єфрема уедно є и нѣгова собствена: „Господи и Владыко живота моегѡ, дꙋха праздности, ѵнинїа, любоначалїа и празднословїа недаждь ми; дꙋха же цѣломꙋдрїа, смиреномꙋдрїа, терпѣнїа и любве дарꙋй ми, равꙋ твоемꙋ; ей Господи царю, дарꙋй ми зрѣти моа прегрѣшенїа и неѡсꙋждати врата моего".

Да є у благочестивомъ народу нашемъ оногъ времена было црквене єрархіє, коя живи светло, располаже многимъ приходима, обећава сяйне изгледе, могло бы се помислити, да су га такве околности побудиле на монашескій чинъ; алъ у самой ствари одъ свега тога ништа невидимо. У Србіи іоштъ нема ни великолѣпне Студенице, ни прекрасне Жиче, ни славне Пећске Патріяршіє, ни Високи Дечана; іоштъ ніє было на свету ни чувене србске задужбине, монастира Хилендара.

Но ньимъ невладаю себичне желѣ, ниске мисли, нѣга недостойне. Онъ се ніє жертвовао, да задужи тимъ своє отечество и да стече право на нѣгову признателность. Ніє отишао смеранъ, да се врати поносљивъ; ніє отишао неученъ, да се

врата преученъ. Нѣговомъ роду нуждань е бьιо учитель, а не списатель; нуждань е бьιо зрелый мудрацъ, а не малолѣтногъ ума говорльивацъ. Ніе онъ брояо године свогъ странствованя; ніе га распиняла нестрпельивость, кадъ ће се появити као светило. О велики Подвижниче! ко те може сматрати узвисившегъ се на лествама савршенства, а да ти се уедно недиви? И ты се при свемъ томъ непоносишъ своимъ духовнимъ напредкомъ; чини се, као да нисизадоволянъ собомъ, као да ти іоштъ много недостае; да, ты нећешъ да си упола оно што треба да си. Ты имашъ предъ собомъ цѣль, коя іоштъ ніе близу; и ты то знашъ, зато се и смиравашъ; зато и негледашъ ни на кога съ презренѣмъ, ерь све држишъ, да е было и да има гдикамо больи одъ тебе. Ты іоштъ нећешъ да судишъ о себи; ты се усилявашъ само да стечешъ власть надъ собомъ; то е твой задатакъ. О себи високо мислити ніе приличило твоимъ нравима. Но ніе ни чудо, ерь се ты дружишъ съ Василіемъ великимъ, Григоріемъ Богословомъ и Іоаномъ Златоустимъ. Самоћа ти иде на руку, да неузнемиренъ можешъ читати душеполезне саставе ньіове. Све е поспѣшно духу твомъ, и ты обраћашъ на себе позоръ старешинства и братства; теби се подносе духовна одличія, не зато, што си кралѣвъ синъ, него што си по собственомъ увереню монашескогъ жителства, бьιо узвишенъ надъ свима умомъ и нравима; што си бьιо правый евангелскій мужъ!

Као найопытніегъ, молбама склоня светогъ Саву монастиръ Ватопедъ, да иде у Цариградъ къ силномъ грчкомъ владателю и да испроси неке милости за речену обитель; и онъ не само да е успѣо кодъ Алексія Комнена облагодѣтелствовати Ватопедъ, него е іоштъ испросіо дозволенѣ об-

новити Хилендаръ и назвати га србскомъ задужбиномъ.

Нѣга подругій путъ шилѣ у Цариградъ светлый родитель нѣговъ, преподобный монахъ Симеонъ, да обновлѣный, преукрашеный Хилендаръ снабдѣ царскимъ повластицама, и онъ се враћа, носећи полученый игуманскій жезлъ, а узъ нѣга богате дарове светомъ дому, србской задужбини, скупоцене утвари и повелѣ на простране баштине.

Минувшу некомъ времену по упокоеню боголюбезногъ родителя, светогъ Симеона, украшенъ чиномъ презвитера, оддаесе на путъ у Солунъ, опредѣленъ на то одъ братства, да своіомъ мудрости расправи и оконча дѣла своīъ монастира, колико важна, толико и трудна. Као обновитель монастира Филокали, познатъ е быо и Митрополиту Солунскомъ, и жителству. Нѣгове добродѣтельи огласиле су га на све стране, зато га и причекую радостна срдца као божіегъ слугу и вѣстника нѣгове милости; зато и предстои Солуну духовный пиръ; зато се, по божіой наредби и стекоше у то доба три архіерея у Солуну. Наступившу дану светлогъ праздника свете Христове цркве, служе сва три ерарха, — и онъ съ ньима. Што е досадъ избегавао као смиреномударъ, садъ му се дае онако, како ніе было могуће непримити. Онъ е, истина, помоћи благодати самъ себе одликовао своимъ непорочнимъ животомъ, своимъ изреднимъ добродѣтельима; но укланяти се одъ споляшньи црквены одличія, коя су му приличила у пуной мери, значило бы презрети признателность цркве, коіомъ му се одзивлю нѣни предстательи. И тако на истой светой литургіи получи онъ степенъ архимандрита Хилендарскогъ, и као такавъ, успѣвши у дѣлу монастирскомъ, враћасе на радость и утѣху братства.

Што є требало устроити у дому, нѣговомъ стараню повереномъ, то є онъ устроіо, снабдѣвши притомъ царскомъ штедротомъ славну србску задужбину, и садъ се спремао на дальій подвигъ живота, по ангелскомъ образу. Алъ нѣгову моћну дѣлателность требало є већма распрострети; на нѣгове услуге имало є право нѣгово отечество, коме є онъ као родолюбъ принадлежао. Ако є небо ведро было надъ светомъ Горомъ, ніє было и надъ нѣговимъ отечествомъ. Црни облаци надвишесе надъ нѣговомъ постойбиномъ; братъ брату преотима владу; зловредне ереси почеше ватати корена, а праве вере поче нестаяти. Извештенъ о томе одъ брата си, краля Стефана, неоклева, него спѣши међу своє, носећи собомъ мѵроточне мошти светогъ Симеона. Светлость евангелске науке има у себи, а узъ кротко срдце носи уєдно духовный мачъ, коимъ ће се послужити, требећи ереси и оснивајући божію просвету, одъ светы Апостола примлѣну. Сва земля упрла є очи у нѣга; мало и велико срета га, тврдо уверено, да є онъ онай посланикъ, кога шилѣ међу ньи Избавитель света. Величанствена Студеница постала є садъ нѣговомъ лавромъ, обогаћена моштима првогъ србскогъ светца, и онъ креће, напреже све моћи духа, прикупля сву снагу речитости, да пре свега одклони опасности међусобногъ раздора. Плодови нѣговы усиляваня повраћаю земльи златный миръ, престолу право и безбѣдность, прворођеню преимућство. Вишный одозго помазао є дѣло нѣгово благословенимъ успѣхомъ. Разбишесе злослути облаци; сіјну земльи сунце изъ ведрогъ неба. Затимъ обилази унакрстъ свою браћу, подобно Апостолу, проповеда истинито Благочестіє, Спасителѣмъ преподано; учи символу

Никео-Константинопольскомъ и правилама евангелски добродѣтельій. Притомъ, свое ученѣ дѣломъ засведочава; чему учи, то самъ верує и твори; погрешна мнѣнія исправля начиномъ кроткимъ, образомъ братолюбнимъ. Съ жаромъ треби помети суевѣрія, снажно млави трошице суемудрія, съ Иліиномъ ревности сажиже плеву и куколь зловѣрія, апостолскимъ подвигомъ чисти нравствену ньиву одъ душевредны порока. Речма свое благопріемне беседе просипа онъ светлость, коіомъ озарава срдца и душе слушателя; неупућено словесно стадо учительскимъ гласомъ изводи на правый путъ; као брижльивый духовный отацъ готови спасеніе свима. Зато и поемо у нѣговомъ тропару: „Пꙋти водащагѡ въ жизнь наставникъ и учитель былъ еси. Первѣе бо пришедъ, Сватителю Савво, отечество твое просвѣтилъ еси, и породивъ тое Дꙋхомъ сватымъ, ѩкѡ маслинныа древа въ мысленнѣмъ раи насадилъ еси всеѡсващенныа твоа чада“.

Ако є гди затекао, што є добро, — ніе га осудіо; ако є наишао на срдца и душе, у коима є іоштъ тиняла права вера, ніе дунуо, да се угаси и последня жижка. Да, онъ є знао ценити и оно, што ніе насадила нѣгова рука; онъ є хтео и знао ползоватисе и онимъ, што є наслѣдіо. О великій Учителю Срба, како да те невеличамо!

Твое учительство ніе было узгредно; служба, коіой си се посветіо ніе одправляна онако текъ као мимогредъ. Што си радіо, радіо си съ вольомъ и Богъ те є укреплявао. Учити и убѣдити, то є быо живацъ твога посланства. Твоя проничућа беседа была є свештеный органъ твое благотворне раднѣ. Упитомити што є дивлѣ, умекшати што є сурово, утишати што є буйно, охрабрити што є плашльиво, приклонити, повити

што є упорно, одучити нарави одъ зле навике, озарити што є мрачно, осветлити што є тамно, оживити што є клонуло, поош трити немарнога, уздржати колебльивца, подражити, распалити непоузданога, умерити поношльивога — све є то спадало у кругъ таквогъ Благовѣстника, као што си ты быо; на све те околности имала се обазрети твоя учительска трудба. Каква смотреность, колика мудрость, наћисе усредъ оволики, доиста трудны задатака! И ты при свемъ томъ оправда свое апостолство, притече свима потребама у помоћь, задоби све Србе своіомъ благости и добротомъ, своимъ снисхођенѣмъ и трпельивости. Ты незаиска узасе ни четнике, да те спроводе, ни друге какве грозне пратнѣ, да своимъ насиліемъ и оружіемъ подпомогну твое дѣйствованѣ. Таква подкрепленя обезчестила бы твою благовесть; твоя одважность у томъ случаю была бы жигосана насиліемъ, попрскана сузама и крви своє браће. Твоя човеколюбность гнушала се таквы мѣра.

Обишавши овако землю и просветивши люде, враћа се нашъ Светитель у Студеницу, свою Лавру, не зато, да одпочине, него да продужи и доврши што є започео. Преважно дѣланѣ нѣгово у народу прогутало є много времена, зато се нѣму неседи у Студеници, еръ помишля и на Хилендаръ, на духъ, и редъ ньимъ утврђеный у нѣму. Любовъ къ народу малочасъ евангелскимъ истинама просвештеноме, и любовь къ братству дође у искушенѣ. Ко ніе дознавао за нѣвове мисли, за нѣгово непрекидно старанѣ о боголюбезномъ стаду своме, могао є заключити у себи, видивши га полазећегъ у свету Гору, да му є милія обитель него домовина. Да, тако є заонда и изгледало. Но онъ добро зна, коме принадле-

жи; онъ увиђа, шта треба нова Црква у нѣговомъ отечеству, зато иде, полази, укланясе и опетъ одъ очію, коима є наймиліи быо. У срдцу, у души, мисли на повратакъ, алъ ћути и никомъ неказує.

Окрилѣнъ штитомъ промисла, стиже св. Сава у Хилендаръ обрадовавшемъ му се братству. Да ће ту и заостати, о томъ нико несумня. И онъ се тако заузима за све, што се монастира тиче, као да жели братство утврдити у мисли. Ова мисао постала є увереньмъ, кадъ є по дѣлу монастирскомъ пошао у Цариградъ. Теодоръ Ласкаръ, царъ и сродникъ по братанцу му Радославу, привађа га усрдно и благотворнимъ рѣшеніємъ излива милости светомъ дому, ньимъ заступлѣномъ. Снабдѣвши овако Хилендаръ, помишля онъ и на Србію, єръ є ова преча одъ Хилендара. Нѣгово предложенѣ, подкреплѣно снажнимъ основима: да є србской државі преко нуждань србскій Архіепископъ, прима царъ съ радости, и посовѣтовавшисе о томъ съ Патріярхомъ Германомъ, овако му су одзива: „што си запросіо за србскій народъ, — бы ће му. Но што се тиче лица, коя ты предлажешъ између братства твогъ, добра су, алъ намъ є у молитви, тога ради чинѣной, дано на знанѣ, да си ты тога места предостоянъ. Ты ћешъ дакле и быти првый србскій Архіепископъ“.

Нѣгово благоразумно одрицанѣ морало є попустити, и тако у присутству цара и државника, свештенства и народа посвештенъ бы вселенскимъ Патріярхомъ за србскогъ Архіепископа. После прве користи отечества настои одма и за другомъ. Србской єрархіи изъ разны основаны причина нуждно є право, да могу сами поставляти Архіепископа. Царъ и Патріархъ пристаю и на то; даю му у руке и архієрейскій жезалъ и потврдителну Гра-

мату, како на нѣгово производство, тако и на право избора. И онъ преко свете Горе и Солуна спѣши у свою землю, међу свой народъ, да га благослови. Радость кою е причиніо своимъ долазкомъ, неспада у моћъ пера. Поклонившисе светимъ моштима преподобногъ Симеона у Студеници, одсео е у Жичи, као новой столици србске архіепископіе. Приближившусе празднику вознесенія, као дану славе жичкогъ храма, сазвао е вишій и нижій црквеный клиръ, а краля е умоліо, да дође за тай данъ заедно съ властелима државе. На служби, кою е соборно служіо, помаже брата свогъ краля светимъ мvромъ, и метнувши му круну на главу и царску порфиру на плећа, опасавши му мачъ о поясъ и давши му у руку скиптаръ, торжествено подвикне: Првовенчаномъ кралю србскомъ Стефану, самодржцу, многа лѣта! Умилителніегъ позорія ніе было у србству. — Сутра данъ и опетъ служи соборно, и после очитаногъ евангелія позива краля, све властеле, и цео присутствовавшій народъ, да за ньимъ одъ речи до речи исповеде символъ вере Никеоконстантинопольскій, заклинюћи све, да одъ тогъ образца вере никадъ неодступе. По краткомъ времену обилази новооснoване епархіе, коима е приставіо ерархе, ньимъ рукоположене, монашествовавше некадъ съ ньимъ у светой Гори; укреплюе народъ у примлѣной православной вери; учи га благонравію и уклања одъ нѣга упорне еретике.

Безприкладнимъ досадашньимъ услугама придае св. Сава нове, за државу превећъ благотворне. Сусѣдный мацарскій краль неповольнимъ окомъ гледа на землю, у коіой живи храбаръ народъ, коимъ управля божіи помазаникъ. Изгледъ, кои е Србія тада имала, задае нѣму бриге; нетрпи силногъ до себе. Безразложна суета нѣгова немируе, разме-

се, прети, прикупля снагу, съ намеромъ, да се о-гледа съ онимъ, кога нетрпи.

Но грађа нове србске државе іоштъ е скорашня. Кралѣвству ступившемъ у животъ, нуждаиъ е быо миръ. Раздражену дакле честолюбивость владателя и народа требало е оградити мерама мудрости. Уместо да се изведе сила противъ силе, рече зрела мудрость, да су пречи нѣни совѣти него снага пешака и конянника; да е честнія побѣда безъ крви и суза; да услуге у ползу мира имаю непоречну претежность на свакомъ суду, гди се рѣшава о благу народа. Благо си землыи, у коіой умъ царуе а мудрость дае совѣте! Лако е было плануши па гордогъ изазивача напасти; алъ наглость ніе срећны послѣдица. Младой воћки валя расти, снажитисе, а до тога неможе доћи, ако нечува сваку свою наймавю жилицу; ако нѣжну свою корицу незаклони одъ штетногъ тареня, ако гранчице пода ломити а лишће кидати.

Народный поносъ ніе искусіо пониженѣ. Ондашньій поступакъ Србіе према нападачу показуе нѣно умно надмоћіе и зрелу државну свесть. У дванаестомъ веку по Христу една млада држава служисе мѣрама, збогъ кои бы и у данашнѣмъ просвештеномъ веку честь пожнѣла. И коме бы се другомъ могао поверити овако преважанъ задатакъ, ако не Теби, Високопреосвештеный Владико, као наймудріой глави у землыи! Просветитель едногъ народа имао е быти помиритель два народа. Основатель архіепископскогъ православногъ престола у Србству имао е быти посредникъ између две народности, и две цркве. — Судбу, наменуту Ерусалиму великимъ Александромъ, одклоніо е юдейскій првосвештеникъ, изишавши предъ нѣга у пуномъ окруту и съ литіомъ; но та одме-

на стала є народъ скупо, єръ є грчкомъ цару данакъ давати морао. И Римъ є єдномъ спасенъ быо одъ вандалске потре своимъ првосвештеникомъ, алъ безъ дарова и данка ніє могло проћи. Србска и Маџарска држава ніє тако стаяла една спрамъ друге. Зналасе граница едне и друге, и єдной и другой знаосе Господаръ. Независна єдна, независна друга; яка єдна, снажна друга. Разлика є была та, што є маџарско кралѣвство у сто година было старіє одъ србскогъ. Свакояко є дакле ново србско кралѣвство са своимъ помазанимъ владателѣмъ морало обратити на себе позоръ суседа, наслѣдившегъ већъ утврђеный престолъ. Да пакъ силный нетрпи силнога, быо онъ близу или подалѣ, то сведочи и садашньость и прошлость.

Но време є злато, скупоценіє одъ злата; валя се дакле ньимъ ползовати. Посланици, обявивши ратъ Србіи, враћаюсе своимъ повелителю. Такву прилику непропушта великій Родолюбъ, него имъ се придружуе, узевши на себе бреме посредника и сву одговорность. Разрѣшіо є све своє одъ брига, и самъ се брине за све ньи. Но, да ли ты, србскій Великій Заступниче! полазишъ на разговоръ съ раздраженимъ кралѣмъ по каквомъ рѣшенію народне скупштине? Идешъ ли ты тамо по нечіємъ определеню? Ова пытаня, на тебе управлѣна, принадлеже нашемъ веку а не твомъ. Ты си быо отацъ и пастиръ целогъ народа; ты си быо учитель и просветитель свои землякa; твоє заслуге узвисиле су те надъ свакомъ скупштиномъ, надъ свачіимъ определенѣмъ. Кадъ си у Жичи о празднику Вознесенія помазао брата, и метнувши му круну на главу прогласіо га кралѣмъ свію Срба, — ты незаиска предходно совѣта ни одъ кога, него помолившисе Богу, твомъ Советодавцу, ты си учиніо оно, што є требало, што є нуждно было.

Єдна снажна умность довольна е была заонда свему отечеству. Тимъ еднимъ единимъ поступкомъ учиніо си више него сви сабори, колико ій е годъ было у Србству. По сабору или небы было едне државе и у нъой едногъ краля, или небы лоза Неманића задржала престолъ. По сабору одазвало бы се претньи маџарскогъ краля оружіемъ; крвь бы се пролила, а побѣда была бы неизвѣстна, уколико бы было више господара, одъ кои бы свакій имао свое себичне цѣли. Єдна склоплѣна држава распала бы се, и Срби были бы лишени свое сяйне прошлости, свое поносне епохе, заключене царомъ Душаномъ; остали бы безъ свое исторіе.

Никоемъ сународнику твомъ нису тако добро познате быле ондашнѣ околности као теби, удивлѣня достойный Првосвештениче; ты си узъ то познавао слабости и страсти людске, а при томъ умео си предварити, да те слабости и страсти необуставе растенѣ, ячанѣ и напредованѣ твогъ створа. Сву власть у земльи прибавіо си кралю и нѣговомъ престолу, а народу оставіо си послушность и покорность. Потреба ове деобе осећа се и данасъ у свету, а онда е была едно едино условіе обстанка. Све си ово ты промеріо, па зато и неодступашъ одъ правца, коимъ си пошао, и кои е изобилно оправданъ ондашньимъ околностима и найпречимъ потребама нове државе; зато и идешъ, слѣдуюћи собственомъ совѣту, да одклонишъ зло одъ народа, едва умирившегъ се, и одъ престола, кои си прославіо величествомъ.

Праћенъ своимъ ангеломъ хранителѣмъ и осѣнѣнъ божіимъ покровомъ, стигао е Св Сава невредимъ онамо, куда е пошао, и туђинъ га привађа пріятельски, съ приличећимъ му одличіемъ, ако іошъ и незна, да л' е дошао да моли, да л' да

прети. Састанакъ нѣговъ съ кралѣмъ посведочіо е, да е дошао само да посредуе између обе стране у ползу благословеногъ мира. Молякавѣмъ одкріо бы плашню и стра, обявіо бы препалость и немоћь своГъ народа и отечества; а претньомъ бы понизіо своя одлична дарованя и путъ свой учиніо излишнимъ, еръ претити могло се и са границе. Снагомъ дакле ума своГъ разлаже штетне послѣдице рата, коме противопоставля благодети мира; алъ су тежке уши противника за слушанѣ, еръ се у нѣму одомаћила болесть оногъ века, по коіой е свакій владаоцъ тражіо славу у воеваню, у освояню туђи земаля, у подчиняваню себи слабіега. Узвисившисе своимъ поступкомъ надъ пустимъ пуедразсудама оногъ века, мудримъ совѣтомъ и одабранимъ доводима заступа св. Сава користи пріятельски сношеня за обе државе, опровргава наводе непріятеля, кои су га навели, да обяви ратъ Србіи, бранисе основима правде, прети Богомъ правосуднимъ и подсећуе зловольника на одговорность на страшномъ суду за проливену крвь. Нѣгове речи быле су определѣне, пуне достоинства, пріятельскимъ духомъ задануте, на истини основане. Изъ нѣга е проговарала любовь къ своме народу и отечеству, и любовь къ човечеству. Одушевлѣнъ таквомъ снагомъ, осуђуе свакій неправеданъ коракъ и поступакъ; но то нечини гнѣвльиво, съ раздражености, него съ одважности, нѣговомъ достоинству и уму приличећомъ. И пошто е учиніо свое, као отацъ и заступникъ свогъ народа, облаже себе ћутанѣмъ, нека се промисли онай, кога се тиче.

Нѣгова беседа учинисе кралю правый наметъ на нѣгове славолюбиве желѣ. Часъ бы планчо, часъ бы га послушао. Нѣгови разлози меѣу га на муке. Онъ се бори, ломисе. Одустати

одъ намере, долази му стидно, алъ га неподноси презрети Савине мудре совѣте. Погледи на спремну войску и готовъ е заповедити: напредъ! алъ га уздржавају Савина представленя, и савладавши свое колебанѣ найпосле покоравасе гласу, коимъ га е обавештавао. Честь нѣговомъ предомишленю! Србія у своме врагу стече пріятельскогъ сусѣда, и св. Сава враћа се къ своима, испраћенъ донекле самимъ кралѣмъ, одъ кога носи и дарове првовенчаномъ кралю србскомъ. Што е была голубица съ масличновомъ гранчицомъ забринутомъ Ною у ковчегу, то е садъ быо Србіи св. Сава. Границе србске државе оградіо е безбѣдности, народу своме дае емство за миръ и благованѣ, краля и нѣгову околину разрѣшава одъ брига. Мачъ се вратіо у свое корице; свакій гледа свой радъ; веселе песме пастира разлежу се по горама, а ратара по ньивама; у црквама и монастирима слави се света едносуштна Троица. Све е то твой даръ, Србскій Просветителю! плодомъ твои трудова наслађава се твой родъ. И ты све то створи, неокрньивши државну властъ; своимъ заслугама нетражишъ награде; неприсваяшъ себи права, коя едино кралю принадлеже. Ты неможе сместити у себе желю, да те се ко бои, еръ е твомъ срдцу свойствено было само любити!

Но Савиномъ подвигу іоштъ нема края. Благополучно станѣ отечества дозволява му испунити желю едну, коя е изоддавна поникла у нѣму, и онъ полази у Ерусалимъ, да се поклони гробу Спасителя. Име рода и државе учиніо е чувенимъ и у другой части света, и посѣтивши света места, и одслуживши свету литургію на божіемъ гробу на самый праздникъ Воскресенія, враћасе са светимъ моштима преко свете Горе,

носећи скупоцене утвари светимъ олтарима своГъ отечества. У земльи затекао є миръ и редъ, као знаке добре управе. Найстаріи синъ блаженопочившегъ Прововенчаногз, Радославъ, ньимъ помазаный пре полазка, срета га и спроводи до Студенице, гди се слегло было мало и велико, да ій благослови; и онъ, ако и уморанъ одъ пута, служи свету литургію и благосиля своя побожна чеда, и опростивши се, одседа у Жичи, ньиме прославлѣной. Одсадъ па задуго посветіо є сву своюо дѣлателность светой Цркви и нѣнимъ потребама; походіо є народъ и скупляо га око себе кодъ цркій и монастира, ту га сазидавао торжерственомъ Богомольомъ, светомъ тайномъ причешћивао, освећеномъ водицомъ кропіо и беседомъ поучавао. Притомъ ніе съ маньомъ ревности настаявао и о писмености, коіой є отворіо врата како у Жичи, тако и по другимъ епископскимъ столицама и монастирима, єръ Црква неможе быти безъ духовны пастира, а овима є нуждна приуготовность. То є заонда быо првый разсадъ народне просвете; ту є положенъ основъ домаћой кньижевности. Съ бригама о цркви и нѣномъ урврђеню, о подизаню новы храмова и ньіовомъ украшеню, саюжава св. Сава и друге бриге о држави. Ступанѣмъ краля Радослава у монашескій чинъ, узводи на кралѣвскій престолъ брата му Владислава, и сачетава га съ кћери бугарскогъ краля Асѣна, и по краткомъ времену дае свима на знанѣ, да ће ићи на далекій путъ. Сви епископи стекусе кодъ нѣга; дође и краль са старешинама народа, и онъ дає се чути у последньой беседи. Вера, црква и богоугоданъ животъ, то су три нѣгова светительска завѣштанія, коя препоручує ньіовой совѣсти и души, и заклинѣ ій, да одъ примлѣне вере неодступе, да утврђе-

му цркву одрже, да нѣне обреде свето хране и да поддрже у народу правила евангелскогъ живота, лепе нрави и благе обичає. Затимъ производи на своє место Арсенія, свогъ найдостойніегъ питомца и опростившисе са свима, одлази на дальній путъ. Найпре сврађа у Єрусалимъ и целива гробъ Христовъ, причеканъ врло гостолюбно патріярхомъ Єрусалимскимъ, а после спѣши у Александрію, къ тамошнѣмъ патріярху, кои му излази на сретъ, води га къ себи и крозъ више дана ползує се нѣговимъ саобраштенѣмъ. Нѣгова преимуђствена наклоность къ монашескомъ животу повела га є къ братіи живившой по монастирима Тивандске и Ливійске пустинѣ; одтуда иде къ Синайской гори и ту се подвизава крозъ цео великій постъ, па одслуживши на воскресеніє божествену литургію, сврађа у Антіохію, опетъ къ тамошнѣмъ патріярху, кои га свеердно прима. Промотривши ту што є было наметодостойно, радо свръе опетъ у Єрусалимъ и усладивши душу свою прегледанѣмъ светы споменика, полази у Арменію, гди су се толики мученици сподобиля венца и узима путъ у отечество преко Цариграда и Бугарске. Краль Асѣнъ извештенъ о томе, излази предъ нѣга са сяйномъ пратньомъ и допрађа га у градъ Трновъ, столицу Бугарскогъ кралѣвства. Савино милю отечество веђъ ніє далеко и онъ єдва чека, када ђе ступити ногомъ на драгу землю, после тако дугогъ отсутства. Но свезе пріятельства съ кралѣмъ стоє му на путу, а и усрдіє високогъ домађина требало є задовольяти попуштанѣмъ. То є было предъ праздникъ Богоявленія, и онъ служи на тай великій данъ и свршава торжествено освештенѣ воде, у присутству краля и патріярха бугарскогъ. Да є одъ тежкогъ труда и напреза-

ня источіо сву животну снагу, ніе се могло дознати на нѣму; алъ е рокъ смрти ипакъ врло близу быо. Текъ што се болесть коснула нѣговогъ землянογъ сосуда, и онъ предчувствовавши свое преселенѣ, шилѣ свога благослова кралю Владиславу, свомъ преемнику Арсенію и свему народу; шилѣ све утвари и драгоцености светимъ храмовима своГъ отечества, и причестившисе, разставсе съ душомъ, неба жельномъ, а тѣло оставля своима, кое е мало доцніе и пренешено у отечество съ найвеђомъ светчаности и у монастиру Милешеву положено.

Таква е была стаза твогъ узорногъ живота, Основателю православія и просвете у србскомъ народу! Одъ рођеня до смрти испуніо си векъ свой дѣлима, стоструччно полезнима. Твое жертве, любави проникнуте, усрдіемъ запечаћене, немогу се другчіе сматрати, него као добровольный приносъ свему Србству. У кньиги вѣчногъ живота записане су твое велике услуге, светой Цркви, нѣномъ утврђеню и растеню, држави и отачбини, народу и народности указане, а нама, подъ штитомъ твогъ великогъ имена, остае поносъ, споминяти твое високе добродѣтельи. Као пастиръ и отацъ народа, быо си огледало благости, доброте и штедроте. Своіомъ благости знао си задобити и онда, кадъ карашъ; своіомъ добротомъ умекшавао си и найопоріе нрави; своіомъ штедротомъ прилагао си мелемъ на нужде бѣдны и ништы. Лазаръ ніе седіо на прагу твогъ двора, желянъ мрвица съ твое трапезе. Као учитель и просветитель ниси быо малодушанъ, нестрпельивъ, нагао, престъ и готовъ на осуђенѣ; ова неучительска свойства была су теби непозната. Ты си ученѣ саюзіо са стрпленѣмъ, подвигъ са успѣхомъ, но не наглимъ; трудъ са на-

деждомъ, но не претераномъ. Твой е задатакъ быо озарити мрачне душе божіомъ истиномъ, растворити отежала срдца евангелскимъ нравима, породити у браћи своіой добре христіяне. Србску државу сматрао си као едну породицу, коіой е глава и господаръ краль. Спольашню сяйность ниси осуђивао; о томъ сведоче спомевици негдашнѣ целокупне Студенице и Жиче, сведоче драгоцене утвари, кое си светимъ храмовима прилагао, сведочи крозъ векове сачуваный Хилендаръ. Великолѣпность, окружававшу царско лице, виђену тобомъ у Цариграду, радо си подражавао у своіой земльи, применувши е кралю, тобомъ помазаномъ; да, врховной власти и пристое знаци величества. Исто тако ниси быо другъ мисли, коя тежи, да изедначи све редове грађанства. Природа ствара а потреба уводи разлику између едногъ и другогъ реда. Храбрость сама собомъ носи одличія, а умность траже владѣтельи са свећомъ и посађую е до себе. Достоинство престола иште око себе великодостойнике. Да, та одтуда и знамо за бывше у србской држави велике Логотете, Протоспаторе, Срдаре, Войводе, Тисућнике. Власть у земльи, одъ Бога поставлѣну, представіо си своимъ сународницима као светиню. Опасавши краля мачемъ, дао си на знанѣ свима, да власть има снагу, коіомъ чува редъ и честь, коіомъ казни противность и безчинство. У државной влади показао си земльи отца, кои се стара о срећи и благованю свію себи подвластны, чія су врата отворена свакоме, чіе срдце дише любови спрамъ свои, чія рука брише сузе страдалаца, дели милостиню бѣднима, обасипа благама врстне и заслужне.

Ове мисли, ова чувствованя, ово уверенѣ о Теби, великій Родолюбе и дѣйствителный Просветителю нашъ, пуштамъ я у светъ путемъ Гласника, съ намеромъ, да те све болѣ и болѣ познамо и да те све достойніе прославлямо. Благослови насъ и наше напредуюће отечество!

Архиман. Враћевшничкій. Гавриллъ.

КЊИЖЕВНИ ОБРАЗИ.

I.

ІОВАНЪ СТ. ПОПОВИЋЪ

(1806—1856).

одъ

Іована Ристића.

Іованъ Ст. Поповићъ одпочео е свою књижевну радню іоштъ 1825. године.

На Юго-истоку Европе била е онда у найжешћемъ веку борба народности, коя е, покренута іоштъ подъ Іосифомъ II., нашла нову подпору у догађаима, кои су се на свршетку прошлога века у Француской родили па отуда Европи обликъ меняли. Последице овы покрета европски, као и свію велики догађая, развіяле су се невидно, покривено; неследуюћи узроцима своима узастопце, оне су у разнимъ правцима образовале разна станя. У народа свестны развило се онда станѣ соціялно, а где е утицаемъ ньіовимъ текъ свесть пробуђена, ту се народность протресла и нове одеке живота давати почела.

Ово е была и наша судбина.

Срби су онда, покренути стицаемъ многи околностій, спремни и готови стояли, да приме потресъ и упечатке времена, кое имъ е у свима правцима живота па и у књижевности очевидне белеге свое оставило. И Раићъ, и Доситей, и Мушицкій, и Вукъ и сви други, кои намъ редомъ

до Поповића развіянѣ кньижевности представляю, ишли су за овимъ првимъ екомъ, кои изъ освешћене народности васкрсе.

И Поповићъ е чедо овога времена. Већъ првенци нѣгови обележени су овимъ благотворнимъ задаемъ свои сувременика. *„Слези Болгаріи“* (1825 год) а затимъ *„Повма Србскомъ Народу“* означиле су одма съ прага народну стазу, коіомъ пође и до гроба свога иде aукторъ *„Светислава и Милеве“* (1827.) *„Милоша Обилића“* и *„Скендербега“* (1828.) *„Несрећногъ Супружества“*, *„Лаже и Паралаже“* (1830.), *„Тврдице“* (1837.), *Покондирене Тикве“*, *„Зле Жене“* и едне свезке шальивогъ *„Романа безъ Романа“* (1838.), — дела, коя aукторъ за младости свое списа. У зреліимъ годинама продужи Поповићъ плодну радню свою, и прешавши (1840) у Београдъ, издаде одъ млоги у то доба израђены дела *„Владислава“* (1842.). Изъ овогъ времена воде свое порекло и пре три године штампани *„Айдуци“* (1853.), и *„Женидба и Удадба“*. Обновленѣ театра позове нашегъ трудолюбивогъ писца на нову радню, те тако добіемо *„Санъ Кралѣвића Марка“* (1847.), *„Смрть Стефана Дечанскогъ“* (1849.), а последньи година *„Лахана“* и *„Београдъ некадъ и садъ“* (1853). Осимъ овы можда има іоштъ и рукописны дела нѣговы, коя на штанпу чекаю, но међутимъ е *„Даворѣ“*, свима нама у свежой памети, мезимацъ Поповића.

Овай плоданъ животъ представля намъ се у двогубоме виду. Дела изъ младости и зреліегъ века раздвоена су međомъ, коя ій не само по роду, већъ и по самой унутрашньой вредности разликуе. Младићъ, кои е, ступивши іоштъ у 19-той години своіой на полѣ кньижевности, налазіо забаве найпре у смешнимъ странама ћуди людске,

тражіо е после 15. година и стварао себи новъ светъ знаня; унутрашньій позивъ и пространіи последи одвели су га и на озбильніе стране живота.

Обе ове стазе поетичке посуте су цвећемъ, кое е Поповићу, као богатъ изливъ осећаня, право и на име лирскога певца стекло.

1.

Нама, кои смо подъ утицаемъ неки већъ обште усвоены мислій одрасли, тешко пада, ослободити се вернованя, съ коимъ смо по толико година живили. Мы смо навикли веровати на србскогъ Орація, србскогъ Гета, србскогъ Шилера и друге славе светски литература, за коима као да се садъ узалудъ обзиремо. Наметнуте мисли оставляю насъ мало по мало, и мы, еданъ по еданъ, испуньни тугомъ, силазимо са магловиты тронова наше кньижевности у сиротиню, кое е само некакавъ варльивый блескъ млађана уображеня обманути могао.

Съ тога нетреба намъ се чудити, што искрено испов̀едамо, да смо и мы, као и млоги други, у Поповићу изредногъ комичкогъ поету гледали. И данъ данашньій има одабраны кньижевника, кои хуморъ, сатиру као поглавиту силу душе нѣгове сматраю, но да ли праведно? Досетльивость нѣгова правда то мишленѣ, докле се писацъ у нижой сфери комичке поезіе налази, као што су нѣгове занимльиве „*Милобруке*“ [1]) и други подобни састави, али чимъ ступи на полѣ выше комике, нѣгова дела губе вредность свою и падаю у онай редъ шальивы игрій, кое се, на свой най-

[1]) Штампане су у „*Седмици*“ одъ прошле године.

простіи изразъ сведене, зову проста лакрдія (Posse, farce).

Поповићу e найглавніе шальиво позоріе „*Тврдица*“ (Ћиръ-Яня). Оно e тако срећанъ одекъ имало, да се у два ма' едно за другимъ печатало и писцу име главне особе свое дало.

Тврдица непрепоручуе се новошћу предмета. Іоштъ Плаутусъ представіо e у шальивомъ позорю едномъ грамзенѣ за благомъ, кое e доцніе, поредъ млоги други, и Моліеръ приватіо. Првый e представіо свога тврдицу заражена само еднимъ видомъ ове страсти, а другій e заплео свою особу у све вигове тврдоће. Нашъ Ћир-Яня нити e свое благо закопао, као у Плаутуса, нити e изложенъ сплеткама, кое га у вечитомъ страованю држе, као у Моліера. Онъ само боязльиво лебди надъ своимъ сандукомъ, пребрая благо свое и мложи га добримъ интересомъ. И заиста, како се ствари развія просто, безъ заплета, да „*Тврдица*“ нема други страна, кое насъ на смей побуђую, заборавили бы, да какво шальиво позоріе предъ собомъ имамо. Но Ћир-Яня еданъ e одъ оны смешны поява, каковы се доста у краевима нашима налази. Растурени по свету остатци женія елинскогъ, лишени поля и пиће за вышій душевный животъ, сматраю за главну цѣль живота свога богатство, изъ кога падаюћи у крайньость, даю свету смешно позорѣ тврдоће. Сва дакле особа истргнута e изъ средине наше те зато намъ и напреже пажню, кою добро подешеный изговоръ овы међу нама млогобройны странаца пріятно дражи и задоволява. А и злосрећне околности, кое Ћир-Яню окружаваю, развіяюћи све више и више нѣгову уду страсть, даю расправи приличну занимльивость. Само да су кое одъ

овы околностій крепчіе! [1]) Да е карактеръ Ћир-Јањинъ финіи и лукавіи, те да нѣгова грчка мудрость неподлеже свакой о лакой превари!

„Тврдица“, пунъ недостатака, надвишава и пакъ сва остала дела Поповићева шаљиве природе. Успехъ нѣговъ, свима околностима олакшанъ, толико се узвысіо, да е онъ единый критике и представляня достоянъ. Све остале шаљиве игре свое морао е aукторъ и самъ зарана осудити, еръ нити имаю значая по уметности ни по каквимъ годъ другимъ условима. Просте приповедке, испрекрштане шалама изъ свакидашнѣгъ живота, представляю оне токъ ствapій и развіяю догађае обичнимъ путовима, у непрекидной тишини.

Комичка сила шаљивы игрій Поповићевы нележи у лепимъ, згодно подешенимъ положаима (ситуаціяма), но у досетљивости, у речма. Такавъ е „Тврдица“, такавъ „Лажа и Паралажа“, таква „Покондирена Тиква“, „Зла Жена“, такавъ „Београдъ некадъ и садъ“ и „Женидба и Удадба“, па такавъ и „Романъ безъ Романа“, несвршено дело, кое одкрива доста хумора, но фантастичкогъ, неуређеногъ.

Примамљиви наслови ови обрате лако на себе позоръ, но колико се читатель зачудиненашавши у њима ни сенку истиниты карактера и страстій! како су, на прилику, увеличани недостатци зле жене, Султане, како ли Покондирене

---

[1]) Тако на прилику, кадъ е шупа пала и Ћир-Јањи два коня убила, сва варошь жали, еръ су то два у читавомъ месту найлепша коня была. Ніе ли чудновато, да онай такве конѣ има, кои у кући своіой гладуе и восакъ съ пасоша свога скида те њиме писма печати, да само што више уштеди!?

Феме! Па како е ту тако брза помоћъ, да іой се и невештъ чудити, а вештъ є свакій осудити мора! Султана, заплашена батинама, оставля свою дивлю наравь и постае мелемъ мужу своме, а Фема, заплашена претньомъ и анекдотама лишенима сваке силе уверення, враћа се изъ баяги узвишены кругова у природно коло друга своїй!

Писацъ, кадъ е карактере овако у свой крайньости развіо, а ніе имъ довольногъ лека тражіо, као да ніе нимало моралный задатакъ комичке поезіе предъ очима имао. Исписивао е подпуне лутнѣ, а ніе се млого старао да полу-недостатке заплаши; грдно е увеличавао образъ зла, а ніе маріо, да іоштъ издалека застраши и одврати оне, кои бы му се приближавати полакомили. Цѣль нѣгова ограничавала се на забаву, на досетльивости, кое уметности ништа неприносе.

Но мы бы погрешили, ако бы се одъ овы шальивы игрій раставили, а небы имъ признали заслуге, кое съ практичны погледа имаю. И оне су, као и романи Видаковићеви, млого принеле народу, кои е текъ кньижевный животъ одпочиняо. Шала, занимаюћи пріятно и одмараюћи одъ послова, свагда е дражія забава но озбильность, а навластито за народъ, кои іоштъ сласти уметничке ніе окусіо быо. Срби су, читаюћи шальиве саставе ове, у ньима нашли удесну школу, у коіой су се читати учили, а у Поповићу занимльива учителя, кои тиме съ Видаковићемъ дели подєднако честь народны учителя.

2.

Несравнѣно савршеніи значай има Поповићъ као трагичкій певацъ. Да му е Провиђенѣ дане продужило, богати изливи хумора нѣговогъ, кои

су особито у последнѣ време Србе веселити почели, оправдали бы можда мысао оны, кои му у комики снагу налазе, но доста рана смрть снађе га іошть на полю трагедіє, где є онъ већъ зарана себи венацъ бесмртногъ спомена сплео.

Исторія, а нарочито србска, была є изворъ, изъ кога є онъ свой трагичкій светъ стварао. Плоданъ а гибакъ духъ, кои се у сва станя и времена лако преселявао, вешто є тужне спомене давне или новіє прошлости наше у виду или борбе начела историчны или борбе страстій и карактера представляо. Свако є скоро трагичко позорѣ нѣгово школа, у коіой Срби не само неко уметничко уживанѣ налазе, но одушевлявајући се развіянѣмъ историчны догађая, и чувство о народности негую; єръ скоро сва односе се на она времена, коій се народна свесть іошть живо сећа и коя су, више или манѣ, скопчана са народномъ садашньости.

Трагедіє Поповићеве слажу се све у томе, што су тако на исторіи основане; али, као што се напредъ очекивати може, разликую се по вештини унутрашнѣгъ распореда, по трагичкой суштвни и борећимъ се противностима.

Три нарочито трагедіє нѣгове одкриваю особености свога писца: *„Смрть Дечанскога“*, *„Владиславъ“* и *„Лаханъ“*.

И ако пристаємо на начело, да є подъ перомъ правога певца све поєзія па ма у коіой одећи своіой, опеть намъ се чини, да є прошлость наша више епоске но трагичке природе. Изабравши ова три юнака, а особито Дечанскога и Лахана, за предмете трагедія своій, Поповићъ є доказао, да є међъ карактерима наше и бугарске

исторіє знао одабрати оне, коій є судбина заиста трагичка, а оставши, баръ у „Смрти Дечанскога“, веранъ преданіяма исторіє, знао є вешто одвоити єзгру одъ меуне, и у подпуности своіой представити и истину и поезію.

У „Смрти Дечанскога“ бори се слабость са ячиномъ душе, лукавство са истиномъ. Борба є на полю наравствености. Юнакъ трагедіє пада као жертва, коя ніє кадра раскинути вигове, у коє свакимъ коракомъ улази. Колико насъ потреса, видити сина у борби съ оцемъ, колико намъ саучастіє узбуђуе смрть доброга али несрећногъ родителя! Но грозећи се страстій и подмуклы сплеткій, коє су конфликтъ приправиле, а осуђуюћи, премда мучно и нерадо, осуђуюћи слабость, краљевскимъ венцемъ крунисану, пристаємо и пакъ на ону страну, коя заплетъ на користь наравствености решава.

Ослободивши се затимъ целокупногъ упечатка, вратимо ли се на поєдине сцене, на поєдине карактере, онда се чудимо, како є све у своме роду одабрано. Чудимо се, како є удеснимъ боями исписанъ Теофилъ, недостойный повереникъ Дечанскога, како ли честолюбива краљица, зли дуси краљеви; жалимо неправедно страдаюћу Зорку, а жигощемо іой оца, што є жарку крвь Душанову на зло распаліо.

Поетичка нега народности, верно сниманѣ исторійски юнака, трагички слика и карактера: ово су значайне черте трагедіє, коя, подъ именомъ „Смрть Дечанскога“, сва остала позоря Поповићева надвишава. То є уверенѣ, при коме нисмо хтели остати, а да се найпре озби ьно неиспытамо, да ли, по судбини свога нараштая, и ту утицаима чія місли́ неподлежимо; да ли „Влади-

славъ“ своіомъ бурномъ страсти, или „Лаханъ“ своіомъ трагичкомъ силомъ и брзиномъ догаѣая „Смрти Дечанскога“ палму неотима; но свакій вовъ прегледъ овога позориштногъ састава давао намъ є све яче основе за уверенѣ, кое нарочито изъ хармоничногъ распореда ове трагедіє снагу своюцрпи.

Доста вештине развіо є Поповићъ и у „Владиславу“, али вештине, коя се више огледа у поєдинимъ карактерима но у идеи дела или нѣговомъ унутрашнѣмъ развитку. Свакій є карактеръ образъ за себе, свакій свршена целость.

Ту су две противности у борби: распалѣна словолюбивость, коя ни одъ убиства нестрепи, противу идеала владательске родолюбивости: Владиславъ противу Владимира.

Пошто є уморіо брата свога Радомира, найболѣгъ и найвећегъ краля, Владиславъ є одрешіо себи руке на зло. „Шта є, вели, мени човека убити, мени, кои самъ найболѣгъ човека убіо, мога брата и добротвора убіо, кои ме одъ очевидне опасности отрже, кадъ ми є мачъ Самуиловъ глави грозіо“. Садъ оће да себи срећу диже, оће да зида ту горду кулу, у висину оће да є диже, да и пузећій мравъ при самомъ погледу у несвесть падне; — али Давидъ, половина душе нѣгове, пыта га, да ли ће му то Владимиръ допустити, Владимиръ суседный краль србскій, кога и Бугари на рукама носе! Варница є бачена. И Владиславъ є готовъ да и Владимиру гакне гавранъ, наймилія птица нѣгова. Садъ се текъ Владиславъ као разярено море усколеба и у нова убиства стропошта.

Овакавъ є карактеръ, кои є у крви огрезао. Нѣму є певацъ на супротъ ставіо Владимира, кои непрестано о благу землѣ свое размишлява. Онъ

бежи одъ круне, позива краљицу у колибу, где ће, мисли, трипутъ срећніи быти; нѣму е венацъ царскій пунъ бодля и опора чичка, багряница ништа друго, но ружа трнѣмъ брига испрекрштана, а златни ланци тешки окови заробљѣномъ кралю; онъ се неосећа да е свой, нити одъ тебе господаръ: свое дане посветіо е срећи свога народа.

Тако су та два главна карактера идеали у своме роду, али ту престае сва врлина овога позоря; еръ свакій е карактеръ за себе кипъ, кои съ другимъ свезе ни правога судара нема. Догађай развія се као у приповедки, више наликъ на епосъ но на драму, а и сама идеа пре е ужасна но трагична; еръ шта е живацъ дела? Владиславъ, убица и ништа више, домамлюе и убія Владимира, савестногъ краля; Владиславъ истина и самъ пада, али зашто Владимиръ? Удае то лекція за нравственость, где поредъ порока и врлина страда!

Ни найманѣ овимъ прекорима неподлежи „Лаханъ", треће жалостно позорѣ, у коме се особине духа Поповићева огледаю. Брзина раднѣ, унутрашня хармонія догађая и истинито трагична расправа отвараю делу овоме место чести у исторіи не само србске но можда іоштъ и светске кньижевности. Писацъ овде ніе тражіо, да самомъ немотивиранoмъ смрћу трагичне ефекте производи: то е задатакъ саме идее, коя се заиста трагички развія и решава. Нећемо „Лахану" ништа пребацивати, што му карактеръ на люде како ій мы у животу познаемо, мало наличе: то е свойство скоро свію карактера Поповићевы; оставићемо безъ претреса и оно досадно набраянѣ начела и сентенція моралны, кое трагичкогъ юнака скоро проповедникомъ чини: и то е значайна черта свію дела, коима врсте ове посвећава-

мо; но морамо напоменути, како неверуемо, да ће и ко признати „Лахана" за юнака изъ тринаестога века. Ево на прилику умованя, кое пре одговара идеама нашега но ондашнѣгъ времена:

„Већій степенъ више и пожертвованя изискуе. Земля е запуштена, кое одъ силны ратова, кое одъ колебаня внутреньи; землѣдѣлство и радиность слаба, изображеніе никакво; судови редки пакъ и ови занемарени; закони заборавлѣни, заприпени, и времену нашемъ несходни" и т. д.

Оваковы основи неприличе Бугарину, кои изъ тринаестога столећа говори, пошто е у пустиньи векъ свой провео.

Но заборавимо ли на време и порекло трагедіе ове, предамо ли се уживаню безъ критике историчне, онда е „Лаханъ" трагедія, коя ће свакога задовольити, свакога достойно забавити.

Врлине и недостатци, кое смо као значайне черте „смрти Дечанскога", „Владислава" и „Лахана" означили, налазе се више или манѣ и у осталы трагедія Поповићевы, и мы, кадъ небы анализу дела за неблагодаранъ посао држали, могли бы ій све редомъ начелима критике подвргнути; али и нашто намъ тражити само начела естетике онде, где народъ начела живота налази? Народъ, кои е сву свою историю опевао у песмама, коима се светъ диви, ніе млого разбирао, колико е уметности развіено у „Милошу Обилићу", у „Светиславу и Милеви" и т д.: нѣга су усхитили они патріотски карактери, кое е млађано уображенѣ, распалѣно за идеалима, онако створило, као што ій онъ узъ гусле пева: не какви су, но као што треба да буду. Зато кадъ е Поповићъ косовскій епосъ у виду драмскомъ представіо, народъ и ніе пытао, да ли бой тай може быти

или баръ да ли є онъ предметъ трагедіє онако, као што га є Поповићъ представіо; нѣга се ніє тицало, да ли декламаторскій слогъ у овимъ трагедіяма а особито у „Обилићу“ и „Светиславу и Милеви“ смета радню и пречи развитакъ драмскій: не, нѣга су се само тицали образи прошлости наше, и што се кои образъ у свести нѣговой непосредніє представляо, то му се онъ ячеи одзивао, као што се на прилику одазвао „Сну кралѣвића Марка“. Нигда несме критикъ овакове предмете уживаня народногъ само на теразіє естетике ставляти а презирати имъ заслуге за родолюбива осећаня, за негованѣ народне свести. Свагда су овакова дела добро дошла, па или она была у своме роду савршена или долазила као историја у виду діялога, или као комађе реторике у одећи поезіє.

Угодни одзиви народни и принели су млого, те Поповићъ све саме Србе исписує. Овда онда отвори онъ и бугарску исторію, но отвори є, да у њой грађе за србске кровове тражи. Зато и ніє чудо што у догађаима и карактерима велике разновидности нема: толике драме нѣгове све су єдна на другу више или манѣ наликъ, све готово єдной мети теже. Карактери идеалисани зачуђавају насъ и уче, а слабо намъ одкривају оно, што у другима видимо или што у себи осећамо. Како є коя умотворина производъ млађи или зреліи година, тако ћемо негде наћи више начела и правила, а негде више вкуса и осећаня; негде више морала, а негде више природе.

Очевидно є, да овако идеалисани и єднообразни ликови немогу быти веранъ снимакъ своій времена. Поповићу ніє могло непознато быти, да

историска трагедія певцу найтеже услове полаже; онъ е знао, да е себи ланце приковао, чимъ е изъ непрегледногъ простора исторіе изборъ предмета учиніо. Зато, до душе, и ніе позаймлѣноме предмету ништа одъ историчне вредности одузео, нити му унутрашнѣ быће пореметіо; али се манѣ старао, или ніе свуда успео, да карактере духу времена саобрази и пресели насъ свагда у она времена, коя представля.

Колика е ту разлика између нѣга и Нѣгоша! Нека отвори „*Горскій венацъ*“ ко оће да се о томе увери, па ће наћи не само карактере и положае црногорске, но самый живый образъ Црне Горе. И г. Матія Банъ стекао е у овоме погледу „*Меримомъ*“ своіомъ заслуге, кое іоштъ чекаю на достойну оцену врлина своій.

Могли бы садъ, праштаюћи се са трагедіяма Поповићевимъ, пустити се у оцену слога нѣговогъ; но обичанъ, негде манѣ а негде више углађенъ и заокруженъ слогъ, овде онде пріятнимъ поетичнимъ образима посутъ, остаће у своіой смерности, а нама ће допустити да место тога проговоримо о по-динимъ сценама, кое Поповића неодликую истина као буйногъ пламеногъ певца, али га као вештака у сниманю психологички слика и као особитогъ зналца страстій людски високо поставляю. Доста ће быти, ако подсетимо оне, кои су „Владислава“ читали, како е ту певацъ грижу савести истинито описао. Іоштъ сигурно свакій читатель гледа живо ону сцену, како е Владиславъ одъ свега узнемиренъ, како предъ свакимъ шушкомъ стрепи, и као да му и сами зидови веле: *Убійцо Владиславе!*

Заиста свакій диви се ономе, кои є онако вешто знао описати грижу савести, а да съ тога клизавогъ брега непадне у крайньость. Сетиће се овде, ко познає Дикенса, оне ужасне сцене, кадъ є Іонасъ свога непріятеля издайствомъ убіо, па онда науміо да на миру благує. И ту великій вештакъ грижу савести описує, али тако неумерено, да се тай вештакъ у целата претвара, кои є савестъ као страшило подигао.

Дикенсъ пушта грижу савести да у лудило пређе, но нашъ певацъ налази, да є природніє оставити є, да се тако и сконча, а очаяню тамо врата отворити. Зато и єсте срећанъ у чертаню ове болести душевне· У „Смрти Дечанскога" несрећный войвода Милорадъ Виловићъ, коме є Душанъ неотице любавь осуєтіо, лута по гори, борй се са змаєвима, да девойку свою одъ уображене опасности избави, — а све начинима, кои су поражавајућій образъ съ ума сишавшегъ. Да Шекспиръ види онай изугблѣный осмей, онай празный погледъ; да чує оно испрекидано умованѣ, коє, текъ што се роди, валови други мислій претрпаю, онай збунѣный разумъ, кои изъ мисли у мисао лети и до самога прага истине допире; да Шекспиръ Виловића види, о, заиста бы га и самъ са своимъ сликама успоредіо, а нѣговъ краль Лиръ достойно бы запевао песму Виловићеву:

Певай, певай несрећо,
    Срећа є заспала.
Певай судбо, судбину
    заболела глава.

Гди се пева, ту с' попева
Гди се плаче, ту с' запева
Гди се піє ту с' припева
    Певай, певай несрећо,
    Срећу боли глава.

3.

Кадъ е писацъ овы врста срећанъ быо, „Даворѣ“ Поповићево првый явно поздравити, узвикнуо е онъ радостно, да ће дело ово предати име певца спомену, кои никакво време неће избрисати моћи. Доцніи одзыви подкрепили су ову мисао, а смрть певчева была е найясніи прилика, да се то несумньиво увиди.

Али како, пытали смо се онда? Даворѣ смелимъ фигурама непотреса уображенѣ наше, нечара насъ ни особитимъ милинама, па и философія, кою богато расипльѣ, представля намъ само тавне сенке живота и свакимъ намъ прстомъ отворенъ гробъ показуе. Чимъ се дакле одликуе то *Даворѣ*, кое е лишено свега, што брзе, бурне и многобройне упечатке производи?

Као скоръ и трезвенъ поточићъ теку песме *Даворя*, умерене и у мислима и осећаню, смерне у тону, свестне врлине свое а безъ афектаціе. Часъ насъ потресу озбильнимъ гласомъ прошлости, часъ намъ чертаю давне спомене онаквомъ штила брзиномъ, коя и скраћуе и развія.

И „*Споменъ видова дана*“, и „*Србскій народъ и нѣгова судбина*“, и „*Даворѣ на полю Косову*“ певаніе су у основу, исте природе, али колико е ту дивне разновидности! Гибко уображенѣ представило е сва три ова истоветна предмета у найбогатіой одећи, и давши свакомъ особитый значай, учинило е, те насъ они сродствомъ своимъ никако неморе.

Поредъ „*Видова дна*“ „*Марко Бочарисъ*“ найлепшій е цветъ Даворя. Савъ догађай исписанъ е боjама свакоме узвику и обртаю бораца вешто саображенимъ, као што се и иначе слогъ *Даворя* за

свакимъ мигомъ и коракомъ людскимъ удесно повія.

Но ма у каквоме облику поезію Поповићеву гледали, онъ намъ свагда као моралиста предъ очи излази. Или се пео на поносне връове лирске поезіе, или силазіо у скровиту дружину свакидашню, онъ свагда едну мету достиже-човека и нѣгову судбину. Овакавъ е онъ у драмской па овакавъ и у лирской поезіи.

Одма іоштъ пребацили смо мы *Даворю* овай незгодный украсъ лирике, а наиме „*Години 1848-ой*“, „Човеку“ и „*Деспоту Ђорђу Бранковићу* I.“, коима смо збогъ дугогъ морализаня и пространы рефлексія више краткости желили. Певци старога века, а нарочито Ораціе, излили су доста философіе у своимъ одама, одъ коій намъ е Поповићъ неке вештачки превео, али данашньій векъ одвая философію одъ поезіе и иште, да се у поезіи правила живота само у образу, у осећаню, у догађаю представе. Тако мислимо мы, а тако мисле и вештіи и больи одъ насъ.

Као мане *Даворю* означили бы мы и начела о слободи и народности. Борбе све за првомъ чине се нѣму ташта суета, а друга се, вели, у гробу налази.

Нетреба ли са основомъ Поповића прекорити, како е са свачимъ незадоволянъ, што у садашньости коренъ свой има? Ко ће одати правду песми, коя слободу и народность у гробъ испраћа? Та нису ли народности човечество, неразвія ли се свака у своме кругу по своимъ особинама, дајући свету оно велико богатство моћій, кое разновидность народностій храни? А слобода? то е, нико намъ заиста неће одрећи, предметъ урођеногъ теженя людскогъ.

Ето тако е *Даворѣ* готово све некимъ елегій-скимъ тономъ и некимъ тужнимъ споменима изъ прошлости испунѣно. Но томе се ніє чудити. Човекъ, кои е, развитакъ свой давно заключивши, само одъ прошлости своє трошіо, — Поповићъ быо е последньи година као добро засађена ньива, коя само сазрео плодъ приноси, али ништа више у себе неприма. Противанъ и новимъ людма и новимъ мислима, онъ е наличя ньіова као праве тежнѣ новы праваца свету представляо: тешко му е было у своме ладу гледати, како се дижу изданци новога нараштая. Ахъ, доста е у насъ таквы учителя!

Но честь сени, коя е истинито узвишене спомене за собомъ оставила! Поповићъ е свршіо свой труданъ и плоданъ животъ, а нараштай, кои „*фали струю*“, кланя се и нѣму и преузноси и нѣгове многостручне заслуге.

О ЕПІЙСКОЙ НАРОДНОЙ ПОЕЗІИ СРБА.

Сачиненіе бывшегъ професора петробуршкогъ университета, превео са рускогъ редовный членъ друштва србске словесности С. Сретеновићъ.

Одавно се е започела у Европи изучавати народна епійска поезія, но то дуго вріеме ніе давало науци очекиване користи. Оснивајући се само на епійской поезіи Грка и Римляна, удалявано е све друго, све што ніе улазило у нѣзинъ кругъ. Благодарећи тежньи за знаньима, у наше вріеме, овай кругъ раширио се е; германски и романски народи, народи удалѣнога истока изявили су већъ своя права на нашу пажню. Исторія поетичке раднѣ народа морала е промѣнити свой едностранско-догматички погледъ, морала е почети говорити друкчіе. У дугачкой линіи народа, кои су се еданъ за другимъ появльивали предъ судомъ науке, ніе достаяло іошъ еднога, а то е *словенски народъ*. Но и у томъ одношеню, нашемъ е времену одређено было, да назначи Словенима почасно мѣсто. Да они имаю епійску поезію, то већъ ніе питанѣ. Достоянство и важность нѣну признали су и они наученици, кои су се само одали на изучаванѣ старога грчко-римскога свѣта: садъ и они у словенской народной поезіи траже одговоре у своимъ двоумлѣньима.

Оставляюћи засадъ на страну епійске створове осталихъ словенскихъ племена, обратићу се оно_

ме одъ ньихъ, кодъ кога епопея іошъ цвѣта, кодъ кога она ніе анахронизамъ, него потреба — и поредъ тога една одъ найглавнихъ потреба народногъ живота. Нека ми се допушти казати неколико мислій *о епійскимъ србскимъ пѣсмама што се тиче ньинога значеня у народномъ животу и начина ньинога траяня.*

Тежня за пѣванѣмъ, као што е познато, есте обште свойство словенскихъ народа. Ову тежню имаю и Срби. Пѣванѣ за неке одъ ньихъ есте наймиліи посао, а за друге оно е начинъ, да се они изране. Пѣсма е нераставни дргъ свакогъ рада, свакогъ посла, свакогъ светкованя, па было црквеногъ, было домаћегъ, было народногъ. Пѣсма есте и дио наслѣдства, кое родительи предаю дѣци. Престарѣли дѣдъ, кои ніе за радъ, одъ вайде е іошъ за пѣсму: онъ прича унуцима о славнимъ дѣлима предака, и рано, іошъ у дѣтинству, запалюе у ньима огань юнаштва и тежню за одважношћу. Нови нараштай расти подъ упливомъ причаня о старинскомъ добу, о ономе, што е было, и о юнацима отачаства. На празницима, на веселимъ госбама, на панађурима, у мирномъ кругу породичкомъ, нема друге части, другогъ увеселяваня осимъ пѣсме и игре. Послѣ срећне битке, послѣ одважногъ дѣла или юнаштва, явля се пѣсма и спѣва се често у први минутъ упечатлѣня. На годишньимъ светкованьима, кадъ се народъ гомилама скупля кодъ манастира и цркава, пѣсма послѣ црквене службе, есте главни посао. Кадъ се сврши света служба, народъ излази изъ цркве; а предъ нѣзинимъ вратима слѣпацъ са гуслама очекуе гомилу, и срета е са пѣсмомъ. Народъ стане око пѣвача наоколо, и, ћутећи, слуша казиваня о онима, кои, као-што народне пѣсме кажу·

„Небоје се никога до Бога“
и коихъ ће се
„име дуго спомињати“.

И врло често таке пѣсме чине, те њини прости слушатељи сузе проливаю!

Но србска народна пѣсма има іошъ и друго назначенѣ. Срби не живе у едной држави. немаю еднаки начинъ управляня и нису едне вѣре и цркве. Неки одъ њихъ држе се православне вѣре, неки зависе одъ римскога првосвештеника, — а неки на послѣтку примили су исламъ, задржавши езикъ и народность. И то е доста, да се могу разумѣти узаямна одношеня три вѣре на маломъ простору землѣ. Мржня међу хришћанима и мухамедовцима трае читава столѣћа, па никако не слаби нити се уманява. И ко бы то могао помислити? Пѣсма често мири едне са другима, и чини, те они на еданъ минутъ заборављаю столѣћну мржњу, напоминюћи њима о обштемъ крвномъ родству. Треба се само сѣтити на сараевске мухамедовце Србе, кои су измолили кодъ кадіе опроштенѣ сународнику своме, заробленоме хришћанину, зато само, што су имъ се допадале нѣгове пѣсме!

Ово мало, али яснихъ знакова, сами собомъ одређую оно мѣсто, кое заузима пѣсма у животу србскога народа. При такомъ одношеню пѣсме према народу, само собомъ рађа се питанѣ: заръ она своимъ упливомъ и своимъ значенѣмъ зависи само одъ унутрашнњихъ појава у човѣку, одъ нѣговихъ осѣћаня, тежня и дрргихъ различнихъ унутрашнњихъ станя. Испитиватељ мора на ово питанѣ одговорити: не. Србска народна поезія ніе тако едностранска, као што су сада едностранске пѣсме већине осталихъ словенскихъ народа. Србска наро-

дна поезія не обвата само едне лирійске пѣсме, кое се при польскимъ пословима пѣваю, или кое се чую при различнимъ случаевима у народномъ животу. Не ограничаваюћи се само тиме, што описуе нама србина као човѣка, она иде далѣ и описуе србина такође у историйской нѣговой особитости, — у свима различнимъ судбинама, кое е онъ претрплѣо крозъ многа столѣћа у свези обште-човѣчіега са одѣлито-србскимъ. И ово одѣлито-србско, безъ двоумлѣня, постои у исторіи народа, у нѣговомъ животу, кои су му одредиле околности времена и мѣста. До таке пуноће развића свога дошла е поетичка радня србскога народа: те е она створила епійску пѣсму. Но ту се е та радня и зауставила, као што се чини-зато, што у народу ніе было животнихъ начина за далѣ развіянѣ.

Да пођемо далѣ за стварaюћомъ радньомъ србскога народа у томъ правцу. Нема двоумлѣня да епійска поезія постои кодъ Срба одъ давнихъ времена. Найбржіи прегледъ садржая и богатства историйскихъ пѣсама доказуе, да она ніе постала у найновіе вріеме, не наеданпутъ, и не у едномъ краю населбине србскога народа. Да е она постояла кодъ Срба, мимогредъ напоминю и писмена свѣдочанства различнихъ времена. Но и опетъ ми незнамо, кака е была народна епійска поезія Срба у стара времена; незнамо какима е путовима она ишла при своме развіяню. Скуплянѣ и записиванѣ србскихъ народнихъ пѣсама спада у найновіе вріеме: не далѣ него пріе 25 година оне су прешле на хартію „изъ живихъ уста народа“, као што се изражава еданъ знатни суврееникъ. Та околность врло е важна у свима другима одношеньима, но не по одношеню према нашемъ питаню Поредъ свега тога, изучаванѣ србскихъ епій-

скихъ пѣсама и у садашнѣмъ нъиномъ виду, дае испитивателю могућность одговорити на неке стране питаня о развиђу народне поезіе у историйскомъ нѣномъ течаю. Пріе свега особиту нашу пажню заслужуе та важна околность, коя е нови, живи примѣръ, потврђуюћи едно одъ расматраня надъ поетичкомъ радньомъ народа. И кодъ Срба, као и кодъ другихъ народа самосталнога развића, поезія започела се е управо одъ *догађая саданьега времена*: пріе ньихъ были су митологійске приповѣтке, коима су іошъ у дванаестомъ столѣћу были богати балтійски Словени по свѣдочанству сувременога Хелмолда. Не човѣкъ, него надестествена быћа есу предметъ найстарихъ србскихъ пѣсама, као што се то може видѣти изъ остатака одъ толико удалѣне епохе. Ова быћа нису непозната и найстаріимъ историйскимъ пѣсмама. Виша быћа чине подъ заклетвомъ договоръ са човѣкомъ, кога примаю подъ свою рукопомоћъ; она се являю у одважне и пресудне минуте нѣговога живота, и у вріеме, кадъ треба, даю му помоћь, и тадъ тешко нѣговимъ противницима! Доцніе, што ближе ка найновіимъ временима, та быћа све ређе и ређе являю се. Отуда се види, да србска пѣсма у почетку ніе имала задатакъ пѣвати човѣчія дѣла. Први нѣнъ предметъ была су надземска быћа; а посліе у нѣзинъ саставъ ушао е и човѣкъ, но іошъ зависѣћи. Онъ се явля понекадъ као оруђе вишихъ быћа, а понегда у свези са нъима. И само посліе такихъ прелазака излази онъ еданъ на сцену са потпунимъ поузданѣмъ у свою снагу. У ово одѣлѣнѣ неисторійскихъ пѣсама мораю спадати народне србске легенде, у коима се е моћь новихъ хришћанскихъ понятія додирнула само до имена, али ніе потпуно простерла се и на садржай.

Што се тиче друге стране нашега питаня, т. е. мѣста постанка србске епійске поезіе, испитиватель не налази правихъ доказа на то ни у животу народа, ни у самимъ пѣсмама. Кадъ бы дозволѣно было са саданьимъ доказивати прошло, онда испитиватель, користећи се мѣстнима расматраньима, могао бы доказивати, да е епійска поезія найпріе постала у онима мѣстима србскога народа, гдѣ су найбольи войници, а то е у брдовитимъ мѣстима. Ту е досада она већма распространѣна. и већма се е сачувала. Што ближе къ равницама, и што ближе къ землъодѣлскимъ и трговачкимъ населбинама, то е нѣзинъ гласъ слабіи и већма се употреблява лирійска пѣсма. По расматраньима првога зналца србске народности, Вука, нераздвойни другъ епійске пѣсме нѣно оруђе-гусли-есте потребна ствать сваке куће у брдовитимъ мѣстима Србіе, Босне, Ерцеговине и Црне Горе; а у равнимъ мѣстима и долинама овай монохордъ ређе се налази. У брдовитимъ мѣстима рѣтко се може наћи србинъ, кои небы знао неколико десетака пѣсама; а у равницама оне већъ имаю потребу у слѣпцима-гусларима, и потоме постое више вѣштачкима, него естественима начинима. Па напослѣтку и самъ гласъ юначкихъ пѣсама пріе могао е постати у брдима и више приличи брдовитимъ мѣстима, него равницама. Овимъ доказима могуће бы было прибавити аналогійске случаеве кодъ различнихъ другихъ народа, могуће бы было у самомъ животу брдскихъ жилаца наћи елементе, кои бы помагали развићу епійске поезіе. Поредъ свега тога ови докази нису снажни, ди се питанѣ узвиси до праве истине. Могуће е прекословити, да се саданьи србски брдски жилци не налазе у своимъ првимъ постойбинама, да историйске околности могле су нъи

преселити на нову, туђу мѣстность. Тада епійска повзія, неће быти створъ брдскихъ жилаца.

Ако на тай начинъ ніе могуће са потпуномъ вѣроватношћу пронаћи постанакъ епійскихъ пѣсама кодъ Срба, по онима доказима, кое даю садания одношеня народа, онда нема двоумлѣня, да то, што се оне већма употребляваю у брдовитимъ населбинама, доказуе, да су оне ту више, него на другомъ комъ мѣсту сачувале свое првобитно свойство. Планински жилацъ већма се придржава корѣнитихъ своихъ обичая и наравій, ближіи е ка старини, вѣрніе чува оно, што му е предато, и дуже се противи и бори са ново-увођеньима. Жилацъ равница већма се мѣня, приступніи е развићу, упливу туђега, и већма зависи одъ нѣга по самоме положаю. Сѣдинивъ ове примѣтбе са онима, кое су казате о мѣсту преовладаваня епійскихъ пѣсама, ми, чини ми се, имамо право извести, да у ньиномъ развићу и духу ніе могло быти главнихъ измѣна и великихъ прекраяня. Овай изводъ потврђую и саме пѣсме. Сличавајући казиваня о догађаима найстаріихъ времена са найновіима, ми не налазимо у томе разлике ни у тону, ни слогу, ни у епійскимъ израженьима. И една и друга, чине се, као да су створови едногa лица. Истина, у найстаріима пѣсмама на сцени већиномъ являю се Срби, а у найновіима већиномъ описуе се борба Срба са Турцима; у првима юнаци се боре са мачевима, стрѣлама, копльима; а у другима већъ влада пушка. Но како ова свойства, тако и слична ньима, очигледно ни су главна, немаю уплива на начинъ изложеня, и пріе доказую, да е у найстаріима пѣсмама истинитіе описана прошлость. Съ тога врло често найновіе пѣсме у езику и подробностима народнога живлѣня имаю таке архаизме, кои се не слажу са саданьимъ свойствомъ на-

роднога єзика. Откуда су ови архаизми могли уђи у нове пѣсме, него изъ старога, наслѣственога, изученога матеріяла? Епійски слогъ, кои є створъ вѣкова и нараштая, остао свуда єданъ и исти, нѣговой се моћи покорава талантъ народнога поете, па како быо да быо онъ оригиналанъ и домишлянъ.

Съ тога ни различне судбине србскога народа, ни туђе владанѣ и сєдинѣна са ньиме државна промѣна, ни су тако снажне быле, да даду свойству пѣсама други правацъ, другу форму и други характеръ. Узрокъ є тога ясанъ. Народна србска поезія ніє никадъ излазила изъ народнихъ руку, ніє се никадъ подвргавала упливу школе и ніє никадъ, колико є познато, была украшенѣ двора и увеселяванѣ вишихъ народнихъ редова. А главно є то, што є србска епійска поезія свагда истинито изражавала народни животъ, кои се у главноме ніє мѣняо, кадъ се є политичко станѣ државе мѣняло. Исторія описує нама Србе крозъ све периоде ньиногa траяня као войнички или пастирски народъ. У вріеме зависности одъ византійске имперіє, Срби су были за ню зидъ одъ нападаня варвара на сѣверо-западнимъ границама царства, као што су они сада живи зидъ аустрійскога царства. У вріеме државне самосталности, династія и боляри приближавали су се понегда латинскоме западу, а понегда грчкоме истоку; но народъ ніє се мѣняо, и по староме обичаю отимао є землѣ одъ своихъ сусѣда Грка, Бугара и Мацара. Войнички духъ Срба ніє се угасио и тада, кадъ су се Турци появили: србске чете помогле су, те су први султани одржали многе славне битке у Европи и Азіи. Но опетъ то ніє сметало ратнимъ Србима у то исто вріеме сєдинявати своя усиляваня са усиляваньима

хришћанскихъ владателя противъ обштега непріятеля. Доцніе Турцима е испало за рукомъ, те су добили потпуно господаренѣ у србскимъ землями, измѣнили су ньинъ државни саставъ, и увели нови, намѣстивши паше да владаю. Поредъ свега тога, тай яки превртай ніе зауставио поетичке раднѣ народа: ми тако мислимо, оснивајући се на множтву историйскихъ пѣсама изъ те епохе. Покоренѣ ніе умалило матеріялъ за епійску поезію. Неки су Срби одбѣгли у планине, као на прилику, Црногорци, а неки налазили су станишта на границама Аустріе и Маџарске и отудъ су се светили своимъ непріятельима. Па и они Срби, кои су остали у постойбини, и морали су се навикавати на нови редъ, — при првой свађи са Турцима, скупляли су се у чете, одметали се у планине и шуме, и такимъ начиномъ и у краевима подъ турскимъ владанѣмъ, убіяли друга и недруга. Србске пѣсме тога периода пуне су найразличніихъ казиваня о юнаштвима и одважности Црногораца, хайдука и приморскихъ ускока. Сва ова одѣлита усиляваня, безъ обштега плана, нису ништа важила спрођу сила отоманске порте, но учинила су ту вайду, што духъ Срба ніе клонявао, него е іошъ већма растио у бореню, премда и не еднакомъ, надаля нису се гасила, и у почетку XIX столѣћа ове чете већъ су постале страховите дружине.

На читавомъ томъ дугачкомъ путу епійске пѣсме пратиле су народъ, и у томъ скитаюћемъ се животу црпиле су свой матеріялъ: оне су и досада у памети народа. Поредъ тога примамльиво е бацити погледъ на изборъ предмета за пѣсме. Народне поете већиномъ заустављаю се на казиваньима о онимъ догађаима, у коима су Срби умѣшани своіомъ главомъ и своимъ рукама.

Съ тога народна пѣсма и неговори о крвопролнвнимъ войнама првихъ кралѣва одъ неманьине породице. Одъ свію дѣла Неманьића сачували су се у народной памети само едни манастири, ове „вѣчне ньине куће на овомъ свѣту“, као што се изражаваю пѣсме, и сачували су се, по свой прилици, само збогъ одношеня манастира према доцнімъ судбинама србскога народа. У вріеме тешкихъ бѣда, манастири были су утѣшенѣ за народъ, были су штитъ за хришћанство и чувари народности. Кодъ ньихъ Срби су лакше заборавляли садане, и у пѣсмама опоминюћи се свое свете старине, ни су губили надания на будуће и готовили су се за нѣга. Народна пѣсма ћути такође о дѣлима Матіе Корвина, штедльива е у казиваню о дѣлима аустрійскихъ войсковођа противъ Турака; а супротъ постае врло говорльива, кадъ се поведе рѣчь о онима биткама, у коима е сваки у дружини бьо и вођа и войникъ. Велике чете, кое су покорне заповѣсти еднога, ни су предметъ за народнога поета. Ево іошъ еднога знака, кои е свойственъ србской поезіи, као и другима народима, кодъ коихъ е она створъ живота, а не школе. Ту, чини ми се, треба тражити и найглавніи узрокъ упатка нѣногъ у саданѣ вріеме кодъ већине словенскихъ народа.

Сада да се зауставимо іошъ на едномъ изводу расматраня надъ пѣсмама србскога народа. Я самь већъ напоминно о томе, да у мѣстима, гдѣ преовладава епійска поезія, у брдовитимъ населбинама она ніе забава само еднога реда людій, ніе предметъ знаня, и не начинъ за достижене намѣре. У брдовитимъ населбинама она е обште достоянѣ, и найчешће быва створъ дара. Начини нѣногъ траяня у ньой се самой налазе. При такомъ одношеню пѣсме према народу про-

шао е први вѣкъ нѣнога траяня, кои е цвѣтаюћи было. Одважность, учинивша яко упечатлѣнѣ, баца искру у даровиту душу, и пѣсма е готова, као створъ задахнућа. Устворовима тога реда нико не тражи славе. Србинъ, спѣвавши пѣсму, стиди се, да се у народу говори, да е онъ нѣзинъ творацъ, и на питаня оныхъ, кои желе узнати нѣзиногъ творца, обично одговара, да е онъ ню чуо одъ другога. Ко е тай потайни други?!! Србинъ незна садъ обяснити. Стари Чеси говорили су своме миломе пѣвачу: „Пѣвай, пѣсма е теби одъ Бога дава". Послiе тога, ясно е, зашто су имена сачинителя србскихъ пѣсама сасвимъ непозната.

Но пѣсма нiе свагда створъ едногa лица: што е почео еданъ, наставля други, и пѣсма што се већма распространява, тимъ већма расти у величини. Ясно е, да савъ народъ у томе заеднички ради; нѣговъ вкусъ управля течаемъ пѣсме. Оснивајући се на томе, слободно е могуће потврђивати, да србске епiйске пѣсме одъ 800 — 1000 стихова и више спѣване су не наеданпутъ. Казиванѣ, послуживше за тему прерађивали су народни поети у одѣлѣньима и подробностима постепено. Съ тога, саставне дѣлове великихъ пѣсама неналазимо свагда сединѣне у памети едногa пѣвача, нъи често треба скупляти изъ више уста.

Пѣсма, коя е спѣвана по мисли и срцу народа, не остае дуго на мѣсту свога постанка. Она ступа у нови периодъ свога быћа, изъ првоначелнога тѣснога круга прелази у обширнiи, обилази села, вароши, краеве и у томъ путу постае предметъ забаве за неки редъ людiй. По свой прилици, одъ найстарiихъ времена, главни распространнительи пѣсама кодъ Срба были су слiепци.

Са пѣсмама и гуслима они су свуда, гдѣ се народъ у гомилама скупля, као: близу цркава, манастира, на тржништима и у крчмама. Овдѣ за пѣванѣ они добіяю одъ слушателя милостиню, одъ кое се они ране. Гдѣ е животъ престао быти изворъ пѣсама, као на прилику, у южной Мацарской, — тамо до скора іошъ слѣпцы живлѣли су скупа и тако су се одѣлили одъ осталихъ людій, да су и говорили између себе особитимъ непознатимъ за друге езикомъ.

У овомъ другомъ, не сасвимъ створаюћемъ периоду свога траяня, пѣсме, естествено морале су у устима недаровитихъ людій подвргавати се квареню, преграђиваню више или манѣ напредномъ; но на срећу и овдѣ ова неизбѣжна измѣняваня не кваре цѣло. Личность народнога поета неуміе да преступи столѣтне форме, нѣгова фантазія мора се покорити непромѣноме требованю — изображавати постоећи животъ у прошломъ или саданѣмъ. Съ тога врло велико противорѣченѣ пѣсама са животомъ уобште ніе свойствено србской народной поезіи, ако изузмемо неколико пѣсама о Марку, сину краля Вукашина. Овоме узроку, кои подржава у устима слѣпаца цѣлину организма србскихъ пѣсама, треба придодати іошъ и ту важну околность, да многихъ одъ пѣвача заиста одарени бываю необичайнимъ створаюћимъ даромъ. Одъ многихъ примѣра ево едногъ. *У* Марту **1804** године, Мачва, еданъ одъ побунившихъ се србскихъ краева, налазила се у великой опасности: на ню е ишао Мехмедъ капетанъ са много ячомъ силомъ. Войводи Чупићу заповѣђено е было, да чува тай край; са едномъ прегршю юначкихъ войника, онъ е надбио непріятеля близу Салаша, чему су се чудили и сами Турци. Наскоро послѣ те битке, Чупићъ е едномъ сѣдио за ручкомъ, и гостио се

са дружиномъ; наеданпутъ уђе слѣпацъ са гуслима и у врло доброй пѣсми описао е то славно дѣло. Пѣсма има 450 стихова и завршуе се овима рѣчима:

„Ако ли тко вјеровати неће“
„Нека иде те очима види“
„Знати ће се турска костурница“,
„Докле тече сунца и Салаша“.

За ту пѣсму Чупићъ е поклонио гуслару турскога хата.

Тако е, чини ми се, было и у старинско доба, ако ћемо вѣровати свѣдочанству народнихъ пѣсама. Еданъ одъ наймилихъ юнака србскога народа. кои е живлѣо у XIV столѣћу, Марко. синъ краля Вукашина. при самрти дѣли свое иманѣ. Еданъ дио назначава за погребъ. други на украшаванѣ цркава, а трећи дио клясту и слѣпу.

„Нек слијепи по свијету ходе“.
„Нек пјевају и спомињу Марка“.

Гогорећи о србскимъ слѣпцима, кои су и кодъ Грка и кодъ Германаца подржавали епійску поезію, немогу да неспоменемъ іошъ и о другимъ нѣнимъ распространительима, кои само србскоме народу припадаю. *Путници*, зауставивши се на конаку, не могу одмахъ да се насладе заслуженимъ одморомъ. Обично домаћинъ куће чини путнику изненадну понуду, — дае му гусли. Ніе се лако одрећи одъ те понуде, и тако у пѣсмама о овомъ или ономъ србскомъ юнаку прође вріеме предъ спаванѣмъ. *Хайдуци*, на послѣтку, есу трећи редъ пѣвача. Ови хайдуци припадаюћи особитомъ реду людій, кои имаю свой саставъ и уређенѣ, такође врло су познати у исторіи србскога народа одъ времена турскога господареня. Кадъ зима наступи, они излазе изъ шума и брд-

скихъ пећина, даню се крію у ятачкимъ кућама, а ноћи проводе у пѣваню, и то већиномъ о своіой браћи по занату. Пѣсме Срба-мухамедоваца, разликую се одъ пѣсама осталихъ Срба само тиме, што ньини юнаци свагда побѣђавају свое противнике — хришћане.

Преднѣ примѣдбе имале су намѣру да докажу, да є србска епійска поезія у народномъ животу налазила све начине за свое дуго траянѣ, да главный узрокъ, кои є чувао цѣлину казиваня у томе є, — што пѣсме нису само собственость єднога реда людій или єднога края, да су се оне узаконѣнима начинима распространявале у народу, и да управо та распространѣность была є яка помоћь ньинога траяня. Остаюћи у томе убѣђеню, мы поредъ свега тога не можемо да не допуштимо, да осимъ овихъ унутрашньихъ узрока, потребни су и спольашньи, кои бы подржавали моћь памтеня крозъ толико столѣћа. Я мислимъ о *форми*, у кою су обучене србске епійске пѣсме.

У томъ одношеню треба знати, да є гласъ за све епійске пѣсме єднакъ. Нераздвойни другъ нѣговъ — *стихъ* такођe непромѣнљивъ є: онъ свагда има десетъ слогова са постояномъ цезуромъ на четвртомъ слогу. То правило тако се строго извршує, да у мноштву пазнатихъ нама пѣсама, іошъ се није нашло ни єднога одступлѣня. Осимъ тога важно є іошъ и то, да є тай размѣръ са нѣкима малимъ промѣнама и у чешкимъ найстаріимъ епійскимъ стиховима. Слаганѣ у томе два словенска племена, коя, као што се по исторіи зна, никадъ нису были сусѣди, безъ двоумлѣня, не може быти случайность. Србска пѣсма нема потребу у ритми или алтераціи, кое, премда се и налазе понегда, но безъ намѣре. Оне се чешће могу на-

ћи у пословицама и поскочицама. Пѣванѣ прате-ће стихъ, напоминѣ првобытну свезу пѣсме са музикомъ. Србинъ, кои зна неколико пѣсама на паметь, скоро научи епійскій размѣръ, и врло лако влада ньиме. Мноштво готовихъ стихова, епитета и уобште богатство тако прозванихъ епійскихъ израженя врло много олакшавају составлянѣ стиха. Величина пѣсме, само се одъ себе разумѣва, зависи одъ садржая: найвећа одъ познатихъ досада пѣсама има 1227 стихова.

Упознавши се у обштимъ примѣтама са найглавніима начинима, кои су подржавали траянѣ епійске поезіе кодъ Срба, мы имамо право одъ тако различнихъ радника очекивати богате родове. И доиста, маса е управо историйскихъ пѣсама необватна. Оне су растурене по цѣлой просторіи србске населбине. Многе су скуплѣне; но колико іошъ остае краева, кои нису нимало испитани нити су доступни истраживаню научника! Да не споминѣмъ о пѣсмама, кое еднако наново постаю. У познатима нама досада пѣсмама изложене су судбине србскога народа за седамъ столѣћа, одъ свршетка XII, па до XIX столѣћа у непрекидномъ реду. У той историйской пуноћи, чини ми се, налази се одличанъ знакъ србскихъ епійскихъ пѣсама одъ створова тога реда кодъ осталихъ народа. Србске народне поете не троше свое фантазіе на едно лице или догађай, и не држе у ньима сву народну славу. Догођаи, о коима се казуе, готово се сви свршую на *отачаственой* земльи. Прегледавши србске пѣсме уобште, могуће е ньи подѣлити на три одѣлѣня. У првомъ изображава се умало, но яркихъ знакова периодъ *срб-*

ске самосталности: XIII, XIV и край XII столѣћа; у другомъ налази се *вріеме туђега господареня* — XV, XVI, XVII, и XVIII столѣће; а у трећемъ одѣлѣню народъ пѣва догађае почетка XIX столѣћа.

Тако, мы видимо, да србске епійске пѣсме одъ столѣћа на столѣће прате судбине народа; започиню се временомъ славе, не муче у вріеме покореня, и разлієжу се радостнимъ подвикомъ у периодъ препорођеня.

О ГРАНИЦАМА, ДОКЛЕ СЕ Є ПРОСТИРАЛА ОБЛАСТЬ НЕГДАШНЪГЪ ПЕЋСКОГЪ ПАТРІАРХАТА [1])

„Τοὺς ἐπισκόπους ἑκάστου ἔθνους εἰδέναι χρὴ τὸν πρῶτον, καὶ ἡγεῖσθαι αὐτὸν, ὡς κεφαλὴν, καὶ μηδέν τι πράττειν περιττόν ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης· ἐκεῖνα δὲ μόνα πράττειν ἕκαστον, ὅσα τῇ παροικίᾳ ἐπιβάλλει, καὶ ταῖς ὑπ' αὐτὴν χώραις. Ἀλλὰ μηδὲ ἐκεῖνος ἄνευ τῆς πάντων γνώμης ποιείτω τι. Οὕτω γὰρ ὁμόνοια ἔσται, καὶ δοξασθήσεται ὁ Θεὸς διὰ Κυρίου, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι· ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ το ἅγιον Πνεῦμα.“

Κανὼν ΛΔ' τῶν ἁγίων Αποστόλων.

„Епископи свакога народа треба да припознаю између себе єдногa првенствуюћега, и да га сматраю као главу, и да ништа важно нетворе безъ нѣговогъ мнѣнія. Само оно да чини свакій, што принадлежи нѣговой Епархіи и общтинама у истой заключенымъ. Али ни онъ безъ мнѣнія свію да нетвори ништа. Тако бо єдинство быть ће, и прославить ће се Богъ чрезъ Господа у Св. Духу: Отацъ, и Сынъ, и Св. Духъ.“

34. Канонъ св. Апостола.

---

1) Изводъ изъ одговора єдногъ члена Друштва Србске Словесности на писмо истога подъ 10. Марта т. г. № 21. нѣму управлѣно.

Старый патріархатъ Иллѵрійскій, основанъ, по преданіяма Цркве, у Сѵрміуму іоштъ одъ прві светы апостола: Петра, Павла и Якова, сына Зеведеова, и имавши за прве митроносце такође свете апостоле млађе: Епенета, Андроника, Иринея и т. д. — угасіо се є на овомъ столу по разореню самогъ града Сѵрміума одъ Атиле 441. године.

Избегши архіепископи Сѵрмійски у другу столицу префектуре Иллѵрійске, пренешену тада у Солунъ, продужили су га тамо до 535. год. А у ово време Юстиніянъ великій (нашъ Ѹправда Истоковићъ) преустроіо га є изнова, назначивши му опетъ єдну трећу столицу у нѣговомъ родномъ месту Бедерини или Юстиніяни првой, гди се ипакъ ніє могао за дуго одржати. Авари, освоивши подъ Иракліємъ све землѣ, у коима данасъ Срби живе, искоренили су и христіянство у ньима, и како я мыслимъ, іоштъ онда Юстиніяну Прву разорили.

Тако преємници Кателіяна [1]) на овомъ столу, Патріарси Иллѵрійски (премда се нису формално овомъ титуломъ служили), морали су се потуцати заєдно са свыма ньіовымъ суфраганима или по далматинскимъ островима или по Риму (єръ є папа быо задржао себи неко право слати овымъ патріарсима pallium) као архієреи in partibus за цело време, докле су Авари држали западный Иллѵрикъ.

Мало година после (око 640.) пошто су Срби и Хрвати Аваре изъ овы земаля протерали и одъ папе Іована IV. христіянство пріймили (єръ

[1]) Овай се у Новелли XI-ой споминѣ као првоначелникъ Юстиніянске архіепископіє.

Царъ Иракліе ніе хтео ньіова права супремаціе надъ овымъ патріарсима порицати), истый папа воспоставіо е, колико се е могло, сву напредъ споменуту хіерархію in partibus на ньіове старе епархіе, но архіепископа не выше на столъ Юстиніяне Прве него у Діоклеи, по свой прилици зато, што е Юстиніяна Прва већъ сасвимъ была разорена а Діоклея налазила се као овой найближа столица.

Докле су ови архіепископи Діоклейски (одсадъ примати државе Србске найпре подъ архижупанима, и доцніе подъ кралѣвима) могли простирати свою власть одъ оногъ времена до раздѣленія црквій, о томъ се мало што може знати. Известно е ипакъ, да су на сѣверу до Драве и Дунава іоштъ владали язычни Авари до времена Карла великогъ (803.) а землѣ на истоку Трако-Иллvрійскогъ полуострова до Србске и Бугарске Мораве освоили су Уралски и равно язычни Бугари наскоро по доселеню Срба и Хрвата у западный Иллvрикъ (око 679.). Тако ако е у овымъ землама и было христіянства одкако Славянска Епоха у исторіи Иллvрійске цркве настае, Бугари су га коначно искоренили за време ньіове язычне владе одъ два немало пуна столѣтія (676—861.). У овомъ періоду дакле ни власть Діоклейски архіепископа, Србски примата, ніе се могла далѣ простирати къ сѣверу и истоку; него докле су границе Аварскогъ и Бугарскогъ царства допирале.

Пошто су пакъ Бугари христіянство пріимили, у исто време одприлике догодило се е и раздѣленіе црквій. Єданъ поглавитый узрокъ овогъ догађая быо е управо тай, што су папе хтели присаедините Бугарске провинціе къ своіой области посредствомъ Иллvрійскогъ патріархата, кое

га су ове провинціе одъ старине саставне части были, а Грчка црква напротивъ прогласила е надъ ньима свою супремацію на сабору држаномъ у Цариграду 869—870 год.

Но и ако е ово заключеніе одонда стално остало, діецезе, кое су се пре и мало доцніе по Бугарской устроиле, нису были просто присаедињене и подчињене патріархату Цариградскомъ. Патріархъ Фотіе возобновіо е іоштъ одма кодъ Бугара, и формалніе него папа кодъ Србски и Хрватски Славяна, стару націоналну цркву и хіерархію Иллурика по конституціяма Юстиніянскимъ, пославши Бугарима архіепископа Теофилакта за првогъ шефа ове хіерархіе и са изразномъ титуломъ преемника Прво-Юстиніянскогъ стола (870).

Међу тимъ одъ времена Василія Македонскогъ (868.) и Србско-Хрватска хіерархія почела е одъ часъ на часъ одъ папске супремаціе одпадати; но будући се е Краль Србскій Михаилъ Воиславићъ (отацъ Бодиновъ) по наговору Дубровчана опетъ папской столици подчиніо, то е папа Александеръ II. (око 1062.) наново Србску хіерархію подъ Діоклейскимъ архіепископима преустроіо, придавши овыма за область слѣдуюће: „Ecclesiae cum suis pertinentiis: Diocliensis, Antibarensis, Eccatarensis, Palechensis, Suacensis, Scodrensis, Polatinensis, Serbiensis, Bosniensis, Tribuniensis. Monasteria quoque tam Latinorum, quam Gráecorum sive Slavorum etc. Crux etiam ante Te, sicuti ante praedecessores Tuos per Dalmatiam et Slavoniam ubique geratur.“

У овой организаціи и подъ овомъ супремаціомъ я мыслимъ да е Србска Црква *уобште* остала до самы времена Св. Саве, и да онъ башъ зато у историіи нѣной нову Епоху прави, што ю е

рѣшително одъ римске супремаціе одцепіо и Цариградской подчиніо. Тако изяснило бы се сасвимъ природно и оно, што Стефанъ Првовѣнчаный у житію своrъ отца Неманѣ I. преповеда, да є овай у детиньству свомъ найпре крштенъ быо одъ свештеника латинскоrъ, а доцніє у половини века по другій путъ одъ Рашкоrъ архіерея.

Како се є одсада Србска црква и хіерархія развіяла, и како є подъ Душаномъ на рангъ титуларноrъ патріархата узвысила се, то намъ є веħь ясніє познато. Но за разясненіє слѣдуюħеrъ періода наше, необходимо є наставити, колико се знати може, одъ црквене исторіє Бугарске.

Кои є и гди є быо градъ Юстиніяна Прва, и коме месту нове географіє тай градъ одговара, о томъ су историци и географи врло различноrъ мнѣнія. Нашъ Г. Шафарикъ држи за Юстиніяну данашньій Ћустендилъ, Малтебренъ преноси є у Призренъ, Енгелъ у Пеħь, други неки у Скоплѣ, а црковна географія цариградска наменила іой є опредѣлително Охриду. Но сва ова нагађаня мени се виде равно сумнителна и мало сообразна описима доста обстоятелнымъ историка Юстиніянове епохе. Они су сви сложни у томъ назначаваню, да є Юстиніяна лежала негде на границы Епидамнійске (Дурацке) области, или у Дарданіи, едной области посредньой између Тракіє и собственоrъ Иллѵрика; збоrъ чега су неки цара Юстиніяна порекломъ за Трачанина, а неки за Иллѵра изяснявали. Но онъ самъ у нѣговой XI-й Novella Constitutio овако разделює провинціє нѣгове префектуре Иллѵрійске, коіой установлява Юстиніяну за столицу: *Дакія како прибрежна тако и средиземна, друга Мезія, Дарданія, Превала, друга Македонія и часть одъ друге Панонів, гди є Bacienвis civitas.* У наслову пакъ исте Конституціє, као и

далѣ у тексту, Юстиніянъ извештава, да онъ столицу Иллүрійске префектуре, изъ Солуна преноси у нѣгово родно место Юстиніяну, *коя у другой Паноніи лежи*, и зато што му се є ова область као средоточна меѓу гореизчислѣныма видила, а нарочито не далеко одстоєћа одъ Дакіє средиземне.

По овымъ назначеніяма дакле ни Охрида, ни Ћустендилъ, ни Скоплѣ немогу никако быти места Юстиніяне Прве; єръ Дакіє, коє се овде разумеваю, простирале су се: *прибрежна* одъ Србске Мораве до Искера, а *Средиземна* до сѣверны краєва Македоніє, гди є управо Скоплѣ и Ћустендилъ; а ту Юстиніянъ нѣговъ родный градъ непоставля, као ни у Епиръ Новый, гди є известно лежала Охрида.

Но коя се область може разумевати подъ *Панонiомъ другомъ*, у коіой нарочито Юстиніянъ положенѣ свога града назначує? — Я мыслимъ да то мора быти єдно продуженѣ данашнѣ Босне до Косова и горнѣ Албаніє, и тако нагађаня Малтебрена и Енгела за Призренъ или Пећь могла бы се држати као ближа вѣроятности. На свакій начинъ вредно бы было, да наше „Дружтво Словесности" нарочитія испытиваня о положеню ове древне и сяйне столице нашегъ отечества предузме, и може быти изнашло бы се, да є нѣно право место башъ на развалинама у долини Ибра кое се данасъ зову „*Ђурђеви Стубови*," и да є туде быо и негдашньій Достинимъ, или Десница, гди су столовали први Архи-Жупани Србски; єръ ніє нимало немогуће, да су први рукописи XI-е Новелле у другой Паноніи назначавали управо *Rasciensis civitas*, па доцніє кописте ово име, као што неброєны подобны примѣра има, у *Baciensis civitas* изврнули.

Но где му драго было право место Юстиніяне Прве, Грци Фотіеве Епохе нису га сигурно већъ ни сами знали, и кадъ су послали Бугарима архіепископа Теофилакта (око 880.), овай е само титулу тога стола узео, а столовао е дѣйствително и онъ и нѣгови преемници у градовима, кои су были столице Бугарскогъ царства у различна времена. То доказуе исторія догађая у Бугарской, подъ трећимъ кралѣмъ христіянскимъ Петромъ, сыномъ Симеоновимъ и унукомъ Борисовимъ, кои ступивши у сродствене свезе са дворомъ Византійскимъ, издѣйствовао е томъ приликомъ рангъ и титулу Патріарха за ондашнѣгъ архіепископа Бугарскогъ Даміана (927), кои е у Доростолу (Силистрія) столовао, и кои Доростолъ могао се е иначе звати друга Преслава на Дунаву, бывша прва столица царства Бугарскогъ.

Но овай патріярхатъ ніе траяо пуно ни за живота овогъ првогъ и последнѣгъ патріарха преславскогъ. Руси подъ Святославомъ освоили су наскоро затимъ Бугарску, а Императоръ Іованъ Цимискіе прогнавши ій, заступіо е нѣіово место као освоитель, и слѣдствено овой политики, подчиніо е Бугарску Византіи и у духовномъ правленію, укинувши и новоустановлѣный патріархатъ и целу независиму народну хіерархію.

Бугарско царство возстановили су ипакъ не за дуго четири брата Шишмановића, тако звана Комитопули: Мойсей, Ааронъ, Давидъ и Самуилъ. Овай последный нарочито прогласіо се е самъ кралѣмъ и самодржцемъ, и утврдивши свою столицу у Охриди, средоточію новы освоепія нѣговы, возобновіо е ту и Бугарскій патріархатъ, и ако архіепископи Охридски нису выше узимали ову титулу.

Одъ тога времена дакле (976—981.) я мыслимъ да су и они и византійска црква почели придевати Охриди име Юстиніяне Прве, кое одпреће она віе могла носити. Али и ово друго Бугарско царство ніе трајало задуго. Василіе Булгароктонъ оборіо га е коначно око 1018-е год. и обратіо целу Бугарску, за два столѣтія близу, наново у византійску провинцію, коя судбина постигла е заедно и Србске землѣ.

Ипакъ, почитуюћи нѣгове совѣте и опоруке, наслѣдници Василіеви нису хтели слѣдовати политику Іована Цимискія баремъ у колико се е тицало автономіе народне цркве Бугарске. Архіереи Грчкогъ порекла разграбили су истина епархіе Славяна, али су сами подпуно одржали ову автономію наспрама Цариградскогъ патріархата за цело време, докле е последня провинція Самуиловогъ царства остала подъ Византійскомъ доминаціомъ. То време испунява еданъ періодъ мало дужій одъ три столѣтія, у коме су се слѣдуюће важне промене у исторіи цркве Србско-Бугарске догодиле.

Патріарси или примати Охридски, было на основу што су Бугарски кралѣви по часъ и Србске землѣ освајали, или на основу Юстиніянски конституція, кое су они за документе свои права и преимућства држали, придавали су себи и титулу и власть архіепископа надъ целимъ Србскимъ и Бугарскимъ народомъ. Ту власть они су и дѣйствително могли упражнявати, докле су годъ све Србске и Бугарске землѣ подъ Бугарскимъ или Византійскимъ господствомъ остале.

Но Срби су се одма отели одъ Грка подъ кралѣмъ Воиславомъ (око 1041. год.), а подъ нѣговымъ сыномъ Михаиломъ, као што самъ горе

навео, подчинили се наново Папской столици. Тако на овой страни Охридскій патріархатъ изгубіо е за свагда едну саставну часть свое области ако ю е за неко магновеніе и имао; еръ ово одцеплѣнѣ продужило се е еднако до епохе Св. Саве, и далѣ до последньи патріарха Пеħски.

На другой пакъ страни Асени возобновили су, на концу XII-гъ столѣтія, кралѣвство Бугарско са столицомъ у Трнову, а заедно и старый патріархатъ Бугарскій по сведочанству оногъ документа, кои е у VII-ой части „Гласника“ печатанъ. Слѣдствомъ тога дакле Охридскій патріархатъ изгубіо е и на овой страни іоштъ едну и найзнатнію часть свое области, коя се такоħе никадъ выше къ нѣму ніе присаединила.

Остали су му іоштъ само предѣли око Охриде у Македоніи и Албаніи, кое Бугари треħегъ возобновлѣногъ кралѣвства нису могли натрагъ освоити, но кое су наши кралѣви, и Душанъ докончателно, на мѣсто ньи учинили. Охрида сама, као што е известно, пала е нѣму у руке 26. Августа 1340-е год.

Затимъ Серезскій Соборъ заключіо е, да се архіереи, Грци родомъ, изъ овы епархія протераю по свой вѣроятности зато, што су се Славяни добро сеħали, да су ови архіереи улѣзи у туђа места, и то сами засведочавали, непрестаюħи *приматскимъ архіепископима свію Срба и Бугара* титулирати се.

У исто време такође установлѣнъ е на едномъ пређе држаномъ собору у Скоплю и Србскій патріархатъ; но како се е овай патріархатъ погодіо са преемницима Грчки архіепископа на столу Юстиніяне — Охриде? То се мени види една врло замршена точка у нашой црквеной исторіи.

Природно бы было предпоставляти, да е Душанъ просто и последню область овы примата, новоуставлѣномъ Србскомъ патріархату подчиніо, еръ кадъ е онъ протерао Грке ніе ій сигурно опетъ Грцима заменіо него Србима, а овыма небы сигурно допустіо, да се исподъ власти свогъ природногъ и народногъ првосвяштеника одмећу. Но еданъ преписъ изъ некогъ „Зборника" (кои самь я изъ Скопля добіо и Попечительству Просвештенія послао) подъ насловомъ: „*Сказаніе о Србскихъ Архіепископѣхъ*" споминѣ: да е патріархъ Каллистъ зато установлѣнѣ Србскогъ патріархата осудіо и проклео, што е оно само съ благословомъ *Охридскогъ архіепископа* и Трновскогъ патріарха, а не и съ нѣговимъ, дакле незаконо удѣйствовано.

Ако е аутентичности овогъ документа веровати, слѣдовало бы дакле, да патріарси Пећски не само нису подчинили себи архіепископе Охридске и ньіову область, него имъ іоштъ поредъ независимости признавали и неко старештво, баремъ у толико, у колико су се сами подъ ньіовымъ ауспиціяма на патріаршеско достоинство узвысили.

Но было то тако или другчіе, као што сказаніе „Троношскогъ Лѣтописца" о свађи Србски архіерея подъ Кнезомъ Лазаромъ о првенству іоштъ већма сумню може умложавати, известно е свакояко то, да е епоха коначногъ турскогъ освоеня нашла три независима патріарха у Србско-Бугарскимъ землямa.

Еданъ е бyо истый Охридскій, кои у ономъ документу (печатаномъ у VII-ой Свезки Гласника, ако е аутентичанъ) титулира се еднако архіепископомъ свію Срба и Бугара, и іоштъ митрополи-

те по Влашкой и Молдавіи поставля, извештавајући далѣ, да му є Султанъ Махомедъ II. заповедіо (око 1456-е год.) да се изъ Охриде у Цариградъ премести; но зна се да су нѣгови преемяици опетъ столовали у Охриди за выше одъ триста год. или до 1766-е год.

Другій є быо Трновскій, кои є по извешташаню Енгела [1]) іоштъ десетъ година после паденія Цариграда или до 1463-е год. независимъ државо се и наскоро вальда затимъ быо подчинѣнъ Патріархату Цариградскомъ.

Трећій найпосле нашъ Пећскій, кои є одприлике у исто време кадъ и Охридскій, т. є. у 1766 такође быо укинутъ.

Садъ кое су быле границе између ньіовы областій међусобно и области патріарха цариградскогъ, о томъ се баремъ слѣдујуће може знати:

Као што се види изъ протокола патріаршіе цариградске одъ XIV-гъ столѣтія, кое є ученый Русъ В. Григоровичъ неодавно у дворской библіотеки у Бечу одкріо, сынъ Александра краля Бугарскогъ, Іованъ Страшимиръ, кои є оддѣлѣно надъ западномъ части Бугарске владао и у Видину столовао, подчиніо є ову часть Бугарске државе Цариградскомъ патріарху іоштъ пре освоєня Турскогъ. Кратке забележке Г. Григоровића изъ исты протокола єсу имено ове:

Листъ 10. „Πρᾶξις τοῦ Βιδύνης.“ Соборное дѣяніе о постановленіи, по желанію царя Болгарскаго Іоанна Страциміра, въ митрополиты Видина Іеромонаха Кассіана.

---

[1]) Geschichte des Ungarischen Reiches и т. д. ч. I. 470.

Л. 64. „*Πρᾶξις τοῦ Βιδύνης.*“ грамота Антонія патріарха о посвященіи Іосифа въ митрополиты Видина при жизни митрополита Кассіана, года 6901 т. е. 1393.

Л. 255. грамота о томъ, чтобы митрополитъ Видинскій принялъ подъ свою власть Тріадицу (Софію): *ὁ Μητροπολίτης τοῦ Βιδυνίου — να κατέχει τὴν Τριαδίτζαν.*

Равно види се изъ листова: 209, 274 и 275, да е то исто и Александеръ, войвода Угро-Влахійскій, за свою државу учиніо, премда су Патріарси и Охридски и Трновски ове епархіе као у своіой области заключене сматрали.

Примѣръ пакъ оваковомъ подчиняваню дао е іоштъ напредъ нашъ деспотъ Іованъ Углѣша:

Л. 286. „*Πρᾶξις ἐπὶ τῇ ἑνώσει τῶν ἐκκλησιῶν τῆς τε ἡμετέρας καὶ τῆς Σερβίας.*“ Собствено о соединеніи той части Сербской Епархіи, въ которой господствовалъ Іоаннъ Углеша. Съ годомъ 6879, т. е. 1371, и подписно Филоѳея Патріарха.

Л. 287. Сиггиліодъ одъ Іериссѣ и Святой Горѣ. Между прочимъ о томъ, чтобы непринимать монаховъ сербскихъ на Святую Гору, до возсоединенія Сербовъ съ Константинопольскою церковію.

Л. 289. О назначеніи Митрополита Драмы, который также Митрополитъ *τῶν Φιλίππων*, экзархомъ въ области Деспота Іоанна Углеша.

Л. 290. „грамота Деспота Іоанна Углеши (*Ἰω. Ουγγλάσης*), данная 6876, т. е. 1368. года, о подчиненіи его области Патріархату Константинопольскому.“

Найпосле архіепископи Охридски изгубили су одъ свое области епархію Верійску у южной Македоніи на начинъ, кои се овако преповеда у *Turco-Graecii*.“

Πατριαρχεύοντος δὲ τούτου: ἦλθεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Πρώτης Ἰουστινιῆς, Αρχειδῶν, ὀνόματί Πρόχορος, ἐδῶ εἰς τὴν Κωνσταντινὃ=πολιν καὶ ἐνεφανίσθη εἰς το διβάνη: καὶ ἔδειξε χρυσόβουλα βασιλικά: τα ὁποῖα ἔλεγαν καὶ ἀπέφηναν; ὅτι ἡ ἀρχιεπισκοπὴ αὐτȣ̃ νὰ ἔχει τὰ βέῤῥοια: τὰ ὁποῖα εἶναι ἐπισκοπή τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.

Καὶ τῆς ὥρας ἔβαλεν ἑκατὸν φλωρία χαράτζη εἰς αὐταῖς. Καὶ ὡς εἶδεν ὁ πατριάρχης, ὅτι ἔβαλλε χαράτζη: ἦλθε εἰς ἀδδημονίαν, τὶ νὰ κάμη: νὰ μη δέν τοῦ ἐπάρῃ αὐτοὺς τοὺς τὸ=πους. Καὶ ἔτζη τοῦ ἐρμήνευσαν, καὶ ὑπῆγε, καὶ ἔβγαλε φετβᾶν: καὶ ἔλεγε οὕτως ὁ φετβᾶς· Ὅτι, καὶ ἂν εἶναι καὶ ἔχει τινὰς ἕνα πρᾶγμα- καὶ τὸ ὁρίζει ἑκατὸν χρόνους: πλεον· δὲν ἐμπορεῖ τινὰς, νὰ τὸ ἐπά-

„Паріаршествуюћу овоме [1]), дошао е архіепископъ Прве Юстиніяне, Охридскій, именомъ Прохоръ, овде у Цариградъ, и предста Дивану, и показао царске хрисовулѣ, кое гласиле су и одређивале, да архіепископія нѣгова има Верію, коя е една одъ Епископія Солунске Митрополіе.

И тада додаде сто дуката харача за ову. И кадъ види Патріархъ, да додаде харачъ, дође у недоумѣніе, шта да ради, да му неузме ова места. И ово га научe, те отиде и извади фетву, и гласила е овако фетва: да ако когодъ држи едну стварь и има є у своіой власти одъ сто година, другій неможе му е выше узе-

[1]) Еремія XXI. по другій путъ патріархъ Цариградскій око 1536. год.

ρῃ ἀπὸ τὸ χέρι τυ. Καὶ ἔτζῃ ἐμφανίσθη εἰς τό διβάνι: καὶ ἔδειξε τον φετβάν καὶ ἀπέδειξεν, ὅτι νὰ ἔχει πλέον περὶ τριακοσίους χρόνους ἡ εκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἀκούσαντες τοῦτο οἱ πασσάδες: ἐδικαίωσαν αὐτόν νὰ τὸ ἔχει: μετὰ τοῦτο, ὅτι νὰ στρέξῃ τὰ ἑκατὸν φλορίατὴν ἐπανεύασην τοῦ Προχώρου. Μὴν ἔχων δὲ τὶ νὰ κάμῃ ὁ Πατριάρχης, ἔστρεξεν αὐτὰ, καὶ ἔτζη ἀπέδίωξαν τὸν αὐτὸν Πρόχωρον ἀπὸ τὸ Διβάνη.“

ти изъ руку. И тако изађе предъ Диванъ, и покаже фетву, како има већъ одъ триста година Цариградска црква (спорну Епархію). И чуюћи то паше, изрекли су нѣму право да е има, али уедно да и онъ приплаћуе сто дуката, што е придавао Прохоръ. Незнаюћи шта друго чинити, Патріархъ прійміо е овай наметъ, и тако истераю овогъ Прохора изъ Дивана! — „(Turcograeciae liber II. Historia Ecclesiastica.“)

Ово е дакле быо *status quo* притяжанія сва четири патріярха, кои су Султани међу ньима нашли. Но ньіови берати опредѣлюю точніе баремъ границе између областій Цариградскогъ, Пећскогъ и Охридскогъ.

У овымъ бератима я то разумемъ, да е Пећскій патріярхатъ граничіо съ Бугарскимъ Епархіяма: Видинскомъ, Нишавчкомъ, (не Нишкомъ), Софійскомъ и Пловдинскомъ (Филипопольскомъ); по линіи дакле одъ ушћа до извора Тимока, и одандe на Пиротъ, Радомиръ, Ихтиманъ и Самоковъ; далѣ къ югу точно до граница негдашнѣгъ Углѣшиногъ Деспотства, или на Разлогъ, и одандe покрай Неврокопа, Меленика, Петровнча и Струмнице на Вардаръ. Нижій токъ ове реке деліо е разговетніе сва три патріярхата. Одъ Велеса до ушћа Вардара све Епархіе на десно принадлежале су Охридскомъ, на лево Цариградскомъ; а

Дримъ се едномъ линіомъ одъ манастира Св. Троице на Калкандере и Велесъ быо е, мыслимъ, граница између областій Пеħског и Охридскогъ.

Къ западу пакъ нашъ патріархатъ ніе имао никаквы опредѣлены граница. Быле су му природне све оне, докле се е православіе по Венеціянскимъ и Маџарскимъ државама простирало. Ипакъ я мыслимъ да су наши патріарси и на ове епархіе легалне берате добывали, за колико е годъ господство Султана у Будиму и у приморю траяло. Баремъ име Срема іоштъ се распознае, и ако испорчено, у садашньимъ бератима патріарха' Цариградски.

У овыма ако сте и видили млоштво именаместа изчислѣны као составляюħи области патріарха Пеħски и Охридски, неħете сигурно предпоставляти, да су то све имена Епархія. Кое су быле ньіове Епархіе у данашньой Србіи, Босни и т. д. то Вамъ е извѣстно; а къ истоку я мыслимъ да нису имали выше осимъ Нишке, Самоковске, Ћустендилске, и Скоплянске.

Месеца Ѡктомвріа, ДІ.

Житїе ижизнь прѣподѡбные мт҃ре наше петкы. Вънемже икако прѣнесена бы҃ вь градь трьнова. Съписано еѵѳїмїемь патрїархѡмь трьновскіи. бл҃ви ѡч҃е *)

(Саобштіо Г. Іодань Х. Константиновъ).

Свѣтлѣишїа слнца прѣподѡбньме память петкы. Аще подробноу тое сьповѣми житїе, Дѣанїаже ихожденїа ѧже ради хв҃и любве подьїеть. Нь кто убо тое повести и, речеть дѣанїаже ичюдеса. Кто бл҃годѣанїа изастоупленїа и прѣстательства. Иже вьепїватѡ. Иже въ тракїи. Трьновѣже, имисїи, идалматїи. Неть чїюже, нь иповьселе инѣитое ѡбрѣщеши ѡвнъсимо име. Многа убо идльга боудеть ѡпрѣподѡбнѣи сеи повѣсть. И нашь ума късеи полѣпотѣ недовлеѥть сьповѣдати..

Сїа убо ст҃аа прѣподѡбнаа петка. Ѡт҃чьство имѣѧше епївати. Родителе же бл҃гоч҃тївїи, ходещїихъ въ всѣхъ бж҃їихъ заповѣдехъ неуклонно. Мл҃тиными и бл҃готворенїи всѫ свою украшающе жизнь. Въспиташеже сїю добрѫю чистоую голоубицѫ хрⷭ҇воу, въ пѡбныхъ нравохъ. Изаконо бж҃їю доврѣтоу наказавше, вьиѣные прѣидоше ѡбытѣли.

Наслѣдницоу домоу шставльше петкоу, съ братомъ еутимїемъ, иже и послѣжде еп҃кпъ мадитоу бысть. И многа ипрѣславнаа съ твори тамо чоудеса. Ипосьмрьти славные его идивнїе мощи, источника мура истѣкахꙋ излишьнь. Ємꙋже чюдесы идосели мнозїи свѣдѣтелые прѣбываютъ. Сказꙋюще дивнаа его чюдеса идѣꙗнїа.

Прѣподшбнаа убо ꙗко рш҃дителю бьб҃и добрѣ ѿ сла. Ап҃лъскому усрьдно възревнова житїю. Постомъ ибдѣнїемъ изнурае тѣло. Злострадан̈їиже и наземли лѣганїи. Ѿсудуже и бж҃твеным раждегшисе желанїемъ. Несьтрьпѣ намнозѣ себе томити. Нь вьсѣхъ кꙋпно шставльши, бѣгусеетъ. И пустиню достигши, тамо невещественое и агг҃льское прѣбываше житїе. Ничимже мьнее бг҃овидца илїе подражавае жительство. Или истинѣише рещи, кр҃тителꙗ подражающїи житїемъ Постомъ ибдѣнїемъ себѣ удручевающїи. Пустынееже былїе причещаесе, исе скаре дѣже ихудѣ. Отꙋденїюже изноемъ иставаема. И къ единому тьчїю възыраюшїи сп҃ти могꙋщому ѿ мало дш҃їа ибуресмѣреные ср҃дцемъ. Нь ниже то самое былїе ниже водꙋ досистости приемлꙗше, нь мало ихудѣ и се ѕѣло кь вечеру.

Кто бш тое иже тогда сь повѣсть слъзныи источникь. Отенанїаже честаа и непрѣстанна, кто изречетъ Низулѣганїаже и томленїа вьсегдашнꙗа кто скажетъ. Небо бѣше тамо и ного кого сьматратита могꙋщаго, тьчїю иже вса назыраюшее око. Небѣ тои тамо попеченїе шсупрꙋгохъ волшвь. Ниже шзлато уздниxъ конехъ. ни ш шдеждахъ ипосте-

лѧхъ. Не шдомх и равинѧхъ, нь шдшевномъ шчищени. Ѡ Ѡвѣтѣ будущаго суда. Ѡсрѣтенїи же нихшвѣ. Тебе женнше мои ищу глющїи. И шно еже въ пѣнїихъ вину вь умѣ носещїи глющее. Въ звѣститеми егоже вьзлюби дша моа. Ѡсемь честоболѣзнуѧше, како украситъ свѣтиуникъ. Како масла испльннь. Како сладкаго жениxова оуслишитъ гааса, како дзамъ сьликьствоуетъ моудрымъ како жениxова насладитсе зрѣнїа. Красоти Славы, свѣтлости. Сьпрѣбыванїа, бллженства. Ѡ семь тьчїю тое болѣзньно бѣше. шсемь тое шчи сльзами помрачаемы бѣху вину. Когда прїиду глющи и ѧвлюсе лицу бжїю. Въ сихъ и сицевїи той упражнѧющисе и пекущїисе. Ни какоже прѣста лукbы ту искушающїи, мьчта имиже иприbидѣнми. Множицеюже и вь различные звѣры себе претварающїи, еже какобы той спону Ѡтеченїа сьтвориль. нь добраа петка вышнѧго положи прибѣжище себѣ. Сльзїи Ѡ шчїю непрѣстанно изводещи источникь. . Сице убо той вь женьскомь ествѣ мужьскыи стежнвшїи разумъ. Въ се вражїе ѧкоже нѣкоторую поучнну разараашe кьзнѧ. И ѧкоже Дбдь на кьждо днь мысльнаго низлагааше голїада. и бѣ видѣти иже вьзлобѣ велми хвалещаго се змїа, худѣ ни злагаема и попираема Ѡ мудрїе сее дбы, ѧкоже худу нѣкоторую птицу. И сице убо подвигшисе, на ество И сице свою украси дшу, ѧкоже и на той испльнитисе слово шно прршчьское, вьждьлѣеть црь добротѣ твоей. И тако убо дѣѧнїемь вь видѣнїи шбрѣте вьсходь. исловомь идѣломь житїе украшьшїи, прѣ быстъ лѣта доволна вь пустины. .

Въ единуже Ѡ нощей на млтву себе шбично вьдавши. И руцѣ на нбо умиленнѣ вьздѣѧвшїи,

сти тѣло прѣподшвныє Ѳеѡ҃ѳѣвать, въ славный градь трьновь. Ѿ иже сьтьщанїємь тамошьдь, вса ꙗже кь чьсти устрои. И вьзьмь сьчьстїю свщенныє мощи, съ тьщанїемь вь своꙗ грѣдѣше, хвалу вьзьсилає бгу и прѣподшвнѣй.

И ꙗко убо прѣдѣлы прѣйде фружьскыє, и вь свою прїиде странꙋ. Вьси шкрьстны сь тѣкаахусе, сь свѣщами и кадилы и мури блговонными,, провождающе ракꙋ прѣподовныє кь славному и црьствꙋющому граду трьновꙋ. И ꙗкоже се увѣдѣ благочьстивїи црь Iѡаннь Асѣнь. Изыде изь града сь мтрїю своєю црцєю Єленою, ись своєю црцєю Анною. И сь всѣми велмужи своими. Съ нимиже и вь се чьстны патрїархь курь Василїє сьвсѣмь причьтшмь црковнымь. Сь нимиже и множьство много бесчисленаго наршда. Црь же и вь си сущїи сьнымь, пѣши идоше ѿ града начетиры пьприща, сь многою чьстїю въ срѣтенїє прѣподшвнѣй. Юже и своима чьстнѣ шбьемшє рукама. Дшє юже и вь всѣмь срцемь, любьзно любизаахꙋ. И принесьже положише въ црквы црь сцѣи, идѣже идо ннꙗго лежить днє, различнаа исцѣленїа подавающїи, иже сь вѣрою и любовїю кь тоє славнѣй притѣкающимь рацѣ. Благодѣтню и чл҃колюбиємь Гда Бга и спса нашегѡ Iу Ха. емуже слава и дрьжава, сьбезначелнымь шцемь. И прѣстымь и блгымь и животворещїимь дхшмь. И нн҃ꙗ и присно и вь вѣкы вѣкшмь, аминь ✤ ✤ ✤ ✤ ✤

Тропарь, стѣй нєтци. Гласъ, и ✤

Въ тебѣ мти извѣстно спє се еже по шбразу. Приемши бо крть послѣдовала еси ху. И творещїи

учаше, прѣзирати убо плъть прѣходить бш. Попещижесе ѡ дши вещи весь мрътнѣй. Тѣмже ижагг҃лы прѣпобнаа рауетсе дхъ твой ✦

Ко҃. Гласъ, г҃. пш҃. дѣва днсь ✦

Стѫю вьси застѫпницу, сущѫю въ бѣдахъ. Бл҃гочьстно въ споемъ параскевїи ст҃ую- Такѡ житие ѡставльшїи, нетлѣемое въ вѣки приетовла. Сегѡ ради слåву ѡбрѣте чюдесемъ. Бл҃годѣть бжиемъ велѣниемъ ✦ ✦ ✦ ✦ ✦ ✦ ✦ ✦

Сице убѡ тому вьса ѡдрьжещу и покараюшу. Приспѣ идонего слава прѣподѡбные петкы. Юже въ сласть ѕѣло приемъ, раждежесе срцемъ. И ꙗкоже еленъ палимъ на источникы водные. Сице нѣ како бѣше тѡму желлтелно еже насладитисе сщенныхъ мощей прѣподѡбные. Чьсные ракы, нетлѣннаго скровища. Въ йудѫво чюдеси просїа. Въ судѫлуче распрострѣть бл҃годѣтные. Вьсе ѡзари земльные конце. Бл҃гополучноже ѡбрѣть врѣме бл҃гочьстивїить цр҃ь. Умисли сьвѣть бл҃гьже и бг҃о угодьнъ. Польз нъ и достохвальнъ. И абїе посла къ иже тамо сущимъ въ црн градѣ фругомъ. не сребра или злата възыскуе. Ниже бисерь, ни каменїи чьстныхъ. Нъ вьсе хвалную прѣпобную ракѫ. Что бо ихотѣше тому инолюбьзнѣйше выти паче прѣподѡбные тѣла. Се бѡ бѣ тому въ умѣ поучателно вину, ꙗко аще идополѫ моего потрѣбують црствїа, вьса готовъ есьмъ ѡдати. Аще имѣнїа, аще злато, аще сребро, аще бысеры, аще каменїе чьстно. Вьса усрьдствую дати. Вьса лишити се, дажелаемое мнѣ по-

лучю скровище. . Ꙗко убѡ сїа слышавше фрузи. авїе готови къ прошенїю быше. И съвсацѣмь усрьднемже и спѣхомь ꙗкоже и вь всѣмь, сице и вь семь того послушаше. Ижелателное тому получити повелѣше. и инааже прочаа ꙗже къ сьмѣренїю по слаше. Ѡбѣщавающесе и извѣствующе и свое дш҃е ѿдати аще мощноби. . Сїаже ꙗко слышавь самодрьжьць, мнѣше себѣ по нб҃си лѣтати. и ѡтзѣлные не имѣꙗше камо дѣнутисе радости. И ту авїе посла вьсе ѡсщ҃еннаго Марка, митрополита суща великаго преславна сь многою чьстїю. Вь еже принезрить нѣкоторое бж҃тьвное видѣнїе. Юношꙋ нѣкоего свѣтла кь ней пришьдша и сице гл҃юща. Пустыню ѡставльши кь ѿчьству възвратисе, тамо бо тебѣ тѣло подѡбаеть земли ѡставитꙋ, нїа. . Силу убо видѣнїа расмотривь И бж҃твно то быти разумѣвь Радуꙗшесе убо ѿтѣлесномь распрежени, печалꙋꙗшеже ѡ ѡставлени пꙋстине. Ничтоже бѡ ино тако дш҃ꙋ ѡчищаеть и въ прьво ѡбразное приводить, ꙗкоже пустинꙗ ибезмльвїе. Ѡбаче убо и нехотещи пꙋстыню ѡставль вь мирь възвратисе. И къ цр҃тву ющому пришьдши граду, вь бж҃їа слова прѣкрасны прїиде храмъ. Что недѣющїи итворещи. Колѣномь честаа творещїи поклоннийа. Сльзные точещїи источникы. Ѿ ср҃ца честаа испущающи стенанїа. Ипустынное поминающи прѣбыванїе, лютою сьнѣдаема бѣше печалїю. Ипосемь, ꙗкоже любодѣлна пчела вьсе пролѣтние цвѣты. сице иже томо выса ст҃аа люботруднѣ ѡбышьдь мѣста. Кь прѣсвѣтломꙋ хв҃и мт҃ере прїиде храму, иже и влахерна именуетсе даже доднсь. И тамо кь тое чьстнѣй припадши ико-

нѣ, топлыие нещедно изливаше слъзы. Тебѣ глѧюши влчце миру весь мои възлагаю надеждꙋ двице, не ѿрини убогую мене. Не възгнушаисе своею рабꙋ иже ѿ юности твоемꙋ единорѡномꙋ послѣдовавшую снꙋ. Вѣси немощь женскаго ѥства дво- Вѣси дше моее ѡзлобленїе. Не имамь иные надежде. Не имамь иного покрова. Ты наставница, ты застꙋпница. ты всее жизны моюе хранителница. Дондѣже вь пустыни хождаахь, тебе пособницꙋ имѣꙗхь. Ниꙗже ꙗко кь миру възвратихсе, кото.рую другꙋ помощь развѣ тебе трѣбꙋю. Нн҃ꙗ убо влчце прѣстанми у-козѣй. и будꙋми сꙋпутница, наставница. ѡкрьмителница даже до конца жизны моее. Инуюбо надеждꙋ кромѣ тебе не имамь..

Оице убо всее дшьнѣ помолишисе. И всꙋ надежду на бгоматере възврьгшїи, кь своемꙋ устрьмисе ѿчству. Дошьдшиже епївати, прѣбысть тамо врѣме немало, труды къ трудомь, и болѣзны къ болѣзнемь прилагае. Постомь нбдѣнїемь себе украшае, и едина къ единомꙋ вину бесѣдуюшїи. . Врѣменнже немалꙋ мимошьдшу. свое ѿхожденїе иже ѿсуду разумѣ. Абїеже на млтвꙋ себе ѡбрати, и слъзами землнοе ѡблыбаше лице. Чл҃колюбче влко глѧюши. Даме не прѣзриши свою убогꙋю раву, иже ради твоего прѣстго имене вса ѡставльшꙋю, итебѣ послѣдовавшꙋю. Инн҃ꙗ вьсе щедре ги. Повели аггл҃ꙋ мирноу приети мирно убогꙋюми дшу. И да не възбраньими будеть всходь ѿ нечистыхь искврьнныхь и лукавїихь бѣсовь. Нь сподшбими сь дрьзновенїемь прѣстати твоему страшному прѣстолу. Ꙗко блвень еси вь вѣкы вѣком амїнь.

И тако блаженную свою дш҃ꙋ въ рꙋцѣ прѣдасть бж҃їи. Тѣложе не положено бысть въ гробѣ ѿ нѣкоторїихь христолюбць. Небо швьıви себе комꙋ кто и ѿ кꙋдꙋ бѣ. Нь бѣ не познаваема до дне исхода ее еже къ Бг҃у

Сицевїи подвизы прѣподшбные петкы. Сицеви борбы дх҃овные мт҃ере. Иже вь мало врѣме на земли подвигшисе, излострадавшїи, велику на нб҃сѣхь вьсприеть славу. .

Нь нитако прѣзрѣ Бь свою рабу на мнозѣ безь паметну лежати. Ниже тлею растлѣтисе непорочному шномꙋ тѣлеси. Нь и шсемь чюдо юказа дивно. . Стльпникꙋ убо тогда близь нѣгде ту на стльпѣ безь мльствующꙋ. И себѣ и бг҃и вь нима ю щу. Случисе корабнику нѣкоемꙋ недугомь лютымъ болѣвшу скончати се, и ту нѣгде поврьженꙋ быти. Начетже смрадь исходити безмѣрнь, ıако невьзмощи никомꙋже минути иже близь тоу приблыжающїимсе путемь. Нетечнюже, нь истльпникꙋ ѿ еже немощи насьтрьпимаго смрада шно трьпѣти. Понужденꙋ бывшу ѿ стльпа сьнити. Ѿ ниже сьусерьдн҃іемь повелѣнное приїемше, успѣвахꙋ вь дѣлѣ. Въ сихь убо тѣмь упрѣжнıающимсе ировь угльблıавающꙋмь. Ѿбрѣтоше тѣло вь земли лежуще, тлюже никакоже пшемше. Ужасниже бывше ичюдесе купно испльнишесе. недумѣвахꙋсе шсьлꙋчьшїимсе. шбаче ıако неискусни и невѣжде суще. Съ лучьшеесе ıакоже нѣкую малꙋ иничесоже сущу вещь прѣзрѣвше, близꙋ нѣгде ту трупь шнь злосмрадны заринуше. Подомо̂же ıако разьшьдше вси, ıа вѣсь твориш е всѣмь сьлꙋчьшеесе. .

Геωргіиже нѣкто ѿ нихъ. Мужь благоговѣинь и христолюбивь вь дωму твоемь сы. Въ вечерные ча сы ѩкоже ω быччай емꙋ вѣ млтву творити, на млтвꙋ севе вь дасть. И прилежные кь бгꙋ молбы твораше ω высѣмь своемь дому. Кь утрьныже сь номь ωбьеть быввь. Мнѣшесе црцꙋ нѣкую на прѣсвѣтлѣмь сѣде ωу прѣстолѣ зрѣти. и множьство много свѣтлыхь вωинь ωкрсть тое стоещїй. Ихже христолюбивы ωнь видѣвь, страхомь абїе ωбьеть бывь. На землю севе поврьже. Не могы свѣтлость и красоту ѿ нѣхь сь дрьзновенїемь зрѣти. Єдинже ѿ свѣтлыхь ω нѣхь емь его зарукꙋ вьздвиже. Геωргїе глю, выскꙋю тако прѣзрѣсте тѣло прѣподωбные петкы. Нь вь скорѣ то изьмше, вь свѣтлѣи то положите рацѣ. Вьжделѣво црь доброті ее. и вь схотѣ ту прославити на земли. Тогда гла емꙋ исвѣтла ωна. Въскорѣ изьмше мощи мое, вь нарωчитѣ положите мѣстѣ. Немогꙋ во на мнозѣ злосмрадїе тѣлесе ωного трьпѣти. Ибо и азь члкь есьмь, измтерныхь ложесне прошьдь. Ѿчьствоже мое се е пївате зовмое, идѣже вы ннѣ жительствуете..

Вьнощи же той, и нѣкаа ѿблгоговѣнныхь жень, еуфимїа той прозванїе. Подωвно томужде видѣнїю видѣнїе видѣ. И ωбои наутрїа вь сѣмь подробну видѣннаа сказаше. Да ѩко сїа ωни слышаше. вьси утекомь устрьмишеее. И то сьмнозѣмь усрьдїемь изьмше. Ѩкоже нѣкоемꙋ скровщꙋ неωбычну и много цѣнну чюждаахꙋсе. Възьмшеже тось свѣщами и кадилы. Арωматиже и блговонїи. Съ радостїю положише вь црквы стыхь и высе хвалныи Апль. Въ

нейже леже, многаа и чюднаа знаменїа твораше. И нетьчїю вь странѣ шной, нь и повьсѣхь ш крстный странахь тое чюдеса изнаменїа вьсѣмь вѣдома бѣху. Вѣснко иже шкрьсть недужнїи ибѣснующе исе, съ вѣрою приходеще исцѣленнна получаахͧ. Изыдеже тое слухь повьсей шкрьстнѣй страны шное. .

Врѣмениже мимотекшу не малѹ, и грьчьскаго цр̑твїа скиптрѹ изнемогшу, попущенїемь бж̑немъ. Римлане то удрьжаше, ихже и палицу желѣзнѹ кж̑тьвное именова писанїе. Цр̑твѹющїи убо такоже удрьжаше градь. Вьсе ст̑ые сьсуды бестуднѣ вьзьмше. И еще же и чт̑ные ст̑ыхь мощи. црковну юже вьсу утварь и црьскаа вьса имѣнїа, и вь супросто рещи града красоту. Въ савь римь ѿ пустишеже и ѿ слаше.

Сїа вьса бл̑гочьстивїй зреще сьборь, сѣтованїа и печали тѣхь покрываше шблакь. И ничтоже ѿ нихь ино слышашесе, развѣ. Въскр̑ны вьскую спиши г̑и. Вьскую забываеши нищету нашу и печаль нашу, и прочее. Въ сихь убо и сицевыхь бл̑гочьстивїй сѣтованїа шдрьжаше ѿблакь.

Въ тоже врѣме бл̑гочьстїе свѣтлѣ и явленнѣ крѣпцѣ удрьжавшу бл̑гочьстивому црѹ бльгарскому Ішанну Асѣню, сн̑ѹ стараго цр̑а Асѣна. иникакоже тѣхь латинїи ѹжасьшѹсе. Нь и паче врѣме бл̑гополучно шбрѣть на нечьстыхь шдрьжанїе. Хракшрнѣ вьскочи, ивьсе македонское шбьемшу шдрьжанїе. И вщеже и сѣрь, тако и съ вьсею аоньскою, пачеже истинѣе рещи, ст̑ою горою. Къ симже и славны солунь сь вьсею Ѳетталїсю, такожде и трї:

влахы. Также и далматию, иже и арванитьска глетсе дрьжава, даже и додрача. Въ нихже и митрополити непіскшпы свѣтлѣ и блгочьстивѣ постави. Ико же свѣтли его хрісовѹли вь славнѣй лаврѣ стые горы и протатѣ, ѿ крьвеномь свѣдѣтелствують лицемь. И не тьчию сіими довольнъ бы̑. Нь идаже до цр̑твѹющаго града крѣпко и мужьственѣ вьса покориже и пошблада. И саміить црсткѹющіи градь повоевавже и покоры; и иже тама дрьжещее фрѹгы пѡданію устрои. .

Надпись изъ манастыра Андреяша сына Вукашинова, храмъ светога Первозваногa Апостола Андрея; налази се надъ предпреньимъ то есть папертнимъ вратима:

(саобштіо Госп. Іорданъ Хаџи-Константиновъ).

Съ изволѣніемъ Бога Оца вседржителя. и поспешеніемъ же сына единороднагѡ. и съвършеніемъ всепресветагѡ дѹха. создавъ се и написасе сьи светыи Божественни храмъ вь име светагѡ апостола Христова Андреа Првозваннагѡ. Трѹдомъ и подвигомъ христолюбивагѡ раба божіѧ андреаша. сына фтораго благовѣрнагѡ кралѣ Вълкашина. и кралице Елене и Елисавета. Елико възможно богови дахомъ й приложихомъ стѣи црькви. Села у полѣ и у завреди сь метохомь и правлнками. іаже писана сьть известнѣ и всьмъ. іаже ѡ нихъ вьвреви во хрисовѹле и сь две селѣ манастирски бѹкѹрица повилно вь замененіе црькви сѹшичко изговоромъ и дахомъ пладнище замомково изискание. Тоже тако приложе-

но вы своимъ црьквамъ имети тако сиеа села имѫ-
ще же ѿ Адама: лѣто ,ѕ҃ ѿ ҃ѯ ҃г.

Око свода кубета ово е написано, око све
црвве наоколо:

Соизволеніемь Бога Оца вседьржителя и по-
спешеніемъ же сина единороднагѡ и совьршениемъ
всепресветагѡ дꙋха приложи се село крꙋшопеци. се-
ло момково. село сь вредомь. село горица съ мето-
хомъ ниве й лозие село дльбочица и з дольемъ се-
ло Бꙋковица и Крꙋшица сь метохомъ.

(далѣ е све избрисано)

У олтару на проскомидіи или принеснику ово
е написано:

Помени име рава своегѡ грешнагѡ Іоанна ми-
трополита и Григорія монаха.

На другой страни на второй проскомидіи, еръ
су две проскомидіе у олтару, ово е написано:

Помени господи име рава своегѡ многѡ гре-
шнагѡ монаха калеста и кирила потрꙋдившихъ се.

Сей Монастирь е лежитъ на заходѣ отъ Ско-
пѣ, основанъ надъ рецѣ Трескн, въ единомъ особи-
томъ мѣстѣ въ Глꙋбоковысокія горы иже суть
полны, съ рамнами и драчами и разними дивинами
т. е. елени, кошути и срньи, дивими свиніами, ко-
зами, дивими кокошками, лисицами, волками, чрни-
ми орлами т. е. крстачими, черними Соколами,
хищниками (Атлацами) и т. д. и т. д.

Црковъ есть на подобіе выcоко-Дечани, высо-
ко 60 лактовъ (аршиновъ), длгꙋ 30. шыроку 15

съ единъ Олтаръ, едину Пѣвницу и едину Предпреду (паперту), съ два Принесника (Проскомедіи).

До сего дна стоитъ въ цѣлости нерушима, съ тысащами сватителей, и они сѫть невредими. — Внутръ Олтара суть живописани три сватители и Андреа Критски епифанія кипрскій съ Архіерейскими оджадами, на которыи у возкрыліани и под' мышицами въ мѣстѣ расны (пискѫльи) высатъ звонцы чудесно живописани.

Предъ церковъ стоитъ колоколна (кимвалница звонара) разрушена, и остатокъ стоитъ на 5 лакты высокъ.

Предь кимвалницу течетъ ждрело (чешма) сладковкусное.

На востоцѣ монастира оконполъ трески основанъ есть монастирь Козарево храмъ с. в. мученика Георгіа; и монастирь св. Николай; (за коихъ особно писати имамъ.) Монастирь св. Архангела Михаила; монастирь св. Богородице и сватену воду.

Уздоль Монастира лежутъ св Спасъ, крепость (градъ) Марка Кралевитьа; села Момково, Айце, Иванѣ, Тргань, Глубочица, Луковица, Букурцы, Крстецъ, стари Брдецъ, Хълитъ, Антовъ Крстъ, Соколовецъ, Быгоръ, Орловъ крстъ, Сеченъ камень, Врестовичъ, Бела трава (есть на врхъ планины); Селецъ, Козарево, Корыто, Стары церъ есть шыроко гранато древо изъ подъ кожи течетъ освященную и изцѣлителную воду. Ови же вси мѣста и селъ и монастиры и Маркову крѣпость надлежали подъ монастира Андреаше,

На стѣны крѣпости Марковіа железныа враты пребивали до 1790 лѣтъ, на конецъ одинъ свирѣпѣйшій Магомеданскій Арбаназъ откройлъ достозамѣчателныа враты, принелъ въ дому своему и ту призвалъ цигано кувачевъ сотворили ему орало (Палечниковъ) и сѣкиры; после малаго времени весъ его домъ истребилъ сѧ, тако днесъ пустѣетъ. сіе ми повѣда чича Бошко сынъ Гроздановъ, и чича Цветко Ангелковъ отъ села Матка.

ЖИТІЕ КНѦЗА ОТРЕГАНА.

(Саобштіо Г. Іорданъ Х. Константиновъ)

Отреганъ или Отрезо, отъ грековъ именоуемъ Крезъ загорскій, Изгнанъ бысть ѿ Преслави престола Болгарскагѡ, за егѡ безчиніе гониша егѡ Болгари до самомъ Цариградѣ: Но Цесаръ гречески пріемъ егѡ, и постави егѡ Патрикій: Въ то време Сърби распространиша Държаву си до Ѥдесу (водена) покорише всю Македонію: Услышавъ греческій Цесаръ позавидѣ сърбомъ, и люто заклесе, ѩкѡ иматъ държаву ихъ ѡпустошити. Призва Кнѧзѧ Отрегана, и постави его Царемъ Загорскимъ, и нарече име ему Крезъ Ѩкѡже древле Лидійски. И рече му: Иди Крезе Щите мой возлюбленый, иди покорими Сърбску държаву и уфатими Сърскагѡ Кралѧ, и приведими егѡ зде жива, и за труди твой поклонъ ти дамъ негову държавоу. Крезъ доиде въ загорѣ съ пишность и гордость и славу, у-

чинисе црь загорски, и вмалѣ времене собра велику силу тридесѧтъ тисущъ воинство. Внезапу нападе на сърбску државу, взѧтъ велики градъ Скупъ (Скопле) Куманова, Тетивно, ѡвсади и Прищину. Созида нову крепость четыры часа далече ѿ Скупи, и ту постави изврану войску. Свирѣпо мучаше срьбскихъ велможовъ. верглаше й ѿ высоты крепостныѧ низу въ рѣцѣ вардарѣ и глаголѧ. Сице заповедаетъ силный Повелитель Крезъ. Ꙗкѡ аще непокоритъ ми се Сърбски Краль Стефанъ, вси поврьгну изъ стѣни высоки низу на острыѧ камене въ вардарѣ. Стефанъ Краль, поздно собравъ воинство, и ополчисе на поле косово, Но побѣди егѡ Силный Крезъ. Моли егѡ Стефанъ съ многоцѣними дари да примирутъ се. Ꙋбо Крезъ съ гордимъ окомъ, ѿвъргаше дари и моленїѧ. Стефанъ Краль собравъ вси Сърбски вельмужовъ и кнезовъ. Совещаетсе како би ему гнѣвъ утолили. Посилаютъ светагѡ Саввы Брата кралева. Да егѡ молитъ за веру Христову, како суть братїѧ вси елицы въ Хр҇та вѣруютъ. Но Царь загорскїй ельма освирѣпѣ. съ варварскими нози удари землю, рече: Такѡ ми силу мою Савво и тебе имамъ изъ крепости низу да те въргу. Иди изъ очїю моею спасай се самъ. Светы Савва изиде тщетенъ исплачемъ молѧше Бг҇а, да избавитъ й ѿ силнагѡ врага. На утры иже день разболесе свирепый Крезъ и чрева ему истꙋришасе низъ афедронома, и возопи грозно предъ велможи свой. Цесарь ме посла солестїю да разору Стефана. А Савва ме проводе во утробу мою, прегаде ѧзыкъ свой и издше, ѧкоже

услыша Цесарь что свитсꙗ Крезу. Посла покансарѣ Стефану Кралю да егѡ ласкаютъ, и ѡ неправдѹютъ Креза. Стефанъ Краль порови Загорію и сочета ю во свою землю. Тако погиве злый зле и кедръ гордый самъ посечесе, на тысущъ двѹ сотъ петнадесетъ лѣта Хрістова.

Слово

Курила Славенца Солунскагѡ Філософа Бугарскагѡ.

(Саобштіо Г. Іорданъ Х. Константиновъ.)

Бѣше житіе мое вь кадокіи, и ученіе мое вь дамасцѣ, и вь ень днь стахь вь црькви великой патриархи илексе нрин и бисть гла мнѣ. изъ олтара гле, кыриле кыриль, иди вь землꙗ, пространу, и вь ꙗзики словинскые се рекше бльгарь, тебе вореч ге гь увѣритихъ и законь датиимъ, азъ ѡскрьбѣхь велико, по неже не зна камо есть земла Бльгарска, и придо вь кипьрь, и не ехъ гла, ѡ земли бѹгарской и хотеꙗхь възвратитсе, ноу убо ꙗхъ се да не бѹдѹ ꙗко пророкъ Іѡна, и паки сь нидо въ критъ и то умнерѣне сь ниди вь Солоун градъ, и снидохъ и ꙗвихсе митрополиту Іѡанѹ и е гда повѣдахь емѹ, ѡнъ порѹга се мнѣ велико рече, ѡ старче геѹмни, бльгаре суть члкоıадци! и тебѣ хотеть изести, изидо натрьгь и чухь бльгарь говорещее, и устрашисе срце мои вь мнѣ, и би ꙗковь адѣнтмѣ, и вь единъ днь вь неделу сту, изидо изь црквѣ, и седо на

мраморѣ мислещи искрьвещи, и видѣхь голѫва глаголющи, вь устех ношаше зборькь сьчицискокине соугоуль свезану, и врьже мнѣ накрило, и прѣчто̃ ихь, и шврѣто̃ всехь л̃ е̃. и вь ложихь и̃ вь пазуху: и несо̃ митрополитъ тогда шни вь тело мое ськришесе, и азь истрьбихь грьцки єзикь и гда посла митрополить зватиме на трапезѫ. азь не разумѣ що грьци крьмѣ, тѫ сьни дошессвьси солоне чудещесе ш мнѣ, тако искаху мене, и чѫх вьлгаре ш мнѣ говорѣ велики князь Десимирь. Моравски, радикои князь прѣславки, и вь си кнези вьлгарски сьбрашесе школо Солуна, и ратовахѫ се Солуномь за г̃ лѣтѣ крьви пролевающе глаголаху дадите намъ елика и егоже есть намь вогъ послаль, такоже и даше мене. поеше мене вѫгаре сь радостиѧ великѫа и приведоше ме вь градь равньна рѣцѣ брѣгалницѣ. Азь написахь имъ ле. словъ. Азь и̃ малѫчхь а шни сами много прѣшврѣтахѫ, те в ореч: гь православну вѣрѫ, ихриститовгоу прѣдадуть вожь.: ✦

ПИСМО Ѿ ПАПЕ ИНОКЕНТІА ДУШАНУ СТЕФАНУ ЦАРЮ.

(*Саобштіо Г. Іорданъ Х. Константиновъ*).

Ѿ тітле мое върховнаго с҃тгш Апостола Петра, и велїеми власти всехъ западныхъ земель, дадеми се Ѿ дъснице вышнагш, надъ всеми царемии кралеми и кнеземи силними, вси ме слышутъ и волье мое исполнηютъ и позаповедехъ моихъ ходетъ вльма текѫтъ подъ крстномъ знаменїемъ на вой-

ск8 противъ Агариномъ у Палестин8 да избаветъ гробъ нашегѡ Спасителе Іис8са Христа. Грьди и высокоумне грьки унивають и х8летъ на наше войне крстовихъ. Тожде слышимъ ꙗкѡ и ваше достоинство и ваше и поведе хулетъ и вьрг8тъ подъ Анатемомъ и наричетъ во васъ и вьсъ твой родъ фр8зе, дъръгава и рыда сърце мое за Тъ и люблу те духовно мое чедо и молюте за име бга распетагѡ насъ ради, и за наше първіе тітле надъ всеми цареми и силніе земле, да прїидеши ѿ гърческіе стране на мое и да ꙗ дамъ ти земле елико ти хощетъ сърдце и десница еще же и войне фр8жке лъконосце щите позлатене да мстишисе на гърке высокоумне, хощу подновити дедову вашу Стем8 ихже послаше наши фрижкіе цари чьсти во ради войне крстовы ꙗко путе пройдоше мимо ваше сильне земли съпотковице на ноге. Ꙗкоже прочтешъ сіе мое държавное писмо помни твоему кралю църкви обратисе на наше стране еже вьдетъ царство ваше сильнее паче дъ сегѡ дне укреплю славу вашу да есть нерушимоу.

Благоволеніемь оца, и поспѣшеніемь сна., и сьдѣйствіемь стго Дха.

Вь дни блгочестиваго, и хрлюбиваго, деспота Стефана, правещу тогда прѣстоль браничевскые епархіе, Всеосвященному архіепіскѡпу, Крвеніамину, изволи жесе ему, и повелѣ мнѣ грѣшном8 дѣло се веліе, азъ желѣнивь сыи, пачьже и не вѣжда писанія, нь ѡбаче на дѣавсе на щедроты блгааго бга, и призивае млтвы повелѣвшаго ми. Едва нѣкогда вьзмогь ѡ ѻдрьжеще еме лѣности, по неже бѡ оканны азъ. Тако боримъ л8кавый мимо и ми по-

мышлении, паче и грѣхопадении, ıакоже коравль вь пꙋчинѣ мшрсцѣй. ѕѣлны и ми вѣтры влаемь, и приражае се. Едва нѣкогда вь чꙋвстзїе, злагоми ꙋма пришдь, възмого сь писатї сїе книгы дшѐ польѕные, гл҃ю же, златаго езыка слшвеса, и пршчїи стый.

Въ лѣтѣ. ҂ѕчкд
Ін индктїшн д. мца Аꙋгꙋста вь к. днь:

Изволенїемъ шца и поспѣшенїемъ сн҃а и съ връшенїемъ ст҃го Дх҃а. Коих исе сїа вожественаа книга глаголеми Трїшдъ пръвы комать. И приложи се цркве въ вѣденїю пречистїе вц҃е и присно дѣвы марїе. Въ селѣ нарицаемемъ клъчевища подꙋвесїе чрънїе гшры, а приложи рада ковачица, р. аспри, за вогавчевꙋ дшꙋ и за своıю дшꙋ бгъ да ихъ прости. И съ вшръ кꙋчевскы на праздникъ възнесенїе съ враше. р. аспри вогъ да ихъ прости кои сꙋ приложили. За сїю стꙋю и бжтвннꙋю книгꙋ. И тако насъ вшрꙋ ꙋставише и проклеше, кто кею ѿ етъ ѿ цркве кꙋчевске. Да ес. проклетъ ѿ гда вга и пречисте вогоматере и ѿ т. сии стый шцъ иже въ никеи н ѿ всѣхь стый и ѿ нас грѣшниый аминь.

И шще прило жирада ковачица-а. сагь вьдаю прости.

Ѳъ писасе сїа книга рꙋкою Ершдїакона мине подꙋвесїе чрънїе горы въ пꙋстыню нарицаемею вꙋнешъ. вогъ дага прости аминь:

И шще приложи калина за Дмитревꙋ дшꙋ и за своıю дшꙋ к аспри! Богъ да ихъ прости аминъ!

Въ лѣтѣ ҂ѕкз. мца Юнїа г. днъ. попразнствꙋ възнесенїа.

6924

Ки..

Паки сїю октох порȣ
шенȣ и никым нѣврѣгомȣ и въ
зехъ инсправих єликоми мощно
висть цркню архглєє и прилагаѥ є
на слȣжбȣ. стго шца

Ликъ

азсмѣренны па-
ѵсеи архїеппъ
пекскы своею рȣкою

Въ лѣто з҃рн҃а. а принесѡ сїю кни̑ въ
лѣто з҃рн҃в. а ѿрождества хв҃а а҃хм҃а
мц҃а майа л҃ на Вънесенїе Гн҃е:

7152 (1641)

Прим. Ови записи налазе се на последньимъ листовима єдногъ старогъ патерика и єдногъ тріода додени, а снимію ій е верно редовный членъ Друштва Г. К. Николаевићъ у Цариграду; кудъ се речене кньиге изъ Скопля учреднику Бугарскогъ вѣстника Г. Александру Екзарху, послане.

У Београд Благородноме Господарꙋ и Братꙋ моемꙋ капетанꙋ николи шкꙋлевичꙋ здравствꙋйте на многаи лета Ето писаосмь Господинꙋ Генералꙋ родофиникꙋ: и капетанꙋ или новокрештеноме да дођꙋ кмени у тополꙋ у бербꙋ еднꙋ неделꙋ дана докъ саберемо винограде: да бꙋде мо весели јуђесꙋ долазили неки људи зграницe и кажу да за васъ многи питаю људи отꙋда из Босне и ерцеговине изъ арнаутлꙋка Єсили код насъ и живъ ли сꙋ казивали даси имъ обећо писати извѣстить за сва наша обстоятелства ипроће. Брате дођи кмени имамо се много коешта разговарати и требашъ єдного ћоека пособна послати по граница єрае граница сасвѣмъ неуређена. Я неналазимъ пособнѣега одъ Васъ кои бы ми уређивао као ви тако можешь сграницe лепше и писати тамо у твой вилаеть и састати се створима познаницима ера како вићꙋ и ћꙋемъ отꙋда из молдавне одъ Главнокомандꙋюще мућно да ћемо се напролеће поћети туђи се стурцыма веће да имъ пишемъ да се приправляю сасвиемъ што могꙋ боле ако Богъ даде те бꙋдемо сретни те освоимо тамо вашꙋ оћевинꙋ хоћешъ и ти неки постати одъ великие поглавара и заисто бꙋди уверанъ даћꙋ се я за твою трꙋдбꙋ старати исплатить акоме Богъ поживи Боже дай уздравлю се вићете скоро.

У Тополи 1808 3. Септемврія

Карађорђие
Верховни Командантъ

Натписъ: Благородноме Господарꙋ Капетанꙋ Николи Шкꙋлѣвићꙋ Врꙋци его счестию

У Београдъ.

ПОЛНОМОЩІЕ

даемъ свакоме на знане како я даемъ полнȣ власъ Господарȣ Капетанȣ Николи Шкȣлевићȣ родомъ из Мостара у Ерцеговини да уређȣе сасвіемъ Границамъ нашиемъ одъ Сербіе штогодъ боле зна и да мȣ се неима нико противити я га шалемъ у лицȣ моме кои би мȣ се противіо бȣди кои за главȣ ће се ономе сȣдитъ што годъ бы коме бȣди кои старешина заповедіо за наніе боле да га имаю слȣшати и овомȣ писмо слȣжи место дипломе дае надзиратель одъ сербские граница свяю

Дано у Тополи 1808. лета 22-гъ Септемврія

Карађорђие Петровићъ
Верховни Комендантъ

(М. П.)

ЖИВОТЪ

СВЕТОГЪ САВЕ ПРВОГЪ АРХІЕПИСКОПА СРБСКОГЪ.

Одъ редовногъ члена Друштва Србске Словесности Проф. Семинарів Д. Нешића.

(Съ Русскогъ.)

Животъ светога Саве [1]) првогъ архіепископа србскогъ, достоянъ є особите пажнѣ, не само зато, што намъ предъ очи ставля угледъ ватрене любави према Господу, високихъ калуђерскихъ и пастирскихъ трудова, него є достоянъ особите наше пажнѣ іоштъ и съ тога, што онъ баца много свѣтлости на історію свете Горе, — чуварке и расада калуђерскогъ живота међу словенскимъ племенима, и на станѣ србске цркве у XII. и XIII. столѣћу. При излаганю живота светога Саве, мы ћемо се поглавито држати животоописиваня, кое є нѣговъ ученикъ Дометіянъ 1264. год. саставіо [2])

Светый Сава родіо се онда, кадъ се Србія, коя є доидѣ была понижена, како у политичномъ

---

[1]) Св. Сава светкуе се 12. Януара и, опетъ заедно съ нѣговимъ оцемъ преподобнимъ Симеономъ мироточивимъ, 13. Фебруара, а у Псалтиру, кога є митрополитъ Кипріянъ самъ своіомъ рукомъ написао, већъ се напоминѣ о светкованю св. Саве 14. Януара. Западна црква признає св. Саву за свеца и светкує га 14. Януара.

[2]) Животъ св. Саве често се налази у рускимъ рукописима. Мы смо се руководили рукописомъ Ла-

тако и црквеномъ станю, почела подизати, подъ тврдомъ и мудромъ управомъ нѣговогъ отца, великогъ Жупана Стефана Неманѣ. Поставши године 1149. великимъ Жупаномъ рашкимъ, а год. 1165. поставлѣный на прiестол свога оца Тѣше, кога е императоръ Мануилъ Комненъ збацио, Стефанъ Неманя наскоро е разширио предѣле свое землѣ покоренѣмъ цѣле Србiе, па и саме Босне, а послѣ смрти императора Мануила (око 1180 год.) постао е сасвимъ независанъ одъ Грка, отевши и одъ нъи нѣке предѣле. [1])

врске библиотеке № 9. въ л. XV. в. Треба iошъ и то узети на умъ, да се рукописъ живота св Саве, коимъ се Шафарикъ руководио, разликуе одъ руски рукописа, ма да се и на овима последньима свуда налази надписано „списано монахомъ Дометiаномъ". Дометiянъ бьio е духовникъ и игуманъ хилендарскогъ манастира у св. Гори. Тодоръ Граматикъ назива га „истинимъ кньиголюбцемъ и великимъ Боголюбцемъ". (Калайдовичъ Iоанъ Екз. Болгар. стр. 164. 165.). Свѣдочанства византискихъ и западнихъ писателя о св. Сави сакуплѣна су Асеманомъ у Calend. univers. Ecles. Tom. V. и VI; но ова свѣдочанства ни су тако важна.

[1]) Св. Сава у житiю свога оца, овако пише: „и воздвиже погибшую свою, дѣдину, и прiобрѣте отъ Поморскiе землѣ зету и съ градовы, и отъ Рабна Пилота оба, а отъ Гречьскiе землѣ Патково, Хвостно въсе и Подримiе, Кострьцъ, Дрьжьковину, Ситницу, Лабъ, Липлянъ, Гльбочицу, Рѣке, Ушку и Поморавiе, Загрьлату, Лѣвче, Бѣлицу. То вса мудростiю и трудомъ своимъ сiя вьса прiобрѣте, погибшую нѣкогда отъ насилiя своее ему дѣдины". (Слав. древ. Шаф. Ч. II. К. I. стр. 351.) Изъ житiя Св. Саве, кое е написао Дометiянъ, види се, да се дѣдина зове Дукланске и Поморске жупе. (Тамо стр. 352, 412, 418, 453.).

Утврђуюћи свое политичко могућство, Стефанъ у исто вріеме старао се е да распростре и утврди православну вѣру, да поруши заоставше идолске богомолѣ, и да подигне православне цркве и манастире и са особитимъ заузиманѣмъ противно се е лажнимъ мнѣніяма новихъ Манихеа (Павликіяна Катара и Патарена), кои су се у Бугарской и Босни у великомъ брою появили были [1]). Стефанъ быо е кротакъ, праведанъ и милостивъ; и нѣгова супруга Ана [2]) ніе му ни найманѣ у добродѣтельи уступала. „Съ почетка ньиногъ брака, они су имали порода, али послѣ Богъ имъ одкаже ову милость. Они су желѣли имати іошъ едногъ сина, и зато су се яко Богу молили, па да бы имъ ова молитва одъ Бога чувена была, они су се обѣћали да ћеду се, послѣ рођеня сина, одъ супрушке постелѣ насвагда одвоити. Молитва е ньина была чувена, и Богъ имъ даде те роде сина св. Саву, кои е у крштеню добио име Растко (1169. год.) [3])

Одликуюћи се лѣпотомъ тѣла и съ растенѣмъ све паметніи постаюћи, Растко е быо утѣха своихъ родителя. Іошть одъ дѣтиньства онъ е волѣо читати св. Писмо, кое му е была прва наука. Кадъ му е петнаестъ година было, отацъ га пошлѣ у особитый предѣлъ, гдѣ се е съ другимъ младићима благородничкимъ синовима, могао слободно забавляти невинимъ забавама своегъ узраста, учећи се войничкой вѣштини. Но узнавши сладость св

[1]) Ранћъ Исторія Слав. нар. Ч. II. стр. 332. Христ. Чтен. за 1848 годо. Ч. I. стр. 259.

[2]) Ана была е кћи Босанскогъ Бана Стефана Борилића или Борилія. Вид. Ранћа Ист. Слав. нар. Ч. II. стр. 327.

[3]) Слав. народоп. Шаф. стр. 55.

Писма, Растко особито упућивао се е у читаню божественихъ кньига. Ово душеспасаваюће читанѣ утврђивало е у нѣму страхъ Божій, и одъ дана на данъ, запальивало е у нѣму пламенъ божествене любави. Онъ е прилѣжно ишао у цркву Божію, ніе никадъ ружно говорио, быо е кротакъ, волѣо е сиротинство и особито е калуђуре поштовао.

Кадъ му е осамнаестъ година было, родительи хтѣли су Растка женити, но у срцу побожнога младића была е само любавь према Богу и едина желя служити Нѣму; у нѣму е већъ была сазрѣла мисао одрећи се свѣта. Онъ е већъ чуо быо о св. гори, о пустиньицима, кои у ньой живе, и о тамошньимъ манастирима, еръ одъ свуда долазили су калуђери къ нѣговоме оцу за милостиню, па и самъ Стефанъ пошиляо е милостанѣ у свете монастире. Єдномъ, кадъ е Растко дошао къ оцу изъ свога предѣла, застане кодъ нѣга калуђере изъ св. горе, одъ коихъ е быо еданъ родомъ Русъ. Растко дозове овога къ себи и потайно га е разпитивао о начину живота у св. гори. Угледъ мирногъ, слободногъ одъ сваке свѣтске бриге, посвѣћеногъ само едной молитви, побожноме у сматраню и труду, калуђерскогъ живота, у св. гори, очарао е побожногъ младића. „Видимъ, рекао е онъ калуђеру заплакавши се, да е Богъ увидѣо болъ мога срца, и послао е твою светость да е залѣчишъ. Садъ самъ я разумѣо оно, што самъ онако силно желѣо. Срећни су они, кои су се удостоили тако мирногъ живота! А шта ћу я да чинимъ? Како ћу се я избавити одъ овогъ суетногъ живота? Я небы овдѣ остао ни едногъ дана, я бы побѣгао у св. гору, само кадъ се не бы бояо сметня одъ стране родителя." Видећи побожный старацъ силну желю Растка за

калуђерскій животъ, обећа му се да ће га онъ до св. Горе довести.

Єдномъ отиде Растко у ловъ, и одѣливши се са старцемъ одъ пратнѣ, упути се къ св. Гори, оставивши кућу и родителѣ. Родительи, кои су знали нѣгову желю за калуђерскій животъ, одма, како имъ кажу да се Растко нѣгдѣ сакрио, сѣте се да га є русскій калуђеръ у св. гору одвео. Одма Стефанъ пошлѣ єдногъ одъ главнихъ своихъ чиновника съ писмомъ къ Солунскоме начелнику, да му сина пошлѣ, па ма онъ и у светой Гори быо. Начелникъ опетъ одъ свое стране напише къ светогорскоме Проти, да онъ одма одпушти сина Србскогъ Господара.

Посланици, кадъ су у св. Гору дошли, дознаду, да се Растко у рускомъ манастиру налази [1]) и да іошъ ніе постриженъ. Докъ су се они одмарали, они ставе Растка подъ стражу; єръ су се бояли да имъ не бы кудгодъ побѣгао. Бадава ихъ є онъ молио да га у св. Гори оставе, и да ће онъ намолити оца да му и самъ то допусти, а они су му одговорили, да бы га само онда оставити могли, кадъ бы онъ већъ постриженъ быо. Ове рѣчи показале су Растку начинъ како ће се одъ повратка избавити. „Нека се испуни Божя воля!" рекне онъ, и одъ тогъ доба, стао є веселіи, и показивао є предъ посланицима видъ, као да є радъ

[1]) Одъ времена Алексія Комнина. (1080—1118 год.) Русси су имали у св. Гори манастиръ Ксилургу. Єдна приповѣдка вели, да є Русскій манастиръ у св. Гори прввый основао Ярославъ В К. Кіевскій (Рк. Сбор. Погодина № 94.). Годинe 1169 Русси су добили манастиръ св. Пантелеимона, кои се одъ то доба почео и називати Русскій (Журн. М. Н. П. 1848 год. Май 113 135.).

съ нъима вратити се къ оцу. Мећутимъ замоли Игумана да спреми трпезу за пустиньике и у исто вріеме одкріе му свою тайну мисао, да жели што пріе да се постриже. Трпеза буде спремлѣна и пошто се сврши, Игуманъ заповѣди огласити вечерню; еръ е сутраданъ была недѣля. Игуманъ устане а съ ньиме и Растко, и оду у цркву. Съ ньима поћу и послани одъ Стефана; еръ су се бояли пустити Растка самогъ Кадъ се послѣ дугогъ пояня, по светогорскомъ уставу, започне читанѣ, и сви посѣдаю, сѣдну и послани за Растка и, одъ дугогъ пута уморени, заспали су. Садъ Растко устане, и предъ олтаромъ изговоривши обѣћанѣ калуђерско, попне се на високій стубъ, гдѣ буде по реду постриженъ. Србски посланици, кадъ се пробуде и ненаћу кодъ себе Растка, съ претняма почну га искати одъ калуђера, но младый калуђеръ Сава, позове ихъ къ стубу и покаже имъ се у калуђерскомъ одѣлу. Да бы увѣрио родителѣ да е онъ живъ, и да е већъ калуђеръ. збаци имъ са стуба свое свѣтско одѣло и косу, коя му е одстрижена была, и молио е посланике да то све предаду нѣговимъ родительима заедно съ писмомъ. У писму молио е онъ родителѣ, да не жале за ньимъ и да не држе да е изгублѣнъ. него некъ моле Бога, да бы Онъ дао да добро сврши путъ, на кои е ступио. [1])

На скоро по свой св. Гори разнесе се гласъ, да е синъ србскогъ Владателя, оставио оца, и дошао да живи у св. гори. Сви су желѣли да га виде. Наскоро кадъ дође празникъ Благовѣсти, настоятель ватопедскогъ манастира, кои е у то доба быо еданъ одъ найзнатніи манастира у св.

---

[1]) Сава дошао е у св. гору 1186. или 1187. године.

Гори, позове Саву къ себи, и по савѣту Проте у-моли га да остане у нѣговоме манастиру.

Кадъ є у Ватопеду нѣколико времена пробавио, Сава замоли игумана да му даде благословъ и дозволенѣ, да може обићи и прегледати све манастире у св. Гори, и походити пустиньике, кои су усамлѣно живлѣли, да бы одъ ньихъ примио благословъ и савѣтъ. Игуманъ да му у друштво оне изъ браће, кои су већъ вѣшти были у духовноме животу.

Одъ манастира, коихъ є у XII вѣку около 60. у св. Гори было, Сава є особиту пажню обратио на Лавру св. Атанасія, коя є знатна была збогъ својъ основателя и устава, кои є у ньой задржанъ быо. Походивши ову Лавру и друге манастире, Сава изишао є на врхъ св. Горе; нѣколико дана и ноћи провео є онъ овдѣ у молитви; одавдѣ є онъ видѣо обиталишта усамлѣника, кои су се станили по боковима и у подножю св. Горе. Премда є уставъ заедничкогъ живота и завео у св. Гори св. Атанасіє, кога су и императори усрдно подржавали [1]), опетъ зато усамлѣный животъ іошъ єднако имао доста ревнителя. Єдни одъ овихъ усамлѣника живлѣли су

[1]) Уставъ, кога є св. Атанасіє у светой Гори завео, наскоро є наишао на препоне. Калуђеръ, изъ Студитскогъ манастира, кога є императоръ Іованъ Цимисхіє послао да помири препируће се, опредѣлио є 28 правила, коя и сачинявају найстаріи светогорскій типикъ, кои се зове Трагосъ. Другій типикъ дао є св. Гори год. 1046. императоръ Константинъ Мономахъ. Великій брой игумана (150), кои су се на овай типикъ подписали, доказує, да општинскій животъ іошъ и у XI. в. у св. Гори, ніє быо башъ дотеранъ. „На Атонѣ не бѣху манастири, но бѣху игуменаре“, вели Хрисовуля Андрониикова (1237. год.). Вид. Очеркъ путешествія по Европ. Турціи Григоровича, Казанъ 1848. год. 87—60.

сасвимъ одѣлито, други опетъ имали су по нѣколико ученика и звали су се игумани. Походећи ове усамлѣнике, Сава старао се е узнати нънинъ начинъ живлѣня, чудио се нънномъ великомъ труду и благодарио е Богу, што га е удостоио видѣти таке труђенике. „Премда, вели списатель живота св. Саве, ови оцеви и немогу се назвати Анђели, зато што тѣло имаю; али они су заиста Божіи люди были. Они су сасвимъ были слободни; нису се занимали ни землѣдѣлствомъ, ни виноградима, нити трговиномъ; нису имали никакогъ рада ни брига свѣтскихъ, но единый е нънинъ посао быо молитве, сузе и свагдашнѣ управлянѣ мислій къ Богу. Едни одъ нънхъ живлѣли су на горскимъ висинама заедно са еленима. Голо небо служило имъ е за цркву; а Христа гледали су у своимъ душама. Нънне тѣсне ћеліе украшене су быле само травомъ, и слушали су шуштанѣ дрва и поянѣ тица, они су се насићавали чистимъ и миришлявимъ воздухомъ и свагда су се веселили божественомъ желъомъ. Узвишавајући се надъ землъомъ и земалъскимъ бригама, они су были богатіи одъ найвећихъ богаташа. Другій опетъ крили су се по пукотинама каменя, и по землянимъ пропастима; нѣки, као тице седѣли су на каменю морскогъ бріега, трплѣћи зиму и вѣтаръ, лѣти врућину, а зими ладноћу. Они су были убоге сироте, и димъ ніе се вио надъ нънинимъ кућама; лупежи нису имали шта одъ нънхъ украсти, ма само едну вунену халъину, кою су они носили и то не за угоду тѣлу, него само да покрію голотиню. Нънна храна была е такође здраво оскудна; нѣки помало и то врло рѣдко ели су хлѣба, другимъ опетъ было е доста и само мало воћа и дивлѣгъ быля; а пиће имъ е было само чиста вода, коя е изъ брда текла.“

Угледъ високихъ пустиньичкихъ трудова, ньинъ слободный, одъ свію земальскихъ брига, и єдноме Богу посвећеный животъ, пробудили су у Савиной души желю, да избере ради спасенія своє душе, овай начинъ живота. Манастирскій животъ, нѣму се чинило, іоштъ ніє могао подпуно задовольити нѣгову ватрену тежню — сасвимъ се предати на службу Господу. Кадъ се врати у Ватопедъ, онъ почне молити игумана да му да благословъ да живи пустиньички. „Чедо! рекне му већъ вѣштый у духовноме животу игуманъ, онай, кой се ніє утврдіо послушносћу у првимъ степенима општинскогъ живота, не треба да се маша самогъ врха калуђерства — ћутаня и усамлѣногъ живота. За тебе є іоштъ рано да живишъ самъ за себе. То є добро шта ты хоћешъ, али текъ у своє вріеме“. Сава умѣо є да покори свою волю, вольи и суђеню игумана, и тако остане у Ватопеду. Овдѣ онъ є быо угледъ послушности, и готовъ є быо свакогъ послушати. Даню є онъ служіо тѣлесной нужди братства, а ноћи проводіо є у молитви; нѣгова храна была є хлѣбъ и вода, и то врло мало. Носіо є само єдну вунену хальину и то не да се чува одъ времена, него да сакріє голотиню. Онъ є свагда ишао босъ, и томе се тако научіо, да є по оштромъ каменю могао ићи. Понекадъ онъ є самъ разносіо хлѣба пустиньицима. Игуманъ и браћа чудили су се овой нѣговой тежньи за труђеничкимъ животомъ.

На скоро Сава є быо срећанъ видѣти и своєгъ отца у св. гори, и съ ньиме дѣлити трудъ калуђерства. Родительи Савини, кадъ су чули, да є већъ постриженъ, найпріє су плакали неутѣшно; а кадъ прва жалость прође, они су съ милиномъ размишлявали о ватреной любави према Господу, ньиногъ младогъ сина. Они су га двапутъ моли-

ли да дође къньима да ихъ походи, и пошиляли су му новаца. Сава, добіяне новце, нѣшто е раздао манастирима у св. гори, нѣшто сиромашной браћи, а особито даваое на зиданѣ и улѣпшаванѣ манастира Ватопеда. Онъ е у нѣму сазидао много ћелія и црквій, тако, едну е сазидао за честь и споменъ Рођеня Богородице, другу у име св. Іоана Златоустогъ, трећу, на високой кули, у славу Преображеня, и поправіо е много зданія тако, да е названъ ктиторъ истогъ манастира. Но онъ ніе хтѣо ни на найкраће вріеме оставити св. гору; него е іоштъ самъ свога отца моліо, да онъ остави пріесто и да дође у св. гору да съ ньиме живи. „Молимъ те, писао е Сава своме отцу, у земальскомъ царству покретаный апостолскимъ духомъ, ты си просвѣтіо свое люде православіемъ, изтребіо си ереси, порушіо си ђаволске богомолѣ, и подигао си цркве Богу. Садъ ти остае да испунишь рѣчи Божѣгъ Сына, кои е у Еванђелю казао: аще кто хощетъ по мнѣ ити, да отвержется себе и возметъ крестъ свой и по мнѣ градетъ. Прими мой добрый савѣтъ и остави земальско царство и богатство, иди путемъ смѣрности и весели се самномъ у пустиньи. Овдѣ дотѣравши се постомъ и молитвомъ, ясно ћешъ разумѣти шта е Богъ. Ако ли не примишъ моегъ савѣта, то онда не надай се да ћемо се на овоме свѣту видѣти.“

Стефанъ, скупивши све великаше и одабране изъ своегъ народа, покаже имъ писмо сина и яви имъ свою послѣдню намѣру. Негледаюћи на све молбе и плачь своихъ подайника онъ, 25. Марта 1195. год. преда достоинство великогъ жупана сину своме Стефану и ступи у манастиръ Студеницу, кога е онъ и основао. Овдѣ онъ буде постриженъ и добіе име Симеонъ. Супруга нѣгова Ана такође ступи у калуђерице подъ именемъ Ана_

стасія, и скупивши іошть сестара, упражнявала се е у посту и молитви къ Богу. Двѣ године провео е Симеонъ у Студеници, па послѣ отиде у св. гору, и много одъ знатнихъ Срба, угледаюћи се на своега цара, отишло е такође тамо. 2-гъ Ноемвра 1197. год. стигне Симеонъ у св. гору, гдѣ е могао видѣти и загрлити своғъ сина [1])

Пошто е заедно са Савомъ походіо све светогорске манастире, насладіо се бесѣдомъ са пустиньицима, и раздѣліо милостиню сиротиньи, Симеонъ смѣсти се у ћелію, кою е нѣговъ синъ сазидао. Садъ заедно, помажући єданъ другомъ, почну они проводити калуђерскій животъ. „Синъ, вели списатель живота Савиногъ, учіо е труду отца, и самъ е допунявао онай трудъ, кога ніе могао испунити нѣговъ престарѣлый отацъ, трудећи се и постећи и за себе и за отца. Старацъ пакъ, немогући самъ да се труди, у души е дѣліо са синомъ труде — честимъ клечанѣмъ и воћнимъ молитвама. Синъ удвоявао е трудъ и постъ за себе и за отца, отацъ удвоявао е сузе и уздисае за себе и за сина. Све е кодъ ньихъ было обште; отацъ ништа ніе называо своимъ, већъ синовлѣвимъ: Кадъ е синъ хтѣо штогодъ да послуша отца, отацъ се стидѣо и ніе хтѣо примати нѣгову послугу. Но блаженый Сава никоме, осимъ себи, ніе хтѣо дозволити да нѣговоме отцу служи.“

Но упражнявајући се у труду побожни свети труженици, бринули су се и о уређиваню манастира, понавляли су порушене и насеявали опустѣле. При улазку у св. гору на мѣсту тако названомъ Поскура, быо е пређе манастиръ, кога е храмъ быо св. Симеонъ Богопримацъ. Овай манастиръ

[1]) Слав. древ. Шафар. Ч. II. К. I. стр. 418. Доситея о Патр. Ерусал. Том. 2. стр. 814.

разорили су были пустаіе и сасвимъ е быо пустъ. Симеонъ са Савомъ, по предложеню Ватопедскогъ игумана, пòновили су овай манастиръ и храмъ, сазидали су високу кулу, обградили зидомъ, посадили винограде и измолили одъ тадашнѣгъ грчкогъ императора Алексія Ангела (1195—1203. год), да овай манастиръ припада Ватопеду. Много су се они старали да украсе овай манастиръ; еръ су мислили да у нѣму умру [1]). Но Богъ е хтѣо да Симеонъ и Сава у другомъ манастиру скупе око себе духовну дѣцу.

Єдномъ дође къ Сави нѣкій побожный старацъ и посавѣтуе му, да бы добро было да сазидаю новый, иля да понове какавгодъ опустѣлый манастиръ но тако, да онъ на свагда остане ньиномъ отечеству, како бы Срби, кои у св. гору у калуђере дођу, могли у нѣму наћи смѣстишта. Сава и Симеонъ приме ову мисао као Божіе одкривенѣ, и одма е предложе Проти и цѣломе светогорскоме сабору, и кадъ ови то одобре, онда они почну избирати мѣсто. Ниедно мѣсто ніе имъ се тако допало, као опустѣлый манастиръ Хилендаръ. Сава измоли ово мѣсто одъ своегъ рођака императора Алексія Ангела, да Србіи припада [2]). Богати дарови, кое е Стефанъ Прво-

[1]) Барскій пише: „св. Зава србскій купно съ отцемъ своимъ Симеономъ создаша въ семъ монастырѣ Ватопедѣ параклъсовъ шесть: 1., во имя Спасителя, 2., св. Безсребренникъ. 3. св. Великомученика Георгія, 4., св. Ѳеодора. 5., св. Предтечи. 6., св. Николая, и быша новые Ктиторы и празднуются тамо одъ иноковъ. 12., генваря. Путешест. ко св. мѣст. стр. 660. То исто пише и Доситей о Патр. Ерусал. кн. II. стр. 814.

[2]) Доситей о Патр. Ерусал. Кн. II. 814 Сава кадъ е у Константинополю быо уговоріо е са императоромъ Алексіемъ да императоръ да свою кћерь за нѣговогъ брата Стефана.

вѣнчаный давао, учинили су могућимъ, да они овай манастиръ наскоро подигну. Главный храмъ посвећенъ е былo Введенію у храмъ Пресвете Богородице. Симеонъ измоліо е одъ сина свогъ Стефана нѣколико села [1]) у Србіи овоме манастиру, одъ чега бы се могао издржавати. Императоръ Алексіе поклоніо е Сави іоштъ и опустѣлый манастиръ Изигъ сасвіемъ што е нѣму припадало и своіомъ хрисовульомъ дао е Хилендару право да се зове царскій, и ни у избору игумана, нити у управи да не зависи одъ Прота.

Кадъ доврше Хилендаръ преподобный Симеонъ и Сава пређу изъ Ватопеда у нѣга, но за споменъ свога живлѣня у нѣму уреде, да Ватопедъ и Хилендаръ по любави составляю као еданъ манастиръ. [2])

[1]) У Хилендару и данасъ се чува Хрисоволя Симеонова; у ньой овако пише: изыдохъ изъ отечества своего въ ов. Горꙋ, и обрѣтохъ монастырь, бывшїй Хилендаръ, идѣже не вѣ камень осталъ на камени, и сподоби ме владика мой быти емоу ктиторо̆у испросихъ парике ѡ̆ цара оу призрѣнѣ дадохъ отнихъ монастиру, оу милеїахъ села непровища момоуошоу, сламодравы, ретивлоу, трьние, ретивъщица, тръновьцъ, хоча и дрꙋга хоча и т. д. Очеркъ путеш. по Европ. Турц. Григоров. стр. 50.

[2]) Споменъ овогъ завѣћаня преподобногъ Симеона задржанъ е былo іоштъ до прошлогъ вѣка. Тако, кадъ е главный празникъ у Хилендару т. е. Введеніе у храмъ Пресвете Богородице, онда су дозивали ватопедскогъ игумана и тогъ дана уступали му старѣшинство и првенство; таку су исту честь чинили и калуђери ватопедскогъ манастира Хилендарскомъ игуману, кадъ е ньинъ главный праздникъ былo т. е. Благовѣсти (Барск. путеш. стр. 659).

Преподобный Симеонъ живлѣо е само осамъ мѣсецій у Хилендару. Видећи да му се већъ смрть приближуе онъ похита учинити свое послѣднѣ завѣћанѣ, замоли сина да удвои молитве за нѣга, а послѣ смрти да му пренесе тѣло у Србію, и да не заборави србску Цркву, коя е имала нужду у помоћи.

Увече предъ смрть онъ се опрости са своимъ браћомъ, и све одпусти, осимъ сина, молећи ихъ да до уютру къ нѣму недолазе. Ноћу, старацъ, негледаюћи на слабость, устане съ постелѣ, радостно се обуче у подпуно калуђерско одѣло, и кадъ се причести рекне: „слава Богу о свему", и опетъ падне у предсмртну болесть. Сава свуноћь читао е гласно псалтиръ. Уютру изнесе онъ отца у црквеный притворъ и метне га на просту асуру. Браћа, коя су га окружавала, плакала су о вѣчномъ растанку са своимъ отцемъ. Єдва подигнувши руке, преподобный старацъ, дао имъ е тиме знакъ да се умире, и гледаюћи са веселимъ лицемъ на икону Спасителя и Нѣгове Пречисте Матере, чинило се као да е съ ньима бесѣдіо. Напослѣдку чую да онъ ясно говори: „всякое диханїе да хвалитъ Господа." И тако хвала Господу, была е нѣгова послѣдня рѣчь. О едномъ замирише савъ воздухъ — и то е бьо тренутакъ смрти преподобногъ [1]). Тако се е мирно преста-

[1]) Доситей пише, да е Симеовъ провео у Ватопеду годину дана, а у Хилендару осамъ мѣсецій (о Патр. Єрусал, Т. 2. стр. 814). По житію Симеона кое е Св. Сава написао, Симеонъ родіо се е 1114 год. а умръо 1200 год. 13. Фебр Доситей такође држи да е онъ живлѣо 86. година. Раићъ (Истор. Слав. нар. Ч. П. 413), оснивајући се на старомъ србскомъ Цароставнику и Хилендарскомъ лѣтопису, вели, да се е Симеонъ родіо 1117 год. а умръо 1197. год.

віо у Господу старацъ, предавши свою душу Христу, Когъ є онъ више свега любіо. Симеонъ саранѣнъ є быо у манастиру Хилендару у Цркви Пресвете Богородице и метнутъ є быо у мермерный гробъ.

Сава, као што самъ вели у своме уставу, са великомъ тугомъ и страхомъ приміо є на себе управу Хилендара, о коме му є отацъ наручіо да се брине; єръ є врло мало браће у нѣму было па и игуманъ Методіє са деветоро браће оставіо га є. Но настоянанѣмъ Савинимъ Хилендаръ се, по броју калуђера, наскоро изедначіо са првимъ манастирима у св. гори. Сава є скоро до основа преправіо Хилендаръ, набавіо му кньига, судова, икона, одѣла и остале црквене потребе; осигурао є споляшнѣ станѣ браће улозима, и дао є манастиру свой уставъ [1])

У овомъ уставу Сава показао є и свою ватрену любавь према Господу и свой погледъ на калуђерскій животъ. „Преподобни и богоносни отци наши, видѣла цѣлога свѣта, пише Сава у почетку своєга устава, они оставише свѣтъ да само испуне рѣчи Господа, кое су у Еванђелю казане: кой хоће за Мномъ да иде, тай некъ себе заборави, и некъ узме свой крстъ, и за Мномъ иде; кой люби отца или матеръ више него Мене,

---

[1]) Уставъ, кога є Сава Хилендару дао, овакавъ насловъ има: „Указаніє житіа въ монастыри Пресвятыа Богородицы, здѣ написанноє и преданноє вамъ, братїэ и чада моа возлюбленнаа о Господѣ, мною грѣшнимъ и смиреннимъ монахомъ Саввою“. Мы смо се користили оннмъ спискомъ, кога є хилендарскій єромонахъ Симеонъ год. 1833 преписао изъ типика, која є Сава самъ своіомъ рукомъ написао.

тай ніе Ме достоянъ, — Кои учи презирати тѣло, а бринути се о души, коя е безсмртна, и Кои позива къ себи оне, кои се труде и кои су обтерећени, да се кодъ Нѣга одморе, обѣћавајући онима, кои су смерни царство небесно, а онима, кои плачу, вѣчну утѣху. Они чувши таке рѣчи, оставили су свѣтъ и све што е у нѣму, пошли су за Господомъ и примили у свое душе начело премудрости страхъ Господньій, и трудећи се у испунѣню Божіихъ заповѣдій, плакали су даню и ноћу за свое душе, съ радошћу трплѣли су свако злостраданѣ и муке изъ любави према Нѣму, еднако су распиняли и морили себе послушношћу и поништенѣмъ свое волѣ и своегъ суђеня. Очистивши тіемъ свой умъ, душу и срце, они су засіяли унутри себе благодећу и то сяйніе одъ сунца, и уселили су Христа у своє прекрасне душе, поништили све замке ђавола и као орлови узлетѣли су на небо, оставивши нами угледъ своегъ добродѣтельногъ живота, да сви, кои хоће да буду калуђери, узастопце за нњима иду. И я грѣшный, и леньивый и послѣдньій одъ све браће, калуђеръ Сава, молимъ Васъ любезна по Христу и духовна браћо моя и отцеви, да будемо као они мудри трговци, кои су промѣнили, оно шта е за вріеме на вѣчно, кои су дали сво свое имањѣ заедно са своимъ тѣлима и душама, и зато су добили скупоцѣный бисеръ — Христа. Угледайте се на оне мудре дѣве, кое су напуниле своє свѣтняке улѣмъ, и спремне дочекале своега младоженю и съ нњимъ ушле у собу и вѣчиту радость. Боимъ се и стрепимъ, любезни, да ко одъ васъ неостане наполю, као онихъ осталихъ петъ дѣвояка, и не чуе оно страшно и грозно опредѣлѣнѣ: идите одъ Мене, я васъ непознаемъ. Боећи се тогъ опредѣлѣня, и желећи чути зажелѣный

гласъ: одите благословени Отца Моега, уђите у радость Отца своега, — понизимо браћо себе овдѣ, да се тамо узвисимо, плачимо овдѣ да се тамо утѣшимо; будимо гладни и жедни овдѣ, да се тамо наситимо; будимо овдѣ милостиви, да насъ тамо Богъ помилуе." Далѣ, рѣчима св. Писма показавши нужду трплѣня (Іак. 1, 2—4, 12). добрихъ дѣла (2, 19—24) и любави къ ближньима (1. Іоан. 1, 4—7, 4, 16—21. 5, 1—3), Сава продужава: „Ово є побѣда, коя свѣтъ побѣђава — вѣра, надежда, кроткость, трплѣнѣ, пламена молитва са сузама, а више свега анђелско украшенѣ т. є. чистоћа и цѣломудрость, послушность са самоукораванѣмъ, и любовь, ради кое є и сишао къ нама Синъ Божій. Къ томе іоштъ додайте незлоблѣнѣ, немойте быти дѣца по уму него по злоби и вѣруюћи у Сина Божіега, да ћете добити милость и животъ вѣчитый, а овдѣ храну, кое никадъ неће нестати. . . . Ако є ко одъ васъ, браћо, ліенъ, као што самь я несретникъ, ліенъ, саньивъ, немоћанъ, то пробуди се любезный, покай се и помисли на она блага, коя є Господъ обѣћао. Вы знате, любезни, да є онима, кои претрпе злострадания, спремлѣна одъ Господа слава и честь, а ліенштинама, нерадницима, и кои воле само да одмараю тѣло — вѣчита мука. Но каогодъ што слава овога свѣта ніє ништа према слави будућегъ вѣка, тако исто и мука овога свѣта ніє ништа према вѣчитимъ мукама, одъ коихъ и самъ сотона стрепи. Помисливши о овоме и укрѣпивши се у Господу, станите тврдо супротъ ліености, и, одбацивши сваку поноситость, съ кроткошћу примите ову истиниту рѣчь, коя може да спасе ваше душе; будите испунительи рѣчи, а не само слушательи. Я самь вамъ написао како треба да поступате. Метите ово што самь написао, као нѣку мѣру и то не само за васъ, него и за оне, кои буду послѣ васъ

у манастиру; овдѣ е показано све што е нужно за ваше душе и тѣло, да бы гледаюћи и испуняваюћи то, могли проводити животъ безъ погрѣшке, имаюћи за помоћника Бога и Нѣгову Пречисту Матерь, нашу Владичицу и Благодѣтельку, коя ради за наше душе предъ своимъ Синомъ. Тежите све къ болѣмъ, немойте се укланяти ни на десно ни на лієво, него, по ячини, колико вамъ е могуће, идите царскимъ путемъ. Срећанъ е и добро ће быти ономе, кои се стара да прође крозъ тѣсна врата и тужнимъ путемъ, водећимъ у вѣчитый животъ. Любите еданъ другогъ, покоравайте се еданъ другоме, еданъ другога терете носите и сви еднако покоравайте се вашемъ старѣшини игуману. Сѣтите се у вашимъ молитвама о, у Богу упокоеномъ, отцу нашемъ и учителю Симеону, незаборавите и мое недостоинство. Ако тако поступате, заиста вамъ кажемъ, узимаюћи и Христа за свѣдока, да се нећете постидѣти на страшноме суду, и добићете вѣчита блага. Благодать и миръ Господа нашего Іисуса Христа и люби Бога и Отца и причастіе Святаго Духа, буди всегда со всѣми вами во вѣки."

Уставъ, кога е Сава дао, обузима и редъ службе Божіе, и редъ живота и управляня манастирскогъ. У Хилендару морао е быти обштинскій животъ. Калуђерима ніе се дозволявало имати што свое, па и ни едне паре; обштомъ храномъ морали су се сви задовольити, и по ћеліяма забраньивало се е готовити или штагодъ одъ ела држати. Свакій, кои е у манастиръ поступао, добіяо е прву хальину одъ манастира, а послѣ давани су му новци на одѣло. Сава држао е да е найболѣ, да по два брата заедно живе, али имъ е забраньивао држати служителѣ, окромъ болестника, коима су и особите ћеліе дававе, и по е-

данъ или два брата за послугу. По Савиномъ уставу, свакій данъ браћа морала су исповѣдати своє грѣхе игуману, ако є онъ и духовникъ быо. Игуманъ морао є све у обште и свакогъ за себе поучавати и упућивати на путъ спасеня. Ако ли онъ самъ неприма на исповѣсть, то да избере изъ своєгъ, или когъ оближнѣгъ манастира, єдногъ брата, кои бы могао быти духовный отацъ за све. Исповѣсть мора быти у єдно врієме и то на ютреньи, кадъ се почне пояти славословіє; и они, кои у то доба, збогъ какогъ манастирскогъ посла нису были у манастиру, треба да се исповѣдаю послѣ повечерія. Оне мисли, коє и даню и ноћу узнемиравају калуђера долазе и опетъ одлазе, може опраштати и простъ свештеникъ, ако є само зато одъ игумана нареѣенъ. Но ако таке мисли дуго узнемиравају и яко муче кога одъ калуђера, то таке мисли мораю се казати игуману, и онъ ће дати прилично лѣкарство. Кой се исповѣда мора све казати и ни найманю погрѣшку несмѣ утаяти. Кадъ кои згрѣши, несмѣ казати да га є ко другій на тай грѣхъ навео, или да га є какавъ годъ случай на то приволѣо; єръ то ніє већъ каянѣ; него треба искрено да призна свою погрѣшку, и каянѣмъ да се грѣха опрости. Онай одъ калуђера, кой неће да се исповѣда, не само да се недопусти къ причешћу, него да се и изъ манастира истѣра, као што се трулый членъ одсѣца. Такавъ калуђеръ, ако у манастиру остане, быће выше одъ штете него одъ користи. Као годъ што болестникъ, ако непокаже своє ране лѣкару, неможе є излѣчити, тако исто и онай, кой се неисповѣда, неможе излѣчити свою душу. Напротивъ душа, мислећа о исповѣсти, исповѣшћу, као уздомъ задржавасе одъ грѣха.

Они, кои осѣћаю да су чисти одъ рђавихъ мислій и одъ гнѣва, опаданя, туге и увреде, лажи и подсмѣха, злопамтеня, срђеня, рђавогъ говореня и другогъ на ово наликъ, по Савиномъ уставу, могу се трипутъ на недѣлю причешћивати. А ако кой падне у ове грѣхове, и скоро се ньихъ опрости исповѣшћу и каянѣмъ; онда тай може се причестити еднομъ или двапутъ на недѣлю. Упрочемъ то више зависи одъ волѣ игумана или духовногъ отца, кой мора да буде еданъ за сву браћу. Игумана, економа и еклисіарха избираю десетъ или дваестъ найстаріе браће, и у то се несмѣю мѣшати старѣшине другихъ светогорскихъ манастира. Ако кой дође одъ познатихъ лица у манастиръ и жели да се постриже, то дозволява се да га наскоро постригу; али ако е то лице, кое жели, непознато, то да се непостриже пріе шестъ мѣсецій послѣ тога, кадъ већъ испытаю нѣгове способности за калуђерскій животъ. Коешта разговарати, было е забранѣно; ако братъ сѣди у ћеліи, или е на обштемъ раду, онъ мора свагда или да чита молитве, или да пѣва црквене пѣсме. Покораванѣ игуману, узаямна любавь и слога, искрено испунячанѣ свакоме даногъ дѣла, мораю быти прва дужность свакогъ калуђера.

Кодъ манастира Сава е начиніо гостіоницу за странце, сиротиню и немоћне, и заповѣдао е игуману да имъ дае одѣло, обућу, хлѣба, вина и сочива, што одъ братске трпезе остане, и кадъ кой умре ту, саранити га по христіянски. [1])

Да не бы браћа овай уставъ заборавила, Сава е завѣћао да га читаю сваке суботе за трпе-

[1]) Садъ су у Хилендару Бугари, и често подъ управомъ Грка, а монастиръ већъ ніе обштежителный него идіритмъ.

зомъ, а на данъ ктитора прочитати савъ у цркви: „Све, пише Сава на краю своега устава, што неможе да послужи за спасенѣ, треба да буде одъ васъ изгнано. Немойте, о чеда и браћо! предпоставляти времено вѣчитоме, страсти — добродѣтельи. Изъ свега шта вамъ е казано, ништа не надвишава ваше силе. Само се мало потрудите — и помоћь Божія већъ е ту. Мы смо оставили свѣтъ и дошли овамо, не ради одмора, него имаюћи у виду обѣћана блага, да се трудимо колико намъ е више могуће. Ѥръ, „царствїе Божїе нѹдитса", и онай кой е преданъ лѣности и саву неће побѣдити непріятеля; а у Божѣ царство быће уведенъ само онай, кой е трезанъ, неспава, и съ благодарношћу трпи туге и болести одъ трудова. Зато молимъ васъ све, да живите, као што захтѣва ваше званіе. Покажите ваша тѣла Господу чиста одъ свію рђавихъ мислій и сѣћаня и рђавихъ намѣра. Сачувайте све што сте чули и чему сте се научили одъ мене, ради ваше користи и душевногъ спасеня, за укрѣплѣнѣ, и да речемъ, свима утѣшенѣ, а на похвалу и украшенѣ, предъ лицемъ Господа, моемъ отцу. У овомъ уставу я самъ показао и узрокъ свію саблазна, изставіо самъ ясно и науку, да небы, по моемъ одлазку, нашао мѣста у вама непріятель нашихъ душа, и затрьо оно, што е са многимъ зноемъ и мукомъ за спасенѣ вашихъ душа, съ Божіомъ помоћи, добро начинѣно и украшено. Я знамъ, да началникъ злобе ніе никадъ безъ повода да васъ поквари и да вамъ зле мисли усели. Но вы сви, просвећени Божіомъ благодети и наукомъ Божіегъ писма, знате све нѣгове замке, и научили сте се, како имъ се треба противити и одбіяти ихъ; само тврдо стойте противъ нѣгове злобе; а игуманъ нека васъ братски поуча-

ва; и вы обавѣшћавайте еданъ другогъ. Неразуманъ нека се обавѣшћава одъ онога, кой добро зна; неученъ и незналацъ нека се чуча одъ разумѣвающегъ, и тако у Светоме Духу, свезуюћи се еданъ са другимъ по любави, и еданъ другогъ утврђуюћи на ратъ духовный и спасавающій, сачуваћете се свагда цѣли; а непріатель ће се застидѣти и изобличити; вы пакъ спасавайте се и смиравайте и останте чисти докле годъ сте живи".

Кадъ е Сава уредіо Хилендаръ, онда е хтѣо да испуни свою давнашню желю — живлѣти усамлѣно. „Превихъ, пише онъ у своимъ уставу, въ монастири, дондеже собраса о Господѣ стадо не мало, помогающей немощи моей Владичицѣ нашей Богородицѣ и Наставницѣ И егда пребивахъ, отъ многихъ попеченіи о васъ, забывахъ своа преумноженныа согрѣшеніа; и помыслихъ въ себѣ; подобаетъ оуже попещиса и о своихъ согрѣшеніихъ; и изшедъ затворихъ себѣ сѣдалище."

Мѣсто кое е Сава за себе изабрао, было е у Кареи. Сазидавши тамо ћеліе, найпріе, за Хилендарскогъ игумана и браћу, кадъ они по манастирскимъ пословима буду долазили, Сава сазида и за себе ћелію у Ораовици и кодъ нѣ цркву у име Св. Саве освећеногъ. Овдѣ се онъ затвори са іоштъ три брата, кои су морали свршавати црквену службу. У овой усамлѣной ћеліи Сава е усиліо свое труде: тѣло свое моріо е онъ ноћнимъ неспаванѣмъ, честимъ клечанѣмъ, метанисанѣмъ и постомъ; одъ свагдашнѣгъ поста утроба му се е тако већъ осушила была, да онъ већъ безъ поста ніе могао живлѣти. Душевне страсти онъ е искоренявао тиме, што се е, управляюћи све свое мисли ка Христу, еднако сѣћао о смрти. Но овако трудећи се, онъ ніе заборавіо ни на споляшня дѣла христіянске любави. Ако е ко

одъ пустиньика имао у чему годъ нужде, или ако е ко хтѣо правити куће или брода, ако е ко сиромахъ и бѣдный и тражіо наслона, — то сви су се къ нѣму обраћали и онъ ихъ е утѣшавао. Онъ е одкупльивао заробльене калуђере, понављао манастире; тако онъ е поновіо Каракалъ и Кемропотамъ, кое су пустаіе порушили были; и помагао е довршити започета зданія; тако онъ е довршіо манастиръ Филотей.

Написавши уставъ за Хилендаръ, по начелима обштинскогъ живота, Сава е написао уставъ и за свою ћелію, и то по начелима пустиньичкогъ живота. Савина ћелія у Кареи, премда е и припадала манастиру, али по управи морала е быти независна одъ игумана. Братъ, кой се у ню, по обштемъ избору калуђера, усели, мора остати у ньой до смрти. Осимъ обичне службе Божѣ іоштъ се мора свакій данъ прочитати савъ псалтиръ и да се учине особита метанисаня при краю службе. У суботу и недѣлю мора се свршити литургія, а на ютреньи прочитати своіъ Евангелиста Петъ дана на недѣлю уређено е да се еде по едномъ на данъ, и то у понеделякъ, сріеду, и петакъ безъ масла и вина. Што припада ћеліи, то несмѣ нико дирати. [1])

За вріеме своегъ бавльења у Кареи, Сава написао е и животъ своегъ отца — преподобногъ Симеона [2]). Силно е онъ желѣо и ватрено е о

[1]) У Кареи и досада е у цѣлости ћелія Св. Саве, и нѣговомъ рукомъ написаный уставъ; у ћеліи живи калуђеръ, али по уставу, као и у Хилендару, неуправляю се.

[2]) У Русскимъ рукописима не налази се животъ Св. Симеона, кога е Сава описао. Шафарикъ е овай издао. Онъ мисли да е написанъ 1208. или 1210. године.

томе молiо Бога, да штогодъ дозна о своемъ отцу. И едне ноћи яви му се преподобный Симеонъ у облику светительскомъ, украшеный небескомъ славомъ, казавши му о своiой срећной судби, и обѣћао е и нѣму таку исту срећу, предсказавши му шта онъ iоштъ има да сврши, ради добра своихъ земляка. Са сузама радости благодарiо е онъ Господу и своемъ родителю зато, што е онъ то дознао, и са слободомъ праве любави почео е молити Господа, да онъ и другима покаже свете мошти нѣговогъ отца. Надаюћи се на милость Божiю, Сава дозове Проту и друге игумане св. Горе, са побожнимъ старцима, да учине споменъ нѣговомъ отцу на нѣговъ данъ. Овдѣ скупило се е было и звано и незвано тако, да су едва могли у манастиру стати. Кадъ су пропояни псалмови, послѣ вечернѣ, Сава замоли Проту, да у ютру сврши ютреню кодъ самогъ гроба нѣговогъ отца. И кадъ браћа оду одмарати се, Сава попне се на стубъ, и тамо е провео сву ноћъ у молитви, усрдно молећи Господа, да прослави нѣговогъ отца.

На ютренъи, кадъ е Прота сршавао обично поянѣ и молiо се о упокоеню Симеона, наеданпутъ сва се црква напуни мирисомъ; и чую, као да лакiй вѣтрићъ дува изъ гроба светителѣвогъ. Они пакъ кои су близу стояли увидѣли су, да се гробъ преподобногъ Симеона савъ напунiо мѵромъ. Зачуђени и уплашени они, кои су у цркви были, оставе ютренѣ поянѣ, и са страхомъ почну викати: Господе помилуй! Тада Прота дозове Саву. Захваливши заедно Господа, они се помажу мѵромъ. Сви бѣсомучни, и кои су одъ различнихъ болестiй патили, чимъ су се додирнули гроба и помазали мѵромъ, оздравили су. И не само да е изъ моштiю, него е и изъ икона преподобногъ Симеона текло мѵро. Желећи утѣшити

и свое отечество св. Сава напуніо е еданъ судъ овимъ миромъ, и послао га своемъ брату Стефану.

Србія у то доба была е у тужноме станю. Оставляюћи пріесто, Стефанъ Неманя наредіо е, да га наслѣди нѣговъ синъ Стефанъ [1]). Честолюбивый нѣговъ братъ Вулканъ, помоћу Мацара, отме одъ брата Далмацію и Диоклею и прогласи себе за краля. А Стефану остане само една Србія са титуломъ великогъ Жупана. Но непріятельи хтѣли су му и то одузети. Стефанъ съ мукомъ одбіяо е нападаня; србска земля страдала е; крвь нѣнихъ синова лила се; поля погажена су и села попалѣна. У овако несрећномъ станю писао е Стефанъ своемъ брату Сави, да онъ ради избавлѣня србске землѣ, пренесе мошти нъиногъ светогъ отца у Србію. „По вашемъ одласку, писао е Стефанъ, наша земля оскврнѣна е нашимъ безаконѣмъ; наши непріятельи насъ су одолѣли, и збогъ наше узаямне мржнѣ постали смо подсмѣй нашимъ сусѣдима. Може быти ради вашихъ светихъ молитава, ради вашегъ къ нама доласка, Премилостивый Богъ смиловаће се надъ нама, скупиће уедно раштркане и застидѣће наше противнике“.

[1]) У хрисовульи Хилендарской Стефанъ Неманя овако пише: оставихъ на престолѣ моемъ лоубьвзнагоми сына Стѣфана Велнега Жоупана и севастократора (Очерк. Пут. по Евр. Турц. Григоровича стр. 40) Но има Вулкановихъ писама одъ 1198. год. къ Папи Иноцентію III-мъ, гдѣ се онъ называлѣ управитель Далмаціе и Диоклее; а 1202. год. краль Мацарскій назывлѣ себе Ramae, Dalmatiae, Serviae rex, и Папа му честита покоренѣ Србіе. Assem. Calend. univеs. Г. V. р. 24. 26. и др.

Св. Сава ніе могао остати ладнокрванъ према сѣтованю своегъ брата и несреЂи своегъ отечества тимъ више, што ако бы Вулканъ надячао, дошла бы у опасность православна вѣра у Србіи. Вулканъ, да бы достигао свое честолюбиве намѣре, покоріо ее е быо папи, кои е у то доба распореЂивао силама скоро све западнѣ Европе. У нѣговимъ землями држанъ е быо еданъ саборъ, подъ предсѣдательствомъ папиногъ легата, на коме су примлѣна нѣка правила западнѣ цркве [1]). Папа е яко побуЂивао и маџарскогъ краля, да се побрине завести римску вѣру и обичае у Србіи [2]). И самъ Стефанъ, принуЂенъ тешкимъ околностима, обраЋао се е къ папи съ изявомъ покорности и моліо га да му пошлѣ круну и посланике ради уреЂеня црквенихъ дѣла [3]). Сава, веЋъ тада бывши свештеникъ и имаюЋи титулу архимандрита [4]), узме са собомъ мошти своегъ отца и доЂе у Србію. Са свештенимъ веселѣмъ дочекане су быле мошти Симеона и метнуте у мермерный гробъ у манастиру Студеници. Сава, са светогорскимъ калуЂерима остао е у овомъ манастиру до дана преподобногъ Симеона. Овогъ дана усрднимъ молитвама измоліо е Сава

[1]) Epist. Papae Inocenti III, L. II. ep. 176 et 178.

[2]) Apud. Raynald. anno 1202 num IX.

[3]) Papae Innocent. III. Epist. L. II. ep. 177 Apud. Raynald. anno 1204. n. 44. Папа године 1203, веЋъ е заповѣдио колоскоме Епископу да походи Стефана великогъ Жупана и да га ослободи одъ заклетве Патрнарху. Писао е и самоме Стефану опоминюЋи га о своме првенству. (Apud. Raynald. Tom. 1. p. 149).

[4]) За Еромонаха посвеЋенъ е Сава у Хилендару одъ Ерискогъ Епископа Николая, а за Архимандрита, одъ Солунскогъ Митрополита Константія.

одъ Господа, те мошти Симеона и нѣгове иконе опетъ као у св. гори, излію миро на радость свію кои су дошли да светкую нѣговъ данъ. Тадъ є Сава изговоріо слово, у коме є захваліо Богу, Кой є изявіо Свою милость чудно прославивши мошти и иконе предподобногъ Симеона, и заустави се на той мисли, да ово прославлѣнѣ ніє учинѣно ради праведника съ тога, што онъ задоволяваюћи се вѣчитомъ срећомъ нема у томе нужде, и нѣгово тѣло, одъ землѣ узето, нетражи прославлѣня; него є ради насъ, т. є. зато, да бы мы видѣли, како благій Богъ дає награде за нашу любавь према Нѣму. Сава є говоріо свима да се угледаю на добродѣтельи преподобногъ Симеона, претећи грѣшницима и нечастивима страшнимъ судомъ Божіимъ. Ово нѣгово слово имало є великій упливъ на слушателѣ.

Послѣ тога преподобный Сава хтѣо се є вратити у св. гору; но Стефанъ га є моліо и преклиняо у име отца, да онъ са светогорскимъ калуђерима неоставля Србію. Склонивши се на молбу брата, Сава остане као архимандритъ у манастиру Студеници, кои є названъ Лавра св. Симеона.

Оставивши пустиню, Сава ніє оставіо пустиньскій начинъ живота, него є іошъ увећао своє труде, морећи своє тѣло постомъ и ноћнимъ стоянѣмъ. Къ трудима калуђерскимъ онъ іошъ придода и труде апостолске. Пролазећи кроза сво своє отечество, онъ є проповѣдао слово Божѣ, учіо є правомъ вѣрованю у Свету Троицу, са великимъ старанѣмъ, пречіо є путъ распростираню мислій западнѣ цркве [1]), уништавао є и друге

[1]) Rehms Geschichte Mittelalt. Buch. V. §. 12. S. 564. Изъ писма папе Инокентія III. ка Маџарскомъ кралю године 1204. види се, да папа тада іошъ ніє быо утврдіо свой упливъ у Србія. Raynald. T. 1. p. 190.

ереси противъ коихъ е ишао іошъ нѣговъ отацъ; уводіо црквеный уставъ и редъ у служби, утврђивао добре нрави, подизао е манастире, самъ служећи за угледъ другимъ калуђерима, и сазидао е много црквій, да се на свакоме мѣсту слави име Божѣ. Браћа нѣгова Стефанъ и Вулканъ, по нѣговомъ савѣту и убѣђеню, помирила су се; и наскоро. послѣ смрти Вулкана, Стефанъ постане самодржавный управитель цѣле Србіе. У то вріеме почели су зидати и храмъ Вознесеня Господня у Жичи, гдѣ е тада была епископска столица, а послѣ и архіепископска. Едномъ, кадъ е Сава дошао, са своимъ братомъ Стефаномъ, да види како се зида црква, види едногъ раслаблѣногъ у свима члановима, кога су на путъ изнели были, да му светитель удѣли милостинѣ. Сава е ишао, поюћи псалмове Давида, и кадъ види раслаблѣногъ, заплаче се, размисливши о слабости човѣчіой. Послѣ усрдно помоливши се Господу, рече раслаблѣноме: „о имени Господа Іисуса Христа, чадо тебѣ глаголю, востани и ходи со всякою крѣпостію." Раслаблѣный одма устане здравъ, благодарећи Богу и св. Сави, и упућеный наукомъ отиде своіой кући. Кадъ се о томе разнесе гласъ, са свію страна почну доносити къ св. Сави болестнике и метати предъ нѣга; а онъ е само полагао на свакогъ руке и они су здрави постаяли нѣговимъ молитвама. А кадъ е у манастиру быо, онда е заповѣдао да носе болеснике кодъ гроба нѣговога отца и онъ ихъ е помазивао мvромъ и оздравльивали су. Сину су се дивили збогъ отца, и отацъ е быо славлѣнъ синомъ. Сава е быо утѣха и обрана своегъ отечества. Одъ владателя Стефана па до найпростіегъ селяка, у цѣлой Србіи, са найвећимъ поштованѣмъ изговарали су нѣгово име и сви су едва чекали да се насладе нѣговомъ сладкомъ бесѣдомъ.

Но избѣгавајући човѣчіе славе, коя е Сави овдѣ была тешка, мисліо е онъ опетъ у св. гору отићи; ерь се бояо, да ово поштованѣ за вріеме не замѣни вѣчито. Опоминюћи се своегъ пређашнѣгъ „распетогъ“ живота у св. гори, онъ е тужіо за пустиньичке труде, и немогући више подносити жалости о светогорскомъ животу, Сава уредивши манастиръ и давши браћи игумана, остави манастиръ и оде. Ожалошћеномъ, овимъ растанкомъ Стефану, казао е: „ако Богу буде угодно, я ћу се опетъ къ вама вратити.“ Кадъ е Сава у св. гору дошао, онъ се усели у пређашнію свою ћелію у Кареи, и започне као и пріе свое труде.

Међутимъ свето мνро, кое е обично текло изъ моштію преподобногъ Симеона, престане тећи. Стефанъ е тужіо; ерь е у томе видѣо знакъ Божѣгъ гнѣва збогъ грѣхова своихъ и своегъ народа, и очекивао е да га Богъ казни. Испытуюћи свою савѣсть Стефанъ сѣтовао е, тужіо и усрдно моліо Богу и своемъ преподобномъ отцу, раздавао е богате милостинѣ, али мνро ніе хтѣло потећи. Неналазећи ниучему за свое срце утѣхе, онъ пошлѣ къ светоме Сави у свету гору, молећи га да дође и да измоли да се опетъ мνро изліе. Но Сава нежелећи оставити пустиньичкій и усамлѣный животъ, а найвише избѣгавајући людске славе, ніе се склоніо на сузну молбу своега брата, већъ е написао къ своме оцу, као живоме, умолявајуће писмо: „Ради наше смѣрне молбе, преподобный отче, опрости твоіой дѣци грѣхе, кое су она предъ Богомъ и непослушношћу предъ тобомъ учинила, изли имъ мνро изъ твоегъ светогъ гроба, као и пріе, и помазавши ихъ ньиме, развесели твою дѣцу и твое люде да више не туже. И кадъ си ми се обѣћао, докъ си іошъ у

тѣлу быо, да ћешъ ме заиста послушати, као и я тебе; и одлазећи Богу ты́ си говоріо, да ме нећешъ оставити твоимъ молитвама: то покажи сада твою отчинску любавь, чуй ме сада духовнимъ увомъ, као што си ме некадъ тѣлеснимъ увомъ слушао, да се непостидимъ и не лишимъ надежде. Моли се отче Господу у твоимъ светима молитвама.“ Ово писмо къ родителю, и друго тѣшеће къ своемъ брату, послао є Сава у Србію по єдномъ одъ своихъ ученика, по имену Иларіону, назначивши му данъ, кадъ ће одслужити литургію, и, послѣ молитве къ Богу и преподобноме Симеону, прочитати предъ гробомъ преподобногъ писмо, а да га пріє тога неда никоме прочитати. Посланый учиніо є, као што му є было заповѣђено. Одслуживши литургію, старацъ Иларіонъ, у пуномъ свештеничкомъ одѣлу, држећи у рукама кадионицу и писмо светога Саве, и при пѣваню стихова за честь преподобнога, подиђе къ нѣговоме гробу. Кодъ гроба су стаяли Стефанъ, обливаюћи се сузама, игуманъ са братствомъ и много другогъ народа. Старацъ окади гробъ светителя и поклонивши му се са смѣрношћу прочита гласно, да сви чую, писмо Савино. И текъ што є свршіо читанѣ, наєданпутъ напуни се гробъ Симеоновъ мνромъ и то у такомъ изобилю, да ни су већъ могли скупляти га у судове и просипало се по црквеномъ патосу тако, да се сва црква напунила мирисомъ. И не само изъ моштію него и изъ икона преподобногъ Симеона текло є мνро. Сви одъ Стефана до последнѣгъ сиромаха, помазали су се овимъ мνромъ, и узимали у судове да своимъ кућама понесу.

Господу є угодно было да се Сава съєдини са своимъ отечествомъ тѣшнѣ и то као првосветитель србске цркве. Надмоћіє уплива римске цр-

кве у грађанскомъ и црквеномъ станю у Србіи, кое се іошъ већма усилило, одъ како су крстоносци Константинополь освоили, принудило є Саву да са страхомъ гледа на будућу судбу цркве у своемъ отечеству. Православногъ патріярха тада у Константинополю ніе было; а међутимъ црква србска научила е была съ ньимъ имати посла. Латинскій патріярхъ у Константинополю трудіо се є да утврди свою власть и надъ Србіомъ. Има една приповѣдка, коя вели, да Стефанъ, стрепећи за свой пріесто, около 1217. год. ожени се са унукомъ млѣтачкогъ дужда Дандола, и по нѣномъ наговору приміо е одъ папе круну [1]) и тиме, ако се и ніе сасвимъ подчиніо римской цркви, али є баръ колико толико постао зависанъ [2]). Године 1220. пошлѣ онъ епископа Методія къ папи Хонорію III-мъ да му даде благослова [3]). Са-

[1]) Andreas Dandolo in Chron. ad. ann. 1216. Тако исто Sanso in venet. Lib. XIII. p. 233. вид. кодъ Assemana T. VI. p. 43.

[2]) Да сношеня Стефана съ папомъ не показую, да е онъ сасвимъ одступіо одъ Грчке цркве, види се а). изъ природе папскихъ сношеня са словенскимъ црквама. Они су се више бринули о своіой политичкой власти, него распространѣню своихъ догмата; б). изъ доцніегъ сношеня Стефана съ папомъ Хоноріемъ види се, да се онъ іошъ ніе быо са свимъ подчиніо римскомъ првосвештенику, него е текъ желѣо да съ ньимъ лѣпо живи.

[3]) Apud Raynald. anno 1220. n 37. Непоричући сношеня Стефана са папомъ Хоноріемъ III. мы поричемо овдѣ оно мнѣніе, кое осимъ латинскихъ списателя прима и Шафарикъ, т. е. да е Стефанъ преко Епископа Методія добіо одъ Хонорія III. кралѣвску круну и ньомъ се вѣнчао. У писму къ папи Стефанъ већъ назвлѣ себе rex coronatus, и папу моли да му пошлѣ, не круну, него благословъ на круну: benedictio et confirmatio Dei et vestra sit si placet super coronam.

ва налазећи се збогъ манастирскихъ послова кодъ императора Тодора Ласкара у Никеи, одкріе нѣму и патріярху Герману станѣ цркве у своемъ отечеству, и моліо ихъ е да назначе у Србію архіепископа, кои бы независанъ быо. Императоръ и Патріярхъ убѣде Саву да онъ самъ прими званіе архіепископа и тако Сава буде посвећенъ за србскогъ архіепископа 1222. године [1]) Єданъ добродѣтелянъ мужъ видѣо е и послѣ патріярху казао, да е, кадъ су рукополагали св. Саву, сишла на нѣга небеска свѣтлость и тако га освѣтлила, да е онъ као ватренъ изгледао. Патріярхъ Германъ, сматраюћи на трудне околности, писмомъ своимъ, кое е и императоръ потврдіо, дао е право архіепископима србскимъ да могу быти бирани и поставляни одъ своихъ епископа, и збогъ немирнихъ околностій тогъ доба, дао е лично Сави право надгледати остале предѣле, кои су припадали столици константинопольскогъ патріярха [2]). Наученый патріярхомъ у црквеномъ реду и упућеный нѣговимъ благословомъ и царскимъ милостима, Сава отиде изъ Никее. Но пріе, него што ће предузети путъ у Србію, онъ іошъ едномъ походи св. гору.

Сава е много плакао, растаюћи се са св. горомъ. Онъ се сѣћао своегъ мирногъ светогор-

[1]) Вріеме посвећеня Савиногъ за архіепископа мы опредѣлюемо временомъ ступлѣня на пріесто патріярхе Германа. А онъ е ступіо 1222. год. Acta Sanct Rolland. in mens. Aug. T. I. p. 156.

[2]) О особитимъ правама, коя су дата архіепископу србскоме свѣдоче и латински списательи. Вид. Acta sanct. Rolland. san. XIV. p. 980 Assem Calend. Eccles un. Tom. VI. p. 43. Досітей о пастр. Єрусал. Том. II. стр. 817.

скогъ живота, слободногъ одъ сваке расѣяности и посвећеногъ само единой молитви и размишлява̄ню о Бо́гу. Съ тугомъ и жалошћу ишао е онъ у свое отечество са калуђерима, кое е онъ изъ св. горе повео да ихъ постави за епископе. Онъ е моліо Бога да му яви да ли е Нѣму угоданъ овай нѣговъ путъ. Те исте ноћи, кадъ е онъ, уморенъ одъ пута, легао да се поодмори, явила му се е у сну Пресвета Богородица и казала: „устани и иди усрдно на посао, за кои си изабратъ, и немой се колебати двоумлѣнѣмъ; еръ све ће ти ићи на добро". Уставивши Сава, быо е пунъ радости, и хвалећи Бога, продужи путъ далѣ. На самой границы срѣли су Саву синови Стефанови; еръ самъ Стефанъ быо е болестанъ. Кадъ Сава дође, метне на Стефана руке и Стефанъ одма оздрави, устане и съ нъимъ руча. И тако за Србію буде двойна радость, една што имъ е Господаръ оздравіо, а друга што имъ е архіепископъ дошао.

Прво пастирско старанѣ Савино было е, да умножи брой епископа. Ради утврђеня православне вѣре и ради болѣгъ надгледаня за црквенимъ дѣлима, онъ е раздѣліо цѣлу Србію на 12. епархія. Епархіе по већой части називале су се по именима манастира, а не вароши съ тога, што су епископи по манастирима живлѣли [1]). Буду-

[1]) Досітей о патр. Ерусал. Том. 2. стр. 814. Епархіе быле су ове: 1.) у Захулміи, кодъ манастира Богородичиногъ, 2.) у Диоклеи, кодъ цркве Архангела Михаила (близу Дрепа), 3.) у Дабрьской (сада Дабра), кодъ цркве св. Николая, 4.) у Будимлю на Морачи (више Спужа, сада село Будино), кодъ цркве св. Ђорђа, 5.) у Рашкой (предѣъ, гдѣ е была Неманићева столица Раса, а садаНовый Пазаръ), кодъ цркве св. Апост. Петра. и Павла, 6.)

ћи да є пастира цркве главна дужность да обавѣшћаваю и уче народъ, то є и Сава найпріє нъи саме учіо да буду угледъ своємъ стаду. Самъ Сава сваке недѣлѣ и празника говоріо є народу поучаваюћа слова. Богъ, диванъ у своимъ светима, прославляо є Своєга угодника. Свакадъ кадгодъ є Сава служіо у оной цркви у коіой су лежале мошти нѣговога отца, и долазіо да га окади, свагда є изъ светихъ моштію изтицало мνро. Такавъ очевиданъ знакъ Божѣгъ благослова быо є поучаваюћимъ за све кои су ту были, и сви тіємъ были су побуђени покоравати се св. Сави и слушати га.

Св. Сава старао се є уређивати и украшавати цркве у своємъ отечеству. А особито є украсіо већъ давно започету цркву вознесеня у Жичи, за кою є зидаре довео изъ Константинополя. Кадъ є црква была свршена и освећена, Сава крунише у истой своєгъ брата царскимъ вѣнцемъ кога є одъ грчкогъ императора добіо, помаже га светимъ мνромъ и огрне багряницомъ. На другій данъ скупи се наново саборъ. Намѣра овогъ сабора была є та, да се испыта, да ли сви право

у Росвнма (сада село Росита), кодъ манастира Богоматере у Студеници (сада Студеница у Окруж. Чачанскомъ Епарх. Ужичке), 7.) у Призрену у манастиру Богоматере (између Шаре планине и рѣке бѣле Дрине на граници Албаніе и Маћедоніе), 8.) у Грачаници (на полю Косову), у манастиру Богоматере, 9.) у Топлици, кодъ цркве св. Николая, 10.) у Браничеву, (съ обѣ стране р. Млаве гдѣ она у Дунавъ утиче), кодъ цркве св. Николая, 11.) у Бѣограду, кодъ цркве Богоматере, 12.) у Моравици (у Рудничкомъ Окр. у селу Моравци), кодъ цркве св. Ахилія.

вѣрую свету вѣру. Зато у вріеме службе, кадъ се прочита Еванђелѣ, св. Сава найпріе самъ прочита вѣрую и то чланъ по чланъ, а послѣ за нъимъ повторавали су сви, кои су ту были, одъ краля па до послѣднѣгъ подайника. Ово є тако прочитано трипутъ. Послѣ тога св. Сава изкаже и самъ свое вѣрованѣ о признаванѣю сабора, св. отаца, о поштованю светогъ креста и светихъ икона, и о томъ да є причешће тѣло и крвь Христова. Ово се ясно види да є было управлѣно супротъ распространившихъ се тада у Србіи, павликіянскихъ мнѣнія. Сви, кои су ту были повторили су за св. Савомъ и ово вѣрованѣ. И служба Божя текъ се свршила увече. Другогъ и трећегъ дана Сава є опетъ позвао народъ у Жичу, дао му различна наставлѣния и заключіо є съ овима рѣчма: „ни добаръ животъ безъ праве вѣре неможе намъ донети користи; нити пакъ права вѣра безъ добрихъ дѣла неможе насъ довести къ Богу; треба да є едно съ другимъ съединѣно, да бы быо савршенъ Божій човѣкъ; еръ вѣра текъ онда спасава, кадъ се любави помаже“. Послѣ тога онъ одпусти народъ да иде кући. Оне пакъ, кои су признали да су еретици, задржао є за нѣко вріеме кодъ себе, и научивши ихъ правой вѣри некрштене крсти; а тако исто и крштене одъ свештеника римске цркве, помазао є миромъ. Они пакъ, кои су се упорно держали еретичкихъ мнѣнія, были су проклиняти и изганяли ихъ изъ отечества.

Будући да є тада у Србіи было много ожењенихъ, а невѣнчанихъ, то св. Сава разаслао є свештенике по свой земльи да вѣнчавају оне, кои су были ожењѣни, а не вѣнчани, и унапріедъ стро-

го е забраніо таке женитбе [1]). И самъ св. Сава оби азіо е свое стадо, утврђивао е свуда православну вѣру, побуђивао е све да се каю, учіо е да добродѣтелно живе, сакупляо калуђере у манастире и учіо ихъ да чуваю законитый уставъ; и Божіомъ помоћи, подъ управомъ два брата, одъ дана на данъ све е више и више расла побожность у Србіи.

Усредъ овогъ мирногъ станя, Србія е была узнемирена непріятельствомъ мацарскогъ краля Андрее II. Онъ е послао свое посланике у Србію да обяве ратъ Стефану. Да бы га са Стефаномъ помиріо св. Сава отишао е самъ у Мацарску. Кадъ убѣђеня нису могла склонити краля къ миру, онъ почне на нѣга дѣйствовати чудесима тако, да е овай зауставіо ратъ, и склоніо самога краля, кои е латинске вѣре быо, да прими православну вѣру [2]). По повратку у свое отечество, св. Сава

[1]) Види Исторію Мацѣевскогъ о прво начелной Христ. церкви кодъ Словена стр. 243. У акту, кои е саставлѣнъ по поводу уређеня манастира у Жичи 1222. и 1236 год., по настаяваню св. Саве заведено е да се мужъ и жена съединяваю само посредствомъ црквеногъ вѣнчаня, и да се тако вѣнчани немогу раздвоити. А да бы ово іошъ болѣ познато было, заповѣђено е, да се ово изрѣже на камену и узида у дуваръ одъ куле.

[2]) У рускимъ лѣтописима налази се, да се е Владиславъ, краль Мацарскій, покоравао римской цркви, дондеже пріиде къ нему св. Сава сербскій архіепископъ, и сему паки сотворяетъ приступити къ вѣрѣ греческой, не явлено, но отай, бояшеботся востанія Угровъ. Пребысть Савва мѣсяцъ пять одходитъ во своя си, единаго священика оставивъ у него. (Кар. IV. пр. 84. 388).

наскоро е оплакао смрть своегъ брата Стефана, предъ саму смрть покалуђеривши га, и на Ускрсъ 1230 год. крунише старіегъ сина Стефановогъ [1]) Радослава.

Оставши съ ньиме за нѣко кратко вріеме, св. Сава намѣри испунити свою одавняшню желю, поклонити се светоме гробу Христа Спасителя и походити друга света мѣста. Бадава су га краль и сва знатна духовна и свѣтска лица молила, да онъ не оставля свое землѣ. Онъ ихъ е само утѣшіо обѣћанѣмъ да ће се опетъ къ ньима вратити. Онъ у Далмаціи сѣдне у бродъ, и чуваный Богомъ скоро дође у светый градъ. Топлимъ сузама оросіо е онъ гробъ Господа Исуса и св. Голготу. Съ поштованѣмъ и радошћу онъ е быо дочеканъ одъ патріярха Атанасія. Другогъ дана они су заедно одслужили св. литургію у цркви Христовогъ Воскресеня. Учинивши богате дарове цркви и раздавши обилне милостинѣ сиротиньи, онъ пође походити и друга света мѣста. Онъ е быо на Іордану и у манастиру св. Герасима, быо е у лаврама св. Саве освећеногъ, св. Евтимія и Теодосія, а одовуда дође у Назаретъ; пеняо се на Таворъ, обишао е све палестинске манастире; походіо е пустиньике и усамлѣнике, и ступао съ ньима у духовне бесѣде. Скупляо е св. мошти, одѣло и судове црквене. И опетъ походивши Ерусалимъ, пође натрагъ. У Акри сѣо е онъ у бродъ и срећно е дошао до Никее, гдѣ е, по смрти императора Теодора Ласкара (1222 год), тада владао Іованъ Ватацъ. Онъ съ поштованѣмъ и любави сретне Саву и често е съ ньиме бесѣдіо о св. мѣстима, кое е онъ походіо.

[1]) По самимъ србскимъ дипломама Стефанъ се упоминѣ до 1230. год. (Шаф. сл. др. Ч. II. К. I. стр. 420).

Изъ Никее на царскомъ броду, са данимъ му императоромъ пратиоцима, св. Сава дође послѣдньій путъ у св. гору, а одовуда крозъ Солунъ врати се у отечество.

Послѣ тога, св. Сава іошъ еданпутъ обиђе свое отечество. Онъ е свуда утврђивао праву вѣру, по манастири уводіо е найболѣ изъ онога, што е видѣо у палестинскимъ манастирима. Великашима и богаташима говоріо е да се не уздаю на свое богатство, него да буду милостиви; войнике е учіо да се чуваю да друге не вређаю неправдама и граблѣнѣмъ, и да су, са оніемъ шта добіяю, задовольни. А све уобште утврђивао е у вѣри и любави према Богу и ближнѣму; учіо е невраћати зло за зло, удѣлити гладнима хлѣба, сиротиню и безъ куће уводити у свое куће, голе одѣвати; са сузама моліо е да чувају цѣломудреность, и да избѣгаваю тѣлесне нечистоће, побуђавао е све да се каю, говорећи: „покажимо овдѣ наше грѣхе, да не бы одговарали за ньихъ у будућемъ животу“. Убѣђавао е быти милостивнима према удовицама, и према свакоме сиромаху, и одкупльивати робове.

Међутимъ они, кои су были незадовольни владанѣмъ краля Радослава, устану противъ нѣга и збаце га съ престола. Збаченый Радославъ припадне къ светоме Сави, као къ своме отцу, и овай утѣшивши га своіомъ бесѣдомъ, покалуђери га. А на нѣгово мѣсто вѣнча за краля млађегъ нѣговогъ брата Владислава, и ожени га са ћеркомъ Асена, цара Бугарскогъ. Овай владатель такође е живлѣо съ ньиме у миру и любави и ньина узаямна стараня и труди имали су напредка. Св. Сава, видећи, да су се у Србіи утврдили закони, да се побожность укорѣнила, намѣри оста-

вити прїесто светительскїй. Обявивши о томе свима епископима своегъ отечества, онъ у мѣсто себе постави за архїепископа еромонаха Арсенїя, човѣка праведногъ, незлобљивогъ и побожногъ, и све благословивши, отиде опетъ у свете землѣ. У Дїоклитїи онъ нађе бродъ, кои е полазїо у Акру, и сѣдне у нѣга. Съ почетка имъ е быо путъ угоданъ, но едногъ дана подигне се буря, дуне противанъ вѣтаръ, и постане муакъ; сви, кои су на броду были, већъ су изгубили были надежде да ће се спасти, и очекивали су смртъ. Но св. Сава усрдномъ своїомъ молитвомъ, утишао е бурю и бродъ срећно дође у Акру. Св. Сава изиђе у варошь и отиде у манастиръ св. Ђорђа, кой припада Лаври св. Саве освећеногъ, и кога е онъ іошъ прїе одъ латина одкупїо и лаври повратїо. Изъ Акре отиде у Ћесарїю, изъ Ћесарїе у Іопїю, и одавдѣ по другїй путъ дође у Ерусалимъ, походи манастиръ св. Іоана Богослова, кога е онъ іошъ прїе одкупїо одъ Сарацина, узме благословъ одъ патрїярха Атанасїя, и отиде у Александрїю. Тамо се е онъ помолїо Богу у цркви Апостола и Еванђелиста Марка, у цркви безсребрника Кира и Іоана и великомученика Мине. Александрискїй патрїярхъ даде св. Сави пратиоце, кои су добро знали пустиню, да бы могао походити и видѣти све тамо живлѣће усамлѣнике. Св. Сава походїо е све отце, кои су живлѣли у Мареоти и на граници Ливїе, и ступао е съ нъима у духовне бесѣде. Онъ е быо у Тиваиди и другимъ светимъ мѣстима и пеняо се на синайску планину. Поклонїо се на ономе мѣсту, гдѣ се Богъ явїо Мойсею у купини, и пеняо се е на самый врхъ планине, гдѣ е Господъ Мойсею дао законъ. У синайскомъ манастиру провео е онъ цѣо великїй постъ; сваке суботе излазїо е на

врхъ планине и у пѣсмама и молитвама онъ е свршавао тамо вечерню, и сутра данъ у недѣлю литургію, а послѣ опетъ силазіо е у манастиръ къ браћи. Кадъ сврши ово путованѣ онъ опетъ дође у Ерусалимъ. Одавдѣ отиде у Антіохію. Тамо га е са любави дочекао патріярхъ, и имао е съ ньимъ поучавајућу бесѣду; одавдѣ онъ е ишао у манастиръ Симеона Дивногорца, а послѣ прошавши крозъ Ерменску и крозъ турске землѣ, онъ сѣдне у бродъ, кои е ишао у Константинополь. Желећи видѣти се са своимъ пріятелѣмъ Асеномъ, бугарскимъ царемъ, св. Сава изъ Константинопоља отиде у Бугарску, предъ кога Асенъ пошлѣ на сусретъ свое великаше, а кадъ у Трново дође учини за нѣгову честь велику светковину.

Овдѣ е Божіимъ Промисломъ суђено было св. Сави, да сврши свое земальско путованѣ. Разболѣвши се, онъ е предвидѣо да ће умріети, и, дозвавши свое ученике, раздѣли имъ светиню и црквена блага, кое е онъ скупіо за вріеме своегъ путованя; онъ е заповѣдіо однети едну часть у србску архіепископію, а другу у манастиръ Студеницу. Написао е писмо, у коме е дао миръ и благословъ кралю Владиславу и своме наслѣднику Архіепископу Арсенію. Давши остатакъ сакуплѣнихъ стварій бугарскомъ патріярху Іоакиму, светитель е іошъ само очекивао смртный часъ. У по ноћи очи Ускрса, светый Сава, причестивши се рекао е „хвала Богу и свима", и благодарећи Богу, предао е свой духъ у Нѣгове руке (1237 год.). Патріярхъ са епископима, игуманима и старѣшинама града, дошавши да сарани нѣгово тѣло, ніе знао гдѣ ће га саранити; еръ самъ св. Сава ніе ништа о томе наручіо Напослѣдку царъ заповеди да га саране у манастиру, кога е онъ

сазидао, у цркви четересть Мученика; къ томе iошъ заповѣди украсити му гробъ, начинивши надъ ньимъ свѣтняке и кандила, да за честь светителя непрестано гори ватра надъ ньимъ.

Прође година дана послѣ тога, одъ кадъ е тѣло св. Саве саранѣно было у Трнову. Наслѣдникъ архiепископскогъ прiестола св. Саве, Арсенiе, отиде кралю Владиславу, и стане му овако говорити: „срамота е за насъ и предъ Богомъ и предъ людма, што смо оставили у туђой земльи, светогъ оца нашегъ, равногъ апостолима учителя, кои е поднео многе и небройне труде, за нашу српску землю, и кои е ню уредио и развеселио; треба се побринути да се остатци нѣгови у отечество пренесу". Краль е врло добро примио овай савѣтъ и одма пошлѣ къ своме тасту найзнатнiе великаше, да иштy мошти св. Саве Асеяъ, жалећи растати се са моштима св. Саве, двапутъ е одбiяо молбу своегъ зета; найпослѣ самъ Владиславъ дође лично да га моли, и кодъ гроба светительскогъ, са сузама молио е самогъ светителя, да склони срце царево, да му испуни молбу. Нѣгова молитва была е чувена. У сну яви се цару Анђео у облику светителѣвомъ и заповѣди му, да допусти однieти мошти св. Саве у свое отечество. И тако Асенъ дозволи Владиславу узети мошти светителя. Предъ што ће га понети, они сврше службу за споменъ св. Саве, открiю гробъ и виде да е нѣгово тѣло цѣлокупно и ни учему неповређено, као да е заспао; а по свой цркви разда се мирисъ, и не само тѣло, него и даске и зимля, коя е у гробу была мирисала е и помагала. Жительи града скупляли су се видѣти светителя, и само еднимъ додирнућемъ до нѣговихъ моштiю, чинило е да болесни оздра-

ве, они, коихъ є зао духъ мучио, нѣга се ослободе, роми да ходе, и глуви да чую. И будући да є тако много свѣта было, да се ніє могло до нѣговихъ моштію доћи, то су узимали землю, коя є у гробу была, и молећи се светителю, метали на болесне, и одма су оздравльивали. Владиславъ, боєћи се да се Асенъ не предомисли и не задржи св. мошти, похита што пріє пренети ихъ у своє отечество.

Са великомъ свечаности ношене су быле мошти у Србію. Краль Владиславъ ишао є предъ нњима, као што є нѣкадъ ишао Давидъ предъ ћивотомъ славећи и хвалећи Бога. На сусретъ изишао имъ є архіепископъ Арсеніє са епископима и игуманима. Свакій кой годъ є съ вѣромъ приступао къ моштима, Богъ му є пошиляо Свою благодеть. Многи болесници оздравили су. Съ радошћу поюћи псалме и пѣсме, носили су сандукъ светителя, и донесавши га у манастиръ, кога є краль Владиславъ основао, на мѣсту тако званомъ Милешево [1]), мету га у богато украшеный гробъ, у цркви Вознесеня. Послѣ краткогъ времена єдноме побожноме мужу, кои є у манастиру живлѣо, яви се у сну св. Сава, и заповѣди да се нѣгове мошти изваде изъ гроба и мету у ћивотъ у цркви. Много чуда и послѣ чиниле су мошти светиееля. Онъ са своимъ оцемъ преподобнимъ Семеономъ, быо є заштита српске землѣ. „Являю се они, вели списатель живота св. Саве, као савременый свѣдокъ, и предъ српскомъ вой-

[1]) Нѣкадъ знаменитый а сада порушеный манастиръ Милешево у Ерцеговини близу Прієполя и рѣке Лима. Онъ є основанъ около 1234. год. одъ Владислава. (Шаф. о Кирилов. Типогр. Чт. Моск. Об. Тстор. 1846. год.).

скомъ у помоћъ, кадъ се біе. Многи одъ войника говоре, мы смо видѣли св. Симеона и св. Саву, єднога у смѣрномъ калуђерскомъ одѣлу, а другогъ у сяйномъ архіепископскомъ. Многе су одъ непріятеля, кои су нападали, принудили да срамно побѣгну, а друге опетъ сасвимъ поништили".

До 1595. године, мошти св. Саве лежале су у манастиру Милешеву. Овай предѣлъ, гдѣ су оне были, звао се є войводство св. Саве, а начелници одъ истога предѣла звали су се стражари гроба св. Саве.

Године 1595. Синанъ, великій везиръ отоманске имперіє, узевши овай манастиръ, заповѣди да се мошти св. Саве пренесу у Биоградъ, и тамо ихъ спали. Пишу, да кадъ є пламенъ додирнуо св. тѣло, да се є одъ ломаче па до неба подигао ватреный стубъ, кои є као дуга различнимъ боями сяяо. Наскоро є Божя каштига постигла подсмѣвача светинѣ. До сада свуда побѣђуюћій войсковођа турскій, одъ мале чете Бугара и Срба буде тако разбієнъ, да є морао бѣгати. И кадъ є опетъ намѣрно быо прокушати свою войничку срећу, у рату противъ Сигмунда Транзилванскогъ, то и по другій путъ буде разбієнъ, и постидно свршио є свой животъ [1]). Биограђани изъ поштованя према св. Сави оградили су были оно мѣсто, на коме су быле спалѣне нѣгове мошти; но године 1716. ограда є была порушена, и мѣсто є прегажено войскомъ турскомъ и нѣмачкомъ [2]).

1) Act. Sanct. Rolland. Г. III. p. 982. in vita Sabbae.

2) Ранѣ Истор. Слав. нар. Ч. III. стр. 349.

Да завршимо прегледъ живота првогъ архіепископа српске цркве старинскимъ црквенимъ пѣсмама, кое є она посветила првоме архипастиру:

„Пути вводащаго вь жизнь, наставникъ и первопрестолникъ и учитель высть. Первѣе во пришедъ, сватителю Савво, отечество си просвѣти, породивъ Духомъ Сватимъ, ако древа масличнаа, всеосващеннаа ти чада. Тѣмъ, ако и Апостоломъ и Сватителемъ сопрестолна чтуще та, молимъ, даровати намъ велїю милость [Тропаръ]“.

„Избраннаго отъ пеленъ Христовою благодатїю и возлюбленнаго отъ юности Бо́жїимъ Духомъ, дѣвственное процвѣтенїе Савви блаженнаго, похвальные вѣнцы вѣрнїи, нынѣ исплетше и божественную главу нынѣ вѣнчавше зовемъ: радуйса отче, Божїе обиталиште [Кондакъ]“.! [1])

[1]) Изъ Слѣдов. Псал. писма митрополит. Кипріана Рк. М. Д. Акад. № 142.

О ЦРКВЕНО-СЛОВЕНСКОМЪ ЄЗИКУ,

нѣговомъ почетку,

Ображательима и исторійскимъ судбинама.

(съ рускогъ).

Одъ редовногъ члена Друштва Србске Словесности

Господ. Саве Сретеновића.

(свршетакъ).

ЧЕТВРТА ГЛАВА.

Остале судбине црквеногъ єзика кодъ западны и источны Словена и нѣгови найстаріи рукописни и печатани споменици. Нѣгове граматике и рѣчници. Црквено-словенске кньигопечатнѣ.

Радня Кирила и Методія свршавана є была у Моравіи [1]). Текъ што су они црквено-словенскій єзикъ на тай ступенъ поставили, како се є онъ лако могао направити богослужебнимъ и кньижевнимъ єзикомъ свію Словена; али многобройне и непреодолне томе сметнѣ поя ве се. Салцбурш-

[1]) Geschichte der Slav. Sprache und litèratur nach allen Mundarten von. P. S. Schaffarik. Ofen. 1826. pag. 119—133.

ки єпископи много су се пута тужили у Римъ на Методія, као на новоуводителя. Докъ є онъ живъ бьо, све є ове препоне срећно предолѣвао; но по смрти нѣговой дѣло се преокрене наопако. Римски свештенослужительи єднако су се старали, да свою духовну власть распростране; и збогъ тога су баварскимъ єпископима, кои су у Пассау и Салцбургу живлѣли, све Словене у ньинимъ єпархіяма живеће закратко време подчинили. Нема никакогъ двоумлѣня у томе, вели Шафарикъ, да кадъ є Методіє бьо изагнатъ, а особито кадъ є онъ умрьо, да словенско богослуженѣ ніє притѣснявао Вихингъ, кои є явный непріятель источне патріяршіє бьо. Архієпископъ Іованъ и єпископъ Данило и Венедиктъ, коє є папа Іованъ IX 899 години у Моравію бьо послао, были су латини. На сто година посліє тога, папа Іованъ XII у своіой були, гдѣ онъ дозволява, да се прашка єпархія подигне, писао є ово· Verumtamen non secundum ritus aut sectam Bulgaricae gentis, vel Russiae, aut Slavonicae linguae, sed magis sequens instituta et decreta apostolica, unum potiorem totius ecclesiae ad placitum eligas in hoc opus clericum, latinis apprime litteris erunditum [1]). Да напоменемо мимогредъ, да се и овдѣ преће свію напоминю Бугари, као изворъ црквено-словенске литурђіє.

Така жалосна судбина, по свой прилици, постигнула є словенско богослуженѣ и у *Паноніи* и

---

[1]) т. є. неповодећи се по обреду и ученю бугарскогъ народа, или рускогъ, или славонскогъ єзика; но придржавајући се више уредбій и постановлѣня апостолски, избери, по своме усмотреню, за то дѣло єдногъ старієгъ за сво окружіє свештеника, кои бы у латинской словесности вѣштъ бьо.

Каринтіи іошъ пређе, него и у самой Моравіи. Међутіемъ словенска литурђія іошъ бы се дуже съ латинскомъ борила, да нису Мађари на те землѣ напали и великій превртай учинили. Латини нѣмачкогъ и италіянскогъ происхођеня сасвимъ су тада овладали свима црквама, кое су у западно-словенскимъ землямa быле. Они се населе у Моравіи (саданьой Словачкой) и Паноніи, и овдѣ яко свою црквену власть утврде. Словенски свештеници принуђени су были тражити себи убѣжиште у другимъ землямa. —

У Далмаціи и *Хорватской* словенско богослуженѣ такође ніе се могло дуго држати; зато, еръ су латини свуда продирали. Шта да рекнемо за саборъ, бывши 1060 године у Салону (у Далмаціи), на комъ е преподобный Методіе за еретика признатъ? На овомъ сабору было е одређено, да нико не сміе свршавати свештенослуженѣ на другомъ комъ езику, осимъ латинскогъ и грчкогъ. Dicebant enim, вели архиђаконъ Тома, gothicas litteras a quodam Methodio haeretico fuisse repertas, qui multa contra catholicae fidei normam in eadem Slavonica lingua manendo conscripsit. Quamobrem divino judicio repentina dicitur morte fuisse damnatus [1]). Ови люди држали су, да е готскій и словенскій езикъ едно и исто. Тада е, да бы колико е годъ могуће одѣлити Далматинце и Хорвате одъ источне цркве и глаголска, или тако названа іеронимовска азбука пронађена была [2]). Овомъ азбукомъ они су сачували за ова

[1]) т. е. утврђавали су, да е готска слова, некій еретикъ Методіе пронашао, кои е много кошта на словенскомъ езику написано противъ основа католичке вѣре оставио. Зато е божіимъ судомъ и осуђенъ быо, да напречацъ умре.

[2]) вн. ниже. —

словенска племена црквене службе на народномъ ньиномъ езику, но по; службама и мисама, кое су саглашене у основу са кирило вскимъ пріеводомъ, а у тексту и чтеніима са обредима западне цркве. Треба напоменути, да одъ тогъ времена, т. е. одъ XII столѣћа, по примѣдби Добровскогъ, почело се е употреблявати изражень: „кириловска азбука", тако названа по имену преподобногъ Кирила, за разлику одъ друге, кою, као да е блаженый Іеронимъ пронашао быо. Корисно слѣдство овогъ новоувођеня за црквено-словенскій езикъ было е то, што се е онъ до наши времена, премда на маломъ простору кодъ неки Далматинаца на островима Адріятике сачувао. Овомъ приликомъ да примѣтимо, да найстарія кньига, на словенскомъ езику, напечатана е была са глаголскима словима. То е быо канонъ односећи се 1483 годиии безъ означеня мѣста печатаня.

У Бохеміи, коя е св. вѣру одъ латински свештеника примила, црквено-словенскій езикъ готово ніе нигда у великомъ употребляваню быо. 1030 године св. Прокопіе, родомъ Чехъ, кои се е у свое време великимъ знанѣмъ словенскогъ езика славио, сазидао е у Сазаву манастиръ ради словенски инока, и увео е међу ньима богослуженѣ на словенскомъ езику, по правилима св. Венедикта. На двѣ године посліе нѣгове смрти 1055 године ерцегъ Спитиневъ прогнао е те иноке изъ свое землѣ, као еретике, а манастиръ дао е нѣмачкимъ калуђерима. Посліе тога ерцегъ Вратиславъ, несамо да е одъ папе Григорія VII требовао, премда залуду, да се Бохемцима дозволи, да могу црквену службу на словенскомъ езику свршавати; него е 1061 године изагнате словенске иноке натрагъ дозвао. При свемъ томъ, ово ніе дуго траяло; еръ пріемникъ Вратислава, Бр-

жетиславъ по другій путъ ій изагна. При императору Карлу IV 1347 године основанъ е быо у Прагу словенскій манастиръ на име блаженогъ Іеронима и преподобногъ Кирила и Методія, за Словене-глаголите, венедиктински монаха, кои су се доселили были изъ Далмаціе. Кадъ ови далматински монаси изумру, у манастиръ примлѣни су были природни Бохемци и словенско богослуженѣ замѣнѣно е са латинскимъ. Изъ овогъ се види, да напредакъ црквено-словенскогъ езика у католичкой Бохеміи врло е малый быо [1]).

У *Польской* у X столѣћу словенски монаси основали су у Кракову цркву св. креста и свршавали су у ньой богослуженѣ на своиъ природномъ езику. Премда у овой земльи, изузимаюћи неке руске провинціе, кое су у то време польской припадале, латинска литурђія была е владаюћа, и свагда е имала првенство предъ словенскомъ али опетъ, овдѣ е више, него игдѣ на западу, но само до послѣдня два столѣћа, словенска литурђія трпила се. Ако ништа, словенски свештеници источне цркве до Длугоша († 1480 г.) и іощъ далѣ имали су у Кракову, као средоточномъ мѣсту између Русіе и други словенски племена свою собствену цркву, у коіой су богослуженѣ на народномъ своиъ езику свршавали, и кадъ е кньигопечатня была пронађена, они су одъ свію найпріе овдѣ кньигопечатню завели. Овдѣ е око 1490 године некій Швайнолдъ Фиолъ завео кньигопечатню, у коіой е 1491 године са кириловскимъ словима напечатанъ *вовслѣдованый Псалтиръ*, *Окто-*

[1]) Добровскогъ: Slavin. Prag. 1808 in 12. стр. 443 и слѣд. Статія: der grichische Ritus in Slavonischer Sprache in Böhmen. Тогъ истогъ: Geschichte der Böhmischen literatur. стр. 46.

ихъ и *Часловацъ*, премда о томе, по рѣчма Сопикова [1]), само є єдно преданіє остало.

Само кодъ источны Словена грчке вѣре Бугара, Срба и Руса єзикъ кириловскогъ прієвода пуштио є дубоко своє жиле и постао є єзикомъ црквенимъ и кньижевнимъ. У овимъ землямa несамо калуђери и уобште свештена лица; него и люди свѣтскогъ званія писали су на нѣму различногъ реда сачинѣнія. Така сачинѣнія уобште была су: црквене службе, поученя, писма, лѣтописи, дипломе и т. д. Овдѣ є обшта судбина тогъ єзика была такова, те є онъ имао якій упливъ на развитакъ народны говора, и супротъ самъ се є подвргао ньиномъ упливу. Па зато немаю право они, кои кажу, да є нашъ црквеный єзикъ мртавъ; еръ є онъ єднако све више и више увлачио се у народный животъ, уста и мисли. Да примѣтимо, да овай узаямный упливъ имао є мѣста више у свѣтскимъ сачинѣніима, коя су такође црквенимъ єзикомъ была писана.

Исторію црквено-словенскогъ єзика и нѣговогъ кньижевногъ дотѣриваня, Востоковъ [2]) дѣли на ова три периода: првый, по нѣговомъ мнѣнію, продужава се одъ Кирила и Методія или одъ IX столѣћа до XIII, кадъ є првоначелный єзикъ црквены кньига почео увлачити се у уста кньижевны людій и све више и више почео се є народнимъ говорима приближавати. Єзикъ овогъ периода, овай словенологъ „найстаріи" назива. Другій периодъ црквеногъ єзика продужава се одъ

[1]) Сопикова: Опытъ Россійской библіографіи. СПБ. 1813. часть 1. страна XLVII.

[2]) Труды Московскаго общества любителей Россійской словесности. XVII. Москва. 1820.

XIII до XVI столѣћа, т. е. до тогъ времена, кадъ су се црквене кньиге почеле печатати. Езикъ овогъ периода г. Востоковъ назива „средньій“, кои се у трааню XIV и XV столѣћа почео мѣшати съ народнимъ варіантима, кое су, како преписивательи у старе текстове тако и списательи у своя собствена сачинѣнія и прієводе уносили. Трећій періодъ продужава се одъ XVI столѣћа па до нашегъ времена, и обузима езикъ печатаны црквено-словески кньига, одъ времена, кадъ су се оне печатати започеле. Езикъ овай може се „найновіи“ езикъ назвати. Да примѣтимо іошъ и то, да е правописъ црквены рукописа и кньига ишао напоредъ съ измѣнама самогъ езика. — До данашнѣгъ времена, іошъ нема пуне исторіе несамо црквено-словенскогъ езика, но и већине други словенски говора. Зато, ово дѣлѣнѣ, кое е А. Х. Востоковъ направио, врло е корисно и у теорійскомъ и у чисто филологійскомъ одношеню; еръ оно дае основну мисао и главне моменте у развіяню несамо црквено-словенскогъ езика, но и свію други говора, кои су съ ньиме у естественой свези были. —

Пріе него што почнемо излагати судбину наши црквены кньига у онимъ землямa, у коима су се оне съ мислима и духомъ самогъ народа сродиле, нама е потребно да напоменемо, да средоточно мѣсто кньижевногъ дѣланя на овомъ езику, гдѣ е найбрижніе ово дѣланѣ было потпомагано одъ стране Срба и Бугара — есу словенски манастири у Светой Гори. Одъ свію ньи особито су знатни *зографскій* св. Георгія, кои е по туђеземнимъ преданіима 919 године сазиданъ, и *хилендарскій*. У овимъ манастирима и сада, као што се обште о томе мисли, налази се у заборавности и незнаню множтво споменика старе црквено-словенске кньижевности.

Бугари. Происхоћенѣ Бугара, као и уобште прва времена нъине историіе, дае широко полѣ за критичка истраживаня. Гунманъ, Енгелъ и други држали су овай народъ за неко турско племе; други пакъ говорили су, да су они финскогъ происхоћеня; трећи найзадъ мислили су, да су Бугари и Хазари едно и исто. Шафарикъ [1]), држи, да словенско племе, кое се е доцніе Бугари прозвало, преће у почетку VI столѣћа живлѣло е на сѣверъ одъ Дунава у садањој Влашкой, Молдавіи и южной Мацарской; послѣ у половини тогъ столѣћа оно е почело прелазити у Мизію, и несматраюћи на препреке Авара распространило се е по Македоніи и Грчкой; и да су га око половине VII вѣка волшки и уралски Бугари покорили, одъ кои е оно и добило свое име, но супротъ лишило ій е нъине народности и у свою прелило. Венелинъ, и они, кои се нѣга придржавају, признаю Бугаре за корените Словене. Ово послѣднѣ мнѣніе у наше време све већу и већу снагу добія. Но како му драго, али то е истинито, да су Бугари у IX вѣку већъ говорили словенскимъ езикомъ; еръ су у то време црквене књиге по кириловскомъ прієводу међу нъима были распространѣне.

Време, кадъ су Бугари христіянску вѣру примили, найстарія преданія односе IX вѣку, а наиме између 860 и 862 године, премда држе, да е христіянство међу Словенима и преће было. У 860 години бугарскій царъ Богорисъ или Борисъ, бывъ побуђенъ съ едне стране своіомъ сестромъ, коя е заробленa у Константинополю живлѣла и тамо се христіянской вѣри научила; а съ друге — гладомъ, кои е у то време у нѣговой землъи быо,

[1]) Safar. Slow. Star. Okr. II. Cl. III.

крстио се е у Константинополю и добио име своега при крштеню кума, тадашнѣгъ императора византійскогъ-Михаила. Треба примѣтити, да се е овай догађай и посланство Кирила и Методія ка Хазарима готово у едно време догодило. Може быти, да у лѣтописима и четемъ Минею у томъ случаю треба држати да се Хазари називаю Бугари? Ово израженѣ: „бесѣдовахꙋ во козаре азыкомъ словенскимъ“, обраћа на себе велику пажню. Да нису овдѣ два различна народа смѣшана уедно, и да ніе то одъ неспоразумлѣня произашло? Сачувало се е іошъ преданіе, да е императоръ Василіе, пріемникъ Михаила, у 867 години послао у Бугарску едногъ архіепископа и неколико епископа.

Последньой половини IX вѣка односи се такође распра константинопольскогъ патріарха Фотія и римскогъ папе Николе, коме одъ нъи мора Бугарска припасти? Тада е слушанѣ литурђіе на своме народномъ езику по найвише склонило бугарскогъ цара Михаила-Бориса, те е латинске свештенике изъ свое државе изагнао.

Послѣ тога у IX, X и до почетка XI столѣћа, Бугарска све еднако налазила се е у духовной зависности одъ источне цркве, негледаюћи на то, што су владатеньи бугарски непрестанце водили ратове съ Грцима. Такавъ е особито быо Симеунъ, векикій покровитель црквене кньижевности, кои е одъ 868 па до 942 године царовао. Подъ ньимъ е Бугарскомъ управляо нѣнъ собственый екзархъ, кои ніе быо константинопольскомъ патріарху подчинѣнъ, и имао е подъ своимъ управлянѣмъ десетъ епископа. Само се одъ себе разумѣва, да се е тада црквеный езикъ усрдно дотѣривао, премда е до насъ врло мало спо-

меника црквено-кньижевне раднѣ одъ тогъ времена дошло. Ако ништа, найпослѣ сви сада на то пристаю, да се е у Бугарской найпріе започело словенско богослуженѣ и кньижевность. У томе не двоуми ни Востоковъ ни Шафарикъ.

Томъ времену односе се први сотрудници препод. Кирила и Методія у прієводу кньига св. Писма: Гораздъ, Климентъ, Наумъ, Лаврентіе, Сава и Ангеларіе. Преданіе само имъ е една имена сачувало. Оно каже, да су ньи гонили Нѣмци у великой Моравіи, и да су они збогъ тога утекли у Бугарску и потпомагали тамо црквену кньижевность.

Преданіе сачувало намъ е іошъ много коешта о радньи на користъ кньижевности, сина михаилова (борисова) цара Симеуна, кои е покрстио Бугаре, и кога су нѣгови сувременици називали „кньиголюбецъ извыкши чести вса книги". О нѣму смо мало пріе мы већъ напоменули. Преданіе вели, да е онъ заповѣдио некомъ іеромонаху Григорію [1], те е онъ превео съ грчкогъ езика исторію црквену и грађанску, гдѣ е простравно описано узиманѣ Трое и дѣла Александра македонскогъ. Прієводъ овай дошао е до насъ међу многима другимъ чланцима у едномъ зборнику, кои е писанъ у другой половини XV вѣка, и тай се зборникъ овако натписуе: „книгы завѣта Божїа Ветхаго, сказующе образи Новаго завѣта истинꙋ, сꙋщꙋ, преложеныа отъ Греческаго въ Славанскый при кнази Блъгарьстѣмъ Симїонѣ, сынѣ Бориси, Григорїемъ Презвитеромъ, мнихомъ, всѣхъ церковникъ Блъгарьскыхъ церквїй, повелѣнїемъ того книголюбца

[1]) Све ово о раднями Григорія, Константина и Іована екзарха бугарскогъ, мы смо узели изъ сачиненія К. Калайдовића: „Іоаннъ Ѳкзархъ Болгарскій". Москва. 1824. in fol.

книзя Симїона, истинѣ же рещи боголюбца". Овай зборникъ налази се у московской архиви министерства иностраны дѣла. —

По заповѣсти истогъ Симеуна, у 962 години некій епископъ Константинъ, за кога веле, да е бѣо ученикъ Методія архіепископа моравскогъ, превео е съ грчкогъ езика на словенскій четири слова, коя е св. Атанасіе архіепископъ александрійскій противъ Аріяна сачинио. Рукописъ, у коиъ е овай пріеводъ до насъ дошао, налази се у патріяршкой библиотеци. По рѣчима К. Калайдовића, онъ е писанъ у XV вѣку, и врло е важанъ у филологійскомъ одношеню.

Но найважнія су, по мнѣнію нѣговомъ, у одношеню ка филологіи сачинѣнія на словенскомъ езику — Іована екзерха бугарскогъ, кои е у почетку X столѣћа живлѣо, а одъ ньи понайвише пріеводъ „Богословїа", кое е грчкій списатель осмогъ вѣка св. Іованъ Дамаскинъ, бывши іеромонахъ у лаври св. Саве сачинио (умрьо е посліе 754 године). Списакъ съ овогъ пріевода, повезаный собственомъ рукомъ патріярха Никона, К. Калайдовићъ нашао е 1813 године у патріяршкой (или синодской) библиотеци. Онъ е написанъ на великомъ табаку, доброгъ пергамена, у два столпа, са крупнимъ уставнимъ словима и односи се по нагађаню К. Калайдовића XII столѣћу. Да примѣтимо іошъ, да осимъ 48 глава, кое се у Богословію Іована Дамаскина налазе, у овомъ пріеводу, кои е Іованъ екзархъ правио, у горепоменутомъ списку прибавлѣно е іошъ 6 глава „о вѣри и воскресенїю", кое, по мнѣнію К. Калайдовића, не припада Дамаскину.

Друго тако исто важно сачиненіе Іована екзарха, есте „Шестодневъ". кои е изваћенъ изъ сачинѣ-

нія Василія великогъ, Іована златоустогъ, Северіяна, Аристотеля философа и други, и у нѣму се налази описано шесть дана твореня. Ово сачинѣніе саставитель посветио е Симеуну цару бугарскомъ, по свой прилици, ономъ истомъ, о комъ смо мало пріе имали рѣчь. За основъ овогъ свогъ сачинѣнія екзархъ бугарскій узео е знатно сачинѣніе Василія великогъ „бесѣде о шестодневномъ твореню свѣта', и користећи се другимъ списательима, стаставио е свое собствено расужденіе о овомъ предмету, кое е у старимъ списковима сачувано подъ овакимъ натписомъ: „Шестодненье, съписано Іоанномъ Презвитеромъ экзархомъ отъ светаго Василіа, Іоана (златоустогъ) Севріана (Северіянъ быо е епископъ гевалскій) Аристотелѣ философа и инѣхъ“. Посвећуюћи ово свое сачинѣніе бугарскомъ цару Симеуну, сачинитель смерно сличава га са црквомъ, коя е усрдствомъ богаты людій сазидана; но коіой е онъ за недостаткомъ крова исплео врхъ одъ сламе и корова, неодговараюћи величественимъ зидовима зданія. Уобште ово сачинѣніе врло е краснорѣчиво, оно е дошло до насъ у многимъ списковима; но найважніи е одъ свію онай, што е у патріяршкой библиотеци нађенъ. Онъ е написанъ на пергаменту, малогъ формата, са крупнимъ уставнимъ словима, и односи се 1262 годиниі. Списакъ овай написао е у Србіи некій Теодоръ Граматикъ, па збогъ тога и има у нѣму много србски рѣчій, кое се не налазе у онимъ списковима, кои су у Русіи писани. Овай списакъ, по свой прилици, донио е у Русію Арсеніе Сухановъ, и быо е у рукама патріярха Никона, и нѣговой васкрсенской, ново-ерусалимской библиотеци. Іованъ екзархъ бугарскій ніе само то написао. Онъ е іошъ превео сачинѣніе Іована Дамаскина: „о осамъ редова говора“, или грчку Граматику, и у некимъ случае-

нила показао е правила важећа за словенскій езикъ. На жалость, време намъ е сачувало само почетакъ одъ овогъ іовановогъ сачиѣнія (види гл. 5.).

Осимъ Граматике Іованъ екзархъ іошъ е превео дамаскинову *философію* „по славенскомꙋ азыкꙋ мкьомꙋдріє“, као што онъ самъ вели, у спис-ку московскогъ митрополита Данила (ум. 1593 год.). Она се дѣли на неколико глава и у ньой се налази „поднесеніє“ (посланіе) сачинителя епископу маюмскомъ Козми. У почетку Дамаскинъ расуждава о разуму и мишлѣню; опредѣлява науку, наставницу живота, казуе нѣно раздѣлѣнѣ, говори о нѣной користи, и сединяваюћи логичка умствованя съ филологиомъ, свршуе свое сачинѣніе прегледанѣмъ естествены поява. Нема системе, вели К. Калайдовићъ, нема реда у умопогледима; но често високе мисли сіяю.

У некимъ списковима налази се іошъ „слово на вшествіе (вознесеніе) Господа нашего Іисꙋса Христа“, кое се такође Іовану екзарху бугарскомъ приписуе. К. Калайдовићъ саглашава се и признае, да е оно подлинно сачинѣніе тогъ списателя; но двоуми да ли и друга два слова на преображенѣ и на текстъ изъ Іоанна (гл. XX. ст. 10 и 11), коя се такође томъ учителю приписую, — заиста нѣму припадаю.

Да примѣтимо, да Востоковъ и П. Строевъ двоуме, што се тиче старине овы сачинѣнія Григорія, Константина и Іована екзарха. Строевъ [1]) осланяюћи се на „Вѣстникъ Европе“ (1826 № 23. стр. 248) односи ій XII столѣћу.

[1]) Журналъ М. Н. Пр. 1834. за м. Фебр. Статія г. Строева: „Хронологическое указаніе матеріяловъ отечественной исторіи“ етс.

Самъ пакъ Симеунъ, као што преданіе свѣдочи, саставио е изъ златоустовы бесѣда зборникъ, когъ е онъ „Златоструй" назвао. По свой прилици, остатке овогъ сачиненія, Палацкій нашао е у едномъ латинскомъ рукопису одъ IX вѣка. Томъ времену, по мнѣнію Капена (библ. листы № 14) односи се: Псалтиръ одъ IX вѣка, кои се у публичной императорской библиотеци чува; житія светы одъ 4 до 31 Марта, бесѣде Іована златоустогъ, тридесетъ слова Григорія Назіянзина (Кап. биб. лис. № 7), кое све такође у IX столѣћу было е писано и т. д. Найзадъ томъ истомъ столѣћу припада пріеводъ Пендакта монаха Антіоха (К. Калайдовића: „Іоаннъ Экзархъ Болгарскій" стр. 12).

На скоро послѣ смрти Симеуна Бугарска потпадне подъ власть Грка. Іованъ Цимисхіе покоривши Бугарску подъ свою власть, по другій путъ изсели изъ Ерменске неколико павликіяна и насели ій у Бугарской. [1]) Одавдѣ се е ова секта, као што е познато, и по многима мѣстима Европе распространила. Бугарскій царъ Самуило, предузевши владу 978 године, управляо е надъ бугарскимъ народомъ 27 година, и зато време непрестано е водио ратъ съ Грцима и опустошио е быо: Тракію, Македонію, Тесалію, Грчку, и Пелопонезъ. На послѣтку, кадъ га императоръ Василіе II побѣди, онъ одъ муке умре. Одъ тогъ времена, т. е. одъ 1414 године Бугарска више одъ едногъ столѣћа и по мучила се е подъ грчкимъ игомъ. У почетку XI столѣћа, кадъ е Бугарска подъ грчко иго потпала сврщио се е првый пе-

[1]) Првый путъ они су насељни были у Бугарской іошъ у VIII вѣку подъ Константиномъ Капронимомъ.

рводъ нѣногъ књижевногъ рада. Послѣ овогъ догођая бугарску књижевность покрива мрклый мракъ и преданіе ћути и ништа о њой не говори.

При свршетку XII столѣћа [1]), а наиме у 1185 години Бугарска ослободила се е одъ грчкогъ ига. У време царованя Исака Ангела, рођена браћа Петаръ и Асенъ помоћу Половаца поврате своме народу независность. Асенъ постане после тога родоначелникъ племена Асенида. Послѣ смрти Асена, еданъ одъ нѣговы пріемника, Іованъ (или Калояни) премда е срећно водио ратове съ Грцима; но опетъ е искао помоћи одъ папе Инокентія III покорио се е нѣму и примио е одъ нѣга едногъ архіепископа и неколико епископа [2]).

[1]) Энцикл. Лексиконъ. томъ VII. ста. „Бугаре" В. Григоріева.

[2]) Остатци бывшегъ негда господства западне цркве у Бугарской остали су и досада. У Филипополю, а особито близу око нѣга има читава села у коима Бугари католичкогъ закона живе. Они врло мрзе на свое сународнике православне вѣре, немаю съ њима готово никаквы мѣшавина и неће да узимаю дѣвойке едны одъ други. Сви су они готово богати; но немаю цркава и школа, еръ имъ то не дозволява мѣстный грчкій митрополитъ имати. Римска пропаганда много се о њима стара. Она избира найдаровитіе младиће учи ій у Риму, а после тога шилѣ ій натрагъ, те догмате и обреде западне цркве по кућама толкую. Ови наставници стараю се о бѣднима, имаюћи на то подъ рукомъ особито назначену суму новаца. Никадъ бугаринъ католичкогъ закона не остае у дугу кодъ правительства или посебногъ лица. Сваке године, кадъ се пропаганда скупля у Риму, говори се слово и на бугарскомъ езику. „Де. н. Б. обр." В. Априловъ. Одеса. 1841.

У 1203 години сва ова земля потпала е подъ црквено управляпѣ трновскогъ примаса. Ова зависность ніе дуго траяла; еръ 1235 године царъ Іованъ Асенъ ослободи Бугарску одъ Латина и побуди константинопольскогъ императора Іована Дуку-Ватаци, те онъ призна независность бугарскогъ патріяха одъ грчке имперіе и ерархіе. Послііе премда се при свршетку XII столѣћа Бугарска и ослободила одъ грчкогъ ига; но потпавши подъ упливъ западне цркве, она ніе могла много у своіой кньижевности напредовати. За време овогъ западногъ владаня, словенскій езикъ морао е свагда уступати латинскомъ, како у црквеномъ употребляваню, тако и у кньижевномъ раду, премда у народу онъ е врло мало уштрба претрпио.

Ослободивши се изъ подъ уплива римске іерархіе, што се е, као што смо горе видѣли, у половини XI столѣћа догодило, Бугари мало по мало почну понавляти свою кньижевность по пређашнѣмъ на црквено-словенскомъ езику. У XIII и XIV столѣћу бугарски кнежеви, каошто су были душомъ предани ученю источне цркве, потпомагали су науке и свой народный езикъ и шиляли су свое синове у Константинополь ради образованя. Найважніи споменици црквено-словенскогъ езика, кои су до насъ одъ тогъ времена дошли, есу ови.

Іошъ у пређашнѣмъ периоду у IX вѣку у Бугарской започело се е было саставлянѣ и пріеводъ съ грчкогъ езика кньиге Кормчіе (Номоканона) [1]) т. е. збиръ правила светы отаца и учителя црквены. Кньига Кормчія саставляна е была

[1]) Обозрѣніе Кормчей книги. Соч. Бар. Разенкампфа. Мо. 1829.

крозъ много време, тако, да различни членци, кои су у нѣнъ саставъ унешени, немаю сви еднако происхођенѣ и припадаю, говорећи рѣчима Бар. Розенкампфа, не едномъ, него различнимъ временима, различнимъ сачинительима одъ првы вѣкова христіянства до времена кадъ е она подъ Алексіемъ Михаиловићемъ у Русіи првый путъ была напечатана. У XIII столѣћу спискови Номо канона были су преписивани и по Бугарской распростаняваня, и премда су и пређе могли быти занешени у Русію, но у томъ столѣћу за истинито и изъ поузданы дата зна се, да су пренешени. Кодъ Грка, испочетка, были су двѣ главне редакціе Номоканона или збира правила светы отаца: еданъ патріярха Іована Схоластика, а другій патріярха Фотія; па збогъ тога се и найдоцніи спискови на два главна раздѣла дѣле. Сабранѣ, кое е Іованъ Схоластикъ скупио, по рѣчима Бар. Розенкампфа морало е быти преведено пре фотіевогъ, и по свой прилици, то се е догодило при нѣговимъ пріемницима патріярху Стефану, Антонію и Николаю Мистику, кои су се много о Бугарской цркви старали.

Далѣ, томъ истомъ периоду односи се: рукописъ о „славенскимъ писменима“, кои е монахъ Храбръ написао. О времену, кадъ е онъ живио, лицу и догођаима нѣговогъ живота, мы іошъ засадъ немамо готово никакогъ положногъ знаня. Такође томъ времену припадаю пріеводи у рукопису Нила философа „*о осми помыслѣхъ*“, житіе св. Іована милостивогъ, пріеводъ съ грчкогъ езика исторіе Георгія Амартола и т. д.

Кириловска часть, коя е у тако названомъ реймскомъ еvангелію [1]) смѣштена, по свой при-

[1]) О нѣму е писао Сер. Строевъ у „Журн. М. Н. Просвѣщенія“. 1839. за м. Януарій, — и у „Сѣверной пчелѣ“. 1839. № 260.

лиця, томъ се времену односи. Реймско евангеліе, као што е познато, има двѣ части: кириловску и глаголску, и обѣ су у едну кньигу повезане. На нѣму, као што поуздано преданіе гласи, заклиньали су се француски кралѣви одъ Франциска II до Лудвика XVI, кадъ су се у Реймсу на царство вѣнчавали; па збогъ тога се у Француской овай рукописъ и назива le Texte du Sacre. Кириловска е часть одломакъ, кои е изъ бугарскогъ евангелія извађенъ. У овомъ одломку, евангелія разређена су не по евангелистима, него по дановима мѣсецій. У глаголской пакъ части, по извѣстію покойногъ Сер. Строева, налази се одломакъ изъ неке богослужебне кньиге, гдѣ су съ чтеніима изъ евангелія помѣшана и чтенія изъ старогъ завѣта. Дописъ, кои се кодъ глаголске части налази, дае знати, да се овай рукописъ 1395 години односи, и осимъ тога извѣштава, да е кириловску часть евангелія св. Прокопіе чешкій написао († 1035). Ово послѣднѣ извѣстіе писца, као што праведно г. Востоковъ примѣчава, лажно е, и опровргава се самимъ писанѣмъ руке, кое е много доцніе писано. Откудъ е овай рукописъ, много е нагађано было. У старо доба, едни, заедно съ Алтеромъ, мислили су, да су нѣга крстоносци узели изъ константинопольске ризнице софійске цркве, кадъ су 1240 године Цариградомъ овладали; други пакъ, заедно съ Добровскимъ утврђивали су, да га е св. Елена владательица србска францускомъ кралю Лудвику поклонила; трећи найзадъ, да га е Ана кћерь ярославлѣва у Француску однѣла и т. д. Сергіе Строевъ мисли, да се е овай рукописъ у Француской између 1545 и 1574 године появио, подъ кралѣмъ Хенрихомъ II за време архіепископства лотаринскогъ кардинала, кои га е могао у то време добити, кадъ е у Римъ

путовао, — а после реймской саборной цркви поклонити. Примѣтити треба, да су негда мислили, да е реймско евангеліе у време революціе изгублѣно; но после се е увидѣло, да то ніе истина. У 1843 години нѣга е г. Силивестаръ врло лѣпо у Паризу наштампао.

Затимъ XIV столѣћу односи се пріеводъ на црквено-словенскій езикъ хронике византійскогъ лѣтописца Константина Манасіе, кои е у првой половини тогъ столѣћа подъ бугарскимъ царемъ Іованомъ-Александромъ направлѣнъ. Овай пріеводъ у наше време обратио е на себе пажню многи учены людій, и зато мы ћемо о нѣму пространіе говорити. Ова хроника найпріе е написана на грчкомъ езику, красноречивимъ слогомъ, и притомъ у стиховима. Она се започинѣ описиванѣмъ створеня свѣта, обузима свештену исторію, троянскій ратъ, исторію римску и грчку до Никифора Вотоніята, кои е у Константинополю одъ 1078 до 1080 године царовао. До насъ су дошла два списка ове хронике на бугарскомъ езику. Обадва се они XIV столѣћу односе, слични су међу собомъ и врло важни како по лексико-граматичкимъ формама црквено-словенскогъ езика, кои е у нѣима употреблявань и на комъ се овдѣ предметъ свѣтскогъ садржая излаже; тако и по одношенію къ бугарской и руской исторіи, а особито у дописима, кое су преводители или преписиватели прибавляли, — што се много исторіе ова два народа тиче. Ови спискови налазе се, еданъ, у ватиканской, а другій у патріяршкой или синодской библиотеци у Москви. Првый одавно е већъ обратио на себе пажню учены словенолога. Нѣга е првый путъ Асеманіе описао, потомъ профессоръ бывшегъ виленскогъ университета М. Бобровскій (1820), и на основу нѣговы рѣчій ва-

тиканскій библиотекаръ Майо, а на послѣтку професоръ Шевиревъ у своме извѣстію „о Славянскихъ рукописяхъ Ватиканской библіотеки [1]). Овай є списакъ украшенъ са 67 фигура, коє, премда се толико не одликую лѣпотомъ; но по свѣдочанству г. Шевирева добро су се сачувале боє и тиме су особито важне, што намъ дају понятіе о ношньи бугарской и грчкой XIV вѣка, а неке се одъ ньи къ догођаима изъ руске исторіє односе. Таково є, на прилику, „изображенѣ бугарскогъ цара Іована-Александра, крштенѣ Руса, рускій плѣнъ (война съ Русима)“ и т. д. Другій списакъ овогъ црквено-словенскогъ прієвода манасійногъ лѣтописа нашао є мѣсто-пресѣдатель московскогъ друштва исторіє и старина г. Чертковъ у патріяршкой библиотеци. Овай рукописъ, као што г. Чертковъ нагађа, донио є изъ Свете Горе изъ хилендарскогъ манастира у Москву Арсеніє Сухановъ, кога є, као што знамо, патріярхъ Никонъ ради купованя различны црквены кньига на истокъ шиляо. Далѣ, савъ овай рукописъ, као и савъ зборникъ у комъ се онъ налази, укорио є своимъ рукама патріярхъ Никонъ. Да примѣтимо, што у ономъ списку у ватиканской библиотеци нема прві листова, а у ономъ, што є у патріяршкой, сви су листови у цѣлости сачувани. Г. Чертковъ издао є описаніє обадва ова списка у свомъ сачинѣнію: „о переводѣ Манасійной лѣтописи по двумъ спискамъ Ватиканскому и Патріаршей библіотеки съ очеркомъ исторіи Болгаріи“ (Москва 1842 in 4), и забилѣжио є оне примѣдбе словенскогъ преводителя или преписивателя, коє се къ бугарской и руской исторіи односе. У другомъ сачинѣнію г. Черткова: „о войнѣ великаго князя Святослава Игоревича противъ Болгаръ и Грековъ“ (Москва. 1843 in 4)

[1]) Журналъ Министерства народнаго просвѣщенія. 1839 г. за м. Май.

налази се такође много примамљивы подробностій о бугаро-словенскомъ прієводу манасійногъ лѣтописа.

Уобште одъ половине XIII па до краія XIV столѣћа црквено-словенска књижевность цвѣтала є у Бугарской, премда време, а особито посліє тога наступивше турско владанѣ, н'є намъ готово никаквы споменика одъ нѣ заштедило. Истина, многи се одъ њи у архивама православны манастира у Бугарской [1]) и Светой Гори налазе; но учени људи іошъ нису тамо завирили и испитали. Сачувало се преданіє [2]), да су Турци, у време маџарскогъ краља Матіє Корвина писали своє дипломе на бугарскомъ, т. є. старо-словенскомъ єзику, и да є самъ овай краль тай єзикъ знао. У 1392 години Баязитъ сасвимъ покори Бугарску. Одъ тогъ времена образованѣ у Бугарской, а заедно съ њиме и обрађиванѣ црквеногъ єзика брзимъ є коракомъ къ упатку пошло, шта више, и многи су Бугари мухамеданство примили. Одъ XVI столѣћа књижевно дѣланѣ кодъ тогъ народа сасвимъ се є прекратило, премда є онъ у свему вѣранъ православію остао. У наше време ново-бугарска књижевность подиже се, но не на црквеномъ, а на народномъ єзику. Найважніє свѣдочанство овогъ подизаня єсте прієводъ новогъ

---

[1]) А особито у рильскомъ манастиру у Македоніи, кои се тако зове одъ планине Риль (Orbelus), у коіой є онъ сазиданъ. Овай є манастиръ основао, као што гласи преданіє, пр. Іованъ родомъ бугаринъ, кои є 846 г. умръо. Онъ се користує правомъ ставропигіялногъ монастира. У нѣму има 150 калуђера и сви су Бугари. Служба се у нѣму на црквено-словенскомъ єзику свршава.

[2]) Schaffarik: Gesch. d. Sl. Spr. und lit. стр. 224.

завѣта на ново-бугарскій говоръ, кои е пріеводъ калуђеръ Неофитъ направио, но онъ се већъ исторіи црквено-словенскогъ єзика не односи.

Срби и *Хорвати* (Кроати). У 640 години императоръ Ираклiе позове Хорвате и Србе изъ Бѣло-Хорватске и Бѣло-Србiе, да му имперiю одъ Авара бране. Ова племена найпрiе населила су се између Дрине и ядранскогъ мора, а послiе и даљ су се раширила. Доцнiе србо-хорватско племе распространило се є одъ Бугарске, па до ядранскогъ мора, заузело є Македонiю, Епиръ, и прострло се до Дунава и Кулне.

Почетакъ христiянства у Србiи и Хорватской односи се епохи, кою исторiя точно опредѣлити не може. Туђи лѣтописци говоре, да се є христiянство кодъ овогъ народа іошъ у VIII вѣку започело, т. є. одмахъ послiе доласка нњиногъ у Илирикъ и притомъ одъ источне грчке цркве. Енгелъ [1]) супротъ вели, да є то было покушавањ епископа западне цркве. Преданiе вели іошъ, да су Бугари послiе оставили христiянство (Мацеєвскій мисли, да су само одъ Грка отпали) и у пређашњ свое стањ повратили се. Но како му драго, али истинито се зна, да су Срби потпуно сви 868 године у време грчкогъ императора Василiя примили христiянство и притомъ одъ грчки свештеника. Да примѣтимо, да Кирилъ и Методiе нису никадъ у Србiи и Хорватской были. Одъ X столећа започело се є између ова два племена религиозно дѣлењ и у XIII и XIV столећу ова су се сасвимъ єдно одъ другогъ одѣлила. Далмацiя и Хорватска уза Саву са приморскимъ варошицама присаєдинили су се западной цркви,

[1]) Engels Geschichte v. Ungern und d. Nebenland. часть II. страна 453, 62. III. 180.

а права Србія и дѣо Босне остали су вѣрни источной цркви.

Посліє овогъ црквеногъ раздѣлѣня глаголска азбука удомаћила се є кодъ Далматинаца и Хорвата, а кириловска остала є само кодъ Срба. Глаголска азбука была є некадъ и кодъ илирійски Словена уведена, но доцніє све више и више была є притѣснявана и на послѣтку само є у некимъ мѣстима Далмаціє и Истріє заостала. Да примѣтимо, да є папа Инокентіє IV найвише у томе радио, те се є глаголска азбука међу овимъ племенима увела, єръ є онъ 1245 године дозволио, да они литурђію по глаголскимъ кньигама свршавају (ви. гл. 5).

Срби испочетка заєдно съ Бугарима потпали су были подъ власть грчке имперіє; но око половине XI столѣћа подъ владомъ породице Немањића они су се савршено ослободили. Одъ тогъ времена започинѣ се историја Србіє, као независнѣћe државе. Подъ владомъ царева изъ немањићева племена Србія далеко є была раширила своє предѣле; но наскоро послѣ, на свршетку XIV и у почетку XV столѣћа она є заєдно съ Бугарскомъ и некимъ дѣломъ Далмаціє и Хорватске потпала подъ Турке, кои су своіомъ свеистребљујућомъ влашћу надуго умный развитакъ кодъ Срба зауставили, а уєдно са тиме и кньижевну радњу на црквеномъ єзику прекратили [1]).

Найболѣ є србска кньижевность цвѣтала одъ почетка XIII па до свршетка XIV столѣћа, премда се є она много пређе започела. Найстаріи

[1]) Опытъ изложенія литературы Словенъ въ ея главнѣйшихъ епохахъ. Сочин. В. Григоровића. Казань. 1843 год.

споменици србске црквено-словенске кньижевности, кои су до насъ дошли односе се XIII столѣћу. Споменици ови єсу „Шестодневъ" Василія великогъ одъ 1262 године и „Апостолъ" одъ 1324 године. Одмахъ посліє тога иде спомеиикъ, кои є такођe на црквеномъ єзику писанъ, но има мѣшавине и изъ народногъ. Овай споменикъ єсть: „Родословъ", когъ є архієпископъ србскій Данило, суврeменикъ цара Уроша, Драгутина, Милутина и Стефана дечанскогъ написао. Онъ се односи къ времену између 1272 и 1336 године и у нѣму є описанъ животъ овы царева. Копитаръ мисли, да є тай истый архієпископъ Данило и кньигу Кормчію првый путъ превео. Томъ времену такође односи се сачинѣніє, кое є такимъ истимъ єзикомъ писано. Ово сачиненіє єсте „Лѣтописъ", кои се изъ неколико листића састои. Мало доцніємъ пакъ времену односи се тогъ истомъ реда кньига по имену „Цароставникъ", у коіой се набраяю цареви србски, грчки, бугарски и руски. Но найсяйнія єпоха црквено-словенске кньижевности кодъ Срба єсте царованѣ првогъ србскогъ цара Душана силногъ или могућегъ (1336—1356). Тада є много црквены кньига съ грчкогъ єзика было преведено и у великомъ брою єкземплара преписивано. Познато є, да митрополитъ Кипріянъ, кои є 1376 године изъ Србіє у Русію прешао, донио є са собомъ много црквены кньига.

Но наскоро посліє тога настала су рђава времена за Србію, появе се Турци и подъ фанатичкій ньинъ мачъ сва словенска племена поредъ Дунава живлѣћа морала су подлећи. Турско иго зауставило є развитакъ кньижевне раднѣ како кодъ Срба, тако и кодъ Бугара. Одъ свршетка XVI столѣћа сва дѣйствованя на користь кньижевности ограничавала су се преписиванѣмъ не-

ки и то найпотребны богослужебны кньига. Исто тако турска власть была е погибална и по одношенію према остатцима старе србске кньижевности; већину споменика, они су или огнѣмъ сагорѣли, или разваліюіоћи цркве и манастире заедно и нъи истребляваји. Може се рећи, да у битки на косовскомъ полю (1389 год.), гдѣ е Муратъ послѣднѣгъ цара србскогъ Лазара заробио и посѣкао; но гдѣ е такође и самъ одъ руке србина Милоша Обилића погинуо,— нанешенъ е быо првый, а уедно и послѣдньій ударъ свимъ унутрашньимъ силама тогъ народа. Одъ тогъ времена србска кньижевность тиняла е само у некимъ манастирима и у Светой Гори, гдѣ се е и у XV столѣћу словенска литература многимъ прієводима съ грчкогъ езика обогатила. Одатле су они пренешени у Русію.

Неки мали остатци цвѣтаюће некада србске кньижевности, по рѣчма архимандрита Раића сачинителя србске историіе, кога Шафарикъ у своіой исторіи приводи — и садъ се по некимъ србскимъ манастирима чуваю, као: у србской лаври Студеници (Studenica), у Дечанима и у Ипеку (у Епиру т. е. Албаніи), гдѣ су пређе патріярси србски живѣли. Могуће е, да се таки остатака налази и по словенскимъ манастирима у Светой Гори. Но то іощъ ніе испитано ни пронађено.

Да примѣтимо, да одъ 1493 године у Црной Гори и другимъ мѣстима око Србіе, као и у Венецін и Угровлахіи (одъ 1512) появиле су се кньигопечатнѣ, у коима су црквене кньиге са кириловскимъ словима печатане и по словенскимъ придунавскимъ землям распространяване. У наше време већиномъ у Србіи по црквама употребляваю се кньиге кіевске и московске кньигопечатнѣ.

У Руссіи црквено-словенскій езикъ сасвимъ е друкчію судбину имао, него кодъ Бугара и Срба. Онъ е овдѣ нашао обширно и слободно полѣ, на комъ е несамо потпуно и многострано свое лексичке и граматичке корене могао развити, него е како у црквено тако и у народно употреблявањѣ ушао.

Преданія и казиваня лѣтописаца о томе, како е и при каквимъ околностима Русія примила христіянску вѣру свима су позната. Да примѣтимо само то, да кадъ су они примили вѣру по ученю источне цркве; тада су уедно примили и богослуженѣ на словенскомъ езику, што е было узрокъ, те се е црквена кньижевность и кодъ ньи побудила и іошъ више распространила. Може се мислити, да у самомъ почетку найпотребніе за богослуженѣ кньиге у Русію донешене су изъ Бугарске. Потомъ оне су преписиване и по црквама и парохіяма распространяване, и такимъ начиномъ кньижевность на црквеномъ езику за кратко време кодъ ньи се е одомаћила. Изъ различны мѣста у старимъ рускимъ лѣтописима, мы видимо, да е великій кнезъ Владимиръ Светославићъ, а особито нѣговъ синъ Ярославъ Владимировићъ много су размножаваню кньига помагали. „И въ Ярославъ, вели лѣтописацъ Несторъ [1]), люба церковные уставы и книги прочитаа и собра писцы многи и прелагаше отъ Грекъ на Словенское писаніе, и списаша книги многи, Ярославъ же сей любаше книги ѕѣло и многи написавъ, положи въ сватой Софіи Церкви“. Исто тако преданіе говори о св. Еѵросиніи кћери кнеза полоцкогъ, коя се е данъ и ноћь трудила и црквене кньиге преписивала.

---

[1]) Несторъ по никоновскомъ списку. стр. 134.

Средина кньижевногъ развіяня и рада на црквеномъ езику у Русіи у XI, XII и до пола XIII столѣћа, быо є Кіевъ, а особито печерскій манастиръ, премда се є кньижевность тада и у сѣверной Русіи была распространила, као на прилику, у Новгороду и по другимъ мѣстима. У печерскомъ манастиру одъ самогъ почетка врло су усрдно црквене кньиге преписивали. Преданіе насъ извѣштава, да є инокъ Иларіонъ преписивао кньиге, Никонъ повезивао и укоравао, а Теодосіе прео одъ вуне дретве за повезиванѣ. Туна є инокъ Григоріе каноне светима сачинявао; туна є Несторъ, рускій лѣтописъ започео; туна су се Симонъ и Поликарпъ трудили и Патерикъ саставляли. Мало по мало зародивша се у печерскомъ манастиру кньижевность распространила се є и по свой Русіи, премда до половине XIII столѣћа, кадъ су Монголи савъ Кіевъ разрушили — манастиръ овай свагда є имао првенство у томъ одношеню.

Найстаріи спомепикъ црквено-словенске кньижевности, кои є у Русіи писанъ — есте тако названо остромирово Євангеліе. У нѣму ни су сва Євангелія и не у обичномъ реду евангелиста, а само нека евангелска чтенія на неке дане и празнике [1]). Рукописъ овай писао є ђаконъ Григоріе у Новгороду 1056—57 године, за тамошнѣгъ старѣшину Остромира, на читавомъ пергаментномъ

---

[1]) Тако су разређени, по примѣдби г. Востокова, сви стари рукописи евангелія. Овай редъ разређиванія по евангелистима, већиномъ налази се само у рукописима одъ XV и рѣтко по гдѣкои одъ XIV вѣка. Да примѣтимо, да све, што смо о остомировомъ евангелію писали, узели смо изъ предговора А. Х. Востокова къ изданію „остромировогъ евангеліа“ 1056—57 год. СПБ. 1843, in 4°. —

табаку, лѣпимъ уставнимъ словима, на два стол-па. Овай рукописъ нашао е быо Я. А. Дружининъ у соби императорице Екатарине II посліе нѣне смрти; а 1806 године онъ е изнешенъ быо предъ императора Александра, кои е заповѣдио, да се публичной императорской библиотеци преда на чуванѣ. Евангеліе ово пређе е припадало новго-родской софійской саборной цркви, као што то доказуе натписъ одъ XVI вѣка, кои се на првомъ листу налази. „Премда е писацъ быо словено-русъ, вели г. Востоковъ, као што се то изъ неки особиты одличностій рускогъ езика види; при свемъ томъ убоште онъ е сачувао найстаріи пра-вописъ словенскогъ езика, кои е у другимъ до-цніимъ рукописима више или манѣ измѣнѣнъ, за-то е тай рукописъ особито и важанъ, као най-ближіи споменикъ почетка кньижевности црквe-но-словенскогъ езика. Езикъ, кои е у овомъ ру-копису, може се назвати правый црквево-словен-скій езикъ, т. е. онакавъ, кои се е у црквенимъ кньигама Словена грчко-источне цркве сачувао, па когъ му драго племена бугарскогъ или панон-скогъ онъ быо". Да примѣтимо, да е остромирово Евангеліе 1843 године г. Востоковъ издао. Къ томъ изданію онъ е прибавио грчкій тексъ Еван-гелія, граматичка правила словенскогъ езика изъ самогъ текста извађена и рѣчникъ.

Готово исто су тако стара два зборника, у коима се налазе изводи изъ св. Писма и св. ота-ца, кои су за вел. кнеза Светослава Ярославића написани: еданъ е 1073 године ђаконъ Іованъ пи-сао, а другій 1076 године, по свой прилици, тако-ђе онъ. Првый одъ нъи пронашао е К. Калайдо-вићъ 1817 године, и садъ се у нововоскресенскомъ іерусалимскомъ манастиру близу Москве чува; а другій пређе е быо државногъ историографа кн.

Шчербатова, а садъ се у библиотеци Ермиташа чува. —

На послѣтку XI столѣћу односи се іошъ „Поученіе архіепископа Лоуки къ братии". Овай Луко, кои се Жидята или Жирята звао, быо е архіепископъ новгородскій и живио е у време Ярослава I и нѣговогъ сина Владимира кнеза новгородскогъ. П. Строевъ ово поученѣ приписуе доцніемъ времену.

У XII и XIII столѣћу црквено-словенска кньижевность кодъ Руса доста се е распространила. Найстаріи споменици, кои су до насъ одъ тогъ времена у подлинику дошли, есу: 1) Евангеліе, кое е 1125 године за великогъ *кнеза Мстислава Владимировића* написано и кое се сада у московской архангелской саборнойцркви чува; 2) диплома, кою су новгородскій кнезъ Мстиславъ Владимировићъ и нѣговъсинъ Всевол одъ (између 1128 и 1132 г.) новгородскомъ юрієву манастиру дали. Каченовскій двоуми о нѣной подлиности; а П. Строевъ вели, да е то найстарія диплома, коя особиту пажнѣю заслужуе; 3) Евангеліе одъ године 1143 припадаюће патріяршкой библиотеци у Москви [1]).

[1]) Осимъ овы споменика словенске старине іошъ су познати: 1) Натписъ на тмутороканскомъ камену, кои се у керченскомъ музею чува и гласи о томе, како е кнезъ Глѣбъ мѣрио море (тавр. Босфоръ). О подливости овогъ натписа многи двоуме. 2) Крстъ св. Еуфросиньіе, кои се у Полоцку налази съ словенскимъ потписомъ одъ 1162 год. 3) Натписъ одъ 1171 год. на тако названомъ рогволдовомъ камену по имену кнеза полоцкогъ Рогволда. Овай каменъ налази се на путу идући изъ Орше (у могилевской губерніи) у Минскъ. 4) Договоръ кнеза Мстислава съварошію Ригомъ одъ 1229 године и т. д.

Одъ кньижевны дѣла, кои су до насъ одъ тогъ времена, но не у подлинику, а у доцнiимъ рукописима дошла, найвише су важна [1]:

1) Се повѣсти временныхъ лѣтъ, откꙋда пошла есть Рꙋсскаа земла, кто въ Кïевѣ нача первѣе княжити и откꙋда Рꙋскаа земла стала есть", сач. преподобногъ Нестора инока кіево-печерскогъ манастира (ум. 1110 г.). Несторовъ лѣтописъ, као што е познато, дошао е до насъ у рукописима одъ XIV, XV и после долазећи столѣћа и притомъ ніе самъ, него уедно съ повѣствованьима нѣговы наставляча. Томъ истомъ иноку Нестору приписую житіе св. Теодосія и повѣсть о кнежевима Борису и Глѣбу. 2) Паломникъ или путованѣ игумана Данила у Палестину (ок. 1105 г.). 3) Поученѣ своіой дѣци вел. кнеза Владимира Маномаха, кое е до насъ у рукопису одъ XV вѣка дошло. 4) Слова, поученя и казиваня, канони и молитве Кирила епископа туровскогъ (ум. 1182 г.), кое е К. Калайдовићъ издао у кньизи „Памятники Русской словесности XII вѣка", и надъ коима, по рѣчма П. Строева, критика и филологія има да се много труди. 5) Патерикъ печерскій или житія светы и препо-

[1]) Тако, као што е наша намѣра показати само общту судбину црквено-словенскогъ езика и прегледати суврсмена мнѣнія о томе предмету; зато мы не можемо овдѣ потпуну историю црквене кньижевности представити, а морамо ограничити се и само показати найважніе фактове. Пространо о свему томъ треба да се говори у исторіи руске кньижевности, коя е до Ломоносова была особита (руска) грана црквено-словенске кньижевности са некимъ малимъ изузетцима. За руководство у овомъ прегледу было намъ е „Хрон. ук. м. и. л." (Ж. М. Н. П. 1834. Февруарій).

добны людій кіево-печерскоть манастира, кой су іошъ Симонъ епископъ суздальскій и Поликарпъ архимандритъ печерскій започели писати. Потпуно е историю текста и редакціе Патерика разабрао г. Кубаревъ (Ж. М. Н. П. 1838. Окт). 6) Кньига Кормчія (или Номоканонъ), кою е по рѣчима П. Строева првый путъ 1270 године у рукопису добао изъ Бугарске кіевскій митрополитъ Кирилъ. Найстаріи рукописи ове кньиге кодъ Руса есу: новгородскій и рязанскій (1282—1284). Доцніимъ пакъ временима односе се различне редакціе кньиге Кормчіе.

У другой половини XII столѣћа Кіевъ се е већъ почео клонити къ упатку у политичкомъ одношеню. Мѣсто тога, средина живота управо сѣверо-рускогъ започне се подизати на сѣверу, и то, испочетка на неко време у Владимиру, потомъ у Костромy и Твери и на послѣтку у Москви. Послѣдньій, може се рећи, самртный ударъ наніели су Монголи Кіеву у 1240 години, кадъ су га опустошили и сагорѣли. Мало послѣ тога отму га Литовци, потомъ Поляци и такимъ начиномъ Кіевъ е три вѣка и по одѣлѣнъ одъ Русіе быо. Русія пакъ супротъ одъ прве половине XIV столѣћа, т. е. одъ времена Іована Калите (1228—40) почела е єднако све више и више у политичкомъ и грађанскомъ одношеню утврђавати се. Очевидно, да развіянѣ и напретци црквено-словенскогъ езика морали су се тада на сѣверу у Москви и Владимиру станити; еръ на югу владанѣ западногъ свештенства и появлѣнѣ уніе осметали су томе.

Такимъ начиномъ другій, управо рускій [1]) периодъ црквено-словенскогъ езика започео се е

[1]) Да се опоменемо, да е на свршетку XIV столѣћа Србія и Бугарска потпала подъ Турке. Да узмемо у саображенѣ іошъ и то, да е куликовска битка 1380, а косовска 1388 год. была, — готово у єдно време.

у XIV столѣћу. Читатель види, да мы у томъ случаю остаемо вѣрни дѣлѣню А. Х. Востокова, кое смо горе навели. Мы ћемо пакъ продужити овай периодъ не до XVI, него до пола XVII столѣћа. Поправка црквены кньига, кою е Максимъ гркъ у половини XVI столѣћа учинио, такође као и ньино печатанѣ, кое се е готово тада догодило, ніе учинило тако яку измѣну, коя е около половине XVII столѣћа произишла, съ едне стране збогъ тога, што су изъ Кіева у Москву учени малоруски богослови дошли, а съ друге — збогъ тога, што су тада потпуно све кньиге поправлѣне, као што е іошъ Никонъ быо намѣравао, и найзадъ збогъ тога, што е одъ тогъ времена црквеный езикъ започео више и слободніе приближавати се народномъ говору. Тада су свештени пастири започели на рускомъ езику писати и угледъ црквеногъ краснорѣчія на народномъ езику представляти. —

Найважніи споменици црквено-словенске кньижевности, кои су до насъ одъ XIV па до половине XVII столѣћа дошли, есу ови: 1) *Хождеріе* (т. е. путованѣ) у Іерусалимъ *Стефана новгороћанина* (около 1349 г.), кое е много наликъ на даниловъ Паломникъ. 2) 1370 години односи се найстаріи рукописъ *Палея* (одъ *παλαιός* — старый), т. е. некогъ особитогъ реда лѣтописи, кои іошъ нису разабрани. 3) *Грамоте* и *поученя Алексія* сверусійскогъ митрополита, кои е 1378 године умръо. 4) 1377 години односи се *найстаріи рукописъ несторосогъ лѣтописа*, кои е калуђеръ *Лаврентіе* написао. 5) Пріеводъ поеме Георгія Писида никомидійскогъ митрополита по имену „*Похвала Богу*“, кою е некій *Димитріе Зоографъ* превео (1385 год.). 6) *Хождечіе у Цариградъ* митрополита *Пимена* (1390 г.), кое е бывши съ ньиме ђаконъ Игнатіе описао. 7)

Сачинѣнія митрополита Кипріяна (ум. 1406 г.) знатногъ човѣка у исторіи руске цркве. Онъ є превео съ грчкогъ єзика *Служебникъ*; различне *чинове* и *молитве*; сачинио є житіє св. митрополита Петра; *простително слово*, коє є надъ гробомъ нѣговимъ читано, и осимъ тога онъ є са собомъ донио много црквены рукописа изъ Србіє. 8) Сачинѣнія кієвскогъ митрополита *Григорія Цимблака* (1419 г.), мужа по израженю лѣтописа „*зѣло книжнаго*" (различна нѣгова поученя, житія и т. д.). 9) *Писма* и *поученя* митрополита *Фотія* (ум. 1431 г.). 10) *Повѣсть о флорентійскомъ сабору* монаха *Симеуна*, кои є заєдно съ митрополитомъ Исидоромъ у Италіи на сабору томъ быо (1440). 11) Канони и житія различны преподобны и светы людій руски сач. *Пахомія Логотета* светогорскогъ калуђера, кои є у Новгороду и Москви живио (1459—61). 12) *Писма* митрополита *Іонє* (ум. 1461). 13) 1460 години односи се прва потпуна редакція Патерика печерскогъ, коя є саставлѣна была у Кієву и у то време пренешена у Москву. 14) *Хожденіє* у Палестину *Василія* московскогъ госта (1466). 15) казиванѣ трговца *Атанасія Никитина* о четирегодишнѣмъ путованю нѣговомъ по Индіи (1468). 16) *Писма Васіяна Рило* ростоскогъ архієпископа (ум. 1481) шиляна у Угру великомъ кнезу Іовану III, и осимъ тога три нѣгова поученя и житіє св. Пафнутія боровскогъ. 17) 1494 години односи се између осталы найстаріи рукописъ *Хронографа*, т. є. свеобште исторіє руски предака. 18) 1499 години односи се првый потпуный рукописъ *Библіє* (а другій 1558 г.). 19) *Писма* и *Пасхалія* на 70 година *Генадія* архієпископа новгородскогъ (ум. 1506) познатогъ гонителя еврейске јереси. 20) Зборникъ *житія светы пустиножителя*, сач. монаха *Нила Полева* (1514). 21) Сачинѣнія *Іосифа Санита* игумана

волоколамскогъ (ум. 1515) знатногъ полемика и обличителя новгородске еврейске ереси. Онъ е написао книгу *„Просвѣтитель“* (т. е. збиръ обличителны слова противъ те ереси), писма различнимъ лицима и *два завѣштаня съ прибавлѣніима* (т. е. уставъ іосифовогъ манастира). Уобште мы морамо примѣтити, да одъ XVI столѣћа, па до пола XVIII брой сачиньнія и прѣвода на црквенословенскомъ езику, како духовногъ тако и свѣтскогъ садржая много се е увелично, тако, да мы не можемо о свима спомеництма напоменути, него само о онима, кои су найважніи. Таки су: 22) Сачиньнія *Максима грка*, светогорскогъ калуђера, кои е 1506 години дошао у Москву, а у 1556 години умръо е. Онъ е првый, по налогу великогъ кнеза Василія IV Іовановића и митрополита започео црквене, тада іошъ у рукопису налазеће се книге поправляти одъ погрѣшака, кое су преписиватељи были направили. По рѣчима П. Строева, „нѣгова *слова и главизне* (на брой 140) полемичкогъ, учителногъ и филологійскомъ садржая и т. д. (у XVII вѣку) имале су готово канонычке достоянство. За црквену историю, сувремена мнѣнія и народну характеристику тамо се много примамльивы знаня налази“ [1]). Изъ максимовы прѣвода, кое е онъ са своима помоћницима: Димитріемъ, Василіемъ и Силваномъ правио, познати су: толкованый Псалтиръ, толкованый Апостолъ, бесѣде св. Іоана златоустогъ на Евангеліе Матея и Іована и т. д. 23) Сачиньнія митрополита *Макарія* (1542—64). Нѣговъ *Стоглавъ* (узаконѣня сабора, кой е 1551 године у Москви державъ), окружне *грамоте* и *писма* свѣдоче о нѣговомъ разуму и старанію за црквено уређенѣ. Онъ е саставіо „Великія книги правила келейнаго и пѫтнаго“, у коіой е,

[1]) Журналъ М. н. п. 1834. м. Февруарій стр. 161.

по рѣчима П. Строева, потпуный уставъ и уређенѣ тадашнѣ цркве. Найважніе пакъ сачинѣніе тогъ митрополита есте „*Четьи Минеи*“ одъ 12 врло велики фоліянта, т. е. као што е у предговору речено „своръ всѣхъ книгъ чтомыхъ, которыя въ рѹской земли обрѣтаются“. „Залуду неки мисле, вели П. Строевъ, да се у овимъ исполинскимъ Минеима само една житія светы налазе: то е найскупоцѣнія енциклопедія кньижевности тогъ времена“ [1]. Да примѣтимо іошъ, да су подъ надгледанѣмъ овогъ іерарха саставлѣне были „*Степене кньиге царскогъ родословія*“ (одъ 17 степена), кое су пређе митрополиту Кипріяну приписивали. 24) Писма цара Іоанна Василѣвића кнезу курбскомъ и у манастиръ кириловъ и троицко-сергіевъ и т. д. (ум. 1584). Наша намѣра ніе та, да потпуно све споменике црквено-словенскогъ езика изложимо; зато ћемо при свршетку овогъ прегледа споменути накратко о сачинѣніима патріярха Никона. Онъ е изнова започео црквене кньиге и рукописе поправляти, самъ е писао различна поученя и дипломе, саставио е збиръ руски лѣтописа, кои се зове „*никоновъ описакъ*“ и уобште много се е на користь цркве трудио. По нѣговой заповѣсти іеромонахъ Арсеніе Сухановъ путовао е по Грчкой и Светой Гори и црквене кньиге и рукописе куповао, а то е много помогло, те се е патріяршка библиотека обогатила.

Утомъ при свршетку XVI столѣћа православіе, не гледаюћи на сметнѣ католика и уніята, изнова почне се утврђавати и све веће и веће право у Кіеву и уобште у западной Русіи придобіяти. Уедно са тимъ и кньижевность на црквеномъ езику све већма и већма овдѣ се е ра-

---

[1]) ibidem стр. 169.

спространявала. У Лвову, Острогу и Кіеву завеле су се тада кньигопечатнѣ; а такође тада су се появила и прва покушаваня, да се граматичке форме определе и рѣчникъ црквено-словенскогъ езика напише. у XVII вѣку кіевска колегія, кою е, као што е познато, Петаръ Могила много потпомагао, до тога е раширила кругъ свое раднѣ, да око половине XVII столѣћа дотѣриванѣ црквено-словенскогъ езика на югу Русіе — у Малорусіи, доста се е было развило. Ово развіянѣ започело се е у XVI столѣћу, а особито се е распространило у другой половини XVII столѣћа у Кіеву и Москви (куда су се изъ Кіева многи учени малоруски богослови преселили) и продужавало се е до половине XVIII столѣћа, а тада се породи чисто руско духовно краснорѣчіе, кое е особита грана у општимъ судбама црквено-словенскогъ езика. Да се опоменемо имена: Лавревтія Зизанія. Кирила Транквилиона, Захаріе Копистенскогъ, Памве Беринде, Мелетія Смотрицкогъ, Петра Могиле, Епифанія Славинецкогъ, Симеуна Полоцкогъ, Іоаникія Голятовскогъ, Инокентія Гизіеля, Лазара Барановића, Антонія Радивиловскогъ, Теофана Прокоповића и други. Ова имена могу намъ дати понятіе о томе, како е великій развитакъ црквено-словенскій езикъ у южной-малой Русіи приузроковао.

Изъ овогъ малогъ прегледа, мы видимо, да до половине XVII столѣћа на црквеномъ езику само су готово Великоруси писали; а одъ половине тогъ столѣћа, па до половине XVIII опъ се е и подъ перомъ Малоруса распространио, кои су у Москви много о црквенимъ дѣлима радили. Одъ половине XVII столѣћа, кадъ се е духовно краснорѣчіе на народномъ езику започело, чему е почетакъ іошъ подъ Петромъ великимъ у про-

повѣдима тогъ времена учинѣнъ — црквеный езикъ у сачинѣніяма свѣтске кньижевности и духовногъ ораторства замѣнѣнъ е народнимъ рускимъ езикомъ; а онъ остане само достоянѣ цркве.

Граматике и рѣчници црквено-словенскогъ езика.

Граматике.

1. Мы смо већъ видѣли, да прво покушаванѣ опредѣлити граматичке форме црквено-словенскогъ езика чинио е іошъ Іованъ екзархъ бугарскій. Онъ е сачинѣніе Іована Дамаскина „о осамъ редова говора" или грчку Граматику превео и у некимъ случаевима за употребляванѣ словенскогъ езика удесио. Време намъ е само почетакъ одъ овогъ нѣговогъ сачинѣнія заштедило. Найстаріи рукописъ овогъ сачинѣнія нађенъ е у едномъ списку, кои се по разлики руке, коіомъ е писанъ на двѣ половине дѣли, и написанъ е уздужъ на глаткой хартіи полауставнимъ словима, коя готово на скоропись наличе. Овай рукописъ припада библиотеци волоколамскогъ іосифовогъ манастира. Прву половину овогъ списка написао е митрополитъ московскій Даниво (кои е 1539 г. умрьо), и, осимъ гореозначене Граматике у нѣму е іошъ 10 чланака философійскогъ садржая. Граматика е тамо овако названа: „книга св. Ивана Дамаскина философская о осмихъ частѣхъ слова, преведе же еа Иванъ Презвитеръ, экзархъ Болгарскій, отъ Еллинскаго языка въ Словенскій". Да примѣтимо, да названя редова говора, кои се сада употребляваю, већиномъ іошъ кодъ Іована екзарха налазе се. Тамо стои: *имя*, *рѣчь* (тако е тамо глаголъ названъ), *причястіе*, *мѣстоимене*, *предлогъ*, *нарѣчіе*, *съузъ*. Овимъ редовима говора придодатъ е іошъ членъ, и названъ *различіе*. Именомъ, рѣчю (т. е. гла-

ломъ), причастіемъ и различіемъ прекида се Граматика Іована Дамаскина по прієводу екзарха бугарскогъ у сва три рукописа, кои су у рукама К. Калайдовића были [1]). Павле Строевъ, ово сачиненіе Іована екзарха бугарскогъ односи XII столѣћу. Но на свакій начинъ граматично покушаванѣ, кое се овомъ светителю приписуе старіимъ временима припада.

2. Многи су приписивали, вели митрополитъ Евгеніе [2]), Максиму грку ону словенску Граматику, коя е за време патріярха Іосифа была у Москви (1648) напечатана; но то ніе истина. Та Граматика ніе максимова, него Мелетія Смотрицкогъ, а само су на краю издательи придодали расужденіе Максима грка: о користи *Граматике, Риторике* и *Философіе,* толкованѣ по азбучномъ реду имена светы людій, коя се у црквеномъ мѣсецослову налазе и граматичко разбиранѣ двѣ молитве: царю небесный и отче нашъ.

3. У 1591 години у Лвову напечатана е была на грчкомъ и словенскомъ езику найстарія грчко-словенска Граматика, кою су ученици тамошнѣ братске школе издали. Она е овако названа „*Αδελφότης* Грамматика доброглаголиваго Еллино-славянскаго языка, совершеннаго искуства осми частей слова ко наказанію многоименитому Россійскому роду. Въ Львови, въ друкарни Братской року 1591.“ Граматика ова напечатана е на осмини табака и има 169 неозначены броемъ страна. Сачинительи писали су ову княигу за изучаванѣ грчкогъ езика.

4. „Грамматика славянская съвершеннаго искуства осми частей слова и иныхъ нужныхъ ново-

[1]) Іоаннъ. э. Б. стр. 74. и слѣд.

[2]) Словарь историческій. часть II. 1827. стр. 28.

сътавленій Л. З. Въ Вильнѣ, въ друкарни братсвой року Божого 1596". Ову Граматику написао є Лаврентіє Зизаніє православный протоіерей у литовской вароши Корцу. Сачинитель за основъ овогъ свогъ сачинѣнія узео є грчке Граматике и писао є на тадашнѣмъ рускомъ говору, кои є съ польскимъ рѣчима био помѣшанъ. Онъ пріима осамъ редова говора, а такоѣе и *различіе*, т. е. членъ: *иже, яже, еже* [1]). Тай истый Зизаніє написао є и напечатао те исте године словенску азбуку съ молитвама и малимъ рѣчникомъ црквено-словенскогъ и тадашнѣгъ рускогъ езика.

5. „Грамматика славянскія правильное Синтагма потщаніемъ многогрѣшнаго мниха Мелетія Смотрицкаго въ Киновіи братства церковнаго Виленскаго, при храмѣ Сошествія Пресвятаго и Животворящаго Духа назданномъ странствующаго снисканное и прижитое лѣто Воплощенія Бога Слова 1618". Сачинитель ове Граматике Мелетіе Смотрицкій, био є найпріє іеромонахъ у виленскомъ стародуховскомъ манастиру; а потомъ униятскій епископъ у Полоцку и умрьо є 1648 годние [2]). Граматика ова была є четири пута издавана: 1619, 1629, 1648 и 1721. Кадъ є трећій путъ была издавана прибавлѣнъ є предговоръ, у комъ се о користи Граматике и потреби кньижевногъ исправляня говори, и осимъ тога іошъ су други неки изводи изъ сачинѣнія Максима грка придодати. Четвртый путъ поправио є и издао ову Граматику исправлячъ (коректоръ) московске кньигопечатнѣ Теодоръ Поликарповъ. При овомъ издаваню изоставлѣнъ є предговоръ и изводи изъ сачинѣнія Максима грка. —

[1]) Опытъ краткой исторіи Русской литературы. соч. Н. Греча. СПБ. 1822. —
[2]) Ibidem.

6. „Грамматика или писменица языка Словенскаго, тщателемъ въкратцѣ издана въ Кремянци (у Волину)“ у 1638 години. Угледъ за ову Граматику была е Граматика Смотрицкогъ.

7. „Грамматика Словенская въ кратцѣ собранная въ Греческо-Словенской школѣ, гдже въ великомъ Новѣградѣ при домѣ Архіерейскомъ“. Ову Граматику такође извадио е изъ кньиге Смотрицкогъ ипођаконъ софійске новгородске саборне цркве Тодоръ Максимовъ, и напечатана е была у С. Петербургу у троицкомъ александровскомъ манастиру 1723 годиве.

8. „Грамматика или писменица языка словенскаго.“ Кременцъ. 1638.

9. „Грамматика Русскаго и Славянскаго языковъ“, кою е Хенрихъ Лудолфъ латинскимъ езикомъ написао и посветио Петру великомъ. Оксфордъ. 1696 г.

10, „Грамматика Словенская“, кою е учитель новгородске школе ипођаковъ Теодоръ Максимовъ сачинио. СПБ. 1723.

11. „Грамматика Словенская“ напечатана у римничкой епископіи за Србе. 1755 г.

12. „Предисловіе ко Грамматикѣ Словенской“, коя е за време патріярха Іосифа была напечатана, и у комъ се говори: о користи Граматике, о потреби читаня св. Писма, о потреби кньижевногъ исправляня и т. д. Москва. 1782.

13. „Грамматика Славянская“, кою е Лоносовићъ сачинио. Есекъ. 1778. Она е по другій путъ съ нѣмачко-мацарскимъ пріеводомъ издана у Будиму 1795.

14. „Бесѣдованіе“ Максима грка о користи Граматике. Москва. 1782.

15. „Грамматика Славянская“ сач. Релковића. Бечъ. 1789.

16. „Грамматика Славенская“ сач. Бернолака. Познанъ. 1798.

17. „Грамматика, руководствующая къ познанію Славено-Россійскаго языка“ сачинѣніе севског епископа Аполоса. Кіевъ. 1794.

18. „Грамматика или руководство къ правоглаголанію и правописанію“ сачинѣна за употребляванѣ у србскимъ училиштима Стефаномъ Вуяновскимъ. Бечъ. 1793.

19. „Грамматика или руководство къ Славянской граматицѣ во употребленіе Славено-Сербскихъ народныхъ училищъ“, сач. Аврама Мразовића. Бечъ. 1794. (два изданія).

20. „Сокращеніе Славянской етимологіи“ скупио Тома Розановъ. Москва. 1810.

21. „Краткая Славенская Грамматика“, сачинио Петаръ Виноградовъ. СПБ. 1825.

22. „Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris“, сач. обата Іос. Добровскогъ, одъ три части. Бечъ. 1822. Ову Граматику превели су на рускій єзикъ г. Погодинъ и Шевиревъ и издали 1833 г.

23. „Славянская Грамматика“ извађена понайвише изъ Граматике Добровскогъ Ив. Пенинскимъ. СПБ. 1825, 1826, 1827 године.

Рѣчници.

1. „Лексиконъ Славено-Россій именъ толкованіе съ приложеніемъ именъ отъ Еврейскаго,

Греческаго, Латинскаго и отъ иныхъ языковъ, приданы же суть имена преложенія на построеніе калугерства (монашества), знаки калугеромъ, або инокомъ; згромаженный всечестнымъ отцемъ Памвою Берындою". Кіевъ. 1627. Ово е быо први славенскій рѣчникъ, изузимаюћи онай малый, кои е Зизаніе быо написао. У нѣму су словенске рѣчи толковане тадашньимъ рускимъ езыкомъ, кои се е у то време найвише у книжевности употреблявао. По другій путь онъ е у кутеинскомъ манастиру 1653 години быо изданъ.

2. „Полный лексиконъ Греко-Славяно-Латинскій" одъ два тома, когъ е Епифаніе Славинецкій око половине XVII столѣћа саставио. Онъ се іошъ и досада у рукопису чува.

3. „Лексиконъ треязычный реченій Славенскихъ, Еллино-Греческихъ и Латинскихъ сокровище, изъ разныхъ древнихъ и новыхъ книгъ собранное, и по Славенскому алфавиту въ чинъ расположенное" — московске синодске книгопечатнѣ поправлячемъ Тодоромъ Поликарповимъ. Москва. 1704.

4. „Лексиконъ, сирѣчь словесникъ Славенскій, имѣющъ въ себѣ словеса: первѣе Славенскія азбучныя, посемъ же Польскія, благопотребный къ выразумѣнію словесъ Словенскихъ, обрѣтающихся въ книгахъ церковныхъ", у Супраслу. 1722 години.

5. „Лексиконъ Славено-Сербскій и Нѣмецкій" У нѣму нема означена година и мѣсто печатаня.

6. „Церковный Словарь или истолкованіе реченій Славенскихъ древнихъ также иноязычныхъ, безъ перевода положенныхъ въ священномъ писаніи и другихъ церковныхъ книгахъ", сач. про-

тоіерея Петра Алексіева (3 части). Москва. 1773—76, 1794, 1815—18 (у 5. частій), 1817—19.

7. „Аналогическія таблицы Славено-Россійскаго словаря", кое е академія наука издала одъ 5 частій. СПБ. 1781.

8. „Краткій Словарь Славинскій съ прибавленіемъ Славянскихъ склоненій, спряженій и нѣкоторыхъ нужнѣйшихъ грамматическихъ правилъ", — скупио іеромонахъ Евгеніе (а посліе кіевскій митрополитъ).

9. „Опытъ Словаря древнихъ Славянскихъ словъ и реченій, находящихся въ древнихъ Россійскихъ рукописяхъ и лѣтописцахъ харатейныхъ и печатныхъ и прочихъ памятникахъ древней Русской словесности, съ изъясненіемъ значенія оныхъ". Сачинио А. Петровъ. Москва. 1821.

10. „Общій церковно-Славяно-Россійскій Словарь, или собраніе рѣчей, какъ отечественныхъ такъ и иностранныхъ въ церковно-Славянскомъ и Россійскомъ нарѣчіяхъ употребляемыхъ". Саст. П. С. СПБ. 1834.

Найстаріе кньигопечатнѣ у коима су-се кньиге на црквено-словенскомъ езику печатале съ означенѣмъ времена одъ когъ е коя почела радити и нѣны найстарій кньига [1]).

1. У Кракову, одъ 1491. Псалтиръ са возслѣдованіемъ и Часловацъ.

2. У Угровлахіи, одъ 1512. Напрестолно Евангеліе.

3. У Прагу (у Бохеміи) одъ 1517—19 год. Библія пріеводъ доктора Скорина.

[1]) Опытъ Россійской библіографіи. В. Сопикова. СПБ. 1813. часть 1. стр. CXIII—CXIII.

4. У Вилни, одъ 1525. Апостолъ истогъ преводителя.

5. У Венеціи, одъ 1527. Катихизисъ.

6. „ Србіи, одъ 1547. Молитвословъ.

7. „ Тубингу, одъ 1554. Новый завѣтъ

8. „ Несвижу, одъ 1561. Катихизисъ Симона Будногъ.

9. У Тригуріи, одъ 1562. Недѣльна и празничка евангелія.

10. У Москви, одъ 1564. Апостолъ.

11. „ Львову, одъ 1573. Апостолъ.

12. „ Острогу, одъ 1580. Новый завѣтъ. Библія у 1681.

13. У дерманскомъ манастиру, близу Острога, одъ 1603 годиие. Октоихъ. —

14. У Стрятини, одъ 1604. Служебникъ.

15. „ Галичу, одъ 1606. Толковано недѣльно евангеліе.

16. У Єву, близу Вилне, одъ 1611. Новый завѣтъ.

17. У Кіеву, одъ 1614. Канонникъ.

18. „ Могилеву, одъ 1616. Учително недѣльно евангеліе.

19. У Почаеву, одъ 1618. Зерцало Богословія.

20. „ Угорцима, одъ 1618. Собраніе словесъ отъ божественнаго писанія.

21. У Рахманову, одъ 1619. Учително недѣльно евангеліе.

22. У Луцку, одъ 1628. „Ламентъ“ Давида Андреевића.

23. У Стогхолму, одъ 1628. Катихизисъ.

24. „ Кутеинскомъ манастиру, близу Орше, одъ 1632. Новый завѣтъ.

25. У Кременцу, одъ 1638. Словенска Граматика.

26. „ Чернигову, одъ 1646. Похвална слова Кирила Транквилиона.

27. У Делскомъ манастяру, одъ 1647. О угледаню на И. Христа.

28. У Тереговишчу, одъ 1649. Трипѣснецъ св. четрдесетнице.

29. У Лорету, одъ 1649. Сокровище Славенскаго языка.

30. У иверскомъ манастиру кодъ Валдев, одъ 1656. Мисленый рай, сачиненіе Никона.

31. У Новгороду, одъ 1658. Псалтиръ съ возслѣдованіемъ.

32. У Будиму, одъ 1670. Еванђеліе св. Матея и Марка.

33. У невскомъ манастиру, одъ 1674. „Виkладъ о церкви святой“.

34. У Новгороду сѣверскомъ, одъ 1678. Антологіонъ.

35. У Яшу, одъ 1680. Псалтиръ.

36. У манастиру Супраслу, одъ 1695. Обштый Миней.

ПЕТА ГЛАВА.

О глаголской азбуци и кньижевности [1]).

У тѣсной свези съ кириловскомъ азбукомъ, па у некомъ одношеню и у препирци съ ньоме, што се старине тиче, налази се глаголска азбука. Зато мы морамо изложити овдѣ о ньой найглавніе изводе, кои су у наше време о ньой учинѣни.

---

[1]) Извори: 1. S. F. Frisch Origo characteris Slavonici vulgo Cyrillici, et glagolitici. Berol. 1727. 4. — S. P. Kohl introductio in rem liter. Slavorum. — Cl. Grubissich in orig. et histor. alphabeti Slavonici glagolitici vulgo Hieronymiani disquisitio. Venet 1766. 8. F. Durich Dissert. de Slavo-Bohemica S. Codicis versione, Pragae. 1777. 8. (§. 3.). — Abhandlungen einer Privatgesellschaft u. s. w. ir. Bd. 1775. 8. стр. 164—199. von Voigt. — Abhandlungen der Böhm. Gesellschaft der Wiss. auf das iahr 1785. Prag. 8. von Dobner. — K. G. Anton's erste linien e. Versuchs üb. d. alten Slaven. 2 thail. стр. 103. и далѣ. — A. linhard Vers. e. Gesch. v. Krain II. ча. Laibach. 1788. 8. стр. 357—358. — Ch. F. Schnurrer Slaw. Bücherdruck in Würtemberg im XVI iahrh. Tüb. 1799. 8. S. Ch. Engel Gesch. d. ungr. Reichs. 1798. II ст. 472. III. 457. — J. Dobrovsky Glagolitica, üb. d. Gla. liter. Prag. 1807. 8. — Gla. Closianus id. est codicis gla. inter suos facile antiquissimi etc. Bartholomaei Kopitarii. Wendobonae. 1836 in fol. — Прейсъ: о Глагольской письменности. Ж. М. Н. П. 1843 Мартъ.

Познато є, да неки Словени, кои живе поредъ ядранскогъ мора, а наиме: Далматинци и Хорвати имаю особитогъ реда азбуку, коя по свойству и реду с ова слаже се съ кириловскомъ; но разликує се одъ нѣ доста чуднимъ изгледомъ. О поставку ове азбуке доста є было писато іошъ до абата Добровскогъ, кои є првый утврдио, и може се рећи, сасвимъ ово питанѣ рѣшио. Пріє нѣга много є кварио, съ єдне стране лажный патриотизамъ, а съ друге недостатакъ у правимъ датама и фактовима. Осимъ тога ніє достаяло дубокомислене и непристрастне критике, коя бы основана была на тврдимъ начелама ума — философски образованогъ, коіомъ є Добровскій владао.

Владајуће народно мнѣніє у Далмаціи, кое се одъ старина води и іошъ до нашегъ времена трає, то є, да є глаголску азбуку или буквицу пронашао блаженый Іеронимъ, црквеный отацъ IV вѣка, кои є, као што они мисле, быо родомъ далматинацъ, о чему смо мы у првой глави ове наше кньиге говорили. Мнѣніє ово распространили су были глаголити (т. є. далматински свештеници, кои црквену службу свршую по догматима и обредима западне цркве, но по кньигама словенскимъ єзикомъ написанима). Да примѣтимо іошъ, да првимъ документалнимъ спомеником овогъ мнѣнія єсу рѣчи папе Инокентія IV налазеће се у нѣговой були, кою є онъ 1248 године єдномъ одъ єпископа те стране дао (episc. Scemensi). Одобраваюћи употреблянанѣ словенскогъ єзика и кньига при богослуженю, папа вели: porrecta nobis tua petitio continebat, quod in Slavonia est litera specialis, quam illius terrae clerici se habere a Beato Hieronimo asserentes, eam observant in divinis officiis celebrandis, т. є. „послато намъ одъ

16*

тебе „прощеніе садржавало е, да у Славоніи (у Далмаціи и Хорватской) има особита азбука, кою црквенослужительи те землѣ при свештенослуженю употреблявају, утврђујући, да они ню одъ блаженогъ Іеронима имаю". Мнѣніе ово сачувало се и траяло е до прошлогъ столѣћа, кадъ су се започела прва критичка нагађаня и испитиваня о начелу глаголске азбуке.

Графъ Грубисихъ веди, да су ова слова найпріе започела се у Фригіи и Тракіи, и доказуе, да она почетакъ свой одъ гетски и готски руна воде. Но іошъ у првой половини прошлогъ столѣћа започели су учени люди двоумити о томе, — е ли глаголска азбука тако стара по постанку, и заиста ли она води свой почетакъ одъ бл. Іеронима? Єданъ одъ првы, кои су о томе почели двоумити быо е Асеманіе. У своима Kalend. Slav. T. IV (стр. 408), онъ вели: falsa haec Slavorum traditio inde orta, quod S. Hieronymus Dalmata fuerit, ceterum literas Slavicas excogitasse Cyrillum, non Hieronymum, res est certo certior.

Колъ, у другой кньизи свогъ сачинѣнія „introductio" написао е о глаголской азбуци 6 параграфа; но по праведной примѣдби Добровскогъ ништа ніе доказао, као годъ и Асеманіе, премда е више говорио него овай послѣдньій. Фришъ е мислио, да е глаголска азбука постала одъ кириловске, на тай начинъ, што преписивательи у различна времена мало по мало негда съ намѣромъ, а негда безъ намѣре по немарности украшавали су кириловску азбуку и такимъ начиномъ покварили е. Мнѣніе ово примили су Колъ, Фойгтъ, Шлецеръ и други, кои су држали, да е ова азбука створъ доцніегъ некогъ преобразователя.

При свршетку прошлогъ столѣћа появило се е мнѣніе обата Добровскогъ, овогъ заиста найдаровитіегъ и найученіегъ одъ свію словенолога, кои су до нашегъ времена живлѣли. Нѣгово е мнѣніе ово: глаголска азбука односи се XIII столѣћу (у првомъ своме сачинѣнію нѣнъ почетакъ онъ е вѣкъ и по раніе метнуо). Она е измишлѣна у Далмаціи или Хорватской, съ томъ намѣромъ, да бы се словенско богослуженѣ у овимъ землякa сачувало, кое се е тамо рано увукло скупа са пріеводомъ св. Писма, кои су Кирилъ и Методіе направили; но да бы уедно съ овомъ разликомъ слова удалити Далматинце и Хорвате одъ употреблявания при литурђіи кириловски кньига, у коима е точный пріеводъ текста источне цркве. Ево нѣговы рѣчій у изводу [1].

„Ніе могло быти другогъ згодніегъ времена ради уведеня прве словено-римске литурђіе, него почетакъ XIII столѣћа, кадъ су 1204 године столицу византійске имперіе Французи быии покорили, и кадъ се е родило прво надалѣ Грке и Словене грчке вѣре са латинскомъ црквомъ соединити. Ніе лако было епископу словену (родомъ), кои е одъ Инокентія IV добио дозволѣнѣ іерониимовска слова употреблявати — наћи тако уступаюћегъ папу, као што се е овай првосвештеникъ показао. Онъ е пристао и Русима, у црвеной Русіи живлѣћима црквену службу оставити на народномъ езику и по грчкомъ обреду, само нека они у римску црвку пређу. Іошъ доброволніе онъ е на захтѣванѣ сцеменскогъ епископа (epis. Scemensis) одобрио римско-словенску литурђію. Но пріе 128 година папа Григоріе VII [illegible] е за преступлѣнѣ, што су жительи Бохе-

[1]) Glagolitica. стр. 16 и да.

міє желили литурђію на словенскомъ єзику слушати. Инокентіє IV много є више уступао. Нѣгово пристаянѣ премда и ніє безъ икакве погодбе; али при свемъ томъ приузроковало є, те се є одъ тогъ времена, т. є. одъ 1248 г. глаголска литурђія мало по мало у Адріятики распространила. Народна поноситость Далматинаца и Хорвата задоволявала се є тиме, што су мислили, да є слова, коима су глаголати писали, пронашао врло знатный црквеный учитель бл. Іеронимъ, за кога они мисле, да є нъинъ землякъ. Ово нагађанѣ іошъ више чинило имъ се истинитіє, што они ни мало нису двоумили, рѣчи овогъ црквеногъ учителя linquae meae hominibus [1]), налазеће се у єдномъ нѣговомъ писму къ Софронію заиста Далматинцима одніети. То су они желили, па зато су радо и вѣровали. Но као што є Іеронимъ са овимъ рѣчима хтѣо да каже о Псалтиру, кои є онъ „людма своґъ єзика, по тексту 70 толковника" предао; то ніє могло быти, да се не нађе лакомислены Далматинаца, кои, видећи Псалтиръ удешенъ по іеронимовомъ тексту, и написаный новима не виђенима дотліє словима, ни су нимало двоумили, него су нѣга за подлинный пріеводъ бл. Іеронима признали. Тако се є то у самой ствари догодило. Тай Псалтиръ быо имъ є предъ очима, а може быти, да се и сада гдѣгодъ налази. Овай Псалтиръ написао є са глаголскимъ словима на пергамену 1222 године, за време папе Хонорія некій Никола клирикъ (clericus) на острову Арби. У првой половини XVII столѣћа Леваковићъ га є виђао и доста простраио описао. Нѣгово описаніє превео є одъ рѣчи до рѣчи Караманъ и Асеманіє. Но ствар є у томъ, што Никола, у предговору на овай Псалтиръ, говори, да га є онъ одъ

[1]) Ви. прву главу.

рѣчи до рѣчи преписао изъ другогъ старіегъ словенскогъ Псалтира, кои е написанъ быо по заповѣсти Тодора послѣднѣгъ архіепископа салонскогъ. Леваковићъ и Караманъ (види ниже) ово свѣдочанство примаю за истинито, и односе Тодора, као послѣднѣгъ епископа Салоне, коя е 640 године была разрушена, VII столѣћу, и мисле, да е овай старый Псалтиръ быо іеронимовъ пріеводъ, тимъ више, што е Кирилъ на 200 година после живлѣо. Такимъ пакъ увѣраваньима, као што е то преписивателя Николе у предговору на нѣговъ Псалтиръ, нетреба свагда сасвимъ вѣровати. Асеманіе двоумно е іошъ, да ніе у томъ старомъ Псалтиру речено было само о архіепископу Тодору; па да е Никола самъ своевольно направио такавъ изводъ, да е тай Тодоръ быо послѣдньій архіепископъ салонскій. Осимъ тога Асеманіе приводи доцніегъ Тодора архіепископа салонскогъ, кои е около 880 и 890 године живлѣо, за време кога могуће е, да е прототипъ николиногъ Псалтира быо написанъ, тимъ више, што су архіепископи Спалате, куда е 640 године архіепископска столица изъ Салоне была пренешена, іошъ дуго после тога салонски архіепископи звали се. Ако е тако, а оно Псалтиръ, изъ кога е Никола, као подлиника преписивао, може быти да е позаймлѣнъ изъ кириловскогъ текста. Тако е обясньавао ово питанѣ Асеманіе, кои никако ніе хтѣо допустити, да е до Кирила быо словенскій пріеводъ кньига св. Писма. Познато е, како е Леваковићъ и бывши у нѣгово време терлецкій епископъ, неразумѣваюћи еврейскогъ езика, словенскій Псалтиръ Бревіарія одъ 1648 удесили су по Вулгати; исто е тако могао и Никола изъ Арбе, или ко му драго другій, разумѣваюћи латинскій, кириловскій пріеводъ Псалтира измѣнити по Вулга-

ти у онимъ мѣстима, у коима се е овай прієводъ удалявао одъ нѣ. Никола изъ Арбе, еданъ одъ првы глаголски кньижевны людій, съ намѣромъ направио е ово натезанѣ и навлашъ е навео послѣднѣгъ архіепископа салонскогъ око 640 године, да читателя на ту мисао доведе, да е іошъ пріе Кирила прієводъ свештены кньига на словенскомъ езику быо, кои е съ Вулгатомъ еднакъ быо, и да га такимъ начиномъ убѣди у истини глаголскогъ преданія о блаженомъ Іерониму, да е онъ првый установитель словенске литурђіе у Далмацји".

„Ко ће, наставля Добровскій, допуштити преварити се подозрителнимъ свѣдочанствомъ Николе изъ Арбе? нико, кои е у томъ убѣђенъ, да пріе Кирила ніе было ни словенске азбуке, ни словенске литурђіе. Само простодушный Алтеръ недавно дозволио е себи повести се по томъ мнѣнію, да е стара римско-словенска литурђія іошъ пріе Кирила постояла у Солуну, у коіой се и самъ онъ поучавао, и да е много пређе нѣга было на словенскомъ езику св. Писмо, кое е преведено было съ итале, а не съ грчкогъ текста. Добнеръ испочетка такође пристаяо е на то, да пређе Кирила ніе было никакве словенске кньижевности, литурђіе и редакціе Библіе. Но кадъ самъ я, вели Добровскій, у 1782 години обявио, да су глаголска слова доцніе пронађена, и да су они преварили съ тиме, што су ій бл. Іерониму приписали, онъ (Добнеръ) се е заузео, да глаголите одъ окривльиваня у пріевари заштитити. Да бы одъ ньи отклонио подозрѣнѣ у томе, да су они навлашъ словенска слова измѣнили, Добнеръ одважио се е окривлявати Словене грчке вѣре у томе, да су они права стара словенска (т. е. по нѣговой изнова измишлѣной хипотези — глаголска) слова из-

кньигли и мѣсто ньи мало по мало грчка увели, премда су сачували неке изгледе старо-словенски (т. е. глаголски) слова. Одъ свуда, гдѣ е годъ што могао наћи, онъ е безъ разбираня и испитиваня сабирао, само што е могло, па ма и издалека потврдити нѣгово дотліе не чувено мнѣніе. Не гледаюћи на то, онъ е свему томе умѣо такавъ видъ дати, да ова нѣгова нова хипотеза некима не ученимъ читательима могла се е наликъ на истину показати. А др. К. Г. Антонъ мислио е, да е Добнеръ свою хипотезу доказао, као што е склонѣнъ на то, да е глаголска азбука старія одъ кириловске, онъ е лако нѣгово мнѣніе примио, и, оснивеюћи се на форми слова у првой одъ овы азбука, признао е, да е глаголска азбука старія и одъ самогъ Іеронима, и да е она првобытна азбука. Тако далеко своя нагађаня ни Добнеръ ніе пружао, кои е при свемъ томъ знао, да словенска кньижевность не пружа се далѣ одъ IX вѣка. Мнѣніе Добнера примио е и Шимекъ, кои му е братъ по ордену и професоръ у Бечу быо". Да примѣтимо іошъ, да Лингардъ, нагађаня кога Добровскій разбира и изяснява у своmъ сачинѣнію Glagolitica, глаголска слова производи одъ грчки, него само вели, да су она у V столѣћу постала одмахъ послѣ іеронимове смрти.

Треба признати, да нагађаня абата Добровскогъ у обштимъ своимъ положеньима изведена су просто и естествено, па зато се е нѣгово мнѣніе одмахъ распространило и постало обште. Само у некимъ одѣлитимъ случаевима мнѣнія и изводи нѣгови врло су слободни: тако на прилику, нема основа да се може мислити, да е бaшъ Никола изъ Арбе глаголска слова пронашао. Врло е наликъ на истину, да е онъ неку малу измѣну учинио; но постанакъ глаголски слова треба о-

дносити XIII, а не XI и XII столѣћу, зато ерь папа Инокентіе IV говори о тима словима, као такима, коя су меѣу Далматинцима веѣъ распрострањѣна. У найновіе време после смрти Добровскогъ питанѣ о постанку глаголске азбуке опетъ се е изнова започело, но веѣина гласова на нѣговой страни остае.

У 1830 години, Копитаръ надзиратель палатинатске библиотеке у Бечу, пронашао е еданъ на пергамену глаголскій рукописъ, у коме се налазе одломци изъ св. Іована златоустогъ и слово св. Епифанія. Овай рукописъ припада графу Клоцу (Glagolitica Closianus). Оснивајући се на палеографійскимъ датама и на особитостима езика, Копитаръ каже, да клоцевъ рукописъ по старини може се поредити са найстаріимъ спомеником кириловске књижевности — остромировимъ Евангеліемъ, и да се е глаголска азбука употреблявала несамо кодъ Далматинаца, него и кодъ Бугара. Поводъ, зашто е онъ ово послѣднѣ мнѣніе изрекао, быо е *прво* натписъ, кои се на глаголскомъ парискомъ кодексу налази abecenarium bulgaricum; а *друго,* што се у кириловскимъ рукописима глаголска слова налазе. На основу овы рѣчій, Копитаръ много е далѣ пружио своя нагађаня. Онъ е допустио, да у Бугарской, Далмаціи и уобште кодъ Словена источне и западне вѣре, кои живе поредъ Дунава, употреблявале су се двѣ азбуке: една кириловска у црквеной, а друга глаголска у свѣтской књижевности, и да су кириловску Грци пронашли, него доцніе одъ глаголске. И као што е кириловска азбука у свакидашнѣмъ употреблѣню у црквама была, па збогъ тога и истиснула е глаголску азбуку изъ подунавски земаля. Мнѣніе копитарово основно е опровргао г. Прейсъ, кои е преподавао словенске

говоре у петробуршкомъ университету. Ево нѣговы рѣчій у изводу: „1. Могуће є, да су глаголска слова истиснута была изъ Бугарске; но то іошъ не доказує, да су она у обштемъ употреблѣню у той земльи была. Зашто се пакъ глаголска слова у кириловскимъ споменицима налазе, то є могло одъ волѣ преписивателя зависѣти. У кириловскимъ споменицима налазе се слова сасвимъ непознатогъ происхођеня. У глаголскимъ пакъ рукописима често зачелна слова узета су изъ латинске, а по некій путь и изъ кириловске азбуке. При томъ, ако су се већъ у народу глаголска слова употреблявала, то кака є потреба была Кирилу, да онъ измишлява нову азбуку, коя бы као и свака новость могла сметати у нѣговомъ великомъ дѣлу? Бугари мрзили су на Грке, и да су они свою народну азбуку имали, то небы грчку примали. До данашнѣгъ времена много є бугаро-кириловски рукописа пронађено, но нема ни єдногъ глаголскогъ кодекса, кои бы у Бугарской быо написанъ. При томъ сви познати досада глаголски споменици удалѣни су одъ обштегъ начела црквено-словенскогъ єзика и управо насъ у свою постойбину у приморску Хорватску воде. 2. Рѣчи у парискомъ кодексу: „abcenarium bulgaricum", по свой прилици, значе „неразговѣтна слова"; єръ доиста французу могла се є показати неразговѣтна кньига, коя є са искривуданимъ глаголскимъ словима была написана. Осимъ тога познато є, да име „бугаринъ" одъ првогъ крстоносногъ похода Французи употреблявали су у найнеприличніємъ значеню. 3. Монахъ Храбръ родомъ бугаринъ, вели, да пређе грчки и латински слова Словени употреблявали су чрте и зарѣзотине, а то никако не може се мислити, да є глаголска азбука. 4. Ніє познато, на чему оснива

Копитаръ своє мнѣніє, да су глаголска слова словенска, а кириловска грчко-словенска. Ово прво нѣгово мнѣніє ніє ни на чему основано и ни чимъ ніє доказано; а кириловска азбука у таномъ є смислу грчко-словенска, у какомъ грчка-финикійско-грчка". „Заръ су потребна была, пита далѣ г. Прейсъ, за словенску азбуку слова: σ, ω, υ и два и (ι η) ?—а сва се она у глаголской азбуци налазе". „Откуда су она узета него изъ грчке азбуке", и притомъ да примѣтимо и мы, заедно съ Добровскимъ, да су узета посредствомъ кирилице. „Изгледъ глаголскогъ слова ф, заръ ніє грчкій? Заръ слово оу ніє грчка комбинація? Притомъ, зашто є потребно было бугарину намишлявати такавъ знакъ, кои за нѣговъ говоръ ніє потребанъ? а такавъ є хорватскій знакъ ȷ".

Уобште са тимъ, што ће Бугарима глаголска слова навезати, Копитаръ мисли да докаже, да су она была првобытна кодъ свію Словена; но нѣгова нагађаня сву силу губе предъ основнимъ опроврженьима г. Прейса, кои на краю говори: „Ніє праведно глаголску азбуку само словенскомъ називати: она є по тима истимъ правима грчка, по коима и кириловска. На послѣтку, прибавля онъ, показиваюћи неосновность и филологійски извода Копитара на основу клоцевогъ рукописа, не треба сметати съ ума и те врло важне околности, што се у самой Далмаціи до XIII столѣћа ни єдне рѣчи о глаголской азбуци не говори, а да су се кириловска слова преће у той землѣи употреблявала, о томе и двоумити не треба. Свѣдочанство у томе може быти була папе Іована X одъ 925 године и наредба солинскогъ сабора државогъ 1059 године, коіомъ є забранѣно богослуженѣ по кньигама методієвимъ, кои се по рѣчима папе Іована X у брою светы не нала-

зи. На томъ истомъ еолинскомъ сабору Методіе обявлѣнъ є за еретика, а и сама нѣгова слова названа су готска, т. е. еретичка (Готи были су аріяни)". Такимъ начиномъ копитарова нагађаня недоказана остаю.

Яковъ Гримъ такође признае првобытность глаголске азбуке. У старо доба писали су одъ десне руке къ лѣвой. По овомъ начину писаня удесно съ найлакшимъ покретанѣмъ руке, правостоеће чрте слова метале су се свагда съ десне стране, а съ лѣве придодавани су они знаци, кои су одличность свакогъ поединогъ слова были. Кадъ су започели писати одъ лѣве руке къ десной, правостоеће чрте слова быле су на лѣву страну пренешене, а оне криве, кое су одличность свакогъ слова показивале — на десну. На томъ основу, Гримъ признае, да глаголска азбука већъ тиме показуе свое првоначелно, найстаріе происхођенѣ; еръ се у ньой ове криве чрте слова съ лѣве стране (ɑ) налазе, као у првобытнимъ азбукама. Очевидно є, да ова примѣдба Грима нема никакве научне важности. И заиста све европске азбуке по изгледу и по реду слова уобште наличе или управо на грчку азбуку, или латинску. Изъ овогъ общтегъ правила изузима се азбука малогъ словенскогъ племена, кое готово ніе іошъ никакву ролу ни у свѣту политичкомъ, ни у свѣту умномъ играло. Међутіемъ, по изгледу слова, ова азбука врло е сложена и нашарана, а што се реда тиче она е наликъ на грчку азбуку. Изъ ове послѣднѣ околности, лако се може увидѣти, да е она доцніе пронађена; а то се исто показуе и изъ првогъ, т. е. што су слова у ньой съ намѣромъ нашарана и украшена была. Кодъ свію образованы народа Европе само се една грчко-латинска азбука употре-

блява, са некима видоизмѣнѣньима, коя су се у то време догодила, кадъ су се они упливу старе образованости подчинили. Далмація ніе се могла у томъ случаю изузети. Доцніе грчка слова Константинъ и Методіе удесили су за словенскій езикъ, исто тако, као што е на неколико столѣћа предъ тимъ учинѣно было на западу са латинскимъ словима. Измѣнѣна по изгледу и удешена за словенскій езикъ, грчка азбука заостала е кодъ свію истиниты Словена. Нека словенска племена, збогъ западногъ уплива примила су латинска слова, а нека пакъ нѣмачка. Откуда е произашла послѣ тога глаголска азбука, коя се изъ овогъ обштегъ правила изузима? Послѣ свію овы сображеня, происхођенѣ нѣно по невольи постае подозрително, случайно и принуђено околностима времена, што е врло добро Добровскій погодио.

Како е постала и како се е распространила по словенскимъ землями поредъ ядранскогъ мора тако названа глаголска азбука? На основу предположеня и примѣдбій Добровскогъ, кое е г. Прейсъ своимъ возраженьима противъ новы копитаровы хипотеза поткрѣпио, мы можемо одговорити на ово питанѣ овако: кадъ су у IX столѣћу Константинъ и Методіе панонскимъ и моравскимъ Словенима богослуженѣ на ньиномъ народномъ езику преподали, тада е оно увукло се и распространило и по Хорватской и Далмаціи. Нераздѣлѣность источне и западне цркве у IX и почетку X столѣћа много е томе помогла, тимъ више, што богослуженю на словенскомъ езику у IX вѣку папа Адріанъ II и Іованъ VIII нису были противни, но само су гледали, да свою духовну власть надъ Словенима задрже. Ученици методіеви, вели г. Прейсъ, распространявали су словени-

замъ. Хорвати (Кроати) и Срби (Далматинци) волили су примити ако и туђъ словенскій говоръ при свештенослуженю, него грчкій или латинскій езикъ. Предположенѣ тогъ ученогъ, кое у осталомъ и онъ самъ за врло слободно признае, да су римски мисионери, кадъ су ій изъ Бугарске истѣрали (878—889), преселили се у Далмацію и настоявали о томе, да се овдѣ црквено-словенскій езикъ распространява — врло е наликъ на истину. Међутіемъ раздѣлѣнѣ црквій у првой половини X вѣка почело се е яко одликовати, нетрпимость римскогъ свештенства све више и више увеличавала се е; а у Риму іошъ е скорашнѣ было преданіе о томе, да словенско богослуженѣ, кое е међу Словенима живлѣћима у Германіи и Адріятики дошло съ истока изъ Византіе. У то време загрмиле су римске буле. У слѣдству буле папе Іонана X у 925 години на сплетскомъ сабору словенско богослуженѣ строго е было забранѣно. Ова иста забрана после 134 године была е поновлѣна на сабору у Солину (близу Сплета), кои е 1059 године быо држанъ. То повторанѣ едне и исте забране, кое е еднимъ вѣкомъ и по на сплетскомъ сабору обявлѣно, показуе, да се е словенско богослуженѣ све еднако кодъ приморско-ядрански Словена употреблявало. Оно се е и послѣ тога кодъ нъи употреблявало, као што то доказую приведене горе рѣчи папе Инокентія IV; премда у нѣгово време у самой ствари глаголити учинили су были преиртай у словенскомъ богослуженю, и по томе нѣгове рѣчи. изъ други новы видова могу се узети на користь далматинскогъ текста литурђіе.

Но како му драго, али у време ове борбе кирило-словенскогъ богослуженя съ римскомъ влашћу, а наиме одъ послѣднѣ половине XI па

до почетка XIII столѣћа добили су свой почетакъ глаголска слова. Овай периодъ мы зато назначавамо, еръ съ едне стране папа Инноцентіе IV у своіой були одъ 1248 године говори о іеронимовскимъ словима, као о такой ствари, коя е у нѣгово време постояла; а съ друге зато, еръ у забрани солинскогъ сабора, кои е 1059 године држанъ — већъ се упоминѣ о Методію и нѣговимъ словима. У томъ периоду, и по свой прилици, у XII столѣћу саставлѣна е была глаголска азбука изъ ова два узрока. Словени живлѣћи поредъ ядранскога мора, као и ньини источни единоплеменици хвалѣћи Бога и служећи литурђію народнимъ езикомъ по кириловскимъ кньигама, много су се нашли тада увређени, кадъ су имъ папе тако богослуженѣ почели забраньивати. Далматинско пакъ свештенство, као што е было образовано по духу западне цркве, одъ свегъ срца было е римскомъ прієстолу привржено; но скупа было е и своіой народности привезано, и зато измислило е начинъ умирити ову борбу, и такимъ начиномъ и едномъ и другомъ удовлетворити. Осимъ тога, у кириловскимъ кньигама оно е увиђало нека несагласія съ догматима западне цркве, збогъ чега е и было укоравано. И зато оно е осѣћало, да е потребно промѣну учинити у словенскомъ богослуженю кодъ Хорвата и Далматинаца. Тада се е међу свештенствомъ породила мисао удовлетворити и патриотичкой жельи своій земляка, кои су желили, да богослуженѣ и читанѣ кньига на своимъ народномъ езику сачуваю, и уедно отклонити ій одъ уплива источне цркве и у католицизму држати. Такимъ начиномъ, они су саставили литурђію и остале црквене кньиге на словенскомъ езику, но по догматима западне цркве и по тексту Вулгате. При томъ, само се

собомъ разумѣва, да су они за основъ узели кириловскій текстъ, само су та измѣнили и удесили по Вулгати. Да бы ій іошъ више удалили одъ Словена источне цркве и Грка, они су написали новый словено-католичкій текстъ црквены књига, са новима вѣшто-саставлѣнимъ словима. Даиѣ, као што су Словени грчке вѣре за своє првоучителѣ држали Константина и Методія; то и далмато-католичко свештеиство, да бы такође удовлетворило народной поносситости своій земляка — приписало є овай свой новый словенскій текстъ Вулгате и ова нова слова бл. Іерониму, кои, као да є родомъ далматинацъ быо. Римско свештенство дуго време подозрѣвало є ову нову глаголску литурђію, као што то доказує була папе Иноћентія IV, у коіой онъ забранює распространявати ту литурђію по онимъ мѣстима, гдѣ іошъ она ніє была допрла. Доцніє, кадъ су се увѣрили, да є она сагласна съ догматима католичке цркве, оно є на ню крозъ прсте гледало и пропаганда печатала є глаголске књиге.

Глаголити имаю и свою књижевность, но она се само изъ єдны богослужебны књига састои. Найстаріи є споменикъ глаголске књижевности, по мнѣнію Копитара, рукописъ, кои припада графу Клоцу, и у нѣму є, као што смо о томе єданпутъ казали, одломакъ изъ сачинѣнія Іована златоустогъ и єдно слово св. Єпифанія. Копитаръ односи овай рукописъ половини XI столѣћа. Послѣ тога иде Псалтиръ клирика Николе изъ острова Арбе, кой се 1222 години односи; но подлинникъ овогъ Псалтира погрѣшно найдоцніи глаголяти бл. Іерониму приписую. Осимъ тогъ Псалтира, кодекса, у коме су читаня єванђелска на дане недѣлне и празничне, Мисала и Бревіа, нема више никаквы глаголски рукописа. Доц-

ніє пакъ сва Библія преведена є на далматинскій єзикъ, и не гледаюћи на то, што се є єданъ тамошньій свештеникъ старао да є 1577 године са глаголскимъ словима напечата — то му ніє испало за рукомъ. То се є исто догодило и съ пріеводомъ Вартоломея Касія 1640 и Стефана Роза 1750 године. Гдѣ се сада налазе подлинни рукописи овы пріевода, незна се.

У 1483 години появила се є на свѣтъ прва печатана глаголска кньига. То є быо Мисалъ in fol. безъ означеня мѣста печатаня. Да примѣтимо, да є ова кньига была прво печатано дѣло на црквено-словенскомъ єзику. Она є была напечатана на осамъ година раніє одъ првы кириловски кньига: Псалтира, Октоиха и Часловца, коє су 1491 године у Кракову быле напечатане. 1507 године магистаръ Георгіє, родомъ изъ Венеціє, обрати се съ молбомъ къ архимандриту Силвестру Бедричићу (Bedriccich) и посредствомъ нѣга у Зенгу напечата три глаголска сачинѣнія. У 1528 години напечатани су были у Биндони и Пизани у Венеціи Мисалъ и Азбука in 4; а у 1531 трећій Мисалъ, кои є Симонъ Козичићъ (Cosicich) епископъ модрушкій у Фиуму напечатао. Кадъ се екземплари ове кньиге разпродаду, Іованъ Ачалићъ епископъ зентскій заповѣди, те се она по другій путъ подъ надзоромъ минорита (францисканца) Франца Главинића напечата. Тада су изражења и єзикъ тогъ Мисала были поправлѣни по старомъ рукописномъ Мисалу, кои се у библиотеци ерцхерцога Карла аустрійскогъ налазио. Къ половини XVI столѣћа односе се кньиге, коє су Антонъ Далмата и Стефанъ Консулъ (St. Consul) превели и са глаголскима словима напечатали у Тубингину и Урашу (1564—65). Ове кньиге написане су говорнимъ єзикомъ и озна-

чене су кодъ Копитара у нѣговой краинской Граматици. Осимъ тога, са глаголскима словима печатало се е и у Риму. Слова за ту печатню пропаганда добила е око 1621 године на даръ одъ Фердинанда II. У Риму се iошъ и досадъ печатаю глаголски Мисали за глаголяте, кои у Далмацiи и Истрiи живе. У саданѣ време, каже Шафарикъ, у своiой исторiи словенски литература, то е едина глаголска кньигопечатня. По нѣной оскудости, на далматинскимъ островима глаголске кньиге преписую, или употребляваю кириловске изъ Русiе донешене. Има iошъ едно писмо са глаголскима словима писано у половини прошлогъ столѣћа. То е званичный актъ између аустрiйске и турске погранични власти.

Кадъ у почетку XVII столѣћа нестане више оны Мисала, кои су дотлiе издани, онда пропаганда съ дозволѣнѣмъ Урбана VIII изабере Рафаила Леваковића за коректора и реформатора црквены кньига на илирскомъ езику (correcktor et reformator librorum eclessasticorum linguae illyricae) и даде му званiе почесногъ архiепископа (Titular-Erzbischof) охридскогъ. На нѣгову молбу поклонио е Фердинандъ II пропаганди слова за глаголску кньигопечатню. Првый свой Мисалъ Леваковићъ напечатао е 1631 године. Послiе тога, кадъ онъ нађе еданъ старый Псалтиръ, а особито, кадъ се съ Методiемъ Терлецкимъ епископомъ хелмскимъ упозна, онъ примѣти, да у ономъ Мисалу, кои е онъ издао, нiе чистый словенскiй езикъ, шта више, да се е у нѣга много простонародны далматински израженя увукло. Зато 1648 године, онъ по другiй путъ съ дозволѣнѣмъ папе Инокентiя X напечата Мисалъ заедно са Псалтиромъ. У 1668 години по другiй путъ буде напечатанъ овай Бревiярiе подъ надгледанѣмъ аба-

та Пастриція (Пастрића) съ додаткомъ 21 Officiis de praecepto и 12 Officiis ad libitum. Юсифъ Пастриціе († 1708), родомъ изъ Спалате, кои е одъ свегъ срца зауветь бьо испитиваньама о црквено-словенскомъ езику, при томъ издаваню вели: miror sane tot seculis squaluisse nostras regiones in praecipuo coronae nostrae radio, nempe in litterali dialecto. Quoties enim antiqua manuscripta pervolvi Breviaria, tot erroribus conspersas lineas et in Orthographia et in Grammatica reperi, ut stomachum mihi moveret. У 1708 годинн и Леваковића Мисалъ по другій путъ бмо е напечатанъ.

Было е пакъ и таковы людій, кои су радили, да се глаголско-словенска литурђія нераспространява. Такавъ е быо Петаръ Маріяновићъ зенгскій и модрушкій епископъ и савѣтникъ Фердинанда III. У Фиуму и по другима мѣстима свое простране епархіе, онъ е заповѣдио, да се латинскій езикъ изучава, и ни єдногъ свештеника ніе хтио запопити, ако баръ найпосліе латински читати ніе знао. Збогъ тога су се тужили на нѣга у Римъ, као на гонителя словенскогъ богослуженя. Кардиналъ, кои е начелникъ надъ пропагандомъ быо, чинио е 1654 години нѣму по томъ поводу представлѣня, на коя е онъ ученимъ сачинѣніемъ одговорио. Онъ е писао: Тако, као што на словенскомъ езику нема више ништа, осимъ Мисала и Бревіярія; па зато свештеници, ограничавајући се само тимъ кньигама и незнајући латинскогъ езика; за неволю остаю безъ богословски знаня, и не могу управляти религиознимъ убѣђеньима несамо своій парохіяна, него и своима собственима. Но сво ово старанѣ Маріяновића было е узалудно, не гледајући на то, што е оно законито было. Римско свештенство мислило е, да ће словено-католичкимъ богослуженѣмъ

примамити къ себи Русію и оне Русе, кои су у Польской живлѣли; па зато є трпило и подржавало тако богослуженѣ, не гледаюћи ни пашта. Велике услуге као годъ и Левановићъ принели су глаголской кньижевности епископъ Змаєвићъ и Караманъ.

Вићентіе Змаєвићъ, визитаторъ Албаніе, а послѣ тога архіепископъ и Commissarius Apostolicus у Албаніи, Србіи, Македоніи, Бугарской и Босни, потпомагао є развитакъ народногъ и кньижевногъ єзика Далматинаца и Хорвата, и склонявао є на то ученогъ Дела-Бела и рагуске стихотворце, као: Ивана Гондола, Юнія Палмота, Игнята Джиорджи; а такође старао се є и на користь старо-словенскогъ црквеногъ єзика. Онъ є завео словенску семинарію у Зари, и измолио є за ню у Венедикта XIII и XIV различна права и поклоне. Кадъ су наново Мисалъ издавали, онъ є настоявао, да се текстъ нѣговъ исправи, и ово дѣло поручио є Караману родомъ изъ Спалате.

Матіе Караманъ, са сагласіемъ пропаганде 1732 године путовао є у Москву у званію мисионера, съ томъ намѣромъ, да тамо словено-рускій єзикъ изучи. По повратку своме отуда, Караманъ є быо примлѣнъ у collegio urbano и надгледао є, да се правилно Мисалъ издає. Осимъ нѣга, іошъ су надъ тимъ дѣломъ поставлѣна была два ревизора, кои су єданъ послѣ другогъ были: генералъ прокураторъ словенски базилита (ruthenischen Basiliten) Максимиліянъ Завадскій, консултаторъ литовске провинціе, и Цезарео Гебновскій, архимандритъ онуфрійскій; а послѣ Инокентіе Піеховићъ (Piehowicz), минскій архимандритъ, и Силвестаръ рудницкій, епископъ луцкій. Но дѣло ово ніе се ограничило само єднимъ печата-

нѣмъ (1740 г.) Мисала. На одѣлитой конгрегаціи 1742 године у мѣсецу Септемврію држаной, пропаганда подъ пресѣдательствомъ папе, одредила є, да се у Collegio urbano оснуе словенска катедра, и да бы се ова катедра утврдила, опредѣлила є, да се цѣла Библія преведе. Карамана збогъ нѣговы заслуга, поставили су за абата надъ два манастира, кои су по настояваню Змаєвића подъ семинарію потпадали, за єпископа острова Озеро и апостолскогъ визитатора колегіє у Асизи, Лорето и Фермо, а послiє три године за архієпископа зарскогъ († 1771), гдѣ се є онъ у своіой семинаріи, кою є онъ волио, могао трудити на користь старо-словенскогъ, црквеногъ єзика. Да примѣтимо, да су старе глаголске Мисале Далматинци болѣ разумѣвали, него оне, коє є Караманъ издавао; збогъ тога, што є у ньима єзикъ много ближіи быо народномъ єзику. Караманъ, мислећи, да се є само у рускимъ црквенимъ кньигама у свой чистоти старый словенскій єзикъ сачувао, врло є много рѣчій изъ рускогъ єзика у свой Мисалъ унио, тако, да су га далматински свештеници нерадо примили. Найвѣрніи и найусрдніи помоћникъ карамановъ быо є *Матіє Совићъ*, кои є у 1774 години у званію архиђакона острова Озеро умръо. Онъ є саставио нову редакцію Граматике Смотрицкогъ съ латинскимъ пріеводомъ, коя є у рукопису заостала. У ньой особито є важанъ предговоръ, у комъ Совићъ напоминѣ о многима словенскима рукописима, одъ коій, неки су у самогъ нѣга были, а неки пакъ были су му познати. Противникъ карамановъ быо є рагузинскій свештеникъ *Стефанъ Роза*, кои є противъ нѣга викао и настоявао, да се народный єзикъ у црквенимъ кньигата употреблява. Знатанъ є іошъ єпископъ *Качићъ* (Cacich), кои є семина-

рію у Алмису завео, съ намѣромъ потпомагати теорійско познаванѣ народногъ езика.

Употребляванѣ народногъ езика у црквеной кньижевности кодъ глаголита было е узрокъ, те съ едне стране у Далмацію ніе продрла реформація, не гледаюћи на покушаваня Трубера, Антона Далмате и други; а съ друге — дотѣриванѣ обште-народногъ езика ніе се могло тамо раніе одъ XVI вѣка почети. При свемъ томъ, многи католички свештеници покушавали су да далматинскій говоръ у кньижевно употребляванѣ уведу [1]).

„Глаголска кньижевность, вели г. Прейсъ, іошъ очекуе свога историка. Одъ остатака нѣны врло е мало издано; а остало налазисе или по библиотекама, или у рукама поедины лица, коя често свое богатство не знаю цѣнити . . . . . Томе іошъ треба придодати и ову околность, коя смета и старой и новой глаголской кньижевности. Изишли су Мисали на народномъ езику, но са латинскима словима напечатани. Такимъ начиномъ млади свештеници служе литурђію, но не по глаголскимъ Мисалима, него по новомъ прієводу. Само іошъ на островима Далмаціе неке мале и врло сиромашне населбине слушаю небеске истине на езику Кирила и Методія. Но може быти, да ће и овдѣ посліе некогъ малогъ времена о глаголской литурђіи само еданъ споменъ остати.

---

[1]) О осталимъ судбинама глаголске кньижевности мы смо узели изъ шафариковогъ сачинѣнія: Geschichte der slavischen Sprache und litteratur nach allen Mundarten. Ofen. 1826.

ДОДАТАКЪ

КЪ ОПИСАНІЮ СТАРЫ СРБСКИ НОВАЦА.

(одъ Дра Янка Шафарика.)

(Види: Гласника' овога' Св. III стр. 189 до 261; св. V стр. 212 до 223. Св. VI стр. 190 до 208; св. VII стр. 194 до 230.)

Продужуємо наше сабиранѣ и описиванѣ драгоцѣнны' остатака Србске Нумизматике, саобштавајући нашимъ читаоцима любећимъ споменике славне и срећне народне прошлости, опетъ 22 комада новаца, начертана на три таблице. Међу овимъ новцима има прво таковы' кои су истина већъ у нашой овой збирки описани, али не по оригиналу, него само по другимъ списатељима и кодъ нъи налазећимъ се чертежима, о коима намъ ови неказую ништа где су ій видили, гдели се оригинали ньіови сада налазе; ербъ у смотреню оваквы' новаца наше є начело то, да се они наново опишу и начертаю по ньіовомъ подлиннику, како намъ оригиналъ до руку дође. Таковы' су на таб. I бр. 1, и на таб. III бр. 1. Друго има овде таковы' новаца, кои су у Гласнику већъ саобштени, али по оригиналу врло яко оштећеномъ; и оваке новце налазимо за нуждно опетъ начертати, описати и нашимъ читаоцима саобштити, кадъ намъ у добро одржавшимъ се ексемпларима у руке дођу; такавъ є новацъ на таб. III подъ бр. 3. Треће саобштавамо овде новце кои су нове врсте познати родова, или баръ нове феле већъ познати врста новаца, разликующе се одъ

ньима подобны' комада исты' владателя, или по ликовима, или по надписима, или баръ по поединимъ писменама, знацима и т. д. кои' на онима нема, а на онима се налазе; еръ е то у нумизматики довольно, за установленѣ нове феле, а такови су овде саобштени новци по већой части. Найпосле четврто можемо се опетъ дичити и са неколико комада досадъ сасвимъ непознати и овде први путъ описаны родова' србски новаца, одъ коы' су неки врло любопитни и важни, као што ће се изъ ньіовогъ описанія видити моћи. Такови новци есу на таб. I. бр. 5 и бр. 8; на таб. II бр. 3, 4, 5, и 6; а на таб. III бр. 4, 5 и 6.

Сви овде саобштени новци есу сребрни и оригинали ньіови налазе се у разнимъ рукама, као што ће се при свакомъ поединомъ казати.

НОВАЦЪ СТЕФАНА УРОША I. ВЕЛИКОГЪ.

Краля одъ г. 1241 до 1272.

Таб. I. бр. 1. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ.

Овай новацъ подобанъ е сасвимъ новцима овога краля, описанимъ у Гласника св. III на таб. II подъ бр. 20, 21, и 22, али показуе ту особиту и любопитну разлику, да на наличію до светителя кралю барякъ пружаюћегъ, стоій име VROSIVS, а до краля: STEFAN REX; сасвимъ противно ономъ, како е на свима тима новцима и по свой прилици то е сама погрешкомъ онога постало кои е печатъ резао, премда бы се могло читати и: STEFAN VROSIVS REX.

Оригиналъ налази се у приватнимъ рукама у златномъ Прагу.

НОВАЦЪ СТЕФАНА УРОША II МИЛУТИНА.

Краля одъ г. 1275 до 1321.

Таб. III бр. 1. Новацъ сребрнъ, врло лепо сачуванъ, 24 грана тежакъ.

Овай врло лепъ новацъ саобштили смо по Луценбахеру у Гласника св. III на таб. IV бр. 37. Овде е садъ представлѣнъ, као што смо га вѣрно снимили са оригинала налазећегъ се кодъ господина К. Янковића, Окружногъ Началника Краинскогъ.

НОВЦИ СТЕФАНА ДУШАНА.

Цара одъ г. 1347 до 1356.

Таб. I. бр. 2. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, 15 грана тежакъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ стоећи, десномъ благословъ дае, левомъ држи еванѓеліе, до нѣга исподъ пружене десне руке четири звезде у реду отвѣсномъ, до леве стране петъ звезди исто тако у реду положены, око свега овална черта, извапъ ове ІС. ХС.

На наличію: Царъ и Царица стоећи, са митрама на главама у дугомъ одѣлу, držе међу собомъ еднострукій дугый крстъ; а другомъ рукомъ држе скиптаръ; око края новца латинскій надписъ: STEFANVS IPATOR ELENA IPATX = Stefanus imperator Elena imperatrix, то есть: Стефанъ Царъ Єлена царица.

Овай лепъ новацъ найвише наличи на новце Душанове саобштене у Гласника св. VI таб. I подъ бр. 3 и Св. VII, таб. II бр. 9, 10 и 11 али

се одъ свіюньи толико разликуе, на лицу звездама и што ту нема никакви писмена ни другы' знакова, а на наличію еднострукимъ крстомъ и особито подпунимъ и исправнимъ надписомъ, да се мора као нова врста овога рода новаца Душанови сматрати.

Оригиналъ налази се у збирки ревностногъ любителя и скупителя старина Госп. Мачаія, варошкогъ физикуса у Шабцу.

Таб. I. бр. 3. Новацъ сребрнъ; врло добро сачуванъ, имаюћи тежину одъ 16 грана.

На лицу: Ісусъ Христосъ стоећи, десномъ пруженомъ благословъ дели, левомъ држи еванселіе; до главе: ІС. ХС. лево и десно, по три звезде са петъ зрака; доле иза ногу низка столица.

На наличію: Царъ и царица подъ крунама у богато украшенимъ дугимъ альинама стоећи, држе међу собомъ двострукій дугый крстъ, коега дольньи край забоденъ е у крунисану главу чевечію, (или леопардову?); другомъ рукомъ држе скиптаръ; до ньи подъ десномъ рукомъ цара скраћенъ надписъ: СФ, а до царице ЦР са изопаченимъ Ц, кои значи: Стефанъ царъ; надъ овимъ надписима и подъ ньима знакъ као тролистакъ детелине.

И овай новацъ Душановъ разликуе се одъ свію досадъ познати иначе подобни, нарочито одъ описаны' у Гласника св. III таб. V. бр. 59 и св. VII таб. II бр. 8. особито ономъ главомъ изъ кое се крстъ подиже, твори дакле нову врсту овога рода новаца. Оригиналъ налази се кодъ Друштва Србске Словесности, и послатъ е одъ ревностногъ

скупителя стары споменика Г. Хаџи Іордана К. Т. изъ Скопля.

Таб. III бр. 2. Новацъ сребрнъ, врло лепо сачуванъ, 22 грана тежакъ.

Овай знаменити новацъ сасвимъ е подобанъ ономе, кои смо по Луценбахеру у Гласника св. III, на табл. V подъ бр. 58, саобштили у доста рђавомъ и неясномъ чертежу, на коемъ су особито она два анђела Цару круну на глави држећа тако неясно начертана, да изгледаю више као неке книге са круне висеће; зато смо га овде наново дали изобразити вѣрно снимлѣнъ са оригинала налазећегъ се кодъ Господ. К. Янковића, Началника Краинскогъ Округа.

Таб. III. бр. 3. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, 20 грана тежакъ.

Овай новацъ саобштили смо у Гласника Св. III на таб. VI подъ бр. 62 по пребіеномъ оригиналу, одъ коега се половина изгубила, а само половина сачувала и нама у руке дошла; но почемъ намъ е садъ дошао до руку врло лепо сачуванъ цео комадъ, налазећи се у притяжанію Господина К. Янковића Началника Краинскогъ Округа, нисмо могли пропустити, да и овай вѣрно снимлѣнъ у збирку нашу неставимо, ербо желимо, да она буде колико е годъ могуће подпуна.

НОВАЦЪ ЦАРА УРОША МЛАДОЦЪ.

Одъ г. 1356 до 1367.

Таб. I. бр. 4. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, тежакъ 14 грана.

Новацъ овай подобанъ е новцу Цара Уроша описаномъ већъ у Гласника Св. VII, на стр. 212

а начертаномъ на таб. VI подъ бр. 35, али творi нову фелу ове врсте, и разликуе се вештествено одъ наведеногъ новца тымъ што на овомъ: на лицу има ф у монограму и што предъ прсима коня има малый кружићъ, а нема подъ коњмъ оне звезде одъ седамъ точки; на наличiю пакъ, на овомъ е шлемъ на десно окренутъ, надписъ другчiе расположенъ и много исправнiй : + IPRA-OR ·: VROSIVS ·· = Imperator Vrosivs, т. е, царъ Урошъ. Оригиналъ налази се кодъ Друштва Србске Словесности, међу новцима послатимъ одъ Г. Хаџи Iордана К. Т. учителя Скоплянскогъ.

НОВЦИ ВУКА БРАНКОВИЋА.

Одъ год. 1389 до 1398.

Таб. I. бр. 5. Новацъ сребрнъ, доста добро сачуванъ, 8 грана тежакъ.

На лицу, Iсусъ Христосъ на престолу седећи.

На наличiю; у целомъ полю надписъ у четыри равновѣсна реда расположенъ овако: ДВЛКОВЬ ДИНАРЬНИ; кое се има читати: Вλковλ Динаръ; а шта оно Д напредъ значи, єли то Деспотъ, или е было ту iошъ и Г, па да значи господинъ, то се неможе извѣстно знати. Овай новацъ сачиняваюћи новъ родъ Вукови новаца послао е за нашъ народный Музеумъ г. Стеф. Верковићъ.

Таб. I. бр. 6. Новацъ сребрнъ, доста добро сачуванъ, 7 грана тежакъ.

Новацъ овай подобанъ е описаномъ већъ у Гласника св. VI на стр. 204 и изображеномъ на таб. III подъ бр. 20. новцу Вуковомъ, али се ве-

штествено одъ нѣга разликуе величиномъ, и двема звездама налазећима се подъ десномъ рукомъ Вуковомъ на наличію, зато е ово нова фела ове врсте Вуковы' новаца; оригиналъ налази се у народномъ нашемъ Музеуму, куда га е послао Г. Ст. Верковићъ.

Таб. I. бр. 7. Новацъ сребрнъ добро сачуванъ, 10 грана тежакъ.

Ово е нова фела новаца Вука Бранковића, разликуюћа се одъ она два подобна, у предходећимъ овде врстама наведена новца, по томе што на овомъ Вукъ држи барячићъ, на три крила раздѣлѣнъ, докъ на онима држи скиптаръ са крстомъ на вр'у. Овога новца оригиналъ добило е Друштво Србске Словесности одъ господ. Хаџи Іордана К. Т. изъ Скопля.

Таб. I. бр. 8. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ седећи на престолу кои е на оба края седишта по еднимъ цветомъ одъ крина украшенъ, до главе съ обе стране као обично: ІС̃. ХС̃.

На наличію; у средъ новца надписъ: ✝ ВЛЬКЬ подъ титломъ у две хоризонталне врсте, украшенъ са граномъ цвета на краю, и са точкама на левой страни и доле,

Ово е новога рода новацъ Вука Бранковића, саобштенъ нама изъ златногъ Прага где се оригиналъ нѣговъ у приватнимъ рукама налази.

НОВЦИ ЂОРЂА БРАНКОВИЋА.

Деспота одъ г. 1427 до 1457.

Таб. II. бр. 1. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, тежакъ 16 грана.

Овай новацъ саобштили смо у Гласника св. III где е описанъ на стр. 241, а изображенъ на таб. VII бр. 81. али само по чертежу доста рђаво одржаногъ комада, саобштеномъ у Србскомъ Лѣтопису за год. 1826 Св. II подъ бр. 8; но како смо садъ добили врло лепо сачуванъ оригиналъ, налазећи се у збирки господ. Мачайя у Шабцу, зато смо га, овде вѣрно изобразили.

Найсродніи овоме новцу Деспота Ђорђа есте онай кои смо у Гласника св. VI, на таб. III подъ бр. 21 читаюћемъ србскомъ обштеству представили, но коега описаніе погрешкомъ е на стр. 205 изоставлѣно; зато га овде накнадно додаемо.

Ово е новацъ сребрнъ, доста добро одржанъ, *на лицу* имаюћи ликъ Христа Спасителя стоећегъ, десномъ благосиляюћегъ, левомъ евангеліе држећегъ, окруженъ овалномъ чертомъ одъ точки саставлѣномъ, изванъ кое лево стоій ІС҃ а десно ХС҃.

На наличію, у средини лавъ на лево ступаюћи, око нѣга у кругу надписъ: ГОСПОДИНЬ ГЮЬГЬ. са погрешно извратнутимъ Р.

Ово е особитогъ рода досадъ непознатъ новацъ Деспота Ђорђа, а оригиналъ нѣговъ налази се у нашемъ народномъ Музеуму.

Таб. III. бр. 4. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, 13 грана тежакъ.

На лицу: у целомъ полю у три хоризонталне врсте надпись: Г҃НЬ ДЕСПОТЬ ГЮРГЬ, то есть: Господинъ Деспотъ Ђурђъ; при чемъ е Ь са Н и Ю са Г уедно саставлѣно.

На наличію: у средъ коня лавъ на лево корачаюћи, изъ грба Бранковића; око нѣга на краю новца надписъ: СЕМЕДЕРЕВО то есть: Смедерево.

Овога новца место е до сасвимъ подобногъ саобштеногъ у Гласника св. VII на таб. V подъ бр. 28 новца, одъ коега се само другчіимъ расположенѣмъ надписа на наличію, а особито тимъ разликуе, што е овде сасвимъ ясно написано: СЕМЕДЕРЕВО, а на ономъ: СМЕДЕРЕВО; па зато е овай већъ друга фела исте врсте новца. Оригиналъ поклоніо е Господинъ К. Янковићъ, Окружни Началникъ краинскій народномъ Музеуму.

НОВЦИ ЂОРЂА БАЛШЕ,

Дукс Драчкогъ око год. 1400.

Таб. II бр. 2, Новацъ сребрнъ, врло добро очуванъ.

На лицу: у средини светитель стоећи, окруженъ овалномъ чертомъ одъ точки; изванъ ове око края новца надписъ: •: SLAVR •: ENCIVS :• = Sanctus Laurencius, то естъ: Светый Лавренті́е или Ловрѣта, патронъ трогирскій.

На наличію: у средини грбъ дома Баошићъ, то естъ на штиту глава куряка, а горе надъ крунисанимъ шлемомъ опетъ иста глава куряка; иза шлема у полю фигура као пола звезде или половина зубчастогъ точка; око края надписъ: .M. BALS. CDGOI = кои се има читати: Moneta Balse Comitis de Georgio; то естъ: Новацъ Баоше кнеза одъ Ђорђа, валяда Светогъ Ђорђа; еръ на подобномъ новцу, кои е изишао у Гласника св.

У на стр. 220, а на табл. II подъ бр. 12, стоій: M. BALSE S. GORGI. кое се исправніе има читати: moneta Balse Sancti Georgii; то есть: Новацъ Баоше одъ Светога Ђорђа, као што то посведочава, одма овде слѣдуюћи новацъ истога Балше. Одъ наведеногъ овде подобногъ новца Баошиногъ истогъ рода, разликуе се овай садашньи надписомъ и на лицу и на наличію другоячіимъ. Оригиналъ овога новца налази се у приватнимъ рукама у Златномъ Прагу.

Таб. III бр. 6. Новацъ сребрнъ, доста добро сачуванъ, 14. грана тежакъ.

На лицу: у средъ поля стоій Светитель у дугомъ одѣлу, левомъ рукомъ држи кньигу на прсима, десномъ пруженомъ држи кадіоницу и надъ ньомъ три цвета руже; око главе има кругъ светительскій одъ точкій; око целогъ лица овална черта саставлѣна одъ нанизаны као брояница четвороуголни фигура; око нѣга на краю новца надписъ: S. LAVRE.. NCIVS. M. = Sanctus Laurentius Martyr, то есть: Светый Лаврентіе мученикъ.

На наличію; у средини грбъ Баошића, у штиту глава куряка, а надъ крунисанимъ шлемомъ иста глава куряка, имаюћа на овомъ новцу око врата литаръ; иза шлема фигура као велико 3, а око края новца надписъ: S. BALSE DE GEORIIO. S . . . . MRI. Неможе се никако све прочитати, но што е читко то читамо: signum Balse de Georgio; то есть: знакъ (или грбъ) Балше одъ Ђорђа.

Оригиналъ овога новца, кои твори новъ родъ Баошини новаца, дошао е у нашъ народный Музеумъ одъ Госп. Ст. Верковића.

НОВЦИ СРБСКИ НЕИЗВѢСТНИ.

Таб. II. бр. 5. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, 8. грана тежакъ.

На лицу: Іисусъ Христосъ седећи на престолу безъ наслона, левомъ рукомъ држи евангеліе, десномъ пруженомъ благосиля; око главе венацъ светительскій и као обично: ІС҃. ХС҃. до левогъ рамена у полю фигура као писме: С, но ковга рогови доле су окренути.

На наличію; у целомъ полю хоризонтално у два реда надписъ: СКОПЬѢ то естъ: Скопѣ, горе три праве черте: III, на обадве стране по една звезда, а доле три точке, око свега кружна черта одъ точкы.

Овай досадъ непознатый новацъ по целомъ своме изгледу принадлежи у време Душаново или іошъ доцніе, и ми га држимо за новацъ славнога у то време града Скопля на рѣки Вардару, у комъ е Царъ Стефанъ Душанъ често и самъ резидирао. У кое е време овай новацъ управо кованъ, то се строго опредѣлити неда, ако нећемо одъ онога писмена: С, кое се на лицу до левогъ рамена Спасителѣвогъ види, заключити на цара Стефана самогъ. А да су у време Србскогъ царства важни градови новце подъ своимъ именама заиста ковали, то посведочавају многи новци, на коима се имена градова Котора, Новогбрда, Смедерева, Рудника читати могу, и одъ кои смо и ми већъ у овой збирки више комада саобштили.

Оригиналъ овога новца чува се у збирки Друштва Србске Словесности, куда е одъ Госп. Хаџи Іордана К. Т. изъ истога Скопля посланъ.

Таб. II бр. 6. Новацъ сребрнъ, доста добро сачуванъ, 14. грана тежакъ.

На лицу: у полю шлемъ на десно окренутъ; надъ нъимъ обично украшеніе круну представляюће, надъ овомъ тане са звездомъ, изъ когга се подиже перяница; лево и десно по четири точке у накрстъ; око свега кружна черта зубчаста, изванъ ове око края новца надписъ, кои е тако излизанъ, да се никако прочитати неможе, али се изъ поедини слова види, да е србскій.

На наличію, владатель на коню яшећи, десно окренутъ, са митромъ или круномъ висећимъ ланчићима украшеномъ на глави и скиптромъ у десной руци, у украшеной дугой альини; до нѣга скраћенъ надписъ, лево: :Р. десно: К М. предъ ко нѣмъ и подъ нъимъ две фигуре тролисту детелине подобне.

Овай новацъ по целомъ своmъ изгледу спада у време после цара Душана, и сасвимъ е подобанъ осимъ надписа некимъ новцима овога цара и нѣговы' найближи наслѣдника'. Пре Душана ніе кованъ, єръ се на овога цара новцима найпре появлюю знаци благородства, на лицу овогъ новца наодећи се, то єстъ шлемъ са круномъ, ябукомъ и перяницомъ, као што се они видити могу на новцима Душановимъ у Гласника св. III, таб. IV. подъ бр. одъ 42 до 53, и у свезки VI. таб. I. бр. 1; а после и на новцима доцніи владѣтеля као сына нѣговогъ Цара Уроша, у св III на таб. VI бр, 63 и 65, и св. VII. таб. III одъ бр. 15 до 19. и таб. VI. бр. 35, 36 и 37. и на новцу царице Єлене св. VII. таб. VI. бр. 38. и кнеза Лазара у Св III таб. VI. бр. 70. Исто тако и владѣтель на коню на србскимъ новцима првый путъ се види подъ

Душаномъ, на саобштенимъ у Гласника Св. III таб. V бр. 60. таб. VI бр. 61 и 62. Свезки VII таб. III бр. 14 новцима овога цара; а после тога налази се доста често на новцима нѣгови' наслѣдника на пр. Цара Уроша, у Св. VII таб. III бр. 19, и таб. VI. бр. 35, 36 и 37, царице Єлене Св. VII. Таб. VI. бр. 38. кнеза Лазара Св. III. таб. VI бр. 70. Тако дакле овай новацъ найвѣроватніє спада у време одъ Душана до Лазара. По скраћеномъ надпису КР. В°М. неможе се онъ ни єдномъ одъ горе именовани србскы' владѣтеля приписати, єръ се овай надписъ по нашемъ мнѣнію мора читати краль Владимиръ. Изъ троношкогъ лѣтописца, (види Глав. VII §. 32, на стр. 66. Гласника Свезке V-те) дознаємо, да є Душанъ имао єдногъ ванбрачногъ сына, єръ тамо стоій да є Царъ Стефанъ Углѣшу установіо владаромъ надъ Янином и новодобивеномъ Греціомъ „до возраста сына, єгоже имѣлъ тамо во аннини, ѿ благороднїа дѣвицы, но невѣнчанїа, котори уѵієнъ быстъ, наважденїемъ жены своєа слѹгою или воємъ; а тай сынъ нѣговъ звао се Владимиръ, и владао є као удѣлный кнезъ а може быти и са титломъ краля надъ областима Епира и Албаніє у Елбассану, као што то посведочавају слѣдуюће овде речи истогъ троношкогъ лѣтописца у Глав. VII. §. 33. „Родиже силнїи Стефанъ со сестрою вѹкашиновою сего послѣднаго Ѹроша которїй убиенъ ѿ ѵлка вѹкашина, коєго по себѣ ѡставилъ наслѣдника. Имѣже побочнаго сина Владимира, емѹже даетъ княженїе албанское, *) иже потомъ наважденїемъ жени своєа

*) Кодъ госп. Любомира Ненадовића налази се єданъ преписъ истогъ овогъ лѣтописца, донешенъ ове године изъ монастира велики' Дечана Пречестнимъ Господиномъ Архимандритомъ исте свете обители Серафимомъ, у коемъ на овомъ месту

чрезъ ea любителя, дворнагоже начальника Ѳомы увиненъ былъ; радиже егω великихъ добродѣтелй по смерти тѣло егω богъ оправдалъ и во светыхъ почитовается. —

После тога іошъ се єданпутъ споминѣ у истомъ Троношкомъ Лѣтописцу овай Владиміръ, и то у Главе VII §. 34, где се наводе кнезови Србски кралю Вукашину противни, а међу ньима и онъ се именує: „еже на конецъ увидѣша князи сервстіи скоро сви ѿ него ѿстѫпиша; князъ Лазарь гребляновичъ; князъ Югъ богдановъ; князъ Баїωша ωвоихъ зетъ; князъ Бладиміръ албанскій, князъ Вѫкъ бранковъ“, и т. д.

Судећи по изгледу овога новца и по подобности нѣговой са другима нѣму современимъ србскимъ новцима, и оснивајући се на горе наведенимъ речима нашегъ троношкогъ лѣтописца, а найпосле ништа незнајући за другогъ каквогъ кнеза или краля Владимира у томъ веку, у кои овай новацъ по овима своимъ свойствама спада, ми га приписуємо овомъ Владиміру, ванбрачномъ сыну Душановомъ, кнезу и Господару Албаніє, кои се у време растроеня Царства Србскогъ подъ Вукашиномъ а особито после овога смрти, око год. 1370 до 1375 лако могао и кралѣмъ назвати; као што є то на примеръ и Вукашиновъ сынъ Марко учиніо. Све ово моћи ће се онда совршеніє обяснити кадъ се нађе ексемпларъ овогъ новца тако добро сачуванъ, да се надписъ на обадве стране може прочитати.

стоій: „княженіє албасанское“. Знаменито є то да на концу овогъ Дечанскогъ рукописа стоій додатакъ посведочавајући, да є преписанъ изъ старогъ оригинала налазећегъ се у патріаршіи Пећской. И тако є врло лако могућно да є и троношкій рукописъ изъ оногъ истогъ старогъ подлинника Пећскогъ преписанъ.

Оригиналъ овогъ знаменитогъ новца послао є у нашъ народный Музеумъ Госп. Стеф. Верковићъ, а нашао га є негде у старой Србій.

Таб. III. бр. 5. Новацъ сребрнъ, доста добро сачуванъ 8 грана тежакъ.

На лицу; Ісусъ Христосъ на престолу безъ наслона седећи, надписа нема никаквогъ, само неке праве черте и мале кружчиће, кои се чине быти одъ невештогъ майстора резавшегъ печатъ, изопачена слова надписа ІС. ХС.

На наличію; у целомъ полю у два реда надписъ, но кои ми никако неумемо прочитати, само се толико види да су слова србска или славенска, ясно се даю на пр. разликовати; Ш, Н, Ь; Зато и неможемо поуздано рећи да є овай новацъ за цело србскій, може быти да є и бугарскій или влашкій; али смо држали за добро предати га явности и прійти га у нашу збирку, макаръ и само као особитость нумизматичну, и међутимъ докъ се необясни.

Налази се у збирки Господ. Стеф. И. Верковића.

НОВЦИ БОСАНСКОГА БАНА МЛАДЕНА.

око год. 1320.

Таб. II. бр. 3. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, 21. гранъ тежакъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ на престолу седећи, са надписомъ ІС ХС до главе, сасвимъ као што быва обично на старіимъ србскимъ и млѣтачкимъ новцима.

На наличію: Светитель стоећи на лево окренутъ, са венцемъ славе око главе, кньигомъ у ле-

вой руци, десномъ предае барякъ стоећемъ предъ ньимъ гологлавомъ бану, имаюћемъ дугу украшену доламу; око края новца надписъ латинскій; до светителя: DVX PAVL до бана: MLADEN; а између главе банове и мотке баряка отвѣсно: BAN; кои надписъ читамо: Dux Paulus Mladen banus; то есть: Войвода Павле Младенъ Банъ.

Таб. II. бр. 4. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ.

На лицу; сасвимъ као предходећи.

На наличію: фигуре сасвимъ као на предходећемъ; то есть Светитель дае бану барякъ у руку; али надписъ е другый, и то до Светителя: DUX PAUL' до бана: SECUNDUS, а између бана и мотке баряка, отвѣсно: BAN MLAD. кои надписъ може се читати: Dux Paulus secundus Banus Mladen.

Оба два ова новца по целой своіой форми сасвимъ наличе на новце краля Уроша I великогъ, и Стефана Драгутина, и на млѣтачке новце изъ 13 и 14 столѣтія.

Мы ій приписуемо босанскоме бану Младену, кои е у време србскогъ краля Стефана Уроша Милутина (одъ г. 1275—1321) и Унгарскогъ краля Карла Роберта (одъ г. 1320—1342) быо босанскій банъ. Енгелъ у своіой Исторій Србіе *) преповеда о нѣму, да е ступіо у саюзъ са Унгарскимъ кралѣмъ Карломъ Робертомъ, са овога сродникомъ Филипомъ кралѣмъ Албаніе и Дукомъ Драчкимъ и са некимъ кнезовима србскимъ противъ Србскогъ краля Милутина, зато што е овай освоіо одъ другогъ Дуклю или Діоклею, а одъ

*) Види: Engel I. C. Geschichte von Serbien und Bosnien, Halle 1801 4-то на стр. 252 и слѣд.

првогъ Мачву или Банатъ Мачовскій, и да су год. 1319 на Милутина ударили, а банъ Младенъ и некій Павле кнезъ Бребирскій да су Босну заузели. После тога чини се да є овай банъ Младенъ одъ Унгарскогъ союза одступіо и на страну србску прешао, єръ Енгелъ (на стр. 257) казуе да га є Карлъ Робертъ год. 1322 у време владаня Стефана Дечанскогъ побѣдіо и заробіо, и да є на нѣгово место за босанскога бана поставіо Стефана Котромановића.

Пытанѣ є дали су овде именовани банъ Младенъ и войвода Павле Бребирскій два разна лица, или су то два имена мирско и црквено єдногъ истогъ лица, и ако є прво истина, дали ніе Павле сынъ Младеновъ; єръ на овимъ нашимъ новцима оба два та имена заєдно стоє, и тако, ако су то сасвимъ различна два лица DUX PAVLUS и MLADEN BAN, изъ ови новаца бы се дало заключити, да су заєдно владали и заєдно новце ковали. Али бы могао быти тай PAVLUS SECUNDUS BAN MLADEN, и сынъ Бана Младева, дакле Младеновићъ и тада бы ово были нѣговы новци.

Оригиналъ првогъ новца имао є доброту сообштити намъ Господ. Попечитель Финансіє Іов. Мариновићъ, кодъ коєга се и садъ налази, а другый саобштенъ намъ є изъ Златногъ Прага, где се у приватной Збирки чува.

НОВЦИ БУГАРСКИ.

Таб. II. бр. 7. Новацъ сребрнъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ стоећи, са оба две пружене руке благосилѣ; око главе венацъ славе, до главе съ обе стране врло рђаво израђенъ

надписъ Іс. ХС. доле иза лика Спасителѣвогъ столица безъ наслона; на оба две стране у полю слова, на десной: С, на левой: Ж.

На наличію: Два лица вальда Царъ и Царица подъ крунама, у богато украшеномъ одѣлу стое, успоредъ, еднимъ рукомъ држе скиптаръ а другомъ су се подбочила; међу нъима дуга мотка, доле на три крака разделѣна, а горе у неку главу забодена; до ове доле съ обе стране по една звезда; на страни, до ликова и десно и лево и до глава нека писмена сложена, но неразговетна.

Овай новацъ по суровомъ послу и целомъ изгледу судећи мора быти врло старъ; на лицу налазеће се писме: С показуе вальда на име царево, и овда бы то лако могао быти по нашемъ мнѣнію и самъ Царъ бугарскій *Самуилъ*, кои е владао о год. 976 до 1014. Ербъ за Светослава владавшегъ одъ г. 1294 до 1322 чини намъ се быти цео изгледъ овогъ новца престаръ.

Оригиналъ налази се у приватнимъ рукама у Златномъ Прагу.

Таб. II. бр. 8. Новацъ сребрнъ.

На лицу: Ликъ Христа Спасителя до пояса, са оба двема рукама за благосилянѣ подигнутима.

На наличію: Владѣтель са митромъ на глави у богато украшеномъ одѣлу стоій, у десной руци држи крстъ, левомъ се подбочіо; на десной страни до нѣга писме као С са роговима горе окренутима.

Овай новацъ незнамо коме да припишемо, но по целомъ изгледу више наличи на бугарске новце него на србске; лако е могуће, да е онай

знакъ такођеръ прво писме имена Самуилъ, и да е ово мањи или ситніи новацъ истогъ са пређашньимъ цара Самуила, еръ е карактеръ целогъ посла на оба два новца истоветанъ. И овай намъ е изъ Златногъ Прага саобштенъ.

Съ оволико само прилога могли смо ове године нашу благайницу стары' србскы' новаца умножити; мы искрено желимо, да се на годину наша ова збирка већма обогати, и са таковимъ комадима умножи кои ћеду сяйность и важность нѣну знатно узвисити а наше читателѣ, любеће старе споменике славне србске прошлости іошъ већма обрадовати; зато и овде молимо свакогъ, коме бы Србски новци особито досадъ непознати до руку дошли, да има доброту саобштити намъ ій, како бы смо ій могли у нашемъ Гласнику явности предати, и како бы Срби у овомъ своме лѣтопису, колико е годъ могуће подпунію збирку овы свои' драгоцѣны' историчкы' споменика' имати могли. —

X.

КЛИМАТИЧНА ОДНОШЕНЯ ЗЕМЛѢ.

Klimatische Landesverhältnisse.

Одъ Владиміра Якшића, државны наука Професора у кн. Серб. Лицею.

Von Wladimir Jakschitsch, Professor.

За нашъ ученый свѣтъ одъ не мале радости быће та вѣсть, да смо, одъ давногъ времена питану, желю одъ части постигли: имамо сирѣчъ погодописна извѣстія не само изъ еднογъ Бѣограда већъ и изъ десетину другій мѣста нашегъ отечества. Кои се іоле са Климатологіомъ занима, съ мѣста ће признати, да за землю одъ 800 четвороугольны миля, и онако разновидногъ геологичногъ свойства, као што е Сербія, никако еданъ станъ погодописны сматраня доволянъ быти неможе, и на овоме постигнуте числене вредности само съ предосторожношћу употребителне быти могу. Ова ме е мысао руководила кадъ самь, послѣ нѣколикогодишнѣгъ метеорологичногъ наблюдаваня овдѣ у главномъ граду Сербіе, рѣшіо се, да свойствену мрежу одъ погодописны станова у нашемъ отечеству исплетемъ. За садъ самъ, хвала Богу, са пола посла готовъ, а са свершеткомъ текуће године надамъ се да ћу и са цѣлимъ погодописнымъ редоставомъ сасвимъ готовъ быти.

Са заводенѣмъ погодописны сматраня одъ превелике су важности два предходна условія, коя никако изъ вида изгубити нетреба. Перво е то, да естествена за сматранѣ потребна оруђа одъ извѣстне мѣре и међу собомъ едногласна буду, тако, да сви топлотописи н. п. еднаку топлоту у едномъ опредѣленомъ часу, сви кишомѣри на едной точки ставлѣни еднаку множину нахватане кишнице, за време кишногъ падежа, назначе. Да бы овой потреби што више одговоріо, приликомъ мога прошлогодишнѣгъ по западной Европи путованя, многе самь у науцы славне мужеве поодіо и о моіой предстоећой намѣри извѣштавао. Искрени савѣти оскудѣвали нису кои су ме іоштъ и више на овако лѣпо дѣло побуђавали и снагу ми уливали, да свакогъ рода сметнѣ савладамъ. Стигавши найпослѣ у Бечъ обратимъ се управо на тамошнѣ „Средоточно метеорологично заведеніе", и одъ нѣга нужне инштрументе за снабденѣ двадесетъ у нашемъ отечеству мѣста заиштемъ. Готовине у нъима при руцы небы, те се тако наручбине механику даду, кои е и за све остале штаціе Аустрійскогъ царства подобне понаправляо. У овомъ наручиваню мою топлу благодарность на пріятельской услуги Г. помоћнику поменутогъ заведенія Лукас-у одати морамъ, кои се е, и самъ у физикалнимъ наукама похвално Европи познатъ, онако некористолюбиво за удѣйствованѣ мога смѣра заузимао.

Почемъ се, као што наведо, поглавито изискуе, да оруђа сва едногласна и поуздано израђена буду, то и ніе другчіе испасти могло, но да самъ крозъ годину дана текъ половину одъ исты получити могао. Осимъ тога нѣколико топлотописа, на путу збогъ свогъ нѣжногъ створа, по-

кварившы се, морао самь опеть натрагъ на оправку шиляти, пакъ тое узрокъ, што са нъиме три стана іоштъ ны снабдевена нису,

Второ, не манѣ важно, изискиванѣ за полученѣ употребителны погодописны вредностій тое, да особе, са свакидашньимъ бѣлеженѣмъ обтерећене доста моралне снаге имаю, да савѣстно и поштено своѭъ позыву одговоре. Поредъ добре волѣ и заузиманя личногъ за у рѣчи стоећій посао, и друго не манѣ важно обстоятельство у разсужденѣ узети треба, а то є: свободно време. Прекидана са нѣколико дана бѣлеженя подъ никаквимъ се изговоромъ, докле су само оруђа у употребителномъ станю, неизвинюю, пакъ зато бѣлежительи повећой части у мѣсту сматраня живити морају а у време одсутства или нибудъ какве препоне у послу вѣштимъ и честитимъ особама заступлѣне быти имаю. Гдѣ смо тако срећни, да и мы, као и сва Европа жицописне станове имамо, ту самь се и я као и други предузимательи съ ньима послужіо и бѣлеженѣ имъ поверіо, чега су се ньини руковательи драге волѣ примили. На другимъ точкама за найпаметніє держао самь, да се на мога реда деружство обратимъ, и за ньи сасвимъ ново заниманіє да имъ препоручимъ; а то су основны школа учительи. На велико моє задовольство и распространенѣ полезны наука, они су се съ великомъ охотомъ препоруке примили безъ икаквогъ изузетка. Благо Сербіи кодъ оваки мужева! Г. Максимиліянъ Ханткенъ, рударскій земльомѣръ, у Майданпеку, одпочевши іоштъ одъ ове нове године климатичне појаве бѣлежити приміо се и ове нове понуде, као и съ не манѣ ревности и Г. Стефанъ Мачай градскій лѣкаръ у Шабцу.

Да бы бѣлежительи у своме, за већу часть новомъ, послу стална правила имали, то самь за необходно держао, да разумително и кратко, но безъ штете за сходно руковань, наставлень напишемъ. Ово є не само за ньи, већъ и за стране кньижевнике полезно, кои погодописный редоставъ сматраня проучавати желе, пакъ зато самь га и за печатню узъ овай саставакъ намѣнуо. Безъ сумнѣ ће и преведенъ быти морати, почемъ самь о нѣму са стране већъ препитанъ быо, а за наше погодописатель важанъ є већъ и збогъ тога, што є савершеніи одь оногъ у рукопису привремено предатогъ имъ и што се као онай тако лако изгубити и исперляти неће, уживаюћи притомъ веће научно вѣдомство.

Кадъ самь приликомъ мога научногъ путованя са мужевима у науцы властнымъ састаяо се више него єдаредъ запитанъ самь быо, зашто моя метеорологична бѣлежаня одъ Бѣограда, коя су у многомъ смотреню онако занимльива, у обширности печатао нисамь. Мѣсечне средине превеликій просторъ у появима єстественима заузимаю, него да бы се изъ ньи пожелани резултати за науку лагко извѣсти могли, гдѣ напротивъ свакидашнѣ на видикъ ставлене вредности текъ многе природне тайне, обяснити у стаію су. У старіимъ временима радило се, као и я што самь почео, данасъ пакъ сви метеорологични инштитути: у Русіи, Белгіи, Француской и т. д. само обширно своє получене податке явности предаю; метеорологично Друштво у Француской у овомъ є погледу верстне послове издало. Я самь на овай позивъ съ тымъ пре пристао, што самь поредъ стручногъ вѣдомства савѣтодаваца, тога мнѣнія, да нашъ дружственый органъ

небуде само збирка научны одломака, већъ депозитъ свестраны научны испытиваня, коя ће позномъ потомству іоштъ и више прилике за мудрованѣ подати моћя. Тако н. п. нѣки списательи сачиняваю десетодневну средню топлоту одъ выше година одъ извѣстны мѣста, прускій инштитутъ саставля и петодневну, за педесетъ станова у пруской Монархій. И заиста кои небы радъ быо знати подробно оне погодне промѣне, кое причиняваю, да у нѣкимъ годинама много, но среднѣгъ качества вина добывамо, у другимъ мало, но изредногъ, а у трећимъ и мало и лошегъ? Зашто е една година слабовоћна а друга изобилна? Шта е причина да е у едномъ на западу лежећемъ наше землѣ Окружію ове године доста сѣна накошено, а у средини землѣ по четири пута скуплѣ се него обично продае? Зашто найпослѣ да Лѣпеница сада скоро періодично пресушуе, а за време мога школованя у Крагуевцу одъ 1832—1838, само 1834. године? — Ово су све такви появи, кои се велимъ изъ свакидашнѣ промѣне у воздухокружію проучавати мораю, а никако се изъ подужи средина достовѣрно обяснити немогу. —

Да бы пламтећу желю многій науколюбителя задоволіо и водоравно съньима се на еднакомъ полю испытиваня ставіо, то самь науміо, да у Бѣограду мномъ постигнуте климатичне вредности одъ 1851—1854. као и оно за 1855 годину важеће и одъ могъ ученогъ садруга Г. Вука Маринковића, за време мога прошлогодишнѣгъ одсутства записане, у свомъ пространству обѣлоданимъ. Трилѣтіе, иначе доста занимљиво, одъ 1848—50 изъ тогъ самь узрока изоставіо, што за исто време съ кишомѣромъ, дакле съ весма важнимъ деломъ, бѣлеженя никаква чиніо нисамъ.

Као што е већъ и у прошлимъ годинама напомянуто, за мѣсецословъ узетъ е новый, топлота е мѣрена са сторазделенымъ самописомъ — топлотописомъ, а величина атмосферскогъ талога изражена е у паризскимъ линіяма.

Увѣренъ будући, да ће у текућой години досада получени погодописни податцы за любителѣ отечествене климатологіе одъ доста велике занимльивости быти, то у слѣдующемъ стављамъ у Маю и Юнію получене, на разнимъ становима вредности. Осимъ горенменовати погодописателя у Майданпеку и Шабцу слѣдующи су были у другимъ нижеизчислѣнимъ градовима. Телеграфисте у Крагуевцу и Ягодини ГГ. *Живко Стоиловићъ* и *Стефанъ Николаевићъ*. Къ томе господа старій учительи: у Брусницы *Стефанъ Костићъ;* у Валѣву *Стефанъ Миросавлѣвићъ;* у Карановцу *Андрей Буђевацъ;* у Лозницы *Милошъ Гавриловићъ* у Паланки *Александеръ Радовановићъ;* у Пожаревцу *Живанъ Ковачевићъ;* и на Убу *Михаилъ Николићъ*.

Климатична одношеня землѣ у години 1856.

Klimatische Landesverhältnisse im Jahre 1856.

Станъ Beobachtungsstation.	Сѣверна ширина. Nördliche Breite.	Высина надъ моремъ. Erhöhung über den Meeresspiegel.
Бѣоградъ Belgrad	44°50′	250′
Убъ Ub	44°31′	301′
Паланка Palanka	44°20′	250′
Шабацъ Schabatz	44°49′	360′
Лозница Losnitza	44°38′	381′
Карановацъ Karanowatz	43°40′	495′
Крагуевацъ Kragujewatz	43°50′	507′
Брусница Brusnitza	43°59′	616′
Майданпекъ Maidanpek	44°20′	1010′
Сербія Serbien	44°21′	467′

	Май. Mai.	Топлота Temperatur 100°		Юній Juni		
	найвиша höchste	найнижа niedrig.	сред. mittlere	найв. höchste	найнижа niedrig.	средна. mittlere.
Бѣоградъ Belgrad	23 01°	14·00°	18·50°	27·27°	19·66°	23·46°
Убъ Ub	—	—	—	27·18	17·37	22·27
Паланка Palanka	20·42	14·40	17·41	24·20	19·27	21·74
Шабацъ Schabatz	20·47	14·16	17·32	24·88	17·69	21.29
Лозница Losnitza	19·86	14·44	17·15	22·40	18·95	20·65

Карановацъ Karanowaz	20·15	12·63	16·39	24·62	16·87	20·75
Крагуевацъ Kragujewaz	20·84	13·02	16·93	24·43	16·85	20·64
Брусница Brusniza	19·19	11·66	15·43	23·35	15·07	19·21
Майданпекъ Maidanpek	18·45	9·70	14·07	23·94	10·63	17·28
Сербія Serbien	20·33	13·00	16·67	24·70	16·93	20·81

Изъ овдѣ ставлѣне скрижали топлоте воздуха лагко ћe свакій увидити моћи, како велико дѣйство на исту узвышенѣ надъ огледаломъ мора едногъ мѣста спрамъ другогъ има. Майданпекъ, кои e четири пута одъ Бѣограда вышій, само 70% овога топлоте има при свемъ томъ, што много южніе одъ нѣга лежи. Назначаванѣ высина мѣста надъ огледаломъ мора узаймлѣно e познатомъ геологичномъ дѣлу ученогъ Француза, Ами Буе, кои e крозъ три године, одъ 1836—1838, по научной цѣли, по Турской путовао. Высину Майданпека опредѣліо e Г. инжениръ Ханткенъ. Употреблѣни знаци толкую слѣдуюћe: ○ безоблачно, ◐ прозрачно, ● облачно, ⊕ гремлявина, ⧗ градъ и ⊛ магла.

У обште као да одстоянѣ одъ равнителя кодъ насъ одъ никаквогъ уплива на топлоту ніе, но само высина надъ моремъ. Притомъ кадъ само и ову у рачунъ узмемо, то намъ одма знатна разлика између дневне и ноћне температуре у очи пада. Тако e н. п. дневна температура, или найвыша само са 14½% у Бѣограду выша него у Майданпеку; ноћна e пакъ готово двапутъ яча или правилніе са 85%. Кадъ оба мѣсеца: Май и Юній у рачунъ узмемо, то смо за перва четири односно петъ градова средню топлоту одъ 19·88°

имали, а за друга три, односно четири само 17·86° дакле 20% манѣ топлоте. Погледамо ли пакъ на нъину высину надъ моремъ, то онда примѣчавамо, како су перви градови само 305 стопа высоки, а други управо двапутъ вышій; или 607 стопа. О овомъ весма важномъ появу на годину пространіе говорити мыслимъ.

Май. Mai.

Станъ Beobachtungsort	Влагомѣръ. Psychrometer сувый trockenes	влажный feuchtes	влага Feuchtigkeit.	напонъ. паре. Spannkraft. милим. millim.
Бѣоградъ Belgrad	19·90°	16·53°	70·47°	12·10°
Брусница Brusnitza	17·01	13·92	69·88	10·11
Ягодина Jagodina	18·24	14·37	64·62	10·07
Лозница Losnitza	18·04	15·10	72·64	11·18
Сербія Serbien	18·30	14·98	69·40	10·87

Юній Juni

Бѣоградъ Belgrad	23·62	20·06	71·23	15·20
Брусница Brusnitza	20·75	17·60	72·74	13·13
Ягодина Jagodina	22·27	19·08	73·34	14·47
Лозница Losnitza	21·15	18·18	74·42	13·13
Майданпекъ Maidanpek	17·42	15·69	88·62	13·44
Сербія Serbien	21·04	18·12	75·07	13·87

Са влагомѣромъ много е теже руковати него са икоимъ оруђемъ нарочито у первимъ мѣсецима, пакъ то и есте узрокъ, зашто за сада само изъ четири мѣста податке ставити можемо. Кодъ влаге за сада сталны правила нема по коима се управляю, будући е у Маю Ягодина найманѣ одъ исте имала, а у Юнію опетъ Бѣоградъ. Ово исто важи и за напонъ водене паре, кои е у милиметрима израженъ и кога е у Бѣограду у оба мѣсеца найвыше было, као што е Бѣоградъ за исто време и найвышу топлоту показао. — Узмемо ли пакъ цѣлу Сербію, у разсматранѣ то се увѣравамо, да е 30% до ситости атмосфере съ влагомъ недостояло.

Станъ. Beobachtungsstation.	Кишни дави. Regentage		Талогъ. Niederschlag		Гремлявина. Gewitter	
	Май Mai	Юній Juni	Май Mai	Юній Juni	Май Mai	Юній. Juni.
Лозница Losnitza	9	11	31·24	35·58	4	8
Ваљѣво Walj-wo	12	12	28·36	35·42	3	6
Паланка Palanka	12	10	17·62	29 16	6	7
Ягодина Jagodina	9	9	13·84	25·74	8	7
Пожареваць Poschareway	10	8	32·10	22·00	4	5
Карановаць Karanowatz	10	12	16·00	19·50	5	10
Крагуеваць Kragujewatz	10	10	12·40	16·92	3	7
Бѣоградъ Belgrad	10	10	33·71	15·48	4	7
Брусница Brusnitza	10	7	17·46	14·14	4	8
Майданпекъ Maidanpek	—	9	—	13·08	—	2
Шабаць Schabatz	10	9	20·3	7·66	3	6
Сербія Serbien	10	10	22·29	21·34	4·4	6·7

У овомъ прегледу одъ найважнiи е последица за насъ величина измѣреногъ талога. Кодъ ни едне части климатичны бѣлеженя овако велике промѣне нема као кодъ ове. За Майданъ, гдѣ су бѣлеженя позніе одпочета, немамо података за Май, а изъ Уба оскудѣваю оба мѣсеца, но не небреженіемъ Г. осмотрителя, вѣћъ другомъ, у нѣговой власти настоећомъ, причиномъ.

Май мѣсецъ быо е сушанъ у Крагуевцу, Ягодини, Карановцу, Брусницы и Паланки, у другимъ мѣстима среднѣ кишовитъ. У *Юнію* пакъ осимъ Лозвице, Ваљва и Паланке свудае необычно яка суша, безъ велике жеге, владала а понайвише у восточнымъ краевима отечества. У Ягодини продужила се ова суша и у Юлію, тако, да е тамо за три мѣсеца само 54‴ кише пало, а у Лозницы готово трипутъ выше, или 121‴ Цѣла пакъ земля имала е у оба овдѣ сматрана мѣсеца само двѣ трећине обычногъ свогъ талога.

Ово су податцы, кое самъ за сада о климатологій наше землѣ написати за нужно держао, за сада доста, а другій путъ быће и више и савершеніе, обимаюћи цѣло наше отечество.

НАСТАВЛЕНЂ ЗА ОСМОТРИТЕЛѢ ПОГОДОПИСНЫ БѢЛЕЖЕНЯ У СЕРБІИ.

УВОДЪ.

Слѣдуюћи примѣру образоване Европе и Сербія племенитый задатакъ рѣшити има, да изученія, богатія и силнія постане. Нѣгуюћи полезне науке неутрудно и постояно, моћи ће до пожелане цѣли доспѣти. Мужеви верстни, у правомъ смыслу свободу свога рода любећи мораю са пожертвованѣмъ и самогъ себе прегораванѣмъ предначитя, изгледаюћи за награду единствено духовно спокойство и лѣпо име после краткогъ овоземногъ живота. У редъ науко и отечестволюбивы занимания спадаю и испытиваня тайны естества едногъ предѣла, са непрорачуньшымъ благодѣтелнымъ послѣдицама, кое отудъ за истый проистичу. Метеорологична наблюденія, савѣстно извершавана, у станю су такође државну задругу до великогъ савершенства довести и ньинимъ бѣлежитељима лѣпу моралну награду стећи. Ликъ өзгре сербске просвѣте, побуђенъ тежньомъ за наглимъ развіянѣмъ милогъ намъ очечества, повѣрава духобогатимъ юнацима у години 1856 занимљивый посао испытиваня чудноваты свойства нашегъ поднебія. Онъ се узда у неугасиму ревность своій саграђана питаюћи се надеждомъ, да ће основатељи пожелателны бѣлеженя исто тако охотно дѣйствовати одпочети, као што ће нѣкада њіови потомцы исте послове разграничитіе извершавати умѣти, дивеће се међу тимъ постояномъ прилѣжанію и некористолюбивомъ пожертвованю своій дредшественика.

Погодописни у нашемъ отечеству предузети имаюћи се послови обузимаю петъ главны частій: 1.) Топлоту воздуха. 2.) Станѣ неба 3.) Влаж-

ность воздуха 4.) Атмосферскій талогъ, са своимъ разнымъ видовима и 5.) Воздушне појаве.

I. Бѣлеженѣ топлоте воздуха.

Ово бива посредствомъ едногъ на сто степеній раздѣлѣногъ топлотомѣра, тако названогъ топлотописа, (термометрографа) изъ узрока, што самъ собомъ помоћу вѣштогъ механизма, крозъ данъ и ноћь случившу се найвишу и найнижу топлоту назначава. Съ ньиме треба на слѣдујућій начинъ поступати:

1. Поставити га о клинцу обѣшена на таквомъ мѣству гдѣ никако сунце недопире.

2. О залазку сунца свакогъ вечера погледати: на колико су цѣлы или половине степеній десни краеви *горнѣ*, — найвећу хладноћу и *долнѣ*, — найвећу топлоту, крозъ 24. часа означавајући, — *сказальке* сталы. Затимъ записати нађене численне вредности.

3. Нагнувши лагано оруђе, съ лева на десно, дотерати обе сказальке на *крайнѣ точке* винскогъ и живиногъ стубца и тако оставити га на миру до слѣдујућегъ вечера.

4. У случају, ако се послѣ залазка сунца преко ноћь тако яко топлота воздушна понизи, да слѣдујуће подне хладніе се покаже и то далеко яче него предходећегъ вечера, то треба *сказальку хладноће*, — винскогъ стубца *другогъ дана у ютру* забѣлежити и оруђе на ново навернути да сказальке на крайности обе течностій доспу, пакъ у сутонь текъ видити сказальку топлоте, — живиногъ стубца, — и оруђе тако у редъ довести, као свакогъ вечера, — Овакве нагле промѣне у температури недогађаю се често, една у мѣсецъ дана еданпутъ, али ипакъ съ ума ій сметати нетреба.

5, Као кодъ цѣви напуньене съ виненомъ силомъ, тако и кодъ оне съ живомъ, треба увѣкъ мотрити: едали су десни краеви сказальке съ леве или съ десне стране *нуле* застали. Докле годъ сказалька у винскомъ стубцу съ *десне*, а у живиномъ съ *лѣве* стране *нуле* стои, дотле влада *топлота* (положна) и бѣлежи се са знакомъ: +, а кадъ обратно горня сказалька съ *лѣве* а дольня съ *десне* стране *нулине точке* застаяти почне, онда имамо *хладноћу* (одрицателну топлоту) и ова се бѣлежи са знакомъ: — Изъ узрока, што преко године ни пета часть хладна ніє, то є сасвимъ и излишно у време топлоте знакъ + стављати, ерь ово се већъ подразумѣва, али у време мразева знакъ — увѣкъ стављати треба.

II. Назначаванѣ станя неба.

У главномъ свойство неба може быти:

1. Сасвимъ *ведро*, кадъ се сирѣчъ *нимало* одъ излазка пакъ до залазка сунца облака на небу не покаже.

2. *Облачно*, кадъ одъ ютра пакъ до сутоня сунчани зрацы таму пробити немогу, и

3. *Прозрачно*, кадъ є часъ облачно а часъ ведро, или кадъ є до подне облачно а послѣ подне ведро и облачно; у обште кадъ се станѣ неба преко данъ промѣни.

4. Оне дане треба такођe у вторый продѣлъ, дакле међъ прозрачне ставити, кадъ се весма мало облака на небу преко данъ покаже и то као каква танка мрежа растегнута по хоризонту или као мали яганьци, едва примѣтни. Ово су таквогъ свойства дани, кой се више сасвимъ ведрыма него прозрачнымъ приближую и зато треба ій одъ осталы разликовати, кое пакъ быва кадъ се стављеной единицы, *една мала нула одозго дода* Н. п. 1°.

5. Нерѣдко се догађа, да є до залазка сунца преко данъ ведро, потомъ се наоблачи и киша се изліє, а одъ поноћи опетъ се разведри и сутра данъ нимало облака на небу непокаже се. У оваковомъ случаю треба *оба дана као ведра* записати, єръ станѣ неба важи само преко данъ а не и преко ноћь, али зато нетреба заборавити назначити, да є первогъ дана *кишовито* было и колико є кише измѣрено.

6. Нетреба никако заборавити да се свакій данъ у кой одъ овде назначены процѣпа стави. єръ добивени скупови одъ ова три процѣпа мораю намъ точно число дана сваногъ окончаногъ мѣсеця дати.

III. Записиванѣ влажности воздуха.

Ово быва помоћу влагомѣра на слѣдуюћій начинъ:

1. Оруђе за мѣренѣ влаге састои се изъ две живине цѣви, два стораздѣлна топлотомѣра, и мора се гдѣ годь у сѣнки близу гореописаногъ топлотописа ставити, како да га се никако, ма у кое доба године, сунчани зрацы коснути немогу.

2. Исподъ єдне цѣви са обвієномъ кругломъ налазећу се *тучану чашицу* треба увѣкъ съ *водомъ напунѣну* держати, и неизоставно доливати ю на полъ часа пре него што ће се степени записати.

3. Степене треба прочитати и забѣлежити ій о *залазку сунца*, одма послѣ прибѣлежены степеній топлотописа.

4. Бѣлеженѣ мора быти подробно, *завієне лопте* степенъ у процѣпъ *мокрогъ* а *незавієне* у онай *суво гъ* влагомѣра, кой свагда вышій одъ пер-

вогъ быти мора, ставляюћи. Кадъ се *половине* покажу такођe ій записати треба као и кодъ топлотописа.

5., Докле годь крайна живина точка надъ нуломъ стои дотле є топло, кое се, као и кодъ топлотописа што є наведено са знакомъ + бѣлежи, сиђели пакъ жива исподъ нуле, то се онда има ставити знакъ хладноће, —. Упрочемъ первый се знакъ обычно не *ставля*, єръ найчешће владаюћій по себи се већъ разуме, напротивъ вторый треба увѣкъ да се назначава.

6. Кадъ у чашицы нимало воде нема и керпа є сасвимъ сува онда степени обадва топлотомѣра єднако високи быти мораю и онда су оруђа поуздана, недогодили се пакъ ово, то онда записати треба, са колико є степеній обмотаный топлотомѣръ нижій одъ сувога и ово одма главному погодописателю явити. У редовномъ пакъ положеню са толико ће навлаженый топлотомѣръ ниже стаяти одъ сувога у колико манѣ влаге у воздуху има. Ово быва особито на якимъ жегама и силнимъ вѣтровима.

IV. Скуплянѣ атмосферскогъ талога.

Овай се сабира помоћу водомѣра, састоєћегъ се изъ єдногъ *четвороугольногъ сасуда*, кога є ушће равно єдной парискои стопи; у кои талогъ пада и изъ кога после крозъ єдну цѣвъ у єданъ вальку подобный *лонацъ* слива се, поради предупређеня испареня воде кадъ би се нѣшто сунчани зрацы у ньой огледати могли. Скуплянѣ талога найзаплетеніє є; но збогъ своє превелике важности за велику привреду єстества и брижльиво рукованѣ изискуе, коє се у слѣдуюћемъ састои:

1., На едномъ сасвимъ свободномъ мѣсту на двору, подалѣ одъ зданія и дервећа, треба еданъ четвертастый стубъ у землю побити, упопречцу одъ едне и висиномъ одъ четири стопе надъ земльомъ. На две противположене стране, на верху стуба, прикую се и надлежне двѣ желѣзне шипке, за кое се четвертастый сасудъ закачи. На изливной цѣви овога обѣси се са вертимушкомъ напоменутый лонацъ, доста яко, да неспадне.

2., Послѣ свершеногъ падежа кише или снѣга, треба, ако е киша была лонацъ одвити и у размѣрену чашу сакуплѣну воду усути, ако ли е пакъ снѣгъ нападао, то треба оба сасуда издигнути, у топлу ій собу унети, и дотле ій тамо держати, докъ се снѣгъ сасвимъ неистопи. По томъ истоплѣный снѣгъ у чашу усути.

3. Мѣрећа чаша зарѣзана е на *два мѣста* са два велика числа и ова означавају высину падше воде, у парискимъ *линіяма*, изражену. Свака одъ овы линія подраздѣлѣна е опетъ на *десете части линія*, а ове опетъ на *петъ части*, тако да една цѣла линія *петдесетъ урѣза* има. Тако н. п. кадъ е высока вода у чаши до урѣза са велико еданъ назначеногъ, и іоштъ седамъ малы, то треба овако записати: $1\frac{7}{50}$; недопирели пакъ вода до велико еданъ, но само до урѣза са четири назначеногъ и іоштъ два више, то треба записати да е сакуплѣно воде: $\frac{42}{50}$ линія. Т. Є. у первомъ примѣру число 1. знали *цѣлу линію*, и иза ове треба ставити разбіеніе $^{7}/_{50}$; а почемъ у второмъ примѣру цѣлы линія неима, то ће се само числитель 42 ставити и одоздо имитель 50, $= \frac{42}{50}$; будући е на оволико частій свака линія подраздѣлѣна.

4., Свагда треба чинити разлику између воде происходсће изъ *кише*, одъ оне добивене одъ

снѣга и перва ће се ставляти у процѣпъ лѣвый а втора у процѣпъ десный.

5., Нѣкій пута догађа се, да е киша са снѣгомъ измѣшана, кое обично съ пролећа и съ есени быва. У овакомъ случаю треба мотрити каквогъ е вида талогъ при престанку паданя быо, пакъ овай опредѣлюе онда, да ли ће се у процѣпъ кише или снѣга высина сакуплѣне воде забѣлежити.

6., Наравна е ствар, да у кишомѣръ свакій данъ загледати треба, као и у преднаведена два оруђа за топлоту и влагу описана.

Ова се смотреностъ зато препоручуе, што бы се при слабомъ ноћномъ кишномъ падежу, лѣти земля нагло изсушила, па бы се тако кишный данъ, макаръ и одъ $\frac{1}{50}$ линіе быо, пропустіо, а друго обмана бы зими и већа была, кадъ снѣгъ на земльи лежи, пакъ се знало небы ели ноћу снѣга падало или не, кадъ бы сирѣчъ у ютру сунчани зраци атмосферу опетъ загреяли пакъ и снѣгъ нападши берзо истопили.

7., За време паданя талога, ако бы ово одъ ютра и до меркла мрака траяло, ипакъ у водомѣръ дирати нетреба но текъ слѣдуюћій данъ само што ће се у подобномъ случаю са затворителномъ у протоколу означити да е сакуплѣна множина воде производъ одъ дводневногъ паданя. Међутымъ што се више може треба се постарати да свакій данъ и свой надлежный талогъ добие.

8., Често се догађа, да киша и послѣ сѣдшегъ сунца, дакле и чинѣны бѣлеженя, падати начне пакъ се дуже или краће време продужи. У оваковомъ случаю, ако е киша само до *предъ*

по ноћи падала пакъ престала, треба добивену множину за онай данъ урачунати кои предходи, продужили се пакъ киша и *до после по ноћи* или и до узору следуюћегъ дана, то измѣрена множини за овай данъ и важи, а не за предходећій.

V. Назначаванѣ воздушны поява.

Воздушни появи (метеоря) многочислени су; но мы за сада слѣдуюће за назначаванѣ препоручуемо.

1., Кишу, ако ће ова и само *петдесету часть* линіе изнети, то ю треба прибѣлежити у дотичный данъ рачунаюћи овай одъ по ноћи до по ноћи.

2., Снѣгъ тако исто, управляюћи се по горенаведеномъ, кадъ бы нѣшто крозъ еданъ часъ киша, али затимъ крозъ последньій снѣгъ, макаръ и крозъ краће време, падао.

3., Маглу, коя быва обычно на краевима зиме. Ову треба записати, ако ће само и полъ часа у ютру траяти, али кадъ се нѣшто сасвимъ танкій *туманъ* ютромъ на зренику неба покаже, то га нетреба за маглу усвоити, но изоставити. — Исто тако нетреба ни ону маглу за такову примити, коя се ютромъ надъ облиижньимъ планинама или надъ рѣкама или и надъ поединымъ мѣстима покаже, већъ само ону, коя се и у погодописномъ стану дуже или краће време примѣтити дае. Кадъ е магла дуготраюћа и густа, то ю треба стопившу се у воду, посебно забѣлежити.

4., Градъ, кои е често нешкодльивъ, но гдѣ кои путъ и одъ велике пагубе за нѣжна растѣ-

нія, у комъ се случаю у особено примѣчаніе ставити има. До душе увѣкъ е готово градъ съ кишомъ пропраћенъ, пакъ се съ овога водомъ и измѣрити мора, али ако бы се догодило, да бурно проуи и безъ кише, то получену изъ нѣга воду, као и кодъ магле што е наведено, за себе ставити треба. Сасвимъ крупный градъ посебно навести треба.

5., *Гремлявину*, но кою са самымъ *сѣванѣмъ муня* или *свѣтлацима* промѣнути нетреба но онда право име заслужує, кадъ се звукъ у воздуху чуе. Почемъ се овай одъ осмотрителя нѣкій редъ и пречути може, то ће добро быти, да се и друга достовѣрна лица сверхъ тога саслушаю.

6., *Вѣтаръ* обычный назначавати такође треба и онъ се примѣчава на колебаню оближньи древета и звуку, кои одъ себе дае, али сасвимъ *тихе вѣтрове* изоставляти треба. Правацъ вѣтра има се такође ставити са писменима В. З. С. Ю. т. е. восточный, западный, сѣверный и южный, кои се кодъ народа: кошава, горнякъ, маджарацъ и югъ зову. Почемъ су наше церкве све къ востоку окренуте, тое и осмотрительима лагка стварь правый предѣлъ неба погодити.

7., Мотрити валя на оне вѣтрове, кои су сувише яки, да се *олуіомъ* назвати смѣду, и ови ће се у еданъ процѣпъ кодъ метеора ставити.

8., *Слану* и *инѣ* кои се метеори обично у почетку и на краю зиме видити могу.

9. Досадъ изложене метеоре треба све найточніе бѣлежити кадъ се годъ само покажу, было то даню или ноћу. Тако исто и онакве природне появе изоставити нетреба, кои се кодъ насъ рѣдко догаћаю, као што су: сѣверне свѣтлости,

землѣтреси, цервене и пешчане кише, водене изъ облака спуштаюће се трубе, огнѣни змаеви и т. д.

Обшта правила.

Поредъ горензложены правила за метеорологичне осмотрителѣ нашегъ отечества, іоштъ и слѣдуюћа се као допунителна, к' цѣлисходніемъ рукованю наводе.

1. Свакій осмотритель дужанъ е и по єдногъ пріятеля изнаћи, кои ће га у време болести, одсутства или иначе какве препоне достойно у бѣлеженю заступити моћи. Овакавъ заступникъ мора подобателно у рукованю оруђа извѣштенъ быти.

2. Осимъ дотичны бѣлежителя да никомъ дозволѣно небуде у оруђе дирати, нити одъ нъи какво нибудъ употребленѣ чинити.

3. Поводомъ тымъ, што се сва Европа у подобнымъ пословима новымъ поправлѣнымъ Грегоріянскимъ — римскимъ — мѣсецословомъ служи, господи отечественымъ осмотрительима препоручуе се, да се такође новымъ календаромъ ползую, будући є на овай начинъ сравньиванѣ са податцима остале Европе олакшано.

4. Сматраня са свима єстествословнымъ оруђама имаю се посведневно чинити, неизоставляюћи ни єданъ данъ, єрь само на овай начинъ поступаюћи имаћемо съ временомъ достовѣрне податке за сачиняванѣ наше климатологіе.

5. Доставлѣни протоколи имаю се сматрати као собственость града наблюдаваня, но да бы они чисти были, то се бѣлежительима препоручуе, да за своя свакидашня записиваня другій чистый папиръ узму и онако исто изленьираю и

напишу, као што е у повезаномъ протоколу стављено. Съ концемъ свакогъ мѣсеца по новомъ календару, исписат' ће они изъ привремены листова у главный протоколъ, кои ће се у чистоти обдержавати.

6. Ако бы кои одъ осмотрителя у комъ нибудъ одѣлку своій сматраня у забуни быо, то се одма побринути има, да кою одъ особа припита, коя е у физики основно извѣштена, наипаче окружне лѣкаре, еръ сва неистинита, насумице стављена, числа мораю изостати.

7. Почемъ е у нашемъ отечеству двадесетъ точкій сматраня изабрано, то ће помоћу едногласны физикалны оруђа средоточномъ мѣсту скупляня верло лако быти и неистините податке, нѣкій мѣста, са онымъ оближньи станова испоредити и опровергнути ій, зато се свойски осмотрительима препоручуе, да подобне неприлике избѣгнути потруде се.

8. Сви осмотрительи погодописны послова, нашегъ отечества дужни су съ концемъ свакогъ мѣсеца достовѣрне изводе изъ свои протокола сачинити, пакъ и несакупивши средня мѣсечна числа, управо на „Дружство Сербске Словесности" преко поште, ништа неплативши, съ надписомъ на страни споляшнѣгъ наслова. „Погодописно извѣстіе за мѣсецъ . . . одъ Н. Н. у Н." послати ій.

9. Кадъ бы кои одъ бѣлежителя у слѣдству болѣсти, премѣштаня по потреби службе или причиномъ тѣлесногъ каквогъ недостатка спреченъ быо погодописне послове да продужи, то се у интересу науке постарати има, да у своме мѣсту обитаваня онакву особу изнађе, коя ће ій ревносно и брижльиво одправляти хтѣти, пакъ потомъ се отоме и „Друштво Сербске Словесности" неодложно извѣстити има.

Господа осмотрительи нека овдѣ изложено наставленѣ, цылаюће на савѣстно испуняванѣ повѣрене имъ дужностій, прочитаю и къ сердцу приме, а и често повторити непропусте. Они се на новый за нъи посао позиваю одъ стране напредка наука у обште, одъ стране милогъ намъ отечества понаособъ, да и на овомъ необрађеномъ полю полезне плоде саберемо и изображеной Европи надаръ поднесемо. Ова ће намъ нашъ трудъ достойно оцѣнити, те и наше отечество и у политичномъ смотреню више уважавати постарати се и приличніе му мѣсто у породици европски держава са временомъ назначити хтѣти, него што е то до сада, предразсудомъ руковођена, учинити старала се. Осимъ тога извершительи гореизложены послова препоручую се и самомъ нашемъ Высокомъ Правителству, кое лѣпе науке у народу нѣговати за свою перву и найсветію дужность держи. Безъ сваке сумнѣ дуговременно одправляна дужность погодописны бѣлеженя стећи ће своимъ виновницима не само лѣпо име међъ сграђанима, већъ славу и кодъ найпозніегъ сербскогъ потомства, пакъ и само Высоко Правительство рачунаће ю међъ похвална свойства, за далѣ произвести се имаюћегъ новогъ чиновника, кое ће толико вредити, као знанѣ каквогъ страногъ езыка или и самогъ вышегъ школскогъ изображеня.

У Бѣограду 9. Априлія 1856.

Председатель Дружтсва
Сербске Словесности,
Попечитель Просвѣштенія и
Правосудія, Подполковникъ,
Кавалѣръ,
Стефанъ Марковићъ.

Членъ Дружства
Сербске Словесности
Владиміръ Якшићъ.

ГОДИНА 1850. Jahr. ДЕКЕМВРІЙ. Dezember. — ГОДИНА 1851. Jahr. ЯНУАРІЙ Jänner.

Данъ. Tag.	Топлота Temperatur (1850 Dez.)		Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen	Снѣгъ Schnee	Топлота Temperatur (1851 Jän.)		Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen	Снѣгъ Schnee
	найв. höchste	найн. niedrig.		Линія Linien		найв. höchste	найн. niedrig.		Линія Linien.	
1	5·5	4 8	◑	1·71	—	1·5	-2·2	◑	—	—
2	5·5	4·0	◑	—	—	7·0	0·5	○	—	—
3	3 9	1·5	○	—	—	6 5	-1·0	○	—	—
4	2·7	-·4	○	—	—	3·0	-3·2	●	—	—
5	3 3	2 0	○	—	—	3·5	-2·3	●	—	—
6	2·7	-2·0	◑	1·14	—	6·5	-3·2	●	—	—
7	1·2	-·8	◑	—	—	6·5	3·1	◑	—	—
8	1 0	-1·2	◑	—	—	9·0	2·0	○	—	—
9	5·0	4·5	◑	—	—	7·1	3 2	◑	—	—
10	2·5	-1·5	●	—	—	3·0	2·4	●	·11	—
11	·1	-4·3	○	—	—	3·0	-0·5	●	—	—
12	1·9	-5·4	○	—	—	-3·5	-4:0	●	—	—
13	3·6	-3·8	○	—	—	4 5	-10·0	○	—	—
14	3·5	-2·4	◑	—	—	-3·2	-10·0	○	—	—
15	6 5	2·0	◑	—	—	-1·5	-7·2	○	—	—
16	10·7	3·5	◑	—	—	1·1	-8·3	○	—	—
17	8·5	6·8	◑	·86	—	4·5	-2·5	○	—	·74
18	10·7	·5	○	—	—	4·8	-2·4	○	—	—
19	10·0	3 0	○	—	—	-0·3	-4·0	◑	—	—
20	7·5	3·5	●	—	—	-1·5	-5·0	●	—	—
21	6·5	4·2	◑	—	—	0·3	-6 0	○	—	—
22	5·3	3·0	◑	2·00	—	-1·0	-7 6	◑	—	—
23	5·0	3 5	◑	·35	—	-4·5	-8·6	●	—	—
24	1·5	-1 0	◑	—	·80	-3·7	-7 0	●	—	—
25	1·5	-2·5	◑	—	—	-3·0	-7·8	◑	—	—
26	-·5	-2·5	◑	—	—	-5 0	-8 0	●	—	—
27	-1·5	-3 5	◑	—	—	-4·0	-6 0	●	—	·57
28	-2·0	-3·5	◑	—	1·14	-3·1	-4·6	●	—	·29
29	·0	-3·0	◑	—	—	-2·7	-5·0	●	—	—
30	·7	-2 4	◑	—	—	-1·5	-4·0	●	—	—
31	-·7	-5·6	◑	—	—	0·5	-2·5	●	—	—
Мѣс. Monat.	3·62	0·08	—	6 06	1 94	0·80	-3·72	—	·11	1·60
○	—	—	8			—	—	10		
◑	—	—	21	5 Дана	2	—	—	6	1. Дана	3.
●	—	—	2	„ Tage	„	—	—	15	„ Tage	„
Свега. Zusam.	1·77		317.	8·00		— 1·46		31	4.	1.71.

ГОДИНА 1851. Jahr.

ФЕВРУАРІЙ. Februar. — МАРТЪ. März

Данъ Tag.	Топлота Temperatur (Февруарій) найв. höchste	найн. niedrig.	Станѣ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien	Снѣгъ Schnee	Топлота Temperatur (Мартъ) найв. höchste	найн. niedrig.	Станѣ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien.	Снѣгъ Schnee
1	5·5	-2·8	○	—	—	2·3	-5·0	◑	—	—
2	7 8	-0 8	○	—	—	1·5	-5·2	◑	—	—
3	8 3	-0·4	◑	—	—	0 3	·6·4	◑	—	—
4	10 7	2 5	◑	—	—	-2 3	-9·7	◑	—	—
5	3·5	1·0	●	—	—	0·3	-5 6	●	—	—
6	3·3	1 0	●	—	—	11 0	-1·0	◑	—	—
7	2·7	0·4	●	—	—	9 0	2·6	●	—	—
8	2 0	-0 2	●	·40	—	6·5	·5·0	●	—	1·49
9	0 7	-4·6	●	—	·22	0·5	-1 2	●	—	—
10	·1·9	-6·4	○	—	—	8·1	0·4	◑	—	—
11	-2·1	-7·5	◑	—	—	10·1	0·5	○	—	—
12	-0 3	-6 5	○	—	—	6·5	0 5	●	—	—
13	6·1	-5·2	○	—	—	5 3	-0 3	●	—	—
14	4 0	-2·5	●	—	—	7 7	-0·2	○	—	—
15	2·7	-4·5	○	—	—	8 5	-1·8	○	—	—
16	2·5	-6·0	○	—	—	12·1	2·2	◑	—	—
17	3 1	-4·2	◑	—	—	13·1	4·8	●	1·14	—
18	7 1.	-3 2	○	—	—	7·5	5·5	●	2 68	—
19	7·9	-3·0	○	—	—	14·3	5 5	◑	·45	—
20	9 5	-2·0	○	—	—	16 5	5·2	○	—	—
21	11·7	2 0	◑	—	—	19·7	8·6	○	—	—
22	10 3	5 0	◑	·74	—	26 9	12 8	◑	—	—
23	5 5	-2·0	◑	—	—	22·1	14·1	●	—	—
24	4·1	-2·2	●	—	1·20	24·4	13·2	●	—	—
25	6 0	-2·8	○	—	—	20 5	14·0	◑	2·91	—
26	8·0	-2·0	○	—	—	10·3	8 2	●	—	—
27	6·5	·0 8	◑	—	—	20 1	6 6	◑	—	—
28	1·0	-1·5	●	—	—	17·6	6·8	◑	—	—
29	—		—	—	—	20 8	10·8	○	—	—
30	—		—	—	—	24·7	11·9	◑	—	—
31	—		—	—	—	12 5	9 5	●	1·14	—
Мѣс. Monat.	4.86	-2·11	—	1·14	1·44	11·56	3·43	—	8 32	1·49
○	—	—	12			—	—	6		
◑	—	—	8	2 Дана	2	—	—	13	5 Дана	1
●	—	—	8	„ Tage	„	—	—	12	„ Tage	„
[illegible]	1·38		28	4. 2·58		7·50		31	6. 9·81	
								20*		

ГОДИНА 1851. Jahr.

АПРИЛІЙ. April. — МАЙ. Mai.

Данъ Tag	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станѣ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien	Снѣгъ Schnee Линія Linien	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станѣ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien	Снѣгъ Schnee Линія Linien
1	10·0	5 6	◑	—	—	18 5	9·3	○	—	—
2	7·5	-0·5	●	—	—	20·1	9·8	◑	·63	—
3	10 5	1·4	◑	—	—	21 8	11·0	◑	—	—
4	13·9	5 6	●	—	—	19·5	14·5	◑	3·00	—
5	14·0	8·2	●	—	—	22·9	11·9	◑	—	—
6	11·5	5 0	◑	97	—	20·7	14·2	◑	—	—
7	10·2	4·9	●	3 65	—	18·5	13·1	●	—	—
8	15·0	7·5	●	1·20	—	23·3	13 0	●	—	—
9	15·5	7 4	●	—	—	31·5	20·4	●	·16	—
10	13 5	7·0	◑	—	—	31·5	19·7	◑	·06	—
11	14·4	7 3	○	—	—	29 5	20 0	○	—	—
12	16·3	5·0	○	—	—	35·1	20·6	○	—	—
13	16·5	6·1	○	—	—	26·5	20·5	◑	—	—
14	17·3	6·2	○	—	—	18 3	16·4	●	·71	—
15	20 1	8·6	◑	—	—	12·6	9·7	●	4.14	—
16	22·3	11·7	◑	—	—	19 1	11·0	○	—	--
17	12 5	11·8	●	·86	--	21 5	15·0	◑	8·97	—
18	19·5	11 0	○	—	—	17·9	12·5	●	1·28	—
19	22·3	11 1	◑	—	—	19 0	10·8	◑	·20	—
20	24·0	13 1	○	--	—	21·3	13 9	◑	43	—
21	27 2	16·0	◑	—	—	13 0	8·6	●	3·14	—
22	27·5	17·0	◑	.17	—	11·0	7·2	●	3 97	—
23	28 3	17·0	◑	—	—	9·6	7·6	●	4·00	—
24	25·9	17 2	◑	·91	—	9·5	7·6	●	13 43	—
25	28·1	15·8	◑	—	—	13·3	7 6	◑	·85	—
26	22·8	16·7	◑	1·43	—	17·1	7 9	○	—	—
27	19·0	12 9	◑	2·63	—	23·5	12·2	◑	—	—
28	25·6	13·2	◑	--	—	23 8	16·7	●	·14	—
29	19·5	17·1	●	4·45	—	25 1	17·4	◑	2 43	—
30	18 5	10·1	◑	4 32	—	16·1	12·6	●	1 86	—
31	—	—		—	—	16·7	11·6	●	1·14	—
Мѣс. Monat	18·31	9·90	—	20·59	—	20 25	13 04	—	50·54	—
○	—	—	6			—	—	5		
◑	—	—	16	10 Дана —		—	—	13	19 Дана —	
●	—	—	8	„ Tage „		—	—	13	„ Tage „	
Свега Zusam.	14·11		30	10.	20·59	16·65		31	19.	50·54

ГОДИНА 1851. Jahr.

ЮНІЙ. Juni. **ЮЛІЙ** Juli.

Дан Tag	Юний Топлота Temperatur найв. höchste	Юний Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станѣ неба Himmelsstand	Киша Regen Линия Linien	Снѣгъ Schnee Линия Linien	Юлий Топлота Temperatur найв. höchste	Юлий Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станѣ неба Himmelsstand	Киша Regen Линия Linien	Снѣгъ Schnee Линия Linien
1	19 3	13·7	◑	—	—	24·1	14·6	◑	—	—
2	20·2	11·1	○	—	—	26·1	17·6	○	—	—
3	22·1	13·5	○	—	—	28·5	19·2	◑	—	—
4	26·5	14·8	◑	—	—	32·1	22·2	◑	—	—
5	26·9	17·4	◑	—	—	30·7	20·8	○	·06	—
6	25·7	17·8	◑	1·14	—	31.3	21 0	◑	1·71	—
7	26·7	16 3	◑	—	—	26·3	26·8	◑	—	—
8	27 5	16·6	◑	—	—	28·5	18 0	○	—	—
9	21 9	17·8	●	2·97	—	26·0	20.2	◑	·51	—
10	30·5	18·2	◑	—	—	20·7	18·9	●	5·25	—
11	27·0	21·0	◑	—	—	21·7	17·2	◑	2·68	—
12	25·5	17·0	○	—	—	14·5	11·5	●	2·45	—
13	30 3	18·6	○	—	—	17·1	9·7	●	—	—
14	31·1	22·2	◑	—	—	23·7	13·2	◑	·06	—
15	32·2	21·8	○	4·80	—	27 9	16·6	◑	·51	—
16	23·0	17·3	◑	—	—	23·8	16·3	◑	1·02	—
17	27 0	18·6	○	—	—	29·7	18·2	○	—	—
18	17·7	12·5	●	1·43	—	36·3	22·5	○	—	—
19	20·0	9·8	◑	—	—	34 5	24·0	◑	1·25	—
20	23·0	12·4	○	—	—	21 3	13·8	●	—	—
21	29 4	16·4	○	—	—	26 7	16·8	◑	—	—
22	31·4	20·9	○	—	—	30·8	20 1	○	—	—
23	32·8	21·8	○	—	—	32·7	22·2	○	—	—
24	30·0	22·2	◑	—	—	36·5	24·2	◑	·34	—
25	18·5	17·0	●	4·00	—	34·1	24·2	○	—	—
26	23·3	14·6	◑	—	—	35·9	24·2	○	—	—
27	23·3	15·2	◑	—	—	35·5	27·4	◑	2·68	—
28	18 5	12 5	●	4·29	—	27·1	15.4	◑	—	—
29	20·2	13·4	◑	5·37	—	18·7	14 8	●	5·88	—
30	21·3	13·7	◑	3·77	—	25·9	16·0	○	—	—
31	—	—		—	—	31·0	19·6	○	—	—
Мѣс. Monat	25·09	16 54	—	27·77	—	27·73	18·62	—	24·40	—
○	—	—	10			—	—	11		
◑	—	—	16	8 Дана	—	—	—	15	13 Дана	—
●	—	—	4	„ Tage	„	—	—	5	„ Tage	„
Свега. Zusam.	20·82		30.	8.	27·77	23 18		31	13·	24·40

ГОДИНА 1851. Jahr.

АВГУСТЪ August — **СЕПТЕМВРІЙ** September

Дань Tag	Август: Топлота Temperatur найв. höchste	Август: Топлота Temperatur найн. niedrig	Август: Станѣ неба Himmelsstand	Август: Киша Regen (Линія Linien)	Август: Снѣгъ Schnee (Линія Linien)	Септемврій: Топлота Temperatur найв. höchste	Септемврій: Топлота Temperatur найн. niedrig	Септемврій: Станѣ неба Himmelsstand	Септемврій: Киша Regen (Линія Linien)	Септемврій: Снѣгъ Schnee (Линія Linien)
1	30·0	23·0	◑	·23	—	19·2	12·0	◑	·17	—
2	28·1	19·2	◑	34·40	—	17·5	10·8	◑	—	—
3	22·2	19·2	◑	1·02	—	22·0	13·2	◑	—	—
4	23·5	19·0	●	7·37	—	24·9	15·3	○	—	—
5	24·7	19·2	◑	—	—	23·7	17·2	◑	1·43	—
6	23·3	18·5	◑	·17	—	23·8	15·0	○	—	—
7	26·0	19·3	●	—	—	25·2	17·8	○	—	—
8	24·5	21·0	◑	·06	—	13·5	13·0	●	4·17	—
9	30·0	19·0	◑	6·57	—	14·7	11·6	●	4·63	—
10	26·2	19·3	◑	—	—	14·3	9·7	◑	1·37	—
11	25·7	19·4	◑	·57	—	15·3	8·2	●	·14	—
12	24·5	18·7	◑	·29	—	16·2	10·8	◑	1·65	—
13	26·1	17·0	◑	—	—	18·5	11·5	◑	1·48	—
14	25·7	16·7	○	—	—	18·9	13·2	◑	·17	—
15	26·7	16·6	○	—	—	16·0	14·8	●	5·03	—
16	26·1	18·3	○	—	—	17·5	9·7	◑	—	—
17	28·5	19·0	○	—	—	16·9	10·4	○	—	—
18	31·5	19·2	○	—	—	22·3	12·0	○	—	—
19	24·5	20·5	●	10·57	—	24·9	14·0	○	—	—
20	22·0	18·4	●	·06	—	23·5	16·5	◑	3·03	—
21	18·5	15·3	●	7·65	—	25·3	17·8	○	—	—
22	22·5	16·0	◑	—	—	23·5	15·2	◑	—	—
23	25·6	17·8	◑	—	—	20·5	15·4	◑	·65	—
24	28·2	20·0	◑	—	—	20·5	16·5	●	·17	—
25	28·1	19·2	○	—	—	21·4	15·8	◑	·11	—
26	20·2	17·5	●	—	—	20·3	14·8	◑	·57	—
27	20·8	15·3	◑	2·31	—	23·1	14·0	○	—	—
28	24·0	15·6	○	—	—	25·8	17·2	◑	·11	—
29	26·8	17·0	◑	—	—	28·3	19·5	◑	·57	—
30	20·0	17·2	●	2·17	—	24·5	18·1	○	—	—
31	15·5	13·1	●	·17	—	—	—	—	—	—
Мѣс. Monat.	24·85	18·21	—	72·61	—	20·73	14·03	—	25·45	—
○	—	—	7			—	—	9		
◑	—	—	16	15 Дана	—	—	—	16	17 Дана	—
●	—	—	8	„ Tage	„	—	—	5	„ Tage	„
Свега. Zusam.	21·53		31.	15.	72·61	17·38		30.	17.	25·45

ГОДИНА 1851. Jahr.

ОКТОВРІЙ. October. — НОЕМВРІЙ. November.

Дань. Tag.	Октоврій Топлота Temperatur найв. höchste	найн. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія. Linien.	Снѣгъ Schnee	Ноемврій Топлота Temperatur найв. höchste	найн. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія. Linien.	Снѣгъ Schnee
1	26·1	17·2	◑	·80	—	21.0	18·0	●	.11	—
2	27·5	18·4	○	—	—	26.3	19·5	●	.43	—
3	27·4	18·2	○	—	—	21.9	15·2	◑	—	—
4	26·7	18·8	○	}13·78	—	20.0	13 0	◑	—	—
5	17·5	16·6	●		—	8.5	5 6	●	.75	—
6	16·8	13·6	◑	—	—	10.5	3·2	●	2.68	—
7	19·1	12·1	○	—	—	10.5	5·0	◑	—	—
8	18·3	12·6	○	—	—	15.5	6·2	◑	—	—
9	19·9	11·8	○	—	—	16 7	10·8	●	—	—
10	16·9	9·8	○	—	—	19.3	13·0	●	—	—
11	17·3	9·7	◑	—	—	17 3	14·2	◑	—	—
12	18·6	10·8	◑	—	—	17.5	12·7	○	—	—
13	21·5	12·2	○	—	—	15.3	10 0	○	—	—
14	18·5	12·0	◑	—	—	12.0	8·0	●	}9.46	—
15	21·7	12·8	○	—	—	8.5	7·2	●		—
16	21·7	12·8	○	—	—	5 8	5·0	●	.11	—
17	22·9	13·4	○	—	—	6.0	1·0	●	—	—
18	23·3	16·0	◑	—	—	13.0	6 0	○	—	—
19	16·3	14·0	●	—	—	7.5	7 0	●	.40	—
20	23·7	13·2	○	—	—	1.0	0·5	◑	·80	—
21	22·1	13.8	◑	—	—	9 3	1 3	●	—	—
22	21·8	14·5	○	—	—	5.3	1·0	●	.23	—
23	18·7	14·2	○	—	—	-0.5	·1·0	●	—	4.80
24	16·0	7·8	○	—	—	0.7	0·8	●	—	—
25	14·4	6·9	◑	—	—	1.5	·0	●	.17	—
26	15·2	8·3	○	—	—	1.7	-0·1	●	—	·40
27	13·5	7·2	◑	—	—	1.5	-0 2	●	.57	—
28	11·7	9·0	●	·40	—	3.7	·0	◑	1,37	—
29	17·0	7·3	○	—	—	2 9	·0 5	●	4 11	—
30	21·7	10·7	○	—	—	3.5	0·5	○	—	—
31	22·0	14·8	◑	—	—	—	—	—	—	—
Mѣc. Monat	19·87	12·56	—	14·98	—	10.12	6.10	—	21.19	5.20
○	—	—	18			—	—	4		
◑	—	—	10	4 Дана	—	—	—	7	14 Дана	2
●	—	—	3	„ Tage	„	—	—	19	„ Tage	„
Свега. Zusam.	16·22		31	4. 14·98		8.11		30	16. 26.39	

ГОДИНА 1851. Jahr. ДЕКЕМВРІЙ. Dezember. — ГОДИНА 1852. Jahr. ЯНУАРІЙ. Jänner.

Дань Tag	Топлота Temperatur		Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen	Снѣгъ Schnee	Топлота Temperatur		Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen	Снѣгъ Schnee
	найв. höchste	найн. niedrig.		Линія Linien		найв. höchste	найн. niedrig.		Линія Linien	
1	3.0	-1·4	◑	—	—	-0 5	-5·2	○	—	—
2	1.0	-1 5	●	—	5 25	·0·4	-4·3	◑	—	—
3	-3 3	-5 8	●	—	—	·0	-6·4	●	—	—
4	-1.5	-3 2	●	—	--	2·5	-0·2	◑	·51	—
5	-2.5	-4·2	●	—	.23	1·0	1·0	●	·80	—
6	-3.7	-7 0	●	—	—	1·0	-3·5	○	—	—
7	0.3	-3 6	●	3.77	—	-0·5	-4·6	○	—	—
8	2.3	0·	●	—	—	-3·5	-4 5	◑	—	—
9	3.2	-0·8	●	—	—	-4·5	-8 3	◑	—	—
10	4.3	·0	●	.65	—	-5·5	-4·4	◑	—	—
11	6.0	2·5	○	.33	—	2·2	-1 0	○	—	·23
12	6 0	3 0	◑	—	—	1·5	-1·2	●	·33	—
13	2.5	1·0	●	—	—	6·1	-1·0	○	—	—
14	-1.7	-3 0	●	—	—	7 1	0 8	◑	—	—
15	1.7	-2 0	●	.11	—	6·1	2·8	●	—	—
16	0 7	-0·2	●	—	—	6 6	3·0	●	—	—
17	-0.5	-1·0	●	—	—	6·5	3·2	●	·68	—
18	-1.5	-2 6	●	—	—	5·1	4·0	●	}1·31	—
19	-2.5	-3·8	●	—	.63	3·2	1·8	◑		—
20	-2.0	-3·3	●	—	—	2 5	-0·5	●	—	—
21	-2.0	-2·0	●	—	—	2·3	-1·0	◑	—	—
22	-0.9	-3 0	●	—	—	4·5	-0·2	◑	—	—
23	-2.0	-3·5	●	—	—	7·5	3·0	◑	—	—
24	-1.8	-3·4	●	.28	3.71	5·5	5·5	●	}3·20	—
25	-3.7	-4·6	●	—	—	5·3	1 2	◑		—
26	-3.0	-4·2	●	—	—	-0·5	-1·2	●	—	—
27	-3.1	-5·4	●	—	—	-0·5	2 5	●	·06	—
28	-5.0	-5·0	●	—	8.57	1·9	-0 8	●	·06	—
29	-7.1	-6·7	●	—	—	-0.5	-1 5	●	—	—
30	-7.2	-9·6	●	—	—	0·2	-1 6	●	—	—
31	0.2	-6·0	◑	—	.23	3·5	0·5	◑	—	—
Мѣс. Monat.	-77	-2.91	—	5.14	20.62	2 47	-0·47	—	6·95	·23
○	—	—	1			—	—	5		
◑	—	—	3	5 Дана	6	—	—	12	10 Дана	1
●	—	—	27	„ Tage	„	—	—	14	„ Tage	„
Свега Zusam.	—1·84		31	11.	25·76	1·00		31	11.	7·18

ГОДИНА 1852. Jahr

ФЕВРУАРІЙ. Februar. — МАРТЪ. März.

Данъ Tag	Февруарій: Топлота Temperatur найв. höchste	Февруарій: Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станѣ неба Himmelsstand	Киша Regen (Линія Linien)	Снѣгъ Schnee (Линія Linien)	Мартъ: Топлота Temperatur найв. höchste	Мартъ: Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станѣ неба Himmelsstand	Киша Regen (Линія Linien)	Снѣгъ Schnee (Линія Linien)
1	1·1	-0·8	●	.34	—	5·4	-0·2	◑	4·56	—
2	2·5	·0·7	●	—	—	9·9	0·4	◑	—	—
3	1 5	-0·2	●	—	—	10·0	4·0	◑	—	—
4	1·3	-1·8	●	—	—	-0·5	2·8	●	—	·86
5	4·2	-1·0	◑	·17	—	-0·5	-3·6	●	—	·63
6	8·8	2·0	◑	·23	—	3·5	-1·0	●	—	—
7	4·7	4·0	◑	2·34	—	1·5	-1·0	◑	—	—
8	6·5	-0·8	○	—	—	1·5	-1·0	●	—	—
9	8·7	0·	○	—	—	3·7	-1·1	◑	—	1·54
10	10·3	2·0	○	—	—	1·5	-1·8	◑	—	·51
11	9·5	4·0	◑	1·14	—	2·2	-3·0	◑	—	·51
12	15·7	7·2	◑	—	—	0·3	-4·0	◑	—	—
13	13·5	6 0	◑	—	—	·0·7	-4·5	◑	—	·06
14	2·2	1 5	●	—	—	0·3	-5·4	◑	—	—
15	1·5	-1·0	●	—	—	-0·7	-7·5	◑	—	—
16	5 5	0	●	—	—	0·1	-3·8	●	—	—
17	7·5	1·0	◑	—	—	4·6	-2·7	◑	—	·11
18	7·5	0·5	◑	·45	—	5·0	-3·4	◑	—	—
19	3·0	1·8	●	1·71	—	6·5	·0.2	◑	—	—
20	-0·5	-3·5	●	—	·11	6·7	-1·4	●	—	—
21	·0	-2·2	●	—	1·94	6·9	-0·5	◑	—	—
22	-1 5	-3·0	●	—	6·97	8·9	-1·0	◑	—	—
23	0·5	-3·0	●	—	·57	4·0	-2·5	◑	—	—
24	0·7	-1·2	●	—	—	9·7	-4·4	◑	—	—
25	-0·7	-3·8	○	—	—	1·9	-4·0	●	—	1·65
26	-0·7	-5 6	○	—	—	.1·5	-2·8	●	—	1·25
27	0·3	-6·3	○	—	—	5·5	-3·8	●	—	—
28	-0·7	-3·8	◑	—	—	11·0	·0	◑	·11	—
29	4·5	-1·4	◑	—	—	13.5	6·2	○	—	—
30	—	—	—	—	—	15·3	8·4	◑	—	—
31	—	—	—	—	—	17·5	9·5	○	—	—
Мѣс. Monat	4·05	-0·35	—	6·38	9·59	4·97	1·08	—	4·67	7·12
○	—	—	6			—	—	2		
◑	—	—	10	7 Дана	4	—	—	20	2 Дана	9
●	—	—	13	„ Tage	„	—	—	9	„ Tage	„
Свега Zusam.	1·85		29	11. 15·97		1·94		31	11. 11·79	

ГОДИНА 1852. Jahr

АПРИЛІЙ. April. — МАЙ. Mai.

Дань Tag	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien	Снѣгъ Schnee Линія Linien	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien	Снѣгъ Schnee Линія Linien
1	18·9	7·2	○	—	—	21·0	9·5	◑	—	—
2	18·5	7·8	○	—	—	13·5	11·5	●	7·03	—
3	18·5	9·2	◑	—	—	11·3	6·5	●	—	—
4	17·0	8·5	●	·28	—	12·5	8·0	◑	·17	—
5	16·5	8·0	◑	—	—	17·0	9·0	◑	—	—
6	16·5	8·0	◑	—	—	16·5	10·4	●	8·91	—
7	17·2	6·0	○	—	—	12·1	7·6	◑	—	—
8	22·0	6·0	○	—	—	13·5	6·2	◑	2·11	—
9	10·5	8·2	◑	—	—	12·0	6·8	◑	—	—
10	6·0	0·5	◑	·85	—	12·6	5·8	◑	—	—
11	4·1	-1·5	●	—	—	18·3	8·0	◑	—	—
12	9·3	1·2	◑	—	—	23·3	10·1	◑	3·08	—
13	10·9	1·8	◑	—	—	19·9	13·5	◑	1·48	—
14	13·5	5·0	◑	—	—	21·4	13·8	◑	1·14	—
15	15·5	4·8	◑	} 1·31	—	21·8	13·7	◑	1·66	—
16	5·0	3·8	●	}	—	19·5	8·3	◑	—	—
17	5·5	·0	◑	—	·23	20·9	11·0	○	—	—
18	1·5	-1·0	●	—	8·00	24·8	12·3	○	—	—
19	3·5	-1·2	●	—	3·14	27·6	15·5	◑	—	—
20	3·5	1·8	●	1·31	—	27·7	17·3	◑	—	—
21	-0·5	-1·8	●	—	} 20·00	24·6	20·2	◑	—	—
22	0·3	-1·8	●	—	}	25·3	15·9	○	—	—
23	2·1	-1·2	●	—	—	27·3	17·3	○	—	—
24	4·3	3·5	●	—	—	28·7	17·5	○	—	—
25	3·5	1·0	●	1·14	—	28·7	19·6	◑	—	—
26	9·5	1·2	○	—	—	30·5	21·5	◑	—	—
27	13·5	4·4	○	—	—	31·9	18·8	○	—	—
28	16·1	6·2	◑	—	—	34·6	21·0	◑	—	—
29	14·1	4·2	○	—	—	30·5	22·0	◑	—	—
30	14·1	5·2	○	—	—	31·7	22·0	◑	3·14	—
31	—	—	—	—	—	22·5	21·0	◑	8·23	—
Мѣс. Monat.	10·36	3·57	—	4·89	31·37	22·05	13·60	—	36·95	—
○	—	—	8			—	—	6		
◑	—	—	11	6 Дана	5	—	—	22	10 Дана	—
●	—	—	11	„ Tage	„	—	—	3	„ Tage	„
Свега Zusam.	6·97		30	11.	36·26	17·83		31	10.	36·95

ГОДИНА 1852. Jahr.

ЮНІЙ Juni. — **ЮЛІЙ Juli.**

Данъ Tag	ЮНІЙ Топлота Temperatur найв. höchste	ЮНІЙ найн. niedrig.	ЮНІЙ Станъ неба Himmelsstand	ЮНІЙ Киша Regen Линія Linien	ЮНІЙ Снѣгъ Schnee Линія Linien	ЮЛІЙ Топлота Temperatur найв. höchste	ЮЛІЙ найн. niedrig.	ЮЛІЙ Станъ неба Himmelsstand	ЮЛІЙ Киша Regen Линія Linien	ЮЛІЙ Снѣгъ Schnee Линія Linien
1	20·0	11·2	○	—	—	32·3	20·8	○	—	—
2	22·2	13·2	○	—	—	31·3	21·0	◑	—	—
3	23·3	15·7	◑	—	—	21·5	19·0	●	2·34	—
4	25·3	15·8	○	—	—	26·0	19·0	◑	·40	—
5	26·5	15·8	○	—	—	30·6	24·0	◑	—	—
6	21·8	18·0	◑	—	—	28·1	18·4	◑	·28	—
7	25·3	16·8	◑	·23	—	25·5	16·6	◑	·40	—
8	28·3	16·8	◑	—	—	27·5	16·0	○	—	—
9	30·5	19·0	◑	—	—	28·5	19·4	◑	—	—
10	32·1	21·6	◑	—	—	26·5	18·8	◑	8·05	—
11	29·0	22·0	◑	—	—	24·5	17 1	◑	7·08	—
12	31·5	21·2	◑	·92	—	27·7	17·8	◑	·40	—
13	26·5	21·0	◑	·45	—	29·5	19·8	○	—	—
14	25·9	16·0	◑	—	—	32·0	21·2	○	—	—
15	19·5	16·0	◑	5·37	—	33·7	21·8	◑	—	—
16	17·9	12·4	◑	—	—	32·8	23·2	◑	—	—
17	24·5	13·7	○	—	—	34·2	23·7	○	—	—
18	28·9	17·4	○	—	—	36·7	24·7	○	—	—
19	27·5	20·0	◑	·74	—	36·0	26·1	◑	5·25	—
20	27·3	18·5	◑	—	—	29·3	21·0	◑	4·11	—
21	27·9	18·2	○	—	—	28·5	19·8	●	—	—
22	29·4	18·0	○	—	—	27·9	20·5	◑	·68	—
23	32·2	20·8	○	—	—	26·2	17·4	◐	1·36	—
24	34·3	22·8	○	—	—	23·3	16·0	●	3·08	—
25	32·4	24·1	◑	·06	—	28·0	16·0	◑	3·31	—
26	29·3	19·9	○	—	—	25·1	19·6	◑	5·48	—
27	31·5	20·0	○	—	—	26·2	18·8	◑	2·05	—
28	35·7	23·2	○	—	—	26·8	17·8	◑	—	—
29	28·5	24·0	◑	·23	—	26·5	18·3	◑	—	—
30	29·5	20·0	○	—	—	27·2	16·3	◑	—	—
31	—	—	—	—	—	28·1	19·0	◑	—	—
Мѣс. Monat.	27·58	18·44	—	8·00	—	28·97	19·50	—	44·27	—
○	—	—	14			—	—	6		
◑	—	—	16	7 Дана	—	—	—	22	15 Дана	—
●	—	—	—	„ Tage „		—	—	3	„ Tage „	
Свега. Zusam.	23·01		30	7.	8·00.	24·23		31	15.	44·27

ГОДИНА 1852. Jahr.

АВГУСТЪ. August. **СЕПТЕМВРІЙ September.**

Данъ Tag	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станѣ неба Himmelsstand	Киша Regen (Линія Linien)	Снѣгъ Schnee (Линія Linien)	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станѣ неба Himmelsstand	Киша Regen (Линія Linien)	Снѣгъ Schnee (Линія Linien)
1	29·3	18·3	○	—	—	27·9	20·5	●	·29	—
2	31·6	19·6	○	—	—	24·2	16·4	◑	—	—
3	31·0	21·0	◑	—	—	26 0	17·7	◑	1·31	—
4	35·0	21·2	○	2·80	—	25·2	16 9	◑	—	—
5	31·9	22·0	○	—	—	20·3	16 5	●	—	—
6	34·8	24·2	○	—	—	20·5	15·4	●	1·03	—
7	33·9	25·6	◑	1·71	—	25·5	16·7	◑	—	—
8	32·0	20·8	○	—	—	19·3	16·5	◑	·68	—
9	33·9	21·6	○	—	—	19·7	17·4	◑	—	—
10	37·5	24·5	○	—	—	20·5	18·0	◑	—	—
11	29·3	20·8	◑	·11	—	21·5	19·0	◑	—	—
12	33·0	20·5	○	—	—	18·5	17·0	◑	9·14	—
13	36·2	22·3	◑	—	—	25·5	17·0	◑	—	—
14	29·6	21·7	◑	·63	—	24·5	16·0	◑	—	—
15	26·3	17·4	○	—	—	20·0	16·0	●	1·08	—
16	28·6	18·9	◑	2·74	—	25·3	15·8	◑	—	—
17	20·5	17·0	●	—	—	25·8	19·0	◑	—	—
18	26·7	15·5	○	—	—	21·6	17·0	◑	1·60	—
19	28·7	16·7	○	—	—	26·7	14·5	○	—	—
20	30·3	18·0	◑	2·74	—	29·0	17·8	○	—	—
21	23·5	17·0	◑	·11	—	30·2	19·1	○	—	—
22	24·0	17·7	●	4·57	—	21·5	18·7	●	} 8·57	—
23	25·6	17·7	●	3·03	—	15·9	11·9	●	}	—
24	25·2	16·2	◑	—	—	11·5	11·0	●	12·97	—
25	24·9	15·0	○	—	—	19·5	10·5	○	—	—
26	26·1	16·0	○	—	—	23·3	12·7	○	—	—
27	29·7	16·9	○	—	—	21·9	14·2	◑	·06	—
28	31·1	19·3	○	—	—	24·3	15·4	◑	—	—
29	31·0	19·2	○	—	—	27·9	16·5	◑	—	—
30	29·7	19·2	○	—	—	28 9	19·8	◑	—	—
31	29·8	18·6	○	—	—	—	—	—	—	—
Мѣс. Monat.	29·50	19 34	—	18·44	—	23·58	16·36	—	36·73	—
○	—	—	19			—	—	5		
◑	—	—	9	9 Дана	—	—	—	18	11 Дана	—
●	—	—	3	„ Tage	„	—	—	7	„ Tage	„
Свега. Zusam.	24·42		31	9.	18.44	19·97		31	11.	36.73

ГОДИНА 1852 Jahr.

ОКТОВРІЙ October. НОЄМВРІЙ November.

Днѣ Tag	Октоврій Топлота Temperatur найв. höchste	найн. niedrig.	Ставъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien	Снѣгъ Schnee Линія Linien	Ноємврій Топлота Temperatur найв. höchste	найн. niedrig.	Ставъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien	Снѣгъ Schnee Линія Linien
1	26·7	15·9	○	—	—	15·5	9·4	◑	1·48	—
2	29·6	17·1	○	—	—	13·9	7·0	○	—	—
3	27·7	18·2	◑	—	—	7·8	0·5	○	—	—
4	14·6	12·4	●	3·08	—	7·0	1·3	◑	—	—
5	22·6	11·9	○	—	—	10·4	3·1	○	—	—
6	21·1	12·0	◑	—	—	12·1	4·4	○	—	—
7	15·5	12·1	●	—	—	9·6	6·8	●	—	—
8	16·6	10·1	◑	12·23	—	10·5	6·6	◑	—	—
9	18·0	10·1	◑	—	—	14·2	4·0	○	—	—
10	20·5	11·8	◑	—	—	13·5	9·0	◑	—	—
11	24·1	13·4	◑	—	—	7·7	7·6	●	1·37	—
12	18·7	15·0	●	1·54	—	14·3	6·1	◑	—	—
13	12·5	11·1	●	4·68	—	13·9	8·6	◑	—	—
14	12·9	9·8	●	3·60	—	13·0	5·2	◑	·11	—
15	12·0	9·0	●	1·43	—	13·5	9·8	◑	2·11	—
16	14·7	8·2	●	—	—	16·7	8·9	◑	—	—
17	10·7	5·2	◑	—	—	22·4	13·0	○	—	—
18	8·3	6·2	●	—	—	19·5	15·2	●	·40	—
19	5·3	4·3	●	—	—	19·3	11·6	○	—	—
20	8·0	-0·4	○	·80	—	15·9	8·6	◑	—	—
21	10·3	1·0	○	—	—	18·6	11·0	◑	—	—
22	12·9	3·8	○	—	—	15·2	13·4	●	·91	—
23	14·5	5·5	○	—	—	15·3	10·6	●	—	—
24	18·3	6·4	○	—	—	16·3	11·8	●	·63	—
25	19·7	11·5	◑	—	—	13·0	10·0	●	1·03	—
26	12·5	10·2	●	} 5·08	—	4·9	3·2	●	28·17	—
27	14·2	9·0	◑		—	6·9	3·1	○	—	—
28	16·6	10·1	◑	—	—	6·0	5·0	●	—	—
29	16·5	13·8	●	6·86	—	10·5	5·0	○	—	—
30	11·9	7·4	◑	—	—	12·3	5·0	○	—	—
31	14·9	10·3	◑	2·80	—	—	—	—	—	—
Мѣс. Monat	16·17	9·75	—	42·10	—	12·99	7·47	—	36·21	—
○	—	—	8			—	—	8		
◑	—	—	12	11 Дана —		—	—	13	9. Дана —	
●	—	—	11	„ Tage —		—	—	9	„ Tage —	
Свега Zusam.	12.96		31	11.	42·10	10.23		30	9.	36·21

ГОДИНА 1852. Jahr. ДЕКЕМВРІЙ Dezember. — ГОДИНА 1853. Jahr. ЯНУАРІЙ Jänner.

Дань. Tag.	1852 Топлота Temperatur найв. höchste	1852 Топлота Temperatur найн. niedrig.	1852 Станѣ неба Himmelsstand	1852 Киша Regen (Линія. Linien.)	1852 Снѣгъ Schnee (Линія. Linien.)	1853 Топлота Temperatur найв. höchste	1853 Топлота Temperatur найн. niedrig.	1853 Станѣ неба Himmelsstand	1853 Киша Regen (Линія. Linien.)	1853 Снѣгъ Schnee (Линія. Linien.)
1	12·1	7·0	◑	—	—	·1·3	-3·0	●	—	—
2	12·9	7·6	◑	—	—	3·0	-2·8	◑	—	—
3	11 5	7 2	◑	—	—	3·1	-2·0	◑	—	—
4	10·3	4·3	◑	1·08	—	-4·3	-55	●	—	—
5	9·5	3·1	◑	—	—	4·1	-5·0	●	—	—
6	11·2	3·4	○	—	—	-4·3	-4.8	●	—	—
7	11·3	5·2	○	—	—	-4.5	-4·6	●	—	—
8	10·0	4·0	○	—	—	-1 3	-5 8	◑	·11	—
9	13·5	3·1	◑	·06	—	4·3	·1 2	●	—	—
10	9·5	4·7	○	—	—	2 5	1·6	●	2·28	—
11	9 2	2·8	◑	—	—	5·3	0·5	●	·11	—
12	7·3	2·8	○	—	—	8·0	4·2	◑	—	—
13	4·5	-1 1	◑	·11	—	10·8	3·7	◑	—	—
14	5·8	1·9	●	—	—	11·1	6·0	●	—	—
15	11·6	5·6	◑	—	—	7·0	2 5	◑	2·92	—
16	13·2	5 5	○	—	—	4·5	0·0	●	·68	—
17	10·1	4·2	◑	—	—	13.5	2·8	◑	·23	—
18	6 7	4·0	●	2·68	—	9·6	5·8	◑	·11	—
19	3·6	2·1	◑	—	—	5·6	2·4	●	—	—
20	3·0	-1·8	○	—	—	1 7	·5	●	2 56	—
21	5·3	-1·0	○	—	—	0·7	-1·2	●	—	1·08
22	3·8	-1·0	◑	—	—	6·5	-2·3	○	—	—
23	4·7	2 6	●	1·54	—	4 3	1·1	●	·40	—
24	3·5	-1·0	◑	—	—	8.1	3·0	◑	—	—
25	1·6	-4·6	◑	—	—	9 6	4 2	◑	·17	—
26	3·5	-3 0	◑	—	—	8 2	1·2	◑	1·71	—
27	-4 2	-6·1	●	—	—	5·5	1·2	●	—	—
28	0·5	-6·5	◑	—	—	9 0	·0	◑	1·54	—
29	2·3	-3 0	◑	—	·11	11·3	1·7	○	—	—
30	1·5	-1·3	◑	—	—	7 3	1·4	●	—	—
31	2·9	-1·0	○	—	—	6·3	1·8	◑	—	—
Мѣс. Monat.	6·82	1·58	—	5·47	·11	4·74	0·24	—	12 82	1 08
○	—	—	12	5 Дана Tage	1 Дана Tage	—	—	2	12 Дана Tage	1 Дана Tage
◑	—	—	15			—	—	13		
●	—	—	4			—	—	16		
Свега. Zusam.	4·20		31	65·58		2 49		31	13.	13·90

ГОДИНА 1853. Jahr

ФЕБРУАРІЙ Februar — МАРТЪ März

Данъ Tag	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig	Станѣ неба Himmelsstand	Киша Regen (Линія Linien)	Снѣгъ Schnee (Линія Linien)	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig	Станѣ неба Himmelsstand	Киша Regen (Линія Linien)	Снѣгъ Schnee (Линія Linien)
1	4·5	1·0	◑	—	—	10·9	6·7	●	—	—
2	-3·5	-3·2	●	—	—	17·5	9.1	◑	—	—
3	1·3	-5·0	◑	—	—	2·5	1·2	●	—	6·39
4	0·3	-4·2	◑	—	·68	9.3	-1·7	◑	·57	—
5	2·5	-4·0	◑	—	—	-0·5	0.	●	—	8·91
6	7·1	-3·0	◑	—	—	4·5	-2·8	○	—	—
7	4·5	-1·6	◑	—	—	2·5	-2·8	●	—	—
8	6·5	3·0	●	1·25	—	8·2	-1·1	◑	—	—
9	11·5	3·0	◑	—	—	11·5	1·7	◑	—	—
10	18·5	6·2	◑	—	—	10·7	0·1	◑	—	—
11	12·6	5·2	◑	—	—	10·3	1·6	◑	—	—
12	12·3	6·8	◑	4·29	—	11·5	3·7	◑	—	—
13	6·5	6.1	◑	—	—	12·3	0·5	○	—	—
14	11·9	1.6	◑	—	·06	12·5	2·8	◑	—	—
15	2·7	0·	●	—	—	15·5	3·7	◑	—	—
16	4·9	-2·6	●	—	—	13·5	6·4	●	·97	—
17	-0·1	-0·8	●	—	12·62	17·3	9·0	◑	—	—
18	4·5	-4·7	○	—	—	9·5	10·0	◑	1·03	—
19	8·1	1·4	◑	—	—	7·9	1·4	●	·68	--
20	6.0	2·3	◑	·51	—	8·0	6·6	●	4·67	—
21	3·5	-1·8	◑	—	—	-1·5	-3·5	●	—	·11
22	2·5	-1·6	●	—	·57	0.3	-3·7	●	—	—
23	-1.0	-2·9	●	—	2·86	5·3	-1·1	◑	1.42	—
24	6·8	-6·6	●	—	·06	3.3	-2.3	●	—	·74
25	3·8	1·4	●	—	—	2·5	-1·2	◑	—	·11
26	3.9	-3·6	◑	—	·17	6.7	-0·8	◑	·06	—
27	8.5	-5·6	○	—	—	11·3	2·1	◑	—	—
28	11·5	1·9	◑	—	—	4.5	3·5	●	14·90	—
29	—	—	—	—	—	0·7	0·5	●	—	—
30	—	—	—	—	—	7·6	0·4	◑	—	—
31	—	—	—	—	—	11·1	4·8	◑	—	—
Мѣс. Monat.	5·77	-·40	—	6·05	17·02	7·97	1·77	—	24·30	16·26
○	—	—	2			—	—	2		
◑	—	—	17	4 Дана	7	—	—	17	9 Дана	5
●	—	—	9	„ Tage	„	—	—	12	„ Tage	„
Свега Zusam.	2·68		28	11.	23·06	4·87		31	14.	40·56

ГОДИНА 1853. Jahr.

АПРИЛIЙ. April. МАЙ. Mai.

Дань. Tag.	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линiя. Linien.	Снѣгъ Schnee Линiя. Linien.	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линiя. Linier.	Снѣгъ Schnee Линiя. Linier.
1	9·5	7·2	●	·06	—	21·7	15·4	◑	·51	—
2	13·0	4·8	◑	—	—	19·5	12·9	◑	—	—
3	7·0	5·8	●	1·82	—	22·0	14·2	◑	—	—
4	11·3	4·2	◑	—	—	22·7	14·7	◑	—	—
5	12·0	6·1	◑	—	—	26·9	15·8	◑	—	—
6	13·5	7·0	◑	1·20	—	24·7	15·5	◑	} 3·70	—
7	12·5	6 0	○	—	—	21 2	13·0	●		—
8	18·7	6·9	○	—	—	24·5	16·0	◑	—	—
9	14·7	8·4	◑	4·11	—	23·1	15·4	○	—	—
10	3·5	3·4	●	·40	—	25·5	15·7	○	—	—
11	4·5	0·2	●	1·20	—	31·2	18·6	○	—	—
12	6·7	-0 3	◑	—	—	34·0	21·2	○	—	—
13	13·3	2·0	◑	.06	—	39 1	21·3	○	—	—
14	15·3	8·0	●	—	—	25·0	20·2	○	·11	—
15	0·3	·1·6	●	—	3·14	17·8	15·9	●	·40	—
16	1·3	·1·9	◑	—	·17	17·1	14·2	●	·11	—
17	2·1	-1·6	◑	—	·74	23·1	13·9	◑	4·57	—
18	5·3	-1·6	◑	4·11	—	18·0	14·2	◑	·29	—
19	5·9	1·6	◑	—	—	19·5	15·3	◑	—	—
20	5·6	·0	●	—	2·80	19·7	11·3	◑	—	—
21	11·5	7·1	●	·11	—	20·3	13·8	◑	1·54	—
22	10·1	4·7	◑	4·57	—	20 8	13·6	◑	—	—
23	18·7	6·2	◑	·06	—	20·0	13·6	◑	·46	—
24	11·7	10·8	●	4·80	—	22·3	14·2	○	—	—
25	11·9	5·5	◑	—	—	22·7	15·1	○	—	—
26	14·5	6·0	○	—	—	20·7	15·7	◑	·68	—
27	12·7	8·4	◑	·06	—	24·3	13·4	○	—	—
28	15 0	6·4	◑	—	—	27·5	15·8	◑	—	—
29	15 1	6·8	◑	—	—	26·7	17·4	○	—	—
30	16·0	11·7	●	1·25	—	26·0	19·8	◑	·34	—
31	—	—	—	—	—	27·3	18·2	◑	·11	—
Мѣс. Monat	10·42	4·61	—	23·81	6·85	26·25	19·03	—	40·52	—
○	—	—	3	11 Дана Tage	4	—	—	11	13 Дана Tage	
◑	—	—	17			—	—	16		
●	—	—	10			—	—	3		
Свега Zusam	7·51		30	15. 30·66		22·64		30	13. 40·52	

ГОДИНА 1853. Jahr.

ЮНІЙ Juni — **ЮЛІЙ** Juli

Данъ Tag	Юній: Топлота Temperatur Найв. höchste	Юній: Топлота Temperatur найн. niedrig	Юній: Станѣ неба Himmelsstand	Юній: Киша Regen (Линія Linien)	Юній: Снѣгъ Schnee (Линія Linien)	Юлій: Топлота Temperatur найв. höchste	Юлій: Топлота Temperatur найн. niedrig	Юлій: Станѣ неба Himmelsstand	Юлій: Киша Regen (Линія Linien)	Юлій: Снѣгъ Schnee (Линія Linien)
1	24·5	16·8	◐	—	—	36·3	25·4	○	—	—
2	26·4	17·8	◐	—	—	36·2	26·7	○	—	—
3	30·1	20·6	◐	·06	—	16·5	15·2	●	8·00	—
4	25·6	19·4	◐	·17	—	22·1	13·4	◐	—	—
5	23·3	17·9	●	1·03	—	21·9	14·7	◐	—	—
6	23·7	17·8	◐	·52	—	22·9	15 7	◐	—	—
7	26·5	18·0	○	—	—	27·4	18·1	○	—	—
8	28·5	18·5	○	—	—	30·9	20·8	○	—	—
9	28·1	20·2	◐	—	—	33·0	22·2	○	—	—
10	25·0	14·2	○	·17	—	36·2	24·8	○	—	—
11	25·9	23·4	◐	—	—	36·0	26·2	○	—	—
12	27·0	19·2	◐	3·76	—	27·1	20·2	◐	4·74	—
13	21·1	19·8	●	1·77	—	27·1	20·2	◐	—	—
14	25·7	17·3	◐	·85	—	30·5	20·5	○	—	—
15	26·9	18·4	●	—	—	33·0	20·7	○	—	—
16	25·1	19·5	◐	—	—	33·0	24·4	○	—	—
17	25·7	16·2	○	—	—	34·9	24·8	○	—	—
18	26·9	18·3	○	—	—	35·3	26·1	○	—	—
19	23·5	18·0	◐	1·60	—	35·3	27·6	○	—	—
20	23·0	19·7	◐	·11	—	25·3	22·7	●	—	—
21	26·3	19·7	○	—	—	25·6	16·6	○	—	—
22	27·6	21·5	◐	3·48	—	26·7	18·2	○	—	—
23	25·2	19·1	◐	·11	—	28·3	18·8	○	—	—
24	25·9	19·4	◐	25·18	—	24·1	20·8	◐	3·32	—
25	23·7	20·8	○	—	—	28·0	19·4	○	—	—
26	25·8	16·9	○	—	—	31·3	21·0	○	—	—
27	24·3	17·0	◐	1·71	—	32·0	22·4	○	—	—
28	29·1	20·1	○	—	—	33·3	23·7	○	—	—
29	33·0	22·0	○	—	—	36·5	24·9	○	—	—
30	34·1	24·0	○	—	—	30·0	26·5	◐	1·77	—
31	—	—	—	—	—	32·5	23·0	◐	—	—
Мѣс. Monat,	26.25	19.03	—	40.52	—	29.94	21.47	—	17.83	—
○	—	—	11	14 Дана „ Tage „		—	—	21	4 Дана „ Tage „	
◐	—	—	16			—	—	8		
●	—	—	3			—	—	2		
Свега Zusam	22.64		30	14	40·52	25.70		31	4.	17.83

ГОДИНА 1853. Jahr.

АВГУСТЪ. August. **СЕПТЕМВРІЙ** September.

Данъ. Tag	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig.	Стань неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien	Снѣгъ Schnee Линія Linien	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig.	Стань неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien	Снѣгъ Schnee Линія Linien
1	29·9	23·8	○	—	—	35·4	23·2	○	—	—
2	33·9	22·2	○	—	—	34·9	22·5	○	—	—
3	34·9	25·2	◐	—	—	33 3	25·8	○	—	—
4	33·0	24·1	○	—	—	24·0	17·1	○	06	—
5	33·7	24·4	◐	—	—	27·0	16·7	◑	·23	—
6	26·2	23·6	◐	·51	—	27·9	17·5	◑	—	—
7	27·8	20·5	◐	1·03	—	30·3	20·7	◑	—	—
8	25·0	21·3	◐	·11	—	29·3	19·7	◑	—	—
9	18·9	16·4	●	16·00	—	25·1	18·5	◑	.29	—
10	20·3	14·6	●	7·13	—	25·5	17·4	○	—	—
11	18·0	15·8	●	9·41	—	23·5	16·0	○	—	—
12	18·0	17·0	●	—	—	24·2	16·1	○	—	—
13	23·3	19·4	◐	—	—	23·6	14·6	○	—	—
14	24·7	15·6	○	—	—	24·1	15·1	○	—	—
15	29·2	16·8	○	—	—	24·3	13·2	○	—	—
16	26·3	20·7	◐	·23	—	22 3	12·2	○	—	—
17	28·1	19·0	◐	—	—	21·3	12·2	○	—	—
18	22·0	18·2	◐	6·22	—	21·3	10 4	○	—	—
19	23·0	15·3	◐	—	—	22·1	11 1	○	—	—
20	25·5	15·7	○	—	—	23 0	11 8	○	—	—
21	28·3	18·0	○	—	—	23·6	12·2	○	—	—
22	31·6	20·4	○	—	—	25·9	14·0	○	—	—
23	33·0	22·3	○	—	—	29·7	15·7	○	—	—
24	34·5	22·0	○	—	—	31·4	19 2	○	—	—
25	35·4	24·6	○	—	—	28·4	18·0	◑	—	—
26	33·7	25·0	○	—	—	23·5	14·0	◑	}1·20	—
27	34·9	24·0	○	—	—	15·0	10 0	●		—
28	34·3	23·8	○	—	—	16·3	9·2	◑	—	—
29	38·7	24·6	○	—	—	17.8	8·6	○	—	—
30	34·5	24·6	○	—	—	21·8	10·2	◑	—	—
31	31·3	20·7	○	—	—	—	—	—	—	—
Мѣс. Monat	28.75	20.63	—	40.64	—	25 16	15·36	—	1·78	—
○	—	—	17			—	—	19		
◑	—	—	10	8 Данъ —		—	—	10	5 Дана —	
●	—	—	4	„ Tage „		—	—	1	„ Tage „	
Свега Zusam.	24.69		31	8. 40.64		20·26		30	5. 1·78	

ГОДИНА 1853. Jahr.

ОКТОВРІЙ. October. НОЄМВРІЙ. November.

Дан ъ. Tag.	Топлота Temperatur найв. höchste	найн. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія. Linien.	Снѣгъ Schnee	Топлота Temperatur найв. höchste	найн. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія. Linien.	Снѣгъ Schnee
1	24·5	12·8	◑	—	—	12·5	5·8	◑	—	—
2	29·7	17·6	○	—	—	11·0	4·2	◑	—	—
3	20·5	13·7	◑	—	—	10·5	4·3	○	—	—
4	10·7	6·5	●	6·40	—	10·5	2·1	◑	06	—
5	9·2	7·5	●	—	—	4·5	2·3	●	.06	—
6	16·2	5·3	○	—	—	7·5	1·0	◑	—	—
7	21·2	9·3	◑	—	—	8·3	6·4	●	1·08	—
8	21·0	13·7	◑	—	—	10·1	6·8	●	—	—
9	21·0	17·5	◑	—	—	8·5	7·0	●	8·28	—
10	23·5	18·8	○	—	—	7·9	2·3	●	1·08	—
11	23·5	20·0	●	—	—	0 5	-1·2	●	3·48	—
12	19·7	16·0	◑	4·11	—	2·9	-1·4	●	—	—
13	22·9	14·8	○	—	—	4·3	1·3	◑	—	—
14	23·5	14·3	◑	—	—	6·5	-0·4	○	—	—
15	22·3	16·1	●	.63	—	5·4	0·8	◑	·85	—
16	22·6	15·6	●	—	—	15·3	3·8	●	·06	—
17	20·3	17·1	●	2·80	—	15·5	9·4	●	—	—
18	20·3	14·2	●	—	—	8·5	7 6	●	·06	—
19	18·5	14·4	◑	1·77	—	4·5	3·8	●	}9.60	—
20	21·5	12·2	○	—	—	5·9	3·9	●		—
21	22·2	12,2	○	—	—	7 7	4 8	◑	—	—
22	19·6	12·0	○	—	—	·5	0·5	●	—	3.88
23	18·8	9·4	◑	—	—	1·1	·1·0	●	—	—
24	19·3	9·1	○	—	—	2·9	0·4	●	1·88	—
25	16·0	8·8	○	—	—	2·9	0·5	●	—	—
26	16·6	7·0	○	—	—	2·3	-0·6	◑	—	—
27	13·5	5·2	◑	—	—	0·7	-1·1	●	—	—
28	18·8	5·0	◑	·06	—	0·3	-0·8	●	—	—
29	18·8	5·2	◑	—	—	-0·5	-1·4	●	.06	—
30	19·5	5·2	◑	—	—	-0·6	-3·4	●	—	4·68
31	9·7	5·2	◑	—	—	—	—	—	—	—
Мѣс. Monat	19·40	11·79	—	15·77	—	5·93	2.26	—	26·55	8·56
○	—	—	10			—	—	2		
◑	—	—	14	6 Дана —		—	—	8	13 Дана 2	
●	—	—	7	„ Tage „		—	—	20	„ Tage „	
Свега. Zusam.	15·60		31	6. 15·77		4.10		30	15. 35.11	

ГОДИНА 1853. Jahr. ДЕКЕМВРІЙ. Dezember. — ГОДИНА 1854. Jahr. ЯНУАРІЙ Jänner.

Данъ. Tag.	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien	Снѣгъ Schnee Линія Linien	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien	Снѣгъ Schnee Линія Linien
1	-0·8	-3·7	◑	—	—	-10·6	-14·8	◑	—	2·45
2	·3	-2·7	○	—	—	-10·0	-12·2	●	—	—
3	1·3	-4·8	○	—	—	-7 5	-15·4	●	—	—
4	-1·9	-6·6	○	—	—	2·9	·6·9	●	—	—
5	-6 5	-9 4	●	—	—	7·0	2·6	◑	—	—
6	-6·5	-8·6	●	—	—	9 4	3·0	◑	·40	—
7	-4·9	-6·2	●	—	—	9·0	4·8	◑	1·71	—
8	-5·0	-7·0	●	—	—	9·5	1·8	◑	—	—
9	-4·5	-6·4	●	—	·46	11·5	5·2	●	—	—
10	-3·1	-5·7	●	—	—	10·5	6·5	◑	2·92	—
11	-3·0	-3·4	●	—	—	11·6	4·2	◑	—	—
12	-2·6	-6·7	○	—	—	6·9	3·8	◑	—	—
13	-6.3	-8·7	●	—	—	2·3	2·3	●	·91	—
14	-2·5	-8·7	○	—	—	2·8	1·6	●	·80	—
15	-2·0	-5·8	◑	—	1.31	6·9	1·7	○	—	—
16	2·7	-2·8	◑	—	—	7·4	1·2	○	—	—
17	2·2	-2·3	◑	—	—	6·3	3·3	◑	—	—
18	4·1	-2·8	●	2·9	—	1·1	0·8	●	·46	—
19	0·1	-2·8	◑	—	—	0·5	-0·5	●	—	—
20	5·9	-2·4	●	0·6	—	-0·5	-1·2	●	·03	—
21	6·7	-1·0	◑	·85	—	-0·5	-2 0	●	·40	—
22	3·2	2·2	●	7·42	—	-1·5	-2 8	●	·40	—
23	-0·3	-1·7	●	—	6·68	-1·4	-2·0	●	—	—
24	-1·5	-4·8	●	—	—	0·3	-3·1	◑	—	—
25	-3·5	-6·8	●	—	—	2·1	-4·7	○	—	—
26	-5·7	-11.0	●	—	—	-2 5	-3.6	●	—	·63
27	-5·1	-6·8	●	—	3·70	-2·0	-4·0	●	—	1·25
28	-6 5	-8·2	●	—	—	-0·8	-2·1	●	—	—
29	-6 0	-8·6	●	—	2·28	-4·8	-7·2	●	—	—
30	-8·2	-9·8	●	—	1·08	-4·0	-7·2	●	—	—
31	-15·2	-16 4	◑	—	—	·0·5	-3·8	●	—	—
Мѣс. Monat.	-2·42	-5·79	—	8 62	15·51	2·0	-1·64	—	8·03	4·33
○	—	—	5	4 Дана Tage	6	—	—	3	9. Дана Tage	3.
◑	—	—	7			—	—	10		
●	—	—	19			—	—	18		
Свога. Zusam.	-4·10		31	10.	24·13	—0·18		31	12.	12.39.

ГОДИНА 1854. Jahr

ФЕВРУАРІЙ. Februar. — **МАРТЪ. März.**

Данъ Tag	Февруарій Топлота Temperatur найв. höchste	Февруарій Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien	Снѣгъ Schnee Линія Linien	Мартъ Топлота Temperatur найв. höchste	Мартъ Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien	Снѣгъ Schnee Линія Linien
1	7·9	-0·4	◑	—	—	0·4	-3·7	●	—	·40
2	8·1	3·4	◑	—	—	-1·0	-1·4	●	—	1·88
3	5 2	0·3	◑	—	—	-0·8	-5·1	◑	—	—
4	1·0	-0·8	●	·06	—	-2·3	-5·1	●	—	—
5	5 3	-0·2	○	—	—	4·0	-3·0	◑	—	·40
6	2·5	-1·5	●	1·25	—	1·9	-1·6	●	—	—
7	2·6	2·3	◑	—	—	2·2	-2·0	◑	—	—
8	2·8	2·8	◑	·40	—	1·3	-6·2	○	—	—
9	2·5	-1·1	◑	—	·46	0·7	-4·7	●	—	—
10	-0·3	·1·2	●	—	3·93	9·0	0·6	◑	·40	—
11	-2·0	-3·5	●	—	—	14·0	2·7	◑	—	—
12	-4·3	-7·6	◑	—	—	14·0	4·8	◑	—	—
13	-6·5	-10·8	●	—	—	13·3	4·8	◑	—	—
14	-6·5	-10·8	●	—	1·25	7·0	2·2	◑	—	—
15	-5·8	-10·3	◑	—	—	4·6	1·6	◑	·23	—
16	-6·3	-11·4	◑	—	—	5·9	-1·2	◑	—	—
17	-1·0	6·0	◑	—	1·03	2·3	-1·0	●	—	2·86
18	0·5	-4·3	◑	—	—	0·5	-2·8	●	·23	—
19	2 4	-2·8	◑	—	—	0·5	-1·7	●	—	2·56
20	1·3	-2·0	●	—	85	1·0	-1·4	●	—	·68
21	-1 ·5	-2·0	●	—	6·85	2·7	-0·7	◑	—	·06
22	-3·0	-3·5	●	—	2·00	2·3	-2·5	◑	·06	—
23	0·2	-4·2	◑	—	—	0·6	-3·4	◑	—	—
24	0·	-4·7	◑	—	·29	6·8	-0·5	◑	·06	—
25	-0·2	-4·5	◑	—	—	6·6	-1·4	◑	—	—
26	1·0	-2 8	◑	—	2·06	9·0	1·4	◑	—	—
27	0·3	-4·2	◑	—	·46	8·7	4·0	◑	—	—
28	0·5	-4·8	○	—	—	9·2	0·4	◑	—	—
29	—	—	—	—	—	10·4	·6	◑	—	—
30	—	—	—	—	—	9·0	5·3	◑	—	—
31	—	—	—	—	—	12·3	4·7	◑	—	—
Мѣс. Monat	0·20	-3·43	—	1·71	19·18	5·03	-·53	—	·98	8·90
○	—	—	2			—	—	1		
◑	—	—	17	3 Дана	10	—	—	21	5 Дана	7
●	—	—	9	„ Tage	„	—	—	9	„ Tage	„
Свега Zusam.	—	1·62	28	13.	20·89		2·25	31	12.	9·88

ГОДИНА 1854. Jahr.

АПРИЛІЙ. April. МАЙ. Mai.

Данъ. Tag.	Април Топлота Temperatur найв. höchste	Април Топлота Temperatur найн. niedrig.	Април Станѣ неба Himmelsstand	Април Киша Regen Линія Linien	Април Снѣгъ Schnee Линія Linien	Май Топлота Temperatur найв. höchste	Май Топлота Temperatur найн. niedrig.	Май Станѣ неба Himmelsstand	Май Киша Regen Линія Linien	Май Снѣгъ Schnee Линія Linien
1	12·8	6·8	◑	·17	—	18·0	4·7	○	—	—
2	14·3	5·0	◑	—	—	24·7	11·9	◑	—	—
3	16·3	6·0	○	—	—	25·1	14·7	◑	—	—
4	7·5	5·3	●	—	—	26·2	17·3	○	—	—
5	10·2	1·3	○	—	—	28·5	15·6	○	—	—
6	16·3	2·9	◑	—	—	30·3	18·7	◑	2·86	—
7	16·5	6 5	○	—	—	16·1	12·1	◑	·74	—
8	16·7	8·0	○	—	—	18·3	11·7	◑	—	—
9	15·9	4·4	◑	—	—	22·8	11·9	○	—	—
10	20·1	8·2	○	—	—	24·5	14·8	◑	—	—
11	19·9	7·6	○	—	—	28·3	15·4	○	—	—
12	19·9	7 7	○	—	—	27·4	18·8	◑	—	—
13	6·9	2·3	◑	—	—	22·5	18·4	●	2·39	—
14	8·5	2·6	○	—	—	24·6	17·0	◑	—	—
15	11·8	·0·8	◑	—	—	22·5	12·2	◑	·06	—
16	14·7	5·2	○	—	—	24·2	15·7	◑	—	—
17	18·0	6·3	○	—	—	25·5	15·4	◑	—	—
18	14·5	6·5	◑	—	—	26·4	16·9	◑	·17	—
19	17·1	5·6	○	—	—	24·4	16·7	◑	·06	—
20	20·7	8·4	○	—	—	20·9	16·8	◑	·06	—
21	25·6	12·3	○	—	—	21·1	11·3	◑	—	—
22	18·1	14·6	◑	·06	—	22·8	11·3	○	—	—
23	19·9	14·7	◑	·17	—	27·3	14·7	◑	·29	—
24	26·3	13·2	◑	—	—	27·0	16·7	○	—	—
25	9·0	7·2	●	·80	—	29·5	18·9	◑	2·11	—
26	7 3	4·0	●	2·80	—	22·1	16·8	◑	·17	—
27	8·0	5 7	◑	—	—	23·9	13·6	○	—	—
28	12 3	3·9	◑	—	—	27·7	15·7	◑	—	—
29	10 0	8·3	◑	·74	—	22·3	18·7	●	2·17	—
30	11·5	6·3	◑	·46	—	23·5	18·2	◑	—	—
31	—	—	—	—	—	24·1	16·4	◑	—	—
Мѣс. Monat	14·69	6·29	—	5·20	—	24·27	15·13	—	11·08	—
○	—	—	13			—	—	8		
◑	—	—	14	7 Дана	—	—	—	21	11 Дана	
●	—	—	3	„ Tage „		—	—	2	„ Tage „	
Свега Zusam	10·49		30	7.	5·20	19·70		31	11.	11·08

ГОДИНА 1854. Jahr.

ЮНІЙ. Juni. **ЮЛІЙ Juli.**

Дань Tag	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien	Снѣгъ Schnee Линія Linien	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien	Снѣгъ Schnee Линія Linien
1	27·0	16·3	○	—	—	28·9	17·5	◑	·46	—
2	30·2	17 0	◑	—	—	28·6	20·0	○	—	—
3	30·5	22·7	◑	4·80	—	27·3	18·5	◑	—	—
4	24·9	20·4	◑	—	—	28·1	17·8	○	—	—
5	26·7	18·2	◑	—	—	31·9	20·6	◑	}	—
6	21·5	15·2	◑	5·14	—	20.5	19 0	◑	}9·82	—
7	16·7	13·8	●	2·68	—	26·4	18·3	○	—	—
8	12·9	12·8	◑	—	—	33·9	20·6	○	—	—
9	17 3	11·9	◑	—	—	34·1	20.8	○	—	—
10	16·5	9·8	◑	·51	—	35·5	22·4	○	6·00	—
11	20·0	11·6	◑	—	—	30 0	21·0	○	—	—
12	22·5	13·2	◑	—	—	32·7	21·0	◑	2·00	—
13	27 3	17·3	○	—	—	25·5	19·6	◑	4·11	—
14	19·0	17·2	◑	1·77	—	21·0	14·7	◑	—	—
15	23·3	14·7	◑	—	—	26 5	16·0	○	—	—
16	26·3	18·2	◑	11·25	—	29·3	19·0	◑	—	—
17	26·7	18·1	○	—	—	25 3	18·4	●	6·62	—
18	30 6	20·8	○	—	—	23 6	22·2	●	—	—
19	32·7	22·9	◑	—	—	27 3	19·9	◑	·06	—
20	33·9	23·9	○	—	—	31·3	23·0	◑	4·91	—
21	36·2	23·8	◑	—	—	29·3	21·1	◑	·11	—
22	35·9	25·7	◑	·06	—	29·3	25·6	●	15·82	—
23	26·7	21·7	◑	—	—	27·8	20·5	●	—	—
24	25·9	20·5	◑	2·00	—	29·6	20·8	○	—	—
25	27·8	25·8	◑	1·48	—	31·1	20·6	○	—	—
26	29·0	24·1	○	—	—	31·2	21·2	○	—	—
27	29·1	21·4	○	—	—	29·5	22·3	◑	·17	—
28	32·1	21 8	○	—	—	32·2	23.6	◑	—	—
29	36·4	24·1	○	—	—	27·6	20·6	◑	·74	—
30	36 0	23·0	○	—	—	26·0	18·4	○	—	—
31	—	—		—	—	26·5	17·3	○	—	—
Мѣс. Monat	26·72	18 93	—	29·69	—	28·64	20·12	—	50·82	—
○	—	—	10			—	—	13		
◑	—	—	19	9 Дана	—	—	—	14	13 Дана	—
●	—	—	1	„ Tage	„	—	—	4	„ Tage	„
Свега. Zusam.	22·83		30.	9.	29·69	24 38		31	13·	50 82

ГОДИНА 1854. Jahr.

АВГУСТЪ August — СЕПТЕМВРІЙ September

Данъ Tag	Авг. Топлота Temperatur найв. höchste	Авг. Топлота Temperatur найн. niedrig.	Авг. Станъ неба Himmelsstand	Авг. Киша Regen (Линія Linien)	Авг. Снѣгъ Schnee (Линія Linien)	Сеп. Топлота Temperatur найв. höchste	Сеп. Топлота Temperatur найн. niedrig.	Сеп. Станъ неба Himmelsstand	Сеп. Киша Regen (Линія Linien)	Сеп. Снѣгъ Schnee (Линія Linien)
1	32·4	21·0	○	—	—	25·3	14·4	○	—	—
2	35·0	24·0	○	—	—	26·9	15·6	◑	3·03	—
3	38·3	26·0	◑	—	—	24·3	15·8	○	—	—
4	31·7	24·4	◑	3·53	—	22·3	13·1	○	—	—
5	30·9	21·7	◑	—	—	23·4	13·9	○	—	—
6	31·3	22·4	◑	·46	—	25·4	13·6	○	—	—
7	34·0	21·3	◑	·23	—	27·0	13·6	○	—	—
8	31·2	22·5	◑	·40	—	12·5	11·2	●	2·22	—
9	27·1	21·1	◑	—	—	14·0	8·1	◑	·06	—
10	30·3	19·0	○	—	—	16·0	7·5	◑	—	—
11	31·5	21·2	◑	·23	—	14·0	7·2	◑	—	—
12	25·3	22·6	●	2·86	—	19·0	9·6	○	—	—
13	21·5	18·5	●	2·06	—	20·4	9·8	○	—	—
14	22·9	19·2	◑	2·92	—	24·5	7·2	○	—	—
15	27·8	18·8	○	—	—	26·5	9·5	○	—	—
16	31·6	19·7	○	—	—	29·7	13·8	○	—	—
17	32·3	20·6	○	—	—	32·1	16·9	○	—	—
18	32·9	21·0	○	1·65	—	32·0	18·0	○	—	—
19	23·5	14·8	○	—	—	26·0	17·0	○	—	—
20	24·1	15·3	○	—	—	26·3	15·8	○	—	—
21	23·9	15·8	◑	—	—	28·2	15·0	○	—	—
22	22·9	17·1	●	3·60	—	26·5	17·3	◑	—	—
23	24·2	14·8	○	—	—	14·0	14·0	●	7·06	—
24	17·0	14·5	●	6·00	—	13·7	11·0	●	·29	—
25	21·6	14·4	○	—	—	16·3	11·0	◑	—	—
26	20·4	16·8	●	—	—	14·1	12·4	●	—	—
27	17·5	15·4	●	·74	—	11·8	9·5	●	}	—
28	19·3	11·5	◑	—	—	12·5	11·1	●	} 7·53	—
29	21·6	13·6	◑	—	—	12·8	10·5	●	}	—
30	21·9	16·2	◑	·11	—	13·0	10·8	●	—	—
31	23·0	13·4	○	—	—	—	—	—	—	—
Мѣс. Monat.	26·74	18·61	—	24·79	—	21·02	12·47	—	20·19	—
○	—	—	11			—	—	16		
◑	—	—	14	13 Дана	—	—	—	6	8 Дана	—
●	—	—	6	„ Tage	„	—	—	8	„ Tage	„
Свега. Zusam.	22·68		31.	13.	24·79	16·75		30.	8.	20·19

ГОДИНА 1854 Jahr.

ОКТОВРІЙ Oktober. НОЄМВРІЙ November.

Данъ Tag	Октоврій: Топлота Temperatur найв. höchste	Октоврій: Топлота Temperatur найн. niedrig.	Октоврій: Станъ неба Himmelsstand	Октоврій: Киша Regen (Линія Linien)	Октоврій: Снѣгъ Schnee (Линія Linien)	Ноємврій: Топлота Temperatur найв. höchste	Ноємврій: Топлота Temperatur найн. niedrig.	Ноємврій: Станъ неба Himmelsstand	Ноємврій: Киша Regen (Линія Linien)	Ноємврій: Снѣгъ Schnee (Линія Linien)
1	17·3	10·5	◑	—	—	13·4	4·0	○	—	—
2	20·0	9·0	○	—	—	7·9	1·0	○	—	—
3	21·2	10·0	○	—	—	7·5	1·4	○	—	—
4	20·8	9·5	○	—	—	6·5	1·3	●	—	—
5	16·7	12·8	◑	1·77	—	4·7	5·6	●	2·34	—
6	23·5	14·0	○	—	—	7·2	4·5	●	—	—
7	26·0	14·0	○	—	—	6·5	5·6	●	·23	—
8	14·0	18·0	●	1·94	—	5·6	5·6	●	1·71	—
9	10·2	6·5	◑	—	—	4·5	3·0	●	—	—
10	15·5	4·5	○	—	—	8·5	3·0	◑	—	—
11	14·0	4·0	○	—	—	1·5	1·5	●	—	—
12	11·0	8·5	●	} 2·06	—	4·5	3.0	●	17·02	—
13	10·5	10·0	●		—	4·5	-4·0	●	—	9·13
14	16·8	9·7	◑	—	—	8·5	2·0	○	—	—
15	18·0	12·8	◑	·29	—	4·5	-5·0	●	—	—
16	18·4	11·4	◑	5.71	—	14·5	-3·0	○	—	—
17	18·2	12·2	◑	1·82	—	14·5	9·0	◑	—	—
18	21·2	10·8	○	—	—	14·5	12·0	○	—	—
19	21·7	12·8	◑	—	—	12·5	12·0	●	—	—
20	24·5	13·6	◑	—	—	6·5	6·0	◑	—	—
21	27·5	17·5	◑	—	—	6·5	3·0	●	12·84	—
22	23·2	15·5	○	·11	—	5·5	1·0	◑	—	—
23	20·0	12.7	○	—	—	10·5	4·0	◑	—	—
24	23·8	12·5	◑	—	—	19·5	3·0	○	—	—
25	25.0	11·3	◑	·23	—	18·5	8·0	◑	—	—
26	26·0	16·1	○	—	—	12·5	8·0	●	1·14	—
27	23·1	12·7	◑	—	—	10·5	5·0	●	—	—
28	12·5	11·3	●	—	—	7·5	3·0	◑	—	—
29	12·2	4·9	○	—	—	6·5	-1·0	◑	—	—
30	8·5	1·6	○	—	—	7·5	8·0	◑	11·42	—
31	10·5	1·5	○	—	—	—	—	—	—	—
Мѣс. Monat	18·45	10·72	—	13·93	—	8·78	3·68	—	46·70	9·13
○	—	—	14			—	—	7		
◑	—	—	13	9 Дана —		—	—	9	7. Дана 1	
●	—	—	4	„ Tage —		—	—	14	„ Tage —	
Свега Zusam.	14.58		31	9.	13·93	6.23		30	8.	55·83

ГОДИНА 1854. Jahr. ДЕКЕМВРІЙ. Dezember. — ГОДИНА 1855. Jahr. ЯНУАРІЙ. Jänner.

Данъ Tag	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien	Снѣгъ Schnee Линія Linien	Топлота Temperatur найв höchste	Топлота Temperatur найн niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien	Снѣгъ Schnee Линія Linien
1	11·5	2·0	○	—	—	7·5	-3·0	○	—	—
2	6·5	5 0	●	—	—	4·5	-1·0	○	—	—
3	4·5	-3·0	○	.56	—	4·5	-2·0	○	—	—
4	10·5	0	○	—	—	4·5	-4·0	●	—	·06
5	8.5	2·0	○	—	—	8·5	-3·0	◑	—	—
6	6.5	0	○	—	—	7·5	2·0	●	—	—
7	8·5	0	○	—	—	5·5	1·0	●	—	3.14
8	8·5	0	○	—	—	5·5	1·0	●	—	—
9	8·5	1·0	○	—	—	5·5	1·0	◑	2·00	—
10	10·5	0	○	—	—	6·5	·0	●	—	—
11	13·5	5·0	◑	2·86	—	4·5	4 0	◑	—	—
12	8.5	2·0	●	—	—	·5	-9·0	◑	—	—
13	5·5	1·0	●	·57	—	3·5	-5·0	◑	—	—
14	4.5	-1 0	●	1·14	—	4 5	-9·0	◑	—	—
15	6.5	-2·0	●	1·14	—	-4·5	-9·0	○	—	—
16	15 5	2·0	●	·57	—	- ·5	-9·0	●	—	1·14
17	9.5	2·0	●	—	—	-2·5	-10·0	●	—	3·15
18	15.5	-3·0	○	—	—	-3·5	-9·0	●	—	3·70
19	6.5	-3·0	●	—	—	-·5	-7·0	●	—	3·42
20	4.5	0·	●	—	—	2 5	-4·0	●	—	4·57
21	2.5	0	◑	3·42	—	12·5	-3·0	○	—	—
22	3·5	-2 0	◑	1·14	—	10·5	-2·0	◑	—	—
23	3·5	-3·0	●	·57	—	6·5	-4·0	○	—	—
24	4·5	-2·0	●	—	—	-2·5	-6·0	◑	—	—
25	2·5	-5·0	○	—	—	-4·5	-12·0	○	—	—
26	8·5	-3·0	○	—	—	·5	-9·0	◑	—	—
27	5·5	-3 0	○	—	—	-4·5	-7 0	●	—	1·71
28	3·5	0	○	—	—	- ·5	-11 0	◑	—	—
29	·5	-2·0	●	—	—	-6·5	-16 0	○	—	—
30	3·5	-5·0	○	—	—	-1.5	-15 0	○	—	—
31	6.5	-5·0	○	—	—	-5·5	-12·0	○	—	—
Мѣс. Monat.	7·05	-0·65	—	11.97	—	2 24	-5·55	—	2·00	20·89
○	—	—	16			—	—	10		
◑	—	—	3	9 Дана	—	—	—	10	1. Дана	8
●	—	—	12	„ Tage	„	—	—	11	„ Tage	„
Свега Zusam.	3·20		31	9	11·97	— 1·66		31	9.	22·89

ГОДИНА 1855. Jahr

ФЕВРУАРІЙ Februar — **МАРТЪ** März

Данъ Tag	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen (Линія Linien)	Снѣгъ Schnee (Линія Linien)	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen (Линія Linien)	Снѣгъ Schnee (Линія Linien)
1	-1·5	-10·0	●	—	1.14	5·5	3·0	◑	—	—
2	-1·5	-7·0	●	—	4·56	18·5	-1·0	◑	—	—
3	-3·5	-13·0	○	—	—	18·5	1·0	◑	—	—
4	1·5	-13·0	●	—	—	21·5	7·0	○	—	—
5	5·5	-2·0	●	1·71	—	19·5	7·0	○	—	—
6	10·5	2·0	◑	—	—	18·5	5·0	◑	—	—
7	4·5	2·0	○	—	—	13·5	4·0	◑	—	—
8	14·5	0	◑	—	—	14·5	4·0	◑	—	—
9	10·5	1·0	●	1·14	—	9·5	2·0	●	1·71	—
10	10·5	0	●	1·14	—	5·5	1.0	●	3·71	—
11	4·5	-5·0	◑	—	8·57	2·5	-2·0	●	3·42	—
12	14·5	1·0	●	—	—	2·5	-4·0	●	—	—
13	16·5	10.0	●	—	—	3·5	-5·0	●	—	1·71
14	19·5	9·0	●	—	—	1·5	-5·0	●	—	1·14
15	17·5	13·0	●	—	—	-1·5	-2·0	◑	—	—
16	-·5	-6·0	●	—	2·28	3·5	-3·0	◑	—	—
17	10·5	-6·0	●	—	—	14·5	0	◑	—	—
18	15·5	5 0	●	—	—	21·5	3·0	◑	—	—
19	10·5	-10·0	●	—	9·14	14.5	2·0	●	1·71	—
20	-7·5	-15·0	◑	—	—	19·5	4 0	◑	—	—
21	-2·5	-10·0	●	—	4·59	19·5	4 0	○	—	—
22	-2·5	-9·0	◑	—	—	19·5	10 0	○	—	—
23	5·5	-10.0	◑	—	—	18·5	9·0	◑	—	—
24	4·5	-6·0	○	—	—	18·5	10·0	○	—	—
25	12·5	-5·0	○	—	—	16·5	9·0	◑	—	—
26	10.5	1 0	○	—	—	12.5	10·0	●	1.14	—
27	9.5	1·0	●	—	—	23·5	12·0	◑	—	—
28	8·5	-3·0	◑	—	—	24.5	15·0	○	—	—
29	—	—	—	—	—	18·5	6·0	◑	—	—
30	—	—	—	—	—	3 5	5·0	○	—	—
31	—	—	—	—	—	10·5	3·0	○	—	—
Мѣс. Monat.	7·11	-3·03	—	3·99	30·18	13·31	3·68	—	11·69	2·85
○	—	—	5			—	—	8		
◑	—	—	7	3 Дана Tage	6 Дана Tage	—	—	15	5 Дана Tage	2 Дана Tage
●	—	—	16			—	—	8		
Свега Zusam.	2·04		28	9. 34·17	6	8·49		31	7. 14·54	

ГОДИНА 1855. Jahr

АПРИЛІЙ April. — **МАЙ.** Mai.

Дань Tag	Априлій: Топлота Temperatur найв. höchste	Априлій: Топлота Temperatur найн. niedrig.	Априлій: Станѣ неба Himmelsstand	Априлій: Киша Regen Линiя Linien	Априлій: Снѣгъ Schnee Линiя Linien	Май: Топлота Temperatur найв. höchste	Май: Топлота Temperatur найн. niedrig.	Май: Станѣ неба Himmelsstand	Май: Киша Regen Линiя Linien	Май: Снѣгъ Schnee Линiя Linien
1	8·5	6·0	●	—	—	18·0	12·0	○	—	—
2	3·5	4·0	●	—	—	24·0	8·0	◑	—	—
3	4·5	5·0	●	—	—	24·0	19·0	●	—	—
4	18·5	5·0	◑	—	—	30·0	15·0	◑	—	—
5	22·5	4·0	○	—	—	33·0	15·0	○	—	—
6	20·5	12·0	◑	—	—	33·0	15·0	○	—	—
7	18·5	10·0	●	1·71	—	30·0	15·0	○	—	—
8	18·5	11·0	◑	—	—	24·0	15·0	○	—	—
9	14·5	8·0	○	—	—	23·0	13·0	●	2·86	—
10	13·5	5·0	◑	—	—	8·0	5·0	●	1·71	—
11	13·5	8·0	●	3·42	—	24·0	11·0	◑	—	—
12	10·5	8·0	●	·57	—	21·0	9·0	●	6·85	—
13	18·5	5·0	◑	—	—	23·0	11·0	◑	—	—
14	23·5	16·0	○	—	—	23·0	15·0	○	—	—
15	20·5	10·0	○	—	—	24·0	11·0	●	1·71	—
16	22·5	14·0	○	—	—	24·0	11·0	●	—	—
17	23·5	13·0	◑	—	—	26·0	15·0	◑	—	—
18	23·5	10·0	●	—	—	20·0	14·0	●	5·14	—
19	20·5	14·0	◑	—	—	14·0	9·0	●	36·54	—
20	24·5	5·0	○	—	—	20·0	9·0	◑	—	—
21	28·5	10·0	◑	—	—	27·0	8·0	◑	—	—
22	8·5	9·0	●	—	—	30·0	11·0	○	—	—
23	12·5	0	◑	—	—	29·0	18·0	○	—	—
24	10·5	2·0	●	—	—	30·0	20·0	○	—	—
25	9·5	4·0	●	—	—	30·0	17·0	○	—	—
26	8·5	5·0	●	2·86	—	30·0	19·0	○	—	—
27	7·5	2·0	●	8·00	—	31·0	19·0	○	—	—
28	7·5	2·0	●	4·00	—	33·0	19·0	○	—	—
29	11·5	5·0	◐	—	—	33·0	19·0	○	—	—
30	16·5	5·0	○	—	—	33·0	22·0	○	—	—
31	—	—	—	—	—	38·0	23·0	○	—	—
Мѣс. Monat.	15·50	7·24	—	20·56	—	26·13	14·26	—	54·81	—
○	—	—	8			—	—	16		
◑	—	—	9	6 Дана	—	—	—	7	6 Дана	—
●	—	—	13	„ Tage	„	—	—	8	„ Tage	„
Свега Zusam.	11·37		30	6.	20·56	20·20		31	6.	—

ГОДИНА 1855. Jahr.

ЮНІЙ Juni. — **ЮЛІЙ Juli.**

Дань Tag	ЮНІЙ Juni — Топлота Temperatur: найв. höchste	найн. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen — Линія Linien	Снѣгъ Schnee — Линія Linien	ЮЛІЙ Juli — Топлота Temperatur: найв. höchste	найн. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen — Линія Linien	Снѣгъ Schnee — Линія Linien
1	34·0	25·0	○	—	—	23·0	15·0	●	—	—
2	32·0	25·0	○	—	—	24·0	15·0	○	—	—
3	36·0	20·0	◑	—	—	29·0	19·0	○	--	—
4	33·0	24·0	◑	—	—	29·0	19·0	◑	—	—
5	30·0	18·0	○	—	—	27·0	25·0	◑	—	—
6	24·0	20·0	◑	—	—	33·0	22·0	●	—	—
7	35·0	23·0	●	3·71	—	34·0	22·0	●	—	—
8	32·0	24·0	◑	—	—	29·0	20·0	◑	—	—
9	29·0	18·0	○	—	—	34·0	21·0	◑	—	—
10	38·0	29·0	○	—	—	34·0	21·0	◑	—	—
11	37·0	21·0	○	—	—	36·0	25 0	◑	—	—
12	36·0	26·0	○	—	—	34·0	22·0	●	5·71	—
13	32·8	22·5	○	—	—	34·0	22·0	◑	12·56	—
14	34·0	26·8	○	—	—	33·0	24·0	○	—	—
15	35·1	24·2	○	—	—	34·0	21·0	○	—	—
16	38·5	26·5	○	—	—	35·0	20·0	○	—	—
17	33·5	22·7	○	—	—	36·0	23·0	○	—	—
18	34·7	23·7	○	—	—	36·0	19·0	○	—	—
19	30·0	24·1	○	11·42	—	36·0	17·0	○	—	—
20	25·1	13·0	○	3·71	—	33·0	20·0	○	—	—
21	26·7	20·0	○	—	—	27·0	19·0	◑	—	—
22	30·2	18·5	◑	—	—	24·0	21·0	●	—	—
23	25·2	19·0	●	—	—	27·0	19·0	◑	—	—
24	19·1	17·6	◑	1·71	—	29·0	21·0	○	—	—
25	15·2	11·7	●	5·86	—	30·0	22·0	○	—	—
26	12·6	8·7	◑	1·14	—	31·0	24·0	○	—	—
27	21·4	16·0	○	—	—	23·0	19·0	○	—	—
28	22·9	16·1	○	—	—	24·0	21·0	○	—	—
29	25·0	22·0	○	—	—	24·0	21·0	○	—	—
30	24·0	13·0	○	—	—	27·0	22·0	○	—	—
31	—	—	—	—	—	26·0	18·0	○	—	—
Мѣс. Monat.	29·40	21·31	—	27·55	—	30·16	20·61	—	18·27	—
○	—	—	20			—	—	17		
◑	—	—	7	6 Дана	—	—	—	9	2 Дана	—
●	—	—	3	„ Tage	„	—	—	5	„ Tage	„
Свега. Zusam.	25·36		30	6.	27·55	25·38		31	2. 18·27	—

ГОДИНА 1855. Jahr.

АВГУСТЪ August — **СЕПТЕМВРІЙ** September

Данъ Tag	Августъ Топлота Temperatur найв. höchste	Августъ Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien	Снѣгъ Schnee Линія Linien	Септемврій Топлота Temperatur найв. höchste	Септемврій Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien	Снѣгъ Schnee Линія Linien
1	32·0	18·0	○	—	—	31·0	18·0	◑	2·86	—
2	34·0	20·0	○	—	—	32·0	16·0	○	—	—
3	39·0	19·0	◑	—	—	31·0	15·0	◑	—	—
4	40·0	32·0	◑	—	—	38·0	19·0	○	1·71	—
5	34·0	29·0	◑	—	—	35·0	21·0	◑	2·28	—
6	32·0	21·0	●	—	—	32·0	21·0	●	1·14	—
7	27·0	22·0	●	—	—	25·0	16·0	◑	—	—
8	31·0	19·0	●	—	—	19·0	12·0	◑	1·14	—
9	32·0	17·0	●	—	—	25·0	10·0	○	—	—
10	34·0	22·0	●	—	—	27·0	13·0	◑	—	—
11	24·0	19·0	●	—	—	18·0	13·0	◑	1·14	—
12	22·0	19·0	●	43·11	—	27·0	12·0	◑	2·28	—
13	27·0	20·0	●	35·40	—	20·0	14·0	◑	1·71	—
14	30·0	21·0	●	1·14	—	25·0	12·0	◑	—	—
15	19·0	15·0	◑	·57	—	25·0	13·0	●	·57	—
16	19·0	14·0	◑	3·14	—	25·0	8·0	◑	—	—
17	22·0	16·0	◑	—	—	21·0	6·0	○	—	—
18	25·0	15·0	◑	—	—	24·0	9·0	○	—	—
19	24·0	14·0	○	—	—	28·0	14·0	○	—	—
20	27·0	12·0	○	—	—	28·0	14·0	◑	—	—
21	29·0	13·0	○	—	—	27·0	19·0	○	—	—
22	29·0	18·0	○	—	—	26·0	14·0	○	—	—
23	34·0	19·0	○	—	—	27·0	14·0	○	—	—
24	34·0	22·0	○	—	—	25·0	14·5	○	—	—
25	36·0	24·0	○	—	—	19·0	14·0	◑	3·26	—
26	37·0	25·0	○	—	—	15·3	9·2	●	2·45	—
27	35·0	23·0	○	—	—	10·7	11·0	◑	—	—
28	35·0	20·0	○	—	—	13·2	11·2	◑	—	—
29	37·0	19·0	○	—	—	19·3	11·2	○	—	—
30	28·0	20·0	○	—	—	20·0	13·7	○	—	—
31	29·0	22·0	○	—	—	—	—	—	—	—
Мѣс. Monat.	30·16	19·64	—	83·36	—	24·62	13·59	—	20·54	—
○	—	—	15			—	—	12		
◑	—	—	7	5 Дана —		—	—	15	11 Дана —	
●	—	—	9	„ Tage „		—	—	3	„ Tage „	
Свега. Zusam.	24·90		31	5. 83·36 —		19·10		30	11. 20·54	

ГОДИНА 1855. Jahr.

ОКТОВРІЙ Oktober

Данъ. Tag.	Топлота Temperatur		Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen	Снѣгъ Schnee	Влагомѣръ Psychrometer	
	найв. höchste	найн. niedrig.		Линія Linien		сувый trocknes	влаж. feuchtes
1	23·4	16·8	◑	·29	—	21·0	18·5
2	20·8	16·7	●	4·00	—	18·0	17·0
3	17·0	14·6	●	2·28	—	16·5	15·5
4	19·2	13·8	○	—	—	20·5	18·0
5	21·4	12·4	○	—	—	20·5	18·0
6	24·7	15·2	○	—	—	22·0	18·5
7	22·2	16·0	○	—	—	20·0	18·0
8	22·5	16·0	◑	—	—	21·0	17·5
9	25·5	20·5	○	—	—	20·5	17·5
10	24·5	19·5	◑	·86	—	19·5	16·5
11	26·0	20·0	◑	1·14	—	19·5	16·5
12	19·6	12·0	◑	—	—	16·5	13·5
13	21·2	12·0	○	—	—	12·0	10·5
14	23·2	11·7	○	—	—	24·5	21·0
15	25·2	14·0	○	—	—	22·5	19·5
16	23·0	16·0	◑	·06	—	17·0	15·5
17	18·7	13·0	◑	—	—	19·5	16·5
18	22·4	14·8	◑	—	—	19·0	17·0
19	24·5	16·0	○	—	—	19·5	16·5
20	25·4	11·0	◑	—	—	22·5	20·5
21	22·2	15·3	◑	—	—	18·0	15·5
22	22·0	11·8	○	—	—	15·5	13·5
23	21·4	12·6	○	—	—	17·5	16·0
24	21·0	12·2	○	—	—	16·0	12·5
25	19·2	12·8	○	—	—	18·5	15·5
26	20·7	11·4	○	—	—	18·5	15·5
27	23·0	12·1	◐	—	—	17·0	13·0
28	19·6	13·4	◑	—	—	17·5	14·0
29	19·0	13·6	●	—	—	19·0	15·0
30	22·8	16·4	●	·23	—	18·5	15·5
31	21·2	14·5	◑	—	—	21·5	16·0
Мѣс. Monat.	22.01	14·45	—	8·86	—	19·03	16·26
○	—	—	14			—	—
◑	—	—	13	7 Дана	—	—	—
●	—	—	4	„ Tage	„	—	—
Свега. Zusam.	18·23		31	7.	8·86	75·1°	

ГОДИНА 1855 Jahr.

НОЄМВРІЙ November

Дань. Tag.	Топлота Temperatur найв. höchste	найн. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen (Линиі Linien.)	Снѣгъ Schnee	Влагомѣръ Psychromet. сувый trocken	влаж. feucht.
1	22·4	15·8	◑	1·14	—	16·5	14·5
2	21·8	14·9	◑	0·6	—	20·5	16·0
3	21 5	16·6	◑	0·6	—	19·0	17·0
4	18 5	13·5	◑	0·6	—	18 0	16·0
5	18·0	10·2	○	—	—	17·3	15·5
6	18·2	12·8	◑	} ·57	—	16·5	14·0
7	11 0	13·2	●		—	12·0	10·5
8	11·8	10·9	●	4·11	—	13·5	12·0
9	11·8	10·2	●	—	—	12·0	11·0
10	10·0	9·0	◑	.11	—	12·0	10·0
11	6 0	5·2	○	—	—	7·0	5·5
12	6·0	2·0	◑	—	—	6·0	4·0
13	3 8	1·8	●	1·48	—	4·5	3·5
14	8·5	2·5	◑	·91	—	9·5	7·5
15	9·5	7·3	◑	—	—	10·0	8·0
16	8·5	6·5	◑	—	—	8·0	6·0
17	8·7	5·0	◑	—	—	7·5	6·0
18	8·9	4·2	◑	—	—	7·5	6·0
19	4·1	2·2	●	—	—	5·5	3·5
20	1·2	·0	●	—	2·69	2·0	.5
21	1·0	·0	●	—	—	3·0	2·0
22	2 0	·0	●	—	—	4·5	3·5
23	4·2	2·6	●	—	—	7·0	6·0
24	8·3	4·0	●	·29	—	8·5	7·5
25	9·2	6·0	◑	2·06	—	9·0	8·5
26	7·5	2·0	◑	1·03	—	2·5	1·5
27	1·3	5	●	—	—	3·0	2·0
28	1·5	-2·5	●	—	—	3·5	2·5
29	2·0	-1·6	◑	—	—	3·5	2·5
30	1·2	-·8	●	—	—	1·5	1·0
31	—	—	—	—	—	—	—
Мѣс. Monat.	8·95	5·83	—	11·88	2·69	9·03	7·49
○	—	—	2			—	—
◑	—	—	15	13 Дана	1	—	—
●	—	—	13	„ Tage	„	—	—
Свега. Zusam.	7·39		30	14.	14·57	80·4°	—

ГОДИНА 1855. Jahr.
ДЕКЕМВРІЙ December.

Дань. Tag.	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станѣ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія. Linien.	Снѣгъ Schnee Линія. Linien.	Влагомѣръ Psychromet. сувый trocken	Влагомѣръ Psychromet. влаж. feucht.
1	2·5	-·7	◑	—	—	3·0	1·5
2	3·2	-1·8	◑	—	—	2·5	·5
3	1 0	-1·8	●	—	1.14	1·0	·5
4	-2·2	-5·3	●	—	}5.54	-2·5	-3·0
5	5·5	-5·0	●	—		-2·0	-2·5
6	-1·4	-6 0	●	—	—	·0	-.5
7	-1·0	-3·8	●	—	5·43	·0	-·5
8	·0	-4·2	◑	—	—	·5	·0
9	-·5	-5·8	●	—	·51	-3·0	-3·0
10	-4·8	-7·8	●	—	1·14	-4·5	-5·0
11	-4·6	-7·8	●	—	6·00	-3·0	-3·0
12	-6·5	-8·5	●	—	·17	-5 5	-6·5
13	-6·0	-9·0	●	—	—	-5·5	-6·0
14	-8·5	-13·5	◑	—	·29	-5·0	-6·0
15	-6·6	·10·6	◑	—	—	-6·5	-7·0
16	-5·5	-9·0	◑	—	—	-1·5	-2·5
17	1·0	-6·5	◑	—	—	-.5	-1·5
18	-·2	-2·2	●	—	·29	-1·5	-2·5
19	-13·0	-14·5	●	—	2·00	-10·5	-11 5
20	13·8	-17·4	●	—	}5·71	-10·0	-10 5
21	-13·0	-14·7	●	—		-8·5	-9·0
22	-9·0	-13·8	◑	—	—	-7·0	-7·5
23	-8·2	-11·0	●	—	—	-4·5	-5·5
24	·6·0	-9·0	●	—	—	-1·0	-1·0
25	-3·0	-8·6	●	—	·29	-2·5	-2·5
26	-·3	-4·6	◑	—	—	·0	·5
27	-1·0	-7·5	◑	—	—	-3·5	-4 5
28	-·7	-10·2	○	—	—	-2·0	-2·0
29	-7·8	-13·5	○	—	—	-5·5	-6·5
30	-10·6	-14·0	●	—	—	-6·5	-7·5
31	-8·0	-11·2	●	—	—	-7·0	-7·5
Мѣс. Monat	-4·39	-8·37	—	—	28·51	-3·31	-3.93
○	—	—	2			—	—
◑	—	—	10	14 Дана —		—	—
●	—	—	19	„ Tage „		—	—
Свега. Zusam.	-6.38		31	14.	28·51	96·2°	

ГОДИНА 1856. Jahr.

ЯНУАРІЙ Jänner.

Данъ Tag	Топлота Temperatur		Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen	Снѣгъ Schnee	Влагомѣръ Psychromet.	
	найв. höchste	найн. niedr'g.		Линiя Linien.		сувый trocken	влаж. feucht.
1	-4·2	-10·2	●	—	—	-2·0	-2·5
2	-4·0	-6·2	●	—	—	-2·5	-3·0
3	-3·8	-5·8	◑	—	—	-1·5	-1·5
4	·0	-4·8	●	—	—	2·0	·5
5	1·6	-4·2	◑	—	—	1·5	1·0
6	4·5	-3.2	◑	—	—	5·0	4·0
7	7·2	3·0	◑	—	—	7·0	6·0
8	12·0	8·5	◑	—	—	10·0	9·0
9	14·4	9 5	◑	—	—	11·0	10·0
10	13.6	6·8	◑	—	—	12·0	11·0
11	17·5	10·7	◑	—	—	15·5	13·5
12	14·4	8·4	◑	4·91	—	11·5	10·5
13	2·1	·0	●	—	2·62	2·5	2·0
14	-3·5	-7·6	◑	—	—	·5	-·5
15	-3·0	-7·3	○	—	—	1·5	·5
16	·4	-5·4	◑	—	—	2·0	3·0
17	2·0	-2·0	●	·06	—	3·5	3·0
18	3·8	-2·2	◑	—	—	5·0	4·0
19	9·2	2·0	◑	—	—	9·5	8·5
20	11·1	2·0	◑	2·00	—	11·5	10·5
21	14·0	7·0	◑	—	—	13·5	11·5
22	16·2	10·2	◑	3·09	—	13·5	12·0
23	10·0	8·0	●	—	—	9·5	9·0
24	9.5	6·2	●	·11	—	8·5	8·0
25	13·0	4·6	◑	·06	—	12·0	10·0
26	9·0	8·0	●	} 16·20	—	7·5	7·0
27	4·5	2·5	●		—	4·5	4·0
28	4·6	1·5	●	—	—	5·5	4·5
29	7·0	·8	◑	—	—	7·5	6·5
30	7·1	·4	◑	·86	—	8·5	6·5
31	1·0	-1·0	●	—	1·94	8·0	7·0
Мѣс. Monat.	6·17	1.30	—	27·29	4·56	6 61	5 66
○	—	—	1			—	—
◑	—	—	19	9 Данъ	2	—	—
●	—	—	11	„ Tage	„	—	—
Свега Zusam.	3.73		31	11.	31·85	87·1°	

ГОДИНА 1856. Jahr.

ФЕВРУАРІЙ Februar

Данъ Tag.	Топлота Temperatur		Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen	Снѣгъ Schnee	Влагомѣръ Psychrometer	
	найв. höchste	найн. niedrig.		Линія Linien		сувый trocknes	влаж. feuchtes
1	2·0	-3·0	◑	—	—	2·0	·0
2	4 2	-1·0	◑	—	—	3·0	2·0
3	3 0	-1·5	◑	—	·46	1·0	-·5
4	3·2	-3·1	○	—	—	-1·0	·5
5	3·4	-3·6	○	—	—	2·0	1·0
6	2·0	-2·8	◑	—	—	2·0	1·5
7	3·2	-·4	○	—	—	3 0	1·5
8	5 8	1 2	●	—	—	6·0	5 0
9	9 8	4.4	●	2·68	—	7·5	6 0
10	12·4	5·0	◑	—	—	10·5	9·5
11	16·9	4·4	○	—	—	16·0	13 5
12	16·2	5 8	◑	—	—	14·0	12·0
13	11·6	5·8	○	—	—	9·0	8·0
14	9 0	5·8	◑	—	—	10 5	9·5
15	12·2	5·5	◑	—	—	11·5	9·0
16	12·2	8·6	◑	1·54	—	12 0	10·5
17	12 2	7·6	◑	3 15	—	11 5	10·5
18	1·2	-1·8	●	—	4·40	·0	-1·0
19	·0	-5·4	◑	—	—	0	-·5
20	·2	-5·0	●	—	·97	1·0	-·5
21	6·0	-1·2	●	—	—	7 0	5·0
22	4·8	2 8	●	13·70	—	4·0	3·5
23	-·5	-2·5	●	—	4·17	1·5	·0
24	2·5	-2·1	●	—	—	2·5	1·5
25	4·8	-2·2	◑	·06	—	3·0	2 0
26	6·0	·0	◑	—	—	6·5	5 5
27	7·8	4 2	◑	·06	—	5·5	4·5
28	6·0	2·2	●	—	—	6 0	5·0
29	6·8	1·0	◑	—	—	6 5	5·0
30	—	—	—	—	—	—	—
31	—	—	—	—	—	—	—
Мѣс. Monat.	6·27	·99	—	21·19	10·00	5·67	4·46
○	—	—	5			—	—
◑	—	—	15	6 Дана	4	—	—
●	—	—	9	„ Tage	„	—	—
Свега. Zusam.	3·63		29	10. 31·19		82·9°	

ГОДИНА 1856 Jahr.

МАРТЪ März

Данъ. Tag.	Топлота Temperatur найв. höchste	найн. niedrig.	Станѣ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія Linien	Снѣгъ Schnee	Влагомѣръ Psychromet. сувый trocken	влаж. feucht.
1	6·1	2·4	◑	·40	—	5·5	4·5
2	7·8	·7	◑	—	—	4·0	3·0
3	7·0	4·1	●	·34	—	6·0	4·5
4	3·6	1·0	◑	—	·23	3·5	1·5
5	6·6	-1·2	◑	—	—	7·0	5·0
6	4·0	2·0	●	—	·11	3·5	3·0
7	·2	-3·8	◑	—	—	3·0	-2·0
8	·2	-6·6	◑	—	—	-·5	-1·0
9	2·0	-5·0	●	—	—	2·5	·5
10	6·2	-1·2	○	—	—	5·0	4·0
11	11·2	2·5	◑	—	—	8·5	7·0
12	12·4	5·0	◑	—	—	11·5	8·5
13	8·5	6·5	●	·40	—	6·5	5·0
14	1·2	-·8	●	—	} 12·85	·0	-2·0
15	-2·2	-4·3	●	—		-3·0	-3·5
16	-2·5	-5·8	●	—	·40	-2·5	-2·5
17	·0	-3·9	◑	—	—	1·0	-·5
18	1·1	-5·8	○	—	—	1·5	·0
19	5·8	-4·0	◑	—	—	2·5	1·5
20	7·4	-1·2	○	—	—	6·5	5·5
21	11·0	·0	○	—	—	4·5	2·5
22	9·6	1·3	○	—	—	8·0	7·5
23	10·2	2·4	◑	—	—	9·5	8·0
24	7·0	3·7	◑	—	—	6·0	4·5
25	10·5	·0	◑	—	—	6·5	5·0
26	12·5	2·2	○	—	—	12·5	9·0
27	8·6	-1·2	◑	—	—	8·0	4·5
28	11·0	-3·8	◑	—	—	5·0	2·0
29	7·4	-3·0	●	—	—	5·5	3·5
30	4·0	-1·8	●	—	—	3·0	2·0
31	6·4	-2·8	○	—	—	6·0	3·5
Мѣс. Monat.	6·02	-·53	—	1·14	13·59	4·44	3·01
○	—	—	7			—	—
◑	—	—	15	3	Дана 5	—	—
●	—	—	9	„	Tage „	—	—
Свега. Zusam.	2·75		31	8. 14·73		77·9°	

ГОДИНА 1856. Jahr.

АПРИЛІЙ April.

Дань Tag	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig.	Станѣ неба Himmelsstand	Киша Regen Линиія Linien	Снѣгъ Schnee Линиія Linien	Влагомѣръ Psychromet. сувый trocken	Влагомѣръ Psychromet. влаж. feucht.
1	6·8	-·8	○	—	—	8·5	6·5
2	11·0	1·6	◑	—	—	7·0	4·5
3	12·9	3·2	◑	—	—	11·5	9·0
4	15·2	5·2	○	—	—	14·5	9·5
5	19·0	7·0	◑	—	—	15·5	12·5
6	14·0	9·0	◑	·11	—	14·0	11·5
7	21·5	11·0	◑	·34	—	17·5	13·0
8	17·5	12·5	◑	3·03	—	13·0	11·0
9	19·5	8·5	◑	—	—	15·5	11·0
10	14·0	11·0	◑	·74	—	13·5	11·5
11	21·0	10·0	◑	·06	—	14·5	12·5
12	22·0	10·0	◑	—	—	17·0	13·0
13	25·5	12·5	◑	—	—	21·0	16·0
14	25·0	14·0	◑	—	—	22·5	18·0
15	25·5	16·0	◑	—	—	19·5	14·0
16	14·0	12·5	●	7·26	—	9·0	8·0
17	11·0	6·5	●	—	—	8·5	7·5
18	15·2	6·7	◑	—	—	12·5	11·0
19	13·5	10·5	◑	3·48	—	13·0	10·5
20	14·0	6·0	◑	—	—	6·5	5·5
21	16·0	7·0	◑	—	—	13·5	11·0
22	16·0	7·0	○	—	—	14·0	11·0
23	16·0	8·0	◑	—	—	14·0	13·0
24	21·0	15·0	○	—	—	19·0	15·0
25	22·0	14·0	○	—	—	20·0	15·5
26	23·0	14·0	○	—	—	21·0	16·0
27	23·0	12·0	○	—	—	22·0	15·0
28	25·0	11·0	◑	—	—	23·0	17·0
29	21·0	12·0	●	—	—	20·0	15·0
30	22·0	11·0	●	—	—	19·0	15·5
31	—	—	—	—	—	—	—
Мѣс. Monat	18·10	9·46	—	15·02	—	15·33	12·00
○	—	—	7			—	—
◑	—	—	19	7 Дана —		—	—
●	—	—	4	„ Tage „		—	—
Свега. Zusam.	13·78		30	7. 15·02		66·6°	

ГОДИНА 1856. Jahr.

МАЙ. Mai.

Данъ. Tag.	Топлота Temperatur найв. höchste	найн. niedrig.	Станѣ неба Himmelsstand	Киша Regen Линія. Linien.	Снѣгъ Schnee	Воздуш. поя. Lufterschein.	Влагомѣръ Psychromet. сувый trocken	влаж feucht.
1	21·0	12·0	○	—	—	—	19·5	15·0
2	18·0	13·0	●	3·15	—	—	17·0	14·5
3	19·0	7·0	●	6·28	—	—	14·0	11·0
4	18·0	8·0	●	5·14	—	—	14·0	12·0
5	16·0	7·0	◑	3·42	—	—	10·5	9·5
6	19·0	8·0	◑	—	—	—	11·0	10·0
7	19·0	7·0	◑	—	—	—	14·0	11·0
8	18·0	14·0	◑	—	—	—	17·5	13·5
9	21·8	15·0	◑	·34	—	—	20·5	15·5
10	23·0	15·5	◑	—	—	—	17·5	15·0
11	21·8	13·6	◑	2·34	—	⊕	16·0	14·0
12	20·6	12·4	◑	—	—	—	14·0	12·0
13	18·5	13·2	◑	5·14	—	⊕⧗	14·0	11·5
14	22·4	12·5	◑	—	—	—	19·0	17·0
15	22·5	14·8	◑	—	—	—	20·0	17·0
16	27·4	18·1	◑	—	—	—	24·5	20·5
17	15·0	13·8	◑	2·39	—	⊕⧗	15·0	13·5
18	20·1	9·9	◑	—	—	—	17·0	14·5
19	23·7	12·8	◑	—	—	—	20·0	17·5
20	21·8	14·6	○	—	—	—	18·5	15·5
21	22·4	14·1	◑	—	—	—	21·0	15·5
22	23·2	16·1	◑	—	—	—	20·0	17·0
23	27·2	17·5	◑	—	—	—	20·5	17·0
24	30·7	17·3	◑	—	—	—	24·0	18·0
25	21·6	16·7	◑	1·48	—	—	18·0	16·0
26	21·8	14·5	◑	4·00	—	—	18·5	16·5
27	23·2	13·7	◑	—	—	—	20·0	16·5
28	27·4	15·8	◑	—	—	—	24·5	19·0
29	31·0	19·6	○	—	—	—	27·5	22·0
30	33·5	22·3	○	—	—	—	28·0	22·5
31	35·0	23·5	○	—	—	—	31·0	22·0
Мѣс. Monat.	23·01	14·00	—	33·68	—	⊕ 3	18·90	15·55
○	—	—	5			⧗ 2	—	—
◑	—	—	23	10 Дана —			—	—
●	—	—	3	„ Tage „			—	—
Свега Zusam	18·50		31	10. 33·68		—	69·7°	

ГОДИНА 1856. Jahr.

ЮНІЙ Juni.

Дань Tag	Топлота Temperatur найв. höchste	найн. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen — Линія Linien	Снѣгъ Schnee — Линія Linien	Воздуш. поя. Lufterschein.	Влагомѣръ Psychromet. сувый trocken	влаж. feucht.
1	32·3	24·0	◑	—	—	—	27·0	22·0
2	29·9	22·3	◑	·46	—	⊕	26·0	22·0
3	29·3	21·9	◑	—	—	—	27·5	23·0
4	33·1	24·3	○	—	—	—	28·5	23·5
5	34·3	25·0	○	—	—	—	29·5	24·5
6	35·7	27·2	○	—	—	—	30·0	23·5
7	28·0	25·6	◑	3·53	—	⊕	22·0	20·5
8	20 3	15·2	●	·23	—	—	18·0	15·5
9	18·2	15·7	●	4·80	—	—	16·5	15.0
10	22·0	15.4	◑	—	—	—	16·5	14·5
11	23·5	13·5	◑	—	—	—	16·5	14·5
12	28·0	13·5	◑	—	—	—	21·0	16·0
13	31 0	16·5	◑	—	—	—	23·0	18·5
14	30·0	19·1	◑	—	—	—	22·5	17·5
15	29·0	21·7	◑	—	—	—	25 0	20·5
16	29·0	21·1	◑	—	—	—	25·5	22·5
17	32·2	22·8	◑	—	—	—	28·0	23·0
18	32·3	24·6	◑	—	—	⊕	26·0	22·5
19	31·5	22·0	◑	·11	—	⊕	24·5	22·0
20	27·1	22·5	◑	1·37	—	⊕	24·5	21·0
21	31·0	23·5	◑	} 2·34	—	⊕	18·0	16·5
22	22·0	17·5	◑		—	⊕	16·0	14·0
23	19·0	14·2	◑	1·54	—	—	19·0	17·5
24	22·8	14·6	◑	—	—	—	19·5	16·0
25	20·5	12·4	◑	—	—	—	19·0	16·0
26	18·5	17·2	◑	—	—	—	17·0	14·0
27	22·3	15 0	◑	—	—	—	20·5	18·0
28	26·2	18·8	◑	—	—	—	23·5	19.5
29	30·5	20·0	○	—	—	—	21·5	18·0
30	28·5	22·7	◑	—	—	—	26·5	20·5
31	—	—		—	—	—	—	—
Мѣс. Monat	27·27	19·66	—	14·38	—	⊕ 7	22·62	19·06
○	—	—	4				—	—
◑	—	—	24	9 Дана	—		—	—
●	—	—	2	„ Tage	„		—	—
Свега. Zusam.	23·46		30.	9.	14·38	—	70·7°	—

ГОДИНА 1856. Jahr.

ЮЛІЙ Juli

Данъ. Tag.	Топлота Temperatur найв. höchste	Топлота Temperatur найн. niedrig	Станѣ неба Himmelsstand	Киша Regen (Линiя Linien)	Снѣгъ Schnee (Линiя Linien)	Воздуш. пои. Lufterschein.	Влагомѣръ Psychromet. сувый trocken	Влагомѣръ Psychromet. влаж. feucht.
1	31·9	22·5	◑	—	—	—	29·0	23·5
2	25·5	19·7	◑	2.28	—	⊕	24·0	20·5
3	22·0	18·6	◑	3·00	—	—	20·0	17·5
4	23.3	17·0	◑	—	—	—	22·0	18·5
5	31·3	20·0	◑	5·08	—	⊕ ⧗	22·5	20·5
6	20·5	19·2	◑	—	—	—	18·5	17 0
7	21·5	17·0	◑	—	—	—	20·5	18·5
8	28·0	17·6	○	—	—	—	25·5	20·0
9	28·3	20·8	◑	·28	—	—	23·5	21·5
10	23·5	19·3	◑	3.83	—	⊕	20·0	18·0
11	18·5	14·1	●	5 88	—	—	16·5	13·5
12	20·5	11·7	◑	·23	—	—	20·0	17·0
13	25·0	16·0	◑	—	—	—	22·5	19·0
14	25·0	18·2	◑	·28	—	—	22·0	19·0
15	23·5	19·0	◑	—	—	—	22·5	18·0
16	24·9	17·0	◑	·40	—	—	23·0	20·5
17	27·5	19·1	○	—	—	—	24·5	21·0
18	30·2	20·3	○	—	—	—	26·0	21·0
19	26·0	20·8	◑	1 71	—	⊕	24·0	21.0
20	25·7	20·2	◑	—	—	—	23·5	20·0
21	22·1	17·0	●	4·06	—	—	17·0	15·5
22	20·5	14·4	◑	—	—	—	19·5	18·0
23	24·3	16·6	○	—	—	—	22·0	18·0
24	26·5	17·2	○	—	—	—	24·0	20·5
25	30·0	20·2	○	—	—	—	23·5	18·5
26	31·8	21·0	○	—	—	—	28·0	21·5
27	30 2	21·8	◑	—	—	—	27·5	22·5
28	29·9	21·5	◑	—	—	—	26·0	22·5
29	30·5	22·3	◑	—	—	⊕	21·5	19·0
30	30·5	20·9	◑	·28	—	⊕	24·5	22·0
31	28.2	21·7	◑	·12	—	⊕	25·0	21·5
Мѣс. Monat,	26·03	18·80	—	27·43	—	⊕ 8	22·66	1 539
○	—	—	6			—	—	—
◐	—	—	23	13 Дана	—	—	—	—
●	—	—	2	„ Tage „		—	—	—
Свега Zusam	22.41		31	13 27·43		—	72·6°	

ГОДИНА 1856. Jahr

АВГУСТЪ August

Данъ Tag	Топлота Temperatur найв. höchste	найв. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen Линiя Linien	Снѣгъ Schnee	Воздуш. поя. Lufterschein.	Влагомѣръ Psichromet. сувый trocken	влаж. feucht.
1	30·9	22·8	◑	—	—	⊕	27·0	22·5
2	32·3	22·7	◑	—	—	—	28·0	22·5
3	31·4	23·8	◑	2·00	—	⊕	23·5	20·0
4	27·8	22·7	◑	—	—	—	22·0	20·0
5	26·5	21·2	◑	1·02	—	⊕	21·0	17·5
6	22·2	15·1	◑	·57	—	⊕	20·5	18·0
7	22·8	15·5	◑	—	—	—	21·0	17·5
8	26·8	16·8	○	—	—	—	21·5	17·5
9	28·3	18·4	◑	—	—	—	22·0	20·0
10	31·2	21·4	◑	—	—	—	23·5	20·0
11	33·2	22·6	○	—	—	—	25·5	21·0
12	34·5	24.6	◑	—	—	—	27·0	22·5
13	27·7	25·1	◑	3·76	—	⊕	22·0	20·0
14	31·5	22·1	○	—	—	—	23·5	20·0
15	32·0	24·5	○	—	—	⊕	28·0	22·5
16	32·0	24·3	◑	·86	—	—	27·5	21·0
17	35·5	25·5	○	—	—	—	23·0	18·0
18	34·5	25·0	◑	—	—	—	27·0	20·0
19	31·5	24·0	◑	} 1.25	—	—	23·5	20·5
20	30·7	21·5	◑		—	—	22·5	17·5
21	32·3	22·6	◑	—	—	—	24·0	19·0
22	32·7	25·2	○	—	—	—	25·0	20·5
23	29·8	24·7	◑	—	—	—	24·5	20·5
24	22·0	16·5	◑	·45	—	—	16·5	14·0
25	20·5	14·0	◑	—	—	—	20·0	17·0
26	22·5	14·2	○	—	—	—	22·0	20·0
27	26·5	15·0	○	—	—	—	21·5	17·5
28	27·0	17·2	◑	—	—	—	24·5	18·5
29	25·9	18·5	◑	1.14	—	⊕	24·0	20·0
30	27·1	22·0	◑	—	—	—	24·0	19·5
31	26·5	15·5	○	—	—	—	19·0	15·5
Мѣс. Monat.	28·91	20·79	—	11·05	—	⊕· 7.	23·37	19·37
○	—	—	9			—	—	—
◑	—	—	22	9 Дана	—	—	—	—
●	—	—	—	„ Tage „		—	—	—
Свега Zusam.	24·85		31	9.	11.05	—	67·9°	

ГОДИНА 1856. Jahr.

СЕПТЕМВРІЙ September

Дань Tag	Топлота Temperatur найв. höchste	найн. niedrig.	Станѣ неба Himmelsstand	Киша Regen (Линія Linien)	Снѣгъ Schnee (Линія Linien)	Воздуш. поя. Lufterschein.	Влагомѣръ Psychromet. сувый trocken	влаж. feucht.
1	30·4	15·7	○	—	—	—	24·5	18·0
2	31·5	20·0	○	—	—	—	21·5	17·0
3	27·5	19·7	○	—	—	—	19·5	16·0
4	27·0	12·4	●	1·03	—	—	16·0	14·0
5	18·6	13·9	◑	—	—	—	17·5	15·0
6	25·4	13·2	◑	—	—	—	21·0	17·5
7	24·2	15·8	◑	—	—	—	21·0	17·5
8	24·5	19·2	◑	2·74	—	⊕	22·5	19·0
9	24·2	18·2	◑	·23	—	⊕	19·0	16·5
10	22·8	16·0	◑	1·48	—	—	18·0	16·0
11	23·8	15·2	◑	—	—	—	18·5	17·0
12	19·5	15·7	◑	6·00	—	⊕	18·5	17·0
13	20·8	12·5	◑	—	—	—	16·0	13·5
14	19·5	12·2	◑	—	—	—	14·5	12·0
15	16·0	14·0	●	5·14	—	—	15·0	14·0
16	16·2	11·5	●	·68	—	—	15·0	12·5
17	19·9	12·4	◑	—	—	—	18·5	14·0
18	24·6	13·8	○	—	—	—	21·5	17·5
19	27·0	15·7	○	—	—	—	23·5	19·0
20	23·0	18·2	◑	} 10·96	—	—	17·0	14·5
21	14·0	13·0	●		—	—	12·5	11·5
22	15·9	9·3	○	—	—	—	13·5	12·0
23	19·5	9·5	○	—	—	—	15·0	13·0
24	21·0	12·7	◑	—	—	—	19·0	16·0
25	25·0	15·2	◑	—	—	—	23·5	19·0
26	28·5	19·5	◑	—	—	—	18·0	16·5
27	29.0	16·0	◑	—	—	—	17·5	16·5
28	29·5	24·0	◑	—	—	—	23·0	19·5
29	30·0	22·0	◑	·29	—	—	25·0	21·5
30	31·0	23·2	◑	—	—	—	26·0	20·5
31	—	—		—	—	—	—	—
Мѣс. Monat.	23·66	15·66	—	28·55	—	⊕ 3	19·02	16·12
○	—	—	7			—	—	—
◑	—	—	19	10 Дана —		—	—	—
●	—	—	4	„ Tage „		—	—	—
Свега. Zusam.	19·66		30.	10.	28·55	—	73·6°	—

ГОДИНА 1856. Jahr.
ОКТОВРІЙ Oktober.

Данъ Tag	Топлота Temperatur		Станѣ неба Himmelsstand	Киша Regen	Снѣгъ Schnee	Воздуш. пов. Lufterschein.	Влагомѣръ Psychromet.	
	найв. höchste	найн. niedrig.		Линія Linien			сувый trocken	влаж. feucht.
1	32·0	17·0	◑	—	—	—	26·5	21·5
2	33·0	24·0	◑	—	—	—	26·0	20·0
3	28·0	20·8	◑	—	—	—	17·5	16·5
4	25·0	15·6	◑	—	—	—	16·5	15·5
5	23·0	14·6	○	—	—	—	19·5	16·5
6	25·4	14·1	○	—	—	—	21·5	18·5
7	23·3	14·1	○	—	—	—	17·5	15·0
8	23·0	13·4	◑	—	—	—	19·0	16·0
9	25·6	16·0	◑	—	—	—	17·0	14·0
10	23·6	14·6	○	—	—	—	18·0	16·5
11	16·3	13·2	○	—	—	—	15·5	12·5
12	16·2	9·7	◑	—	—	—	15·5	12.5
13	17·7	10·8	◑	—	—	—	16·0	14·0
14	19·8	12·3	◑	—	—	—	16·5	14·0
15	19·2	13·9	◑	2·00	—	—	17·0	14·0
16	16·5	14·0	◑	—	—	—	15·5	13·5
17	16·1	10·8	○	—	—	—	11·5	9·5
18	16·5	9·5	○	—	—	—	13·5	11·0
19	15·5	9·0	◑	—	—	—	13·0	10·5
20	15·6	9·3	○	—	—	—	15·5	13·5
21	15·9	6·9	○	—	—	⊕	12·0	10·0
22	15·2	6·7	○	—	—	—	13·5	11·5
23	15·6	7·3	○	—	—	—	13·5	12·0
24	12·7	5·1	◑	—	—	—	12·0	10·5
25	11·2	9·7	◑	·86	—	—	10·5	9·0
26	8·5	2·4	◑	—	—	—	9·5	8·0
27	7·7	1·5	◑	—	—	⊕	9·0	7·5
28	8·8	2·8	○	—	—	—	10·0	8·5
29	10·3	1·4	○	—	—	⊕	10·0	8·5
30	10·2	2·0	○	—	—	⊕	10·0	9·0
31	8·8	1·2	◑	—	—	⊕	8·0	7·0
Мѣс. Monat.	17·93	10·44	—	2·86	—	⊕ 5	15·05	12·79
○	—	—	14			—	—	—
◑	—	—	17	2 Дана	—	—	—	—
●	—	—	—	„ Tage	—	—	—	—
Свега Zusam.	14.18		31	2.	2·86	—	—	76·8°

ГОДИНА 1856. Jahr
НОЄМВРІЙ. November.

Дань Tag	Топлота Temperatur найв. höchste	найн. niedrig.	Станѣ неба Himmelsstand	Киша Regen (Линія Linien)	Снѣгъ Schnee (Линія Linien)	Воздушн. поя. Lufterschein	Влагомѣръ Psychromet. сувый trocken	влаж. feucht.
1	12·8	3·9	◑	—	—	❁	9·0	·7·5
2	11·2	3·7	◑	—	—	—	5·5	3·5
3	8 7	3·2	○	—	—	—	7·5	5·5
4	6·0	1·5	◑	—	—	❁	5·5	4·5
5	6 2	3·8	●	2·11	—	—	4·5	4·0
6	4·3	·2	●	—	—	—	3·0	2·0
7	5·4	-3·5	●	—	—	—	1·5	·0
8	2·7	-2·0	◑	—	—	—	2·5	1·0
9	5·8	-2·0	◑	—	—	—	3·0	·5
10	8·5	-1·8	◑	·11	—	—	6·5	5·0
11	12·5	4·4	◑	—	—	—	10·0	7·5
12	18·2	7·7	◑	—	—	—	14·5	12·0
13	16·7	13·2	◑	—	—	—	11·5	10·5
14	8·8	6·5	◑	—	2·85	—	3·0	2 5
15	9·2	·6	◑	—	—	—	4·0	3·5
16	3·6	1·4	●	—	1·60	—	3·5	3·0
17	4·0	1·0	●	—	1·36	—	1·5	1·0
18	1·0	-1·0	●	—	} 7.08	—	·5	·0
19	-·2	-3·8	●	—		—	·0	-·5
20	-·8	-4·4	●	—	1·14	—	-·5	-1·0
21	·0	-4·8	◑	—	—	—	-1·5	-2·0
22	-·8	-4·8	●	—	—	—	-2·0	-2·5
23	-1 7	-4·8	◑	—	—	—	-1·5	-1·5
24	3·5	-3·6	●	1·54	—	—	3·0	2·5
25	3·7	1·0	●	·91	—	—	3·0	2·5
26	1·2	-4 1	●	—	3·20	—	-·5	-·5
27	-·8	-4·7	●	—	2 11	—	-1·0	-2·0
28	-4·7	-9·2	●	—	—	—	-2 0	-2·5
29	3·5	-8·0	◑	—	—	—	4·0	3·0
30	7·1	2·8	●	2·94	—	—	6·5	5·5
31	—	—	—	—	—	—	—	—
Мѣс. Monat	5·19	-·32	—	6·96	19·34	❁ 2	3·32	2·35
○	—	—	1			—	—	—
◑	—	—	14	5 Дана	8	—	—	—
●	—	—	15	„ Tage	„	—	—	—
Свега Zusam.	2·43		30	13.	26·30	—	83·2°	

ГОДИНА 1856. Jahr.
ДЕКЕМВРІЙ. Dezember.

Данъ. Tag.	Топлота Temperatur найв. höchste	найв. niedrig.	Станъ неба Himmelsstand	Киша Regen (Линія Linien)	Снѣгъ Schnee (Линія Linien)	Воздуш. поя. Lufterschein.	Влагомѣръ Psychromet. сувый trocken	влаж. feucht
1	3·6	1·2	●	1·25	—	⊛	3.5	3·0
2	-2·6	-4·2	●	—	2.28	—	-2·0	-2·5
3	-6·2	-7·7	◑	—	·34	—	-2·5	-3·5
4	-1·7	-9·8	◑	—	—	—	-2·0	-2·5
5	-2·5	-8·0	○	—	—	—	-1·5	-2·0
6	-1·4	-6·7	○	—	—	—	0·0	-·5
7	2·8	-4·5	○	—	—	—	1·5	·5
8	3·5	-2·7	○	—	—	—	3·5	2·5
9	5·8	-·8	○	—	—	—	5·0	4·5
10	5·5	·0	○	—	—	—	6·5	5·5
11	6·3	-·8	○	—	—	—	5·5	5·0
12	6·0	-1·1	○	·06	—	—	4·5	4·0
13	4·4	·2	◑	·06	—	—	6·0	4·5
14	13·5	2·7	◑	2·05	—	—	8·5	7·5
15	9·7	4·7	◑	1·08	—	—	8·0	7·0
16	7·0	4·4	◑	2·97	—	—	5·5	5·0
17	3·3	1·2	●	—	—	⊛	3·0	2·5
18	6·3	2·3	●	—	—	—	5·0	4·5
19	3·0	1·0	●	·7	—	⊛	1·5	1·5
20	3·7	-·4	◑	—	—	—	3·0	2·5
21	6·5	-·8	◑	·04	—	—	6·0	5·5
22	9·4	·0	○	·04	—	—	7·0	6·0
23	6·5	·4	◑	·04	—	⊛	6·5	6·0
24	4·7	3·2	◑	·52	—	—	3·5	3·0
25	8·5	1·8	◑	·12	—	—	6·5	5·5
26	14·4	5.3	◑	1·36	—	—	13·5	10·0
27	17·0	7·7	◑	6·11	—	—	14·5	10.0
28	8·5	5·7	◑	—	—	—	7·0	6·5
29	10·0	3·8	◑	—	—	—	8·0	6·5
30	4·5	2·8	●	1·36	—	—	2·5	2·0
31	2·6	·7	●	—	5.11	—	1·5	1·0
Мѣс. Monat.	5·05	·05	—	17·23	7·73	4 ⊛	4·48	3·58
○	—	—	9			—	—	—
◑	—	—	15	15 Дана	3	—	—	—
●	—	—	7	„ Tage	„	—	—	—
Свега. Zusam.	2·55		3·1	18.	24·96	—	86·5°	

Anmerkung. Die hier beigefügten meteorologischen Beobachtungen beziehen sich auf die Hauptstadt Belgrad und sind vom Verfasser in Person gemacht worden. Der Kalender ist jener neuen Styls, das Thermometer ist der hunderttheilige Thermometrograph und die Menge des gemessenen Niederschlages ist in Pariser Linien ausgedrückt. Die angebrachten Zeichen haben folgende Bedeutung: ○ wolkenlos, ◑ durchsichtig, ● trüb, ⊕ Gewitter, ⧗ Hagel, ⊕ Nebel.

ИЗВѢСТІЄ О ДѢЛАНЮ И СТАНЮ

ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ У 1855. ГОДИНИ.

дано у главномъ засѣданію 8. Януара 1856. год. држаномъ.

Дѣлателность свою на книжевномъ полю означило е Друштво Србске Словесности у истекшой години изданомъ на концу исте године новомъ — седмомъ — свезкомъ свогъ органа „Гласника“. Састанци и прилози тичући се србске повестнице знаменитію частъ овогъ новогъ „Гласника“ сачиняваю, као што е Друштво у позднiе време на предмете овогъ рода уобште, и то съ пунимъ правомъ, особито стараннѣ и пажню свою обратило.

Како и образкавань србкогъ езика у кругъ дѣлателности Друштва принадлежи, тако е Друштво у овомъ смотреню прошле године учинило коракъ, кои у послѣдицама своимъ на развитакъ и усавршенствованѣ нашегъ езика успѣшно дѣйствовати може. Оно е, т. е., по примлѣномъ предложеню свогъ редовногъ члена Г. Милована Янковића, явнимъ, истимъ Г. членомъ сачинѣнимъ позивомъ умолило србске книжевнике, свештенике и учителѣ, да скупляю и Друштву на употребленѣ доставляю србске речи, кое се у Г. Вуковомъ Речнику неналазе; и овомъ позиву већъ су се у прошлой години одазвали: истый редовн.

членъ Г. Милованъ Янковићъ, Г. Миланъ Миличевићъ, и Г. Алекса Остоићъ, одъ кои' е свакій не малу збирку поменутогъ рода речій Друштву доставіо. —

Поедина друштвена одѣленя у течаю годике разсматрала су, и съ мнѣніемъ своимъ Друштву на рѣшеніе предлагала слѣдуюће, понайвише за „Гласникъ“ намењене предмете, као:

1., Єзикословно одѣленѣ разсмотрило е: а) „Мнѣніе о србскомъ кньижевномъ езику“, заставъ Подпредсѣдателя Г. Архимандрита Гаврила, кои е примлѣнъ и у 7. свезки Гласника печатанъ; — б) Србску Граматику, поднешену Друштву одъ Професора Ново-садске Гимназіе Г. Петра Нинковића; — и в) преписе изъ едне старе рукописне кньиге црквеногъ садржая, кое е членъ Друштва Г. Константинъ Николаевићъ послао.

2., Историско одѣленѣ прегледало е саставъ редовн. члена Г. Николе Крстића, подъ насловомъ: „Одговори на неколико питаня изъ србске исторіе“, — и преводъ съ рускогъ одъ редовн. члена Г. Саве Сретеновића „О црквено-словенскомъ езику, нѣговомъ почетку, образователима и историскимъ судбинама“, коя обадва предмета Друштво е у свой Гласникъ примило.

3., Правословно одѣленѣ прегледало е продужена „Разсматраня о Душановомъ Законику“ одъ редовн. члена Г. Н. Крстића, кои е саставакъ примлѣнъ и у 7. свезки Гласника печатанъ.

4., Философиско одѣленѣ разсмотрило е дѣло подъ насловомъ: „Енциклопедія и Методологія философіе, и основна философія“, кое е Друштву Проф. Карловачке Гимназіе Г. М. Х. Ристићъ поднео быо. И напослѣдку

5., Природословно одѣленѣ прегледало е: а) опись и землѣвидъ Окружія Краинскогъ, израђеный Г. Иліомъ Пчеларомъ, кога е Друштво у овомъ послу новчанимъ средствама подпомогло; — и б) прилоге редовн. чл. Г. В. Якшића: „Климатична одношеня Србіе у год. 1854.“, — „Число и покретъ людства главногъ града Београда у 1854. год.“ — и „Покретъ людства Србіе у истой години“, — кои су примлѣни и у 7. свезки Гласника печатани. —

Поредъ вишеизложеногa, овде се има споменути, да е Друштво, на предложенѣ свогъ редов. члена Г. Димитрія Матића, за цѣлисходно нашло допунително къ устроеню своmъ поставити правила у томъ смислу, да е унапредакъ свакій новоизбраный редовный членъ дужанъ по еданъ свой саставъ уступити Друштву безъ прописане награде. —

Напослѣдку непропуштамо навести, да е Друштво наше навршивше се године ступило у сношенѣ са странимъ ученимъ друштвама, а имено: съ царскомъ Академіомъ наука у Бечу, съ кралѣвскомъ Академіомъ наука у Берлину, съ кралѣвскомъ Академіомъ наука у Минхену, и съ маџарскимъ ученимъ Друштвомъ у Пешти, — пославши свима овимъ ученимъ друштвама свой органъ „Гласникъ“, и у писмама на нъи управлѣнимъ позвавши ій на узаямну промену своиʼ кньижевны производа; у слѣдству чега Друштво е наше почествовано пожелѣнимъ одговорима одъ предхвалѣны Академія, кое су изявиле Друштву, да са задовольствомъ предлогъ нѣговъ у овомъ смотреню примаю, и да ће му унапредакъ своя списанія, у промену за нѣгова, шиляти. —

Подарци, кое е Друштво у течаю прошле године добило, есу слѣдуюћи, и то:

1., у *књигама* изволили су поклонити:

Саобштавајућій членъ Друштва Г. О. Бођанскій свое дѣло: „О времени происхожденія славянскихъ письменъ“; —

Саобшт. чл. Г. Іованъ Хаџићъ свое „Песме изворне“; —

Подпредсѣдат. Друштва Г. Архим. Гаврилъ: „Повѣсть о првомъ вселенскомъ собору“; —

Г. Др. Ами Буе (Ami Boue') Дѣйствителный членъ царске Академіе наука у Бечу, четири књижице разногъ садржая, њимъ издане; —

Г. Урхази Ђерђъ, членъ маџарскогъ Друштва Естествоиспитателя у Пешти, свое дѣло: „Kelleti Képek“ (Образи съ истока“); —

Саобштав. чл. Г. Платонъ Симоновићъ: „Памятники дипломатическихъ сношеній древней Россіи съ державами иностранними“ томъ III., и „Дополненія къ тому III-му Дворцовихъ разрядовъ“; —

Ред. чл. Г. В. Якшићъ француску књигу, садржавајућу устроеніе царскогъ института француске; —

Ред. чл. Г. М. Спасићъ свое дѣло: „Педагогично-методично наставленіе за учителѣ основны школа“; —

Ред. чл. Г. I. Рistићъ свое дѣло: Die neuere Literatur der Serben“; —

Ред. чл. Г. А. Чарковићъ свою „Немачку Граматику“; —

Матица Србска у Пешти свогъ лѣтописа 1. и 2. часть за пр. 1855. год.; —

Управителство србске Карловачке Гимназіе „трећій програмъ исте Гимназіе за 1855“; —

Кралѣвско-белгиска комисія за Штатистику преко ред. чл. Г. В. Якшића едно штатистично дѣло; —

Г. Іованъ Ковачевићъ изъ Митровице две старе србске кньиге, и две на странимъ езицима; — и напослѣдку.

Г. Теофилъ Спасоевићъ кньигу подъ насловомъ: Memorie Istoriche de Monarchia Ottomani".

2., Эбирку старински новаца усрдствовали су умложити своимъ прилозима:

Редов. членъ Г. Миланъ Петроніевићъ, кои е поклоніо 76 комада, понайвише србски стари новаца; —

Г. Іоанићіе Памучина архим. изъ Мостара, кои е поклоніо 2 сребрна и 7. бакарны стары новаца; —

Редов. членъ Г. Д. Матићъ, кои е поклоніо два сребрна стара новца, одъ кои е еданъ србскій; —

Ред чл. Г. М. Янковићъ, кои е поклоніо два стара сребрна новца; —

Игуманъ Студеничкій Г. Севастіянъ, кои е поклоніо 2. сребр. стара новца; —

Г. Петаръ Шльивићъ, парохъ Пожаревачкій кои е поклоніо 37 ком. бакарны стары новаца; —

Г. Ђорђе Банъ, кои е поклоніо 1 старый сребрный новацъ; —

Г. Іованъ Ковачевићъ, изъ Митровице, кои е поклоніо 4 сребр. и 71. бакар. стар. новацъ; —

Г. Станка, супруга Г. Ђорђа Становића, дѣловодителя овдашн. примирителногъ Суда, коя є поклонила 4 сребрн. и 10 бакар. стары новаца; —

Г. Стефанъ Лазаревићъ овдаш. књиговезацъ, кои є поклоніо 1 сребрнъ, и 10 бакарны стары новаца; — и найпосле

Гайча Анђельковићъ изъ Кладова, кои є поклоніо 2 стара бакарна новца.

3., У старимъ *документима* имали су доброту приложити:

Ред. членъ Г. Др. Я. Шафарикъ оригинално писмо Архієпископа и Митрополита Рашкогъ Євстратія, 1773 год. писано; —

Ред. членъ Г. Константинъ Николаєвићъ преписе изъ єдногъ старогъ рукописа црквеногъ садржая, преписъ изъ другогъ некогъ старогъ рукописа, и копію писма Султана Баязита, на Косовомъ-полю писаногъ, коє се на ондашнѣ србске догађає односи; —

Г. Хилфердингъ, рускій књижевникъ, изводъ изъ рукописногъ Сборника 15. и 16. столѣтія, садржавајућій „житіє и жизнь преподобныа матере нашеа Параскевіи" ; — и Г. Владимиръ Васићъ, писаръ Окружногъ Суда, преписъ єдногъ документа, на Карађорђево доба односећегъ се. —

О личномъ станю Друштва има се навести, да є оно у почетку истекше године умложено новимъ членовима, кои су у главномъ засѣданію избрани, и то; за *редовне:* Г. Миланъ Петроніевићъ. Г. Димитріє Петровићъ, Г. Іованъ Ристићъ, Г. Єфремъ Грујићъ,, Г. Милованъ Янковићъ, званичници, Г. Сава Сретеновићъ, Г. Димитріє Нешићъ, Г

Александеръ Чварковићъ, Г. Владиславъ Поповићъ, Г. Димитріе Балантскій и Г. Владимиръ Вукъ, професори; за *кореспонденте* пакъ: Г. Іосифъ Боћанскій, и Г. Александеръ Востоковъ, руски књижевници, Г. Др. Имро Ткалацъ изъ Загреба, и Г. Др. Карлъ Мишель, професоръ философіе у берлинскомъ Свеучилишту. И тако садъ Друштво свега брои членова: редовны 51, саобштавајући 48, и почестны 20.

Секретаръ
Панта Іовановићъ.

СРБСКЕ КНЬИГЕ,

У БЕОГРАДУ У 1855. И 1856. ГОДИНИ ПЕЧАТАНЕ.

1. Сборникъ закона' и уредба' земальски, VIII. часть, на 4-ни у 136 стр.

2. Догматично Богословіе, на 8-ни у 414 стр.

3 Гласникъ VII. ч. на 8-ни у 338 стр. са 6 лит. таблица.

4. Иліада и єданъ данъ, II ч. изданіє Аврама Миловановића, на 8-ни у 140.

5. Рѣчникь грађ. законика и уредба' одъ Ђорђа Петровића, на 8-ни у 600 и XXIV.

6. Зорица, Календаръ за 1856 год. изд. міе Карацића, на 8-ни у 20.

7. Србска Граматика за Гимназіе I. ч. одъ Владимира Вуића, Професора, на 8-ни, стр. 244.

8. Граматика старо-грчкогъ или елинскогъ єзика одъ Євтимія Аврамовића, на 8-ни у 356.

9. Државописъ Кн. Србіе одъ Владимира Якшића, Професора, на 8-ни. 74 стр.

10. Црвена альина, преводъ Мих. Ћелешевића, на 16-ни стр. 96.

11. Плачъ Рахаила, препечат. Ђ. Л. Станћемъ, на 8-ни у 68 стр.

12. Славенска Граматика, 2. поправлѣно изданіе, одъ Саве Сретеновића, на 8-ни стр. 150.

13. Алгебра, на 8-ни стр. 266.

14. Прва знаня на Грчк єзику, на 16-ни стр. 66.

15. Течайне мѣничне таблице, на 8-ни стр. 40

16. Обшта знаня, друго поправлѣно изданіе Петра Радовановића, на 8-ни стр. 184.

17. Уредба о снабдѣваню радника у Майданпеку, преводъ на нѣмачкій єзикъ, на 8-ни, 16 стр.

18. Саса. Пѣсме Петра Іовановића на 16-ни стр. 48.

19. Разне юначке пѣсме, препечатане Єрем. Караџићемъ, на 8-ни. у 96 стр.

20. Грчка Читанка, одъ Євтимія Аврамовића, на 8-ни стр. 174.

21. Пространый Катихисисъ, ново поправлѣно изданіе, на 8-ни стр. 96.

22: Описаніе Минералны вода, Дра. Емериха Линденмаєра, на 8-ни. 126 стр.

23. Риторика II ч. Ђорђа Малетића, Професора, на 8-ни стр. 160.

24. Латинска Читанка за выше разреде Гимназіе, одъ Д. Балантскогъ Професора, на 8-ни, стр. 172.

25. Духовный Зракъ, изданіе на бугарскомъ єзику одъ Неше Недељкова, на 8-ни стр. 66.

26. Геновева, изданіе на бугарскомъ єзику одъ Неше Недељкова, на 8-ни стр. 70.

27. Зорица, Календаръ за 1857. год. изданъ Єрем. Караџићемъ, на 8-ни стр. 20.

28. Брзорачунція на турскомъ єзику изданъ Стояномъ Илићемъ. на 16-ни стр. 94.

29. Надежда, Календаръ за 1857. год. изданъ Цветкомъ Ђорђевићемъ на 8-ни. у 34 стр.

30. Беседа Стояна I. Вељковића, при ступаню на професуру на 8-ни стр, 16.

31. Даница, Календаръ за 1857. год. изданъ Ђ. Л. Станићемъ, на 8-ни, стр. 40.

32. Календаръ са Шематисмомъ Кн. Србіе за 1857. год. на 8-ни стр. 64.

Осимъ тога препечатано є за горезазначено време више школски, и други књига.

НЕКРОЛОЗИ.

1. **Владиславъ Поповићъ**, рођенъ у вел. Бечкереку 16. Януара год. 1809. свршивши Гимназіялне науке, кое у свомъ месту рођеня, кое пакъ у Тамишвару и Сегедину, где е и философске науке слушао, оде у Кезмаркъ, ради православны наука, одкудъ се као правобраннтель свомъ дому врати. Године 1843 постане Професоромъ Математике у Београдской Гимназіи, у комъ е званію до смрти остао и ревностно свое дужности вршіо. Године 1855-те, Януара 2. изабере га Друштво Србске Словесности у свомъ главномъ засѣданію за редовногъ члана; но наскоро за тимъ 2. Окт. 1856. год. пресели се у вечность. Задовольавајући се са савестнимъ изпуняванѣмъ свое дужности и посвећавајући савъ свой животъ своме, промисломъ одређеномъ му званію, мирно е и тихо ишао къ предпоставлѣной цѣли, непознавајући оногъ страстногъ и бурногъ стремленя за славолюблѣмъ и таштимъ одличіемъ. Што му е природа у таленту одузела, то е трудомъ накнађавао. Простодушіе, искреность и безалобность, то су черте, коима се покойникъ одликовао, и кое су нѣговъ холеричный темпераментъ блажиле и съ дружственимъ га животомъ изравнявале.

2. **Іованъ Стер. Поповићъ** родіо се 1. Януара год. 1806. у Вршцу. Отацъ му е быо Гркъ, а мати Србкиня. Свршивши у месту свогъ рођеня четири Гимназіялна разреда, у Тамишвару Риторику и Поезію, у Пешти Философске' а у Кезмарку православне науке, врати се као правобранитель у свою постойбину. Ту е одъ године

1830 до 1836. у приватной Полугимназіи предавао латинскій езикъ, а те године остави се Професорства и почне као адвокатъ заступати правду. Године 1840 пређе у Београдъ за Професора правословны наука, где се на нѣгово предложенѣ године 1841. заведе Дружство Србске Словесности. Кадъ е после две године у месецу Септембру поводомъ народногъ волнованя Попечительство Просвете безъ свогъ Начелника остало, позове га Правительство съ нѣгове катедре и повери му дужности истогъ Начелника, коима е, по ондашньимъ потребама и околностима подпуно одговарао. За време нѣговогъ дѣйствованя у той струци основао се год. 1844. нѣговимъ настояванѣгъ, србскій Музеумъ, а год. 1846 сиротинскій фондъ, кои просяченю по Београду край учини. У томъ е званію съ вольомъ и неуморнимъ трудомъ радіо до год 1848, кадъ се своевольно званія одрекао и у свою постойбину вратіо, где му се и животъ прекиде год. 1856. Фебруара 25. У нѣму е изгубило Србство творца свое трагедіе и комедіе, а у исто време и найврстніегъ лирскогъ певца.

Што е некада Шилеръ о Немачкой музи изрекао, да се сама *своіомъ* снагомъ узвисила, безъ икакве подпоре промисломъ узвишены земны сынова, то се може и о Србскомъ кньижеству рећи. И при самимъ саломлѣнимъ крилма узвисіо се Доситеовъ духъ као орао надъ облаке, узлетіо е Мушицковъ небесный даръ као венусинскій лабудъ, винула се Милутиновићева фантазія као росоносна пара.

У борби съ многочисленимъ противностима появлюю се сви подобни србски духови као славни борци за родъ и отачство.

Овимъ, собственомъ снагомъ узвищенимъ духовима може се причислити и Іованъ С. Поповићъ. Одъ убоги' родителя рођенъ, боріо се дуго съ противностима, и у той борби узвисіо се тако рећи надъ своимъ народомъ, да є съ висине као неко светило своме народу различне стазе живота осветлявао и народну свесть снажіо и крепіо, часъ горке дâне шаломъ и досетльивошћу разблажуюћи, часъ веселе протекломъ тужномъ прошлости умераваюћи, а увекъ као прâвый Србинъ блâго свога рода предъ очима имаюћи. Нѣгови умни производи у лирской и драмской поезіи ставили су га на прво место нѣговы савремены пѣсника, и оплели му венацъ, на кои ће се и касніи млади вештаци съ узхићенѣмъ и жельомъ угледати.

Поповићъ є єдâнъ одъ оны редки' духова, кои осланяюћи се на свое способности и изкуство, за другима се неповоде, кои сами изпытую и резултатима туђегъ изпытиваня надъ своима само *онда* првенство даю, кадъ ій разумъ, убеђенъ самимъ законима у мишленю, призна и одобри. За нѣга нису *други* мислили, нѣму нису *други* планове кроили, нити правацъ у мишленю и дѣланю полагали: нѣгова самостална духовна моћь *сама* є себи намере стварала и правце полагала. Съ овомъ самосталношћу у мишленю саюжено є было и постоянство, кое му никакве околности нису могле поколебати. Узвищенъ надъ страстима и афектима ладнокрвно є и са смещенѣмъ меріо противна мнѣнія и теженя свои' савременика. Увекъ себи слѣдственъ, спокойнимъ духомъ одправляо є дужности свога званія, слабо обзирући се на противности, кое му є неразсудна гомила кадшто на путъ ставляла, по ономъ, у духу наше цркве лепо преведеномъ Орацієвомъ

стиху: „Одступите, влици невѣрни". Страсти за новаченѣмъ ніе познавао, и као зрео човекъ увекъ е предпоставляо опытомъ потврђена начела празнимъ идеама и занешеностима, па ако е овима и множина заражена была. Колико е у званичной дужности быо строгъ и озбилянъ, толико е у *своме* дружству быо дружеванъ, весео и шальивъ, часъ смешну и нескладну страну людскогъ живота у хуморъ и сатиру облачећи, часъ оштроумлѣмъ и изкуственомъ мудриномъ туђе разговоре пратећи. Редакъ е Србинъ, кои е своимъ животомъ и дѣлима такавъ красанъ споменъ своме потомству оставіо. Као достойногъ друга Доситеовогъ, Раићевогъ и Мушицковогъ увекъ ће га исторія србске литературе съ почитанѣмъ споминяти, а садашньость племенитимъ и дѣлателнимъ духовима дуго као узоръ ставляти. Лака му была земля, коя нѣгове трошне остатке покрива.

Овогодишньій Секретаръ Дружства
Ђорђе Малетићъ.

Табл. I.

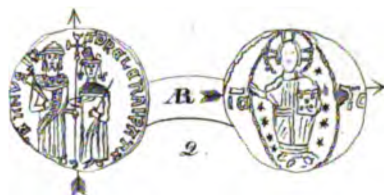

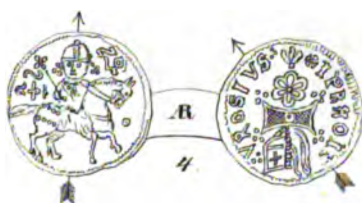

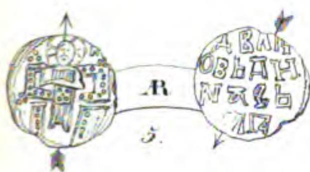

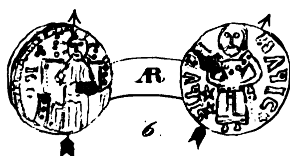

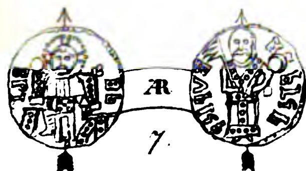

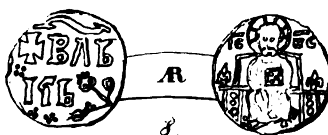

Табл. II.

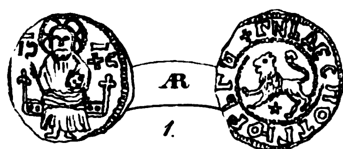

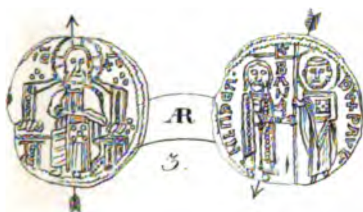

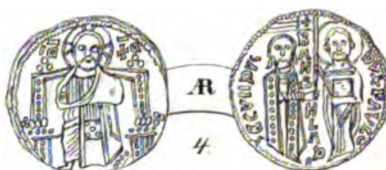

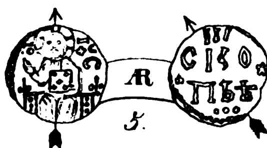

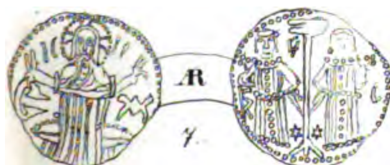

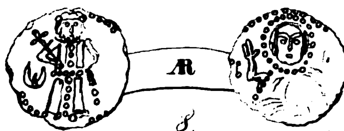

Табл. III.

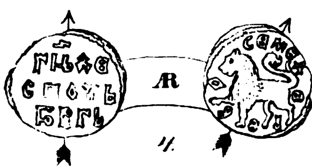

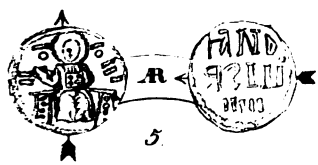

ГЛАСНИКЪ

ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ.

СВЕЗКА IX.

Съ литограф. 4 таблице, 1 картонъ и 1 листомъ грбова.

У БЕОГРАДУ

У ТИПОГРАФІИ КНЯЖЕСТВА СРБСКОГЪ.

1857.

САДРЖАЙ

ШТАМПАРСКЕ ПОГРЕШКЕ.

На страни 22 у врсти 6 одоздо стон гон место гои; стр. 247, вр. 6 ꙁа. м. ꙁа, вр. 30 посланїкꙋ м. посланїкꙋ; стр. 249, вр. 4 прѣстола м. прѣстола, вр. 24 ти м. ти; стр. 250, вр. 6 православнѣи м. православнѣи; стр. 252, вр. 28 ромила м. ромила; стр. 253, вр. 6 одозго всесветынь м. всесветынимь; стр. 254, вр. 3 одоздо ꙋгодника место ꙋгодника; стр. 255, вр. 25 одозго но место но; стр. 257, вр. 21 ѡкрстни- место ѡкрстни-; вр. 37 васеблаженне место васеблаженне; стр. 258, вр. 6 иним место иним, вр. 10 житии место житии, вр. 32 на место на; стр. 260, вр. 33 племене м. племене; стр. 261, вр. 2 люботрꙋдна м. люботрꙋдна, вр. 4 хромимь м. хромимь, вр. 30 еси м. есн; стр. 262, вр. 8 православие м. православие, вр. 25 приносить м. приносить; стр. 265, вр. 1 кан- место кан-; стр. 266, вр. 22 ѡбидимимь м. ѡбидимимь.

РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ЄЗИКА СРБСКОГА И ХРВАТСКОГЪ.

Написао Ђ. Даничићъ.

Колико є име Хрватско чувено у свету, самъ є народъ Хрватскій врло непознатъ. У истой кньижевности коя се найвише зове Хрватска распра є коє су Хрвати. Како се народи найяче разликую између себе єзицима коимъ говоре, могло бы се и за Хрвате найпоузданіє знати коє су кадъ бы имъ се сазнао єзикъ. Єзикъ ньиховъ радъ самъ показати у овомъ чланку и то изъ кньига у коима се или изрекомъ каже да су писане Хрватскимъ єзикомъ или ако се у коіой то не каже а оно є у ньой єзикъ са свимъ онакій какавъ є у онима у коима се то каже. А да ће то доиста быти єзикъ Хрватскій, може се мислити и по томе што бы быо безъ имена и онъ и народъ кои ньимъ говори кадъ се не бы тако звали и што бы онда име Хрватско было безъ народа кои бы се ньимъ звао, єръ свакій другій народъ и єзикъ кои бы ко хтео ньимъ звати има друго име. Те су кньиге ово:

Законъ Винодолскій, наштампанъ у Колу III, у Загребу 1843.

Pistule i evanyelya po sfe godischie harvatschim yazichom stumacena, nouo pristampana i s pomgnom priuiyena, po nacinu nouoga missala nareyena po sfetoy materi crichui. V Bnetcih 1586.

П. Хекторевића Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari, izdao S. Ljubić, u Zadru 1846.

Hanibala Lucića Skladanja novoizdana troškom Dra. Ljudevita Gaja, u Zagrebu 1847.

Колико се могло іошъ самъ употребио и Хрватске старине штампане у доякошньимъ кньигама

Arkiva za poviestnicu jugoslavensku, и Д. Раньине piesni razlike, у Загребу 1850, у коима є єзикъ мешовитъ, и Ивана Иванишевића што є штампано у В. С. К. Ковчежићу (стр. 20—22) у Бечу 1849. Луцићеве кньиге нисамь могао употребити колико быхъ радъ быо, єръ є врло неверно прештампана, коє се и у предговору нехотице признає, а старога изданя немамъ. Хекторевићева кньига истина ние онако вешто прештампана као Луцићева, коє ће се показати где затреба, али є прештампана много верніє, коє се може мислити и по реченой невештини; за то самь є и више употребио.

Што су о Хрватскомъ єзику писали А. Мажуранићъ у Колу 3, стр. 87—92, В. С. Караџићъ у Ковчежићу стр. 17—19, и Ф. Миклошићъ у Vergleichende grammatik der slav. sprachen 1 и 3, и то самь употребио колико ми є требало.

Пишући ово Србима мислимъ да є доста споменути само оно што є у Хрватскомъ єзику другчіє него у Србскомъ. За што се годъ дакле изрекомъ не каже како є у Хрвата оно є у ньихъ онако како є у Срба.

СЛОВА САМОГЛАСНА.

А.

1. Место Србскога *е* (=ѣ) Хрвати имаю *а* у овимъ речима:

а) *язик* (j-a-zik) Пист. 13, Хект. 58. Врло є редко *е*: *єзик* (j-e-zik) Хект. 104, Луц. 16, 73. У Винодолскомъ закону, кои є писанъ глаголскимъ словима а наштампанъ Латинскимъ, има ĕzik 139, али будући да глаголско слово место коєга овде стои ĕ заменює и ѣ и ꙗ, а у овой речи нити є слову ѣ место нити бы оно у ньой стаяло кадъ бы му было место, него бы стаяло *и*, за то се може за цело знати да она ни у Винодолскомъ закону не гласи „jezik" као што є у Колу новимъ право-

писомъ преписана, него jazik. Не може се другчіе мислити него овако и о ономе што е у Аркиву 1, 206 съ глаголскога преписано „jezik“.

б) *ятра* (j-a-tra) Луц. 90.

в) *яти* (j-a-ti) Пист. 22, кое Хрвати имаю и просто и сложено, а у Срба е данасъ у обичаю само сложено *отети, узети.* Просто: у пређашнѣмъ врем. (aor.): *ях* (j-a-h) Хект. 73, Луц. 21, 56, *я* Пист. 43, 59, 78, Хект. 53, Луц. 6, 21, *ясте* Пист. 46, *ясмо* 46, (*) 50, 74, *яше* Хект. 51, Луц. 72; у II глагол. придеву (part. pass.) *ят* Луц. 97. Сложено али само съ предлозима кои се свршую на самогласно слово, дакле кадъ треба да остане *й* (j) предъ *а*: *заял* (za-j-a-l) Пист. 19; *ная* 24, *наял* 12, *поя* 13, 21, 22, 30, 52, 104, *поялъ* 94, Луц. 74; *прияти* Пист. 38, 67, Хект. 85, Луц. 4, *приях* Пист. 12, Хект. 85, Луц. 6, 91, *прия* Пист. 86, 88, 94, 104, Хект. 50, *приясмо* Хект. 83, *приясте* Пист. 17, *прияше* 6, 12, *приял* 5, 15, 16; *уя* 84, *уяше* 43, Хект. 31, *обуя* Пист. 25, 35, 74, *обуяла* 67, *обуят* 7. И у овимъ е речима у Винодолскомъ закону штампано ě: ěti 81, ěto 302, ěl 328, кое по ономъ што е казано напредъ подъ а, треба читати *я* (ja); а гдешто е штампано и само *е*: eti 189, prieti 132; ако ово *е* ние штампарска погрешка место ě, т. е. ако у оригиналу не стои ѧ него *е*, онда се осимъ *яти* налази и *ети*. — Речи *яматва, яманѣ, ямат'*, кое В. С. Караџић у Ковч. 18 брои међу особине Хрватскога езика, колико су Хрватске толико су и Србске, еръ у нЬима — као и у *яме* (capit) Винод. 298, Хект. 60, Луц. 96, *ямше* Пист. 43, 81, *поямши* 46, *прияміши* 44, *вазамши* 11, 44, *снамше* 48, 51, — не стои *а* место Србскога *е* а Словенскога ѧ, него место Словенскога и или ѭ, а ово обое место jѣ, кое е и Србима и Хрватима *я* (ja), као што е и у речима *ямити* (j-а-мити), *за-*

(*) Кодъ коега примера не стои предъ броемъ изъ кое е кньиге онай е изъ оне изъ кое е првый предъ ньимъ.

ямъ (зај-а-м), а и *боyцъ* (бој-а-ц), *ожуякъ* (ожуј-а-к) итд. Словенскій глаголскій придевъ имѧ стои према своме неодређеномъ жѧти као годъ пѧть према своме неодређеномъ пѧти, а као годъ што се у овомъ другомъ слово ѧ раствара у свое елементе ьм, тако се и у ономъ првомъ ѧ мора растворити у свое елементе ьм, а као годъ што одъ пѧти предъ речено ьм долази іошъ п, тако и одъ жѧти предъ речено ьм треба іошъ да дође ї, али се онда састане ї (j) и ь, те одъ ньихъ постане н. Тако быва у Словенскомъ езику. А Србскій кадъ сврши речено раствaранѣ не имаюћи ь добие два сугласна слова *й* и *м* едно до другога, па међу ньихъ мора уметнути *а* као годъ у речи *данъ* (dies). Тако *а* у поменутимъ речима постае са свимъ по правилу Србскога езика, и по томе оне су са свимъ чисте Србске. А као годъ што јь према Словенскомъ ѩ гласи у Срба и ѩ у речима *емацъ*, *емство*, тако и место *яматва* има у Хрвата и *єматва* Пист. 72.

г) *ж-а-ти* (pož-a-ti) Пист. 79, 93, *пожали* 71, *жатва* 30, 71, 72, 99, *жателац* 80. Али има и *е*: *ж-етва* Пист. 30, 99.

д) *ж-а-дан* Пист. 98, 110, *ж-а-днице* 59, *ж-а-я* (жеђа) 113, Хект. 58. Луц. 97, *ж-а-яти* Пист. 36, 93. Али има и *е*: *ж-е-дним* Пист. 110, *ж-е-яю* 102.

ђ) *-чати*: зач-а-ти Пист. 2, 115, *зача* 84, 107, *зачата* 94; — *почати* 14, Луц. 50, *почах* Хек. 77, Луц. 22, *поча* Пист. 37, 38, 39, 42, 43, Хект. 77, Луц. 10, 21, *почаше* Пист. 25, 40, 42, Хект. 31, Луц. 55, *прича* Пист. 82, Хект. 77, Луц 6, *почало* Пист. 6; 11, 52, 56, Хект. 37, Луц. 86. — Али има и *е*: *зач-е-ти* Пист. 3, *заче* Луц. 69, *зачет* Пист. 111, *зачела* 3; *почети* 50, *почех* Хект. 55, *поче* Пист. 2, 18, 68, Хект. 31, *почеше* Пист. 61, *почел* Хект. 85, *почетак* Пист. 23, 108, Хект. 37, Луц. 9, *почело* 47.

е) *ч-а-до* Луц. 99.

Као што Хрвати у некима између овихъ речи имаю и *е* место *а*, тако и Срби имаю *а* место *е* у речи *ж-а-лацъ*, *ж-а-ока* (коя се и у Словенскомъ езику налази са ѧ место ѣ: жѧло и жѣло, Миклошићъ, formenl. 61), а у гдекоихъ кньижевника има и *обуяти* (обуj-а-ти): страх *обуя* Израелићане. А. Качићъ, корабльица (у Млетцима 1782) 152, 234; свакога би туга *обуяла*. А. Качићъ, разговоръ (у Млетцима 1801) 177.

Ово *а* видимо у Хрвата само после слова *й* (j), *ж*, *ч*, а то су слова узъ коя се и ѣ претвара у ѧ н. п. у глаголима *бояти се*, *држати*, *трчати* место *бојѣти се*, *држѣти*, *трчѣти*, по чему мислимъ да е и оно *а* у Хрвата само ради гласова кои су предъ ньимъ постало одъ *е*, и да нема ништа съ Рускимъ и Чешкимъ *а* (=ѧ).

2. Место Србскога *и* Хрвати имаю *а* са гласомъ *й* предъ ньимъ у речи *ягла* (игла) Луц. 88, 89. Ово *я* мислимъ да е овако постало: *и* прели се у *й*, као н. п. у Чеха jho (иго), по томъ међу два сугласна слова *й* и *г* по правилу кое имаю и Срби и Хрвати дође *а*: j-a-gla, као *т-а-ма*, као што е у Чеха по ньихову правилу дошло *е*: jehla, а то іошъ пре може быти кадъ е *игла* по свой прилици и добила *и* одъ jъ, кое одговара Санскритскоме *а* у ag-ra (одакле се она Словенска речь доводи), узевши j предъ самогласно ъ, коимъ се Санскритско *а* замению, као што се узима и предъ друга самогласна (н. п. ябука, ютро), и по томъ обое претворивши у *и*; ово смо претваранћ и напредъ већъ видели, одакле се и *а* у *ягла* лако разуме.

3. По правилу по коме се и у Србскомъ езику умеће *а* међу два сугласна слова, умеће се у Хрвата и у овой речи у коіой га Срби немаю: *кади* Пист. 9, 15, 19, 46, Винод. 433. Али се налази и безъ *а* као и у Срба, и онда се меня *к* предъ *д* у *г*: *гди* Пист. 15, Винод. 130. Као што иста речь са *а* на

краю место *и* показуюћи време у Срба добія *а* после *к*, тако га у Хрвата може и онда избацити; по томе осимъ *када* Винод. 74, има и *гда* Винод. 67, 244. (*Кади* не значи само место него и време Винод. 245, а *гда* не само време него и место Винод. 244).

Овако е *а* у Хрвата и у овимъ примерима у коима га Срби немаю: *з-а-ли* Пист. 18, 75, 88, Луц. 90, *з-а-лога* Пист. 13, 19, 37, Хект. 68, *з-а-лих* Пист. 16, 24, 103, Луц. 47, *з-а-ле* Пист. 18, 59, 75, Луц. 57; *з-а-ла* (1-вый пад. женск.) Луц. 24, 71, *з-а-ло* Пист. 20, 75, *з-а-ла* (1-вый пад. мн. средн.) 28. — Али има и безъ *а: зло* Пист. 24, 75, *зла* 70, *злу* 87. — Съ овимъ *а* налазе се гдешто и оваки примери: *ми-с-а-лю* Пист. 30, Луц. 86, *бояз-а-ню* Пист. 100. — Овако е *а* и у Срба н. п. у речи *дани,* место чега се говори и *дни.* — На истый начинъ мислимъ да е дошло *а* и у *м-а-не* Хект. 47, пошто се *е* између *м* и *н* избацило према падежима кои га немаю. Али е и то врло редко.

4. Као што у Срба у *пр-а-дедъ* стои *а* место *ѣ*, тако у Хрвата али врло редко има и у *напр-а-д* Винод. 326.

5. Као што у Срба има *работа*, *рабити*, тако се у Хрвата налази *а* и у *р-а-ба* Пист. 31 (робиня).

Е.

6. Место Србскога *а* имаю Хрвати *е* у речима:

а) *р-е-сти: ресте* Пист. 44, 78, *рестите* 57, *наре-сти* 101, *прорестe* 56; — *узрест* 59. — Ово се налази и у Србскихъ кньижевника, н. п. у Качића *рестите* кораб. 9, *рестияше* 11, *нарестоше* 25, *нарестао* 44.

б) *кр-е-сти* Пист. 82, *креди* 10, *укреде* 70, *укре-ду* 45, *прикрести* се Луц. 16, *искреда* Луц. 70. Али се налази и *а: краду* Пист. 15, *украдом* Луц. 21.

в) *вр-е-бац* В. С. Караџићъ у ковч. 19, и безъ *е* (према Словенскомъ рябъ) *ребца* Пист. 100, *ребац* 100.

г) *л-е-бут* Луц. 33, Иванниш. ковч. 22. Али има и *а*: *л-а-бут* Луц. 84, 35.

7. Место Србскога *о* Хрвати имаю *е* у речима:

а) *гр-е-б* Пист. 45, 48, 62, 65, Хект. 57. Ово се̑ налази и у Србскихъ кньижевника н. п. у Качића кораб. 54, 103, а и у народнимъ песмама (*).

б) *т-е-пло* Хект. 36, *теплина* Пист. 60, Хект. 91, *степлити се* Пист. 34.

У коима одъ овихъ речи предъ *е* стои *р*, у ньима мислимъ да е *р* учинило те се *а* претворило у *е*. А у осталима има и у Словенскомъ єзику *е* место *а* или *о*.

8. Налази се у Хрвата и *т-е-га* Пист. 81; Луц. 61, *т-е-му* Пист. 70, Хект. 102, *ов-е-му* Луц. 80. Али се ово налази и у Срба, н. п. у Качића *тега* кораб. 35, *овему* 40, 273, и у народной песми:

Како *свакем* у битке јунаку. 3, 26;

а као годъ што е у Срба редко тако е редко и у Хрвата, и може быти да е само према *чега* и *сега* тако дотерано. (**)

9. Као што се у Срба у почетку речи *еванђеліе* *е* изоставля па се говори и *ванђелѣ*, тако у Хрвата има и *пистула* место *епистула*.

Као што се у Срба 6-томъ падежу: *ньомъ ньимъ* може додати *е* на краю: *ньоме, ньиме*, тако у Хрвата има и *о н и м е путем* Пист. 77; *т о м е ричю* Луц. 51, твоіоме срићом Луц. 64, с моіоме Луц. 64, тобоме Луц. 64, наглиме Луц. 110, богоме Луц. 21, срцоме Рань. 13, жельоме Рань. 13, мре-

(*) С ђордан' Павлу *гребак* ископаше. 1, 742.

(**) А често стои само слика ради, н. п. у Хекторевића 40:

Stavlja joj pokriv zgar — da ju pri gotovi.
Kad pokriva *tega* — podvigne do mala,
Ugleda da svega — rosa je popala.

жоме едноме Рань. 15, душоме Рань. 20; тако у Луцића и у 2-гомъ пад. мн.: *тихе* 92.

И.

10. Старо Словенско ѣ, место коега Срби имаю едни *е*, други *е* а трећи *и*; у Хрвата гласи *и*: *билиг* Луц. 89, *бичве* Пист. 91, *бесида* Луц. 69, *болизан* Луц. 48, *бриме* Луц. 75, *повидити* Хект. 35, *свидок* Винод. 141, *свидочаство* Пист. 6, Винод. 138, *више* Пист. 84, *обитовати* 14, 49, *обитати* Луц. 25, 28, *вик* Пист. 69, *вира* 40, Хект. 51, *витар* Пист. 12, *вриме* 24, *гнив* Луц. 6, *грих* Пист. 19, *дивойка* 30, *дивица* 2, *дитић* 8, *дило* 84, *раздилити* 47, *звир* 59, *йисти* (јисти) Винод. 123, *йидући* Пист. 99, *йидра* Луц. 22, *дойидрисмо* Хект. 33, *йиздит'* 59, *крипост* Пист. 100, Хект. 73, *медвид* Луц. 22, *мисец* Пист. 52, *мисто* 36, *мриже* 74, *нига* Луц. 93, *ники* Винод. 100, *пинез* Пист. 95, *писан* 11, Луц. 95, *при* Пист. 20, 98, Луц. 17, 22, *прид* Пист. 21, 75, *наприд* Винод. 24, *прималитѣ* Пист. 88, *рика* Луц. 82, *рич* Пист. 6, 37, *свит* 32, *симе* 39, *сусритоше* 83, *срите* Луц. 21, *несрићан* 6, *стина* Пист. 29, *стриха* 71, *тило* 44, Хект. 57, *хлѣиб* Пист. 32. — Тако *гди* Пист. 15, Винод. 101, Хект. 29, *овди* Пист. 63, *онди* 7, *свуди* Луц. 25, *вазди* Пист. 71, *посли* Луц. 89, *досли* 89, *докли* 35, *погибил* Пист. 103, Луц. 55; *влин* Пист. 3, Луц. 83, *пелин* Хект. 96, *орих* Луц. 56. — Али се налази и *е*: *сведок* Винод. 99, *сведочаство* Винод. 144, *обећати* Пист. 78, Винод. 343, Хект. 34, Луц. 65, (у овой речи имаю и Срби *е* у сваком наречю, н. п. у Качића кораб. *обећао* 164, а налази се и у Словенскомъ езику, в. Миклошића vergl. gramm. 1, 21), *већати* Пист. 84 (*свећаше* више), Луц. 72, *венац* Хект. 35, *видети* Пист. 85, *вера* 86, Винод. 258, Хект. 51, *вероватн* Пист. 21, 32, Винод. 94, *вредност* Хект. 84, *времена* 84, *згрешенѣ* Винод. 78, *обед* 56, *место* 432,

пети Пист. 59, Луц. 10, Иваниш. 20, *петех* Пист. 42, 43, 47, *погибел* Луц. 21, *пред* Винод. 104, 399, *премалитѣ* Иваниш. ковч. 22, *сена* Винод. 111, *телеса* Пист. 9, 44, (*х*)*отела* Винод. 340, *целов* Пист. 25. Тако *овде* Пист. 18, Луц. 27, *онде* Пист. 7, 10, 18, Винод. 95, 102, *докле* Пист. 7, 20, 33, Луц. 100, *покле* Пист. 8, 49, Луц. 49 (тако є обоє и у Срба). — *Е* место *и* стои и у *сести* Пист. 102 (Лук. 12, 37), *присести* Хект. 92, *одседох* Луц. 108, *седе* (3-ће лице ед. пређаш. вр.) Пист. 35, 39, *сео* Пист. 64, *посели* Хект. 50; може быти да є ово дошло изъ правилнога *седу* (3-ће лице мн. сад. вр.) Пист. 23, *седе* (3-ће л. ед. сад. вр.) 75, *седи* (2-го л. запов.) 79, као што є у Срба изъ *сѣсти* прешло *ѣ* и у *сѣдемъ* место *е* (ѧ).

У.

11. Место Србскога *и* Хрвати имаю *у* у речи *вер-у-га* Пист. 16, 91, коя се и у Словенскомъ єзику налази съ *и* и съ *у*: верига, вероуга (Миклош. vergl. gramm. 1, 25).

12. *У* Хрвата се *у* садашнѣга времена у неодређеномъ начину предъ *а* не меня у *ив* као у Срба, него само у *ов* или *ев*: *поскаковати* Пист. 3, *изисковати* 49, *казовати* Хект. 47, *упитовахy* Пист. 68; *обслужевати* 19, *навишћевати* 51, *искушевати*, *noћевасмо* Хект. 41, *одпушћевати* Пист. 82, *оживлѣвати* 78, *прикажевати* 28, *проминѣвахy* 18, *разширевати* 8, *сершевати* 78, *угашевати*. — Само єданъ путъ имамъ забележено *ив*: *оскропиваше* Пист. 37.

МЕСТО ДВА САМОГЛАСНА СЛОВА ЄДНО.

13. Што Срби имаю н. п. у *пасъ* место *поясъ*, *свога* место *своега*, где се два самогласна слова раставлѣна само слабимъ гласомъ *й* преливаю у єдно, то є у Хрвата іошъ чешће. Одъ *о* и *а* они имаю *а*: *ма* (*моя* женскогъ рода) Луц. 17, (*твоя* жен.) 79; — *о* и *є*: *е*: *ме* (*моє* среднѣга рода) 19, 25, 27,

(1-вый пад. жен.) 16, *тве (твое* сред.) 79, (2-гій пад. жен.) 25; — *о* и *у : у*: *тву (твою)* 17, 32; — *о* и *о : о : мой (моіой)* 12, *твой (твоіой)* 71. Као што се види промене су ове готово само у песмама, а у песмама ихъ имаю и стари Србски кньижевници. — У Хрвата є и осимъ песама врло обично *ки* (1-вый пад. єд.) Пист. 10, 18, 19, 20, 42, 44, 57, Винод. 120, 205, Хект. 54, 101, Луц. 5, 7, (1-вый пад. мн.) Пист. 14, 15, 16, 17, 100, Винод. 57, Иваниш. ковч. 22, према Србскомъ *кои; — ких* (2-гій пад. мн.) Пист. 30, 32, 78, 84, Винод. 153, Хект. 30, Луц. 16, према Србскоме *коихъ; — ким* (6-тый пад. єд. муж.) Луц. 25, 26, према Србскоме *коимъ; — ке* (4-тый пад. мн. муж.) Пист. 18, 19, Винод. 476, Луц. 82, (2-гій пад. єд. жен.) Пист. 35, Луц. 20, (1-вый и 4-тый пад. мн. жен.) Пист. 18, 85, Винод. 106, Хект. 30, Луц. 16, према Србскоме *кое; — ка* (1-вый пад. єд. жен.) Пист. 17, 18, Винод. 171, Хект. 37, Луц. 4, (1-вый и 4-тый пад. мн. сред.) Пист. 17, 32, 84, Винод. 304, Хект. 29, према Србскоме *коя*; — *кой* (3-ћій и 7-мый пад. єд. жен.) Пист. 27, 35, Винод. 54, Хект. 33, Луц. 24, према Србскоме *коіой; — ком* (6-тый пад. єд. жен.) Хект. 93, Луц. 31, према Србскоме *коіомъ; — ко* (1-вый и 4-тый пад. сред.) Пист. 20, 31, 41, 49, 57, Винод. 73, Луц. 20, 57. Осимъ тога што су ови примери са свимъ обични а они први текъ у песмама долазе, разлику између єднихъ и другихъ показує и последнѣ *ко*, кое бы было *ке*, кадъ бы сви ови примери были єднаки. Последньи значенѣмъ истина одговараю Србскоме *кои* (коє имаю и Хрвати, н. п. муж. 1-вый пад. єд. *койи* (choyi) Пист. 24, Хект. 29, 53, 60, 84, и *кой* Хект. 84; 2-гій пад. мн. *койих* (choyih) Пист. 84, Луц. 16, 6-тый мн. *койим* Луц. 19; женск. єд. 2-гій пад. *кое* Хект. 48, 60, 3-ћій и 7-мый *коіой* Пист. 102, Хект. 37, Иван. 21, 4-тый *кою* Хект. 37, 70, Иван. 20, 7-мый *коіомъ* Хект. 101, Луц. 13; среднѣга рода мн. 1-вый *коя*

Пист. 67, 68), али нису одъ нѣга скраћени, него су ово обични падежи простога *ки*, кое Срби имаю у сложеноме *некій*, *свакій*. — *О* и *е* прелази у *е* и у *стеħи* (стоеħи) Пист. 6, 7, 28, 53, 100.

14. Као што у *нисам* и Срби имаю *и* место *е* и *е* (*не есамь*), тако Хрвати имаю *и* у 3-ћемъ лицу ед. *ни* (место *не е*): *вриме мое ни іош дошло* Пист. 38, *брез мене ни бога* 4. Али се налази и *ние* Хект. 37, 61, 85, Луц. 28.

Као што е овде *и* управо постало од *е* и *й* (j), а *е* одъ *е* (je) избачено (Миклош. lautl. 98), тако се у Хрвата *е* са *и* претворенимъ у *й* прелива у *и* и у *нимам* Пист. 27, 29, *нимаш* 29, *нима* Винод. 54, 96, Хект. 38, *нимамо* Пист. 54, 64, *нимате* 51, *нимаю* 10, Винод. 26, 70, Хект. 59, *нимаюħи* Пист. 107. Али е обично и цело *не има* Хект. 60.

Одъ *и* и *е* постало е *и* у овимъ речима *ули* (vlli) Пист. 14, 27, *маħени* Винод. 194, 211, *помите-нйи* (?) Арк. 2, 290; више овихъ речи немамъ, а А. Мажуранићъ у Колу 3, 88, каже да се говори и *камени*, *уфанйи*, *зели*, *загори*, *гроздови*, *грмови* са дугимъ *и* на краю. Тако има и *нидна* Рань. 33 (два пута), али е ово врло редко.

15. Место *а* и *о* кадъ е прво на краю едне речи а друго у почетку друге, налази се и само *а*: *ва но вриме*, *ва во вриме* Арк. 3, 142. Више примера немамъ, а А. Мажуранићъ у Колу 3, 88, каже да тако народъ говори.

Место *нѣ* 2-гій пад. ед. имаю Хрвати и цело *нѣе* (gnieye) Пист. 30, 58, 90, Хект. 70, Луц. 12, 13, 47, 101, као што су и Срби негда имали.

СЛОВА СУГЛАСНА.

Б, П, В, М.

16. Место странога *ф* имаю Хрвати *б* у имену *Осиб* (место *Іосиф*) Пист. 2, 5, 8, 23, 48, *Осибу* 7, 8, *Осиба* 89, *Осибова* 44, 85. Ово е као у Слове-

наца baklja, birma, у Малоруса *барва*, у Руса *брыжи*, у Чеха barva, biřmování, hrabě, у Поляка bazant, barwa, у Лужичкихъ Срба lučibar. Овако и нашъ Микаля у речнику има *бавіян* phasianus.

17. Место странога *ф* имаю Хрвати *п* у речи *понистра* (fenestra) Пист. 12, 58, као што є и у Срба *Стѣпанъ*, *Трипунъ*, а у староме Словенскомъ и Пилипъ, Парлонъ, нарисни, филосопъ (Миклошићъ, vergl. gramm. 1, 196).

18. Место *в* у Пистулама има *ф*, за кое мислимъ да га валя читати као *в*. Оно се налази

а) на краю речи: *благослоф* 25, 55, 87, *Давидоф* 5, 14, *жиф* 19, *здраф* 20, *крф* 6, 31, 43, 73, *любаф* 32, *ноф* 45, *нѣгоф* 47, 99, *одговориф* 10, 19, 42, 51, *оставиф* 18;

б) на краю слога а предъ словомъ *д: офде* 18, 26, 100, *прафда* 7, 75, 93; — предъ *й: крфю* 114, *углѣфѣ* 10, *здрафѣ* 14, 15, 27; — предъ *к: придифком* 98; — предъ *л: діяфлу* 62, *діяфлоф* 88; — предъ *ль: припрафлѣно* 23, *постафлѣн* 8, 24, 65; — предъ *н: брфно* 73, *духофни* 84, *офна* 58, *рафне* 4; — предъ *р: Лофринца* 93; — предъ *с: кралѣфство* 1, 75, 103, *жидофски* 8, *попофски* 18, 24; — предъ *ц: владафци* 18, *офце* 19, 42, 66; — предъ *ч: офчій* 70; — предъ *ш: оставифши* 65, *послафши* 94, *придафши* 43, *умрфши* 107, *раздрфши* 24, *скухафши* 25;

в) у среди слога иза *с* а предъ *а: сфака* 6, *сфаки* 26, 31; — предъ *е: сфет* 9, 66, 70, 76; — предъ *и: сфит* 11, 98; — предъ *о: сфой* 40, 51, 57; — предъ *у: сфукоше* 44; — предъ *р: сфрху* (sfarhu) 51, 58, 59;

г) у почетку речи али после предлога *с: с фами* 69, 104.

Изъ овога бы се могла изводити знатна правила кадъ бы се *ф* на овимъ местима читало као *ф*. Али у Пистулама има примера, истина много манѣ, са *в* (v или u) место *ф* (f) према свакоме горнѣму: према онима подъ а): *грихов* (grihou) 5,

69, *встав* (vstav) 71, — према онима подъ б): *овди* (oudi) 63, *правда* (prauda) 6, 101, *праведен* (prauden) 6, 19, 31, 43, *діявла* (diaula) 17, *правляти* (praugliati) 64, *поставлѣнъ* (postauglien) 62, *приправна* (pripraupa) 2, *поповскога* (popouschoga) 42, *овце* (ouçe) 46, 66, *заклинавце* (zachlinauce) 54, *видивши* (vidiusci) 66, *одговоривши* (odgouoriusci) 79, *учинивши* (vciniusci) 41, — према онима подъ в) : *сваки* (suachi) 46, *свет* (suet) 16, 81, *свит* (suit) 5, 9, 21, *свой* (suoy) 4, 5, *свукоше* (suuchosce) 44, *сврху* (suarhu) 13, 23, *сврмио* (suarscio) 68.

Више пута на овакимъ местима узъ *ф* стои и *в* (v или u): *видивф* (vidiuf) 5, *любавф* (gliubauf) 9, *народовф* (narodouf) 20, *правфденога* (praufdenoga) 19, *поставфлѣн* (postaufglien) 10, *оздравфлѣн* (ozdraufglien) 15, *заставфлѣно* (zastaufglieno) 98, *поздравфлѣня* (pozdraufglienya) 3, *живфлѣню* (xiufglienyu) 13, *яковфльи* (yachoufgli) 3, *напунивфше* (napuniufsce) 48, *даровфшћине* (daroufschine) 98.

Єдно дакле за то што бы се изъ самихъ Пистула могло оборити свако правило кое бы се изъ ньихъ извело за претваранѣ гласа *в* у *ф* у горньимъ примерима, а друго што тога нема у другимъ кньигама, не можемо на ино него валя узети да *ф* и *в* у овимъ примерима єднако гласе, и то *в*, као што єднако гласи и ch и k.

19. Предлогъ у Срба *у*, а у Словенскомъ єзику *въ* у Хрвата

а) или остае *в* : *в име мое* Пист. 17, *в облаку* 1, *в господину* 71, *в град* 29, *в граду* Винод. 91, *в двори* 469. — Истина у Пист. стои v не само за *в* (н. п. vasc 30) него и за *у* (н. п. vbiti 21, vcite 65, vda 82, vmriti 19, vri 35 horarum), а u не само за *у* (н. п. laxu 82, Issus 29) него и за *в* (н. п. gouorite 82, urati (redde) 76, tuoga 76, Dauidouu 41, glauu 94, cuua чува 45); али кадъ се *в* потврђуе и изъ другихъ

књига и кадъ се по речима А. Мажуранића кол. 3, 87 и данасъ говори, не може быти сумнѣ.

б) или се слову *в* додаѥ *а*, као гдешто и у Срба (н. п. *ва* векъ, *ва* славу): *ва вике* Пист. 41, 7, *ва вишньих* (vicgnich) 5, 41, *ва дне* Винод. 97, *ва осуду* 202.

в) или се претвара у *у* као и у Срба: *унь* Пист. 30, 70, *у нем* Винод. 92, *у Винодолу* 78,

Єр ѥдна доброта *у* рай не доводи. Хект. 72,
Кад кога видимо *у* згришанйу (*) стати. 72,
Тако бог *у* вични добро ме настани. Луц 58,
у закони: Иваниш. ковч. 21.

Овако и место Србскога *уз* Словенскога въз Хрвати имаю *вз*: *взети*, Винод. 63, *вспомененйе* 463; — *ваз*: *вазети* Пист. 4, *вазимати* 68; *вазмите* 83, *вазе* 39. Што А. Мажуранићъ кол. 3, 87 вели да се *в* одбацуѥ (*зети* место *взети*), я немамъ за то примера.

20 *У* речи *вас* (totus) и сложеннма *в* предъ *с*

а) врло редко остаѥ на свомъ месту: *всака* Пист. 4, *всакому* 4, *всаки* Винод. 67;

б) іошъ се ређе одбацуѥ: *сака* ова (haec omnia) Пист. 6. — А. Мажуранићъ кол. 3, 87 каже да се у Винодолу само тако говори.

в) найвише меня место са *с* као и у Срба: *сва* Пист. 9, 65, *све* 74, *сви* 1, Луц. 4, *свега* Пист. 1. 4, 6, 80, 98 итд.; *сваки* 26, 31, 67, 69 итд., *свакому* 23, Хект. 34, Луц. 81.

21. *в* не избацую Хрвати у речи *двигнути*, Пист. 24, 30, Хект. 40, 103, Луц. 85, 98. Али има и безъ *в*: *дизати* Хект. 85.

22 *в* претвараю Хрвати у *м* у речи *трисм-ен* Пист. 5 (sobrius) као што ѥ у староме Сло-

---

(*) Овако мислимъ да ово треба читати а не *уз гришанйу* као што ѥ штампано.

венскомъ **урѣ-в-ень** и **урѣ-м-ьнъ**, а у Срба *ц-м-илити* и *ц-в-илити* и *Іоси-м-ъ* место *Іоси-ф-ъ*.

23. На краю речи претварају Хрвати *м* у *н*: *осан* Пист. 9, *нан* 62, *в нѣн* 29. Више примера немамъ, у кньигама е дакле та промена врло редка, а у говору е са свимъ обична као што кажу В. С. Караџићъ ковч. 18 и А. Мажуранићъ кол. 3, 87. Ова се промена налази и у Срба: В. С. Караџићъ посл. XXXIII (1849) вели да се у Паштровићима тешко може чути *м* на краю него све *н*: *говорин, иден, водон, ножен, седан, осан* итд. место *говоримъ, идемъ водомъ, ножемъ, седамъ, осамъ*. Исто и у Словенаца често быва: *дан* место *дам* (Миклош. vergl. gramm. 1, 256).

Н, Л, Р.

24. Место *н* има у Хрвата *м* на краю речи: *праведам* Пист. 11, *учинѣм* 13, *принесем* 32 (када би принесем), *благословлѣм* 12, — место *праведан, учинѣн* итд. Овако и у Срба место *након* има *наком*. А и Чеси имаю у старимъ кньигама: naplněm, učiněm, křestěm место naplněn, učiněn, křestěn (Шафарикъ staroč. mluvn. 22; Hattala zvukosl. 94).

25. *н* е претворено у *л* у речи *молстир* Винод. 62, место *монастир*, као што е у Срба *зламенѣ*, *млого* место *знаменѣ*, *много*.

25. *н* изоставляю Хрвати у имену *Ядрія* и *Ядрий* Пист. 31, 41, 86 место *Андрія*, као што га и Срби изоставляю у имену *Якин* Ancona и *Коста* и *Костадинъ*, кое се налази и у староме Словенскомъ езику: **Костаньтинъ, Костатинъ** (Миклош. vergl. gramm. 1, 66).

26. Као што се *н* додае у *нѣга* (ejus) тако е додано и у речи *нер* (ер) Винод. 158 — Као што се у Срба у глаголу *иħи* сложеномъ съ предлогомъ *у*, и у глаголима изведенимъ одъ простога *ети* и сложенимъ съ предлогомъ *с*, умеħе *н*: *униħи, снимити, снимати*, тако се у Хр-

ватскомъ езику налази уметнуто *н* и у глаголу *ети* сложеномъ съ предлозима *од, из, с*: *сваку лозу ка у мени не носи плода о д н е т и ће* Пист. 98 (Іов. 15, 2); *други дан и з н е два дуката* 78 (Лук. 10, 35), *да би им се голине прибиле и да би се с н е л и* 54 (Іов 19, 31). Место овакога *однети* налази се у истомъ значеню и *отети* безъ *н*. И у садашнѣму вр. а по томъ и заповедно налази се съ *н* и безъ нѣга: *однемеш* Пист. 16, *одеми* Пист. 60, *ако ли око твое смуће тебе, и з н е м и га и одврзи од себе* Пист. 96 (Мат. 18, 9); *найпрво и з м и брвно из ока твоега, и пака ћеш позрити да и з м е ш сламу из ока брата твога* 73 (Лук. 6, 42), *изми* Хект. 32, Луц. 98.

27. *л* на краю речи или слога остае не претварајући се као у Срба у *о*: *весел* Луц. 63, *дил* Хект. 99, *дилник* Луц. 5, *зал* 9, *кастел* Пист. 93, *мисал* Луц. 24, *орал* 96, *пакал* Пист. 23, *пол* 77, *посал* Луц. 70, *Савал* Пист. 36, *сокол* Луц. 73, *сол* Пист. 109, *темпал* 18; — *дошал* 43, *нашал* 10, *донесал* 25, *разсул* 107, *рекал* 6, Хект. 34, *вазел* Пист. 31, *бил* 100, *чул* Хект. 54, Луц. 103, *раздрл* Пист. 74, *умрл* 8, *изгибал* 25, *видил* 9, *хотил* 24, *оживил* 34, *држал* 34, *избавил* 103, *говорил* 9, *напунил* 110, *родил* 67, *поставил* 64, Винод. 288, *створил* Пист. 87, *знал* 76, *дал* 5, *послал* 33, *изабрал* 98, *звал* 90, *благовал* 24, *ниговал* Луц. 83, *помиловал* Пист. 37. — Али се налази и претворено у *о* и то найвише после *и*: *дио* Луц. 62, *дионик* 7, *кастио* Пист. 78, *мао* Луц. 44; — *довео* Пист. 72, *сео* 64, *пропао* Луц. 105, *био* Пист. 46, 49, Луц. 71, *умио* Пист. 72, *чуо* Луц. 59, *остао* 14, *споменуо* Пист. 47, *потакнуо* Луц. 4, *болио* Пист. 52, *желио* 50, *трпио* Луц. 9, *хотио* Пист. 52, *видио* 73, *заповидио* 58, *показао* Луц. 43, *дао* Пист. 43, *вратио* 78, *говорио* 53, *прогонио* 77, *изгубио* 74, *здружио* 108, *оздравио* 83, *купио* 73, *любио* 70, *просио* 68, *простио* 58, *одпустио* 75, *славио* 68, *ослободио* 59, *оставио* 99, *створио* 57, Иваниш. ковч. 20,

приступио Пист. 99, *учио* 53, *ходио* 64, *ухранио* 101, *чинио* 77, Луц. 59.

28. Старо претваранѣ гласа ρ у ρь, по коемъ Срби и данасъ имаю *врећи* (одъ *врх : вршемъ)*, у Хрвата се налази у овимъ речима: *брићи* (брићи будете веселйа нѣгова седам дан) Пист. 81, (*) *врићи* (по ричи твоіой хоћу врићи мриже) 74, Луц. 6, 31 (**), *стрићи* (стрићи стражу) Винод. 131, *зачрипсти* Пист. 29. — Овако се у староме Словенскомъ езику претвара и л у лъ, као што се налази и у старимъ Србскимъ кньигама н. п. привлъшти (данасъ *привући)* у житію св. Симеуна 14, 24, кое є писао Стефанъ Првовенчаный. По томе Хрвати у Брибиру, као што каже А. Мажуранићъ кол. 3, 89, говоре *тлић, влић* место *тући, вући*, али у кньигама я тога нисамъ нашао, само знамъ да у Аркиву 2, 293 има *млисти* (мусти).

На овай начинъ место Србскога *р* имаю Хрвати *ри* и у овимъ речима: *цриква* Пист. 6, *ускрисити* 106, *чрипати* 29, Србски *црпати* (***).

(*) У II пређ. вр. *брзиху* Пист. 79.

(**) Истина, у Загребачкомъ изданю Луцићевихъ песама на овимъ местима не стои *врићи* него *врћи :*

Što je to, nego li k nebu dvić
Visoko, za doli niže me pako v à r ć. —
Ma kruno, toga cić ne htij se o d v à r ć i
Trojanski kraljević da t' budem u srići.

Али кадъ *врћ* стои у слику са *двић*, а *одврћи* са *у срићи*, не може быти сумнѣ да є Луцићъ написао *врић* и *одврићи*, а онако сликове да су му нагрдиле туђе руке.

(***) Дођи мени ти помози *црпат'* водицу. Нар. пес. 1, 400;

На водици дјевојка,
Црпа, љева водицу. 1, 400;

Вара се В. С. Караџићъ што узъ овай последный стихъ додао да бы правилніе было *црпе*. *Црпсти* стои према „*црпати*" као *лити* према „*љевати*". Обое є добро и свако има свое значенѣ.

29. *л* се не избацуе као у Срба него остае у речи *чловик* Пист. 6, Луц. 12. Ова е речь врло редка безъ *л*: *човик* Хект. 103, Луц. 103.

30. Што се у Винодолскимъ законима гдешто налази *л* непретворено у *у*: *Влкона*, *влчић* 34, 40, то су остатци само писаня старинскога.

Ђ, Ћ, НЬ, ЛЬ, Й.

31. У наставку *ий*, коимъ се речи изводе, претвара се и у Срба и у Хрвата самогласно *и* у сугласно *й*, те се онда одъ два *йй* едно изоставля. Али шта после у Срба быва, тога Хрвати немаю свега. После слова *в*, *с*, *ж*, *ч* речено *й* остае у Срба безъ и какве промене: *лозѣ* (=лоз-й-е), *класѣ* (=клас-й-е), *подножѣ* (=поднож-й-е), *обличѣ* (=облич-й-е). И у Хрвата е тако после истихъ слова: *лозѣ*, *класѣ*, *подножѣ*, *обличѣ* Пист. 98, 71, 79, 57. Али у Срба после слова *б*, *в*, *п*, *м* умеће се *л*, а поменуто *й* са словима коя предъ собомъ нађе *д*, *т*, *л*, *н* прелива се у *ђ*, *ћ*, *ль*, *нь*: *гроблѣ*, *здравлѣ*, *коплѣ*, *безумлѣ*, *грожђе*, *цвеће*, *веселѣ*, *каменѣ*, — у Хрвата пакъ и после овихъ свію слова остае само *й* безъ и какве промене, н. п.

а) у самоставнимъ речима среднѣга рода:

аа) после *б*, *в*, *п*, *м*: *здравѣ* Пист. 14, Винод. 202, Хект. 76, *поглавѣ* Пист. 4, *углѣвѣ* (vggliefye) 10, — *копѣ* Хект. 50, Луц. 106.

бб) после *д*, *т*: *гроздѣ* Пист. 19, — *прималитѣ* 88, Луц. 103, Иваниш. 22, *китѣ* (rami) Пист. 41, *бринутѣ* 12, *ганутѣ* 20, *добитѣ* 105, *вазетѣ* 41, *заклетѣ* 115, *споменутѣ* 101, *пропетѣ* 105, *расутѣ* 8, *пришастѣ* 4.

вв) после *л*, *н*, после коихъ слова гласови *йе* не могу се писати словомъ *ѣ*, ерь бы се онда *нѣ*, *лѣ* читало као *нье*, *лье*, за то у писаню овихъ гласова мора се одступити одъ нашега правописа: *веселйе* Пист. 112, *обилйе* 67, *пристолйе* 96, *улйа* (2-гій пад. ед.) 22, — *зламенйе* 18, *каменйе* 77, *бди-*

ние 16, Иванниш. ковч. 21, *биение* Винод. 140, *обећание* Пист. 68, Луц. 39, *исповидание* Пист. 85, *владание* 4, *говорение* 61, *прогоньение* (progognenye) 101, *згрешение* Винод. 73, *задржание* Пист. 86, *продужение* 99, *поздравльение* (pozdrafglienye) 41, *знание* 76, *йидение* 13, Винод. 82, *кршћение* (karschienye) Пист. 4, Винод. 55, *одкупльение* (odchupglienye) Пист. 1, *ловльение* (lofglienyu) 74, *мишльения* (miscglienya) 28, *плиньения* (plignenya) 100, *посиньение* (posignenye) 8, *спасение* 4, *творение* Винод. 391, *уфание* Пист. 72, *чиньение* (cignienye) 9.

б) у самоставнимъ речима женскога рода: *братя* Пист. 19 (тако у осталимъ падежима *братю* Пист. 25, *братио* 4, *братиом* 7, *братѣ* 23, *братии* 23).

в) у придевима, кои, будући да су само одређени у обичаю, добіяю у мушкомъ роду іошъ *и*: *дивѣ* Пист. 104, кое бы у мушкомъ роду было *дивйи* према *божйи* (Ђoxyi) Пист. 3 и према *чловичйи* (clouicyi) Пист. 98. — Тако и *третѣ* (tretye) Пист. 102, *третѣга* (tretyega) 12, *третѣму* (tretyemu) 9, и у 1-вомъ пад. муж. *третии* (tretyi) 13. Ова речь налази се у Хрвата и безъ наставка *ий*, изедначена съ придевима као што е н. п. *жутъ*: *третога* Пист. 45, 58, 63, *трету* 2, 10, 66, 78, *трето* 3, 47, Луц. 67. Овако е у Хрвата истый наставакъ одбаченъ и у придеву кои у Србскомъ езику по правилу гласи *вельи* а у староме Словенскомъ велии, и онъ е изедначенъ съ придевима као што е *белый*: *велога* Хект. 64, *велому* 60, *велой* 36. Овай се наставакъ іошъ у староме Словенскомъ езику починѣ одбацивати у самоставнимъ речима, као ждрѣбии и ждрѣбь, мравии и мравь.

32. Иста разлика подъ 31 између Србскога и Хрватскогъ езика быва и онда кадъ се у шестомъ падежу ед. у речи женскога рода кое се свршую на сугласно слово, *и* предъ падежнимъ наставкомъ *у* претвори у *й*: *любавю* Пист. 102, *крвю* 114,

плавю (navigio) 64, *якостю* 103, *милостю* 81, *помастю* 39, *радостю* 9, *свитлостю* 87, *смртю* 93, *тихостю* 11, *солйу* 109.

33. И у странимъ речима кое у Срба гласе *ђак* и *ђаво*, у Хрвата *и* после *д* претворивши се у *й* остає не преливаюћи се са *д* у *ђ*: *дяке* (dyache) Пист. 2, *дявлу* (dyaflu) 62.

34. У глаголу кои у Срба гласи *иhи* кадъ є сложенъ съ предлозима претвараю Хрвати као и Срби *и* у *й*, али по томъ не преливаю гласа *й* са словима коя за ньимъ иду (т, д) у друга (ћ, ђ): *изайти* Пист. 74, *пойти* (poiti?) Винод. 77, 134, *найти* Пист. 30, *найдоше* 5, *пойди* 58, *отайдосмо* Хект. 64, *изайдите* Луц. 52, *найдите* Луц. 52. — Али се налази и *изаhи* и *обнаhи* Луц. 48, *доhи* Иваниш. 21.

35. Где годъ Србско *ђ* постає на другій начинъ него што є казано подъ 31—34, онде Хрвати место нѣга имаю *й*, н. п.

а) у самоставнимъ речима съ наставкомъ *й* (j)

аа) мушкога рода: *вой* Пист. 28, Србски *вођъ*.

бб) женскога рода: *ря* Пист. 15, *госпоя* Луц. 5, *жая* Пист. 113, Хект. 58, Луц. 97, Србски *рђа*, *госпођа*, *жеђа*.

б) у придевима съ истимъ наставкомъ: *туй* Винод. 266, Хект. 48, Србски *туђъ*.

в) у придевима поређенимъ, кои се пореде наставкомъ *й* (j): *слайи* Пист. 93, Хект. 39, *млайи* Пист. 25, Хект. 37, *грйи* Пист. 48, Србски *слађи*, *млађи*, *грђи*.

г) у самоставнимъ речима са сложенимъ наставкомъ *янинъ*: *граянинъ* Пист. 39, Србски *грађанинъ*.

д) у другоме глаголскомъ придеву (part. praet. pass.) одъ глагола кои у неодређеномъ предъ наставкомъ *ти* имаю наставакъ *и*: *воен* Пист. 76, *роен* 8, *нареен* 7, *уреен* Винод. 301, *суен* Пист. 4, Винод. 475, *утерен* Пист. 23, *похуен* Хект. 85, Србски *вођенъ*,

рођенъ итд. — Тако и у самоставнимъ речима начиньенимъ одъ овихъ придева: *наревнйе* Пист. 98, *потвренйе* 1, *осувнйе* 67, *ховнйе* 9, Србски *потврђенѣ*, *осуђенѣ*, *хођенѣ*.

ђ) у другоме преѣашнѣмъ времену (imperf.) одъ глагола кои у неодређеномъ предъ наставкомъ *ти* имаю наставакъ *и* и ѣ (кое е у Хрвата по § 10 опетъ *и*): *вояху* Пист. 30, *хояше* 77, *обхояху* 71, *чуяху се* 9, — *сияше* 31, 42, 47, Србски *вођаху*, *хођаше*, *чуђаху се*, *сеђаше*.

е) у глаголима кои у неодређеномъ предъ наставкомъ *ти* имаю наставакъ *и*, пакъ пређу међу друге кои предъ *ти* имаю

α) *а*: *раяти*, Србски *рађати*.

β) *ева* (кое е у Срба по § 12 *ива*): *осуюћи* Пист. 31, *потврюе* Хект. 37, *равцијюе* Пист. 88, *осваюю* 14, *погрвевати*, Србски *осуђуюћи*, *потврђуе*, *расцеђуе*, *осваћую*, *погрђивати*.

ж) у заповедноме одъ *видити* (видѣти), *повидити* (повѣдѣти), *йисти*: *вий* (vide) Пист. 21, *виймо* (videamus) 5, *вийте* 83, Луц. 58, *повий* Луц. 58, *заповий* Пист. 92; — *пойийте* (poyiyte) 52, према Словенскомъ виждь, вѣждь, яждь.

и) према Словенскомъ рождьство има у Хрвата не само *ройство* Арк. 3, 144, него и *грайски* Пист. 22, Хект. 30, место *градски*.

і) у речима *толиков* Пист. 23, *онуе* Хект. 40, у коима *й* одговара Србскоме *ђ* у речима *такође* оиоуге Спом. 3, 25, тоуиге Аврамов. опис. св. горе 24 (*), а Словенскоме жд у сьжде, тъжде, таижде.

(*) У П. І. Шафарика památk. у хрисовульи Стефана Неманѣ два пута на стр. 5 стои тоуиге. И у Аврамов. опис. св. горе у истой хрисовульи на стр. 17 стои тако. Може быти да у оригиналу ние разговетно написано те се не може распознати е ли и или е и. Али да и на тимъ местима треба и, као што е у тоуи (Аврамов. опис. св. горе 49 више пута) о томе не могу

Али одъ куда у овимъ речима Србима *ђ*, Хрватима *й* и у Словенскомъ жд? За Словенско жде у къжде (къжьде) мисли се да е скраћено жьдеть одъ жьдати, тако да се къ-жде у значеню са свимъ слаже съ Латинскимъ qui-libet. Али ово значенѣ, коему у Срба прекрасно одговара *ко-год(и)*, не приликуе слогу жде ни у едной између поменутихъ речи осимъ къжде. Осимъ тога да е жде и у осталимъ речима постало одъ жьдеть, онда место жд не бы могло быти у Срба *ђ* а у Хрвата *й*, него бы было *жд* као што е н. п. у *вражда* (одъ *врагъ* съ наставкомъ *да* (ьда) као *прав-да*). Дакле у онимъ речима валя мислити да е жде, *ђе*, другчіе постало. У ньима Србскоме *ђ* а Хрватскомъ *й* треба *д* и *й* (*j*). Прво *(д)* у значеню кое башъ овде треба мислимъ да се показуе и у Грчкимъ речима *ὅδε, ὧδε, τοσόσδε, τηλικόσδε*, у Латинскимъ idem, ibidem, totidem. Друго (j) мислимъ да е наставакъ за поређенѣ (види напредъ § 35 в), кое е у овимъ речима употреблѣно да бы демонстративно значенѣ реченога *д* іошъ яче было као годъ што е и у Словенскомъ прѣжде (кое и Миклошићъ forml. 117 држи да е компаративъ) а Србски *пређе*, у коему и цело *ђ* (жд) држимъ да е исто кое е и у горньимъ речима, тако да *пре* стои према *пређе* исто онако као *тако* према *такође*.

36. Према Србскоме *ђ* кое постае по § 34 налази се у Хрвата *й* у заповедномъ кадъ се изостави наставак *и* : *пой* (vade) Пист. 8, 34, 86, Луц.

сумняти, како годъ што не сумнямъ да и у писму Кулина бана штампаномъ у П. I. Шафарика památk. стр. 2, у врсти 29 не треба гои, кое Шафарикъ и у lesekörn. 75 наводи као гоиь, него гои као што е штампано у Србскимъ споменицима и у Извѣст. втор. отд. Импер. Академіи Наукъ 1852, 1, 22. Речь *гой* у истомъ значеню има Палмотићъ у Кристіяди више пута н. п. на стр. 208, 211, 223, тако и М. Држићъ у О. Почића antolog. стр. 62, 10.

67, *поймо* (eamus) Пист. 5, *пойте* (Мат. 11, 4), Србски *пођ'*, *пођ'мо*, *пођ'те*.

37. И према Србскоме *ђ*, кое постае одъ *г* у странимъ речима, Хрвати имаю *й: анйел* Пист. 2, 3, 5, 6, итд., *арканйел* 110, *еванйелйе* 45, 84, *ванйелйе* 42, *ванйелиста* 7, *Ейипт* 7, *Ейипта* 21, *Єюпци* (yeyupçi) 3, *єюбачки* 59, *Фрийиу* (Friyiu, Phrygiam) 69, *калуєр* Хект. 52. — Врло е редко у овимъ речима *г: ангелу* Пист. 3, *ангелов* 6, *Египта* 3, 72.

38. *й* кое постае по § 35 врло се често изоставля у речи *меу* Пист. 1, 4, 9, 49, 66, 87, 91, 106, Луц. 3. — Али се налази и *й: мею* Винод. 125, 127, 164.

Што у Хекторевића има *жеђа* 54, *међу* 55, *невиђен* 83, и у Луцаћа *грађани* 106, *слађи* и *глађи* 85, може быти да су тако изменили они кои су прештампавали.

39. Место Србскога *шт*, кое постае одъ *ст* и *ск*, Хрвати имаю *шћ:*

а) место *шт* одъ *ст: кршћен* Пист. 75, *запушћен* 15, *очишћен* 27, *очишћеник* (eunuchus) 64, *одпушћайте* 40, *очишћую* 2, *одпушћенйе* 55.

б) место *шт* одъ *ск: ишће* Пист. 13, Иваниш. 20, *ишћу* Пист. 15, 37, Луц. 7, 28, *ишћући* Пист. 9, 74, одъ *искати; одтишћен* Луц. 31 одъ *тис(к)нути*. — Тако у речима: *шћедит* Луц. 64 (Србски *штедети*, Словенски штадѣти одъ скад), — *шћенци* Пист. 19 (Србски *штенци*, Санскритски shvan, Санскритско sh (или ś) постае одъ *к* (Bopp, vergl. gramm. 1, § 21 a), и у овой нашой речи одговара му *ск* као у *скоро*, кое Миклошићъ radic. доводи одъ Санскритскога *shr*), — *шћит* Пист. 83 (Србски *штит*, Литавски skytas, Латински scutum, Готски skildus), *шћитак* Хект. 50, *зашћитити* Луц. 32, *зашћиђен* Пист. 14, — *ташћ* Пист. 67, 78, 77 (Србски *ташт*, Санскритски tuččh, где е čh „entartung der lautgruppe *sk*", Bopp, vergl. gramm. 1, § 14, а прво č стои

само другоме за любавь безъ и какве вредности за етимологію (*) и отуда изведено *шћета* Луц. 52 (Србски *штета* место *таштета* као *штица* место *даштица*). — Тако и у наставку *штина*, кои е сложенъ одъ *ск* (н. п. господ-ск-о) и *ина* (н. п. белина): *братшћина* Винод. 124, *лупешћина* (lupexchina) Пист. 28, *злоћудшћина* 65, *питомшћина* 5, *даровшћина* 98, *неплодшћина* 115. — Тако у наставку *иште*, у коемъ опетъ стои *шт* место *шч* одъ *ск* (Словаци имаю ohnisko): *годишће* Пист 4, 27, 91, Луц. VI, *сидалишће* Пист. 99, *пристанишћу* Винод. 117, *посветилишће* Пист. 9, 19, 58.

Место *шт* имаю Хрвати *шћ* и у овимъ речима, у коима іошъ не знамъ како су постали ти гласови: *іошће* Пист. 49, Винод. 65 (ошће), Хект. 40, *пришћ* В. С. Карацићъ у ковч. 17, *вишћ* Хект. 7, *плашћ* Пист. 44, Србски *іоште, пришт, вешт, плашт*. За *вештъ* мислимъ да се не може доводити управо одъ вѣти-, еръ бы онда у Срба место *шт* а у Хрвата место *шћ* было *ћ*. Тако ни за *плаштъ* не могу пристати да долази одъ *платна*, еръ се не подудара не само са Србскимъ и Хрватскимъ езикомъ, него ни съ Польскимъ ни съ Чешкимъ, у коима се *шт* кое долази управо одъ *т* заменюе другимъ гласовима а не овимъ кое имаю у plaszcz и plašť. Ова речь пре може быти да долази одъ плъсть, Србски *пуст* (coactile), и онда бы у ньой Србско *шт* а Хрватско *шћ* было са свимъ у реду по а).

Према речи *баштина*, за кою П. І. Шафарикъ lesekörn. 117 вели да е одъ Бугара дошла Србима не промениввши Бугарскога *шт* у Србско *ћ*, имаю Хрвати *башћина* Пист. 16, 24, 27, 88, дакле ни у ньихъ није чисто Хрватска (ако е доиста Бугарска), али Шафарикъ на истомъ месту каже да у

(*) По Литавскоме tuszczas, где cz постае одъ t, могло бы *шт* у нашему *таштъ* стаяти место *ст*, али е и оно *т* могло постати одъ *к*.

њихъ има и *баћина*. — Тако и *штапъ*, старинско *стапъ*, у Хрвата гласи *шћап*.

40. Као што се у Срба гдешто говори *пуштити* место *пустити*, тако и Хрвати чисто *ст* умекшавају у *шћ*, али врло редко, н. п. *светошћи* (sfetoschi) Пист. 82, *притилошћи* (pritiloschi) 80, *припрошћи* Винод. 14, *навлашћним* 356. — Овако се и чисто *ск* налази умекшано у *шћ*: *кметшћега* Винод. 84.

41. *шт*, кое постае одъ *чт*, остае тако и у Хрвата: *ништар* Пист. 4, Винод. 85, *штуе* Хект. 40, *поштено* 40. У овимъ се речима доста често налази написано *ч* место *ш*: *ничтар* (nictar) Пист. 22, *почтован* (poctouan) 26, *чтиш* (ctisc) 64, *чтоват'* Хект. 52. — Али се и ово *шт* често налази умекшано у *шћ* у речи *што* сложеној са *ни*, у коіой онда место *о* стои *е*: *нишће* Пист. 49, Винод. 69, Луц. 28, и отуда изведено *нишћета* Пист. 16.

42. Место *шћ* по § 39 налази се и само *ћ* у речи *ћап* Пист. 34.

Противъ онога што е казано подъ 39 налази се *шт* место *шћ*: *праштаюћ* Хект. 40, *заштитат* Луц., кое може быти да су и штампарске погрешке, или е узето по староме писаню као и *горушта* Луц. 5.

43. Према (§ 35, и) налази се и *ћ* место *т*: *кмећскому* Винод. 168 (где е наштампано kmetćskomu) место *кметскому*.

44. Као што се у Хрвата умекшава *шт* тако се умекшава и *жд*, кое и у осталоме иде подъ една правила съ онимъ. По томе према *шћ* одъ *шт* требало бы одъ *жд* да буде *жђ*, али гласа *ђ* Хрвати не имаюћи него га заменююћи гласомъ *й*, имаю и овде *жй* место *жђ*. Речи са *жд* нема много, а ову промену нашао самъ само у овима: *можяни* Пист. 60 (Србски *мождани*, где *жд* стои место *зж* одъ *зг* (мо-зг-а) као што стои *шт* место *сч* одъ *ск* у *иштемъ), дажйи* (imbres) Пист. 58, Хект. 39, *дажя* (imbris) Пист. 22, 67, и отуда изведено

дажйити (pluere) Пист. 41, 110, 112, *дажйило* 67, *дажйи* 16, — *йижю* Хект. 5 2 (одъ *вздити*). На краю речи ово се *й* после *ж* изоставля: *даж* Пист. 18.

45. Место самога *ж* нашао самь еданъ путъ *й*: *слую* Пист. 26 (Лук. 15, 29) место *служу=служим*. Шафарикъ lesekörn. 66 пише да се налази и *мов* место *може* у Иванишевића, и *бов* место *боже* у Бандулића.

Место самога *ч* нашао самь еданъ путъ *шћ*: *шћи* Арк. 2, 292, место *чи* (cujus).

46. *й* стои место *л* у *Пашкой* (Paschalis) Хект. 34, *мойстир* Арк. 2, 84, место *молстир* (§ 25), као у Срба *стойный* место *столный*.

47. Да се у Хрвата іошъ кои гласови заменюю гласомъ *й*, н. п. *коиуя*, то изъ кньига потврдити не могу.

48. *й* е дометнуто у имену *Ядрія* као што е и у Срба н. п. ў речи *ютро*, а одбачено е у имену *Осипъ*. Тако имаю *й* и предъ *и* у падежима личне заменице трећега лица: *йим* (yim), *йих* (yih) Пист. 34.

Д, Т, Ц.

49. *т* меня се у *д* а по томъ и *к* предъ ньимъ у *г* у речи: *гдо* Винод. 92, 314, *нигдо* 99, 401, *нигдоре* 445. Али е много обичніе онако као што е у Срба: *тко* Пист. 79, Луц. 27. — Место Србскога *д* имаю Хрвати *т* у речи *лабут* Луц. 35, 84, *лебут* 33, Иваниш. 22. — У Винодолскомъ закону налази се по старинскомъ писаню и *от* 168, место *од* 134.

50. Као што Срби у речи *стакло* говоре и *ц* место *ст*: *цакло*, тако у Хрвата има и *цабло* Пист. 56, место *стабло* Пист. 11, 96.

Г, К, Х.

51. У Винодолскимъ законима често е изостављено *х* у речи *хотити*: *отил* 196 место *хотил* 195. У Пистулама безъ *х* има *суост* 56.

52. Ови се гласови меняю предъ *и* (старо и и ы) не само у самоставнихъ речи као што є и у Срба, него и у придева, као што є и у Срба негда было: *многи* Пист. 2, 9, *дузи* Луц. 15, *яци* Луц. 38, *танци* Луц. 15, тако и *ници* (Іов. 7, 25) Пист. 33; тако се налази у 6-томъ пад. ед. и у 2-гомъ пад. мн.: *гласом велицим* Пист. 30, *убозих* Пист. 13, *многих* Пист. 7, 8, Хект. 88; *других* Луц. 43, 109, *овацих свацих*, 67, *дразими*, где *и* може быти да стои место ѣ према велицѣмь, адамовѣхъ (pl. gen.), исказовѣми, кое се налази у позніимъ Словенскимъ кньигама (Миклош. formenl. § 88). Али є обичніє безъ ове промене: великим Пист. 30, крипки Пист. 16.

Ш.

53. Место Србскога ч предъ наставкомъ *ки* имаю Хрвати *ш*: *гршки* Пист. 51, 54, *разбойнишку* 76 (*), *Кршкога*, *Гробнишкога* Арк. 2, 311. Овако имаю и Словенци. Ово *ш* управо стои место *чс*, и подудара се са Чешкимъ *с* место *жс* и *шс*: boský (као што се говори), český (као што се и говори и пише) место božský, čeśský.

ПОСТАНАКЪ РЕЧИ.

24. Речь *што* (чьто) у Хрвата нема наставка *то*, по томе узъ предлоге остає само *ч*: *за ч* Пист. 3, 8, 28, 33, Винод. 191, Хект. 59, 85, Луц. 4, 80, Иваниш. ковч. 21; — *на ч* Пист. 43; — *у ч* Луц. 102; — исто тако и сложено са *ни*: *нич* Хект. 52, Луц. 52, 73. А кадъ є безъ предлога добія *а* (као што є *та* или предлогъ *са* место *съ*): *ча* Пист. 2, 79, Хект. 30, 38, Луц. 27, 54, 87, 98, 103. — Сложено са *ни* кадъ му се іошъ дода *ре* (= же) или само *р* безъ *е*, задржава наставакъ, у коему место

(*) Истина ово є Латинскимъ словима у Пистулама писано garschi, razboynischu, али мислимъ да не треба читати -ск- него -шк-, као и muschoga Пист. 57.

о често стои *а* (*): *ништаре* Пист. 13, 16, 79, *ништар* 4, 6, 22, 33, 41, 74, Винод. 85, Хект. 29, 59, 60, *ништоре* Луц. 3, *ништор* 44, 80, 106. Овако сложено али безъ *ре* меня наставакъ по § 41: *нишће* Пист. 49, Винод. 69, 114, 195, 282, 434, Луц. 28, 43, 97. У Винод. 66 има и *ниће*, кое може быти само да е рђаво прочитано. — Чисто *што* доста е редко: *што* Хект. 58, 86, 105, Луц. 106, *за што* (za cto) Пист. 12, Хект. 47, 53, 59, 60, Луц. 64.

55. Придеве упоређене наставкомъ *ши*, као што е у Срба *лепши*, имаю Хрвати и ове: *больша* (**) Пист. 84, *векши* 20, 29, 37, 53, 78, *векшу* 97, *найвекша* 79, — *наймањшему*, *наймањши* 17, *найманше* Винод. 294, — *старшега* Пист. 25, — *млайши* (млађи) Хект. 36, али имаю и онако како е у Срба: *веће* Хект. 59, *найвећи* Луц. 13, *манѣ* Пист. 12, *найманю* Винод. 351, *наймањи* Хект. 37, 99, *мањи*, *манѣ* Луц. 11, 21, *старийи* Хект. 37. — Съ наставкомъ *й*, као што е у Срба *дубльи*, има у Хрвата и *липлѣ* Хект. 66, *найлиплѣ* 56, *найлиплю* 33; али е обичніе као у Срба: *найлипше* Хект. 39, *липша* Луц. 29, *найлипша* 20.

56. У броева редныхъ сложеныхъ редъ се не показуе другимъ броемъ као у Срба (н. п. *дванаестый*) него првимъ а другій остае показуюћи само колико: *пети на десте дан* Пист. 41, *годишће пето на десте* 4, *у недилю пету на десте* — *четврту на десте* — *трету на десте* 78, *пророчаство седмо на десте* — *друго на десте* 60, 61, *до четвртога на десте дне* 52. Кадъ е првый брой *еданъ* налази се место *први* просто *еданъ* и онда се редъ показуе другимъ броемъ: *у недилю едину на десту* Пист. 77. Ово имаю и Србски стари кньижевници.

(*) *а* стои и у Срба: *ништа*, *шта*, за кое мислимъ да е додано пошто е *о* одбачено као н. п. у *доброга*.

(**) У кньизи е наштампано boglsa.

57. Глаголи кои у неодређеноме предъ *ти* немаю уметка него имъ є безъ нѣга завршетакъ *и*, кадъ пређу међу глаголе съ уметкомъ *а* не добияю предъ овай уметакъ *й*, као што быва у Срба: *заклинати* Пист. 43, *проклина* Пист. 76. Тако и одъ *споменути*: *споминати* Пист. 45, *споминаху* Винод. 18, али опетъ има *пропиняти* Пист. 6, *починяше* Пист. 83, *проклиня* Луц. 66, као што Срби и оно прво имаю у старимъ кньигама.

ПАДЕЖИ.

Првый падежъ.

58. 1-вый пад. мн. има у Хрвата доста често са старимъ наставкомъ *е* (као што є было и у Срба, н. п. граждане, Душан. зак. 109):

а) одъ речи мушкога рода на *ин*: *Галилеяне* Пист. 69, *граяне* 39, 98, *дворане* 52, 53, Луц. 53, *Еламиһане* Пист. 69, *Жидове* 12, 32, 61, *Исраелиһане*, 12, *Калдеяне* 61, *Кандияне* 69, *Мадияне* 69, *Партияне* 69, *Римляне* 69, 112.

б) іошъ одъ ове четири речи мушкога рода са *ов* предъ наставкомъ: *валове* Пист. 11, 92, *орлове* 85, *попове* 20, 30, 46, 81, Винод. 36, *синове* Пист. врло често.

в) одъ речи *кһи*: *кһере* Пист. 8, 70, као што є у Срба одъ *мати*: *матере*. — Овакій є 1-вый пад. мн. и *четире* за мушкій родъ: *четире старци падоше* Пист. 97, *да су четире мисеци* 30; али онъ долази и место осталихъ падежа: *до годишһ осамдесет и четире* Пист. 8. — Єданъ путъ самъ нашао и *голине* Пист. 54 (да би йим се *голине* прибиле).

59. У речи женск. рода на *а* налази се и наставакъ *и* место *е* у 1-вомъ пад. мн.: *ближики* Винод. 207, 212. — Тако и у придева: *ближики будите прости* Винод. 212.

Другій падежъ.

60. 2-гій пад. ед. у речи женскога рода на *а* налази се и съ наставкомъ *и* место *е* у Винодолскимъ законима: *вражби* 410, *жени* 139, *сили* 105, 361, *татби* 235, 108. Али е и у Винод. законима обичніе са *е*: *главе* 175, *жене* 145, *опћине* 133, *тадбе* 110, 241.

61. У речи среднѣга рода кое у 1-вомъ пад. ед. одбацую крайнѣ *н*, налази се за 2-гій пад ед. и старый наставакъ *е* место *а*: *племене* Винод. 191.

62. 2-гій пад. мн. у речи мушкога рода, женскога на *а* и среднѣга нема наставка:

а) мушк. рода: *дан* Пист. 9, Хект. 101, Луц. 43, *дед* Винод. 19, *дукат* Пист. 26, *кмет* Винод. 134, 204, *криж* Пист. 68, *лав* Луц. 98, *лакат* Пист. 64, *лонац* 112, *отац* 1, Винод. 19, Луц. 74, *пинез* Пист. 45, *писац* 75, *поп* Винод. 65, *приятель* Хект. 83, *неприятель* Пист. 97, *слипац* 28, *старац* 96. — Тако и онда кадъ предъ наставкомъ коега нема долази *ов*, кое Хрвати имаю у више речи него Срби: *анйелов* Пист. 43, *апостолов* 49, *боков* 3, *валов* (fluctuum) 1, *виленигов* 110, *витезов* Луц. 33, *витров* Пист. 6, *волов* 73, *врхов* 2, *вуков* Луц. 69, *градов* Пист. 13, *гребов* 6, *грихов* 5, Хект. 19, *гришников* Пист. 100, *груменов* 55, *дажйев* 115, *даров* Хект. 34, *диявлов* Пист. 88, *доктуров* 9, *дракунов* 110, *дукатов* Арк. 1, 204, *духов* Пист. 19, *Жудиев* 12, *законов* 28, *язиков* 94, *козлићев* 17, *кралѣв* 4, 7, *крухов* 16, *кусов* 75, *меяшев* 94, *наямников* 25, *народов* 8, *пастиров* 98, *плугов* 73, *поротников* Винод. 372, *попов* Арк. 2, 88, *потоков* Пист. 81, *пророков* 63, *пуков* 96, *путов* 18, 59, 94, Арк. 1, 208, *разбойников* Пист. 18, *разумников* Луц. 68, *свидоков* Пист. 47, *синов* 8, *сребрняков* 42, *судов* 10, *талентов* 26, *тежаков* 99, *уздахов* Луц. 16, *ученико*в Пист. 13, 22 (итд), *учителѣв* 98, *фаризеов* 2, *хльибов* 32, *чловиков* (од двию —) 36.

б) женск. рода: *галий* Луц. 105, *гор* Пист. 2, *госпой* Луц 15, 25, *жен* Пист. 97, Луц. 89, *живин* Пист 96, *звизд* 100, *земаль* 33, Винод. 152, *змий* Пист. 76, 110, *игар* Луц. 38, *књиг* Пист. 20, *мрв* 23, *ног* 6, *овац* 70, *птиц* 110, *ран* 23, *риб* 32, *рибиц* 75, *рик* 12, *рук* 91, *рос* 25, *свит* 44, *свић* 87, *слуг* 59, Винод. 188, Луц. 109, *смокав* Пист. 115, *сукањ* 71, *тисућ* 96, *усан* 3, *хиж* 87, *црикав* 12.

в) средн. рода: *врат* Пист. 62, *говед* Винод. 83, *годишћ* Пист. 8, Луц. VI, *дел* Винод. 376, *дрв* Пист. 58, *яй* 114, *лит* 78, *мист* 87, *пер* Луц. 21, *рамен* Луц. 75, *сидалишћ* (sidalisch) Пист. 99, *срдац* 4, *стабал* 41, *сат* (одъ *сто*) 77, *уст* 4. — И у речи среднѣга рода налази се поменуто *ов*: *колинов* Пист. 96, 97, 99, *сименов* 11, *стадов* 23, *удов* 94 (ви есте тило Исукрстово и *уда* од *удов*). У старомe Словенскомъ езику налази се *ов* у овакихъ речи у 3-ћемъ пад. ед., али редко: ꙁлатови, лицеви, морюви (Миклошића vergl. gramm. 3, § 27, 29).

Луцићъ и Хекторевићъ имаю и *а* али доста редко: Луцићъ: *дана* 82, *дара* 68, *дарова* 67, *дворова* 67, *дитића* 97, *паса* 57, *уздаха* 22, *бесида* 69, *дика* 12, 101, *дворкиня* 67, *Дубровкиня* 67, *жена* 25, *звизда* 91, 103, *злоба* 61, *игара* 56, *кућа* 30, *туга*, *небеса* 103, *чудеса* 103; Хекторевићъ: *дана* 85, 84, *рибца* 33. Многе одъ овихъ речи стое тако слика ради. Гдекое имаю и *х* на краю, кое мислимъ да е само новый начинъ писаня по коему су књиге ове прештампане. У Пистулама, само самъ на едномъ месту опазио овай падежъ съ *а*: *присника* (azymorum) 45.

63. Између речи мушкога рода коима се (као и речима женскога рода на сугласно) основа, т. е. оно на што се наставци за падеже додаю, одъ старине свршивала на *и* (као што су господь, гость, поуть, урьвь) неке су у Хрвата као и у Срба сачувале у 2-гомъ пад. мн. завршетакъ *и*,

кои припада таковимъ речима: *люди* Пист. 22, 31, 66, Винод. 27, 134. Али како су се речи овога реда іошъ у староме Словенскомъ езику почеле мешати съ другимъ речима мушкога рода узимаюћи ньихове завршетке место своихъ или ньима дајући своє (н. п. у 2-гомъ пад. єд.: господа и господи, у 2-гомъ пад. мн.: ногътъ и ногътии, у 1-вомъ пад. мн.: оучителиѥ, витѧзиѥ, мѫжиѥ, пастыриѥ, цѣсариѥ и оучители, витѧзи, мѫжи, пастыри, цѣсари, у 2-гомъ пад. мн.: мѫжии и мѫжь, в. Миклошића vergl. gramm. 3, 20—21, 47—48), ласно се може мислити да є ово мешанѣ у позніємъ езику Хрватскомъ іошъ веће. Тако се у нѣму налази одъ овихъ речи 2-гій пад. мн. са *и*: *витези* Пист. 54, 91, *дари* 90, *дворани* Луц. 96 (у слику), *диди* 74 (у слику), *динари* Хект. 53, *елементи* Пист. 8, *жильи* Луц. 57, *зуби* Пист. 10, 83, 103, *кмети* Винод. 456, *кнези* 7, 466, *крижи* Пист. 68, *лави* Луц. 69 (у слику), *мартолоси* 54, *мири* 106, *мисеци* Пист. 27, 52 67, *мужи* 48, 80, 86, 89, 97, Винод. 5, *научительи* Пист. 98, *орлови* Луц. 90 (у слику), *пастири* Пист. 5, *погани* Луц. 104 (у слику), *попи* Винод. 76, 85, *неприятельи* Пист. 58, *реди* Винод. 132, *солдини* 56, *стари* Пист. 76 (сто *стари* пшенице, Лук. 16, 7), *товариши* 83, *фаризеи* 89, *цари* 110. — У Винодолскимъ законима има неколико пута овакій 2-гій пад. и одъ речи коє се свршую на *к* не променивши *к* на *ц*: *поротники* 427, *сведоки* 141, 186, 269, 478, *служабники* 168, 196; и Луцићъ има у слику променивши *к* на *ц*: *вуци* 47.

Између речи среднѣга рода налази се *и* у онихъ коє се свршую на *йе* (иѥ): *владанйи* Пист. 61, *очитованйи* 13, *копйи* Луц. 73, коє є последнѣ штампано са *х* на краю. Са свимъ є редко у другихъ: *усти* Хект. 90, 99, Луц. 107 (у слику).

Ово є *и* прешло и на речи женскога рода коє се свршую на *а*, као што є и у Срба у гдекоимъ речима: *застави* Пист. 43, *ури* (horarum) 35,

тисуќи 26, 31, *похлепи* 66, *пени* Винод 451, *музи* Луц. 94 (у слику).

В. С. Караџићъ у ковч. 18 и А. Мажуранићъ у кол. 3, 90, кажу да овакій 2-гій пад. са *и* има іошъ и *х* на краю: *путих*, *голубих*, *прстених*, — *бравих*, *кметих*, *попих*, *тежацих*, *сведоцих*. У старинама Хрватскимъ штампанимъ у Аркиву 2, налази се и *празих* 292, *солдиних* 288, 291, 287, *татих* 290, *цекиних* 293. Али у Пистулама нашао самь само *мешших* 85, *благослових* 93. Што у Луцића има *зубих* 72, *коньих* 74, *Србльих* 82, може быти да є додано само по новомъ правопису. Између речи среднѣга рода овако има *прибивалишћих* Пист. 11, а између речи женскога рода коє се свршую на сугласно слово: *заповидих* Пист. 102. Међу ове последнѣ речи иде и *десет*, тако се и одъ нѣ у другомъ пад. мн. налази *десетих* Пист. 77 (меу котаре *десетих* градов). Овай падежъ са *их* ние управо 2-гій, него 7-мый (сказат.) у некихъ речи правый а у некихъ прекроєнъ према другима, па се употреблява место 2-гога. Тако є *четирех* старый 7-мый падежъ, па се налази место 2-гога: *од четирех витров* Пист 6, *по сриду пристолйа и четирех живин* 98, *прилика образа четирех живин* 98, *више оних четирех* 98, а одъ *четирех* налази се прекроєно *четирих*: *около пристолйа и старац и четирих живин* Пист. 96. Тако є и одъ 7-мога падежа *трех* прекроєно *трих*, коє се налази место правога 2-гога падежа *трии*: *од трих либриц* Арк. 2, 82. Место овакога 2-гогъ падежа одъ *три* и *четири* налази се и *трию*, *четирию* (као и у Срба) прекроєно према 2-гомъ падежу двоине (dual): *койи од ових трию* Пист. 38, *в устих двию или трию свидоков* 27, *од четирию* (*) *витар* 85.

(*) У кньизи стои cetiruyu.

Трећій падежъ.

64. 3-ћій пад. мн. у речи самоставнихъ после наставка *м* нема *а* као у Срба, у коихъ мислимъ да е *а* додано као у *доброга*, а предъ наставкомъ нема *и* као у Срба, у коихъ мислимъ да е завршетакъ овога падежа дотеранъ према заменици трећега лица *имъ, ньима*, него

а) *о* или *е*, према гласу кои е предъ ньимъ, у речи мушк. и сред. рода, кое гдешто имаю и Срби: *владавцем* Пист. 82, *дитиђем* 58, *добитком* 110, *жидовом* 6, *жудиемъ* 20, *идолом* 76, *язиком* 61, *лавом* 100, *мударцем* 22, *мужем* 61, Луц. 107, *народом* Пист. 13, *писцем* 104, *пришлацем* 88, *псом* 19, *пуком* 47, *слободником* 83, *тежаком* 24, *учеником* 11, *фаризеом* 70, 79. — Тако и са *ов* предъ наставкомъ: *воловом* Луц. 109, *синовом* Пист. 19, 72, 112. — Средн. рода: *вратом* Пист. 35, *дилом* 39, *житом* 110, *колином* 64, *сименом* 78, *стаблом* 96, *устом* 54, Хект. 69. — У Хекторевића има по Србскомъ са *и*: *приятельим* 84.

б) *а* у речи женскога рода на *а*: *ближикам* Винод. 205, *горам* Пист. 50, *дивицам* 103, *жателицам* 11, *молитвам* 111, *ногам* 79, *овцам* 19, *поглавицам* 91.

в) *е* у речи женскога рода кое се свршую на сугласно слово: *костем* Пист. 6, *ричем* 67, Хект. 69, *стварем* Пист. 94. — Одъ речи мушкога рода кое съ овимъ женскимъ иду у еданъ редъ, само *люди* налазіо самь у овомъ падежу са *ем*: *людем* Пист. 2, 5, 29, 82, 96, 101, 110, Хект. 29, Луц. 43. — Броеви *десет*, *седам*, *четири*, кои одъ старине иду у овай редъ, имаю већъ поремећенъ овай падежъ са *им* место *ем*: *десетим дивицам* Пист. 103, *седмим цриквам* 96, *четирим поглавицам* 91, *четирим анђелом* 96.

Четвртый падежъ.

65. 4-тый пад. мн. за речи мушк. рода као што е *гост* (в. напредъ § 63) има гдешто и у Србскомъ езику старый наставакъ *и*: *гости*. Тако е и у Хрвата, само што се у ньихъ налази и у другихъ речи: *гости* Хект. 33, *дни* Пист. 2, 3, 18, 24, 27, 64, 69, 70, 75, 85, Хект. 59, Луц. 16, 93, 102, 108, *люди* Пист. 7, *кмети* Арк. 2, 308, *пси* Арк. 2, 295. Осимъ овихъ речи іошъ се са *и* налази: *воли* А. Мажураниħъ у Колу 3, 90, *листи* Арк. 2, 312, *поткови* Луц 108 (у слику), *прази* Арк. 2, 292, *овни* Арк. 2, 292. На ове речи мислимъ да е *и* прешло одъ онихъ горньихъ. Што у Винодолскимъ законима има *свидоки* 421, ту мислимъ да е старо ы замеñено гласомъ *и*. Овако се *и* налази и у придевима: *тко ħе видити дни д о б р и* Пист. 75, *службенике И с у к р с т о в и 4*, *сведоки в е р о в а н и* Винод. 262. Тако се и одъ речи женскога рода кое се свршую на *а* налази: *руки* Винод. 81, *бесиди* Арк. 2, 286, а Хекторевиħъ има за средньій родъ *усти* 61. — У свима е овакимъ речима обичніе као што е и у Срба: *госте* и *путнике* Пист. 9, *дане* 3, *попове* и *дияке* 2, *синове* 107, *добре конѣ* Хект. 47, *сведоке* Винод. 288, *поротнике* 435, *добре мужe* Арк. 2, 308, *крижe старe* Арк. 2, 311.

66. *десет* има у 4-томъ пад. ед. на краю *е* као и у Словенскомъ кадъ стои после предлога *на* у броевима сложенимъ изгубивши *е* испредъ *т*: *еданадесте* Пист. 68, *дванадесте* 9, 13, 22, 32, *четрнадесте* 12. Тако и *четире*: *учинише ч е т и р е диле* Пист. 54, *четрдесет и ч е т и р е тисуħи* 7.

67. Старый четвртый падежъ заменице трећега лице *е* (ѥ) врло е редакъ и у Хрвата: *нѣ* Пист 87, *за не* Винод. 85, *на нѣ* Хект. 61, Луц. 15. Место нѣга обичніи е падежъ 2-гій *их*: *за ньих* Пист. 40, *йих* Луц. 69, 92.

68. Као што Срби одъ речи мушкога рода кое значе живо што место четвртога падежа имаю другій у еднини, тако Хрвати доста често имаю и у множини: *он ест дал становито н и ц и х а п о с т о л о в, н и ц и х п р о р о к о в, а д р у з и х е в а н й е л и с т, а и н и х п а с т и р о в и у ч и т е л ѣ в* Пист. 98, *Каконо с и н о в п р и д р а з и х вас свишћу* 98, *зовем т е ж а ц и х* Мажуранићъ кол. 3, 90. — Особито су овако у обичаю придеви: *г л у с и х е чинио слишати и н и м и х говорити* Пист. 71, *ки ће прити и с п а с е н и х учинити нас* 3, *карайте п л а с и х, прийимльите н е м о ћ н и х* 21, *ки е поставлѣн од бога судити ж и в и х и м р т в и х* 62, *скупише с в и х ких найдоше: д о б р и х и з а л и х* 83, *свих у б о з и х и н е в о л ь н и х, х р о м и х и с л и п и х, с у х и х и к л я с т и х уведи овде* 74, *поче изгонити с в и х о н и х ки продавалу и куповаху* 18. — Узъ предлоге редакъ е другій падежъ место 4-тога: *едном е умрл за грихе наше: праведен за н е п р а в е д е н и х* Пист. 64, *пред н и е д н и х д р у г и х с у д а ц* Арк. 2, 291.

Петый падежъ.

69. Осимъ онихъ речи у коима се и у Срба сачувао наставакъ *у*, има у Хрвата и у речи *син: сину* Пист. 5, 6, 9, 14, 24, 26, 82, 106. Али се налази и *е: сине* Пист. 33.

70. Како е овай падежъ у множини еднакъ съ 1-вимъ, имаю и у нѣму наставакъ *е* оне речи кое га имаю у 1-вомъ: *мужи ж и д о в е!* Пист. 70, *мужи И з р а е л и т а н е* 63.

Шестый падежъ

71. 6-тый пад. ед. речи женскога рода кое се свршую на *а* налази се у Винодолскимъ законима са *у* место *ом: волю* 135, *своюдобру волю* 65, 248; *жену* 401, *ниедну пену* 162, *роту* 94, 417, *ону роту* 370; у Пист. 16 има *не хтий т р у б л ю трубити*

прид тобом (Мат. 6, 2), — али то може быти да е 4-тый пад. а не 6-тый. Тако у Винодолскимъ законима има и одъ заменице *она: ш ню* 360, 361, и одъ *се: мею собу* 125. Одъ *мати* налази се овай падежъ са *ю: матерю* Пист. 9. У речи женскога рода на сугласно налази се *м* место *у: частим* Хект. 99, 104, *харностим* 104, *паметим* 83, *крепостим* 83, *милостим* 89, *уредностим* 89. У старинама штампанимъ у Аркиву 2, у коима ние чистый езикъ Хрватскій, налази се у речима као што су последнѣ *ом*, и онда е *и* претворивши се у *й* прeливено са *т* у *ћ* (противъ §32): *часћом* 80, 86, 87.

Врло е редко у овомъ падежу у Хрвата само *и*: *смрти* Луц. 84 у слику.

72. У множини у овомъ падежу одъ речи мушкога и среднѣга рода место Србскога *има* Хрвати имаю старый наставакъ *и* (ы) кои се гдешто и у Срба іошъ налази: *бози* Луц. 31, *вуци* 109, *дилници* Пист. 4, *види* Луц. 30, *знанци* Пист. 9, *зуби* 80, *язици* 68, 69, *коньи* 21, *кмети* Винод. 164, *краљи* Пист. 86, *ловници* Луц. 73, 83, *лонци* Пист. 41, *мачи* 43, *мужи* Луц. 28, *народи* Пист. 86, *начини* 6, *пути* 20, *родитељи* 9, *сведоци* Винод. 198, *сини* Пист. 27, 31, 86, 109, *тежаци* 12, *ученици* 31; — средн. рода: *коли* Пист. 27, *врати* 27, *дили* Луц. 35, *копйи* 106, *усти* Пист. 1, 85, *пожелинйи* 114.

73. Речи женскога рода на *а* имаю у овомъ падежу старо *ми* съ уметкомъ *а* предъ ньимъ место садашнѣга Србскога *ама*: *заушнацами* Пист. 47, *метлами* 19, *модрицами* 66, *молитвами* 8, *поглавицами* 4, *палицами* 43, *ранами* 77, *руками* 37, *слугами* 83, *сузами* 39, *стазами* 2. — Према овимъ речима Луцићъ има овай наставакъ и у среднѣмъ роду: *устами* 22.

74. Речи женскога рода кое се свршую на сугласно и речи мушкога рода кое съ ньима иду у еданъ редъ (в. напредъ § 63) имаю у овомъ падежу

старо *ми: ричми* Луц. 35, 61, 92; — *людми* Пист. 66, 100. Али є исто тако обично и само *и: власти* Пист. 112, *заповиди* 111, *немоћи* 29, *памети* 114, *ћуди* Луц. 88; — *люди* Пист. 10, 16, 87, 102, Винод. 127, Хект. 99. — Поменуто *ми* прешло є и на друге речи мушкога и среднѣгъ рода: *анйелми* Пист. 115, *власми* 40, 45, *гласми* 50, *мужми* 80, *розми* 58, *синми* 92, 112, — *вратми* 70, *словми* 51, 77. — Предъ ово *ми* дошло є іошъ *и* речима *три* и *четири: трими* Винод. 176, 321, 330, *четирими* Пист. 7. Тако и одъ *седам, девет* има: *седмими* Винод. 76, *деветими* Пист. 110. Место самога *и* Хекторевићъ има *ими* у речи: *исканйими* 68. Место *ми* налази се и Србско *има: ричима* Луц., *трима* Хект. 36.

75. И у заменицама и придевима сачували су Хрвати наставакъ *ми: нами, вами* Пист. 23, *ньими* 29, Хект. 73, Луц. 29, *свими* Пист. 104, Хект. 99, *твойими* Пист. 15, *свойими* 31, *єдними* 1, *нѣговими* 115, *веселими* 10, *добрими* Луц. 88, *велицими* Пист. 50, *голими* Луц. 28, *дразими* Луц. 60, *жудийскими* Пист. 51, *Исусовими* 78, *латинскими* 51, *многими* 6, *осталими* Иваниш. 20, *плачними* Пист. 10, *подобними* Винод. 198, *пуними* Пист. 41, *чистими* 54.

Седмый падежъ.

76. Старый 7-мый падежъ съ наставкомъ *и* (место ѣ и и) редакъ є у Хрвата: у речи мушк. рода: *вазми* Пист. 67, *вртли* Пист. 30, 53, *двори* Винод. 469, Луц. 31, *закони* Иваниш. 21, *Єрусалеми* Пист. 29, *свити* 68, Хект. 93, Луц. 14, 25, *сни* Пист. 8, 9, 23, 44, Луц. 21, *стани* Хект. 69, *столи* 31; — средн. рода: *времени* Пист. 43, *дили* 12, *мисти* 35, Винод. 101, *неби* Пист. 38, 65, 74, 79, Хект. 99, Луц. 25, *польи* Винод. 111, *рубанйи* 421, *срци* Луц. 62; тако и у придева среднѣга рода кадъ се узимаю за прилоге (adverb.): *у брзи* Луц. 52, *на пуни* Винод. 126, *у сакривени* Пист. 16 (Мат. 6, 4—6), *у ско-*

ри Хект. 48, Луц. 16. — Одъ *дан* налази се у овомъ падежу и *дне* Пист. 12, Винод. 97.

Место овакога седмогъ падежа обичніи є съ наставкомъ 3-ћега као и у Срба: мушк. рода: *богу* Пист. 3, *Винодолу* Винод. 78, *граду* Пист. 5, 8, 39, 91, Винод. 131, 241, *гриху* Винод. 390, *гробу* Хект. 96, *двору* 92, *духу* Пист. 16, *животу* 29, *Єрусолиму* (Лук. 2, 43), *облаку* 12, *огню* 23, *осуду* Винод. 202, *послу* Пист. 14, *пуку* 101, *путу* Луц. 104, *разбору* 94, *разуму* Пист. 84, *свиту* 5, 22, 41, 99, *спасителю* 3, *стогу* Винод. 112; — средн. рода: *гумну* Винод. 100, *здравю* Хект. 76, *зрцалу* Пист. 13, *каменйу* 77, *кралѣвству* 96, *мисту* 28, 36, 69, *мору* 10, 12, *небу* 25, 27, 111, *полю* (pogliu) 24, *пристанишћу* Винод. 117, *селу* Пист. 10, *срцу* 39, Луц. 10, *сунцу* Пист. 1, *створенйу* Винод. 422, *видинйу* Пист. 51, *мнинйу* Хект. 102, *пожелинйу* 30, *чинѣнйу* (cignienyu) 15. — Тако є и у заменица и придева: *нѣму* Пист. 34, 73, 98, 99, 114, Хект. 35, Луц. 25, 62, 67, 80, 82 *чему* Хект. 40, *овому* 57, Луц. 92, Иваниш. 20, *самому* Пист. 79, *свему* Луц. 71, *твовму* Пист. 92. Луц. 11, *ковму* Хект. 102, *сваkому* Пист. 84, Луц. 81, *никому* Хект. 102, *єдному* Пист. 9, *твому* 90, *Давидову* 5, *злу* 15, *свету* 16, *вичнѣму* 29, а има и са *е* на краю као у Срба: *в ономе духу* Пист. 76. Остатци старога 7-могъ падежа одъ заменица налазе се као и у Срба: *нѣм* Пист. 32, 33, 35, 50, 53, 73, 76, 81, 98, 114, Винод. 92, Луц. 28, Иваниш. 22, *оном* Пист. 35, 36, 69, *овом* 12, 23, *том* Винод. 390, Луц. 94, *сем* (на—свиту) Пист. 5, 22, 41, 99, 79, Луц. 63, *мовм* Пист. 69, *твовм* 23, Хект. 96, *свовм* 101; међу ове остатке иде и овакій 7-мый падежъ кои такође и Срби имаю и кои є последньимъ гласомъ *м* 7-мый, а самогласнимъ словомъ кое є предъ *м* 3-ћій: *небеском* Пист. 96, *іорданском* 4, *божйем* 26. Довольно се види да є овай падежъ измешанъ съ трећимъ као и у Срба, тако и Хрвати имаю и

правый 7-мый место 3-ћега: *супротива обећанёу божѣм* Пист. 78, *нѣм* (ei) 29.

Врло є редко у овомъ падежу старо *мни* (мънѣ) место *мени*, у Винод. 442, 445 *мне*.

77. У множини сачували су Хрвати овомъ падежу наставакъ *х*, кои гдешто и Срби имаю. Предъ ньимъ стои

а) *и* (ѣ и ы) у речи мушкога и среднѣгъ рода: *благослових* Пист. 93, *вазмих* 66, *гребих* 106, *дусих* 73, *законих* Винод. 18, *зубих* Луц. 73, *лугих* Луц. 61, *мелших* Пист. 7, *народих* 1, *пророцих* 4, *путих* 12, 113, *сведоцих* Винод. 336, *тргих* Пист. 92, *трудих* 12; — *бдинйих* 12, *вратих* 23, *годишћих* Пист. 8, *дилих* 22, *зачинянйих* (zacigniaнyih) 83, *вламенйих* 12, *небесих* 16, *польих* (poglih) 93, 110, *посветилишћих* 3, *пристолйих* 17, *писмих* 4, *устих* 7, *срцих* 71, *челих* 7.

б) *а* у речи женскога рода кое се свршую на *а*: *звиздах* Пист. 1, Луц. 103, *кньигах* Пист. 4, *неволях* 67, *ногах* 36, *руках* 36, *свитах* 68, *стагнах* 92, *црикваx* 12, 22, 102. Према овимъ речима има и *водокрпћах* Пист. 9, 10 среднѣга рода.

в) *е* у речи женскога рода кое се свршую на сугласно слово: *властех* Пист. 61, *врстех* 57, *заповидех* 79, *немоћех* 13, *писнех* 83, *причех* (*) 32, *притачех* Пист. 68, *ричех* 101, *стварех* 47. А налази се и у овимъ речима *и*: *жалостих* Пист. 16, *напастих* 49, *писних* 11, Луц. 33, *присностих* Пист. 62, *притачих* 11, *ричих* 97, 106. — Старо *е* сачувало се и у речи *дан: днех* Пист. 42, 44, 45, 47, 68, а према ньойзи налази се и у овимъ: *дарех* Пист. 3, на *тлех* Пист. 75 (super terram).

78. Тако и одъ заменица и придева имаю Хрвати старый 7-мый пад.: *нас* Пист. 73, *вас* 46, *ньих* 19, *свих* 82, *ових* 68, *мойих* 49, *твойих* 73, *на-*

(*) У 1-вомъ є падежу ед. *притач* Пист. 13, 70.

них 24, *нѣговихъ* 34, *свакихъ* 17, *билихъ* 68, *вичньихъ* 5, *господиньихъ* 93, *многихъ* 12, 47, 68.

Додатакъ къ падежима.

79. Придеви неодређени сачували су у Хрвавата у 3-ћемъ и 7-момъ падежу женскога рода старый наставакъ а нису га као у Срба изедначили съ одређенимъ: *у велики жалости* Пист. 25, *по ричи господиньи* 37, 106, *в добри вольи* 9, *в памети духовни* 84, *по слави отчини* 57, *матери нѣгови* 8, *служби нѣгови* 25, *к Сусани кћери Єлкийини, к жени Іоакимови*, 30, *мрижи заставлѣни* 103, *моіой молби недостойни* 106, *к жени нечисти* 19, *в смрти нѣгови* 75, *по милости нѣгови* 5, *кући Яковльи* 15, *в хижи Юдини* 86, *по ричи Исукрстови* Пист. 86, *ва зли вольи* Винод. 175, *по смрти очини и материни* Винод. 213, *Грациози Ловринћеви* Хект. 89, *кралѣви милости* Луц. 59, *на гори неизмирни* 21, *у гори зелени* Рань. 19, *у муци прилюти* 26, *на трави зелени* 32, 43.

80. Остатци одъ двоине (dual.) налазе се у Хрвата онаки какви и у Срба; само се іошъ узъ речи *очи* и *уши* налази и придевъ у двоини: *очи мойи* Пист. 34, *очи твойи* Пист. 8, 21, *очи свойи* 19, *очи нѣгови* 34, *уши свойи* 6; *како су ти очи отворени?* 34, *очи очишћени* 87, *видили су очи мойи спасенйе твое* 88, *блажени очи кои виде* 77, *очи ваши* 30; *блажени прси* 26. Али се налази и онако како е у Срба: *очи твое* Пист. 34, *очи свое* 35, 23.

Старый другій пад. двоине одъ личнихъ заменица доста е редакъ: за 1-во лице: *до наю миле майке* Хект. 52, *срића наю* 56, 105, *наю мили господине* 49; *сврх наю* Луц. 50; за друго лице: *сваки ваю* Хект. 34; за треће лице: *ньию* Винод. 80, Луц. 10, 30:

Од црних очию, кими кад позираш,
Сластю ником *нъию* душу ми подираш.

истый падежъ долази и место 4-тога као и одъ осталихъ речи: *пушћай н а ю* Хект. 52, 87. — Истый падежъ има Луцићъ место 2-гога пад. мн., као што се и у Срба 2-гій пад. дв. *костію* говори место 2-гога пад. мн.: *ваю* 74, 75, *од наю* 109;

Пака нека приду од свита младости
И ставе на сриду све *нъию* радости. 9.

Узъ брой *два* кадъ стои речь о коіой се тай брой каже, она стои у истомъ падежу у комъ и брой, али не у двоини него у множини: *двима господином* Пист. 78, *двима старцем* 31, *по двию днех* 42, 45, *у ових двию заповидех* 79, *двима веругами* 91, *самими двима дивойками* 30. У двоини се обе налазе само кадъ су у првомъ пад. и то онако редко као што є и у Срба н. п. *дви сти* Пист. 31, 64 имаю и Срби (*) а *оби страни* Луц. 56, 96, имаю Срби у старимъ кньигама. И бровви *три, четири* узимаю се у двоину као и у Срба, и по томъ се и у осталомъ изедначую съ *два: трию свидоков* Пист. 27, *по трию днех* Пист. 47; али су доста обични и у множини стоећи у падежу у комъ є и самоставна речь узъ ньихъ: *они три мужи падоше* Пист. 61, *три краљи источни* Луц. 97, *три годишћа* Пист. 27, *три юнаке добре конѣ* Хект. 47.

У Хрвата *двию* ниє само за женскій родъ него и за мушкій и среднЬій: *кога ћете од двию да вам пустим?* Пист. 44 (Мат. 27, 21), *од двию чловиков* 36. Премда се у Хрвата бровви више меняю по падежима него у Срба, опетъ се у ньихъ као и у Срба налази 4-тимъ падежемъ одъ бровва изречено колико, па се одъ тога падежа не одустає

(*) Н. п. у П. Петровића Горскомъ віенцу стр. 33:
Богу шућуръ *двѣсти* су годнна,
где *сти* стои место старога сътѣ као *риби* место рыбѣ,
а *двѣ* є стара двоина за среднЬій родъ.

кадъ бы требало количини коя е већъ тако изречена дати іошъ какво значенѣ кое имаю падежи, н. п. *з* (cum) *дви дивойке* Пист. 30, *с дви драге ябуке* Луц. 12, *едан од два на десте* Пист. 86.

81. Као што се у Срба *овай* и *онай* налази и са *и*, коимъ придеви неодређени постаю одређени, тако е и у Хрвата: *ови* (чловик) 28, 40, 51, 53, 78, Хект. 40, 95, Луц. 75, 82, 103, Иваниш. 21, Рань. 38, *они* (ученик) Пист. 2, 7, 14, 20, 31, 50, Хект, 35, 57, Луц. 5, 26, 31, 84, Иваниш. 21. Хекторевићъ има и *ти* 99 место *тай* (или *та*). Тако се налази *и* додано и речима *твой*, *свой*: *на мир т в о й и* (tuoyi) Пист. 76, *помиловал ест пук с в о й и* (suoyi) Пист. 37, *неки с в о й и виноград* Кол. 8, 93. Тако е у Срба *к о и* (који), кое имаю и Хрвати: *Исус к о й и* (choji) *взиде од вас на небо* Пист. 68. Много су обичніе ове речи безъ овога *и*: *ое* (тко е *ое*?) Пист. 6, 11, 18, 23, 29, 33, 68, Хект. 36, Луц. 16, 23, 28, 82, *он* (тко е *он* чловик?) Пист. 7, 9, 20, 24, 31, 45, 53, Винод. 303, 328, Луц. 16, 55, 79.

Речима *колики* и *таков* налазе се падежи какве имаю самоставне речи: *колику* (3-ћій пад. ед.) Луц. 38; *такова* (2-ій пад. ед.) Луц. 38, 37, Винод. 393, *такову* (3-ћій пад. ед.) Луц. 97 (у слику).

82. Што А. Мажуранићъ коло 3, 88 вели да Хрвати имаю буки, тики, локи, смоки, я самь нашао само на едномъ месту *локи* Арк. 2, 296, према чему Срби имаю *люби*. А као што е у Срба *car* тако е у Хрвата и *плами*: *опали их плами огнѣни* Пист. 61, *изби плами огнѣни из пећи* Пист. 4.

ГЛАГОЛИ.

83. *У* Хрвата глаголъ (*о*)*дити* (Србски *одети*: *чим ћете се о д и т и* Пист. 78 Мат. 6, 25) у сад. вр. има као *лити* не узимаюћи *и* предъ уметке и личне наставке: *нага о д и е* свитом. Пист. 19, *када ви-*

диш нага, *о д и й нѣга* Пист. 15, *одиеш* Луц. 8, *одиюћ* Луц. 68, *задию* Луц. 80.

Просто *дити* значи говорити, и онда нема уметка предъ личнимъ наставцима: *дим* Пист. 34, 86, 78, Винод. 394, Хект. 32, 93, *диш* Пист. 89, *ди* Пист. 63, 66, Хект. 71, *дите* Пист. 34; само 3-ће лице мн. не може быти безъ уметка *дию* Хект. 99 (кое є постало одъ *ди-о-нт*). — Овако одъ *штити* (*штил* Хект. 54, *штили* Пист. 107, кое є између глагола као што є *плести* прешло међу глаголе као што є *молити*) налази се садашнѣ вр. безъ поменутихъ уметака: *шти* Пист. 45, Хект. 67, 101. Овако є међу исте глаголе прешло и *процтити* (*процтила* Луц. 10) одъ *процвасти*. Глаголскомъ самоставномъ речю *штенйе* (stenye) Пист. 8, іоште *штити* стои међу глаголима као што є *плести*. — Глаголъ *пети* (canere: *петех запе*, gallus cantavit. Пист. 43) у садашнѣмъ вр. предъ наставцима гласи *пой*: *запов* Пист. 42, 72.

Место *имати* у Хрвата се налази и *имити* Пист. 1, 24, 42, 78, Винод. 55, 209, Хект. 55, 102, — и одъ нѣга све промене као одъ *умети*, осимъ садашнѣга времена, н. п. *имиюћи* Пист. 5, 9, 20, 39, 83, 96, *имийте* Винод. 235, *имише* (habebat) Пист. 33, 53, *имиху* (habebant) Пист. 71, Хект. 32, *имил* Пист. 31, 53, 89, Хект. 53, *иминйа* Винод. 471. Одъ *имити* садашнѣ вр. налазио самь само у старинама штампанимъ у Аркиву: *имие* 2, 89. — Али є и *имати* у обичаю са свима променама: *имати* Пист. 79, Хект. 102, Луц. 97, *имам* Пист. 39, Хект. 85, *имаш* Хект. 84, 91, *има* Винод. 93, *имамо* Пист. 79, *имаю* Пист. 49, 67, Винод. 68, *имаюћи* Пист. 66, 73, *имай* Пист. 74, *имаше* (habebat) Пист. 41, *имаху* Пист. 38, *имала* Пист. 46, *иманийа* Хект. 32.

У Хрвата се и *желити* (*желѣти*) налази съ онакимъ променама какве у Срба има *умети*: *люди ж е л и ю* Пист. 95, *желиюћи* Хект. 90. Овако Луцићъ има и *мниюћи* 45, а Хекторевићъ и *дарию*.

99. А *умити* (оумѣти) *разумиги* (разоумѣти) налази се у сад. вр. у свима лицима осимъ 3-ћега мн. безъ уметка предъ личнимъ наставцима, као што е и у Срба, н. п. *разуми* Пист. 84, *умим* Хект. 83, Луц. 65, *умиш* Луц. 89, а Србски источно *разуме* итд.

Међу глаголе као што е *смияти се* у Хрвата иде и *надияти се* (надати се): *надияти се* Хект. 48, 68, *надию се* (врего) Луц. 43, 52, *надие се* Хект. 71.

Садашнѣ време.

84. Старо садашнѣ вр. безъ уметка кѣмь сачували су Хрвати, али чисто само у 1-вомъ лицу ед. и мн. и у 2-гомъ мн.: *вим* Пист. 35, Хект. 32 92, 93, *вимо* (где е само на краю дошло *о* као и у осталихъ глагола) Пист. 66, *висте* Пист. 102; а у 2-гомъ лицу ед. променѣно е старо *си* на *ш*: *виш* Хект. 57, Луц. 20, — у 3 ћемъ ед. одпао е и личный наставакъ (ть) и последньй гласъ одъ корена (*д* одъ вѣд): *ви* Винод. 289, — 3-ћега лица мн. нисамъ налазио. — Тако е и сложено: *повиш* Хект. 57, *заповиш* Луц. 20. Сложено се налази у садашн. вр. и изедначено као у Срба съ глаголима као што е *видети: повидим.*

Прво лице ед.

85. Као што Срби наставакъ *м* съ уметкомъ *о* претвараю у *у* свагда у *могу* (место *мог-ом*) и *хоћу* (место *хоти-ом*), а кадшто и у *виђу* и *велю* (место *види-ом, вели-ом)*, тако Хрвати чине у глагола свакога реда, кои предъ поменутимъ личнимъ наставкомъ добияю уметакъ. Н. п. у глагола, кои у неодређеноме предъ *ти*

а) немаю другога наставка: *веду* Луц. 47, *кладу* 109, *седу* 25, *иду* Пист. 36, 67, *приду* 20, 104, *пойду* 67, 89, 104, *буду* 95, Луц. 32, *лизу* Луц. 21, 47, *заспу* Пист. 82 (Лук. 13, 8), *извергу* 73, *реку* 33, 7, 10, 50, 90, *теку* 12, *куну* Луц. 20, *попию* (popiyu)

Пист. 52 и избацивши *и: попю* (popyu) 43, *напю* (napyu) Пист. 22, — *мру* Пист. 26, *потару* 32.

б) кои имаю наставакъ *ну*: *пристану* Луц. 65.

в) кои имаю наставакъ *ѣ* (у Хрвата *и): вию* Пист. 6, 32, Хект. 57, *болю се* Луц. 75, *велю* Луц. 109, *живлю* Пист. 69, 73, *мню* (mgniu) 39; овамо иде и *бою се* Пист. 24, *стою* Луц. 10.

г) кои имаю наставакъ *и*: *говору* Пист. 1, 15, 33, 89, *изгублю* 106, *надою* 32, *сврщу* 30, *молю* 23, 64, 84, Хект. 91, Луц. 24, *хвалю* Пист. 51, *чиню* 21, 39, 51, 104, *нахою* 50, 53, *взбую* 35, *извою* 36, *плаћу* 12, *враћу* 10, *траћу* Луц. 17, *пушћу* Пист. 44, *ношу* 96, *прошу* 15, 84, Луц. 107, *люблю* Пист. 73, 104, *поставлю* 33, *овдравлю* 10, 15.

д) кое имаю наставакъ *а: лажу* Пист. 12, 91, *ишћу* 37, Луц. 7, 28, *пишу* Пист. 91, Луц. 84, *ужижу* Пист. 12, *каю се* Луц. 32, *дaю* Пист. 76, 104, *шалю* 2, 6, 66, 88, 91, *оперу* 27, 30.

ђ) кое имаю наставакъ *ова*: *благую* Пист. 24, *припоручую* 51, *навишћую* 5, *обслужую* 37, *радую се* Хект. 84, *штую* Пист. 37, Хект. 104, *обетую* Хект. 52, *приказую* Луц. 44.

Али се у истихъ овихъ глагола налази и *м*, кое се као и у Срба наставля на исто самогласно на кое и остали лични наставци, н. п. *придем* Пист. 15, *примем* Луц. 101; — *видим* Луц. 8, *жудим* Ковч. 19; — *говорим* Пист. 108, *дворим* Луц. 7, *водим* Пист. 53, *ослободим* 15, 17, *крстим* 64, *подносим* Луц. 9, *помрсим* Пист. 32, *поразим* 42, *молим* 15, 68, Луц. 101, *славим* Пист. 37, *ловим* Луц. 20; — *давм* Пист. 77. — У Луцића има и *можем* 64 са *не*, као што е у Срба сложено *поможем*.

Друго лица ед.

86. Старо *и* на краю нашао самъ само еданъ путъ: *будеши* Пист. 15. — Место *си* одъ *веси* налази се и само *с: онако како с веровал буди теби* Пист. 15; — *добро с рекла*: *нимам мужа, зач си*

пет мужи имала Пист. 29. — *У имаси* (imasy) Пист. 25, мислимъ да е штампарска погрешка место *имаш* (imasc), као што е у *больси* (boglsi) 100 место *больши* (boglsci); тако и *одговорас* (odgouoras) 43

Треће лице ед. и мн.

86. Врло се често налази на краю *т:*

а) у ед. *сметет* Пист. 85, 71, *сусритет* 7, 46, *будет* 57, *дойдет* (doydet) 15, *пойдет* (poydet). 10, *изайдет* (izaydet) 9, *сайдет* (saydet) 77, *вржет* 76, 98, *посичет* 76, *обучет* 7, *примет* 27, *разбиет* (razbiyet) 23, *разтарет* 23, *умрет* 19; — *встанет* 68, *починет* 99, *опотакнет се* 35; — *достойит се* 64, *взбойит се* 23, *найти ћет* 95; — *намирит* 49, *напунит* 3, *одпустит* 73, *оздравит* 15, *осудит* 70, *отворит* 68, *погрдит* 7, *повратит* 18, *понижит* 77, *прославит* 99, *узвишит* 79, *учинит* 11, 15; — *помилует* 18, *поштует* 41.

б) у мн. *примоеут* Пист. 91, *примут* 76, *будут* 10, 70; — *изгинут* 39, *устанут* 18, 52; — *смиют* 84; — *обратет* 4, *окусет* 74, *оставет* 76, *слидет* 39, *судет* Винод. 166, *хвалет* 107; — *знают* Пист. 66, *одпушћают* 40, *скончают* 57, *прибивают* 11, 19, 26, *стают се* 6, *трепећут* 107, *разстрчут* 46; — *одпушћуют* 82, — *есут* Винод. 165, *сут* Пист. 76, 78.

Али ово *т* мислимъ да ние остатакъ старога наставка за треће лице(*) него е коренъ одъ демонстративнога *то*, пакъ се додае да бы беседа была яча, као у Чеха ť. Тако мислимъ а) по томе што се налази и узъ трећелице глагола *дати*: *дайте и дат се вам* Пист. 73 (Лук. 6, 37—38), *како му си дал област сваке пути, да свакому кога му си дал, дат му живот вичньи* 68 (Іов. 17, 1—2), где бы се предъ *т* сачувало и *с* (даст) заклоњено ньимъ будући, кадъ бы *т* было наставакъ.

(*) Осимъ последньихъ примера изъ Винодолскихъ закона.

б) што се налази и узъ друге речи: *евот драгиня моя* Пист. 91, *евот сам господин бог ваш* 71, *ако зрно пшенице не умре, онот само прибива* 100, *доброт е* Хект. 53, *овогат е ташће редовништво* Пист. 67 (Як. 1, 26). в) што се налази и *ти*: *данас ти е заповидила* Пист. 20, *евоти се приближа ки ме ће издати* 43, *тко люби живот свой, онти изгуби душу свою* 41, *сваки ки чини зло, он ти не найде свитлост* 70, *и он ти ће мене просвитлити* 67, *тко годи споведи да е син божйи Исус, е нём ти бог прибива* 73, — тако и после 3-ћега лица: *оставити хоће све худобе наше, и изврже ти е дубину морску* Пист. 81, *ки годи благуе круха овога, живети у вике* Пист. 73 (Іов. 6, 59).

Овако се *т* налази и у Срба: ѣедна да се човик родио, тот нест стар. П. Посиловићъ, насл. 44, — *ако ли би одговорио да е више пута обећао а ние никад обслужио, тот ни поготову не море га одришити ни по што*. М. Добретићъ, богосл. 97.

Што В. С. Караџићъ ковч. 18 споминѣ *пишеду*, *говориду*, тога у кньигама нисамъ налазио, само у старинама штампанимъ у Арквиву 2, има: *играду* 88, *скупляду*, *опоминяду* 87.

Одъ *хотети* 3-ће лице мн. има у Хрвата *хоте* Пист. 23, као што се налази и у Срба, а има и *хоће*: *крипости небеске хоће се гануги* Пист. 1, *уши глусих хоће слишати* Пист. 3.

Прећашнѣ време прв'о (aorist).

87. Съ наставкомъ *х* безъ уметка, као што е у Срба *донехъ*, имаю га Хрвати и одъ глагола *рећи*: *рих* Хект. 31, 34, 53, *рисмо* Хект. 53, кое имаю и Срби у старимъ кньигама; а одъ глагола *нести* осимъ онихъ лица коя имаю и Срби у Хрвата се налази и 3-ће ед.: *дони* Хект. 55, Луц. 28, 96, *одни* Луц. 31, 37, 102, *одни* Луц. 28; ямачно су

овако у овомъ лицу узели кньижевници на силу према 1-вомъ лицу, као што су чинили и стари Србски кньижевници (н. п. Гундулићъ), а нити га има у Србскомъ езику ни у староме Словенскомъ. И одъ глагола *вести* (Хрватски *йисти*) има овако време: за 1-во лице мн.: *йисмо* Хект. 33, за 3-ће лице ед.: *любав хиже твое изи мене* Пист. 32, према Словенскоме ѩхъ, ѩѯѧ, ѩша (Миклош. formenl. стр. 85, 111) и према Србскоме *ѣхъ*, кое има В. С. Караџићъ у речн. кодъ „јести", али не знамъ имаю ли га Срби и у осталимъ лицима ед.

Пређашнѣ вр. друго (imperf.).

88. У староме Словенскомъ езику уметакъ ѣа доста често изедначуе а са ѣ, те се место ѣа налази ѣѣ (растѣѣше место растѣаше) — а оба се еднака слова могу и еднимъ заменити. Тако имаю и Срби у старимъ кньигама несѣше, плетѣше (Стефанъ Првовенчаный у животу св. Симеуна 16, 28 и 2, 38) а и данасъ имаю *бѣхъ* (=бѣѣхъ=бѣахъ, кое последнѣ такође имаю говорећи *беах* и *бияx*), а у кньижевника се налази и одъ другихъ глагола, н. п. Качићъ има: *рестише* Разгов. 17, *рестиху* Кораб. 26, *зовише* Разгов. 132, *имадише* 16, *имадиху* 18, *знадише* 132. У Хрвата е место целога ѣа много обичние скраћено ѣ, кое у ньихъ (као што е познато) гласи *и;* они га имаю у глагола кои у неодређеномъ предъ наставкомъ *ти*

а) нємаю другога наставка: *гредише* (ibat) Пист. 9, 27, 83, *гредиху* (ibant) 5, 29, 35, 58, *кладиху* Луц. 105, *кредише* Пист. 82, *рестише* 8, *цватише* Иваниш. 22, *гризише* Хект. 55, *тресише* Луц. 97, *тецише* Хект. 37, *тециху* Пист. 65, Хект. 37 (*), *брзиху* (observabant) Пист. 79, *стрзиху* (servabant Д. апост. 12, 3)

(*) На другомъ месту има Хекторевићъ ч место ц: *течише* 67, ако ние штампарска погрешка.

Пист. 91 (*), *кунише* (maledicebat) 66, *кунихy* (maledicebant) 66, *стерихy* 112, *стерише* Луц. 69, *верих се* Луц. 56; — по овомъ времену иде овамо и: *дадише* Пист. 25, *идихy* Хект. 33, *будише* (erat) Пист. 20 (у старимъ Србскимъ кньигама боудяше, в. Шафар. lesek. 109, старо Словенски бѫдяше, в. Миклош. vergl. gramm. 1, 96). Одъ глагола овога реда са самогласнимъ словомъ предъ наставкомъ *ти*, овамо иде *пловише* Хект. 76, *словихy* Луц. 38, остатци одъ старога *пловем*, *словем* одъ *плути* и *слути*; — и *дихy* (dicebant) Пист. 34, 80, одъ *дити*.

б) кои имаю наставакъ *ну*: *тонихy* Пист. 58 (2 Мойс. 14, 25).

в) кои имаю наставакъ *ѣ*, у Хрвата *и*: *умихy* Хект. 61, *хотише* (volebat) Пист. 16, 4, *хотихy* Пист. 66, *не хтише* (nolebat) 4, 26, 77, Хект. 61, *хотихy* Луц. 105, *не хтихy* Пист. 82, Луц. 72, *хтихy* Хект. 61, *смише* (audebat) Пист. 80, *имише* (habebat) 82, 25, Хект. 54, *имисмо* Хект. 53, *имихy* Пист. 30, 75, Хект. 37, *мнихy* Луц. 55.

г) кои имаю наставакъ *а*, али између ньихъ само оваки: *зовише* (vocabat) Пист. 42, 44, 47, 89, *зовихy* 90, Луц. 58, *перихy* (lavabant) 19, 74, *бериише* Луц. 69.

У Аркиву 2, 281 има и одъ глагола кои има наставакъ *и*: *чинихy*.

89. Уметакъ између наставака за време и за лице редакъ е као и у Срба: *бих-о-мо* Пист. 8, 32, *мнях-о-мо* 100, *искях-о-мо* 32, *искях-о-те* 9, *чинях-о-те* 31, *бих-о-те* 26, 66, 77.

90. Ово е време одъ глагола свршенихъ врло редко: *вливише* (introibat) Пист. 16, *пристанихy* Хект. 67.

(*) У кньизи стои stazihu, али мислимъ да е погрешка место starzihu, кое се чита *стрзихy*.

Глаголски прилогъ сад. и пређ. вр.

91. Ова се глаголска форма и у Хрвата врло редко меня по падежима као придевъ: *и взли на главу нѣга с и д е ћ е г а* Пист. 42, *учини се тудѣ вук из неба кано духа наглога п р о х о д е ћ а* Пист. 69, — за то іой оставлямъ ово име кое ми значи adverbium. Она се доста често налази са старимъ *е* на краю место *и*: за вр. садашнѣ: *криюће* Ранѣ. 32, *живуће* Пист. 9, *имиюће* 35, *купеће* 5, *одговараюће* 3, 18 (*он одговараюће ньим рече*), *благосливляюће* 90 (*говораше благосливляюће бога*); — за вр. пређашнѣ: *ставше* Пист. 78 (*ставше из далека уздвигнуше глас*), *поставше* 47, *видивше* 42 (*видивше ученици то, разсрдише се*), 53, 65, 74 (*ку ствар видивше Петар, паде на колина*), 101, *напунивше* 48, *одговоривше* 42 (*одговоривше Петар рече*), 78, *оставивше* 74, *отворивше* 58, 64, 70, 101 (*отворивше уста своя учаше йих говорећи*), *приступивше* 43 (*приступивше Юда к Исусу рече к нѣму*), 44, 48, 65, *ухитивше* 79, *учинивше* 57, *покаравше* 50, *слишавше* 42, *не хаявше* 83, *пославше* 83.

Али е *и* іошъ чешће: за вр. садашнѣ: *йидући* и *пюћи* Пист. 99 (yiduchi i pyuchi), *гредући* 9, *стргући* 30, *видећи* 32, 44, 57, *сидећи* 40, *живећи* 25, 75, *живући* 22, *држећи* 83, *бoећи се* 30, *спећи* 42, *говорећи* 18, 24, 68, 69, *просећи* 13, *носећи* 45, *знаюћи* 74, *играюћи* 94, *ишћући* 9, 74, *плачући* 64, *наслидуюћи* 10; — за вр. пређашнѣ: *уздвигнувши* Пист. 109, *видивши* 66, *оставивши* 65, 82, *покаравши* 50, *скухавши* 25, *слишавши* 95, *пославши* 94, *придавши* 43.

92. У коихъ се глагола основа, на кою се наставля наставакъ *ши*, свршуе на сугласно слово, они по староме правилу, кое су и Срби имали а гдешто и садъ имаю, предъ наставкомъ *ши* немаю *в*, а по томъ ни *а* предъ ньимъ: *верше* Пист. 43, *одвргше* 67, *одвргши* 5, *рекши* 41, 42, 46, Хект. 55,

66, 67, Луц. 71, 90, *потекши* Пист. 25, 44, 48, *потекше* 64, *притекше* 104, *обукши* 50, *свукши* Луц. 3, *влизше* Пист. 47 (vulizsce), *влизши* 2, 9, 18 (ulizsci), *падши* 9, 17, 34, 61, 83, *падше* 61, 86, *опадши* Луц. 16, *седши* Хект. 61, *дошадше* Пист. 74, *дошадши* Хект. 83, Луц. 3, *одишадше* Пист. 49, *нашадше* 103, *нашадши* 90, *изашадше* 71, 19 (изашатше), 104, *изашадши* 43, 91, *обишадше* 69, *пошадше* 62, 65, 69, 84, *пошадши* 24, *пришадше* 75, *пришадши* 8, *мимошадше* 50, (*) *развпанши* 61, *пропанше* 47, *почанши* 31, 89, *почамше* 50, *ямше* 43, 81 (*Исус тада ямше га за руку, уздвигну га), вазамше* 41, 44, 77, *вазамши* 11, 31, 32, 34, 44, *поямше* 58, *поямши* 46, *приямши* 44, *снамше* 48, 51 (*снамше га зави га платном*). (**) — У глагола као што су *умрети*, *раздрети*, *пострети*, свршуе се основа на *р*, кое е у некимъ променама (н. п. *умрла)* самогласно, а у некимъ (н. п. *умре)* сугласно. У глаголскомъ прилогу пре‍ђ. вр. оно е у Хрвата као и у Срба самогласно, по томе и Хрвати имаю као и Срби *е* предъ *ши*: *умрвши* Пист. 107, *раздрвши* 24; али се налази и безъ *е*: prostarsci Пист. 59, 92, ако се овде *а* не чита онда мислимъ да ние добро (као што не бы было добро *чуши* место *чувши)*, ако ли се *а* чита онда е *r* сугласно и са свимъ е добро као *распанши*. — У Хекторевића има и *дошавши* 31.

Прилози се ови налазе и безъ *ши* као у Срба: *видиe* Пист. 5, *одговорив* 10, 19, 42, 51, *двигнув* Луц. 98, *вечерав* Хект. 61; — а по томе и: *дошад* Хект. 33, 58, 104, Луц. 106, 109, *пошад* Хект. 32, *изнашад* Луц. 74, *вазам* Хект. 39, *распан* Луц. 102, *почан* Хект. 69, Луц. 73, 105. — У Хекторевића има и *пошав* 53, *нашав* 56.

93. Одъ *горети* (у Хрвата *горити)* налази се овай прилогъ сад. вр. са *у* предъ *ћи*: *горући* Пист.

(*) I. Ранћъ у Поуч. 1, 25 има ушадши, сашадши.
(**) Тако има н. п. и Качићъ: *узамши* Разгов. 24.

18, тако у Пист. има и *видуће* 49; овако Луцићъ има на едноиъ месту *шт* место *ћ*: *горушта* 5, али му е обичніе *гореће* 104.

94. У глаг. прил. сад. вр. *и* на крају врло се редко изоставля: *праштају́ћ* Хект. 40, *хтећ* 51, Луц. 26, 69, *мнећ* Луц. 56, 97.

95. Врло е редакъ овай прилогъ одъ глагола свршенихъ: *потврдећи* и *покажући* Винод. 460, *слободна учини самога себе с л и з у ћ е с крижа* Пист. 47 (Мар. 15, 30), *пойде горами п о т е ж е ћ и се в град жудийски* 3, *слишећи* 9, *впитаюће* 9, *одиюћ* Луц. 68.

96. Прилози као *хоте* Хект. 34, *чув* 69, *говоре* 73, *леже* Луц. 98, *гледав* 21, *скончав* Хект. 60, *позирав* Луц. 11, *помишляв* 64, *шетав* Рань. 34, — редки су и у Хрвата, а познато е да се налазе и у старихъ Дубровчана.

Глаголскій придевъ првый.

97. Глаголскій придевъ првый (partic. praet. act.) одъ глагола кои предъ наставкомъ *ти* имаю наставакъ *и*, налази се у мушкомъ роду у Иванишевића безъ *л* на крају: *како сам се н а у ч и пети* 20, *да сам г о в о р и* 20, *како си у ч и н и* 21. — Овако е и у Луцића *мог* 16 у слику.

Глаголскій придевъ другій.

98. Глаголскій придевъ другій (partic. praet, pass.) одъ глагола съ наставкомъ *ну* предъ *ти*, у Хрвата се налази съ наставкомъ *ен*, предъ коимъ се *у* одъ *ну* изоставля: *помакнен* Винод. 138, 140, 339 (што е на последнѣмъ месту прештампано „pomaknjen“, мислимъ да е погрешка); — по томъ е и глаголска самоставна речь: *останени* Винод. 386.

99. За глаголъ *наћи* овай се придевъ налази одъ *шад* (ода шта е и првый глаголскій придевъ *нашао)*, съ наставкомъ *т*, предъ коимъ се *д* претвара у *с*: *нашаст* Пист. 25 *(изгибал бише и на-*

шаст е, Лук. 15, 24), 42, 80, 90, кое имаю гдешто и Срби: *нашаст* А. Качићъ, кораб. 147, А. Милетићъ, поч. слов. 129; — по томъ е и глаголска самоставна речь *пришастѣ* Пист. 4. — Луцићъ има *изнаштен* 43.

100. Глаголи съ наставкомъ ѣ (кое є у Хрвата *и)* предъ *ти,* наставляю у овомъ придеву по старомъ правилу наставакъ *н* на ово *и: видин* Пист. 23 *(худобно вст срце чловичѣ и не извидино)* 87, 114, *желин* Пист. 98, 115, 84 *(братйо моя придрага и прижелина)*; — по томъ е и глаголска самоставна речь: *видиние* Пист. 12, 21, 33, 44, 51, 58, 70 *(младци ваши ће видити видинйа* Д. апост. 2, 17), *живиние* Хект. 29, 54, 90, 102, Луц. 54, *трпиние* Луц. 11, *желиние* Пист. 110, Луц. 101, *пожелиние* Пист. 13, 5, *уминие* 93, Хект. 29, 58, 90, *разуминие* Пист. 2, *бдиние* 16, 92, Иваниш. 21, *хотиние* Хект. 102, Луц. 43, 54, *похотиние* Пист. 6. — А налази се као што е и у Срба: *устрплѣние* Пист. 78, 83, *живлѣние* Хект. 53. 57, 90, 92, 101.

Будуће време.

101. У Хрвата е будуће време

а) или онако као што е у Срба: *устати хоћу и пойти ћу к отцу мому и рећи ћу* Пист. 25 (Лук. 15, 18); *бити ће тада становито жалост велика, ка ни била од почала свита, ни е сада, ни ће бити* 85 (Мат. 24, 12); *просите и прияти ћете* 33 (Iов. 9, 4); *смрт ћете господиню навишћевати* 51 (1 Кор. 11, 26); *не висте у ко вриме син чловичаски прити хоће* 102 (Мат. 24, 44); *тко е он, ки ће издати тебе* 7 (Iов. 21, 20).

б) или е сад. вр. свршенихъ глагола и будуће: *разрушите темпал ови, и в три дни из становице вздвигну нѣга* Пист. 32 (Iов. 2, 19); *сваки ки чини зло, он ти не найде свитлост* 70 (Iов. 3, 20); *ка годи завежете на землѣи она буду завезана и*

на небу, и ка годи одришите на земльи она буду одришена и на неби 27 (Мат. 18, 18); *Мария е найбольи дил обрала, ки се не однеме од нѣ нигдаре* 94 (Лук. 10, 42).

в) или глаголъ у неодређеномъ начину са свршенимъ садашньимъ временомъ глагола *быти*: *буде се звати син божйи* Пист. 3 (Лук. 1, 35); *любити будеш искрнѣга твога а ненавидити будеш неприятеля твога* 15 (Мат. 5, 43); *нитко не мнити буде да се хвастам* 13 (2 Кор. 12, 6).

г) или глаголъ у неодређеномъ начину са садашньимъ временомъ глагола *имати*: *бдите, зач не знате е ко вриме господин ваш има прити. А оно знайте да ако би знал отац од обитили е ко вриме лупеж има прити, бдио би веле добро* Пист. 102 (Мат. 24, 42); *морете ли пити чашу ку я имам пити* 23 (Мат. 20, 22); *коя имаю прити* 61 (Іов. 16, 13); *има платит* Винод. 123.

Врло често различни ови начини стое еданъ узъ другій: *он ће бити велик, и син привишньи звати се буде* Пист. 3 (Лук. 1, 32); — *до мало и не будете видити мене, и опет до мало видите мене* 66 (Іов. 16, 17); — *залих зло погуби, а виноград хоће наяти иним тежаком, ки му буду доходак давати на вримена своя* 24 (Мат. 21, 41).

Овако будуће време са *будем* врло е често и онда кадъ се у Срба заменюе садашньимъ врем. свршенихъ глагола: *када будете видити ова да се чине, знайте да близу ест кралѣество божѣ* Пист. 10 (Лук. 21, 31); *да сваки койи вировати буде унь не погине, да буде имати живот вичньи* Пист. 70 (Іов. 3, 16). А налази се и онако као што е у Срба: *ки буде вировати и крсти се, спасен буде, а ки не узвирує, у истину осудит се* Пист. 68 (Мар. 16, 16).

Заповедно.

102. 3-ће лице заповедно замење се у Хрвата 2-гимъ, кое и у Срба быва, али ретко: *сваки чловик буди брз на слишанйе а касан на говоренйе* Пист. 67 (Як. 1, 19); *не смути се ртце ваше, ни се страши* 104 (Iов. 14, 27); *прошнѣ ваше познайте се прид богом* 2 (Филиб. 4, 6); *свака драга се напуни и свака гора и вршак се пониижи* 4 (Лук. 3, 5); *будите боци ваши припасани* 102 (Лук. 12, 35).

103. Заповедно се налази и одъ глагола *хтети* (као и у Србскимъ старимъ кньигама) и то онако као што га имаю глаголи кои иду у еданъ редъ са *разумети*: *не хотийте звати* Пист. 22 (Мат. 23, 9), *не хтийте се бояти* 5 (Лук. 2, 10), *не хтийте осувевати и не будете осувени* 73 (Лук. 6, 37), *не хтий да те зло добуде, да ти добуди добротом злобу* 10 (Рим. 12, 21), *не хтий веће сагришевати* 31 (Iов. 8, 11), *хтий* Хект. 58. — И одъ *моћи* налази се заповедно: *не мози он нечисти дух веће напастовати* Пист. 87; — место *не мози* налази се и *немой* као што е и у Срба: *немойте се страшити* Пист. 28 (2 Мойс. 20, 20), *немойте судити и не ћете бити сувени* Пист. 73 (Лук. 6, 37).

104. Према Србскоме *виђ(и)* у Хрвата е *вий*: *вий руке мое* Пист. 66 (Iов. 20, 27), *ну вий како га любляше* 36 (Iов. 11, 36), *виймо* (videamus) 5, *вийте* (videte) 1, 85, тако и *повий* Луц. 58, *заповий* Пист. 45; према Србскоме *вђ(и)* има у Хрвата: *пойийте* Пист. 52.

Неодређено.

105. В. С. Караџићъ ковч. 18 пише да начинъ неодређеный (infinit.) Хрвати кодъ свию глагола говоре безъ *и* на краю: *писат*, *молит*, *вућ*. Тога у кньигама нема, него е као и у Срба: *плакати* Пист. 47, *благовати* 25, *хвалити*, *славити* 82, *схранити* Винод. 11, *платити* 74, *пойти* 134. Безъ *и* у кньи-

гама є онако редко као и у Срба: *платит* Винод. 199, *пойт* Хект. 92.

Погодбено

106. Што Мажуранићъ у Колу 3, 89 поминѣ *бин (=бим), биш, бимо, бите*, за то имамъ само ове примере: *да бим видил* Винод. 443. *хотил бим* Арк. 1, 205. Иначе самь свуда налазио онако као што є у Срба: *ако бисте били од свита овога, свит би любио оно ча є нѣгово* Пист. 98 (Іов. 15, 19); — *ако бих не био дошал и ако бих йим не говорил, гриха не би имили* 99 (Іов. 15, 22).

Двоина у глагола.

107. Ню самь налазио само у Хекторевићевимъ песмама, и то само у садашнѣмъ времену глагола *бити* (esse):

Два ми *ста* (*) сиромаха дуго врнме друговала,
Липо ти *ста* друговала, и липо се драговала. 47.
Тере *ста* два коньица много липо раздилила. 47.
Два ми *ста* Кралѣвића, два ми *ста* Кралѣвића,
Два ми *ста* Кралѣвића од бойка не добегла,
Али *ста* убиена, али *ста* (**) жива одведена?
Нису ти убиена, да нису ти убиена,
Нису ти убиена, да жива ми *ста* одведена,
Жива *ста* одведена к цару Паязиту на порту 52.

Изъ овога се свега може видети да су найглавніє разлике између Србскога и Хрватскогъ єзика ове три:

1. што Срби имаю гласъ *ђ* а Хрвати га немаю него место нѣга *й* (в. § 35—38);

(*) Безъ сумнѣ ово треба овако читати, а не *миста*, као што стои у новоме Задарскомъ изданю.

(**) На оба ова места у новоме Задарскомъ изданю стои *шта*, коє є очевидна погрешка.

2. што Срби гласъ *й* кои у наставку *ий* постае одъ *и* съ гласовима иза коихъ дође преливаю у друге, а Хрвати не (в. § 31);

3. што Срби гласъ *л* на краю слога претварају у *о*, а Хрвати не (в. § 27); — ово е трое и потребно и довольно да се може найпоузданіе разазнати е ли што писано Србски или Хрватски.

Да бы што користи одъ овога членка было и онимъ Србима кои не читаю радо овако сухопарнихъ ствари, ево неколико врста изъ кньиге, коя е писана Хрватскимъ езикомъ найчистіимъ између свію другихъ кое имахъ предъ собомъ пишући овай членакъ.

Пистуле 19. Іов. 5. (*)

1. Бише дан благдана жудийскога, и взиде Исус в Ерусалем. 2. А ест в Ерузолиму локва, ка се зове жудийски Бетсаида, а то ест кади се овце за посветилишће периху, и около себе пет пристришак имише. 3. И в ньих лежаше велико множтво немоћников, слипац, хромих и сусих, ки чекаху ганутѣ воде. 4. Анйел тада Божйи по вримену схояше в локву и смућеваше воду. И ки найприа слизише в локву по смућенйу воде, здрав будише, од ке годи немоћи немоћан бише. 5. А бише ники чловик онде тридесет и осам годишћ имиюћи в немоћи своіой. 6. Овога како види Исус лежећи, и позна да велико вриме бише имил в немоћи своіой, рече

(*) У оригиналу е одъ слова до слова овако:

1. Bisce dan blagdana xudiyschoga, i vzide Issus v Yerusalem. 2. A yest v Yeruzolimu loqua, cha se zoue xudiyschi Betsaida, a to yest chadi se ofçe za posuetilischie perihu, i ocholo sebe pet pristriscach imisce. 3. I v gnih lexasce veliko mnoxtuo nemochnichof, slipaç, hromih i susih, chij cechachu ganutye vode. 4. Anyel tada Boxyi po vrimenu shoyasce v lochuu i smuchieuasce vodu. I chij naypria slizisce v loquu po smuchenyu vode, zdraf budisce, od ke godi nemochi nemochian bijsce. 5. A bijsce niki clouik onde trideset i ossam godisch imiyuki v nemoki suoyoy. 6. Ouoga kako vidi Issus lexechi, i pozna da velicho vrime bisce imil v nemochi suoyoy, rece

нѣму: хоћеш ли да будеш здрав? 7. Одговори му немоћник: господине, чловика нимам ки би ме поставил в локву онда када се смути вода. Єре докле я приду, ини при мене в ню слизу. 8. Рече нѣму Исус: устани се, и вазми постелю твою, и ходи. 9. И тудѣ здрав би чловик, и вазе постелю свою, и хояше. А бише субота в они дан. 10. И говораху Жудийи оному ки здрав бише учинѣн: субота єст данас, не пристойи се теби взети постелю твою. 11. А он ньим одговори: ки є мене здрава учинил, он ми є рекал: вазми постелю твою и ходи. 12. И впиташе нѣга: тко є он чловик, ки ти є рекал: вазми постелю твою и ходи? 13. А ов, ки бише оздравлѣн, не знаше тко бише. Исус тада уклони се од множтва, ко се бише скупило онде. 14. По том тога найде га Исус в темплу, и рече нѣму: ето си учинѣн здрав, юре не хтий веће сагришити, да ти іош горе нич не приде. 15. И пойде он чловик и нависти Жудием да Исус бише, ки здрава нѣга єст учинил.

---

gniemu: hockiesc li da budesc zdraf? 7. Odgouori mu nemochnich: gospodine, clouicha nimam chi bi me postauil v loquu onda chada se smuti voda. Yere dochle ya pridu, ini pri mene v gniu slizu. 8. Rece gniemu Issus: ustani se, i vazmi postegliu tuoyu, i hodi. 9. I tudye zdraf bi clouich, i vaze postegliu suoyu, i hoyasce. A bisce subota v oni dan. 10. I gouorahu xudiyi onomu chi zdraf bisce vcignien: subotta yest danas, ne pristoyi se tebi vzeti postegliu tuoyu. 11. A on gnim odgouori: chi ye mene zdraua vcinil, on mi ye rekal: vazmi postegliu tuoyu, i hodi. 22. I vpitasce gniega: tcho ye on clouich, ki ti ye rekal: vazmi postegliu tuoyu i hodi? 13. A ouf, ki bisce ozdraufglien, ne znasce tcho bisce. Issus tada vchloni se od mnoxtua, cho se bisce scupilo onde. 14. Po tom toga nayde ga Issus v templu, i rece gniemu: eto si vcignien zdraf, yure ne htiy vechie sagrisciti, da ti yosc gore nic ne pride. 15. I poyde on cluouich i nauisti xudiem da Issus bisce, chij zdraua gniega yest vcinil.

РАЗМАТРАНЯ О СТАРЫМЪ СРБСКИМЪ ПРАВАМА

НА ОСНОВУ СТАРЫ ПИСМЕНЫ СПОМЕНИКА И ДУШАНОВОГЪ ЗАКОНИКА

Написао Дръ Никола Крстићъ редовный членъ Друштва Србске Словесности, професоръ права при Лицею Княжества Србіе.

Насловъ мои разматраня променіо самъ зато найвише, што истый насловъ неодговара више нимало самомъ садржаю овы мои разматраня. Прва моя разматраня печатана у Гласнику VI. могао самъ съ правомъ „Разматраньма о Душановомъ законику" назвати; онда нисамъ мисліо, да ћу истимъ разматраньма овако пространъ обимъ дати. У Гласнику VII. надписъ „Разматраня о Душановомъ законику" већъ ніе одговарао надлежномъ изложеномъ тамо предмету; еръ се тамо већъ Душановъ законикъ упоређуе съ осталимъ изворима старогъ србскогъ права; и збогъ ове неслѣдствености између наслова и самогъ подъ насловомъ изложеногъ предмета я самъ се трудіо извинити. Да самъ и ове године истый насловъ задржао, быо бы крайнѣ неслѣдственъ, поставивши по наслову за основъ мои разматраня Душановъ законикъ, а овамо самъ предметъ излажући и разяснявајући наводима, црплѣнима изъ србски писмены споменика, кои су или много пре или много доцніе после Душановогъ законика постали. Да самъ првымъ моимъ разматраньма већъ узъ Душановъ законикъ поставіо за основъ и оста-

ле србске изворе, быо бы нека питаня о политичномъ станю србски државляна ясніе изложіо, него што самъ то учиніо на основу Душановогъ законика. Оволико самъ сматрао за дужность свога извиненя ради навести зато, што самъ продуженимъ моимъ разматраньма, давши іимъ другій основъ, и другій предмету сходніи насловъ дао.

II.

О ДРЖАВНОМЪ СТРОЮ.

Б. О ОРГАНИМА ДРЖАВНОГЪ ВЛАДАНЯ И УПРАВЛЯНЯ.

Владательска права, коя су србски кралѣви и цареви у србской држави имали, изложіо самъ на основу мени познаты извора у Гласнику VII. и тиме на некій начинъ одговоріо самъ на прво знатно у државномъ праву питанѣ: ко є имао право владаня и управляня? Изъ истогъ састава увиђа се да є србска држава имала видъ ограничене монархіє, у коіой є владатель већиномъ по праву наслѣдства долазіо на престолъ, а наслѣђивао є свакадъ найстаріи владателѣвъ синъ. Увиђа се далѣ изъ истогъ састава да є найвишу управляюћу и судейску власть имао владатель у своимъ рукама, да є онъ чиновнике поставляо, кои су были обвезани нѣгове заповести извршавати, єръ ко кньигу цареву — заповѣсть — ніє испуніо, сматранъ є за царевогъ преступника, и бывао є строго казнѣнъ.

Закони у србской држави нису были изливъ неограничене волѣ владателѣве. За гдикоє законе истина вели се да су по царевой заповести постали, али царева заповесть само є онда была законъ, кадъ є надлежно издата были. При издаваню закона свакадъ се србскій владатель служіо

саборима, у коима скуплѣни светски и црквени властели (види Гласникъ VI. стр. 107—115; и Гласникъ VII. стр. 59) доносили су дотичне земальске законе. При земальской управи владательи су принуђени были служити се чиновницима, кои су владателѣве заповести извршивали, и у обште старали се о поредку и безбедности у земльи. Владатель е врховный управитель државе быо, чиновници были су оруђа, коя е при поединимъ частима земальске управе владатель употреблявао, и кои су му на руци были, да се државна машина у редовномъ кретаню безъ икаквогъ задржаваня одржи. Саборе дакле и чиновнике морамо сматрати као органе при србскомъ државномъ владаню и управляню. Сабори су мотрили да се по ондашньимъ околностима и правнимъ понятіяма недонесу никакви противправни закони, и да се одрже права и повластице, кое су поедине класе србски државляна уживале. Чиновници пакъ извршавали су заповести владателя и дужни су были испунити све што е законима предписано было; чиновници были су, као и данасъ што су, одъ части покретна сила, коя е целу државну машину у кретанѣ доводила; одъ части су они были саме саставне части те државне машине. Говорећи дакле о србскомъ државномъ строю, нуждно е опредѣлити положай кои су у државномъ србскомъ животу некадъ сабори и чиновници заузимали; и определити, колико е могуће упливъ, кои су сабори на законодавну власть имали, и кругъ деланя поедины чиновника.

Ніе ми нуждно доказивати, да ли е, и колико важно, да се што ясніе испита, изложи и разясни негдашньій србскій државный животъ. Я самъ већъ едномъ негди рекао да ми исторію нашегъ народа донде нећемо довольно познавати, докъ годъ небуде разсветлѣнъ нашъ правный негдаш-

ньій животъ. За правный пакъ животъ едногъ народа найвећу важность има државно устройство, у комъ се налазе основи постоявши у државн установа, кое морамо сматрати за живлѣ, изъ кои се све, што е у народу добро и зло было, развило. Узмимо само на умъ, како е различно дѣланѣ државне власти у монархіи, аристокраціи и демокраціи, у монархіи ограниченой и неограниченой, како су различне покретне силе у држави едной и другой, и различни извори, изъ кои свака одъ ньи сву свою моћь црпи; па ћемо сместа увидити како великій, превладный упливъ у све догађае некогъ народа има строй државе. Безъ познаваня државногъ строя нећемо моћи сазнати узроке многи догађая, нећемо моћи пронаћи изворе несрећа, кое су народъ постигле, и кое ћемо погрешно приписивати гдикоимъ личностима при свемъ томъ, што исте несреће првый зачетакъ, основъ и главный свой изворъ имаю у манама и оскудицама државногъ строя.

Безъ сумнѣ, поедина знатна лица, коя у рукама имаю државну власть, могу врло много пута дати знатанъ полетъ народномъ деланю, могу народъ, кои е у робству быо пониженъ, пробудивши у нѣму народну свесть, ослободити робства, довести га у редъ независны народа, и учинити да између осталы народа заузме достойно положенѣ. Дѣйство оваквы знатны поедины лица быће у толико веће, у колико ће неограниченіе разполагати съ власти, кою ће у рукама имати. Али ако државна управа буде на ньи више подељѣна, онда ће истина у држави бытн више гаранціе за одржанѣ личне слободе свакогъ поединогъ, али онда само у томъ случаю моћи ће држава и народъ знаменитіи напредакъ учинити, ако ће сви дотични, кои ће на државну управу уплива имати, у срдцу носити државный напредакъ, ако ће

предъ очима имати обште добро, ако ће при обштимъ дѣлима заборављати приватне свое користи, ако ће при постизаваню обшты интереса у заборавъ бацати личне увреде, већъ ако ће се са свакимъ споявати, да се обште цѣли непромаше, ако кодъ дотичны нећe быти тежнѣ за приватномъ славомъ и власти, ако срца ньіова нећe быти покварена пакленомъ зависти и гаднимъ своелюбіемъ. Ако ли ће они, кои ће на државну управу уплива имати, подложени быти споменутимъ и другимъ гаднимъ пороцима, то ће они своіомъ пакости пречити свакій явный напредакъ, найлепше и найкористніе желѣ и тежнѣ поедины добромислећи лица изъ приватне мржнѣ осуећаваће, неимаюћи узвишеніи понятія о државномъ животу свое интересе предпоставляће обштемъ добру; и тежећи за приватнимъ своимъ користима упропашћаваће обште добро, осуећаваће обште цѣли, уништаваће народъ и државу. За доказъ изложенога я бы више примера могао навести изъ наше и стране историе; но я то нећу да чинимъ, ерь нисамъ науманъ описивати добре и зле стране негдашнѣгъ нашегъ државногъ устройства; него наводећи дѣла (facta) показати: какво е исто устройство было. Ово нека е о томе доста, па ћу зато да пређемъ на самъ предметъ мои разматраня, и то прво на *саборе*.

I. Саборный начинъ саветованя о обштимъ, народнимъ дѣлима одъ найстаріи времена свойственъ е свима Славенскимъ народима, па тако и Србима. Исторія поедины Славенски народа то довольно сведочи. Г. Мацѣіовскій у своіой исторіи Славенски права наводи као нешто, што е обште познато: да су Славени ради рѣшаваня важніи правны питаня долазили на већа *вѣћа* (seymy). „*Славени*“ вели онъ на другомъ мѣсту „*скупляли су се у отличне скупштине, и ту се са*

старѣшинама, кое су сами за управлянѣ ньнымъ пословима бырали, савѣтовали о унутрашньимъ своимъ пословима". (*) Но политичне ове скупштине стары Славена неваля сматрати за устроене народне саборе, и парламенте, као што се данасъ налазе у многимъ државама. Државный животъ кодъ Славена ніе скоро нимало быо развіенъ у времена, кадъ су сви Славени у заедници живили, а овде е говоръ о народнимъ скупштинама овы древны времена. Мени се чини, да негдашнѣ политичне скупштине наши праотаца доста добро можемо уподобити саветованьма наши општина о своимъ општинскимъ пословима. При овимъ општинскимъ саветованьма ніе строго определѣно, ко? и колико право има при решаваню неки општы дела? сви членови општине обично могу доћи на скупштину, али опетъ богатіи, и знатніи членови имаю пресудный упливъ у решаванѣ општински дела. Ни кодъ стары Славена ніе строго определѣно было, ко има право доћи у скупштину, и гласованѣмъ имати уплива у решаванѣ општи дела. На старе славенске скупштине долазіо е свакій, кои е нека општа свойства имао. У овомъ смислу и Г. Мацѣіовски представля намъ старе славенске саборе, говорећи: *На вѣћа долазили су сви членови народа, кои су могли оружѣ носити, и ту су се подъ председаванѣмъ избраногъ чиновника савѣтовали о општемъ добру. Али кодъ закарпатски Славена право председаваня на земальскимъ скупштинама имали су притяжательи плодне, и по томе богате землѣ, и ови су се звали господарима жупе, или жупанима*". (**)

(*) *„Исторія Славенски права одъ Дра. Вацлава Мацѣіовскогъ, превео Др. Никола Крстићъ у Будиму.* 1856, §§. 31. 37. 126.

(**) У споменутомъ дѣлу Г. Мацѣіовскогъ §§. 30. 161.

Народне скупштине, кое су Славени имали, докъ су іошъ сви у заедници живили, задржала су поедина славенска племена и онда, кадъ су се разцепила у више народа, и кадъ већъ између поедины грана славенскогъ народа нису постояле никакве свезе. Скупштине ове нису истина имале у свимъ славенскимъ землямя еднаку важность, негди су већма негди манѣ быле развіене, али ій налазимо кодъ свію славенски племена, коя су свою независность сачувала.

Прелазећи на посматранѣ стары србски сабора, за нуждно налазимъ споменути, да моя разматраня нежелимъ разпрострети на време пре владаня породице Неманића. Исторія србскогъ народа пре Неманића врло е слабо развсетлѣна, ни найглавніе моменте у исторіи овогъ времена неможемо тако лако определити, о правномъ пакъ животу една бы штогодъ рећи могли. Србскій народъ у овомъ времену разделѣнъ е быо на многе части; обште власти, коя бы србскій народъ у кармоничной свези држала, и нѣга на деланѣ покретала, и у деланю управляла, ніе было; ніе было кодъ Срба обште тежнѣ, обшты цѣлій, па зато нѣгово деланѣ условлявало се свакадъ већиномъ одъ узрока, спольно дѣйствуюћи, а ніе было слѣдство развіеногъ народногъ живота, и државны установа. Истомъ съ првимъ Неманьомъ деланѣ србскогъ народа почннѣ добіяти подпуну самосталность, и постае у строгомъ смислу деланѣ србскогъ народа. Разделѣни у много провинція Срби почню се одъ Неманѣ І. подъ едномъ обштомъ власти сѣдинявати; они имаю свое цѣли, кое постићи усилявају се; према другимъ суседнимъ народима они се появлюю самостални, делима показуюћи, да нема никога, кои бы іймъ што заповедати могао; бране се противу спольны нападаня, и ова одбіяю, саветую се о своимъ унутраш-

нъимъ делима, и устрояваю се: едномъ речи Срби подъ Неманьомъ I. добіяю свой явный, државный животъ. — Говорећи о државно́мъ строю, а овде посебно о саборима, имаћу у виду дакле државный животъ србскогъ народа, кои се съ владомъ првога Неманѣ починѣ, а кои се крозъ више него 200 година продужуе. Ово е найзнатніе време у свой србской исторіи, трудимо се, да га, колико е више могуће, разсветлимо.

Ко е сазивао саборе ?

Кадъ и ѓди су сабори сазивани?

Ко е званъ быо на саборе?

О чему су се сабори саветовали?

Какву су сабори према владательима имали важность?

Ово су главніія питаня коя се могу о саборима поставити. Да се може на ова пытаня довольно определѣно одговорити; имали бы доста ясный образъ саборногъ деланя у србской држави. Да ли решенѣ овы пытаня има за насъ важности? свакій ће лако извести одтудъ, што се сабори у старой србской државн сматрати морају као органъ законодавне власти, коя у развитакъ правногъ живота свакогъ народа превладны упливъ има. На постављна питаня о србскимъ саборима рећићу оно, што самь о нъима изъ србски извора извести могао.

На прво питанѣ: *кое сазивао саборъ?* съ пуномъ определѣности можемо одговорити: да е свакадъ владатель земальске саборе сазивао. У изворима нигди се истина неспоминѣ, да владатель има право и обвезаность сазвати саборъ; али то право и обвезаность была е нуждно слѣдство права владаня, кое е србскомъ владателю припадало. Србскій владатель стаяо е на челу законодавне и административне власти, онъ е морао дакле имати власть, коя е нуждна была, да

своимъ дужностима одговори. Гдикои докази црплѣни изъ србске прошлости уверавају насъ, да су се србски владатељи и служили овимъ правомъ изрично споминяюћи, да су дотични владатељи сазвали саборъ. Тако се у животописуНеманѣ I. кои су написали нѣгови синови св. Првовенчаный краль и св. Сава изрично наводи, да е Немання I. сазивао саборе; (*) тако се и за Душана ясно говори у родословію архиепископаДанила, да е у свой дворъ *Сверчинь* сазвао на саборъ све оне, кои су право участвованя у саборима имали. (**) За остале владателѣ неспоминѣ се нигди изрично да су сами сазивали саборе, али почемъ е ванъ сваке сумнѣ поставлѣно то, да су сабори држани были и подъ другимъ владатељима, и почемъ су саборе Неманя I., и царъ Душанъ — владатељи, кои су тако дугимъ временомъ еданъ одъ другогъ удалѣни — сазивали, са извѣстности можемо рећи, да су и остали владатељи право сазиваня сабора упражнявали, и ту обвезаностъ точно изпунявали.

Съ овимъ бы се могло поставлѣно прво питанѣ сматрати за решено, кадъ ми се небы наметала сумня: *да ли су были обвезани србски владатељи одъ времена до времена сазивати саборе?* Питанѣ ово у свези стои са поставлѣнимъ другимъ питанѣмъ: *Кадъ су сабори сазивани были?* па ћу зато на оба питаня заедно одговорити.

Я мислимъ, да се съ известности може рећи, да, изузимаюћи еданъ единый случай, кои ћу ниже наве-

(*) Ове животописе печатао е г. П. Шафарикъ подъ насловомъ „Památky drevniho pisemnictvi Jihoslovanův“ 1851. у Прагу подъ назявима. „Život sv. Symeona od krále Štépana“ и Život sv. Symeona od sv. Sávy.“ Сравни састава подъ првимъ називомъ бр. VI. X; а подъ другимъ називомъ бр. XI.

(**) Ранѣъ, Исторія Сербовъ II. стр, 733.

сти, иначе србски владательи нису были обвезани у неко определѣно време сазивати саборе. Србскій државный животъ у старой србской држави ніе дошао до подпуногъ, савршеногъ развитка, па зато и нису была закономъ решена сва питаня коя се на државно устройство односе. Између оваквы нерешены питаня налази се и горнѣ поставлѣно питанѣ. Изъ свію доказа, кое о државномъ животу у србскимъ изворима налазимо, скоро съ ясности увиђамо, да е одъ владателѣве волѣ зависило, кадъ ће саборъ сазвати. Обичаемъ, мислимъ, было е определѣно, да се за државный животъ важнія питаня безъ саборскогъ саветованя нерешавају, а владательи су по своmъ увиђеню определявали да ли е дотично появивше се питанѣ доста важно, да се саборъ сазове. — Само при ступаню владателя на престолъ, рекао бы, быо е владатель обвезанъ сазвати саборъ. Истина, ни ова обвезаность ніе у изворима нигди изречно определѣна, али примери: Дечанскогъ, Душана, и младогъ цара Уроша даю ми повода мислити, да су србски владательи при ступаню на престолъ обвезани были сазвати саборъ, кадъ су се уедно по усвоеномъ одъ времена првовенчаногъ краля Стефана обичаю и венчали на престолъ. За Дечанскогъ и Душана ясне историске доказе имамо, да су, ступаюћи на кралѣвскій престолъ, сазвали саборе, на коима су венчани были: *вѣнцемъ кралѣвства.* (*) За младогъ цара Уроша

(*) Св. Стеф. Дечанскій у диплоmи дарованой манастиру Дечанима вели „И Богомь дарованимь вѣнцемь кралевства срьпскаго вѣнчань быхь на кралевство вь единь дьнь сь синомь моимь вь лѣто ѕѡкд месеца генара ѕ҃ дьнь индикта е҃ вь праздникь богоявлении. благословениемь и рꙋкою прѣѡсвещенннаго архиепископа Никодима и всѣхь епископь и всего сьбора срьбскаго“ *Србски споменици* ч. I. бр. 176. стр. *у Београду* 1840. Дечанскій првенацъ одъ Гедеона Іосифа Юриішћа. У Н. Саду 1852. стр. 47-67.

имамо доволно основа рећи, да є такође при ступаню на престолъ сазвао саборъ, єръ онъ у некой дипломи одъ 10. Априла 1357. године већъ споминѣ: да се договарао са саборомъ, кои є за цело одма после Душанове смрти сазвао, и на комъ є онъ царскимъ венцемъ венчанъ быо. (*) Да се после Душана србскій државный животъ дуже времена безъ прекиданя, и безъ икаквы препона развіяо быо, за цело бы се строжіє определило было: кадъ ће обвезанъ быти владатель сазвати саборъ.

Ни за место, у кое се мора саборъ сазвати, неналазимо у изворима никаквы определеня. Само за єдно место налазимо у нашимъ изворима определѣно: да се у нѣму *мораю* држати сабори, а то є место: црква *Жича*, кою є св. првовенчани краль са своимъ синомъ Радославомъ сазидао, определивши: да се у той цркви поставляю: кралѣви, митрополити, епископи, и игумани. (**) Подъ поставлянѣмъ краля разумева се: ньіово венчанѣ на кралѣвскій престолъ, а подъ поставлянѣмъ митрополита по свой прилици разуме се: изборъ, и хиротонисанѣ; а оба ова предмета, т. є. кралѣво венчаванѣ на престолъ, и изборъ митрополита спадала су у кругъ саборскогъ деланя. Осимъ *Жиче* за остала места нигди неналазимо споменуто, да су закономъ каквимъ определѣна была за саборе. Каснiи владательи одступили су одъ уредбе првовенчаногъ краля, па су се и у другимъ местима венчавали на владательскій престолъ, као

За Душаново крунисанѣ на сабору налази се доказъ у Раићу на наведеномъ месту, и у другимъ изворима.

(*) Срб. Споменици. бр. 46. стр. 57.

(**) „Památky" и т. д. подъ насловомъ „Okázky občanského Písemnictví" стр. 8.

годъ што и митрополити нису были бирани само у Жичи, него и у другимъ местима. По свой прилици у редовнимъ околностима сазиванъ е саборъ у престолно место, као што бы се то могло извести изъ речій, кое се у животопису Неманѣ I. налазе, за когъ се вели, да е дотична у саборима участвуюћа лица „*къ себи призвао*". По томе дакле Неманя I. сазивао е саборе у *Приштину*. Дечанскій се по свой прилици у *Неродимльи* венчао венцемъ кралѣвства, и тако е ово место за нѣговогъ владаня было место за саборе. За Душана съ извѣстности знамо да е сазвао саборе у *Сверчинъ*, кадъ е после смрти свога отца венчанъ на кралѣвскій престолъ, у *Скоплѣ*, кадъ е поставлѣнъ митрополитъ Іоаникіе за патріярха, и кадъ е по свой прилици и Душанъ за цара проглашенъ царскимъ венцемъ венчанъ бyo; я у *Серезъ*, кадъ е 1349. године по смрти патріярха Іоаникія Сава IV. изабранъ быо за србскогъ патріярха. И царъ Урошъ по свой прилици у *Скоплѣ* сазвао е саборъ, и ту е царскимъ венцемъ венчанъ быо, еръ и диплома, кою самъ више горе навео, издана е у Скоплю по свой прилици непосредно одма после тога, кадъ е онъ царскимъ венцемъ за србскогъ цара венчанъ быо. За владателѣ после Душана нигди се неспоминѣ, да су се при заузиманю владе венцемъ владательскимъ венчавали, при свемъ томъ, што се споменъ сабора іошъ и после косовске битке у изворима налази. Разстройство, кое е после Немањића у србской држави овладало, есте узрокъ, да се свечаность венчаня на владательскій престолъ изоставити морала. — Напоследку неће, мислимъ, сувишно быти овде навести, да су стари Славени явна саветованя држали у храмовима свои богова, а одтудъ не безъ слѣдствености можемо извести то, да су и Србски сабори сазивани и држани были у светимъ храмовима, као што то и

споменуто установленѣ св. Првовенчаногъ краля за цркву Жичу одъ части потврђуе. (*)

Важно є треће о саборима поставлѣно питанѣ: *Ко є званъ быо на државне саборе?* и тако ко є могао имати утицая на решаванѣ важнія државны дела? На ово питанѣ само ћемо онда моћи задоволявајућій одговоръ дати, ако се будемо строго придржавали домаћи извора починюћи одъ времена Неманѣ I. па све до смрти высокогъ Стефана, кадъ се србска држава коначно растроявати почела.

Испитуюћи изворе уверавамо се, да у прва времена ніє было определѣно: ко ће позванъ быти на саборна саветованя? Владательи су у саборе позивали свакогъ, кои іймъ є могао у нечемъ савета дати, а само се по себи разуме, да изъ оваквы саветованя никадъ нису была изключена лица, коя су у вишемъ свештеномъ чину была, или коя су знатнія званія одправляла. Историски примери ясно сведоче, да су се сви владательи, за коє се зна, да су саборе сазивали, у истимъ саборима саветовали са найзнатніимъ лицама црквенимъ и светскимъ. При свемъ томъ, доказати се неможе, да су владательи обвезани были *некога* у саборна саветованя позвати, па зато све, што є владатель у договору са позванима на саветованѣ решіо, быо є законъ кои є обвезивао свакогъ безъ разлике, да ли є у саветованю участвовао или не? Касніє све се већма определявало: ко ће на саборе званъ быти, а подъ Душаномъ є питанѣ ово коначно решено тиме, што є подъ строгомъ казни онима, кои нису имали права доћи на саборна саветованя, забранѣно было у оваквимъ саветованьма участвовати.

(*) Ист. Слав. права. §. 126. Познато є, да су у среднѣмъ веку и у другимъ државама земальски сабори сазивани у св. храмове.

За доказъ наведенога некъ ми се дозволи да наведемъ саме наше домаће изворе, изъ кои ће се найболѣ увидити, ко є у србской држави у саборнимъ саветованьма участвовао.

По сведочби св. првовенчаногъ краля Неманя I. позвао є на саборно саветованѣ: „своего архиереꙗ евьдимиꙗ глаголема, и чрьньцє сь игоумени своими, и чьстные ереие, старьцє же и вельмоуже свое, оть мала и до велика ихь" и другій путъ: „подроужие свое и сыны свое и арьхиереꙗ своего, калиника рекомаго, и приставники дѣломь, и кнезє земьли свое, иже надь властьми, воеводи же и воины". (*) Св. Сава такође у животопису свогъ отца споминѣ као участнике у саборномъ саветованю: благородноую дѣтьцу (Стефана првовенчаногъ, и Вука, ерь у тай ма св. Сава већь ніє быо кодъ родительскогъ дома) и избраные си болꙗре малыє и великые", кое ниже назива: „богати и оубози, старїи и юнїи" а за све у скупу вели „сьтвори оуклонити се народоу": (**) Као што се изъ наведены примера увиђа, подъ Неманьомъ I. ніє было определѣно, ко ће у саборнимъ саветованьма участвовати. Мыслимъ да нећу погрешити, ако кажемъ, да су подъ Неманьомъ I. „црьковници" имали маньи упливъ у решаванѣ чисто државнограђански дела, него ли светски люди, а између светски државляна они су већма утицали у државну управу, кои су веће активне услуге држави чинили, па се зато споминю као участници у саборима „приставники дѣломь, кнезє земьли свое, иже надь властьми, воеводи же и воины". И то се уєдно изъ наведены доказа увиђа, да су се властели већъ делили на *мале* и *велике*, премда ни съ єдномъ речцомъ неспоминѣ се разлика, коя є између єдны и други постояла. — По кази-

(*) Památky; Život. sv. Symeona od sv. kr. Stépana. бр. VI. X.

(**) У истомъ делу: Život. sv. Sym. od sv. Savy стр. з. и т. д.

ваню архіепископа Данила краль Милутинъ саветовао се у саборима: с властели и многими велможами своими, (*) а у дипломи некой, кою е за цело пре 1302. године издао, вели самъ за себе краль Милутинъ, „и зговоривсе кралевство ми, с архиепископомь втсоримь Еустатиемь и сь госпождомь матерню ми кралицомь Еленомь и сь всѣми епископы срьбскыими“ и назначуе имена дотичны епископа. (**). За Дечанскогъ е такође известно, да се у саборима саветовао с архїепископомъ, епископима, и сь властели земльи сербскїа, кое архіепископъ Данило назива „силными своими“. (***) И Душанъ, желећи се венчати на кралѣвскій престолъ „сотвори посланїе къ преосвещеному Данилу, и сему преосвященому пришедшу со Епископы же и игумены, и всѣмь причтомъ церковнымъ и всему совору собрану земли сервскїа въ царстѣмъ дворѣ Сверчнѣ“ и у сабору саветовао се „съ силными отечествїа“ „велможи и военачалники“ дакле само с вишимъ благородствомъ, с людма, кои су имали дѣйствителногъ участія у управи државны дела. (****)

Изъ наведены доказа доста се ясно увиђа, да ђу у саборнимъ саветованьма участвовали црьковници и властели, а и то се изъ наведены доказа може извести, да су црьковници само у решаванѣ оны дела подпуно утицали, коя су съ црквомъ нешто у свези была, а да у саветованя о чисто државнимъ делима много путій нису ни позивани бывали. Іошъ ніе было основнога закона, кои бы строго определявао: *ко може и сме, а ко несме у саборна саветованя доћи?* Овакавъ основный законъ донешенъ е быо подъ Душаномъ, и

(*) Ранћъ Т. II. стр. 587. 614.

(**) Описаніе древностій србски у св. Гори. У Београду 1847. бр. 6. стр. 34.

(***) Ранћъ Т. II. стр. 663. 690. 692. Срб. Споменци бр. 176. стр. 324.

(****) Ранћъ Т. II. стр. 633. 742. 755.

налази се у Душановомъ законику, па зато истый законикъ и есть понайглавніи изворъ за решенѣ поставлѣногъ питаня: ко е быо позиванъ на саборе, а ко е изъ овы изключенъ быо? У уводу у законикъ као участници у саборима наводе се: *патріархъ, архіереи, црьковники мали и велики, царъ* и *властели мали и велики.* Иста она лица дакле, коя се и пре Душана као саборни участници споминю, наводе се и у овомъ уводу у Душановъ законикъ, кои е поставлѣнъ быо саборомъ у сагласію свію наведены участника. Она разлика, коя се пре Душана опажа, и по коіой црквена лица само се онда као участници у саборнимъ саветованьма споминю, кадъ се предметъ оваквогъ саветованя односіо на црквена дела, престала е Душановимъ закоником, кои сведочи, да су црквена лица утицала у законодавство србске државе, и тако у дела, коя су одъ цркве могла са свимъ одвоена и различна быти. Важность, кою су црквена лица имала у србской држави одъ стары времена, подигнута е Душановимъ закоником на найвишій степенъ. Ову важность нису знали црквени люди у пуной мери крозъ сва времена одржати; еръ одма после Душанове смрти светски властели присвоили су себи толику претегу и важность, да су црковнике одъ државны дела скоро са свимъ изключили, и да се уплівъ црковника у државна дела за дуже време тако притаяо, да га ми едва опажамо. Светски властели то су тимъ лакше могли учинити, што су они поредъ политичны права, коя су уживали, сачиявали воену силу србске државе, имали су дакле у своимъ рукама матеріялну снагу, коіомъ су се при постизаваню свои цѣлій послуживали; црковници пакъ нису оваквy матеріялну снагу за подупиранѣ свои права имали, еръ су, као што се изъ гдикои извора може извести, противно државномъ устройству

суседне намъ Унгарске, особлођени были одъ дужности вовваня. *). Они су уживали дакле права безъ обвезаности, али башъ тиме изгубили су сву свою матеріялну моћь, изгубили су средство, коимъ бы се могли были у уживаню политичны права и онда одржати, кадъ у србской државн ніе

*) Немогу сасвимъ определѣно рећи, да су србски црковници ослобођени были одъ дужности вовваня, еръ доказн, кои се налазе о томе у изворима, могу имати и другій смисао. Тако Душанъ обдаріо е две келіе у св. Гори различнимъ селима, и отроцима, кое е ослободіо *одъ войске.* (Опис. древ. у св. Гори бр. 5. стр. 30; бр. 10. стр. 46 сравни бр. 18. стр. 63). Познато е, да су србски државляни были обвезани вовати зато, што су имали землю баштину, па тако подъ поменутимъ ослобођенѣмъ одъ войске може се разумети, да су одъ *дужности вовваня* были ослобођени. Ово предпоставлянѣ потврђава се тимъ, што се у србской исторіи неспоминѣ, да су и црквена лица участвовала у боевима, као што се то съ известности зна за угарско духовенство; напротивъ зна се, да су се црковници трудили ослободити се одъ дужности вовваня у землями, у коима су закономъ были обвезани да воюю, и да войнике даю (Ист. Слав. права §§. 97—101. и на другимъ местима). Али подъ ослобођаванѣмъ одъ войске може се разумети ослобођенѣ одъ обвезаности, примити войску на конакъ, ослобођенѣ одъ терета *приселице*, еръ се то ослобођаванѣ и споминѣ између осталы работа, коима су обично отроци властелски земаля были подложни. Краль Дечанскій у своіой, диплоіи дарованой монастиру Дечанима вели „а за ратае, колико има игѹмень плѹговь оу коемь селѣ а ѿ тога гере села да постави ратае (ратнике?) кога хоке, (Срб. Спом. бр. 335.) што бы доказивало, да добра манастирска, па сигурно ни друга црквена, нису была ослобођена одъ терета давати войнике, само што се дужность вовваня ніе распростирала и на сама црквена лица, коя су у свештеномъ чину была. У Угарской было е велики црковника (Prelati banderiati) кои су свое люде подъ своіомъ заставомъ у бой или сами водили, или подъ войводомъ, когъ су они наименовали шиляли. Войска други црковника воевала е подъ управомъ жупана (Comes Comitatus).

већь было снажны владателя, кои су у пређашня времена црковнике, и ньіова права бранили, и знатно увећавали. У томе, што црковнници нису были снажни одржати свой подпуный упливъ у решаванѣ државны дела, налазимъ єданъ одъ знатніи узрока, кои су наступивше растройство србске државе подпомагали, и коначну пропасть србске независности ускорили. Црквена лица, имаюћій свой светый позивъ служити Богу, и народъ учити, с пуномъ некористолюбивости были бы се одали народнымъ делима у она тужна времена, кадъ су раздоръ и узаямна раздраженость између светски властела, и ньіова гадна тежня за самовластіємъ државне силе ослабляване, и кадъ слаба рука Душановогъ наслѣдника ніє у станю была држати у слоги, єдинству и подчинѣности осилявше се властеле. Црковници задобили су после опетъ некій упливъ у државна дела, али є сила србскогъ народа онда већъ клонула была. А кадъ є србска држава изгубила свою независность, народъ неимаюћи светске главе, изгубивши своє владателѣ, у патріарсима почитовао є не само црквене архипастире, и духовне учителѣ, него є у ньима и своє грађанске управителѣ налазіо. Ніє овде место, да се у обширно разчленяванѣ упустимъ, у колико су архипастири одговарали лепомъ и великомъ повереню, коє є народъ у ньи полагао; али се неустручавамъ рећи, да бы се за цело србскій народъ у далеко болѣмъ станю, и сваковрстномъ већемъ развитку налазіо быо, него што смо га у почетку овога столѣтія нашли, да се после изгублѣне државне независности, баръ србска єрархія могла одржати у првашньой независности, сили, и у негдашнѣмъ цвету.

Осимъ патріярха и архієреа споминю се као участници у саборима: *цръковници мали и велики*, и *властели мали и велики*. Већь самь у VI. свезки

Гласника на стр. 107. рекао, да се може мислити, да су у кругъ велики црьковника спадали *ексарси и игумани.* Обширніе изпитиванѣ србски извора укреплява ме у овомъ мишленю. Достоинство игумна у србской држави было е врло знатно, монастири, кои су были игуманіе, уживали су особита права, и были су одъ србски владателя знатно покровительствовани. Ексарси су такође спадали у кругъ велики црьковника. У стара времена было е три степена ексарха: ексарси I. степена, почестни, и періодевте. Ове последнѣ налазимо и у србской држави, као што се изъ 38. Душановогъ закона увиђа. Они су были подчинѣни власти епископа, митрополита и патріарха, и были су као неки ньіови помоћници. (*) — У кругъ малы црьковника могу се ставити *ереи,* т. е. свештеници при великимъ црквама, и монаси изъ монастира, кои су были игуманіе, еръ се ереи и калуђери на гдикоимъ местима у србскимъ изворима као участници у државнимъ саборима споминю. Разлику између велики и малы властела я самъ назначіо у VI. св. Гласника на страни 114. и 115.

Генералномъ определеню, кое се у многимъ изворима налази, и по коме се увиђа, да су у решаванѣ државны дела утицали црковници и вла-

(*) Ексарси првогъ степена были су епископи, кои су подъ собомъ више епископа имали. У источной римской држави было е петъ ексархата: Антиохійскій, Александрійскій, Ефескій Кесарскій, и Хераклійскій. Почестный ексарси были су епископи, и становали су у већимъ варошима, а касніе су овимъ именомъ означавани митрополити. Періодевти ексарси были су, кои су у разнимъ делима по налогу епископа по епархіяма путовали. Enchiridion juris ecclesiastici edidit Nic. Joan. Cherrier. T. I. pag. 184. §. 208. Posonii 1848. О кругу деланя ексарха періодевта види: Thomas Brougthons: Historisches Lexicon aller Religionen der Welt etc. подъ речи: Exarche. pag. 1062. Dresden und Leipzig 1756.

стели, придати валя забрану, кою 61. душановъ законъ садржава, и по коіой є подъ строгимъ казнима запрећено было, да недолазе на саборе они кои нису были црковници и властели. (*) Осимъ црковника и властела сви остали државляни изключени су были дакле изъ саборны саветованя, а тимъ истимъ потврђено є было право црковника и властела, да на саборе долазити могу. Изключене изъ саборны саветованя назава Душановъ законикъ себрима, о коима самь я већь єдномъ у Гласнику обширніє говоріо. Вредно є овде споменути, да се речь *себрь* осимъ Душановогъ законика у другимъ србскимъ изворима неналази, я ю баръ нисамь могао приметити.

Осимъ свію овде наведены участника у саборнимъ саветованьма Душанъ у хрисовульи, кою є 1349. год. у Скоплю издао, вели, да се іошъ саборно саветовао „сь благочьстивою и христолюбивою прѣвысокою аугоустїею благовѣрною царицею Кѵра Єленою, царицею царства ми. И сь богодарованнымь и прѣвьзлюбленнымь сыномь наю кралемь Оурошемь“ (**). Да су владателѣви синови, и у обште сви чланови владајуће породице у саборима участвовали, ніє нуждно доказивати, єръ се то потврђує како домаћимъ изворима, тако и примерима свію земаля, кое су у среднѣмъ веку имале парламентарный животъ. Несвойствено є србскомъ праву то, што се Душанъ и са своіомъ супругомъ саборно саветовао. У овомъ Душановомъ поступку, коимъ є онъ свою супругу у саборна саветованя увео, треба тражити узрокъ, што се царица Єлена после Душанове смр-

(*) Наведеный законъ налази се подъ називомъ XXV. О сьбору, а самъ законъ овако гласи: „61. Себрова сьбора да нѣсть. кто ли се обрѣщеть сьборникь, да мѹ се оуши оурѣжита, и да се осмѹдеть подвочие.“

(**) Опис. древности й србски у светой гори бр. 12. стр. 52.

ти трудила, да у свое руке задобіе државну управу, чему су сви србски властели противни были, нехотећи се покоравати женской власти. У овомъ Душановомъ поступку тражити треба уедно и семе раздора, кое е између владателя и србски властела посеяно было. Упливъ, кои су кадкадъ жене у србска државна дела имале, быо е штетанъ државнымъ интересима, као што насъ исторія доста довольно уверава. Безъ сумнѣ влада Деспота высокогъ Стефана была бы далеко яча, да е кнегиня Милица одъ државны дела сасвимъ уклоњена была. Войничкій духъ, кои е онда у редовима србски властела владао, ніе дозволявао, да се они подвргну управи слабе женске руке. Разузданость, и страсти властела могла е само у стеги држати снажна мишица юнака, а не нѣжность и хитленость жене. — Определеня поставша подъ Душаномъ, задржала су и после нѣгове смрти свою важность. Црковници и властели были су участници у саборима и после Душанове смрти; али узъ ньи споминю се и матере владателя као участнице у саборнимъ саветованьма. Тако у дипломи, кою е царъ Урошъ младый 1357. год. 10. Априла издао, споминѣ се саборъ, у комъ су участвовали: *царева мати Єлена, патріархъ, митрополити, игумани*, и *сви властели велможни*. (*) А и деспотъ високій Єтефанъ споминѣ, да се у сабору осимъ патріарха, митрополита, и властела саветовао са своіомъ майкомъ кнегиньомъ Милицомъ. (**) После смрти деспота високогъ Стефана неспоминю се више сабори у србскимъ изворима. Наступивше тужне околности за србску државу, и коначна промена државногъ устройства нису допуштале, да се и после смрти високогъ Стефана сабори сазиваю.

(*) Србски Споменици бр. 46. стр. 57.
(**) Описаніе древностій србски у светой гори. бр. 18. стр. 63.

Врло бы занимльиво было, кадъ бы определѣно могли одговорити на питанѣ: *„О чему су се србски сабори саветовали?“* т. е. кои су предмети у кругъ саборскогъ саветованя спадали? Изъ одговора на ово питанѣ могли бы найболѣ и съ найвеђомъ слѣдствености оценити упливъ, кои су србски сабори у државна дела имали, и определити границу до кое се властъ србски владателя простирала. У одговору на ово питанѣ немогу поставити специялна начела, изъ кои бы се увидити могао кругъ делателности србски сабора, еръ на овай предметъ односеђи се србски извори нису довольни, да се на поставлѣно питанѣ съ пуномъ опредѣлености одговори. И данасъ, кадъ су намъ устройства европски држава толико позната, и кадъ тако обилна средства имамо съ државнимъ устройствама упознати се, тешко бы было строго назначити предмете, кои у кругъ явны саветованя спадаю. У обште може се ређи, да су сви важнiи за државный животъ предмети законодавства, администрацiе, па и саме судейске власти спадали у кругъ саборски саветованя. Генерално ово начело може се извести изъ спомена поєдины предмета, кои се у србскимъ изворима налазе а за кое се зна, да су у кругъ явны саветовяня спадали. Неђе сувишво быти поєдине ове предмете негдашньи явны србски саветованя овде у краткости навести.

Пре него што се у избраянѣ предмета явны србскя саветованя упустимъ, морамъ споменути да се явно саветованѣ о државнымъ делима у србскимъ изворима появлюе у двострукомъ виду. За гдикое предмете вели се да су решени у сабору, а за друге наводи се да се о ньима владатель саветовао ванъ сабора не са свима, него само съ гдикоимъ саборнимъ участницима. У оваквимъ специялнимъ саветованьма, коя се у изворима неспоминю подъ именомъ сабора, решавани су пред-

мети, кои или по своіой природи, или по околностима нису могли быти предлагани решаваню укупногъ сабора. Сабори су сазивани бывали у напредъ определѣномъ месту, специялна саветованя државо е владатель онде и онда, гди е и кадъ е за добро нашао. У саборима участвовали су сви дотични црковнищи и властели, у специялна саветованя позивао е владатель или само повереніе люде, или оне, кои су се у нѣговой околини налазили. У осталомъ, я мислимъ, да су и ова специялна саветованя деланѣ владателя ограничавала.

Између предмета саборски и явны саветованя споминю се у изворима слѣдуюћи:

1. Определяванѣ мера, кое су нуждне быле, да се чистоћа религіе сачува, и одржи. Првый о овомъ предмету саборъ сазвао е Неманя I. подъ кимъ су првый путъ рекао бы одъ србски државны властій издате наредбе, кое су смерале да се утврди православіе, а изкорени у србской држави ересь. На овомъ сабору было е заключено да се оружана сила изашлѣ противу еретика, да се неки еретици спале, иманѣ други еретика да се узапти и сиротиньи подели. Началнику еретика одсекли су езикъ, нѣгове кньиге спалѣне, онъ е прогнанъ, и издата е заповесть, да му се ни име у будуће не споминѣ. Првовенчаный краль вели, да е Неманя I. овымъ начиномъ изкореніо ересь, (*) коя се међу тимъ касніе опетъ появила, па су зато у Душановомъ законику нове мере за уни-

(*) Светый првовенчаный краль тако лепимъ речма описуе целу распру, коя се породила збогъ раз-распространѣне у србской држави ереси између србски властела, кои су на земальскій саборъ позвани были, да самъ мисліо цео дотичный §. одъ речи до речи навести, али ме одъ тога ограниченость гласниковогъ простора задржала. Pamatky. Život. sv. Symeona od krale Žtěpana бр. VI. стр. 7.

штевѣ ереси а одржанѣ чистоће православія учинѣне, и нови су закони донешени.

2. Уступанѣ престола, кое се двапутъ у србской исторіи появлюе: подъ Неманьомъ I. и подъ кралѣмъ Драгутиномъ. За Неманю съ извѣсности знамо да е оставляюћи се светске власти, и намеранъ будући примити „ангельскыи и апостольскыи ѡбразъ“ као што св. краль вели, предао државну владу своме найстаріемъ сину Стефану предъ лицама, коя су у саборнимъ саветованьма участвовала. Овомъ приликомъ поставлѣни су и главни основи престолногъ наслѣдства, кои су се и слѣдуюћи владательи придржавали. (*) — За Драгутина неспоминѣ се истина нигди да е државну владу предъ саборомъ млађемъ своме брату Милутину предао, али уступанѣ престола тако е было важанъ за србску државу предметъ, да се съ основаности може рећи да е ово уступанѣ престола текъ у договору съ осталимъ властелима учинѣно.

3. На велике народне свечаности сазивали су србски владательи такође све, кои су у саборима участвовали, као што насъ примери св. Првовенчаногъ краля, и краля Владислава увераваю. Подъ првовенчанимъ кралѣмъ пренешене су изъ Хилендара св. мошти Неманѣ I. у Србію, и поставлѣне су у манастиру Студеници. Преношенѣ ово было е понайглавніи поводъ, те су се завадивша се браћа Вукъ и Стефанъ измирили. (**) Подъ кралѣмъ

(*) Наведено дело бр. IV. стр. 4.

(**) Ево узрокъ наводи св. Сава, што су мошти св. Симеона Неманѣ изъ Хилендара пренешене у Студеницу: „вь странѣ тои вьзметоше се єзыци, а блажены ѡтьць нашь тамо лежить. о семь молимь твою (св. Саве, еръ св. Сава ове речи наводи по смислу писма, кое су му послали нѣгова браћа св. првовенчаный краль, и Вукъ) „молитвоу, господа ради да непрѣзриши нась. вьзми же чьстные мощи господина ны, сїмеѡна, и принеси ны є сѣмо ꙗко да испльнено влагословенїе его ꙗвить се на нась“. А св.

Владисавомъ донешене су мошти у Бугарской умрлогъ св. Саве у Србію, коіомъ приликомъ є краль Владиславъ на ово жалостно торжество све участнике у саборнимъ саветованьма позвао.

4. Питанѣ: хоће ли се водити ратъ или не, было є већъ подъ Милутиномъ предметъ явногъ саветованя. А и за Душана знамо, да се о овомъ питаню саветовао са своимъ властелима. (*) За Дечанскогъ само се нагађати може, да се такође явно саветовао са своимъ властелима пре него што є войску противу Бугарскогъ Михаила подигао; а за кнеза Лазара скоро є у народно преданіє прешло, да се явно договарао съ своимъ властелима хоће ли се съ Турцима бити или не, 'и вечера у очи видова дне ништа друго ніє, но само последнѣ о овомъ предмету явно саветованѣ. Природа предмета при овимъ саветованьма захтевала є, да се ствари што брже рѣше, владательи су се зато саветовали съ онима, кои су се око нъи налазили, и кои су на явно саветованѣ безъ дугогъ одлаганя могли доћи. Узрокъ што є ово питанѣ у кругъ явны, државны саветованя спадало, у томе се налази што су србски властели сачинявали єзгру и найвећій део србске войске, па зато при свой своіой обвезаности воєваня, мора-

---

краль вели, да є између осталога ово писао своимъ брату св. Сави: „Тѣмь же непрестанно молоу те, ѡ прѣподобьне ѡтьче нашь, Саво, послоушали гласа вьсилающаго ти изь глоубины срьдьца, и непрѣзри моленіѧ моего, и скꙋтавь мощи светаго, и прѣподобнаго, и створь с нами милость, потьщавь се и самь принеси благосуханіе мощи светаго, да просвѣтить се ѡтьчьствие его принесениемь мощи его и пришьствиемь твоимь. ѡскврьнии бо се землѧ наша безаконни нашими, и оубиена бысть крьвьми, и выпадохомь вь плѣнь иноплеменьныкь". Овимъ последньимъ речма смера св. краль на расправу, кою є съ млађимъ своимъ братомъ Вукомъ имао, и Památky: подъ споменутимъ називима.

(*) Раићь Т. II. стр. 587, 755.

ли су быти питани за саветъ: да ли е, или не, за државу пробитачно да се упусте у ратъ?

5. Преговори о миру были су подъ Дечанскимъ у два ма предмети явны саветованя, у коима су само светски властели участвовали. А и за Душана се споминѣ, да се при обсади града Солуна саветовао „сь силными отьчьствїи си" о миру, кои е императоръ искао. Душанъ вели, да се са синомъ Урошемъ и съ властелима саветовао и онда кадъ е Дубровчанима дипломомъ одъ 1350. год. Септ 20. права и повластице неке потврдіо. (*)

6. Милутинъ се саветовао „сь многими велможами своими" о томе: како да буде казнѣнъ нѣговъ синъ Стефанъ после краль Дечанскій, што се усудіо оружіе подићи противу свога отца. Овай предметъ быо е важанъ за србскій државный животъ. Стефанъ е быо старіи синъ Милутиновъ, онъ е имао быти наслѣдникъ србскогъ престола, па по томе у нѣговомъ лицу требало е почитовати будућегъ србскогъ краля, а уедно казнити непослушность сина према отцу, и дрскость бунтовника према владателю у толико више, што то ніе быо првый случай, да се синъ и братъ противъ отца и брата владателя подигао. Нуждне су быле строге мере, да се у будуће учини край оваквимъ покушаима. О овимъ мерама саветовао се Милутинъ съ властелима, али неуздаюћи се можда, да ће цео саборъ одобрити хтети строге мере, кое су према Дечанскомъ употреблѣне, и боећи се, да ово питанѣ неда повода распри, коя бы врло важне послѣдице за државный животъ могла имати, и нѣгове у овомъ погледу намере са свимъ осуетити, а напоследку и зато, што е Дечанскій безъ сумнѣ у своимъ намерама противу свогъ отца подпомаганъ быо многимъ властелима, Милутинъ ре-

(*) Раићъ Т. II. стр. 690, 742, Србски Споменици. бр. 43. стр. 52.

шенѣ предмета ніє предао сабору, него та є решіо у договору съ многимъ властелима, али зацело съ онима, за коє є увѣренъ быо да се неће противити нѣговой вольи, него да ће на нѣгове предлоге одговорити: „Благочестивый кралю добрѣ и смислено вѣщалъ еси". (*)

7. Изборъ архіепископа, а после патріарха быо є предметъ саборскогъ саветованя. До краля Драгутина поставляо є архіепископа краль у сагласію съ црковницима само, (**) а одъ времена краля Драгутина имали су уплива у изборъ архіепископа и властели тако, да є одъ овогъ времена изборъ архіепископа быо предметъ саборскогъ саветованя, као што насъ довольно о томе увѣраваю примери: св. Евстатія I., Никодима, Данила архиепископа, Іоаникія, Саве IV. патріарха, за коє съ извѣстности знамо, да су у слѣдству државно-саборногъ саветованя избрани были на высоко црквено достоинство. (***)

8. Венчаванѣ србскогъ владатеља на престолъ догађало се такође у присуству државногъ сабора, као што то примѣри: Дечанскогъ и Душана довольно сведоче. (****)

9. Доношенѣ новы закона, и потврђаванѣ уредба, коє су владательи издали, а коє су имале карактеръ закона, было є предметъ саборногъ саветованя. Душановъ законикъ, као што се безспорно изъ увода у истый законикъ увиђа, быо є поставлѣнъ саизволенѣмъ државногъ сабора, а

(*) Ранкъ Т. II. стр. 614.

(**) Гласникъ VI. стр. 30.

(***) Гласникъ VI. стр. стр. 33, 40, Ранѣъ Т.П. II. 618, 747, 761.

(****) Србски Споменици бр. 176. стр. 324, Дечанскій првенацъ стр. 51. Ранѣъ Т. II. стр. 733, 747 761.

сигурно закони и пре и после Душана издавани, доношени су на државнимъ саборима. (*)

10. Подариванѣ землѣ у србской држави манастирима, као да є такоће одъ времена Дечанскогъ быо предметъ саборногъ саветованя. Тако Дечанскій у своіой дипломи дарованой манастиру Дечанима вели: „и нарекохь его игоуменїω овціє мѣсто чрьнцемь сь влагословенїемъ господина ми отца Данила и всѣхь єпископь и всего свора србскаго“ гди се подъ *благословенїемъ* одобренѣ државногъ сабора разумева зато, што су овомъ манастиру многе землѣ „и многа притежанїω ѩже на крьмоу“ подарена. Исто тако и деспотъ высокій Стефанъ, желећи обдарити манастиръ Хилендаръ вели „и зговорихсе сь госпоцимь и маикомь ми кнегинωмь милицωмь и сь господинωмь прѣωсвещенїимь патрїархωмь кvрь Данїлωмь, и мїтрополїти и чьстними игѹмени и кластели моими“. Подариванѣ землѣ монастирима зато є могао быти предметъ саборногъ саветованя, што су са земльомъ скопчани были разни терети, одъ кои су манастирски люди ослобођавани бывали. (**)

11. Изъ **150**. душановогъ закона може се извести, да су србски владательи „властеломъ и властеличикомъ“ давали „на сьбору земьлю и градове у дрьжаву“ т. є. подъ управу, одкудъ бы се могло разумети, да є подариванѣ виши државны званія такође подпадало некой контроли државногъ сабора.

(*) Србски владательи издавали су уредбе, указе, подъ назвомъ *повелѣнія*, коя су обвезну силу закона имали, али коя є државный саборъ усвоявао, и накнадно потврђавао, као што се съ основомъ изъ Душановогъ закона може извести. гди се између осталы закона споминю *прва повелѣнія* као закони, кое є саборъ одобріо, и усвоіо.

(**) Србски Споменици бр. 176; Описаніє древностій у светой Гори бр. 18, стр. 63.

Ово су предмети, кои се у србскимъ изворима споминю, и за кое се зна да су решавани явнимъ саветованѣмъ владателя, црковника и властела. Безъ сумнѣ осимъ овы премета было е и други, кои су у кругъ саборногъ деланя спадали, али кое ми незнамо зато, што намъ нису познати сви извори старе наше прошлости. У хрисовуляма, и надписима, кои ће се безъ сумнѣ у лѣпомъ брою у Босни, Херцеговини, Бугарской, а особито Албаніи и старой Србіи налазити, скривено лежи велико богатство података за стару србску исторію и прошлый правный животъ. Оскудице, кое се садъ опажаю, попуниће се можда у течаю времена, докъ се домаћи извори србске прошлости умноже, познаду и разсветле.

Последнѣ, а и врло знатно питанѣ, кое самь о саборима поставіо, есть: *„Какву су сабори имали важность према владательима“*. Одговоръ на ово питанѣ показао бы намъ меру саборскогъ уплива за државный животъ, и определіо бы односъ кои е између владателя съ едне стране, а црьковника и властела съ друге стране быо. Одговоръ на ово питанѣ научіо бы насъ да ли су србски сабори у рукама владателя были само играчка, коіомъ е владатель могао чинити шта е хтео; или су србски сабори были стубови, на коима е државный строй почивао, и руке, средствомъ кои е државно тело свою снагу изявльивало. Али одговоръ мой на поставлѣно питанѣ неће моћи имати толику важность, еръ се неусуђуемъ на ово питанѣ съ пуномъ определѣности одговарати збогъ тога, што нису довольни извори, на коима се одговоръ оснивати може.

Испитуюћи изворе одъ Иеманѣ I. па до укинућа србске независности и коначногъ растройства србскогъ државногъ живота, увераваиъ се, да србски сабори нису имали свакадъ еднаку ва-

жность. Подъ Неманьомъ I. появлюю се сабори више у виду некогъ породичногъ савета, него ли државне корпорацiе, коя е была позвана, да касніе решителный упливъ задобіе у државна дела. У саборима, кое е Неманя I. сазвао, патр'архалный живаль врло се яко опажа у државномъ устройству, па зато и вели св. краль Стефанъ у животопису свогъ отца, да е онъ, Неманя I. явно на сабору изобличiо оне, кои су были послѣдовательи аріеве науке, а св. Сава споминѣ да е Неманя I. сабране властеле називао: „чеда моа вьзлюблѥнаа и вьспитѣнаа мною", што е заиста знакъ неразвiеногъ патріархалногъ живота. Властели и црьковници у ово време само су саветованѣмъ своимъ дакле утицали у државна дела, ньіовъ упливъ быо е ограниченъ, ньіова воля и мишлѣнѣ само е онда имало важности, кадъ се са мишлѣнѣмъ владателя подударало. Воля владателѣва была е законъ, кои е свакогъ обвезивао, па зато се у овомъ времену више, него касніе появлюю србски владательи као господари према своимъ подчинѣнима, као отацъ према своiой породици. У овой подчинѣности задржали су се србски сабори до Стефана Дечанскогъ, подъ коимъ су они задобили већу важность, коя се подъ Душаномъ утврдила и умножила. Краль Милутинъ іошъ е могао престолнога наслѣдника лишити вида, и изключити га изъ наслѣдія, што довольно показуе подчинѣность властела према владателю; Дечанскій напротивъ саизволенѣмъ сабора установлява манастиръ Дечане, и определява нуждне за издржаванѣ монаха землѣ. Дечанскій е вольомъ властела дошао на кралѣвскій престолъ, па зато су властели и задржати могли упливъ, кои е Дечанскогъ изъ Цариградскогъ прогонства у отечество повратіо, и после Милутинове смрти као законогъ престолногъ наслѣдника на престолъ уздигао. Сабори су

се подпуно развили подъ Душаномъ, кои е, колико знамо, найчешће и найзнатніе саборе сазивао. Подъ Душаномъ су сабори упражнявали у строгомъ смислу законодавну власть, као што насъ подпуно уверава Душановъ законикъ, кои е саизволенѣмъ србскогъ сабора добіо свою важность. Чудно е, да е Душанъ, кои е поглавито войникъ быо, найвише учиніо, да се србскій државный животъ развіе, али я мислимъ, да е Душанъ особито тимъ умножіо силу србскогъ оружя, што е явный животъ осладіо свима властелима, кои су се съ ньимъ заеднички трудили, да славу отечества, съ коимъ е и ньіова собствена будућность найтешнѣ скопчана была, подигну, утемелѣ и до цветаня доведу. — Подъ царемъ Урошемъ младимъ сила србски сабора тако е велика была, да е царъ Урошъ, заузимаюћи престолъ, явно обећати морао, да ће се придржавати закона, кое е подъ Душаномъ саборъ поставіо. (*) Подъ деспотомъ высокимъ Стефаномъ пакъ видимо, да Србски сабори исто тако, као што е то случай быо у Польской и Францускои, и найвишу судейску власть извршавају, **) еръ у дипломи одъ 8. Юнія 1411.

(*) У дипломи своіой одъ 24. Апвила 1307. вели царь Урошъ: „иже вса довре ѹстраающѹ ми по законѹ ѹставленномѹ всечьстнаго збора, иже о прежде господиномь и родителемь царьства ми, светопочившимь царемь, иже ѹстави всакаꙗ правила, тази вса и ѹтврьждаеть царьство ми". Срб. Спом. бр. 46, стр. 56, 57.

**) Г. Мацѣіовски мисли, да су сабори у Польской тимъ већу важность имали, што су узъ законодавну, и судейску власть извршавали. Ист. Слав. Права I. ч. §. 127. Напротивъ Карлъ Роттекъ у своме делу „Allgemeine Geschichte" Ehrenausgabe, Braunschweig, 1851. Bd. 8. pag. 32.), говореһи о томе, како е Лудвикъ XIV. помоћу свои министера Ришелѣя и и Мазаринія свою неограничену владу основао, вели за парламентъ „Es — das Parlament — war jezt wenig mehr, als was es ursprünglich gewesen — ein Gerichtshof." Овде се у оста-

у месту Ягодной (Ягодини?) („вьлѣто ѕцді 6919 индиктишнь д мц҃а їоуніꙗ й оу Ꙗгодной“) вели деспотъ высокій Стефанъ: „Єгда [ ] вьзврати (лѣщиніє хтиторoу попоу кур венедиктоу цр҃ѣповикю сь сьвѣтомь гн҃а патріарха и всего богодарованаго ми сьвора сь митрополити и сь властели заради ни се не свидѣ праведно мьздоу приемати ѿ тоуждихь троудовь“. (*) Да ли су србски сабори и пре высокогъ Стефана упражнявали судейску власть, немогу определити. У изворима нисамь о томе нашао никаквогъ спомена.

И съ овимъ свршавамъ свой говоръ о србскимъ саборима. Изъ изложенога увиђа се, да су србски сабори заиста были органи државногъ владаня и управляня. Србски су сабори имали знатанъ упливъ у развитакъ негдашнѣгъ нашегъ државногъ живота. Све, што самь нашао у изворима мени познатимъ, за овай предметъ доста оскуднимъ, навео самь, трудећи се по могућству разяснити кратку, али сяйну прошлость нашега народа. Србска држава пропала е пре него што е могла уживати плодове устройства, кое е поглавито одъ Душана добила. У овомъ устройству, кое е у многоме подобно было устройствама осталы европски држава, налазе се многе мане, али да нису пороци србски властела уништили србску независность, ове бы се мане временомъ уништиле

ломъ може приметити, да су у найстарія времена парламенти (одъ речи parabolare=colloquium habere, договарати се) были не само найвиши судови (placitum generale) него места, где су се сакуплѣни црквени и грађански властели, о свима државнымъ делима договарали, и само одъ онда, кадъ е „Conseil privé du roi“ почео решавати државна дела, изразъ „parlamentum“ почео е означавати найвишій судъ. Ursprung und Werth der Geschwornenanstalt v. Daniels, Berlin 1858. §. 1. 45. и прим. 6.

(*) Описаніе древностій србски у светой Гори бр. 17. стр. 61—62.

и на поставлѣнимъ основима могло бы се было развити државно устройство, кое бы у станю было целость србске државе до данашньи дана сачувати. Своелюбіе, зависть, злоба, и врло мала любавь къ народу и отечеству есу узрокъ србске пропасти. Ово имаймо добро на памети, ово некъ насъ упути, да се за сва времена чувамо порока, кои ће свакадъ кадри быти државу, и поредъ найсавршеніегъ нѣногъ устройства ослабити, упропастити, и уништити.

II. Сабори су были поглавито органи државногъ владаня, у државну управу сабори су по свое позиву већъ имали маньій упливъ, еръ су владательи за државну управу имали чиновнике, кое су по разнимъ струкама употреблявали. И сада, кадъ су државна устройства подпуно развіена, чиновници се сматраю за органе државне управе; они су у негдашньой србской државн органи државне управе тимъ више были, што су имали пространіи кругъ деланя, што нису были толико ограничени и подчинѣни вишимъ властима, као што су данасъ. Сви чиновници безъ разлике, ма се подъ каквимъ именомъ споминю, были су подчинѣни владателю, и дужни су были нѣгове заповести извршавати, еръ е владатель быо найвишій државный управитель; али федеративный живаль, кои е превладно онда у државнимъ устройствама заузимао ма, оставляо е довольно слободногъ кретаня поединимъ чиновницима у кругу ньіовогъ званія.

Ніе ни могуће, да предметъ о србскимъ чиновницима у надлежномъ системномъ реду разложимъ. Многи чиновници споминю се у изворима само по имену, а кругъ ньіове делателности ненаводи се. За гдикое чиновнике знамо, шта су радили, али граница ньіове власти ніе намъ позната. Узъ имена гдикои чиновника споена су разна по-

нятія, како у различна времена, тако и у едно и исто време. Све ове тешкоће на основу наши доякошньи извора, я мислимъ, ніе могуће подпуно савладати. Имена многи високи званія у течаю времена претрпила су врло знатне промене, и употреблявана су у найразличніемъ значеню тако, да бы у врло велику погрешку пао свакій, кои бы именима, коя су великодостойнике означавала, за свако време дао еднако значенѣ, и еднаку важность. Гдикоя имена означавала су найпре самосталне или баръ полусамосталне владателѣ, а после су се тимъ именима називали владательима и полувладательима подчинѣни клетвеници (vasalli). Друга пакъ имена означавала су найпре владателю подчинѣне земальске великодостойнике, кои су после подъ истимъ именима постали самостални. Промене, кое су се догодиле са називима: *жупанъ*, *кнезъ*, *воевода, банъ* и т. д. мое казиванѣ довольно правдаю и потврђавају. Напоследку узъ све ове тешкоће морамъ и то напоменути, да гдикоя имена означавају *неко званіе*, а и *степенъ* властелства, па ніе свакадъ могуће съ пуномъ известности опредѣлити, да ли се у едномъ или у другомъ смислу дотична речь употреблява. Све ово имаюћи у виду, надамъ се, свакій ће ме извинити, ако у разлаганю овогъ предмета небудемъ посве системанъ.

Г. Мацѣіовски све славенске чиновнике дели на *великодостойнике*, и на *чиновнике земальске* и *дворске*; и вели да су земальски чиновници кодъ Славена препознати были, него ли дворски. (*) Ово разделенѣ може се усвоити и за србске чиновнике, али приметити морамъ, да се подъ именима, коя су великодостойнике означавала, често у изворима наводе лица, коя су се свакадъ при двору задржавала, па су зато у кругъ дворски чиновника спадала. Неможе се строго определи-

(*) Исторія Слав. Права I. §§. 46, 47, 48.

ти граница, коя е была између великодостойника дворски и земальски чиновника; и врло бы грешіо свакій, кои бы подъ еднимъ називомъ само великодостойника, а подъ другимъ само дворскогъ или земальскогъ чиновника разумевао.

Великодостойницима оне називамъ, кои су или по рођеню, или по званію, кое су одправляли, знатніе утицали у решаванѣ државны дела. Они су се одъ земальски чиновника разликовали узвишенимъ положенѣмъ и знатношћу, кою су у држави имали. Могли су се и при владательскомъ двору налазити, и у томъ случаю у своме лицу споявали су свойства како великодостойника, тако и дворскогъ чиновника, али су се могли и ванъ двора налазити, и башъ тимъ су се разликовали одъ дворски чиновника, кои су се свакадъ при владателѣвомъ двору и обично узъ владателѣво лице налазили.

Земальскимъ чиновницима оне називамъ, кои су имали маню важность за државный животъ, и кои су манѣ важности дело одправляли. Г. Мацѣіовски нимало насъ неупућуе, чимъ су се земальски чиновници одъ осталы разликовали, онъ само наводи имена оны чиновника, кое у редъ земальски чиновника поставля. Примечава међутимъ да су гдикои великодостойници, изгубивши у течаю времена негдашню свою важность, реду (*) земальскія чиновника причислѣни были.

Дворски су чиновници они были, кои су се, као што е горе примећено, налазили при владательскомъ двору и обично узъ саму владателѣву личность. Мени се чини да се изъ навода Г. Мацѣіовскогъ неувиђа довольно да су дворски чиновници постали одъ служителя, коя су придаля были великодостойницима и земальскимъ чиновницима. Лакше е веровати да су се дворски чинов-

(*) Сравни §§. 48, 49, 50. у ист. Слав. Права ч. I.

вици називали *кралѣвимъ служительима*, али и овай називъ неће се, чини ми се, односити само на дворске чиновнике, него на све властеле безъ разлике. (*) Врло є вероватно, и поготову природно и то да су дворски чиновници касніе постали него ли земальски, а у србскимъ изворима до Душана едва се и споминю. Дворска званія одправляли су свакадъ знатніи властели, и были су први владателѣви савеѣници.

Изложивши у кратко разлике, кое се опажаю између званія, коя се у србскимъ изворима наводе, нуждно є, пре него што се у излаганѣ круга делателности поедины чиновника, упустимъ споменути да се гдикоя званія споминю у Душановомъ законику, друга само у гдикоимъ хрисовулями и надписима, а гдикоя само и едино у некимъ

(*) Краль Стефанъ Урошъ учиніо є 1289. год. неку милость Дубровчанима, предъ своимъ слугама: *Драгославомъ* и *Будиславомъ Хвальчикьомъ*; а воевода Радичь Сьнковићь у некомъ договору съ Дубровникомъ одъ 1399. год. Августа 25. заклео се са своіомъ: *братіомъ* съ *властели* и *слугами*; а на овимъ местима речь слуга заиста неозначава простогъ служителя, него владателѣвогъ подчинѣника, слугу у вишемъ смислу, као што се то особито увиђа изъ некогъ указа Душановогъ одъ 1346, 24. Окт. гди се спомипѣ *слуга Добиживъ* као некій *цариникъ*, и човекъ у власти, кои є могао *трговe* определявати, и царину одъ куплѣ узимати; онъ є быо дакле властелинъ, еръ се ясно у указу каже, да *Добиживъ* неузима царине на Трѣбини „*и всаци властели кои те* (ће) *стояти по добиживу, да неузима царине.*“ Србски Споменици бр. 33. стр. 40; бр. 86, стр. 117; бр. 40. 40., стр. 50. Неће быти сувишно, да овде напоменемъ, да су се благородници и у Унгарской звали „servientes regis“ а ово благородство именовало се „coetus servientium regalium“ еръ су краля бранити, нѣму оружѣмъ на служби быти морали. У Унгарской после 14. века свакій є быо властелинъ, кои є одъ владателя, палатина, и т. д. добіо баштину землю.

историскимъ споменицима. Кругъ делателности сваког поединогъ чиновника ніе ми могуће определити, еръ се гдикоя званія у изворима само по имену наводе; али ипакъ трудићу се споменути, све што се у изворима мени познатимъ о поединимъ чинивницима наводи.

У редъ великодостойника негдашнѣ србске државе ставлямъ *кнеза*, *жупана*, *войводу*, *бана*, *кьзньца* и *логотета*. Ови су безъ сумнѣ врло великій упливъ имали у решаванѣ државны дела и пре него што се државнополитичный животъ развіо, и после, кадъ су се државны сабори устроили, и кадъ су подпуну важность у србской држави задобили. Прва троица постаяли су наслѣдіемъ великодостойници; достоинство бана было е кадкадъ само наслѣдно; а кьзньць и логотетъ бьио е великодостойникъ по своме званію. Називи прва три великодостойника означавају степенъ властелства, кои е у породицама наслѣданъ бьио, али уедно и званіе, кое е неко одправляо. Они, кои су наслѣдіемъ постаяли кнезови, жупани, и войводе, свакадъ су были уедно и државни великодостойници; а кои су званіе кнеза и жупана одправляли, нису можда свакадъ реду великодостойника припадали. Тешко е у свакомъ поединомъ случаю, кадъ се у изворима ови називи налазе, определити, да ли се подъ ньима разумева степенъ властелства, или одправляно званіе.

Дворски чиновници по моме мишлѣню были су: *деспотъ*, *севастократоръ*, *кесаръ*, *протосевастъ*, *протовистіяръ*, *протоспатаръ*, *двородржица*, *властелинъ*, *стѣгоноша*, а у некомъ погледу *логотетъ*, *кьзньць* и *діакъ*. Већъ сами називи гдикои овы чиновника показую, да су они припадали владателѣвомъ двору, а изъ исты назива увиђа се уедно и кругъ ньіовогъ деланя. Изузимаюћи двородржицу, властелина стѣгоношу, и дияка, сви остали

називи есу грчки, и узаймлѣни су одъ грчкогъ дворскогъ живота, а и сама званія заведена су већиномъ подъ Душаномъ, кои е свой владательскій дворъ тако устроіо, као што е быо грчкій императорскій дворъ устроенъ. Гдикои између овы назива немаю определѣногъ значеня, а *логотети*, *кљзньци* и *диаци* спадали су у редъ дворски чиновника зато, што су они државне дужности, али обично узъ личность владателѣву налазећи се, извршивали.

Све остале чиновнике, кое у прва два реда нисамь споменуо, називамъ *земальскима*. Гдикои називи упућую насъ мислити да су ови чиновници неке войничке дужности одправляли. Кругъ деланя и положенѣ многи земальски чиновника ніе намъ познато, гдикои су были строго подчинѣни вишимь чиновницима, и Г. Мацѣіовски сматра ій као слуге, кои су другимъ чиновницима придани были у помоћь, за неке можемо рећи, да су обштинска званія одправляли.

Изложивши све што се о чиновницима у обште може рећи, прелазимъ на поедине називе чиновника, кои се у србскимъ изворима налазе, определяваюћи смисао, у комъ се поедини називи у разна времена употребляваю. Споменућу найпре називе великодостойника съ различнимъ значенѣмъ исты назива, после дворске и земальске чиновнике.

Међу великодостойницима на првомъ месту спомена заслужуе:

Кнезъ, кои е по степену властелства свакадъ у редъ великодостойника спадао, а и по одправляномъ званію обично понайзнатніе место у државной управи заузимао. У прва времена періода Неманића речь *кнезъ* непоявлюе се као називъ властелскогъ степена, него се употреблюе за означенѣ одправляногъ званія, па зато Првовенчаный краль у животопису свога отца Неманѣ I. вели,

да се између осталы саветовао с *кнезовима землѣ*, (*) т. є. съ людма, кои су поєдине части, т. є. окружія, или провинціє србске државе управляли. Кнезови су имали врло велику важность у србской држави, были су управительи читавы простора. Они су само у обштимъ државнимъ делима были подчинѣни владателю, были су обвезани воевати на државне непріятелѣ, али су имали право участвовати у решаваню свію државны дела, имали су свою воєну силу, коіомъ су независно одъ владателя располагали у толикой мери, да су могли не само непріятельска нападаня на државу одбіяти, што имъ є была дужность, него су се могли безъ владателѣвогъ саизволеня и у самъ ратъ са странима упуштати. Важность ову задржали су кнезови и онда, кадъ се државно устройство подпуно развило. У дипломи, кою є младый царъ Урошъ 1362 Августа 22. издао, и коіомъ є утврдіо Дубровчанима права, коя су одъ пређашнѣи србски кралѣва задобили, споминѣ се: да се кнезъ Воиславъ и градъ Которъ завадіо быо съ Дубровчанима, кои пославши своє посланике младомъ цару Урошу, молили су га, да ій съ Воиславомъ и Которомъ измири, као што є то и учинѣно. (**) Овай примеръ, а ніє єдиный у србской исторіи, довольно доказує велику моћь негдашнѣи провинціялны управителя у србской држави, и слабу свезу коя є између нѣи и владателя постаяла. Ова полузависность провинціялны управителя, и велика моћь, кою су поєдини управительи кадри были развити, дале су више путій повода расправама, кое су између владателя и нѣму подчинѣны кнезова постаяле, и учиниле су способнима исте кнезове, да могу ступити у явне договоре са странимъ непріятельима свога владателя. — По Душановомъ

(*) Památky. Život sv. Symeona od krále Stepana. X.
(**) Србски Споменици бр. 55.

законику кнезови были су управительи градова, и ньіова є дужность была бдити надъ безбедности простора, коимъ су управляли. — У изворима споминю се кадшто *велики кнезови*, кои су такођe были управительи провинція. Тако св. Сава вели, да є Немания I. оставляюћи престолъ найстаріємъ своиъ сину Стефану, млађегъ сина Вука поставіо за „кнеза велїа и вьлоучи емꙋ землю довольноу“ да ньимъ управля остаюћи подчинѣнъ брату владателю. (*) Тако и подъ кральѣмъ Урошемъ великимъ споминѣ се у изворима „кнезь вели, хльмьски Аньдрѣи. (**) Но ванъ тога, што су кнезови были провинціялни управительи, иста речь има и друго значенѣ. Кнезъ є означавао и независногъ владателя, као што то казую примѣри: цара Лазара, и деспота високогъ Стефана. Царъ Лазаръ и самъ себе назива на некимъ местима кнезомъ, а тимъ именомъ означаваю га и други србски извори издани и за нѣгова живота а и после смрти. Лазаръ є быо кнезъ пре него што є постао србскій владатель, па є то ние задржао и после, кадъ є за владателя избранъ быо, а деспотъ високій Стефанъ слѣдуюћи примеру свога отца, и наслѣдивши нѣговъ престолъ, задржао є и називъ кнеза, као што се у гдикоимъ изворима споминѣ. (***) Кнезъ є быо и дворскій чиновникъ, као што се може увидити изъ дипломе цара Уроша младогъ, издате „подь Призрѣномь на рибницѣ Априла кд к лѣто ҂ѕѡѯє“ 6865—1357, у коіой се споминю „кнезове царьства ми,

(*) Památky. Život sv. Symeona od sv. Sávy. IV.

(**) Památky. Okázky občanského Pisemnictví. стр. 10. Срб. Спом. бр. 4.

(***) Србскій Лѣтописъ одъ год. 1847. ч. IV. стр. 56. Описаніе древностій србски у св. Гори бр. 16. 18. Србски Споменици бр. 73. 90. 91. и т. д. У дипломи деспота высокогъ Стефана подъ бр. 18 наведеной на єдномъ месту стои: „*великому кн зу Лазару*“.

кои дрьжеть коукю царьства ми", а и у дипломама босански кралѣва налази се споменъ *„дворски кнезова"*. (*) Кнезовима су се канда називали и сеоски поглавари, кои су могли быти подчинѣни властелима, връ се у некимъ изворима наводи да су између остали лица и кнезови были подчиняваны црквама као власи, и онда се кнезъ на првомъ месту споминѣ. (**) — Напоследку речь кнезъ означавала е степенъ властелства, кои е быо наслѣданъ. Властели кнезови нису были подчинѣни само владателю, него и поединимъ провинціялнимъ управительима, кои су себи подчинѣне властеле разны степена имали. Неће быти сувишно овде іошъ и то навести да е речь кнезъ и данасъ позната у србскомъ народу, па да и данасъ означава као некадъ: провинціялногъ управителя, независногъ владателя, сеоскогъ поглавара, па и степенъ властелства. Речь иста кнезъ позната е кодъ свію славенски народа одъ найстаріи времена, и имала е, а има и данасъ различна значеня.

На другомъ месту између великодостойника спомена заслужуе:

Войвода, кои е како по одправляномъ званію, тако и по степену властелства врло знатно место у државномъ строю заузимао. У србской држави подъ истомъ речи разумевао се найпре едино „войничкій управитель", као што се увиђа изъ животописа Неманѣ I. за когъ св. Првовенчаный краль вели, да е у саветъ позвао *воеводи и воины;* (***) а и Душановъ законикъ споминѣ войводу

(*) Србски Споменици бр. 47; 136; и т. д.

(**) У дипломи св. првовенчаногъ краля даровано̂й монастиру Жичи споминѣ се грьдь кьнезь, когъ е заедно съ децомъ покловіо истомъ манастиру; а краль Милутинъ поклоніо е као влаха „кнеза всихнѣ с дѣтию" хилендарской цркви св. Богородице. Památky. Okázky obč. písm. стр. 7; Описаніе древн. србски у св. Гори. бр. 6.

(***) Види стр. 98, приметбу.

као управителя войске. Войвода є имао врло велику важность и власть у србской држави, у войски є онъ у строгомъ смислу неограничену власть имао, нѣгове заповеди морао є свакій строго испунявати, иначе се сматрао за царевогъ преступника, и бывао є казнѣнъ, као да е саме цареве заповѐди преслушао; али у пресуђиваню питаня: да ли є неко кривъ или не, а можда и у определеню казни за осведоченогъ кривца бывао є канда ограничаванъ одъ мали и велики судова, кои су се узъ войску налазили. (*) Онай, коме є едномъ вр'овна управа с войскомъ поверена была, называо се войводомъ, ма когъ иначе степена властелинъ быо али дужности войводе нису были сталне, и престаяле су съ престанкомъ рата. Войвода є онда заузимао или пврашнѣ место, кое є у државной управи заузимао, или є добіяо ново определенѣ. Войводу є назначавао свакадъ владатель, па зато Г. Мацѣіовски мисли, да су войводе чисто дворски чиновници были, што се подпуно одобрити неможе, еръ войвода само є могао, али ніє морао быти изъ реда дворянства. (**) Касніє измѣніо се кругъ войводиногъ дѣланя, войводе су постали управительи поедины провинція, и речь войвода више є означавала степенъ властелства него ли одправляно званіє. Войводе као управителѣ провинція у србской држави неналазимо, али налазимо ій особито у почетку 15. века у Босни, гди су они исто тако велику важность имали, као у србской држави кнезови, па су зато могли безъ сагласія краля водити ратъ са страннимъ државама. (***)

(*) Види 110. зак. у Душ. законику Památky. Okázky obč. písm. стр. 40.

(**) Историія Слав. Права §. 47.

(***) Србски Споменици бр. 116. „Размирье, и рать и зла воли" као што се на наведеномъ месту вели, коя се заметнула између бос. воеводе Радосава Павловића и

Достоинство великогъ войводе у Босни было е наслѣдно, я прелазило е свакадъ на найстаріегъ сина, или на найближегъ а найстаріегъ сродника. Деца и браћа великогъ войводе за нѣгова живота називали су се кнезовима, кои су у явнимъ пословима свакадъ знаменито участвовали. (*) Войводе као дворске чиновнике, или баръ као лица, коя су се при двору задржавала, налазимо у србской државе већъ одъ времена Дечанскогъ краля, еръ на дипломама, кое є истый владатель издао, између други сведока подписани су и войводе, што е знакъ, да су се они узъ лице владателѣво налазили. Шта више, войводе се споминю у србской државе и после Косовске битке у разнимъ дипломама, кое су они као сведоци веће вероватности ради по усвоеномъ и утврђеномъ већъ онда обичаю подписали. (**) Управительи поєдины областій вел. кнезови, и велике войводе, имали су себи подчинѣне властеле, а између нъи гдикои су носили називъ войводе. (***) После пропасти србске и босанске државе, важность, кою су некадъ войводе имале, изгубила се са свимъ.

града Дубровника была е утишана босанскимъ кралѣмъ Щефаномь Тврьткомь Тврьтковићемъ 1433. Марта 2.

(*) Великій воевода Сандалъ имао е браћу кнеза Влкца и кнеза Влка; али мушке деце ніе имао. По нѣговой смрти постао е великимъ войводомъ Стѣпанъ, синъ кнеза Вукца Хранића кои е сигурно пре Сандала умро быо. Стѣпанъ е имао синове кнеза Владислава и кнеза Влатка. Сравни Србски Спом. бр. 96. са бр. 115. 119. 120. Воевода Радосавъ Павловићъ имао е сина кнеза Иваниша, кои е после быо воевода. Сравни Срб. Спом. бр. 117. са 133.

(**) Подъ Дечанскимъ спомине се воевода Младень, дедъ Вука Бранковића, войвода Дєнь Мањѣкь. Пре и после Косовске битке споминю се разне войводе. Срб. Споменици бр. 36 37. 73. 90. 91. 111. и т. д. Описаніе древ. Србски у св. Гори. бр. 15.

(***) Србски Споменици бр. 61. 114. и т. д.

Жупанъ є такођe врло знатно место заузимао у србско-државномъ строю. И ова речь означава одправляно званіє, и степенъ властелства; и како у србскимъ изворима, тако и по мишленю историка има различно значенѣ. Познато є изъ исторіє, да се жупани као управительи поєдины србски областій появлюю већъ у првимъ столѣтіяма после последнѣ сеобе Срба. Први ови жупани, као што ми се чини, нису были самостални владательи. Землѣ коє су Срби населили, быле су грчке, србски жупани были су подъ грчкимъ господствомъ управительи овы земаля, али су се трудили отрести се одъ грчкогъ господства, и постати самостални. Было є више жупана, кои су са подчинѣнимъ себи народомъ доста независно управляли. Преобширанъ бы быо, кадъ бы се упустіо у разлаганѣ судбине овы поєдины србски жупана; ньіова історія была бы уедно історія србскогъ народа оны времена. Прелазећи столѣтія съ ћутанѣмъ станићу се при почетку періода Неманића, и размотрићу, шта су одъ овогъ времена были жупани. Познато є, да се Стефанъ Неманя I. кадъ є србску државу устроіо, и одцепивши се одъ Грка самосталнимъ начиніо, назвао *„великимъ жупаномъ“*, а да є у прва времена своє владе и нѣговъ синъ *Стефанъ* после првовенчаный краль, такође овай насловъ *„великогъ жупана“* носіо, као што се то доста ясно увиђа изъ дипломе, кою є Неманя I. 1198—1199. даровао манастиру Хилендару. (*) У овомъ времену дакле *„великій жупанъ“* быо є државный управитель, и разликовао се одъ областны управителя тимъ, што су нѣму подчинѣны были жупани, областни управительи. Истина, изъ наши домаћи извора неуви-

*) Описаніє древностій србски у св. Гори бр. 1. Památky. Okázky občanského písemnictví č. V. стр. 3.

ђа се, да є у србской државн подъ Немањомъ I. и првовенчанимъ кралѣмъ было областны управителя, коя су се називали жупани, али то скоро съ извѣсности можемо извести одтудъ, што се жупани споминю подъ Урошемъ великимъ, и Стефаномъ Дечанскимъ, а и подъ кралѣмъ Милутиномъ, за когъ архіепископъ Данилъ казує, да є по одржаной надъ бугарскимъ кралѣмъ Шишманомъ побѣди само подъ тимъ условіемъ начиніо съ Бугарима миръ, ако Шишманъ у бракъ ступи съ кћери некогъ србскогъ велможе, и кадъ є Шишманъ на то пристао, Милутинъ му є дао за любовцу кћерь свога жупана Драготе. (*) Тешко є опредѣлити, да ли є речь жупанъ у ова времена означавала само областногъ управителя, или само степенъ властелства. Найвероватніє є, да су жупани были како областни управительи, тако исто и властели вишегъ реда, єръ кадъ се у дипломама подписую као сведоци, появлюю се више као властели вишегъ реда, и то као дворани, кои су се при владателѣвомъ двору налазили; напротивъ у писму, коє є Урошъ великій писао „жоупаноу Тврьтькоу“ истый жупанъ появлює се као областный управитель, коме Урошъ поручує, да се освети Дубровчанима за неправду, кою су они србскомъ државлянину *Урсетеви* учинили. (**) Жупани областни управительи имали су велику власть у своимъ рукама, они су, као и кнезови и войводе, имали свою собствену оружану силу, што се већъ и изъ наведеногъ писма великогъ Уроша увиђа. Жупани гдикои областій, исто тако као кнезови и войводе, имаюћи велику силу у своимъ рукама, често су се побуньивали противу свои владателя, одцепльивали су се одъ обште државне свезе, подчинявали су се странимъ владательима, и противу

(*) Србски Споменици бр. 21. 37. Раићъ II. стр. 559.
(**) Србски Спом. бр. 34.

србски владатеља утврђивали су уговоре съ ньіовимъ непріятельима. (*) Све ово доказуе, колико су ови велики властели одъ владатеља независни были. Достоинство жупана найдуже одржало се у Босни, гди су се они іошъ 1461. налазили, као што насъ босански извори довольно увераваю. (**). — У течаю времена речь *жупанъ* почела е означавати и степенъ властелства, и у овомъ погледу рекао бы да су жупани нешто манѣгъ степена властели были, него кнезови и войводе. Властели жупани были су подчинѣни не само владательима, него и областнимъ управительима кнезовима и войводама, као што се изъ многи извора довольно увиђа. (***) Невероватно ми се чини, што Г. Гилфердингъ вели, да су *жупани* были *старешине малы сеоски обштина, старешине жупа*, (****) еръ жупа неозначава село, него е у жупи было више села, коя су могла имати разне господаре, па су зато и стояла подъ разномъ управомъ. Могло е истина быти господара жупа, кои су се звали жупанима, али было е и такви жупа, кое разделѣне на више собственика нису могле имати едногъ старешину т. е. жупана, ако се подъ старешиномъ разумева господаръ или управитель жупе. (*****)

(*) Жупанъ Радославъ синъ кнеза Андрее Хльмскога, називаюћи себе клетвенникомъ „гн҃ѹ кралѹ ѹгърьскомѹ“ ступа у савезъ съ Дубровникомъ противъ краля Уроша 1254. Мая 22. Срб. Спом. бр. 20.

(**) Срб. ср. 754.

(***) Жупанъ одговара речи: Comes, коя е означавала областногъ управителя, Föispán, а уедно и степенъ властелства: Graf. Да су областни управительи имали подъ собомъ жупане, види Ср. Спом. бр. 86.

(****) Писма о исторіи Срба и Бугара одъ Хилферднига, превео Миланъ Милићевићъ св. 1. стр. 189.

(*****) Г. Дръ Янко Шафарикъ опоменуо ме, да се у србскимъ изворима спомнню надворни жупани (Comes palatii), али я споменъ овы жупана у србскимъ из-

Банъ, као чиновникъ и великодостойникъ србске државе неспоминѣ се нигде у србскимъ изворима. У Босни и Хрватской налазимо бане у разна времена, а Г. Мацѣіовски мисли, да є достоинство бана некада и у србской држави постояло, велећи да су место жупана и бана у Србіи друга два званія установлѣна, и то званіє *логотета* и *прѣмикиріє* (*). Ово мишлѣнѣ србски извори довольно неправдаю, єръ се називъ бана изузимаюћи Босну и Хрватску — непоявлює у србской исторіи у целомъ періоду Неманића, жупани пакъ іошъ за времена Дечанскогъ краля споминю се у србскимъ изворима, а у сусѣдной Босни постояли су и на сто година скоро после србске пропасти на Косову. У Босни быо є банъ независный управитель Босне, уживаюћи безъ икаквогъ ограниченя владательска права; али є често овай назвъ означавао и полузависногъ управителя Босне онда, кадъ є ова туђой власти подчинѣна была. Већь се за Хвалимира краля XXXII. вели, да є свою кћерь удао за *вѣнецкогъ* бана, а *Вѣнецъ* быо є градъ у Босни на рѣки Врбасу (**). У

ворима нисамь приметіо. У дипломама кодъ Schwandtnera у делу: rerum hungaricarum scriptores III. 105. 156. наводе се ови називи жупана: Zupanus palatii, Zupanus Cavallarius, Zupanus Pincernarius, Zupanus Comitissae. Истор. Слав. права. I. приметба 227.

(*) Исторія Слав. права. I. § 47. IV.

(**) Ранћъ Т. II. стр. 286. Ніє сувишно, да овде приметимъ, да само мимогредно споминѣмъ име бана пре Неманнћевогъ доба зато, єръ србска држава подъ своимъ вел. жупанима, и подъ кралѣвима далматинскимъ па све до Неманѣ I. ніє была довольно правно развієна. Као што се изъ наведеногъ места увиђа, у Босни су были познати бани одъ стари времена, а Константинъ Порфирогенитъ већъ споминѣ и у Хрватской бана, кои є подъ собомъ имао Гацко полѣ, и пределе реке Крбаве, и Лике. Осимъ босански и хрватски банова споминю гдикои у овомъ добу бановине захли-

Босни су бани имали устроенъ владательскій дворъ, и свое дворане, између кои споминю се сви степени властела, кнезови, войводе, жупани. Одъ времена, кадъ су се босански бани почели называти србскимъ и босанскимъ кралѣвима, неспоминю се више у изворима бани зато, што су ти бани одъ то доба были кралѣви. Босанскій банъ *Твртко*, синовацъ одъ Душана угнѣтаваногъ бана Стефана, сазнавши да е владательска породица у Србіи изумрла, дошавшіи у Србію, наслѣдіемъ заузео е као што самъ вели у дипломи, кою е 1378. год. Апр. 10. издао, „прѣстоль моихь прародитель, господе срьбьске, зане бо ты бѣхѹ мои прародителии вь земльнѣмь царствѣ“ и т. д. и подписивао се „Стефань Твьртко вь Христа Бога краль Срьбльемъ и Боснѣ и Приморю“. (*) Бани северински, мачвански, хрватски и т. д. односе се на државно устройство Унгарске, и нестое ни у каквой свези са србскимъ државнимъ устройствомъ, па зато и прелазе кругъ мои разматраня.

ску, требиньску, и т. д. У унгарскимъ изворима споминѣ се такође у разна времена достоинство бана. У Унгаріи были су бани велики властели, и имали су знатанъ упливъ у решаванѣ државны дела. Између осталы бана споминѣ се у Унгарской: *Северинскій, Мачванскій, Приморскій, Бугарскій* банъ (Banus Severiensis, Macsoensis, Maritimus, Bulgariae etc.) и т. д. Достоинство бана, као и остала висока достоинства, у стара времена нису была наслѣдна, и стална, тако унгарскій краль Стеванъ V. вели за бана Роланда 1270. год. „Baro iste cum regni nostri semper status altissimos tenuisset, aliquando Palatinatum, quandoque Banatum diversos plures Comitatus.“ etc. Fejer Codex diplomaticus Hungariae VII. 2. p. 14. Frank: A közigazság törvénye Magyarhonban. Budán, 1845, I. 122. lap.

(*) Србски Споменици бр. 66. Истый краль Твртко године 1375, Февр. 9. подписанъ е као банъ босански. Банъ Кулинъ споминѣ се у некой заклетви веће 1189. године. Срб. Спом. бр. 1.

Напоследку међу велможе негдашнѣ србске државе ставлямъ *казнаца* и *логотета*, кои су по своме званію знатно место заузимали у државной управи. Обоица появлюю се као дворски чиновници зато, што су се обично узъ личность владателя налазили, али ипакъ по своме званію више припадаю реду великодостойника, него ли у брой дворски чиновника.

Казнацъ (къзнъцъ) судећи по називу, старао се о државной казни, прикупляо є државне приходе, можда є разређивао дотичне прирезе, и по наредби владателя употреблявао є државне приходе на обште цели: єдномъ речи казнацъ вальда є быо некій видъ министера финансіє. Кругъ нѣговогъ делана по нашимъ изворима неможемо определити, єръ се у старимъ споменицима казнаци само по имену споминю. Званіє казнаца было є важно, єръ су казнаци свакадъ великй властели, налазили су се при владателѣвомъ двору, и подписивали су се на изданимъ одъ владателя дипломама као сведоци. Казнацъ се споминѣ већъ у некомъ писму краљице Єлене, матере краля Милутина, управлѣномъ на дубровачкогъ кнеза Марина Жоржа, у комъ иста краљица обећава, да ће Дубровчане оставити у уживаню права, коя су одъ нѣногъ мужа и сина Уроша (Милутина) добили. Ово є краљица Єлена обећала предъ дубровачкимъ посланицима, а одъ своє стране предъ три сведока, између кои єданъ є быо къзньць Мрьиань. Подъ Дечанскимъ такођеръ є постояло званіє казнаца, а познато є было и у Босни, єръ у некимъ писменимъ споменицима налазимо кьзньца Санька, кои є по свой прилици найпре жупанъ быо, и кои є имао сина воєводꙋ Радича Сьньковићьа. У гдикоимъ писменимъ споменицима нала-

зимо на називъ *„челникъ ризнички“* кои се двапутъ подъ деспотомъ Ђурђемъ споминѣ. (*)

Логотетъ — у дипломама налази се написано: логоѳеть, логофеть, логопеть — такође е одправляо у србской држави знатно званіе. Кадъ бы ово званіе са садашньимъ коимъ званіемъ упоредити хтели, могли бы логотета уподобити државномъ секретару, или начелнику државне владателѣве канцеларіе, кои се обично налазіо узъ владателѣву личность, съ владателѣмъ е путовао, нѣгове заповести извршавао. Г. Мацѣіовски вели, да е званіе логотета установіо Душанъ, и заиста пре 1349. године я нисамъ ни у едномъ србскомъ споменику примѣтіо, да се споминѣ званіе логотета, шта више, ни на самимъ Душановимъ дипломама неналазе се подписани логотети, него се првый путъ споминю у Душановомъ законику, а одъ 1357. године споминю се логотети врло често у разнимъ старимъ писменимъ споменицима. Поглавита дужность логотета была е писати, т. е. саставляти хрисовулѣ, а по свой прилици и сва остала писма, коя е издавао владатель. Онъ е чувао великій државный печатъ, и ударао га на дипломе, па томе быо е као некій контролоръ а уедно и десна рука владателя при издаваню диплома, и саставляню државны писама, коя е онъ по владателѣвомъ налогу саставляо, као што се то увиђа изъ разны преговора србски кралѣва са дубровачкомъ републикомъ, па се зато и появлюе логотетъ и као дворски чиновникъ тимъ више, што се на више места споминѣ уедно и као милостникъ, т. е. сведокъ, кои се на диплому ради нѣне

(*) Србски Споменици бр. 32. и 37; сравни бр. 79. и 86. види бр. 137. 138. Кьзньцъ у србской држави може се успоредити званію, кое е одправляо: Camerarius.

веће вероватности подписивао; (*) али то насъ уедно уверава, да су логотети великодостойници были, почемъ су се на дипломама за сведоке само люди вишегъ чина, и степена властелства обично употреблявали. Подъ царемъ Урошемъ младимъ употреблѣнъ е логоѳетъ Деанъ за поклисара, еръ у некой дипломи истога владателя стои: како сте ми поручили по логоѳете царства ми Деанѣ и по Грьгорѣ, (**) одкудъ се уедно и то увиђа, да су владательи у исто време два а сигурно и више логотета имали. У ова времена посланици добіяли су обично устмена упутствія, кои су се при своимъ съ другимъ државама преговорима придржавали, па зато е и употреблѣнъ изразъ „поручили“. Логотети су саставляли а и сами писали државна писма, коя некій видъ државны уговора имаю, али су сигурно саставляли и писали и дипломе, кое су владательи давали приватнимъ лицима, и онда су наплаћивали неке таксе одъ оны, кои су дипломомъ неку землю добили; али исте таксе нису примали логотети за писанѣ дипломе, него за *хрисовуль*, т. е. за златный печатъ, кои су на диплому ставляли. Таксе су ове доста велике быле, обдарены давао е одъ свакогъ села, кое е у баштину добіо по л = 30 перпера логотету. (***)

И съ овимъ самь рекао све, што самь на овомъ месту о србскимъ велможама могао рећи.

(*) Србски Споменици бр. 47. Као милостници подписивани су логотети на дипломама после смрти цара Уроша, а првый путъ у некой дипломи Вука Бранковића одъ 1370. год. Априла 5. Срб. Спом. бр. 62. И после Косовске битке споминю се логотети; тако 1406. споминѣ се *логоѳетъ Богданъ,* кои е 1429. быо протовистіярь; а на нѣгово место быо е Логоѳеть Воихна. Срб. Спом. бр. 90. 111.

(**) Срб. Спом. бр. 53.

(***) Види 114. законъ у душановомъ законику.

Неће быти сувишно да и то приметимъ, да званія великодостойника нису была свакадъ стална него да є могао великій властелинъ разна званія єдно за другимъ одправляти.

О дворскимъ чиновницима на основу домаћи извора неможемо ни съ толикомъ опредѣлености говорити, колико о велможама, єръ се већиномъ дворски чиновници само и єдино по имену споминю. Називи гдикои дворски чиновника налазе се само у историскимъ делима, или у некимъ надписима, а у Душановомъ законику єдва се гдикои споминю.

Између дворски чиновника найзнатніи быо є:

Деспотъ, кои се споминѣ у Раићевой историіи и у гдикоимъ старимъ надписима. Ученый г. Павле Шафарикъ вели, да є деспотъ заузимао прво место у царскомъ дворянству. (*) Я нисамь могао наћи нигди у србскимъ изворима, да се деспотъ наводи као некій дворскій чиновникъ. Познато є да се Стефанъ синъ кнеза Лазара, ступивши после Косовске битке на престолъ, назиао деспотомъ, а кадкадъ и кнезомъ; али у ово време деспотъ ніє више быо првый степенъ достоинства у владательскомъ двору, него є та речь означавала самогъ полузависногъ владателя. Могуће є међутимъ, и врло вероватно да є Стефанъ у двору свога отца іошъ пре Косовске битке быо деспотъ, па є тай називъ задржао и после, кадъ є и саму владу надъ србскомъ државомъ у своє руке узео; што є тимъ вероватніє, єръ Раићъ вели, да є грчкій царъ Алекси Ангелъ Комненъ Стефана, после првовенчаногъ краля, кадъ є истый

(*) Мисли г. П. Шафарика о степенима дворски достоинства у србской државн у кратко є споменуо г. нѣговъ синовацъ Дръ Янко Шафарикъ у Гласнику V. стр. 299.; на ово место чешће ћу се позвати у течаю ове разправе.

нѣгову кћерь узео себи за любовцу, почествовао деспотскимъ саномъ, а и Неманя I. пре, него што е оставіо светску владу, поставіо е истогъ свогъ сина Стефана србскимъ *Деспотомъ*. (*) Г. Мацѣіовски вели, да су се женске одъ владательске породице у Србіи називале *деспине*, (**) о чему се изъ србски извора нисамь могао уверити. У Душановомъ законику назывъ деспота неналази се.

Севастократоръ быо е по г. Шафарику другій степенъ дворянскогъ достоинства. Мени су непознате нѣгове дужности, али е на свакій начинъ заузимао знатно место у реду негдашньи србски дворяна. Већъ Неманя I. у своіой дипломи, кою е 1198—99 дао манастиру Хилендару, назива свогъ сина Стефана *севастократоромъ*. (***) Раићъ вели, да е Душанъ севастократоромъ Србіи поставіо *Декана*, болѣ Деана, што се и Душановомъ дипломомъ одъ 1349. год. потврдити може; еръ се у истой дипломи споминѣ *севастократоръ Дѣанъ*, и за нѣга вели Душанъ да е быо „*братъ царъства ми*". (****) И отацъ Вука Бранковића быо е севастократоръ, и споминѣ се у дипломи младогъ цара Уроша одъ 11. Марта 1369 (ѕѡог) а и Вукъ Бранковићь самъ вели, да е синъ севастократора Бранка. (*****) У Бугарской су такође были познати севастократори, као што се увиђа изъ надписа, налазећегъ се у цркви Боянской кодъ Софіе одъ 1255 (ѕѱѯз), гди се споминѣ братучедъ цара бугарскогъ а унукъ србскогъ краля Стефана Калоѣнь севастократорь. А и у договору кои су

(*) Раићъ Т. II. стр. 409.

(**) Исторія Слав. права. I. § 39.

(***) Описаніе древностій Србски у св. Гори бр. 1. Památky. Okázky občanského písemnictví Č. V.

(****) Раићъ Т. II. 150. Описаніе древностій србски у св. Гори бр. 12.

(*****) Описан. древ. срб. у св. Гори бр. 13. 15.

противу србскогъ краля Уроша 1253. Юнія 15. Дубровчани са бугарскимъ царемъ Асеномъ заключили споминѣ се: зетъ цара бугарскогъ *севастократоръ Петаръ.* (*) Изъ наведеногъ увиђа се, да су севастократори кодъ Срба и Бугара были познати далеко пре Душана и да су севастократори свакадъ были сродници владателѣве породице, као што сви наведени примери довольно доказую.

Кесаръ быо е по Г. Шафарику трећій степенъ достоинства у Душановомъ двору. Ранѣ за времена Душанова споминѣ *Кесаре Пребулу Григорія* и *Воихну.* (**) Кесаръ Воихна споминѣ се у надпису на завѣси велики царски дверій предъ олтаромъ цркве хилендарске одъ год. 1399. кою е завѣсу кћи кесара Воихне, а любовца деспота Углѣше манастиру Хилендару дала. Кругъ кесарове властій по србскимъ изворима неможе се опредѣлити. Деспотъ Углѣша, братъ краля Вукашина, быо е найпре кесаръ, (***) и управляо е Драмомъ, и одтудъ бы могли изводити, да су кесари и областни управительи были, па да е речь кесаръ пре достоинство, него ли званіе означавала. У србскимъ дипломама, и у Душановомъ законику нисамъ могао опазити, да се кесаръ споминѣ.

Протосевастъ или као што се гдигди исписуе *протосевастатосъ* быо е манѣгъ степена дворскій чиновникъ одъ кесара, еръ су кесари одъ протосеваста постаяли, почемъ се у некомъ надпису у манастиру Рилскомъ одъ год. 1335. споминѣ:

(*) Гласникъ VII. стр. 190; Србски Споменици бр. 16. Památky. Okázky obč. písem Č. XVI. Севастократоръ Петаръ имао е землю, — државный просторъ, коимъ е управляо; на наведеномъ месту стр. 18.

(**) Ранѣ Т. II. 750.

(***) Гласникъ V. стр. 299. 301.

протосевастатосъ Реля Драговоля, а у другомъ надпису одъ год. 1341, кои се у истомъ манастиру налази, споминѣ се: *„Кесарица, супружница Релѣ Драговолѣ“*, одкудъ се увиђа, да є истый Реля после 1335 године добыо степенъ кесара. А већъ се подъ кралѣмъ Милутиномъ споминѣ протосевастъ, єръ истый краль у некой своіой дипломи вели, да є градъ Штипъ зидао протосевастъ Хреля, што насъ уверава, да су протосевасти такође знаменита места у државной управи заузимали. (*)

Протовистіяръ быо є по г. Шафарику 5. степенъ дворянскогъ достоинства у Србіи. У србскимъ писменимъ спомеництма, кои су пре Душана, а и одъ самогъ Душана издати, па ни у самомъ Душановомъ законику неспоминѣ се достоинство протовистіяра, али да є исто достоинство у дворовима србски владателя было, уверавамъ се одтудъ, што се у дипломи Ђурђа деспота одъ 1429. год. 13. Дек. споминѣ *протовистіяръ Богданъ*, а налази се споменъ протовистіяра и у другимъ старимъ србскимъ писменимъ спомеництма 14. и 15. века. Протовистіяри подписивали су се на дипломама — као милостници т. є. сведоци, а у Босни протовистіяри испунявали су кадшто дужности логотета, као што се увиђа изъ дипломе Штефана Томаша босанскогъ краля одъ 1444, у коіой при краю стои: „И рестое протовистаръ ѹписахь по заповиди господина ми крала Томаша а писа се ѹславнишмь градѹ ѹ крешевѹ. (**)

(*) Гласникъ VII. 182. Описаніе древн. србски у св. Гори бр. 6.

(**) Протовистіяръ Богданъ быо є найпре логотетъ, као што самъ на стр. 110 у прим. споменуо. Рестое протовистаръ осимъ наведене дипломе писао є другу год. 1451. Дек. 18. „ѹ стоиномь мѣстѹ ѹ Бобовцѹ.“ Протовистіяре имали су и поєдини управительи србски областій; као

Протоспатаръ, колико е мени познато, неспоминѣ се нигди у србскимъ писменимъ споменицима, а ни у Душановомъ законику. Ранѣъ вели, да е царъ Урошъ младый Вукашиновогъ брата Углѣшу украсіо протоспатарскимъ достоинсвтомъ. Немогу опредѣлити, али е вѣроватно, да е у Србіи протоспатаръ то быо, што е кодъ осталы Славена быо gladifer, и кодъ Руса *мѣчникъ*. (*)

Дворьдрьжица, судећи по имену быо, е дворскій чиновникъ, кои се старао о дворскимъ потребама. Споминѣ се само у заклетви, кою е Александеръ господинъ Канинѣ и Авлону положіо онда, кадъ е за дубровачкогъ грађанина избранъ быо. — У дипломи Стефана Дабише босанскогъ краля одъ 1392. год. Іул. 17. споминѣ се: *дворски станьць*, кои е такође, као и двородржица подписанъ као сведокъ на дипломи, и кои е можда съ двородржицомъ еднаке дужности одправляо. (**) Напослѣдку

Властелина стѣгоношу такође ставлямъ у кругъ дворски чиновника зато, што се и у другимъ државама налазило дворски званія овога имена, и дотични называли су се латински vexilliferi т. е. стѣгоноше, (***) а бирани су были свакадъ изъ круга виши властела. У сусѣдной Унгарской властели стѣгоноша (ország zászlósai, barones banderiati) одправляли су найвиша државна званія, и овимъ званіяма разликовали су се одъ осталы великодостойника и нису были дворски чиновници. Тамо дакле стѣгоноша — baro banderiatus ніе — быо особитый некій чиновникъ, него е то быо насловъ и

н. п. Балша, дука драчкій 1385; *Гюргь* господинъ зетской и поморской земльи 1386. Србски Споменици бр. 111. 136. 140. 70. 71.

(*) Ранѣъ II. 829. Ист. Слав. прав. I. § 51.

(**) Србски Споменици бр. 61. 81.

(***) Ист. Слав. права I. § 51.

слѣдство одправляногъ другогъ званія. У Душановомъ законику споминѣ се властелинъ стѣгоноша само на едномъ месту и то у 157 закону и само по имену, па зато кругъ дѣланя властелина стѣгоноше неможемо опредѣлити. Нѣгово се званіе по свой прилици у томъ состояло, да е у време рата владателѣву заставу (стѣгъ) предъ владателѣвомъ четомъ носіо. (*)

Неће сувишно быти да овде напоменемъ, да су се властели налазећи се при владателѣвомъ двору називали: дворане властельсци. Они се споминю у 144. Душановомъ закону, у комъ се опредѣлява: да се судити мораю поротомъ, ако учине неко зло у двору. Изъ истогъ бы се могло извести, да су и невластели могли быти дворани, почемъ насловъ истогъ закона гласи: „Ѡ дворанехь" а у самомъ закону споминю се осимъ властела и себри, кои су се пресудомъ божіомъ морали правдатя, ако су обтужени были, да су злочинство учинили.

(*) Знатніи властели стѣгоноше у Унгарской были су: Palatinus regni, ura locumtenentiarius regius; Comes Curiae regis; Banus Croatiae, Slavoniae ac Dalmatiae; Summus Camerarius (ніе ли то кьзньць?). Судећи по овимъ именима и по важности званія, коя су именовани великодостойници одправляли, звали су се зато: Barones banderiati, што су свое собствене бандеріе, свое стегове — заставе — имали, и съ истима воевали; па зато они и нису были дворски чиновници. Было е напротивъ у Унгарской велики властела, кои су се звали: Barones regni, кои су имали свое бандеріе, стегове; али кои су у строгомъ смислу одпралялн дворска званія, као н. п. пехарникъ, коморникъ, и т. д. кои су се свакадъ при двору, и узъ личность владателѣву налазили, а кои су ипакъ найзнатніи упливъ у државной управи имали. По овоме и србскій *властелинъ стѣгоноша* могао е быти великій властелинъ, кои е подъ своимъ стегомъ воевао, и кои ніе морао дворско званіе одправляти.

Осимъ наведены налазе се іошъ гдикои називи чиновника, кое бы или у редъ велможа или у редъ дворски чиновники ставити могли по важности, кою су можда у србской државн имали, и по званію, кое су одправляли; али кое самъ у редъ земальски чиновника ставіо или зато, што се по достоинству велможама успоредити немогу, или што су се, судеђи по имену, преовладно съ земальскимъ пословима занимали, и по томе и башъ ако су се при двору и налазили, заузимали су у реду дворана само подчинѣно место. При спомену дотичны чиновника приметиђу да ли бы се могли придати велможама или дворскимъ чиновницима.

Земальски чиновници разликовали су се одъ велможа тимъ, што су одъ ньи маню важность имали, и што су подчинѣни были велможама; а одъ дворски чиновника разликовали се тимъ, што су одъ двора удалѣни были, или ако су се у двору налазили, испунявали су само манѣ дужности. У реду земальски чиновника на првомъ месту спомена заслужуе:

Краишникъ, т. е. властелинъ, кои е краишта, границе државе чувао. Краишници споминю се у Душановомъ законику, они су были управительи пограничны државны окружія, а можда и целы областій, па зато се и вели за ньи: „*властеле, кои краишта држе.*“ По важности, кою е имало чуванѣ државны граница за свакій народъ и по гдикоимъ примерима, кои се кодъ страны народа налазе, могли бы ређи, да су краишници были изъ реда србски велможа, али велика одговорность, коіой су за своя дела при управи свога краишта подложени были, дае ми основа мислити, да су се краишници одъ велможа разликовали, али су ипакъ у државной управи знатно место заузимали, и зацело спадали су у брой найвеђи

земальски чиновника. Они су се старали о поредку и безбедности свога краишта, располагали су оружаномъ силомъ, коя имъ е потребна была да редъ у краишту држе, и свако спольно нападанѣ одъ свога краишта одбію. Али ако су краишници у извршаваню свои дужностій немарни были, па су у слѣдству те немарности или тати и гусари, или страна войска краишту, и другой царевой земльи неку штету нанели, онда су они сву ту штету изъ свога џепа држави и приватнима накнађавали; а ако су ванъ тога съ татима и гусарима у свези были, бывали су као и сами ти злочинци строго казнѣни. (*)

Прѣмикиріе споминю се у 24. Душановомъ закону између осталы административны чиновника, кои су были обвезани старати се о безбедности себи подчинѣны областій. Кругъ ньіовогъ деланя на основу србски извора неможе се определити. Г. Мацѣіовски вели, да е Душанъ прѣмикиріе завео место жупана. Званіе прѣмикирія — primicerus — познато е было у Грчкой већъ подъ великимъ Теодосіемъ, и Primicerus (primus in ceram et tabulam relatus) споминѣ се у многимъ земляма, и свакадъ е високогъ степена чиновникъ быо. Збогъ тога, што кругъ деланя прѣмикиріе никако немогу определити, нисамь ій навео у реду србски велможа. (**)

(*) Србски властели краишници могу се успоредити чуварима граница, кои су у среднѣмъ веку познати были подъ називомъ „Gränzengraf." Г. Мацѣіовски (I. § 103) сматра краишнике као чиновнике на граници, и недае іимъ никакву важность. О краишницима говоре 122. и 137. закони душановогъ законика.

(**) Primicerus означавао е свакадъ првогъ, найвећегъ чиновника у некой струки државне управе; означавала е та речь у среднѣмъ веку: државногъ секретара, канцелара; исто тако и првогъ чиновника при некомъ одделу войске; а уедно и главногъ служителя некогъ великогъ властелина.

Челникъ судећи по имену, быо є некій полицайный или военый чиновникъ, а одтуда, што се у Душановомъ законику у броју осталы административны чиновника споминѣ, могли бы мислити, да су челници и администативни чиновници были. Челници су такође често присутствовали при издаваню диплома као сведоци, налазили су се дакле при владателѣвомъ двору, па ій зато можемо за неке дворске чиновнике сматрати, особито ако ій упоредимо са войничкимъ управительима владателѣвы чувара (гарде), кои су се при свима дворовима налазили, и кои су свакадъ изъ реда велики властела бирани были. (*) Званіє челника постояло є іошъ подъ Дечанскимъ, а налазимо га у србской држави и после Косовске битке, єръ кнезъ Стефанъ и братъ му Влькъ послали су Влька челника да некимъ местима ѡдтєшу мєгє (међе) т. є. да назначе границу. Осимъ челника споминю се у изворима и *велики челници*, кои су такође као сведоци при издаваню диплома употреблѣни; и то насъ увѣрава, да є више степеній челника было. (**)

Кефалія быо є поглавито административный чиновникъ, кои є извршуюћу власть имао у рукама, а у єдно є и неке полицайне дужности одправляо. Кругъ нѣгове делателности неможемо строго определити, али су намъ ипакъ познате неке дужности кефалія. Они су были управительи варошій, и срезова, и старалису се о безбедности места и предела, кои су ньіовой власти подчинѣны были. Кефаліє имале су у варошима тамни-

(*) Ако су челници войнички дворски чиновници были, могу се упоредити съ чиновницима, кои су у Унгарской познати были подъ називима: Comes armigerorum regis, Magister ensiferorum regis, Comes Clitiorum et Buchariorum. Fejér Cod. Diplm, V. 1. p. 195; VI. 1. p. 169; IX. 3. p. 304. Frank. I. pag. 122.

(**) Србски Спом. бр. 36. 90. 91. 137. Описаніє древностій србски у светой Гори бр. 19.

це подъ своимъ надзоромъ, али заповеђено є было, „никто ѡть нихь да неприми ничизга чловѣка у тьмьницоу безь книге цлреве“, еръ су у противномъ случаю плаћали цару „петь сьть перперь“. Кефаліяма є было поверавано чуванѣ путова у смесним жупама, где ніє бьио еданъ господаръ, они су имали свое страже, съ коима су ту дужность одправляли съ толикомъ одговорности, да су изъ своіъ џепа морали накнадити штету, кою су тати или гусари нанели путницима, а сами су после одъ тата, гусара, или стража, кое су путове чували, потраживали накнаду. Путници и нису морали непосредно одъ кефалія потраживати накнаду, него су е добіяли и одъ судія, кнезова и царa, т. е. одъ свію државны властій, кое су се после наплаћивале одъ кефалія, кои су и за оне ствари одговарали, кое су путници предали стражама, па су се после изгубиле. Кефаліе су становали и по градовима, и были су неки подчинѣны чиновници, имали су право захтевати да имъ варошани — граждани — продаю жито, вино и месо у пола цене, или као што у закону стои „да имь прωдавать жито, вино, и месо за динарь, що иному за два“, а ванъ тога имали су и друге неке доходке, кое су по закону узимали, кои су дакле закономъ или обичаемъ определѣни были. Кефаліе су помагали судіе при извршаваню пресуда, и обвезани су были извршити оно, што имъ судіе наложе, и ако нису судіе послушали, было є предписано „да се кажьню како прѣслоушьници“. (*) У некимъ случаевима кефаліе появлюю се као судіе, као што се изъ 195. душ. закона, и изъ неки други писмены споменика увиђа. (**) Споменъ кефалія налази

(*) Све што самь о кефаліяма рекао, налази се определѣно у 54. 159. 163. 178. 174. Душановомъ закону.

(**) По Душановомъ законику рекао бы, кефаліе да су онда судейску власть извршивали, кадъ се нека учи-

се у србскимъ изворима и после Косовске битке. Управительи поєдины областій имали су такође своє кефаліє. (*)

Дићкъ, *Диякъ* споминѣ се већъ у дипломи босанскогъ бана Кулина одъ 29. Августа 1189. Быо є канцеларскій чиновникъ, преписивао є, а и самъ є составляо сва писма, коя су владательи, државне власти, и поєдини властели издавали. Диякъ є быо подчинѣнъ логотету, али є често и саме дужности логотета одправляо, и могао є быти и изъ реда невластела избранъ, па зато су нѣгова деца у редъ меропшића спадала, єръ само тако можемо разумети, како є краль Милутинъ могао цркви Архистратига између осталы людій подчинити *Влада дияковогъ сина*, єръ да є диякъ властелинъ быо, зацело бы и нѣговъ синъ реду властела припадао, и онда владатель небы могао тако съ ньимъ располагати. Было є више степена дияка, єръ се у некой дипломи Стеф. Дечанскогъ одъ 22. Іан. 1325. споминѣ: „Архидиѣкь Маринь Баранинь“,

---

нѣна штета путемъ административнимъ накнађивала, и онда су кефаліє већиномъ присутствовали као извршительи, н. п. кадъ є неко потръо туђе жито, дужници су проценили штету предъ кефаліомъ, па є кефалія ту пресуду и извршіо; или прешли су гусари изъ туђе землѣ у србску државу, учинили людма штету безъ да су дотичне страже гусаре опазиле, и похватале; штета є была проценѣна, при процени є и кефалія быо. По повелѣнію Душановомъ одъ 20. Септ. 1350. год. Дубровчани кои су се налазили *по тръговехъ*, подносили су све своє тужбе цариницима, кнезовима, или кефаліяма дотичны градова, и ови су тужбу испитивали, пресуду по законику изрицали изузимаюћи неке случаєве, а по свой прилици изречену пресуду одма и извршивали. Србски Споменици бр. 32. Доцніє као да су у овомъ погледу друге мере донете. У истомъ делу бр. 73.

(*) Србски Споменици бр. 61. 71. 91. Описаніє древностій србски у св. Гори бр. 19;

кои є сигурно старешина надъ осталимъ дияцима было и одправляо дужности, коє су после предане логотету. Кадъ є неко одъ цара добіо село, или жупу у баштину, морао є дияку за писанѣ дипломе платити 6 перпера. Г. Мацѣіовски по доказима Хагековимъ вели, да су и у Чешкой ђацима (Žak) називали оне кои су явна писма писали. (*)

Цариникъ было є финансіялный чиновникъ, и као што му име показує, узимао є царину. Царина се узимала одъ трговаца, кои су своіомъ куплѣомъ т. є. еспапомъ долазили у србску државу или изъ србске државе одлазили у другу државу. Царина се узимала на месту трьга, т. є онде, где є трговацъ свою куплю продавао, али су ипакъ была нека места назначена, у коима су становали цариници, и у коима се узимала царина. Такво є царинско место было већъ за времена краля Уроша великогъ *Брсково*, у комъ су Дубровчани давали „десєтькь ѡдь соли". Душановъ законикъ забраньивао є подъ строгомъ новчаномъ казни цариницима злоупотребити свою власть, па зато су цариници морали 3—500 перпера платити, ако су трговца приморили, да имъ ствари маньомъ ценомъ — у безцѣніє — прода, или ако су нѣговъ еспапъ растоварили, и трговца задржали, те ніє могао отићи у своє време на тргъ, гди є мисліо свою куплю продавати. Цариникъ є у некимъ случаєвима быо и судія, као што се увиђа изъ повелѣнія Душановогъ одъ 20. Септ. 1350. године. Царина, кою су трговци на трьговима одъ куплѣ плаћали, у некомъ

(*) Србски Споменици бр. 1. 37. Описаніє древностій србски у Св. Гори бр. 6. Душановогъ законика 114. законъ; Ист. Слав. Права I. § 154. Да су невластели, особито Неропси могли изучити книгу, увиђа се изъ Дечанскогъ дипломе, дароване манастиру Дечанима, у коіой између осталога и ово се нарећує „ако ли мѣропшикь кньигу изоучи да є мѣрспхь". Срб. Спом. бр. 176.

повелѣнію краля великогъ Уроша назива се „доходакь господьски.“ (*)

Глобаре споминѣ Душановъ законикъ, у комъ су ньіове дужности доста ясно изложене. Глобари су стаяли узъ судіє, кои су глобаре употреблявали као извршителѣ пресуда у случаєвима, кадъ є обтуженый морао плаћати глобу. Судіє су давали глобарима писменый налогъ, кога и колико да оглобе, и они су се морали свога добивеногъ упутствія придржавати. Ако є неко одъ црквены людій быо осуђенъ, да плати глобу, онда су црквени люди поставляни были за глобаре, и само су ови узимали дотичну глобу, и давали ю цркви; царъ и кефаліє у куплѣнѣ овы глоба нису се мешали. (**)

Прѣбѣгаръ быо є као некій полицайный чиновникъ. Споменъ о нѣму нашао самь само у єдномъ писму, на комъ є подписанъ „Стефанъ краль и сь Богомь самодрьжець српски“ и у коме се вели „и прѣбѣгарь да невлада надь ними“ т. є. надъ Дубровчанима, кои съ *трьгомъ* ходе по србской држави. (***)

(*) Душанъ є 1346. забраніо Дабиживу, да неузима на Трѣбиньи царину „никому и кто греде оу Доубровникь (и) изь Доубровника“ Срб. Спом. бр. 40. А Стефанъ Урошъ вели: и кѹпци що несу кѹпли, акс растовари ѹ Брьсковѣ, да плати царинѹ, аколи мимонесе да где прода, тѹ и царинѹ да плати“. Србски Споменици бр. 21. 22. 24. 43. Господари Зетской и Поморской земльи имали су такође своє царинике у пределима, кои су подъ Неманићима саставне части србске државе были. Срб. Спом. бр. 71. Сравни іошъ 105, и 106 законъ у Душановомъ законику.

(**) Г. Мацѣіовски вели, да су Глобари были као неке слуге, придане вишимъ сановницима; и уподоблява ій чешкимъ *Поборцима*, рускоме *Вирнику*. и *Мѣчнику*, и польскоме *Ликтору*. (Ист. Слав. Права I § 54. II § 58). О глобарима у Србіи сравни 183. и 195. Душанове законе.

(***) Срб. Споменици бр. 42.

Прѣстаници, кои се у 124. Душановомъ закону споминю, и кои су рекао бы то исто были што и *приставники* и *приставы*, были су помоћници разны други чиновника. У животопису Неманѣ I. споминю се „*приставники дѣломь*“ а у босанскимъ писменимъ споменицима налазимо „*приставе кралѣвства*“ и „*пристава одъ двора*“, кои су уедно и кнезови были. О приставима, као чиновницима кои су особито при судовима употреблявани, говориђу другій путъ. (*)

Владальци споминю се у Душ. законику као некій управительи областій и градова. Одговаралисy као и кефаліє за злочинства, и особито за крађу, коя се у ньіовимъ областима догодила. У градовима су у свези съ градскимъ свештенствомъ судили грађанске парнице. (**) Владальци и владоущїй въ земльи, кои се подъ Душаномъ споминю (опис. древ. у Св. Гори стр. 46), были су по свой прилици єдни и исти чиновници.

Севастъ споминѣ се у реду административны чиновника особито после кефаліє и кнеза. Подъ кралѣмъ Милутиномъ споминѣ се „Севасть Шбрадь Маниякь“ и за нѣга се вели да є „тоу мєгю оутєса“ т. є. опредѣліо є границе *пашища лабиквва*. У Бугарской су такође познати были *севасти*. (***)

Сътникъ и *Ставилацъ* споминю ст такође као неки чиновници, али кругъ ньіовогъ деланя немогу определити. Споменъ сьтника нашао самь у писменомъ договору жупана Радослава, сина вел. кнеза Хльмскогъ Андреє са Дубровчанима противъ србскогъ краля Уроша одъ 22. Мая 1254. (Срб. Спом. бр. 20). Ставилацъ быо є реда властелскогъ и употреблыванъ є быо за сведока при државнимъ

(*) О приставима сравни Срб. Спом. б. 39. 95. 118. 136.
(**) 124. 125. 161. 173. душ. закони спомнню владальце.
(***) Опис. древностій србски у св. Гори бр. 6. 10. Památky: Okázky obč. písem. Č XIX.

преговорима, и при издаваню диплома. *Стариници* были су сеоске и жупске старешине, а употреблѣни су были као сведоци при определяваню међа. *Милостници* називали су се властели, кои су као сведоци присутствовали, кадъ е владатель или кои велможа некоме неку милость учиніо, и кои су се као сведоци и на дотичне милостне кньиге т. е. дипломе владателя и велможа подписивали. Место израза *милостници* употреблява се у босанскимъ писменимъ споменицима изразъ *ручници*. (*)

Ово су називи велможа, дворски и земальски чиновника, кои се у србскимъ изворима споминю, кое самь називе изъ разны писмены споменика скупіо, и по могућности определіо. Несумнямъ се, да е осимъ овде наведены чиновника было у негдашньой србской држави и други, кое я нисамь споменуо, еръ ій нисамь смотріо у изворима, кое самь при руци имао; а и то допуштамъ, да су гдикои наведени чиновници одправляли и друге послове осимъ оны, кое самь споменуо. Прашина покрива многе србске дипломе, многа стара писма, и надписе, найверніе сведоке наше негдашнѣ прошлости, и найистинитіе учителѣ нашегъ прошлогъ живота. Безъ сумнѣ пронаћиће се у напредакъ іошъ многи писмени споменици, само ће требати, да све изворе домаће добро проучимо, ньіовомъ помоћи празне листове наше исторіе попунимо, све што е досадъ у исторіи погрешно и неосновано, поправимо, и тако науку наше домаће исторіе колико е више могуће осветлимо и усавршимо.

(*) Старинници споминю се у диплломи кнеза (деспота) Стефана, и брата му Влька. Опис. древ. србски у св. Горн. бр. 19. Ставилаць Милошь налази се подписанъ већъ у диплломи Стеф. Дечанскогъ одъ 1325. Србски Споменици бр. 37. Види далѣ у истой кньиги бр. 61. 66. О *милостьницима*, и *ручницима* види 67. душ. законъ, и Срб. Спом. 68. 83.

На овомъ месту напоследку требало бы да споменемъ и устройство негдашньи србски обштина, али о томе, изузимаюћи податке изъ поєдины краєва, у коима су Срби живили, нiє могуће поготову ништа казати зато, што се о томъ предмету у србскимъ изворима неговори. На єдномъ само месту сећамъ се да самь читао, како се обвезао властелинъ, кои є своя села другоме препродао, или уступiо, да ће саветовати старешине села, да мирно признаду власть новога господара, одкудъ изводимъ, да се обштинскiй животъ съ 15. векомъ већъ почео нешто развiяти. У осталомъ по околностима ондашньи времена, кадъ є сва власть у рукама поєдины властела была, кадъ се войничка сила држава состояла изъ скупа наоружаны властелски людiй, кадъ є скоро сва земля разделѣна была између владателя, цркве и властела, кои су господари и судiє на земльи настанѣны людiй были, по овимъ, велимъ, околностима времена обштинскiй животъ имао є далеко маню важность него садъ, кадъ су властелска права укинута, и кадъ се државна моћь и снага оснива на сили поєдины обштина.

У Београду на Ђурђевъ данъ 1857.

СТАТУТЪ ПОЉИЧКІЙ.

(По П. І. Шафарику у „Časopis-у českého musenm“, 1854. св. II.)

На свакій начинъ мы Славени, што се тиче блага и обилности старински споменика о праву, неможемо се упоредити ни Римлянима ни Германима; али ипакъ нисмо башъ ни тако сиромашни, да наука о исторіи права небы лепе грађе нашла и на нашой домаћой земльи. Нека ми е слободно у обште напоменути неке одъ поглавитіи, по пространомъ славенскомъ полю расуты споменика овога рода, кои іошъ еднако узалудъ чекаю да ій когодъ у редъ стави и основно разясни. По себи се пакъ разуме, да су очи мое управльне само на чисто славенске, на славенской земльи израставше и на народномъ славенскомъ езику нама предане споменике о праву, обилазећи све установе и законе, кои су или кодъ Славена писани были изворно латински, или изъ грчкога, латинскога и немачкога езика на славенскій преведени. Такође неможе се овде обзиръ узети ни на веће документе и писмена акта одъ властій.

Међу свима Славенима Руси се одликую стариномъ и чистотомъ своя споменика о праву. Те ньиове споменике започинѣ *„Правда русская“* одъ великога кнеза Ярослава Владимировића око год. 1016. и 1020. *(Руск. Дост. Т. І. 1815. и 1843., Калачовъ 1846.)* Къ овой се приключую, ако и у приличномъ простору времена: *„закони* великога кнеза

Ивана III. Василіевића" одъ г. 1497. (*Калайдовичъ* и *Строевъ* 1819., *Акты истор*. Т. I. 1841.), и *„Судебникъ* цара и великога кнеза Ивана IV. Василіевића" одъ год. 1550. Духовно закодатство, о коме овде није речь, кодъ Руса иде іошъ у старія времена, а имено у времена великога кнеза Владимира Святославића или у последнѣ године 10. столећа. — Старіи польски закони из-реда су писани латински (Bantdtkie, Jus pol. 1831.), но ништа манѣ іошъ се рано осетила потреба да се они разясне средствомъ народнога езика, о чему сведоче не само „Księgi ustaw polskih i Mazowieckich", одъ год. 1449., 1450., 1503. и 1504. (Lelewel 1824.), него и бело-рускій преводъ статута, изданогa у Вислици год. 1347. кралѣмъ Казимиромъ. Кметовски судови по магдебуршкомъ праву (Ortyle przysiężników prawa Magdeburskiego), кои су іошъ у XV. столећу преведени были (Wiszhiewski 1843.), само одъ части, т. е. што се тиче езика, принадлеже овамо, еръ су узети са туђега поля. — Напротивъ Белоруси могу се похвалити многимъ важнимъ споменицима домаћегъ законодатства у народномъ езику. Овамо спадаю осимъ већъ споменутогъ статута висличкогъ: *„Статутъ* Владислава II. Ягелона Олгердовића" одъ год. 1420—1423. (*Акты зап. Росс*. I. 1846), далѣ *„Маистатъ или жалованная грамота короля Казимира"* одъ год. 1457. (такође тамо), *„Судебникъ"* краля Казимира Ягеловића, изъ год. 1468., а мимо све то прекрасный „Statut litewski" одъ год. 1505., 1522—29., 1564., 1588. (Dziatyński 1841.). — Одъ чешки споменика овде ће се у-кратко напоменути само найстаріи: „Kniha starého pana z Rosenberka čili Naučení o práxi u soudu zemského" съ конца XIII. или изъ почетка XIV. столећа (Palacký, Archiv I. 1840.), „Řad prava zemského" изъ XIV. столећа, изворно, може-быти, составлѣнъ латински између 1348. — 1351. а на чеш-

кій езикъ проведенъ после 1378. (такође тамо II. 1842.) и Андріе Дубе „Výklad na pravo zemské české“, између 1394.—1400. (такође тамо): еръ „Majestas Carolina 1348.“, будући е латински сачињна, строго узевши неспада амо, премда е трипутъ чешки превођена. —Много су рећи, и манѣга обима, споменици старога законодатства кодъ южны Славена. У Срба се налази „*Законикъ цара Душана*“ изъ г. 1349. и 1354. (Památky Jihosl. 1851.). У Хрвата су истомъ не давно неке оманѣ установе штампомъ обнародоване, имено: „*законъ Винодолскій*“ изъ год. 1280. (Kolo св. III. 1843.) и „*Статутъ острова Крке*“ изъ год. 1280. (Arkiv II. 1852.). О осталымъ югославенскимъ споменицима права, као о „*Статуту Польичкоме*“, Кастевскомъ (?), Веспринскомъ и т. д., до-сада су се међу ученимъ людма само разносили неизвестни гласови.

Будући самъ одъ високоученогъ и за историйске науке, а особито за археологію многозаслуженогъ професора *Карарe* (*) у Млетцима добіо еданъ врло добаръ преписъ „*Статута Польичкога*“, и скупа одъ нѣга опуномоћенъ, употребити га по вольи моіой на ползу науке: то неоклевамъ у светъ га пустити и оныма, кои се таковимъ стварма занимаю, о истоме, до-сада шаки едной научены людій само по имену познатомъ статуту дати кратко известіе. Мое ће се известіе ограничити само на кньижевно-историйско разяснѣнѣ, еръ унутрашню оцену са точке православне морамъ оставити ученымъ правословима. Но пре него што приступимъ къ описиваню самога статута, морамъ нешто рећи о географійскомъ положаю и старой истории Польица. (**)

Областъ, provincia, *жупа польичка* лежи у садашньой Далмаціи у округу сплетскомъ на при-

(*) Сада се већъ преставіо. Прев.

(**) Речь „Польица“ neutrum e plurale.

морю између Сплета и Омиша, и то тако, да према северу или путемъ къ Сплету граничи найпре речицомъ *Жаровницомъ*, а далѣ мало атаромъ замка *Клиса*, према истоку и югу рекомъ *Цетиномъ*, коя овде прави велику єдну окуку, а према западу моремъ. Найстаріи описъ ове землѣ подъ нѣнимъ садашньимъ именомъ имамо одъ *Паладія Фуска* изъ Падове, кои є цветао у почетку XVI. столећа, и нѣгове речи гласе овако: „Али унутра далѣ одъ Сплета, око 80 корака далеко, налази се грло єдне велике и врло држестне долине, коя є затворена одвећъ врлетнимъ брдима (т. є. брдомъ *Машоръ)*, урођеници зову є Польица. Тамо се живи у селима, и има око две хиляде людій (кои су за оружѣ), и ти владаю међу собомъ по собственымъ законима и никада се туђинцу непокоравают за-дуго. Съ истока граничи рекомъ Цетиномъ, на коє ушћу съ оностранске обале налази се добро познатый градићъ съ варошицомъ Омишемъ.“ (*) („Sed introrsus procul a Spalato stadiis ferme octoginta sunt fauces maximae amoenissimaeque convallis, quae asperrimis, imo inviis montibus circumdata ab indigenis Politia vocatur. Ea vicatim tantum inhabitata ad duo millia virorum continet, qui suis juribus viventes nulli externo diu paruerunt. Terminatur ab oriente Cetina fluvio, ad cujus ostium in ulteriore ripa arx est et vicus nomine Almissa non incelebris.“ Lucius p. 454.) Имена овы села или обштина, србски *„катуни“* названы, изъ кои се састаяла република Польица, неимавши ни єдногъ града или вароши, сачувана су намъ у самомъ статуту и то по определѣню одъ год. 1662., т. є. *Доньій Долацъ, Горньій Долацъ, Костанѣ* (pl.), *Звечанѣ* (neutr.). *Чичле* (pl., gen. *Чичла), Гата* (pl.), *Дуброва* (на другомъ месту *Пирун-Дубрава), Ситно* (genit.

(*) Омишъ nom. sing.

Ситнога), *Сриньинъ*, *Дуђи* (pl.), *Єсеnице* (pl.) и *Пострана*, и тако дванаестъ наброю. Осимъ тога у статуту се напоминю іошъ и нека друга села, и места, н. пр. *Тръуши, Чаижинъ, Вранѣ, Казякъ, Махово, Гайно, Брацъ* и т. д. Предnаведене обштине іошъ и данъ данашньій тако се зову: и то у округу сплетскомъ, у претури истогъ имена: *Єсенице, Пострана, Ситно, Зриньине* (sic); у округу синьскомъ (?): *Долацъ, Горньій и Доньій*, и осимъ тога *Срїяне Трамбуси;* у округу омишкомъ: *Чичле, Костанѣ, Дубрава, Дуће, Гата, Звечанѣ* и осимъ тога іошъ и *Тугари*. Сада, и то у Октоберу 1853., Костанѣ є узето изъ омишкога округа и подигнуто за главно место новогъ єдногъ округа, (ако се у томе неварамъ, єръ се у новинама налази име Кистанѣ). Брой жителя може се у неколико премерити по преднаведеномъ наводу Паладія Фуска: маџарскій историкъ Енгелъ узима да ій є год. 1793. было 15.000 душа. — Изъ тамне и текъ у одломцима познате исторіє польичке овде нека є само оволико споменуто: Землю, у коіой Польичани обытавају, іошъ є Константинъ Порфирогенита (око 950.) назвао особитомъ хрватскомъ области (жупа). — У цвету хрватско-далматинскогъ кралѣвства наводи се іошъ у споменицима XI. столећа Цетина и кнезъ цетинскій (cetinensis comes, 1066., 1076., 1078.), по томе предходникъ кнеза польичкогъ. Већъ у XII. и XIV. столећу Польичани су познати были подъ тимъ именомъ као найвећи и найнемилостивіи морски разбойници. Год. 1243. у друштву са баномъ босанскимъ помагали су кнезу хлумскоме противъ кнезова трогирски. Год. 1268. были су овимъ као и кнезомъ сплетскимъ гонѣни као опаки гусари. Год. 1275. здруже се са жительима омишкимъ на морско пустоловство, при чему су ій Млетчићи потукли. Око год. 1322.. кадъ се кнезови шибенички и трогирски дигоше на босанскогъ бана

Младена, были су Пољичани на овога страни. Онъ є найпре прибегао къ ньима, а затимъ у градиħъ Клисъ. Год. 1418—19. помагали су присталицама херцега хрватскогъ *Хрвоя* противъ града Сплета, кои є одъ нѣга одпао быо. Кадъ упадоше Турци у Херцеговину и Босну, и Пољица за неко време быше подъ турскомъ владомъ: али миромъ међу Турцима и Млетчиħима у год. 1483. уступе Турци Пољица Млетцима, кои су, као врховно и заштитно господарство, Пољичанима сачували стару самосталну управу. Одъ Млетака, као што знамо, господарство є прешло на Аустрію.

Статутъ, или право, ове тако мале и некада само морскимъ пустоловствомъ на гласу области (provincia, *жупа),* кои се налажаше у рукама г. профессора Караре, писанъ є на хартіи, и то само на єдной страни, у маломъ фолію, *Иваномъ Бурга деломъ,* за Петра Кружиħевиħа, год. 1785. У свему има 112. листова. На концу т. є. садржая читаю се ове речи: *„На 1785. дадо я Донъ Петаръ Кружиħевиħъ господину Иву Бургаделу либара 65, што ми є приписа овый законъ или статутъ, а за карту и оклопъ дадо либаръ 48“.* Бургадели као да є быо онай свештеникъ у Далмаціи, кои є, као што уверава Кухарскій, год. 1803. превео библію на србски а умръо пре 1810. О овомъ статуту међу ученимъ людма пре тога разносіо се гласъ, као да є писанъ глагољскимъ писменима, али то ніе истина, него є писанъ босанскомъ ħирилицомъ, коя є у римо-католика одъ старине у обичаю была (баремъ одъ XIV—XV. столеħа); та се пакъ босанска ħирилица много разликуе одъ оне, коіомъ се служе южни Славени православне вероисповеди. А то погрешно узиманѣ отуда є произишло, што су сами Пољичани та своя писмена називали глагољскима. Тако є у тогъ народа и нѣговы старешина дубоко пало было познаванѣ пи-

смена и кньижевности! Закони и наредбе у статуту самомъ нит' су по хронологіи нит' по системи каковой уређени. Чини се, као да преписчикъ Бургадели у томе ние кривъ, него да е то све тако стаяло у старомъ рукопису, изъ кога е онъ преписивао. Я држимъ, да су земальски секретари, баремъ одъ год. 1665., кадъ се тай старіи статутъ обновіо, морали быти променѣни, па да е овай статутъ обштинскій писаръ *Марко Жулѣвићъ* написао, различите наредбе коегде на различите чисте листове пописавши, непазећи при томе на редъ, као што е то бывало и по другимъ нашимъ местима и обштинама. Найстаріи датумъ у статуту е година 1400., на првомъ листу; друге изрекомъ наведене године ово су: 1482 на листу 84. 1576 на листу 28. и 75. 1585 на листу 7. и 13. 1605 на листу 93. 1623 на листу 77. 1636 на листу 96, 1662 на листу 97, 1664 на листу 101, 1665 на листу 1. 102. и 103. 1670 на листу 104. 1685 на листу 29. и 105. 1725 на листу 107. и 108. Иначе морали бысмо узети, да е едномъ старый рукописъ, кадъ су му се листови расули, безъ свакогъ размишляня преписанъ, као што то врло често быва, имено пакъ тако е чинѣно са душановимъ србскимъ закоником. Што се езика тиче, овай се у самомъ статуту на едномъ месту, т. е. кодъ става одъ год. 1663. на листу 103., назива хрватскимъ: *„Да се болѣ разуми, харватски и латински“*, т. е. да се болѣ разуме законъ е написанъ хрватски и латински; као што се и Цетина, одъ кое су доцніе постала Польица, Константиномъ Порфирогенитомъ узима међу хрватска места. У основу пакъ тай се езикъ ни-мало неразликуе одъ србскога, и то одъ наречя чакавскогъ, и принадлежи къ данашнѣмъ хрватскомъ, на свакій начинъ истомъ доцніе тако назваломе (а изворно и управо *словинскомъ)* наречю. Изъ наведеногъ места види се, да се у об-

штинской аркиви некада налазіо и *латинскій текстъ* овогъ статута: да ли га и данасъ има, то незнамъ. У недостатку латинскогъ превода могу за обясненѣ тавны места или употреблѣне терминологіє као рукопомоћь служити латинска документа хрватски и далматински кралѣва, а іошъ болѣ статути варошій и острова Далмаціє и Хрватске, кои су одъ части већъ издани на светъ, одъ части пакъ налазе се у рукопису, н. пр. statuta Jadertina (Ven. 1564.), statuta civitatis Sebenici (Ven. 1608.), statuta communitatis Lesinae (Ven. 1643.), Decreta communitatis Brattiae (Utini 1656.), stattuta communitatis Curzulae (Ven. 1693.). statuta civitatis Tragurii (Ven. 1708.), statuta civitatis Cathari (Ven. 1715.) и многи други.

Пре него што разложимо обимъ и карактеръ статута, као и устройство Польица, у колико се изъ самогъ статута дознає, неће излишно быти, да се саобшти овде споменутогъ историка Енгела карактерско описиванѣ Польица и Польичана.

„У земльи Польицима никадъ није было ни града ни вароши: іошъ подъ високомъ Портомъ управляли су се тамошньи жительи по своимъ законима и задржавши исте своевольно су се дали Млетцима подъ заштиту. Жительи, око 15.000 на брою, деле се на три разреда. Првый се разредъ састои изъ дванаестъ племена, коя порекло своє доводе одъ *мацарски* племића, кои су у немирна времена тамо пребегли. Другій є разредъ у већемъ брою, и поноси се што произлази одъ босанскогъ племства. Осталый народъ сачинява трећій разредъ. На Ђурђевъ данъ држе они свою народну скупштину, кою називаю „*зборъ*“. Свакій разредъ има свой особитый станъ. Ту се на-ново бираю и потврђую обштинске старешине. Прво лице или глава обштине єсте *великій кнезъ*. кои се увекъ избира изъ првогъ разреда. Нѣга пакъ

бираю кнезови или општински чиновници, кои се узимаю изъ босанскогъ племства и гласове свои општина доносе на скупштину. Како великога кнеза бираю кнезови, тако опетъ народъ, по општинама разређенъ, бира кнезове или потврђуе старе чиновнике. Првый разредъ бира скупа и еднога *войводу* и два *пристава*. Изборъ великогъ кнеза редко быва безъ насилности, еръ обично има више партая. У случаю да се тайнимъ изборомъ недође до цели, то по некій путъ быва, да кои врло ревностанъ присталица украде ковчегъ, у комъ се налазе земальски закони и кои народъ увекъ предае великомъ кнезу. Съ овомъ драгоцености побегне крадльивацъ у кућу онога, кога хоће да буде изабранъ за великогъ кнеза. Свакій членъ сабора има право, гонити га каменѣмъ, пушкомъ или мачемъ, па многи се доиста и служе овимъ правомъ. Донесе ли пакъ овакавъ спартанацъ у сигурность свою плячку, то е дотично лице уредно изабрано за великогъ кнеза и нико му се несме противити. Све ово опоминѣ на „*сѣчь*“ у Козака и на стару Спарту. Правда се, као што обично быва у ратоборны народа, изриче сумарно. Кадъ се кавга заметне међу земльодржцима, онда судія отиде на место, тамо седне на свою разастрту кабаницу, саслуша обадве стране па изрече свой судъ, и тимъ се обично сва кавга сврши. Убіе ли кои изъ Польица кога изъ друге кое општине, то све општинске старешине у скупу дођу убійци у кућу тамо еду, пію и плячкаю што іимъ се годъ свиди. Затимъ се великій кнезъ извести о томе, шта се догодило, па и онъ дође тамо и узме што е заостало. Учини ли се убійство подъ околностима, кое стварь неотешчавају, онда се зликовацъ казни са 10 талира, т. е. 8 цекина, и та се казань зове „крварина“. У стара времена убійце су каменѣмъ тукли: доцніе пакъ хте-

де великій кнезъ да се избегне апелаціја одъ нѣгове сентенціє на ђенералъ-преведитора, па є зато зликовца одмахъ давао каменѣмъ утући, или, што бјаше пробитачніє па по томе и чешће, онъ є убіянѣ каменѣмъ преобраћао у новчану глобу. Божіи судъ у огню и води іошъ се еднако обдржава, збогъ чега ћешъ понекадъ наћи полуиспечене и полуосакаћене кои су проглашени за невине. Одпре су обтуженоме закуцавали шильке одъ еловогъ древета међу нокте и месо, па за те шильке нехтедоше узети никакво друго дрво, да се небы ништа ново учинило, еръ статутомъ се прописуе елово дрво. У осталоме Пољичани су гостолюбиви, учтиви, али према женскомъ полу строги, и о нѣму неговоре другче него „съ опроштенѣмъ". Светога Вита поштую одвећъ яко, као стари Славени Вида, и збогъ свога якога, лепогъ раста, као и збогъ свога мирногъ и одважногъ карактера врло су добри за войнике. Ньиова земля неприступна є великимъ войскама, они пакъ сами могу у већемъ брою излетати, збогъ чега су не само своимъ суседима, него шта-више и самымъ своимъ млетачкимъ господарима често опасни бывали. У ньиовой земльи налази се знаменито село *Пирунъ-Дубрава*, т. е. Перунова гора. Будући су се Млетчићима своевольно подвргли, то су остали ослобођени одъ сваки пореза и плаћали су само годишньій данакъ одъ 300 реала. У време рата морали су служити у войсци. За слободе свое увекъ су се бринули, па зато іймъ є те морао свакій ђенералъ на-ново потврдити. Па ипакъ се мирнимъ путемъ съ ньима дотле дошло, да су и више данка плаћали а и сами лично служили." Толико и на овакавъ начинъ извештава Енгелъ о Пољичанима. Онъ є црпао, премда изрекомъ некаже, изъ дела „Topografia Veneta" (Ven. 1788., 8° S. II. p. 123—128.) и изъ известія Гаврила

Болда о Далмаціи. Неможе се одрећи, да є нѣгово известіе, у целости узето, на истини основано, али у поєдиностима много є вошта неосновано и неистинито измешано, као н. пр. укуцаванѣ шилькова одъ єловогъ древета међу нокте, о чему у статуту нема ни речце, премда се историкъ на нѣга позива.

Но мы ћемо да видимо, шта изъ самогъ статута можемо дознати о Польицима и Польичанима. Найпре о земльи. Ова се обично назива *„Провинція Польичка“*, али неколико пута налази се и старо названѣ *„жупа“*, *„присвитла господа и поштена жупа польичка, а башка у жупу*, *билигъ жупскій“*. Польица су была разделѣна на дванаестъ обштина или срезова *„катуни“* (canton, vicus, districtus), коима смо имена напредъ навели: *„у сву дванаесте катунихъ у Польицихъ“*. Земальски поглаваръ звао се *„кнезъ“*, одпре іошъ *„великій кнезъ“*. Нѣга су бирали „катуни“ на єдну годину дана. Онъ є трипутъ у години морао обићи землю и тамо судъ држати са судіяма и целимъ дворомъ (curia). Врховно и заштитно господарство Млетака звало се *„господство“*: *„присвѣтло господство млетачко“* а самъ дужде *„господаръ“*, коє се име употреблявало и за земльодржца (dominus fundi). Врховно господарство Млетака имало є потврдити кнеза, на годину дана изабраногъ. Нѣму су додана была три, такође на годину дана изабране судіє изъ племена Тишимира, Лимића и Кременића. И обштински заступника (procurator, fiscalis) было є такође само три (одъ год. 1662. само два), и они су тако исто бирани изъ та три племена. Они су имали прибирати десетке, и кривце на судъ вући, и то збогъ убійства, срамоте и краће (*кревъ, новый гай, бой, сила, лупежъ)*. Амо є спадао и канцлеръ: *„канчелиръ, ротный канчелиръ“*. Ови су, ако добро разумемъ, были главни члановн *„двора“* (cu-

гіа). Од-туда се види, да су найвиша званія іошъ одъ 15. столећа была наследна у некимъ племенима. Ниже место заузимали су *„приставu“* (pristaldus, camerarius), кои су имали разносити позиве и посланице. Међу овима при явномъ (поротномъ, Geschwornen) суду быо є у обичаю *„приставъ а навластито ротный“*. Старешине по срезовима (*„катуни“*) звали су се *„катунари“*. При суду о глави быо є поротный судъ *(поротѣ)* у назадку, а то збогъ тога, што є обтуженоме подъ известнимъ околностима на вольи стаяло тай судъ одбацити па захтевати судъ земальскій. Пороtника было є по некій путъ дванаесть а по некій путъ шесть. Распре збогъ земаля и дугова или збогъ имаовине решавао є срескій судъ, кои су саставляли четири племића и деветоро слободны (Freisassen, libertini). Одъ овога, као и одъ пороте, апелирало се на дворскій судъ *„польички столъ“* а одъ овога на кнеза и на-последку одъ кнеза, и то подъ врло великимъ ограниченѣмъ, на кнеза сплетскога. Поданицима *(кметовима)* быо є „господарь“ (dominus fundi) првый надлежный судъ, башъ као у Маџарской. Предводитель наоружаногъ народа звао се *„войвода“*. Жительи су се делили на четири разреда: 1) на племиће, *властелинъ, властеле;* 2) на слободне, *дидићи;* 3) на селяке, поданике, *кметови, кметићи, подложници*, и 4) на пастире, *влашићи*. Находе се места као: *„свымъ племенитымъ властеломъ и дидићемъ и кметићемъ и влашићемъ“*, чешће: *„властеломъ и дидићемъ и кметићемъ“*, а найчешће: *„властеломъ и дидићемъ“*. Имаовине звале су се *„племенштина“*, и делиле су се у *баштине“* (fundi avitici, Erbgüter), одъ старе речи *„башта“* т. є. отацъ, и у *„ждрибнице“* (fundus divisus, durchs Loos zugefallenes Grundstück, коцкомъ припала земля), и у *„подворнице“* т. є. закупна добра. Новацъ се звао *„благо“*. Было є двояки скупштина: т. є. срески и

обшты земальски; и на едне и на друге долазили су само племићи и слободни. Оне су се звале *„зборъ“*, *„саямъ“*, *„станакъ“*, а само еданпутъ *„вiће“*. На свеобштой скупштини установлявали су се закони. (*„Польица узаконише и устатутише овако“*.) Пресуде и заключеня (*„листи столачке што изходи изъ квартирна“*) писала су се на памучной хартiи *„бунбажина“* (bombycina) и земальскимъ печатомъ утврђивале: одъ чега безъ сумнѣ разликовати валя земальскiй грбъ *„билигъ жупскiй“*; сравни немачку домовну марку, дворску марку и т. д., чега е iошъ одъ незапамћены времена было у Славена („zname, земи конакъ“, рускiй документъ). Осимъ тога iошъ ћу овде споменути: 1) меру, вагу и новацъ: *кварта польичка*, *омишка*, *сплиска*, *либра* (lira, livre), *бечъ* (dimid. solidus), по солидуса, sou), *воланча* (obolus? bollondinus? bolognino?), *орлакъ* (некiй новацъ са орломъ), *розга* (хватъ: *„путъ широкъ едну розгу“*); 2) називе зграда: *каштея* (castellum), *палача* и *полита* (palatium, *„палача у япно, палача у подъ, на селу полита“*), селячка *гомiоница*, *кућа гомiоница*, *торъ* (crates, стая за стоку), *влашъ* (hiemale ovium, стая за овце) и т. д.

Статутъ польичкiй разделѣнъ е на манѣ главе, а свега iй има 108. Одъньи као да ће неколицина быти старiегъ постанка: а кое поименце, то се неможе известно определити, ерь су много измешане новiимъ уметцима и додатцима. Но у карариномъ препису имаю свой особитый насловъ а напредъ и регистаръ, али наслови у тексту самоме неслажу се сасвимъ са регистромъ. Наслови ти гласе овако: 1) *парвый законъ одъ кнеза;* 2) *судъ парвый на станъ польичкiй;* 3) *роки, тко се прiв;* 4) *одъ традитура, и забаве и силе;* 5) *да се могу прокаратури прит супроћъ кривцу и скупит десетину;* 6) *одъ осуде племенита човика и поротѣ лу-*

пежу; 7) *одъ сетенціе кнеза, и ча е войвода и ча се осуди лупежъ;* 8) *кметиħу парвый судъ нѣговъ господаръ;* 9) *одъ робства;* 10) *да неморе Влахъ стати у Польица и ко бы убіо изванъскога* и т. д. По овыма, на свакій начинъ доцнімъ насловима може се у неколико познати и пресудити карактеръ езика и стила. Обое е просто и неистражено, саразмерно станю неизображеногъ народа. Правословна терминологія іошъ е у своимъ почетцима, налазе се истина по неки стари славенски изрази, али у манѣмъ брою, а напротивъ долазе многе стране речи. Мы ћемо одъ свега тога неке примере навести. Actor се овако описуе: *овый ки прави мое е*, a reus (обтуженый): *овый, ки пыта недай богъ*, successor овако: *наконнѣга (нѣговъ наконнѣга)*, mobile, mobilia зову се *гибуħе* a immobile, immobilia *стабуло* (т. е. stabile). Славенски изрази есу: *баштина* (das Erbgut), *благо* (das Geld), *ближньій* (consanguineus, der Verwandte, сродникъ), *чета* (cohors, die Truppe), *десетина* (das Zentheil, десетакъ), *дидиħъ* (libertinus, der Freisasse, слободный), *дружина варвна* (приятельи изванъ сродства, Freunde ausserhalb der Verwandtschaft), *дворъ, глава* и *главаръ* (der Häuptling), *иступъ* и *оступъ* (obscurum), *кметъ* (в. г.), *кнезъ* (comes, der Graf), *лупежъ* (der Dieb, крадльивацъ), *надворѣ, оброкъ* (terminus), *осудъ* (mulcta pecuniaria, die Geldstrafe, новчана казань), *овлогласити* (verläumden, опасти, опадати), *парба* и *парна* (lis, der Streit), *племенштина* (fundus, das Grundstück), *подложникъ* (subditus, der Unterthan), *поротѣ* (jury, das Geschwornengericht), *поротникъ* и *рота, ротникъ* (der Geschworne), *позовъ* (citatio, die Ladung), *принайти* и *прибавити* (acquirere), *приставъ, приставштина, редовници* (die Beamten), *рокъ* (dilatio), *саямъ, станакъ, столъ* (tabula judiciaria, Gerichtstafel), *судацъ, виħе, владика* (der Bischof, епископъ), *властелинъ* (der Adelige), *влахъ*

(der Hirte), *войвода, застава* (der Gefangene), *зборъ, ждрибница, жупа* и т. д. Напротивъ изъ страногъ єзика узете су ове речи: *апео, асашинъ, авизанъ* (vocatus), *бандъ* (mulcta pecuniaria), *деференція, дота, ембра* (imbreviatura, protocollum), *фруштати, кунтентати се, кушенція* (conscientia), *лиге* и *парти* (die Parteien), *музувиръ* (calumniator), *ожурникъ* (usuarios, fenerator), *пасаногъ* (der Fasching), *пена, посидовати, на пошта* (a posta, ex opposito), *прокаротуръ, рачунъ, ризикъ* и *ризиканѣ, сетенція, содъ* (der Sold), *стабуло, статутъ, сувенити* (sovvenire), *шкапуо* (итал. scampare, франц. échapper), *тастаменатъ, традитуръ и традитура* (proditor, proditio), *турма* (obscurum) *и* т. д. При свему пакъ томе задржали су се у статути и по неки стари лепи изрази, н. пр. *иступъ нема оступа, рана кою покрива . . . (непокрива) свита, правъ се нашао, укреіо (украо) исподъ прага* (изъ куће, opp. *на полю), аколи заминя племенштине лаптомъ* (т. є. по парче, stückweise), *дивойка обарнута на опосунъ* (rite, solenniter desponsata), и т. д.

Што се тиче вредности нашегъ споменика са точке правословне, то морамъ оставити ученымъ правословима да є они определе. Али што се тиче духа, кои у нѣму влада, у кратко само толико могу казати, да овай статутъ ние тако строгъ и ужасанъ, нити тако страшанъ и чудовиштанъ, као што бы се може-быти по времену и месту могло очекивати, премда и одъ єдногъ и одъ другога носи на себи трага коєгде. У целости узевши, кадъ бысмо га успоредили са статутима и законима изъ истогъ времена, могао бы съ чести постояти. За доказъ и єднога и другогъ, што самъ горе споменуо, нека овде при заключеню нађу места неколике главе изъ истогъ статута.

Глава 25. Одъ карви. Аколи би кои кметићъ

на свога господара руке поставія, дужанъ є едномъ рукомъ.

Глава 26. а) *Одъ жена.* Ако бы тко кому біо жену али сестру гдихоће али ћерь презъ нихъ узрока подобна, та є дужанъ дводупли осудъ, ча є либаръ 50. Аколибы на кућу дошадъ у кући али на двору, то є дужанъ двократъ толико, што есть либаръ 100.

б) *Одъ женскога наяхиваня на човика.* Аколибы коя женска глава на кога наяхивала, то съ тими ние за то валянъ удрити, да одговорити. Нулибы ка женска глава на кога наскакала боємъ али комъ кавгомъ на скубану, али на бой. презъ негова подобна узрока али кривине, и тутъ, акобы є пристапіо до прага, за то неплаћа ништа.

Глава 32. Одъ продав племенштине. Найпарво старый законъ хоће, да се *племенштина* неморе продавати ни заложити устмито, рекући отайно, а навластито мимо ближнега. Да имашъ продати свитло билодано, и понудити парво свога ближнега. — И законъ є старый польичкій, да има оповидити оный, кои мисли продати, на три збора, али при кнезу на три оброка, говорећи: ово ћу продати. Ако ће кои ближный купити, приступи! Аколи неће, а я ћу, кому могу. И тко продає, неморе искупити опетъ. — До сада су Польица и іошће узаконила, да є ближный воланъ искупити до годишћа. Аколи се іошће кои ближный нађе ближе одъ онога, ки є искупіа, воланъ є оный и одъ онога искупити. Аколи су та оба подъ єднако ближна. али бы іихъ и веће было, кино су єднако близу, тада имаю онако и на оный дня искупити, како и свою племенштину диле. На поконъ конца, ако има быти права и законита продая. има се цинити по цини достойныхъ, кои процинюю и сти-

маю по свой кушенціи оной, ча е та племенштина вридна.

Глава 44. Законъ о камакъ. Законъ е, да е дужанъ главомъ, када е на жито, докле ние никло. Тада га е воланъ, чигово е жито, убити, и онде принити га на арвотину, 'гди е рило, и онди га оставити. — Аколи е жито у траву, воланъ да е убивъ истратити за се, зачъ свиня носи двое оружѣ, косу и мотику. Аколи е у винограду, како е речено, подъ гвозди, море се убити и потратити. — Аколи е карзница съ пра́шчиħи, али, аколи е ято свинь, ние човикъ воланъ убити найболѣга али карзнице, него мане, да едно, а не веħе у едно застане. — И ако е прасацъ жировникъ, а есть иныхъ маньихъ, неима се онъ убити, него маньій. Аколи е еданъ самъ прасацъ жировникъ брезъ иныхъ, има се парво оповидити придъ свидочбомъ а паке *обочитивши* воланъ да е оный убити и потратити толико у житу, толико у винограду· — Аколи бы оный, чіи е прасацъ, имао господара, кому бы имао дат главу одъ онога прасца, тада му се има оставити глава одъ нѣга, а ино е волянъ за се обратит. — Да право е има наити истиномъ, ели му доисто нашасто у желуци побилижѣ одъ гроздовъ оли одъ жита, ако е у житу быя. — А тай се разумій, докле годиръ почму путемъ жито носити, по онихъ путихъ у снопихъ немлаħено, када се юръ почме носити, тай билигъ несуди ништа, докле се жито справи.

Глава 55. О приставихъ. Аколи бы тко порекао пристава, а навластито ротнога, тере га достигне за кривога пристава, есть законъ старый, да му се имаю исиħи три ребра, и ние веħъ вированъ ни зашто. Аколи га небы достигао, ки га е порекао, него се нашао правъ, тада на онога тай пада, ки га е права порекао.

Глава 95. Одъ вищтицъ и чаровницъ. **Акобы се истиномъ нашла кóя вищтица али чаровница али вражалица, одъ парвога обнашаня има се фруштати. Ако ли се веће найде, има се сажгати.**

Изъ овога, што самъ до-сада у-кратко саобштіо о особинама статута польичкогъ, довольно се, као што мислимъ, увиђа важность овога споменика югославенскогъ законодатства, и за-цело небы была неоснована желя, да се истый штампомъ на светъ изда, особито при тако маломъ брою подобны споменика.

М. Поповићъ.

ПРЕГЛЕДЪ
ЗАДРУЖНОГЪ СТАНЯ СРБА СЕЛЯКА.

Написао М. Ђ. Милићевићъ.

„Воля је сложна иноковштина него несложна иложина“. Посл. стр. 21. —

У друштвеномъ животу нашегъ народа има еданъ появъ, кои е, може быти, исключна особина самы Срба. Появъ овай заслужуе да се прегледа и изучи колико стога, што е врло честъ, толико и зато, што е онъ, тако рећи, прва школа, у коіой се Срби, понайвише, за грађанскій животъ спремаю и обучавою и, што обстанакъ нѣговъ стои у свези съ економичкимъ напредкомъ народа и државе. Речь е о задрузи кодъ Срба.

Осветлити задругу србску, изучити нѣну унутрашню управу и одношеня задругара едногъ према другомъ, према кућнѣмъ старешини и према обштини и државн, было бы и любопитно и полезно за свакогъ Србина.

Но будући да одношеня задруге и нѣна управа ніе свуда и у свему еднака а я немамъ, по незгоди, извора одакле бы то поцрпсти могао, то ћу се, по нужди, ограничити само на задруге у Србіи, кое самъ видіо, у коима самъ се родіо и одрасто. Притомъ, штогодъ овде узговоримъ говорићу о задругама сеоскимъ, еръ по варошима или задруга никако и нема или и ако ій има то, готово, пре спадаю у редъ *ортачине* него праве *задруге.*

Задруга е така кућа, у коіой више браће рођене или одъ стричева, или стричева и сыноваца и т. д. у скупи живе (*) и сви заедно о еднимъ ньивама, ливадама, виноградима и т. д. раде и приходъ по договору троше и употреблюю.

Самъ законъ овако определюе задругу: „*Задруга е онде, где е смеса заедничкоеъ живота и иманя свезомъ сродства или усвоенѣмъ по природи основана и утврђена.*“ (**)

Има стварій, кое и у задрузи могу быти исключна особина едногъ задругара, но то се ограничава само на одело, миразъ, женскій накитъ и т. п. а све друго, као што су: ньиве, ливаде, воћняци, виногради, казани, воденице, стае, куће и т. д. иманѣ е читаве задруге и ни еданъ задругаръ — у задрузи — неможе казати шта е, наиме, нѣгово шта ли осталы задругара.

Станѣ овако — као што е задруга, — у комъ се появлюю тако различне дужности, права, потребе и интереси, небы могло никако обстати да му не иде наруку све домаће воспитаванѣ. (***)

(*) Има задруга, у коима живе по 20, 25, а и 30 и више душа. У селу Рипню, наіе београдске, была е за мога детиньства кућа неки *Родића*, у коіой е было 37 душа, кое людій, кое жена и деце. А Г. Вукъ на стр. 173 свога Рјечника вели, да „у Косову у кући некога Трифуновића има 62 душе, међу коима је 13 жена съ мужевима и двије удовице.“

(**) 507. §. Зак. Грађ.

(***) Врло мало има међу селяцима людій, кои бы узрокъ распаду задруге видили у неудеснимъ условіяма нѣногъ обстанка, него понайвише држе, да е то већъ некака несрећа за све задругаре како почну поговарати о деоби. Я самь самъ познавао едну кућу, у коіой е владало сувеверѣ, да онай одма мора умрети, кои нагне да се дели изъ задруге. Све ово пакъ приносе, да се задруге обдрже па макаръ у ньима было некомъ и теже и неправіе одъ осталы.

Мы ћемо се потрудити да изложимо она правила, коя су темель задругама. Правила ова понайвише су обичайна, наследна, али ій има и таки, коя су прописана одъ власти, па потоме, одъ себе се разуме, имаю великогъ утока на то станѣ; зато ћемо мы, излажући управу задруге, свуда споменути и те законе прописе, кои кое место одређивали и утемельивали буду.

Тако пре свега представля намъ се

а) Старешина задруге.

У задружной кући старешинство, обично, узима онай, кои е годинама найстаріи; но често се догађа, да онъ то и млађемъ одъ себе уступи, ако сви други мисле, да бы овай за то больій и способніи быо.

Ово старешинство непредае се свагда договоромъ, но често га по кои задругаръ присвои самъ а остали га, као и неотице, за старешину кућнѣгъ признаду и признаю.

Често быва у кући, у коіой самъ отацъ са сыновима живи, да онъ уступи старешинство свое сыну и то не, свагда, ономъ, кои е найстаріи него ономъ, кои е найпаметніи. Шта више, може быти, да одъ стотине нема едногъ оца, кои бы и у старости задржао старешинство надъ кућомъ, него га, како остари и изнемогне, преда найваляніемъ своиъ сыну. У нъи има за извиненѣ тога и пословица, коя вели: „Ко ради онай валя и да суди“. Нема л' ово какве свезе са онимъ оставлянѣмъ скиптра и укланянѣмъ у манастиръ наши давны круноносны предака? —

Овай старешина управля кућомъ и целимъ иманѣмъ ал' не сасвимъ по своіой волъи, већъ у договору са свима одрастлимъ задругарима и съ обзиромъ на писане и обичайне законе. Онъ заповеда шта ће се кадъ и како радити; онъ одре-

10*

ђуе свакогъ одъ млађи на посао и у свакомъ кућнѣмъ раду помаже и самъ где и колико доспе.

Онъ светуе и кара немарне; онъ суди и поравнава споречене задругаре. (*)

Онъ погађа и исплаћуе надничаре или ма какве раднике за кућевне послове.

Онъ продае шта є за продаю (**) и купуе што кући треба.

Онъ држи кућевне новце где ій има. Нѣму остали задругари даю рачунъ о ономъ што су потрошили и враћаю што имъ е претекло.

Онъ о крстномъ имену носи колачъ у цркву и ломи га са свештеникомъ. (***)

Онъ о задушницама *намењуе* мртвима за душу свеће и поскурице и носи ій у цркву. (****)

(*) Онъ само *млађе* може ошинути или и истући а према свима другима текъ саветъ и артованѣ употреблява, и ово, у доброй кући, учини више него и бой, еръ ій е на то привикло домаће воспитанѣ; а где артованѣ старешине непомаже ту се задруга већъ распала или, како они кажу, ту су већъ *„две куће“*.

(**) §. 510. Зак. Грађ. овако гласи за старешину задруге: — *„Онъ ништа на штету задруге — безъ сaизволеня исте — предузимати несме, но ако онъ башъ нешто и учини и други за годину дана одкадъ дознаду непротестираю, онда остае стално и непоречно“.* —

(***) По варошима може се често видити да домаћинъ о своіой слави пошлѣ по детету своjмъ или и по слуги колачъ у цркву да га тамо самъ свештеникъ преломи. Ово бы у селу была велика поруга; еръ посао овай, по важности и значеню своме само глави кућевной припада. Тако се често чуе, кадъ овакавъ човекъ умре, да се у запевки надъ ньимъ и то нариче. — Лепимъ славама србскимъ, на жалость, почеше се по варошима предпоставляти *имендани*, светковине. кое нити доликую нити се уместно могу примити за народне светковине.

(****) Овай се обичай састои у томе: умеси се доста поскурица и начини доста свећа воштаны, па уютру

Онъ излази у обштину на скупъ и договоръ сеоскій; онъ ту прима одъ власти заповести и казуе ій своимъ домаћима; онъ се позива да одговори ако бы кои одъ нѣговы млађи какву повреду туђой части или иманю учиніо. Преко нѣга само позиваю се нѣгови млађи на судъ обштинскій, кадъ зашто овоме требаю. Укратко: онъ е некій посредникъ између своє мале државе — куће — и власти сеоске.

За старешиномъ долазе

б) Остали задругари.

Сви остали задругари ма и непунолетни были пытаю се у договору кућевномъ. Шта више, Срби, селяци, тако воле све съ договоромъ одпочиняти, да се често газда са слугомъ о свакомъ послу као са ортакомъ или задругаромъ договара. Удивително е како Срби милую *договоръ* у свакомъ предузећу и како мрзе на онога, кои предузима и свршуе самъ а неће никога ни низашто да пита. Ову склоность къ договору преносе они доцніе и у животъ грађанскій и ништа имъ ние теже него кадъ имъ кметъ само налаже шта да ураде а неказуе имъ одъ кога е то наређено и зашто. Они слущаю врло радо што имъ се годъ заповеди, али само оће да имъ се увекъ каже и узрокъ зашто мораю ово или оно учинити. Ова

на *задушнице* (у суботу предъ белу неделю) пошто се сви у кући моле Богу, домаћинъ узме и свеће и поскурице па састави едну поскурицу и едну свећу и прекрстивши се полюби ій обе говорећи: „ово за покой душе моме оцу", па узъ другу „стрицу" или већъ кога има мртвогъ докле ій све не *спомене;* а найпосле узъ едну рекне: „ово за покой душе свима моимъ знанимъ и незнанимъ мртвима". Ово се после све однесе цркви те се свеће запале а поскурице поеду и поделе сиротиньи предъ црквомъ.

се склоность замеће у задрузи и она неће никадъ быти опасна *Србской државы*, еръ е она навикнута радо чинити све оно, што се клони на добро обште куће — отачбине — текъ оће, као и у задрузи, да сви они, коима се общти терети налажу, и знаю, зашто се тій терети мораю поднети и какву они користь обштой кући поставляю у изгледъ.

Свакомъ послу, у доброй задрузи предходи *слошкій договодъ*, (*) а извршенѣ оно.ъ, што се договоромъ избере оставля се увекъ старешини задруге. —

Свакій задругаръ може, радећи онда, кадъ задруга светкуе, или иначе изванъ задруге, прибавити кою пару: н. пр. онъ може умети градити каце, кола и т. д. па на свечанику — кадъ у нѣговой кући нико неради (**) — може онъ начинити кое буре, наобручати коме кацу, или опасати кола и добитакъ одъ тога нѣгова е собственость нити му старешина одъ нѣ тражи рачуна (а онъ самъ, ако оће, може то и задрузи као обштый приходъ уступити). И башъ кадъ се зна да задругаръ има свои (таки) новаца, а потреба се укаже да онъ пође кудгодъ одъ куће као на прилику *на кулукъ*, (***) на саборъ цркви или на кум-

---

(*) Договори ови бываю где се пре задругари састану или на раду или на путу или на ручку или увече на вечери, и старешина несазива ій све уданъ на него, као што реко, где се съ нимъ пре састане.

(**) Осимъ *заповедны* празника светкую селяци много други малы свечаника, у кое бы валяло радити; у ове дане они нераде себи а иду другима на мобу или и за новце коме што ураде. Ово увекъ чине млађи, коима (као) ніе тако греота као старіима.

(***) *Кулука* у Србіи нема по 49. §. Устава земальскогъ; но грађенѣ путова и свакій явный радъ они називаю *кулукомъ*.

ство или кудъ у госте, старешина му задруге мора дати одъ куђевны новаца онолико, колико є нуждно да се онъ тамо съ образомъ проведе; но онъ, ако жели быти мало пространіє руке, додаће самъ къ томе и одъ оне своє собствености.

Задругаръ є природный а и закономъ признатый туторъ у задрузи заоставши малолетника (*) (што найпре за куђнѣгъ старешину важи); *и докле годъ*, пише у закону о томе, *єдне пунолетне или ожењене главе у задрузи има, и нико одъ заоставши неиште да се пописъ (иманя) чини, Судъ пописа чинити неће* (**) и т. д.

Момци се жене и девойке се удаю у задрузи, обично, онако, како се коє и рађало. Врло су редки случаи (***) да се млађе годинама жени ил' удає пре старієгъ іошъ нежењѣногъ или неудатогъ.

Садъ да видимо како быва и

в) Наследіє у задрузи.

У нашемъ отечеству, поредъ обштегъ прописа о наслеђиваню, постои нарочитый законъ за наслеђиванѣ у задрузи изузетно одъ обшты правила о наследію; тако, наприлику, да самь я *инокостанъ* живіо и умръо па по себи само *женско дете* оставіо онда ме оно, безъ сумнѣ, као *оца* наслеђуєе; али да самь я са іошъ єднимъ или више браће у *задрузи* живіо па (безъ завештаня) умръо оставивши само женску децу, онда ме „*ненаслеђую моя* (женска) *деца него задруга као найпречій наследникъ, а мою децу она (задруга)* само *мора одранити и у своє време пристойно удомити по постоєћемъ обичаю*". (****)

(*) §. 159. Грађ. Зак.
(**) §. 520. Грађ. Зак.
(***) Т. є. кадъ є оно старіє болестно или сакато.
(****) Види толкованѣ 529. §. зак. Грађан. 7. Февраpa 1847. године В. № 159.

Овай законъ узетъ у свези са онимъ што ћемо доцніе казати, довольно насъ уверава да правительство млого више жели обстанакъ задруга него лѝ умложаванѣ инокоштине. И нека остане задруга, то лепо патріярхално станѣ нашегъ народа, где само може обстати безъ ичіе штете, али є законъ овай врло *неприродан*ъ*;* зато се мы и надамо да онъ неће быти дугогъ века.

г) Жене у задрузи и нъиния послови.

Женама у задрузи подељна су права и дужности. Оне редомъ раде све кућевне послове: тако редомъ сире сиръ т. є. свака мора єдно лето быти станара те мусти стоку, сирити, збирати масло и скорупъ; а друге, коє кодъ куће остану мораю *редити*. Ово быва овако: свака жена мора *недел*ю *дана,* одъ понедельника у ютру починюћи, месити лебъ, кувати єло и носити га радницима где се они узнаоде на раду. И за ову неделю дана, докле коя *реди*, неиде она на радъ ако є задруга већа, ако ли є задруга мала она и у польскомъ раду помаже колико доспе. Одъ реда се ослобођава *свекрва* и новодоведена *млâда;* прва засвагда а друга за годину дана, одкако є доведена; но ово быва и єдно и друго у онимъ задругама, где є слога и любавь, а догађа се да у некимъ кућама свекрву тераю да реди, докле годъ може а млâди, штоноречь, *трећій данъ руке у тесто* (т. є. да *реди),* текъ ово обоє не служи задрузи на дику и, тако да се изразимо, обште мишлѣнѣ неодобрава оваке поступке.

Овде неће быти сувишно рећи штогодъ о великимъ теретима сеоски жена, па быле оне у задругама или инокосне, премда є првима ипакъ свагда теже. Ко ове терете ніє своимъ очима видіо томе є тешко представити ій и описати. Осимъ тога што жена, по своме опредѣленю, рађа, дои,

негуе и одранюе децу, она одева одъ главе до пете себе, мужа и сву децу (*) (а често и іошъ по неколике изъ задруге), жена готови ело сваке врсте и, на своmъ рамену мора га радницима однети ма они и на сатъ ода далеко были, она музе стоку, сири сиръ, доноси воду (за кућу и оной стоци и живини, коя лети пасе онде, где нема воде); жена служи и гове свекру, старіемъ деверу и мужу и помаже имъ мало не у сваком польскомъ раду.

Мало има радова польски, у коима жене непомажу людма а люди, може се рећи, ни у каквомъ домаћемъ послу неделе терете са женама. Врло е редакъ човекъ — у селу — кои бы место жене донео воде кући или самъ, кадъ бы она и болестна была умесіо леба, еръ се то сматра као посао женскій, посао, кои човека (као) понижава.

Жене имаю у своmъ — женскомъ — раду млога правила, коя нигде нису написана, но коя се преданѣмъ одъ оца на сына изучавао и чувао.

У задрузи, где има по 5—6 а не редко и по 10 жена немаю оне све еднакъ брой деце: нека рађа сваке године, нека у тря текъ едномъ а нека и никако. Садъ све скупа да израђую што за целу кућу треба было бы неправо за ону, коя или нема деце никако или ій има мало. Стога су имъ ти послови овако поделѣни:

Свака жена у задрузи, одева свога мужа и свою децу сама, али, ако е свекаръ удовъ онда узме и нѣга да одева она, коя свои има найманѣ на оделу. Тако исто быва и ако кои деверъ —

(*) И то одъ платна, кое е она сама утрльила, изгребенала, опрела, смотала, скувала, основала изаткала и убелила. Тако быва и съ вуненимъ оделомъ, у коме люди помогну толико што остригу вуну съ оваца и поделе е међу женама па после све што треба раде саме жене.

задругаръ — обудови онда и нѣга, па и децу му, одева коя одъ оны снаа, кое свои найманѣ имаю на оделу.

Но све што жене израђую, израђую га или одъ вуне или одъ тежине — ћуделѣ, — зато се вуна, пошто се остриже съ оваца, подели или на онолико делова колико е мушки глава у кући, или на онолико, колико свега има душа у задрузи, па се после сваной жени да онолико делова, колико она има на оделу было мушки глава было душа. Прво се зове деоба по *мушкима* а друго деоба по *челядима* (или као што на млого места говоре по *живини)*.

Девойкама у задрузи, кадъ прирасту, дае се више вуне и оставлю се покадкадъ одъ польскогъ рада да и себи штогодъ дарова спреме.

За коноплю има задруга обштій еданъ конопликъ или и два, кои се, кадъ буде време, пооре плугомъ обштимъ као и друго оранѣ па после се свакой странки (партаи) у кући, кою по една жена одева одели по лея конопляка, кою онда та иста странка ускопа и засее, потомъ, кадъ конопля доспе, бере, подсеца, кисели и, пошто се на задружнимъ колима пренесе кући, трльи, чешля, зумба, преде, кува, снуе, тка и т. д.

Свака овака странка мора себи одъ свое коноплѣ и семе оставити да еи до године има чимъ посеяти. Ово е семе собственость дотичне странке, коя га може другой, ако ова остане безъ свога, и продати за новце.

Међу женама е она прва, коіой е мужъ найстаріи, (*) премда су оне у своимъ пословима не

(*) Жена добива старештво по мужу па ма она удатбомъ и млађа была. На прилику, два су брата у задрузи, оба оженѣна. Старіегъ е и жена у кући старія па и ако она умре и онъ се ожени подругій путъ

зависне една одъ друге. Изузима се случай, кадъ є старешина у кући сынъ, коме є іошъ жива мати, коя є тадъ старія одъ домаћинове жене. У осталомъ то незначи млого быти прва међу женама, еръ су нъина права и дужности єднаке свакояко (осимъ оногъ случая што смо напредъ о свекрви и млади навели).

д) Деоба задруге.

Врло су различни узроци, кои задругу приморавају да се подели ал' є понайчешћій тай што су задругарима неправично подељне дужности и права. За жене є у задрузи увекъ найтеже и оне врло често раде да се задруга подели; стога є уобште на нъи повика да оне заваћају браћу и разкрћују задругу, но оне томе нису криве толико, колико само станѢ стварій. После оногъ, што смо мы поброяли да у нъине теретне дужности спада, нетреба имъ замерити што себи траже олакшице.

Кадъ се већъ види да се задруга збогъ честы неспоразумленя мора поделити онда се задругари, ако могу, сложе самя између себе оће л' се свакій засебе одвоити, или ће по више нъи заедно; тако исто договоре се и о томе съ кимъ ће быти отацъ мати и малолетни сыновци и сыновице, ако има таквы лица, (*) па се онда поделе, пошто найпре начине сви скупа куће онима, кои излазе. Затимъ поделе нъиве, ливаде, воћа,

опетъ є ова друга нѣгова жена старія одъ своє етрве, коя є истина пре дошла у кућу али за млађегъ брата.

(*) Првимъ двома увекъ стои на волъи съ кимъ оће да буду и увекъ имъ се (и пре закона) дає део иманя, кои држи до нъине смрти овай, кодъ кога они седе а после се тай или подели међу свима или за довека остає ономе, кои є сачувао до смрти оца и матерь.

винограде, стоку, алате и све што имаю. Ово све понайчешће быва предъ неколико нъины суседа, кое они сами позову или имъ ій и кметъ одреди. Ако се ненамире ни сами ни предъ комшіяма ни предъ кметомъ, онда се упућую суду, кои имъ пресуђуе по закону. (*)

Нежењнимъ задругарима, на деоби, дае се изъ обштегъ иманя онолико на женитбу, колико су, одприлике, други потрошили кадъ су се женили.

Исто тако, дае се ономе, кои узме отца, матерь, деду или старогъ стрица осимъ дела овы лица и на *укопнину* овима одъ стоке, т. е. на име оногъ што се мора потрошити кадъ кое одъ ован лица умре. —

Врло потреса човека деоба оне задруге, коя е у слози и любави живила, у коіой е свако гледало да само више уради него што ће остати другоме. Ту се мора човеку сажалити башъ и ако сама ствaрь незаслужуе нимало жалења. Таки случаи нису редки у нашемъ народу; а нека ми се не замери што ћу споменути еданъ, кои се пре едно 60—70 година догодіо у моіой породици, и кои се и данась споминѣ съ особитимъ чувствомъ.

Прадеда мой Милићъ, кои е породицу нашу изъ Старе Србіе овамо довео, у своіой 85. години доживіо е толико порода одъ себе и свое браће, да е већъ за некористно држао више ій све ускупи оставити; стога едномъ, на некій празникъ зовне къ себи све сынове, сыновце и старіе унуке съ ньіовимъ женама на имъ рекне: *„Децо, я самъ*

(*) По §. 496. Зак. Грађ. — Неможемо да неспоменемо, да суду нема тежегъ посла и замршенієгъ одъ расправе и деобе задруге. Ко ніе видіо тай процесъ, неможе о нѣму добити понятія макаръ да му се како описуе. Найболѣ е за задругаре а за судъ е велика олакшица, кадъ се они сложе и поделе предъ своимъ комшіяма.

радъ да вамъ кажемъ да є кошница већъ заматичила и треба да се рои; плетите прашнике, скидайте каптарѣ да не поведу челе зимовникъ". Они се сви убезекну незнаюћи шта то управо значи а кадъ имъ онъ каже да треба већъ да се поделе они се сневеселе а неки бризну плакати, и, мислећи да є томе неко одъ нъи узрокъ, заишту да имъ га одкрие па да га исеку. Ние, децо моя, нико другій тай, што оће деобу, него є оћу я, рекне старый; мени є одъ свію васъ найжаліє што ће оно што се досадъ звало само *наше* одсадъ да се зове и *наше* и *ваше* и *нъино* ал' є и то болѣ него да се поделите онда кадъ сами будете мога доба".

Научени у свему слушати *деду* они су се поделили ал' деца нъина крозъ дуго време нису могла да се обавесте кое є чія кућа него су увекъ и данъивала и ноћивала где ій кадъ затече данъ или мракъ. Бывало є, причаю, да сва изгласа заплачу, кадъ имъ се рекне: „Айдете свако своіой кући: то ніє ваша кућа". —

Задруга има свои добры а и слабы страна. У нъой є, нарочито, за мушке лакше, єръ они, лакше и брже сврше свакій посао кућевный, за жене пакъ задруга є одвећъ тешка, као што се види и изъ оногъ, што смо мы горе рекли. — Станѣ задружно млого є удесніє одъ инокосногъ и за развитакъ доброгъ домаћегъ воспитанія, єръ у задрузи єданъ разуманъ старешина управля вольомъ неколики людій, кои му се радо покораваю; онъ дає єднакъ правацъ за поучаванѣ коекакве 10—15-оро деце. Єдна вешта свекрва руководи неколико млады неуки снаа путемъ, кои води обштой слози, срећи и напредку, докле у инокоштини ради свакій по своіой памети као у полъскомъ

раду и кућеню тако и у воспитаваню деце. И ове околности чине, те е увекъ задружнику, наученомъ у задрузи, чувајући свое добро чувати и другога, лакше доказати, да онъ, жертвуюћи што на ползу отачбине жертвуе то на саму свою користь и срећу.

Да Србинъ, селякъ, има смока мора имати стоке, а овой треба чобанинъ; да има аљину онъ а жена сукню или зубунъ, мора имати оваца те да съ нъи остриже вуне; да има волове мора имати крава, кое бы му ій отелиле; да има меса мора опетъ имати свое стоке, еръ иначе нема га где наћи а стока потребуе да се надгледа; да има вина треба му виноградъ; да има ракіе треба му воће; да има масти треба ранити убойнице; да има воска и меда треба чувати кошнице; — едномъ речи што му годъ треба све самъ мора набавити а ништа, нема где, за новце купити: па и стога е, при тако іошъ не *подељеной радньи*, задруга добра, почемъ у ньой довольно душа има да се свакой одъ толики млогостручны радня по една одредити може.

Докъ е народъ нашъ быо подъ Турцима, лишенъ свакогъ правосудія и задруга е имала млого веће значенѣ него данасъ: сада свакій грађанинъ, коме се каква повреда или штета учини, прибегава закону и суду и одатле у довлетворенія тражи, а за Турака се свакій уздао више у свою задругу и родбину него ли у турскій (подмитљивый) судъ. Оваку превагу према инокоштини имаю и данасъ млоге задруге, но она е већъ сасвимъ излишна у Србіи.

Осимъ тога задруга е необходно нуждна у држави войничкой; и, безъ сумнѣ, у той цели су и наше отечествене власти забраньивале задругама делити се и оне, кои су то преступили сматрале су као кривце, и суду на осуду спрово-

диле. (*) Доцніе е Попечительство правосудія сходно §. §. 15. 17. 38. и т. д. расписало судовима (**) да деленѣ не сматраю као кривицу, коя осуђеню подлежи, будући се то небы слагало съ изречнимъ смисломъ закона, кои ономе, кои е *пунолетанъ* дае слободу да може *„своя права држати и съ нъима руковати и располагати“*. Ово учини те се задруге почну накрпатъ делити, стога законодавна власть опетъ подъ 22. Юнія 1846. год. В. № 270. изда правила о деленю задруга, по коима се задруге саме немогу делити збогъ маловажніи узрока, као на прилику збогъ свађе, заваде, коя е случайно и одскора међу задружницима постала; а кадъ е мрзость већъ укоренѣна међу задругарима, да свађа дуго трае и т. п., онда се ипакъ може задруга раздвоити.

И ова правила имађау само световну силу, а доцніе подъ 5. Фебруара 1855. год. В. № 41. издаде высочайша власть решенѣ овогъ садржая: „да при постоећемъ основу о деоби, кои е и Грађ. Закоником усвоенъ ніе могуће деоби противустати, и по томе, да се къ предупређеню деобе само морална средства и унапредакъ употребляваю“. Ово е последнѣ, и по нѣму се данасъ управляю народъ и власти у Србіи. (***)

Но и осимъ тога высоко правительство земальско млого више жели обстанакъ задруга него ли умложаванѣ инокоштина. То се види изъ нѣговы уредба и закона кои се на задругу односе; међу кое долази и законъ о ношеню терета државны, коимъ е задругама млого већа олакшица

(*) Височ. Указъ одъ 18. Юлія 1839 год.

(**) Расписъ Попечительства правосудія одъ 18. Фебруара 1846. год. А. 5179 одъ 1845. год.

(***) Полицайне власти дужне су съ концемъ сваке године поднети Попеч. Внутр. Дѣла списакъ подељѣны задруга. —

учинѣна него за инокосне главе. Ево речій самогъ закона о наплаћиваню данка: *„Ако се у коіой кући*, пише тамо, *нађу четири главе, кое бы данакъ плаћати имале, то се една одъ плаћаня ослобођава а три плаћаю. Исто тако и где петъ има една неплаћа. Где шестъ или седамъ глава у едной кући има, две се главе ослобођавају; где е осамъ или деветъ у едной кући, три, а где десетъ, четири одъ плаћаия ослобођавају".* — — — — —

„Кадъ се кромѣ оца іошъ четири сына у едной кући неподелѣна налазе, кои бы данакъ плаћати морали, ту се и кромѣ оца іошъ една глава ослобођава".

А напротивъ: *„кадъ отацъ више сынова има, кои плаћаню данка подлеже, пакъ бы сви, кромѣ едногъ, одъ оца оделѣни были, то ће и отацъ на свою главу и заоставшій съ ньимъ неоделѣный сынъ на свою данакъ плаћати".* (*)

Шта е друго хтело и овде законодавство, ако не: ићи на руку одржаваню задруга а стаяти на путъ ньиномъ распаданю и умложаваню инокоштине.

За економійскій напредакъ народа и државе задруга е, поредъ свію свои, горе поброяны, добры страна, штетно станѣ. Увекъ поделѣни задругари више стеку него кадъ су у задрузи. Узмимо обясненя ради задругу одъ 5 ожененѣны глава: ньой е доста 6 волова теглећи, троя кола, 30—40 говеда, 80—100 оваца и т. д. и имаюћи колико имъ треба задругари се за више неће ни бринути; а нека се поделе тій 5 глава, свака за себе, неможе имъ нипошто быти да свакій ненабави себи два вола то су одма 10 уместо 6 во-

(*) „Правила за пописъ данакъ плаћаюћи глава одъ 8. Марта 1850 $\frac{\text{В. № 349}}{\text{С. № 101}}$ точка 10. 14. и 15.

лова, свакій мора имати своя кола, ерь и безъ тога неможе быти, ето одма петоры уместо трои у задрузи. Тако бывa са стокомъ и уобште са иманѣмъ сваке врсте. Ништа ніе горе него кадъ люди живе и остаре у задрузи па се онда поделе: таки докъ су живили у задрузи были су газде, кадъ се поделе пакъ они текъ виде да су сиротиня, а овамо су остарели и за тешкій радъ и куђенѣ неспособни. По томе, ако войнички обзири несаветую одржаванѣ задруга, онда е, по моіой памети, у интересу народа са стране економичке найболѣ, да се оне деле онда, кадъ су задругари іошъ млади и за свакій радъ и куђенѣ способни и то увекъ кадъ они сами деобу захтеваю; ерь се неда помислити да ико другій може болѣ одъ нъи оценити потребу деобе задруге.

ШТАТИСТИЧНИ ПОДАТЦЫ ШКОЛСКИ ЗАВЕДЕНІЯ

у Кнажеству Србскомъ.

Одъ Дра Милована Спасића, редовнога члена Друштва Србске Словесности, главнога управителя основны школа, и пр.

Све што се у свету догађало и догађа, и цела будућность нѣгова, оснива се на прошлости. — Родъ е се човеческій непрестано развіяо и дѣлао, обзируђи се на свою прошлость, коя му е свагда была найяча основа развитка, и найбольій учитель будућности. Но ова прошлость, ма да е како важна, прелазила е у заборавность, и тако, особито за удалѣніе потомство, ніе одъ онакове користи была, одъ какове бы быти могла; и ово е манѣ или више донде траяло, докле люди нису почели особиту пажню на прошлость обраћати, верно е бележити и потомству предавати. — За то и видимо, да е сваки онай народъ болѣ напредовао и развіяо се, кои е прошлость, а особито свою, за учителя будућности узимао, него онай, кои е ово пренебрегавао и заборавности предавао. Ово осведочава намъ найболѣ исторія, коя е огледало векова и народа, и коя е такође плодъ прошлости. Но наша намѣра ніе тако далеко у овомъ ићи, за то ћемо се укратко обазрети на нашу прошлость среднѣгъ века, и тыме подкрепити важность нѣну уобште.

Нема Србина, па ма и найпростіи быо, кои незна, да смо имали: жупана, кралѣва, царева, войвода, ратова и т. д., еръ ово, и овомъ подобно, и сами слепцы узъ гусле у песмама споминю. —

Но овакова преданія и овакови предмети спадаю у исторію, као што за ню имаю и вредность; али за државописъ несадржавају грађе, као што є: брой народа, црквій и школа, станѣ и одношая трговине и финансіє, и т. д. Да бы овакови податцы прошлости наше, за Србство одъ неоцењиме користи и найвеће поучителности были, сведочи намъ „Душановъ законикъ“, кои є одъ олуе и зуба времена сачуванъ. Нѣгова велика важность и врлина види се и изъ тога, што га разлажу многи учени люди и странне народности, и налазе у нѣму науке и поученя: правдослови, историцы, филолози, државницы. — Што пакъ државописны податка немамо одъ времена Србски владателя среднѣгъ века, ніє чудо, єръ таковы слабо видимо и кодъ други савремены народа, кои нису онаковомъ бичу и онако горкой судбини изложени были, као Срби и нъіово отечество. —

Овай недостатакъ прошлости, будући є државописна наука оногъ времена была іоштъ у колевки, и побудіо є новіегъ века како државоправленія, тако и поєдине люде, те су на постоећа, коя очарателномъ брзиномъ пролазе, веће вниманѣ обраћати, па ій и са великимъ трошкомъ и трудомъ скуплѧти и у писмохранилиштама чувати почели. Но и ово ніє было доста. При нагомилаваню дѣла и писмены одношеня, затрпавани су и државописни податцы, кои су по томъ тежко приступни были и самимъ людима одъ струке, а камо ли осталомъ ученомъ свету и државницыма коима пазити треба да будућа на прошлимъ (и постоећимъ) оснивају. За то су скоро све европейске, и остале изображеніє државе установиле „Државописна надлежателства“, коя имаю задатакъ: све државописне податке, као и уредбе и законе, скуплѧти, у редъ доводити и средствомъ печатнѣ явности ій предавати. —

И мы имамо спрамъ нашегъ станя доста државописны податка у писмохранилиштама, особито найновіегъ времена, и ова се свакій дань умножавају. Али, какову користь одъ ньи имамо, кадъ су несаставлѣни и необдѣлани, па по томъ тешко и приступни? — Они су іоштъ одъ манѣ користи за едногъ ученогъ странца, кои бы радъ было о станю нашегъ отечества што писати и насъ у ближе и болѣ познанство са другимъ народима довести. Да е пакъ свакомъ народу нуждно познанство съ другимъ народима, особито ономъ, кои е слабо познатъ, нетреба доказивати. Съ ове точке сматраюћи предметъ и предаемо ове штатистичне податке явности, кои се као грађа за државописъ отечества нашегъ у смотреню школски заведенія сматрати имаю, и кое смо по силама нашымъ онако изложили, како е у самой ствари.

Нама е свима познато, да е школа было у Србіи за време владаня, или болѣ рећи за време воеваня неумрлогъ Карађорђа; ерь велика школа у Београду оно време постоявша, предпоставля и мале, основне школе, изъ кои су ученицы у ову „велику школу“ долазили. Но колико ій е и каковы было, и гди су ове постояле, извѣстно незнамо. — Кадъ е Србія 1813. године пала и страдала, и школе су наравно пропале. Но оне су ипакъ, при свемъ томъ што ратне околности нису допуштале на ньи особито вниманѣ обраћати, уватиле некій коренъ у земльи отечества нашегъ па и семе за будућу жетву посеяле. Люди, кои су за време владаня Карађорђевогъ школе подизали и у нњима были, окусили су плодъ и доброчинство школски заведенія, па су после, кадъ е свирѣпость Азіята попустила, опетъ почели о школама мислити, и ове су како тако подизали и одржавали. Негди е попа и духовникъ при светомъ храму (или кодъ свое куће) учіо по кое дете; не-

гди су се по неколикó разумніи людій сложили, учителя нашли и погодили, кои е ньіову децу учіо како е могао и знао, селећи се са школомъ изъ куће у кућу свои ученика; а негди су особито по већимъ варошима, настоявали и старешине, да се школе заводе. Овако неизвѣстно, періодично и бѣдно станѣ школа, траяло е двадесетъ година; и текъ, кадъ е се 1832. и слѣдуюћи година гимназія установлявала, почело се обраћати вниманѣ и на основне школе. Кадъ е се $183\frac{4}{5}$ год. школске увидило, да нема довольно, и преправне деце за гимназію, и да родительи незнаю, кадъ имъ децу у гимназію шиляти валя, разписао е „Управителный Совѣтъ“ 3. Октомврія 1835. год. и „Исправничествама“ препоручіо, да народу обяве, да ће се теченіе гимназіе 27. и. м. одпочети, и да децу за гимназію способно у Крагуевацъ шилю. Слѣдства овогъ разписа показала су да на основне школе треба млого веће вниманѣ обратити, него што е обраћано; зато се одма 22. Марта 1836. г. установи званіе „Директора свію школа“, и за таковогъ буде поставлѣнъ почившій Петаръ Радовановићъ. Изъ наставленія директору датогъ види се, да е нарећено, да у свакомъ окружію буду по две правительствене школе. Одма по овомъ 22. Августа и. год. буде по наредби княжеской и планъ прóписанъ: како ће школе по окружіяма постояти. Па како су школе $183\frac{5}{6}$ год. школске први путъ посѣћене, одъ кое год. и званично извѣстіе о ньима имамо, то и мы за основъ овогъ предмета узимамо $183\frac{5}{6}$ год. школску; и по овомъ, изложивши станѣ школски заведенія и $184\frac{5}{6}$ и $185\frac{5}{6}$ год. школске, и сравнивши га едно съ другимъ, видићемо: коликій смо напредакъ у школскимъ заведеніяма, па и у просвети, за последньій двадесетъ година учинили.

. . .

Колико е у комъ окружію было осн. школа и ученика $183\frac{5}{6}$ год. школске.

	Окружія.	школе.	ученицы.
1.	Београдско (съ Београдомъ)	6	282
2.	Ваљевско	6	126
3.	Шабачко	9	278
4.	Подринско	1	32
5.	Ужичко	4	76
6.	Чачанско	2	88
7.	Рудничко	1	42
8.	Крагуевачко	9	253
9.	Смедеревско	4	173
10.	Пожаревачко	8	222
11.	Краинско	5	216
12.	Црнорѣчко	2	67
13.	Баньско (Гургус. и Алекс.)	5	190
14.	Ђупрійско	3	211
15.	Ягодинско	4	146
16.	Крушевачко	3	112
	Свега	72	2514

Ове 72 школе, по издржаваню ньіовы учителя могу се ставити у три реда. У првый долазе школе правительствене, у другій обштинске, а у трећій редъ приватне. Правительствены школа было е 26 и учительи су ньини добивали плату изъ правительствене кассе, коя е одъ 100 до 150 талира годишнѣ была. Обштински е школа было 27 и учительи су, осекомъ опредѣлену имъ плату, добивали одъ обштина, а та е была одъ 400 до 1500 гр. чаршински, како гди, осимъ Београда, гди е већа плата была. Приватны пакъ школа было е 19, кои су учительи добіяли одъ свакогъ ученика, како су се са родительима ђачкимъ погодили, одъ 60 пара па до 4 гроша на месецъ. На 26 правитетельствены учителя издато е исте године 3200, на 27 обштински 1496, а на 19 приватны 382 талира; кое кадъ се у едну сумму скупи,

износи 5078 талира. Кадъ се ова сумма на 72. учителя раздели, дође на свакогъ, едно на друго, по 70 талира и 12 гроша. Обштый пакъ брой ученика, разделивши са обштимъ броемъ школа, дође на едногъ учителя или едну школу до 35 ученика. До 1836. год. обштине су обично саме учителѣ тражиле и погађале, као што су и поединый люди то чинили, имаюћи повереня у обштини. Но како е званіе Директора установлѣно, овай е учителѣ, особито за правительствене школе набавляо и представляо, и по одобреню „Управителногъ Совѣта“ у дужность уводіо. —

У смотреню предмета, кои су ученицыма у основ. школама предавани, примѣтити е, да ови нису была прописани; по чему су ови и зависили одъ способности поединогъ учителя и могућности набавити потребны кньига. Но понайвише предавани су: букварь, часловацъ, псалтирь, четири вида рачуна, писанѣ, молитве, свештена исторія, а негди и катихисисъ и славенска граматика. Начинъ пакъ, коимъ су ови предмети предавани быо е уобште: механичанъ; еръ правила ціе было прописаны, по коима бы се учительи управляли, а о методу слабо е кои понятія имао. —

Гимназія, кою смо напредъ споменули, имала е $183\frac{5}{6}$ год. школске: 4 разреда и 4 профессора, а 85 ученика. Предаваеми предмети были су: Христіянска наука, србска и славенска граматика, обшта исторія народа и естествена, рачуница, землѣописъ, човекословіе, реторика, поетика, древности грчке и римске; исторія Срба, логика, философія морална, психологія емпирична и физика. —

Кадъ се ово заведеніе и у нѣму наодећи се профессори и ученицы горнѣмъ брою основны школа дода, онда е у целомъ отечеству нашемъ $183\frac{5}{6}$ године школске было: 73 школска заведенія 76 учителя, а 2599 ученика.

Овде неће излишно быти, и то напоменути: да е *Богословія* у Београду заведена Септемврія 1836. године. Она се е као у почетку состояла 183$\frac{6}{7}$ год. школске изъ едногъ разреда, и имала е два профессора, а 47 ученика. Но како нѣно установленѣ спада у 183$\frac{4}{7}$ и слѣдуюће године, то ћемо и о овомъ заведенію доцніе говорити.

. . .

Колико е у комъ окружію было основны школа и ученика 184$\frac{5}{6}$ год. школске.

Окружія	школе	ученицы.
1. Варошъ Београдъ . . .	7 . .	399
2. Београдско	13 . .	225
3. Валѣвско	20 . .	560
4. Шабачко	23 . .	657
5. Подринско	10 . .	369
6. Ужичко	7 . .	254
7. Чачанско	6 . .	216
8. Рудничко	5 . .	158
9. Крагуевачко	21 . .	561
10. Смедеревско	9 . .	327
11. Пожаревачко	26 . .	784
12. Краинско	8 . .	245
13. Црнорѣчко	9 . .	145
14. Гургусовачко	4 . .	105
15. Алексиначко	6 . .	189
16. Ђупрійско	12 . .	362
17. Ягодинско	9 . .	376
18. Крушевачко	6 . .	149
19. Приват. школа коегди .	12 . .	120
Свега	213 . .	6201

Одъ овы 213 школа было е дакле 201 обштинска, а 12 приватны. Исто толико было е и учителя.

Како су 18$\frac{39}{40}$ године приходи обштински, обштинама уступлѣни, на ту цѣль, да и учителѣ одъ нъи издржаваю, ніе ни еданъ учитель плату

свою изъ правительствене кассе више добіяо, него изъ общинске. Кое општине нису имале прихода, или су ови мали были, па нису могле одъ нъи и учителѣ издржавати, ударале су прирезъ на сваку порезъ плаћаюћу главу дотичне општине, и количина овога зависила е одъ указавше се потребе. — Но како е овай начинъ издржаваня учителя несходанъ быо, то е се почео 1841. год. установлявати, по срезовима и окружіяма, општый прирезъ за издржаванѣ учителя. Овай прирезъ установляванъ е негди маньій, а негди већій, како е где школа было, и колика е где плата учительима определѣна. Новцы су се прирезни стицали у срезку, или окружну школску кассу, како е где установлѣно было, и учительи су добивали плату: негди на месецъ, негди на два или три, а негди и на шесть месецы. Къ овомъ и то е зло было, што су општине (или старешине срезова и окружія) сами учительима плату одређивали, кою су могли повишавати и умалявати, како су кадъ хтели, и како су комъ учителю наклони, или ненаклони были. — Учительима приватны школа плаћали су обично, као и пређе, родительи ђачки, по два до четири гроша на месецъ одъ ученика. На плате 213 учителя, издато е $184\frac{5}{6}$ године школске: 14.328 талира. Ова сумма кадъ се раздели са наведенымъ броемъ учителя, дође на свакогъ по: 69 талира и 6 гроша. Дакле едно на друго узето, учительи су ове године лоше награђени были, него $183\frac{5}{6}$., и овоме е узрокъ преднаведеный, што е ньіова награда одъ општина зависила. Исто тако и манѣ ученика ове године на едну школу или едногъ учителя долази, еръ кадъ се општа сумма ученика са општимъ броемъ школа раздели, дође на едну школу само 29. ученика. —

$18\frac{39}{40}$ године школске установлѣно е іоштъ едно званіе Директора; и тако су одъ овогъ вре-

мена два лица по посѣћаваню школа ишла, имаюћи свако свой кругъ. Обштине, кое су изъ собственогъ побуђеня школе подизале, и учителѣ су са дотичнымъ Директорима набавляле и бирале и по предложеню Директора а потврђеню Попечительства Просвештенія увођени су у дужность. Устроенiемъ пакъ „явногъ училиштногъ наставленія“ 1844. год., буде кругъ дѣланя „Главны управителя основны школа“ (Директора) разпространѣнъ. Одъ овогъ времена главни су Управителья свакій за себе имали свою нарочиту канцеларію. Они су, по преслушаномъ (кадшто) мнѣнію обштина учителѣ набавляли и постављали, као што су и мѣстне управителѣ школа са обштинама бирали и у овымъ званіяма потврђивали; у званичной преписки са окружнымъ Началничествама стояли; школе свои кругова сваке године посѣћавали; о извршиваню свію школски уредби и предписанія старали се, као што су се и о томе бринули, да се станѣ школа и учителя побольшава и больій начинъ предаваня уводи; Попечительству Просвештенія чинили представленя, о дѣлима ньіовъ кругъ прелазећимъ, и годишня му извѣстія о станю школа и учителя подносили; и све налоге одъ Попечительства одпуштене имъ извршивали. — Истымъ Устроенiемъ опредѣлено е да теченіе школско по селима трае три, а по варошима четири године; као и кои ће се предмети у школама предавати. Селске и паланачке школе, гди е еданъ учитель, разделѣне су на три разреда, и за предаванѣ у ньима прописано е: читанѣ србско и славенско, писанѣ, четири вида рачуна, молитве, свештена исторія, катихисисъ, земльописъ и пѣніе црквено, (као и обшта знаня). Варошке школе, гди было више одъ едногъ учителя, поделѣне су на четири разреда, и у овима е за предаванѣ прописано, осимъ наведены предмета, и: Србска

граматика, исторія србскогъ народа и правило тройно изъ рачунице. Начинъ пакъ, коимъ су ови предмети предавани быо е уобште, формомеханичанъ; еръ наставленіе 1844. год. за учителѣ прописано, ніе таковогъ садржая, да бы начинъ предаваня, пређе постоявшій, у свему преиначити и преобразити могло. —

Одъ $183\frac{5}{6}$ до $184\frac{5}{6}$ годие установлѣно е одъ вышы школски заведенія: *Послено-треовачка школа, три Полугимназіе, Богословія* (види напредъ) *и Лицей,* а постоявша *Гимназія* у Крагуевцу пренета е у Београдъ и умножена е. Ове $184\frac{5}{6}$ год. школске делила се е послено-трговачка школа на три разреда; полугимназіе имале су свака по четири, а гимназія шесть разреда; богословно заведеніе состояло се изъ четири разреда; а лицея теченіе траяло е четири године, и подѣлѣно е было на философійско и правдословно оддѣленіе.

Ова заведенія имала су:

Заведенія	Професори	ученицы.
1. Послено-тргов. школа	4	42
2. Три полугим. (скупа)	12	151
3. Гимназія	6	183
4. Богословія	4	122
5. Лицей	9	62
Свега	35	560

По разлики и важности опредѣленя, заведенія, и плата е профессора различна; но ову су сви добивали изъ правительствене кассе, као и остали земальски званичници. Ове $184\frac{5}{6}$ год. издато е на плате 35 профессора свега: 12.150 талира; коя сумма кадъ се са обштымъ броемъ профессора раздели, дође на свакогъ, едно на друго, по 347 тал. и $3\frac{1}{2}$ гроша.

Предаваеми предмети у овымъ выщимъ заведеніяма, были су, и то: а) у послено-трговач-

кой школи: наука христіянска, србскій, немачкій и грчкій езикъ, рачуница, географія, исторія народа, и трговине, начертаніе (и моделиранѣ), природна исторія и технологія; — б) у полугимназіяма: катихисисъ, србска грамматика, земльописъ, природна исторія, рачуница, краснописъ, латинска и немачка грамматика, исторія народа, библійске и цркве христіянске исторія, начертаніе и пѣніе црквено; — в) у гимназіи, осимъ наведены и за полугимназіе прописаны предмета: реторика, митологія, алгебра, поетика, толкованѣ стихотвораца, древности, антропологія и етика; — г) у богословіи: катихисисъ, славенска грамматика, библійска исторія, земльописъ, општа исторія, рачуница, логика, физика, антропологія, реторика црквена, исторія цркве, литургика, педагогика, херменевтика, пасторална, морална, толкованѣ евангелія, пѣніе и правило црквено; — и д) у лицею: наука христіянска, основна философія и логика, општа исторія, математика, естетика и општа филологія, францускій езикъ, метафизика и етика, општа и отечествена исторія, выша математика, филологія славенска, физика, право природно, полиція, државна економія, штатистика, србскій поступакъ судейскій, србско право грађанско, право кривинално и явно положително право народа. —

Овди то додати за умѣстно наодимо, да е мало предаваемы предмета ове године было напечатаны, особито за выша заведенія. Но установлѣнѣмъ „Одбора Просвештеня", кои е доцніе „школска комисія" заменила, почело се и на овомъ озбильніе радити. О овомъ одбору, као и о главномъ фонду школскомъ быће речь доцніе.

Кадъ се брой овы виши заведенія, и ньини професора и ученика дода ономъ основны школа, види се, да е 184$\frac{5}{6}$ год. школске было свега:

220 школски заведенія, 248 учителя, а 6761 ученикъ.

. . .

Сравненѣ, изъ когъ се види, колико е у комъ окружію школа и ученика умножено одъ $183^5|_6$ до $184^5|_6$ год. школске.

Окружія	школе		ученицы.
1. Београдско (съ Београд.)	14	. .	342
2. Валѣвско	14	. .	434
3. Шабачко	14	. .	379
4. Подринско	9	. .	337
5. Ужичко	3	. .	178
6. Чачанско	4	. .	128
7. Рудничко	4	. .	116
8. Крагуевачко	12	. .	308
9. Смедеревско	5	. .	154
10. Пожаревачо	18	. .	562
11. Краинско	3	. .	29
12. Црнорѣчко	7	. .	78
13. Баньско (Гургус. и Алекс.)	5	. .	104
14. Ћупрійско	9	. .	151
15. Ягодинско	5	. .	230
16. Крушевачко	3	. .	37
Свега више	129	шк.	3567 уч.

Кадъ се овомъ брою дода іоштъ 12 приватны школа и у нъима наодећи се 120 ученика, види се, да е у нашемъ отечеству одъ $183\frac{5}{6}$ до конца $184\frac{5}{6}$ год. школске, приновлѣно. 141 школа, а 3687 ученика. Осимъ овога, у теченію овы 10 година установлѣна е: посленотрговачка школа, три полугимназіе, богословія и лицей, (а постоявша гимназія добила е два разреда више). Кадъ се брой и овы заведенія и у нъима наодећи се ученика дода горнѣмъ брою приновлѣны, онда се ясно увиђа, да е $184\frac{5}{6}$ год. школске, 147 школски заведенія, а 4162 ученика више было, него $183\frac{5}{6}$ годдне.

Колико е у комъ окружію было основны школа, и ученика 185⁵⁄₆ год. школске.

Окружія		школе		ученицы.
1. Варошъ Београдъ	. .	14	. .	639
2. Београдско	. . . . .	25	. .	317
3. Валѣвско .	. . . . .	22	. .	595
4. Шабачко .	. . . . .	27	. .	966
5. Подринско	. . . . .	13	. .	349
6. Ужичко .	. . . . . .	16	. .	536
7. Чачанско	. . . . . .	14	. .	392
8. Рудничко	. . . . . .	13	. .	341
9. Крагуевачко	. . . . .	28	. .	830
10. Смедеревско	. . . . .	23	. .	587
11. Пожаревачко	. . . . .	34	. .	927
12. Краинско	. . . . . .	23	. .	849
13. Црнорѣчко	. . . . . .	17	. .	479
14. Гургусовачко	. . . . .	11	. .	357
15. Алексиначко	. . . . .	8	. .	318
16. Ћупрійско	. . . . .	15	. .	459
17. Ягодинско	. . . . . .	18	. .	555
18. Крушевачко	. . . . .	12	. .	367
19. Приватны школа	. . .	4	. .	108
Свега	. . . .	337	. .	9971

Одъ 337 школа, 18 су за женскій, а 319 за мушкій полъ. Управимъ е было 846 ученица, а у другимъ 9125 ученика. Овомъ установленю девоячки школа тымъ се више радовати морамо, што 184⁴⁄₆ год. ни едне девоячке школе ніе было; по чему е судити, да се и на воспитаванѣ и обучаванѣ женскогъ пола велико вниманѣ обраћати почело, и да е се увидило, да е домаће, т. е. матернѣ воспитаванѣ деце основъ осталомъ, па за то да треба и на воспитаванѣ будући домаћица већій позоръ обраћати. — Колико е каковы школа было, толико е и учителькій и учителя. Ови су издржавани до конца Априлія ис. године, понайвише прирезомъ, о комъ смо напредъ споменули, да е

се установлявати почео, и кои е се по свимъ окружіяма разпростро; но было ій е кои су и изъ обштински каса плату добіяли. Одъ овогъ пакъ времена, почемъ е обштый школскій прирезъ одъ два цванцика годишнѣ, 14 Декемврія 1855 године установлѣнъ, почели су сви учительи и учителке дев. школа плату уредно примати изъ главногъ фонда школскогъ, у кои утиче савъ наведеный прирезъ. Ове 185⅚ год. шк. издато е на плате, 333 явны учителя и учителькій: 32.719 талира; коя сумма кадъ се раздели на наведеный брой учителя, дође на свакогъ по: 98 талира и 6 гроша. Изъ овогъ се види, да е за прошли 10 година свакогъ учителя, едно на друго узето, плата повышена са: 29 талира годишнѣ; чему се за поглавитый узрокъ може узети то, што е Попечительство Просвештенія іоштъ 1847. год. расписало, да обштине и старешине по срезовима и окружіяма плате учительске могу повышавати, а већъ постоеће немогу умалявати, и што е лакше было обштымъ силама, срезова и окружія, учительима већу награду дати, него што су то поедина села и обштине чинити могле. —

За наведено време учинѣнъ е великій напредакъ и у грађеню зданія школски, кое обштине о своимъ трошку подижу, издржаваю и съ потребама снабдѣваю, будући е забранѣно зданія школска безъ плана и предходећегъ одобреня градити. Ово е учинило, те данасъ на много места и по селима имамо валяны и цѣлисходны зданія школски, каковы пређе ни у самимъ варошима ніе было. Но у смотреню умноженя ученика неможемо се тако похвалити, еръ кадъ се обштый брой ученика са постоявшимъ броемъ школа раздели, дође само 29—30 ученика на едну школу; кое показуе, да и за овы 10 година (съ ове точке узевши ствар), ни смо нимало напредъ пошли. Узрокъ

е овоме, што никакове уредбе нису издате, кое бы родителѣ обвезивале, децу у школу шиляти; но надати се можемо, да ће се и ово скоримъ учинити, почемъ су околности зато млого поспѣшніе. —

Учебни предмети, кои су 184$\frac{5}{6}$ године предавани, млого су болѣ и цѣлисходніе за овы 10. година израђени, на разреде подѣлѣни и сви печатани; ка коима су додата „Прва знаня" (место обшты знаня) и една већа читанка. У девоячкимъ школама, кое се на три разреда а шестъ оддѣленія деле, предавани су одприлике они исти предмети, кои су и у мушкимъ школама (у три разреда) предавани; къ чему е наравно додатъ и женскій радъ. Исто тако и начинъ, коимъ су предмети ученицыма предавани побольшанъ е тыме, што е место формо-механичногъ, заведенъ, формо-реялный начинъ. Ово показуе и наше „Педагогично-методично наставленѣ за учителѣ основны школа" 1855. год. издато, кое е школска комисія прегледала и одобрила; па е по томъ и учительима наложено, да се по нѣму при предаваню предмета управляю. Овде за умѣстно држимо и то напоменути, да е 1853. год. установлѣнъ „Инспекторатъ свію школа"; но е после три године укинутъ, еръ е искуство показало, да званични послови, при извршиваню млого болѣ и брже иду, што манѣ мостова имаю прелазити. —

Одъ 184$\frac{5}{6}$ год. шк. установлѣно е одъ вышы заведенія школски: трговачка школа у Пожаревцу (обштинска); земльодѣлска школа у Топчидеру; и артилерійска (или военна) школа (1850. год. кое теченіе трае петъ година). Постоявша гимназія умножена е са еднымъ разредомъ; а лицей е раздѣлѣнъ на: естествословно-технично, правдословно и обште оддѣленіе.

Выша школска заведенія имала су 185$\frac{5}{6}$ год. шк.:

Заведенія.	Профессори.		Ученицы.
1. Трг. школа у Пожарев.	1	. . .	28
2. Послено-трг. школа	5	. . .	30
3. Земьодѣлска школа	4	. . .	110
4. Три полугим. (свега)	15	. . .	463
5. Гимназія	12	. . .	448
6. Военна школа . . .	11	. . .	48
7. Лицей	15	. . .	44
8. Богословія	5	. . .	139
Свега	68.	. . .	1310.

У брой профессора ставлѣни су и управительи заведенія, кои су понайвише у исто време и профессори; као што су придодати и катихете или вероучительи, кои имаю и друга, нарочита определеня. Сви профессори и учительи овы заведенія добиваю плату изъ кассе правительствене и поставляюсе указима княжескимъ, као и остали званичницы земальски. На плате овы 68 профессора, учителя и управителя, издато є речене године: 27.825 талира, кою сумму разделивши са наведенымъ броемъ наставника, дође, єдно на друго узето, на свакогъ по: 409 талира и 4$\frac{1}{2}$ гроша. — Исто тако и зданія су, у коима се ова заведенія налазе, правительствена, кое ій обдржава и са свыма потребама и приборима за предаванѣ наука нуждньмъ снабдѣва. На овай конацъ знатне се сумме сваке године опредѣлюю, почему се и средства за обучаванѣ здраво умножаваю. Не манѣ, правительство троши знатне сумме и на подпомаганѣ сиромашны а добро учећи се младића, и то кое у отечественымъ, а кое у страннымъ вышимъ заведеніяма. Овде треба намъ и то напоменути, да питомце военне школе издржава правительство, а ученике земльодѣлске школе главный фондъ школскій.

Предаваеми предмети были су, и то: а) у послено трговачкой школи, осимъ оны 184⅚ год. предавани предмета: познаванѣ робе, наука о трговини, двогубо кньиговодство и кореспонденціє; — б) у земльодѣлской школи: катихисисъ, читанѣ, писанѣ и рачунъ, земльодѣліє, скотоводство и пѣніє црквено. Къ чему долази и упражняванѣ у пољскомъ раду, граћенѥ орудія за земльодѣліє, зиданю и оружю; — в) у полугимназіяма, къ онымъ предметима 184⅚ год. предаванимъ додата є: славенска грамматика, реторика и математика; — г) у гимназіи, осимъ оны предмета (изузимаюћи поєдиности), кои су пре 10 година предавани: славенска грамматика, старо-грчкій и француск҇ій єзикъ, србска и славенска словесность, геометрія, тригонометрія и физика; — д) у военной школи: христіянска наука, артилерія, хемія теоретична и практична, математика, механика, основна практична математика, геометрія, физика, тактика, военна администрація и генералъ-штаба, пољска фортификація, штилъ военный, наука граћевине, начертателна геометрія и чертанѣ, военна географія, историја, яшенѣ, гимнастика, пливанѣ, фектованѣ, француск҇ій и немачкій єзикъ; — е) у лицею одкако є на естествословно-технично, правдословно и обште одделеніє разделѣнъ: наука христіянска, логика, теорія словесности или филологія, естетика, исторія словесности србске, славенске и найглавніи народа европейски, исторія обшта и народа србскогъ, штатистика, државна економія, финансія, политична рачуница, француск҇ій и немачкій єзикъ, физика, физичный земльописъ и метеорологія, природна исторія, минералогія са геогнозіомъ, ботаника, зоологія, хемія, технологія, выша математика, практична геометрія, механика, и граћанска архитектура, наука о трговини са кньиговодствомъ, наука о земльодѣлію, енцы-

клопедіи права и исторія законознаня, римско и криминално право, грађанско право Србіе и грађанскій и кривичный поступакъ Србіе, административно међународно и явно право Србіе, и іоштъ неки споредни предмети; — и ж) у богословіи, къ предметима 184$\frac{5}{6}$ год. предаванымъ додатъ е: русскій єзикъ. Одъ овы предмета неки су нечатани, а неки нису. Но како дотични профессори, свакій свое предмете прилѣжно израђуе, можемо се надати, да ће и остали за мало година изъ печатнѣ изићи. —

Кадъ се напоследку обштый брой ови вышы заведенія, профессора и ученика дода обштемъ брою основны школа, учителя и ученика, види се, да е 185$\frac{5}{6}$ год. школске было свега: 347 школски заведенія, 404 наставника, и 11.281 ученикъ.

. . .

Сравненѣ, изъ когъ се видити може, колико е у комъ окружію 185$\frac{5}{6}$ одъ 184$\frac{5}{6}$ год. школске више школа и ученика было.

	Окружія.	Школе.	Ученицы.
1.	Београдъ	7	240
2.	Београдско	12	92
3.	Валѣвско	2	35
4.	Шабачко	4	309
5.	Подринско	3	(манѣ 20)
6.	Ужичко	9	282
7.	Чачанско	8	176
8.	Руднички	8	183
9.	Крагуевачко	7	269
10.	Смедеревско	14	260
11.	Пожаревачко	8	143
12.	Краинско	15	604
13.	Црнорѣчко	8	334
14.	Гургусовачко	7	252
15.	Алексиначко	2	129
		114	3328

Окружія.	Школе.	Ученицы.
преносъ сумме	114	3328
16. Ћупрійско . . .	3	. . . 97
17. Ягодинско . . .	9	. . . 179
18. Крушевачко . . .	6	. . . 218
Свега више . . .	132 шк..	. . 3822 учен.

Осимъ овога, за овы 10 година умножено е три выша школска заведенія, а ученика (у свимъ већимъ школама): 750. Овай брой, кадъ се дода горнѣмъ, онда е свега умножено: 135 школски заведенія, а 4552 ученика. Но кадъ се одъ овога одбіе 8 приватны школа и у нњима 12 ученика, кои е ове године манѣ было, него $184\frac{5}{6}$, као и онай мањакъ у окр. подринскомъ (одъ 20 ученика), онда е начисто и свега за речены 10 година умножено: 127 школа, а 4520 ученика.

При концу, кадъ се ово умноженѣ школа и ученика додаономъ одъ $184\frac{5}{6}$ године школске, види се, да е у нашемъ отечеству за последнњи 20 година приновлѣно: 274 школска заведенія, а 8682 ученика, т. е. оволико е школа и ученика $185\frac{5}{6}$ више было, него $183\frac{5}{6}$ год. школске.

. . .

Кадъ смо изложили премда укратко станѣ и напредакъ наши школски заведенія за прошли 20 година, за дужность држимо іошъ о два заведенія прословити, коя су установлѣна ради школске цѣли. Та су заведенія:

1. *Главный фондъ школскій.* Напредъ смо споменули, како се е $183\frac{5}{6}$ године веће вниманѣ обраћати почело и на основне школе, и како су неки учитељи, по издржаваню нњиномъ, были правительствени, неки општински, а неки приватни. Да бы се ова разлика у издржаваню учителя избегла, и учитељи, будући е свію една цѣль, справедљивіе награђивали, предложіо е „Управителный Совѣтъ“ Княѕу 10 Февруарія 1836 године: Да се установи прирезъ одъ едногъ цванцика годишнѣ на порезъ плаћаюће главе, па да се одъ тій новаца

издржавају учительи, и фондъ школскій установи. Ово предложенѣ, изъ непознати намъ узрока, nie одобрено. — Доцніе пакъ, 13. Януарія 1841. год. установисе поменутый фондъ, подъ именомъ: „Главный фондъ школскій", и овай се повери єдной „Депутаціи", да съ ньимъ рукуе и управля. По устроенію нѣговомъ, дато му є опредѣленѣ: да се донде умножава, а изъ нѣга (осимъ интереса) ништа нетроши, докъ толикійненарасте, да наставнике свію школски заведенія отечества, као и ова, небуде у станю доходцима издржавати. Но колико є съ єдне стране дато овомъ фонду пространо опредѣленѣ, толико є съ друге, у средствама за приращѣиванѣ, ограниченъ и скученъ. Нѣговъ постанакъ, као и умножаванѣ, зависило є одъ добровольны завѣштанія и прилога. У прво време нѣговогъ установленя нашло се є прилично просветолюбаца, кои су му доста знатне сумме или у єданпутъ дали, или докъ су годъ живи сваке године давати обеѣали. Исто тако и народъ є доста штедро прилагао на овай фондъ приликомъ славлѣня патрона школскогъ, Светогъ Саве. — Али, како коя година доцніе, све є манѣ прилога бывало, еръ народъ є, као у почетку развитка своть, вичанъ да одъ оногъ, на што прилаже, и користь какову што пре види; а ово nie могло тако брзо быти. За осветленѣ овога наводимо, да є главный фондъ школскій, кое одъ завѣштанія, а кое одъ добровольны прилога добіо: 1853. год. 373, а 1854. само 230 ⌗ цесарски. — Ово слабо напредованѣ фонда, увидивши Депутація, почела є размишлявати: како бы се и коимъ начиномъ поверный іой фондъ брже умножавао, и што пре предпоставлѣну цѣль постигао. О овомъ размишлявајући, а знаюћи, као што є напредъ поменуто, да по срезовима и окружія постои гди веѣій а гди маньій прирезъ за издржа-

ванѣ учителя, предложила є Попечительству Просвештенія 14. Марта 1853. године: Да се неєднако постоећій прирезъ школскій по срезовима и окружіяма у целомъ отечеству изєдначи, и на 6 гроша годишнѣ сведе; да овай прирезъ даю и ове главе, кое су изъ данка изузете; да се одъ оны општина, школе имаюћи, кое мало прирезны глава брое, а велике општинске приходе имаю, извѣстне сумме узимаю на рачунъ плата учительски; да се школе, спрама множине народа, у свима краєвима отечества, подеднако умножаваю; и т. д.; — па да се одъ овы новаца учительима боля и стална плата опредѣли и издае, а што претиче, да се капиталу овогъ фонда причишлява. — По предрачуну пакъ, кои є Депутація главнимъ фондомъ школскимъ управляюћа добро сватила, остаяло бы годишнѣ повереномъ іой фонду око 15.000 талира начисто. — Ово предложенѣ, збогъ разны околности, особито рата на истоку, стаяло є више одъ две године безъ икакови слѣдства. Но 14. Декемврія 1855. год., поводомъ наведеногъ предложеня Депутаціє а представленя Попечительства Просвештенія, буде высочайше рѣшено и одобрено: Да се општый школскій прирезъ одъ два цванцика годишнѣ установлява; да су овай дужна давати не само порезъ плаћаюћа лица, него и она, коя су изъ овогъ изузета (као чиновници, пенсіонери, свештеници, и т. д.); да се овимъ прирезомъ издржаваю сви учительи основны школа, и земльодѣлска школа у Топчидеру, а што претиче, да се капиталъ глав. фонда школскогъ умножава; и напоследку, да се доякошньи прирези школски, као и онай одъ єдногъ гроша за земльодѣлску школу укидаю (*). — У исто време наре-

(*) До овогъ рѣшеня постояо є особеный прирезъ за земльодѣлску школу; но садъ є укинутъ, а гл. фондъ школскій издржава и ову школу, на кою годишнѣ троши до 9000 талира.

ћено є, да се овай обштый прирезъ почне скупляти съ данкомъ за митровско полгодіє 1855., а учительи постоећу плату свою да почну примати изъ глав. фонда школскогъ одъ Ђурђева дне 1856. године, како бы по еданъ полгодишный прирезъ свагда при руцы имали, и учительима плату месечно издавали. Ову за будућность нашу врло важну наредбу, свуда є народъ радостно приміо и поздравіо, особито люди, кои се о просвети народньой стараю.

По овомъ одма 15. Септемврія 1856. год. издато є ново устроеніє главногъ фонда школскогъ, когъ прва точка опредѣленѣ фонда овако разлаже: „Да се изъ нѣговогъ редовногъ и изванредногъ доходка сви наставници основны училишта отечества нашегъ, и економическа школа у Топчидеру издржаваю, као и завести се имаюћа педагогична школа, у коіой ће се воспитавати и изображавати учительи основны школа.“ Далѣ се у трећой точки каже: Да є капиталъ овогъ фонда неприкосновенъ, и да се (после неколико година и кадъ до извѣстне величине дође) интереси нѣгови обраћати имаю само на изображенѣ и просвећенѣ народно.

Ово благодѣтелно и отечестволюбиво установленѣ имало є то благотворно слѣдство, што є учителя наши станѣ одма побольшано, и сталность наши основны школа утврђена. Нама є изъ предходећегъ познато, да учительи, уобште узето, нису имали 185⅚ год. школске више одъ 98 талира и 6 гроша, да ову плату нису свуда уредно и месечно до конца Априлія 1856. год. примали, и да є ова зависила одъ обштина. Садъ пакъ, по важности места и величини обштина, у коима учительствую, ньино є станѣ тако побольшано, да ниедногъ нема, кои бы манѣ одъ 100 (а више одъ 200) талира годишнѣ плате имао, осимъ огре-

ва и обиталишта, коя одъ дотичны општина безплатно имаю. Ову плату почели су они одъ 1. Ноемврія 1856. год. уживати, и добиваю е уредно и месечно, као и остали званичници земальски. По обштемъ платномъ списку учителя, буцетъ ньинъ за $185\frac{6}{7}$ рачунску годину износи у округломъ броју: 40.000 талира. Ову суму, кадъ бы са броемъ учителя ис. год. дѣйствуюћи, разделили, видили бы, да е свакогъ учителя, едно на друго узето, плата са 20 талира у еданпутъ повышена. —

Одъ установленя главногъ фонда школскогъ па до установленя обштегъ прреза школскогъ, т. е. одъ конца 1841. до конца 1855. године, нарастао е капиталъ истогъ фонда на 97.221 талиръ, у кою е сумму и савъ интересъ ушао, будући да одъ овогъ nie ништа потрошено. — Одъ конца пакъ 1855. до конца Октомврія 1856. године (одбіяюћи издатке на плате учительске и земльодѣлску школу за исто време учинѣне), капиталъ е главногъ фонда школскогъ, кое одъ интереса и претекшегъ прреза, а кое одъ ванредны прихода, кои су за ово време врло знатни были (*), умноженъ са 59.909 талира и 11 гроша порезки. Овай приплодъ кадъ се главной сумми съ концемъ 1855. год. постоявшой дода, цео се е капиталъ главногъ фонда школскогъ съ концемъ Октомврія 1856. год. состояо изъ 157.130 тал. и 11 гр. порезки. — Мы се овой срећной идеи, о садашнѣмъ начину умножаваня фонда школскогъ, тимъ више радовати морамо, што смо, по добро учинѣномъ предрачуну, увѣрени, да ће нашъ глав-

(*) Подъ ванреднимъ приходима разумеваюсе, осимъ осталогъ, и оне сумме, кое су у некимъ окружіяма и срезовима одъ прошлогодишньи прреза школски заостале, као и знатна сумма заоставша одъ пређе скупляногъ прреза за земльодѣлску школу, па су садъ све у капиталъ гл. фонда ушле.

ный фондъ школскій, кое одъ претичуђегъ приреза, а кое одъ лихве или интереса (и безъ ванредны прихода), за іоштъ толико времена, колико има одъ нѣговогъ установленя, на 1,000.000 талира капитала имати. Оволикій пакъ капиталъ, и овако величествено установленѣ, за просвету и изображенѣ народно имати, држимо, да ніе ни мало претерано, ако рекнемо: да овако заведеніе служи части нашемъ отечеству; да име и славу нашегъ Светлогъ Княза и правительства у исторіи овековечава и кодъ потомства сваке признателности удостоява; и да народъ нашъ нѣговой лепой будуђности тимъ бржимъ коракомъ води, што е просвета и изображенѣ темель или основъ свему напредку народа. И

. . .

2. *Школска коммиссія.* Што е се више школски заведенія у нашемъ отечеству подизало, и што е се веђе вниманѣ на нъи обраћало, све е се и веђа потреба показивала: саставити едно надлежателство, кое бы се старало о устроеніяма разны школски заведенія, о системи и начину наставляня, о предметима, кои ђе се у школама и како предавати, и т. д. Да бы се овымъ потребама количкогодъ одговорило Попечительство Просвештенія, како е „Дружтво србске словесности“ установлѣно, узимало е кадкадъ и ово у помоћь, и шиляло му на прегледъ и мнѣніе нека сачиненія, коя су за школе наменѣна. Но како е овогъ Дружтва друго опредѣленѣ, па се са школскимъ предметима ніе ни занимати могло, то е уредбомъ одъ 3. Юлія 1845. год. установлѣнъ „Одборъ Просвештенія“. Овай Одборъ саставлѣнъ е изъ 9 членова, одъ кои е еданъ председатель быо; и имали су, као такови, додатакъ къ своіой редовной плати, свакій по 180 талира. Дужности „Одбора Просвештенія“, укратко речено, были су:

израђивати и определявати систему школску и начинъ явногъ наставленія за сва заведенія; избирати основе, по коима ће се науке предавати; прегледати и оценьивати кньиге за предаванѣ сачинѣне, и старати се, да се ове печатаю; испитивати кандидате за учительска и профессорска званія, и о ньима мнѣніе давати; прегледати кондуите учительске, и расматрати тужбе противу ньи поднешене; испытивати способности младића, кои се у странне државе на науке шилю о правительственомъ трошку. — Овай е Одборъ стояо подъ Попечительствомъ Просвештенія, но имао е право не само одъ овогъ послате му предмете и дѣла разсматрати и мнѣніе давати, него е и самъ дѣлателность свою развіяти и Попечительству представленя чинити могао. Осимъ овога, Попечительство, кадъ се у едномъ предмету са мнѣніемъ Одбора ніе сложило, ніе га одбацити могло, него га е Князу на рѣшенѣ подносило, — Оваково устроенѣ и опредѣленѣ „Одбора Просвештенія“, ніе тежньи Попечительства Просвештенія одговарало; па зато ніе му тако яко ни наклоно было, нити га е у дѣйствованю нѣговомъ онако подпомагало, као што е могло. — По овомъ нараваю, ніе могао ни Одборъ свою дѣлателность онако развити, као што бы е иначе развіо, да никакови препона ніе имао. — При свемъ овомъ, онъ е, особито поедини чланови нѣгови, ипакъ ревностно дѣлао, и старао се, высокой намери правительства достойно одговорити. Но текъ што е, тако рећи радити почео, буде 30. Октомврія 1847. год. укинутъ. —

Али, са престанкомъ дѣйствованя „Одбора Просвештенія“, нису и обште потребе престале. Шта више, свакій се е данъ све већа потреба и управо нужда показивала, да укинуто школско надлежателство треба ипакъ обновити и у животъ

повратити, па былю то у комъ му драго духу., и подъ коимъ му драго именомъ. Ово тако и буде, и укинутый Одборъ обнови се подъ именомъ „Коммиссія школска“; но у духу савршене подчинѣности Попечительству, будући да само оно радити и прегледати може, што іой Попечительство предпише и пошлѣ, и о чему одъ нѣ мнѣніе иште. Ова коммиссія, коя и данасъ постои, саставлѣна е у почетку изъ 12 чланова, а садъ ій има 14, кои, као такови, немаю никакове плате. Но чланови нѣни, одушевлѣни за обштимъ напредкомъ, а немаюћи никакови препона, развили су велику дѣлателность при свемъ томъ, што су и са овоимъ особитимъ званичнимъ дужностима обтерећени. Они су не само коммиссіи послата сачиненія и дѣла прегледали, примѣтбе и поправке чинили, мнѣнія давали, и проекте школа тичуће се сачинявали, него су и сами разне школске предмете израђивали, и после ій, као приватни люди Попечительству подносили. — Ову дѣлателность коммиссіе сведоче сама дѣла, ерь она е за 8 година нѣногъ суштествованя прегледала и одобрила око 80 разны сачиненія, школски предмета и дѣла, коя су после напечатана. Осимъ овога, што су наша школска заведенія понайвише печатане предмете добила, чимъ е явно наставленіе олакшано, много е принела и у томъ, што е система школска и начинъ предаваня побольшанъ. — За ревностно дѣланѣ, изволила е и Нѣгова Светлость, преко Попечительства Просвештенія, изявити коммиссіи свое высочайше благоволенѣ, особито, што су кньиге за основне школе израђене и напечатане. —

У колико су радньомъ школске коммиссіе добила наша школска заведенія, у толико е и наше кньижество обогаћено; ерь међу школскимъ кньигама има и такови дѣла, коя пређе у нашемъ

књижеству нисмо имали. — На овомъ добромъ напредку наши школски заведенія и књижевности, имамо млого, и понайвише, благодарити и штедроти правительства, кое е, по оцени коммиссіе свако школско дѣло пристойно наградило, и велике жертве на олтаръ просвете приносило, и приноси. Овако штедро подпомогнути, продужимо дакле, како поедини учени Срби, тако и коммиссія школска, о коіой е речь, приносити жертве на светый олтаръ просвете народа нашегъ, па іоштъ за мало година не ће ни едне науке быти, кою на матернѣмъ езику написану и напечатану имати неђемо; кое ће насъ са осталимъ напредніимъ народима у изображености и књижеству успоредити, па и будућность Србства болѣ утврдити моћи.

ОКРУЖІЕ КРАИНСКО.

Описао Илія Пчеларъ писаръ Ђумрука Београдскогъ.

(съ картомъ)

§ 1. Округжіе Краинско заузима у данашнѣмъ Княжеству Србскомъ природно положенѣ свое између 44° и 45° сѣверне ширине и 10° и 29° источне дужине. — Границе су му одъ истока Княжество Влашко, одъ коегъ се рѣкомъ Дунавомъ раздвая; одъ юго-истока Бугарска, одъ кое се рѣкомъ Тимокомъ раздвая; одъ юга Црнорѣчко, и одъ запада Пожаревачко окружіе; а одъ сѣвера войводство Србско у царевини Аустриской одъ коега се такође Дунавомъ дели.

§ 2. Површина окружія Краинскогъ износи около 63 □ географіческій миля.

§ 3. Ово окружіе дели се на четири среза или иначе капетаніе, и на рударско окружіе, или рударскій срезъ, а по особно на ове срезове припада и то:

а)	На срезъ	Краинскій	11 □	3000°
б)	„ „	Брзо-паланачкій	12 „	1000
в)	„ „	Ключкій	9 „	2500
г)	„ „	Поречкорѐчкій	14 „	1500
д)	„ „	Рударскій	15 „	—
		Свега	63 □	—

§ 4. Земля е брдовита и по већой части лепимъ жиророднымъ шумама покривена, но има и лепи поля и ливада, особито край Дунава око Кладова и Неготина, и премда су врло плодна, опетъ нису найболѣ, а нарочито она око Кладова запремлѣна и обдѣлана.

§ 5. Планине, кое се крозъ ово окружіе пружаю и разгранявaю, премда су само продуженѣ Карпатски гора — Балкана — опетъ се могу на два главна стабла поделити, и то: прво и главно стабло пружа се одъ Дунава и горнѣгъ Ђердапа покрай Майданъ-Пека до границе окружія Црнорѣчкогъ, и оданде далѣ правеѣи границу између окружія Црнорѣчкогъ и Пожаревачкогъ къ окружію Ћупрійскомъ и Алексиначкомъ.

Друго стабло планина починѣ одъ долнѣгъ Ђердапа Турски званогъ Демиръ-капія, и пружа се до села Сикола, одакле се са постепенимъ спуштанѣмъ у Тимочке равнице губи. Ове две главне гране карпатске планине, деле се на многа собствена имена, одъ кои су знатніе, и то у првомъ стаблу: Бабина Машила, Чомрда, Гребенъ, Лишковацъ, Старица, Рудна Глава, Гавранъ, Главица, и знаменито и найвише у томе окружію брдо Столъ, на врху коегъ веѣъ дрва не расту (види Рударскій путъ по Србіи барона Ж. В. Хердера стр. 18), а у другомъ стаблу: Штрбацъ, Слава Божія, Подвршка, Дели-Іованъ, Голый и Црный врхъ.

§ 6. Као што се за найвероватніе држи, да окружіе Краинско 63 □ милѣ простора заузима, тако може се узети да на планине и брда безъ разлике 57, а на равнице 6 □ миля припада. Аіоштъ подробніе кадъ се стане окружіе Краинско разматрати, примѣтити се може: да е веѣа часть истогъ жиророднимъ шумомъ покривена. И то припада на

а)	шуме	40
б)	ливаде	6
в)	нѣиве	5
г)	винограде	4
д)	села и вароши	$1\frac{1}{2}$
е)	лугове трняке, или неискрчена места . . .	5

ж) каменита и кршна места где нити дрво нити трава расте	1½	
Сума	63 □	м.

§ 7. Рѣке има окружіе Краинско онакове, кое га окружавају и границе му праве, и то: Дунавъ са сѣвера и истока, а Тимокъ одъ юго-истока.

Рѣке у окружію Краинскомъ истичуће и у две преднаведене пограничне рѣке утичуће есу ове:

а) У срезу Рударскомъ: *Великій Пекъ*, кои изъ Омольски планина близу границе окружія Црноречкогъ изъ выше врела извире, и тече посредъ предѣла Рударскогъ близу Майданъ-Пека, и далѣ опетъ крозъ окружіе Пожаревачко до ушћа свогъ, гди се исподъ В. Градишта у Дунавъ излива. Ова знатна рѣка В. Пекъ осимъ што прима у себе и то съ леве стране три поважніе рударске рѣчице: *Тодоровицу*, *Црну*, и *Грабову*, съ десне стране такође прима Майданску рѣку, Малый Пекъ Желѣзникъ и Честобродицу. Преднапоменуте рѣке сирѣчъ: Великій и Малый Пекъ, іоштъ су изъ стары времена збогъ рудокопня познате, и за Србію одъ велике важности; еръ Србско Правителство на тима рѣкама сада свое доста добро уређене и съ нужднимъ машинама и осталимъ потребностима снабдѣвене, одъ различиты метала, а особито валяне бакарне и гвоздене кузнице имаде.

б) У срезу Поречкорѣчкомъ: *Шашка, Любава и Црнячка рѣка*, одъ кои е прва близу Майданъ-Пека, друга исподъ брда Стола, и трећа исподъ Црногъ врха и Дели-Іована извире, и пошто се прве две выше, а трећа исподъ саме зидине Милошеве куле саставе, образую знамениту *Поречку рѣку* — после В. Пека у томе окружію найвећу. Поречка рѣка одъ юга къ сѣверу и посредъ среза Поречкорѣчкогъ тече, и исподъ главице вы-

ше Голубиня излива се у Дунавъ. *Орешковица* извире исподъ брега Лишковца и кодъ Милановца излива се у Дунавъ. *Болѣтинска река* сѣверно исподъ Лишковца извире, и пошто три незнатна потока у себе прима, више горнѣгъ Ђердапа утиче у Дунавъ.

в) У срезу Ключкомъ рѣке истичуће есу: *Косовица* выше Сипа кодъ долнѣгъ Ђердапа, *Шайна* исподъ Кладушнице, *Подвршка* рѣка исподъ Брлоге, и *В. Каменичка* рѣка исподъ Велеснице у Дунавъ утичу, и све скоро исподъ брда Славе Божіе извиру. *Церибаша* извире исподъ Церибаше, а губи се у песковитой корбавской равници.

г) У срезу Брзопаланачкомъ: *Река* исподъ брда Штрбца извире, и выше Брзе Паланке у Дунавъ утиче; *Ябуча* выше В. Острова, и *Замна* исподъ Мияиловца утичу у Дунавъ, а извиру и то прва выше манастира Вратне, крозъ природне величествене пећине, а друга исподъ Гологъ Врха, и тече крозъ целій Брзопаланачкій срезъ. *Болборошъ* или *Царичинацъ*, выше Душановца извире, а губи се у равницама око Србовлаа. *Короглашка река* извире изъ два главна врела выше села Поповице и Шаркамена, пролазећи покрай Ясенице крозъ Короглашъ и окружне вароши Неготина, у Неготинскій се ритъ излива..

д) У срезу Краинскомъ: *Сиколска* извире исподъ горе Дели-Іована, и тече крозъ Сиколе, Метриша Речке и Мокранѣ, па выше на ½ сата негъ што у Тимокъ утиче прима у себе *Чубранску реку*. Златоносна *Яшкова* извире выше Глоговице, и тече одъ сѣвера къ югу преко села истогъ имена, и исподъ Табаковца као и *Роглѣвска река* такође исподъ Роглѣва утиче у Тимокъ; и напоследку *Лучанска река* извире исподъ Стола, па оданде крозъ село Топлу у Црну реку утиче.

§ 8. На свимъ овымъ рѣкама, кое Краинско окружіе наводнявају, имаде врло много, но по већой части одъ слабогъ матеріяла, воденица и валялица сукна, и воденичишта; но почемъ нису све уредне и постояне (воденице), то ій ніе вредно едну по едну ни именовати, већъ само у толико примѣчавамъ да ій око 200 имаде. Ово е довольный доказъ да се на истимъ рѣкама различите раднѣ и фабрике построити могу.

§ 9. Редки су они предѣли, кои су тако млогимъ рѣкама одъ природе срабдѣвени, као што е окружіе Краинско. И не само што обитательима тога окружія збогъ поила и друге удобности служе, но и рибомъ су одвећъ богате. На Дунаву имаду жительи тогъ окружія поредъ Правителствены, и општински важни риболова, а нарочито у Ђердапу кодъ Сипа, гди се наоде велике риболовне гарде; и вирови кодъ Текіе и Пореча врло рибомъ изобилую, а нарочито морунама, есетрама, пастругама, кечигама, сомовима, шаранима, и т. д. У осталимъ пакъ рѣкама имаде довольно ситне и врло вкусне различите рибе, одъ кое су найслађе при изворима пастрмке. У Тимоку пакъ поредъ изобилне разне вкусне беле рибе, наоде се сомови, у тежини до 40 ока, штуке, шарани, — а вѐрозуба само у Марту месецу сваке године, и т. д.

§ 10. Поредъ предизложены богатства имаде у окружію Краинскомъ три златоносне рѣке, и то: *Великій Пекъ*, *Тимокъ*, а особито *Ясикова* са своимъ потоцима (види Рударскій путъ по Србіи Барона Ж. В. Хердера стр. 22). У овимъ рѣкама, мѣштани а нарочито жительи села Вражогрнца са своимъ простимъ орудіяма чисто злато испираю, и тимъ свое труде знатно награђую.

§ 11. У Дунаву имаде 11 ада (острова) око тога окружія, одъ кои су найзнатніе: Поречка и Адакалска. Поречкій островъ у два раздѣлка при-

надлежи жительима Милановачкимъ (изъ когъ су се пре 20 година у равницу Милановачку иселили), а Адакалско острово принадлежи отоманской порти. Сипски или гардейски седамъ островчића принадлеже Србіи. Адице кодъ Ваюге, Бурделя, и Грабовице принадлеже жительима исты села. Найзнатніи пакъ и найвећій на Дунаву островъ поредъ среза Брзопаланачкогъ лежећи, кои є у време блаженопочившегъ вожда Србскогъ Карађорђа Петровића Србіи принадлежао, а сада княжеству Влашкомъ принадлежи, єсть Велико Острова, тако и Цецерацко зовомо Голо острово припада Влашкой. Шимнянско као и Корбавско острово па и мала исподъ Брзепаланке адица ако су и ближе нашой обали опетъ су поодавна у Влашко притяжаніе прешле. А тако исто адица кодъ Голубиня и друга выше Текіе цесаріи принадлеже. Србско-Краински жительи съ наведенимъ адама за сада тымъ се само ползую, што у истима свое усѣве и ливаде имаю.

§ 12. Ритова имаде у окружію Краинскомъ на три места, и то найвећій є онай кодъ Неготина. Овай Неготинскій ритъ около 3500 ютара землѣ водомъ заузима и у виду полумесеца варошъ Неготинъ съ южне стране окружава. Друга су два рита много маня и оба се съ южне стране вароши Кладова на $1/4$ сата растояніи наоде. Ова су три рита барскомъ рибомъ а нарочито штукама, линѣвима и чиковима богата, а не манѣ трскомъ и піявицама.

О риту или блату Неготинскомъ вредно є ово примѣтити: оно є на више места до два и выше фата дубоко, а при томъ одвећъ глибовито и збогъ свое природне трулежи разне болести, а особито лети жительима Неготинскимъ проузрокуе. Колико є воздухъ одъ тогъ трулогъ, стоећегъ и

неотичућегъ блата лети загушльивъ, па іошъ кадъ се и несносный смрадъ одъ врло близу вароши Неготина лежећи млоги салана, — у коима се наймanѣ по 100.000 коза преко лета заколѣ и истопи, саюзи; онда за люде у Неготину живеће правый пакао постае.

Стари люди причаю, да Неготинскій ритъ пре 60 година ніе суштествовао; но кадъ е некій Армашъ Короглашку реку браномъ на свою воденицу навратіо быо, онда е язъ само до гнѣзда свое воденице водіо, а исподъ воденице ніе се постарао куда ће вода отицати. Вода исподъ воденице пролазећа неимаюћи свой правый каналъ куда ће отицати, морала е сама себи каналъ за далѣ отицанѣ отварати. Оваковимъ е начиномъ дакле воденична вода сама себи матицу образовала. Немогавши се воденична вода выше у свое старо корито или болѣ рећи матицу повратити, упутила се и преко равногъ Неготинскогъ поля, и почела застаяти у ниской равницы између Неготина и Буковогъ манастира. У то време кадъ е нека одъ велике кише силна буица нагнула, не само што ніе могла Армашеву брану прекинути и далѣ низъ свой каналъ, кои е у Дунаво онда водіо, продретя, но напротивъ тога тако е старо корито (матицу) или старый каналъ засула и поравнила, да се ни сада скоро непознае куда е та Короглашка река свою матицу и корито имала. Овакова буица не само што е Армашеву воденицу однела, но већма е и іоштъ дублѣ Армашеву яругу прокопала, и тымъ ново корито къ Неготину водеће, Короглашкой рецы за свагда отворила. Одъ оногъ доба дакле па и данасъ се Короглашка рѣка у Неготинску равницу, крозъ саму варошь Неготинъ пролазећи, излива, и изъ године у годину све выше дублѣ и пространіе Неготинскій ритъ образуе. Овай ритъ никуда неоти-

че, већъ у нѣму вода застае и чрезъ трулежь загушљивости особито лети производи. Сматрајући на положенѣ вароши Неготина и нѣзиногъ блата, и неотице мора іоле позорљивъ човекъ примѣтити и увѣрити се: да како коя година све выше Короглашка или саданя Неготинска рѣка у ритъ (блато) изливаюћа се повседневно, а нарочито у кишно доба съ буицомъ великій талогъ и песакъ съ некомъ тињомъ помешанъ носећи, у блато слоеве еданъ преко другога правећи, дно истогъ блата сваке године примѣтно у высину подиже, и све выше поля покрива, а самой вароши Неготину потопомъ и изгнаніемъ жительства прети. Жительи Неготински ако и немаю волѣ, мораће скоримъ ово загушљиво и баромъ окружено место оставити, и иселити се на Праово, гди су іошть стари Римляни на величественно узвишеной равницы славный градъ Децебалъ имали.

Кадъ бы Неготинцы ово увидили и за раніе бы высочайшемъ месту молбу поднели да бы имъ се дозволило изъ саданѣгъ рита иселити, и кодъ Праова на Дунавъ иселити, и онде наново населити; и кадъ бы на Праово по инџинирскомъ плану Неготинци нову варошь подигли, не само што бы на близу стоећемъ Косяку славно пристаниште за свакояке лађе имали, но и за кратко бы време ова варошь прва после Београда трговачка варошь постала, и была бы ова нова на дунаву варошь за Србію то, што е данась Ибраилъ за Влашку, и Галацъ за Молдавію; ербо іой небы у пловидбы никаковый выше ђердапъ до Црнога мора сметао.

Као што е природа предѣлъ тай плочастимъ каменомъ обдарила, то бы се безъ по муке и ускоро величествена варошь подигла. Овако е и Влашко правителство малъ по малъ почело стару и блатаву варошь Черецъ кодъ Турне Се-

верина изселявати, гди се ево крозъ неколико година врло лепа трговачка варошь са окружнимъ надлежателствама и другимъ канцеларіяма подиже. Найпосле ако се Неготинцима не свиди на Праово изселявати, могу се на тулбу выше, или кодъ Трояновогъ стуба ниже Кладова на правнимъ и съ пристаништима снабдѣвенимъ равницама изселити. Збогъ подобногъ узрока, мораће се и саданѣ Кладово кадъ тадъ изселити; ерь му изливъ Дунава горню часть вароши скоро сваке друге или треће године плави и уништава, а кодъ воде будући никаковогъ пристаништа нема. Ако бы се Неготинцы на Праово у разстоянію одъ Неготина 1½ сата изселили, опетъ бы имъ сва она притяжанія око Неготина у близости и домашаю остала, а любимо Баднѣво бы имъ и онда као и садъ за увеселеніе служило.

§ 13. Минералны вода у окружію Краинскомъ мало имаде, и то найзнатнія е она на путу исподъ Адакале кодъ Цеврина, ладна и яко сумпорита вода, коя изъ едне кречнокамене стене истиче. Ова бы вода безъ сумнѣ роду човеческомъ одъ ползе могла быти, кадъ бы се надлежно очистила и точно испитала. На выше места а нарочито у срезу Ключкомъ слано-горки слатина и бара имаде, одъ кои већа часть лети у сушно доба усане.

§ 14. По редъ свега што окружіе Краинско малый просторъ на површію земномъ заузима, опетъ зато е и овде клима различна; ерь у Рударскомъ предѣлу и срезу Поречкоречкомъ воздухъ е лети умѣрено топалъ и вообште здравъ, а зими умѣрено ладанъ, а у равницама особито око Неготина лети врло топалъ а зими са свимъ оштаръ и ладанъ; у истомъ окружію источный ветаръ зовомый кошава велике снегове наноси, а одъ западнѣгъ ветра нити кише нити снегови падаю. Но

овай е ветаръ горнякъ якъ и зими ладанъ, еръ одъ височы гора Пожаревачкогъ окружія ньима долази.

§ 15. Изъ царства растѣнія роди у окружію Краинскомъ: пшеница, ечамъ, и кукурузъ толико, да жительи истогъ окружія ову рану на свою потребу ни полакъ потрошити немогу, већъ остатакъ те ране чрезъ продаю у новацъ обраћаю. Далѣ роди доста и свакояка варива, бостана и свакога рода воћа, — кое е Србскомъ поднебію свойствено, — шльива мало, довольно жира, шишарки, руя, броћа и различитогъ быля.

Шума има у окружію Краинскомъ довольно, а особито у планинама, дрва су слѣдуюћи родова: букова, растова, граничева, церова, липова, яворова, ясенова, кленова, дренова, грабова, дивльи и питомы лески, и т. д.

§ 16. Изъ царства животногъ окружіе Краинско има довольно говеда, лепы коня, оваца, прилично свиня, млого коза, къ томе пчела, піявица и нешто свилены буба. Далѣ птица свакояке врсте — кое обично у умѣренимъ поясима живе. По шумама наоди се особито у Поречкоречкимъ: елена, срна, дивльи свиня, медведа, куряка, лисица, рисова, дивльи мачака и т. д.

У рѣкама има различны риба, као у Дунаву: моруна, есетри, сомова, паструга, носвица, шарана, и т. д.; у Тимоку: сомова, шарана, верозуба само у Марту месецу, штука, кленова, и разне друге ситне беле рибе. У осталимъ пакъ у внутрености окружія текућимъ маньимъ рѣкама поредъ различны врло вкусны риба имаде ракова и пастрмки, особито при изворима.

§ 17. Одъ ископаемы имаде у окружію Краинскомъ гвожђа у грдной множини (особито у Рударскомъ предѣлу), бакара, олова, сребра, сумпора, злата, и т. д. Найзнатніа рудокопна места есу:

Рудна Глава, а особито Майданпекъ, гди се сада гвожђе и бакаръ, у великомъ количеству топи; а држи се да и соли има али дубоко у землъи.

§ 18. Брой жителя є у окружію Краинскомъ по найновіємъ попису:

У срезу	Краинскомъ	. . .	24.037
„ „	Брзопаланачкомъ	. . .	18.084
„ „	Ключкомъ	. . .	9309
„ „	Поречкоречкомъ	. . .	6520
„ „	Рударскомъ	. . .	1095
	Свега	. . .	59.045

Поредъ овога жительства имаде у градовима Турака до 1535 душа, а напоследку Цыгана источногъ вѣроисповѣданія до 1000 душа, но ови су последнъи у число Срба и Влаа урачунати.

§ 19. За просвѣштеніе народа тога окружія осимъ основны училишта по селима и варошима, коя ћемо ниже кодъ свакогъ места именовати, постои у Неготину полугимназія одъ четири разреда.

§ 20. Поглавито заниманіе народа окружія Краинскогъ то є: што се жителъи овогъ окружія по већой части занимаю землѣдѣліемъ, виноделіемъ, скотоводствомъ, и риболовомъ. — Занати кои се сада у окружію Краинскомъ раде єсу: терзійскій, абаџійскій, чизмарскій, коларскій бачварскій, тишлерскій, дунђерскій, ћерамиџійскій свећарскій, мутавџійскій, пушкарскій, ковачкій, куюнџійскій, ћурчійскій, грнчарскій, и т. д. Занате ове раде домородцы. По селима жене праве сукно и платно, за одеванѣ обоега пола довольно, У овомъ окружію нема за сада никаковы фабрика, окромъ Правителствене топіонице гвожђа и бакра у Майданпеку.

§ 21. Трговину воде варошани (Срби и Власи). Найпоглавитіи предмети кои се изъ окружія Краинскогъ за пограничне државе износе, єсу и то:

а) у Аустрію: говеда, коньи, козе, овце, свинѣ, и т. д., а одъ производа: пшеница, кукурузъ, ечамъ, лой у великой множини, коже различите особито козѣ и овчіе (сирове), масть, медъ, восакъ, поташъ, руй, вуна, риба, айваръ, піявице, и т. д.

б) у Влашку: свинѣ, риба, айваръ, барутъ, восакъ, коже, ћерамиде, и т. д.

в) у Бугарску: вино, ракія, катранъ, и по нешто одъ живе стоке.

Уноси се изъ околны држава у окружіе Краинско, и то:

а) изъ Аустріе: алатъ лађарскій, артія, атлазъ свиленый и памучный, басме фине различите, димикатонъ, колоніялный еспапъ, злато клободанъ, коже урађене, косе, крмезъ, кушаци, и мараме свилене и памучне, памукъ преденъ, платно различито, румъ, сатови, стипса, ствари златне и политиране, фесови, челикъ, чоя, шалови, шаміе, различите израђене гвожђаріе и т. д. (Види рѣчникъ Географиско-Статистичный Србіе г. Іована Гавриловића, стр. 256).

б) изъ Влашке: брашно, бурадь, дизгини, жито, каиши, кашкаваль (сиръ), коже различите урађене, лонцы земляни, ножеви мали, со, чай Рускій, Брашовскій еспапъ, и т. д.

в) изъ Бугарске: абе, антерилуцы, гайтани вунени, памучни, еспапи свилени и сребрни, гвожђе различито, дуванъ, зеитинъ, ибрици, легени, кадифе, кафа, конопци, коже говеђе, козіе и овчіе и дивлячіе, лой, луле, разне мараме памучне, мерџани, ножићи, пештемальи свилени и памучни, платно, руй, саблѣ, ятагани, смокве, шаміе, различни фини свилени еспапи.

Проноси се пакъ крозъ окружіе Краинско и то:

а) изъ Аустріе у Бугарску еспапъ у маломъ количеству (ербо, парапловомъ управо се у Бугарску носе).

б) изъ Бугарске и Македоніе у Аустрію и Влашку проноси се крозъ Краинско окружіе: бисеръ, вуна, дуванъ, коже различите неурађене, кордованъ, памукъ, свила фарбана и нерађена, зеитинъ, ружична масть и т. д.

У томе окружію найглавніа трговачка места есу: Неготинъ, Косякъ, Радуевацъ, Кладово, Текія, Милановацъ. Панађуръ быва у Неготину о малой Госпоини.

За лакше отправляњ трговине постое у овоме окружію три ђумрука, и петъ пост-експедиція.

§ 22. Древна исторія овогъ предѣла кои 17-ту часть княжества Србскогъ заузима, есть она иста, о коіой г. Іованъ Гавриловићъ у своме Рѣчнику Географиско-статистичномъ стр. 266 говори. А нова исторія е у толико колико и о другимъ окр. Србіе позната, изузимаюћи што е главный управитель основны школа П. Радовановићъ у своіой кньизи: „Войне Срба съ Турцыма“ укратко но найвероятніе съ ратне стране описао; и што е пола народа у томе окружію изъ Влашке, нешто пре 160, а нешто и у овомъ столѣтію добегло, и онде се настанило, кои иста она права уживаю, као и осталый Србскій народъ. А будући да су и Власи истогъ православногъ вѣроисповѣданія — когъ су и Срби, — за то едне са Србима цркве и школе имаю, и съ онимъ истимъ напредкомъ, као и Срби изображавају се. А садањи Срби у окружію Краинскомъ живећи есу потомцы оны Срба, кои су у време царованя Србскогъ у овомъ предѣлу живили.

§ 23. Окружіе Краинско дели се на петъ слѣдуюћи среза: Краинскій, Брзопаланачкій, Кључкій, Поречкоречкій и Рударскій. Сваки одъ овы

срезова — осимъ Рударскій — разделѣнъ е на выше општина, а општине по величини на едно или выше села.

§ 24. *I. Срезъ Краинскій* граничи сѣверно са срезомъ Брзопаланачкимъ и Поречкоречкимъ, источно съ Влашкомъ и Бугарскомъ, где га одъ Влашке Дунавъ а одъ Бугарске рѣка Тимокъ раздвая, — южно Тимокомъ и Црнорѣчкимъ окружіемъ съ Бугарскомъ, а западно такођe съ Црнорѣчкимъ окружіемъ; заузима простора 11³/₄ □ геог. миля. У овомъ срезу има една варошь, 25 општина и 27 села са 4324 куће и 24.037 жителя.

1. *Неготинъ*, славно позориште храброгъ юнака и снажне подпоре Карађорђеве Србіе Айдукъ Велька Петровића, есть саданя окружна варошь са 761 кућомъ и 3494 жителя, столица епископа Неготинскогъ, консисторіе епархіе Неготинске, начелничества и суда окружія Краинскогъ, и два срезска начелника: Краинскогъ и Брзопаланачкогъ среза. Има едну стару до пола у земльи цркву, полугимназію, и нормалне школе са три учителя и едномъ учителькомъ, коя женску децу изображава, примирителный судъ, пошту, и читалиште. Овде е пияца петкомъ и суботомъ. По приповеданю стары людій, Неготинъ носи име свое одъ Турака, кои су се онде збогъ лепогъ и равногъ местоположеня пре сто година населили; но онда исту варошъ ніе као сада ръть окружавао (види § 12). Поредъ свега тога што Неготинъ има нешто и калдрме, опетъ су сокацы у кишно доба доста каляви, и поредъ свега што имаде неколико приличны явны и правителствены зданія, опетъ зато што су сокацы тесни и неправилни, ни у шта се страни загледати немогу. Воду за пиће окромъ рѣчне и бунарске лети по свему блютаве другу и немаю, збогъ чега жителство а нарочито лети яко одъ грозница страда.

2. *Радуевацъ* на Дунаву у лепой равницы са 282 куће и 1464 жителя, има цркву, школу одъ три разреда и примирителный судъ за себе. Овде є карантинъ и ђумрукъ после Алексиначкогъ за Србію найважніи.

3. *Самариновацъ* на малой рѣцы Царичинацъ са 69 кућа и 343 жителя, съ примирителнимъ судомъ за себе.

4. *Короглашъ* на Неготинской рѣцы са 70 кућа и 369 жит., съ примирителнимъ судомъ за себе. Овде се лепо видити и разпознати може старо корито крозъ ово село протичуће реке, коя пре 40 година ніе на Неготинъ ишла, и коя ніе донда прекрасну Неготинску равну околину топила и ритъ правила, већъ се є поредъ села Србо-Влаа у Дунавъ изливала (§ 12).

5. *Србовла* са 122 куће и 627 жит.; има цркву и примирителный судъ.

6. *Буковче* са 260 кућа и 1368 жит., съ примирителнимъ судомъ. У овоме се є селу она нова съ лепимъ торонѣмъ бывша црква збогъ невештогъ цынцарскогъ зиданя стропоштала.

7. *Кобишньица* са 250 кућа и 1241 жит., има примирителный судъ за себе.

8. *Мокранѣ* са 217 кућа и 1170 жит., има цркву и примирителный судъ за себе. У атару овогъ села съ южне стране наоди се оно знаменито и чувено брдо зовомо Локва и Высока, на коме брду найлепше вино у Србіи роди. Ово брдо само заузима преко едне □ геогр. милѣ, кое є све виновомъ лозомъ засађено. На Локви имаде преко 400 а на Высокой преко 200 све скоро каменомъ озиданы пространы пивница (подрума). На овомъ брду не само околна но и дальна села своє винограде и пивнице имаю.

9. *Блюйановацъ* исподъ Локве са 65 кућа и 338 жит., съ примирителнимъ судомъ за себе.

10. *Метричъ* са 105 куħа и 616 жит.; има цркву и примирителный судъ за себе.

11. *В. Ясикова* на златоносной рѣцы истогъ имена са 230 куħа, и 1245 жит.; има цркву и примирителный судъ за себе.

12. *М. Ясикова* са 81 куħомъ и 480 жит.; има примирителный судъ.

13. *Глоговица* са 149 куħа и 1006 жит.; има цркву и примирителный судъ за себе.

14. *Роглѣво* са 65 куħа и 370 жит.; има цркву, школу одъ три разреда и примирителный судъ.

15. *Смедовацъ* са 55 куħа и 297 жит. съ примирителнимъ судомъ за себе.

16. *Раяцъ* са 187 куħа и 997 жит.; има примирителный судъ за себе.

17. *Брусникъ* са 135 куħа и 914 жит.; има цркву и примирителный судъ. Подъ ову обштину спадаю іоштъ два села а имено:

18. *Кленовацъ* са 44 куħе и 264 жит.; и

19. *Табаковацъ* са 39 куħа и 275 жит.

20. *Тамниче* са 153 куħе и 900 жит.; има цркву и примирителный судъ за себе.

21. *Копривница* са 161 куħомъ и 1026 жит.; има цркву, обштинску школу одъ три разреда, и примирителный судъ, подъ кои подпада и село

22. *Чоконяръ* на пограничной рѣцы Тимоку са 25 куħа и 143 жит.

23. *Салашъ* са 108 куħа и 655 жит.; има примирителный судъ за себе.

24. *Сиколе* исподъ планине Дели-Іована, яка обштина са 184 куħе и 1290 жит.; има цркву, обштинску школу одъ три разреда и примирителный судъ за себе. О овомъ селу съ похваломъ примѣтити треба да су жительи овогъ села у целомъ Краинскомъ окружію како у стоцы тако и у новцу найбогатіи, а притомъ и найтрудолюбивіи люди, и да ни у едномъ селу окружія Краинскогъ

нема толико писмены и читаюћи староца колико у овоме, а то збогъ тога што Сиколяни просветолюбивы люди будући одъ пре 80 година никада безъ школе па ни подъ Турцыма были нису, ако су имъ свештеницы у исто време и школски учительи были.

25. *Брестовацъ* са 48 куһа и 571 жит. съ примирителнымъ судомъ за себе.

25. *Чубра* са 158 куһа и 928 жит.; има цркву и примирителный судъ.

27. *Речка* на Сиколской рѣцы у средини среза Краинскогъ са 125 куһа и 724 жит.; има цркву и обштинску школу одъ три разреда, и примирителный судъ за себе.

28. *Лука* исподъ великогъ Стола са 140 куһа и 922 жит.; има примирителный судъ за себе.

У овомъ срезу западно одъ Неготина управо преко рита на $^1/_2$ сата далеко у романтическомъ гаю лежи обштежителный богатый *Буковъ манастиръ*. Црква е овогъ манастира стара и безъ икакове знаменитости, али е лепа зданія са прекраснымъ чесмама, шумама, виноградима и ливадама окружавају. Поредъ овога братство овогъ манастира, коему е глава игуманъ, притяжава лепе башче, ньиве, воденице, и у множини одраслу жиропродну гору и разногъ рода стоке.

Друге стародревне или нове знаменитости у овоме срезу нема, кое бы се могле овде напоменути, окромъ толико што се скоро свуда у земльи плочастый каменъ за зиданѣ одвећъ удобанъ и у великой множини наоди.

II. Срезъ Брзопаланачкій, граничи сѣверно са срезомъ Ключкимъ, источно съ Влашкомъ и Дунавомъ, южно съ Краинскимъ а западнѣ са срезомъ Поречко-речкимъ, а заузима простора $12^1/_4$ □ геогр. миля, има едну варошицу и 20 села у 19

општина са 3237 кућа и 18,084 жит. Места су слѣдуюћа:

1. Варошица *Брза-Паланка*, на великой окука и обали Дунава съ маломъ чаршіомъ и са 96 кућа и 391 жит.; овде е права столица срезскогъ началника одъ овогъ среза, има општинску школу одъ три разреда, примирителный судъ, и поштанску штацію. Овде се сада спрема матеріалъ за величкоѣпну цркву. Ова е варошица у толико знаменита што су выше времена у ньой Турцы где су шанацъ и џамію имали, боравили, и што су Срби подъ владомъ покойнога господара Карађорђа Петровића у 1806 години знатну побѣду надъ Турцыма одржали (види Войне Срба съ Турцима стр. 9 и 10). — Брзопаланачкой општини принадлежи и село

2. *Река* са 35 кућа и 156 жит.

3. *Купусиште* са 98 кућа и 403 жит.; има цркву и примирителный судъ за себе.

4. *Слатина* на реки Ябучи са 130 кућа и 591 жит.; има цркву и примирителный судъ.

5. *Уровица* на рѣчицы у Ябучу утичућой са 273 куће и 1373 жит.; има цркву и примирителный судъ за себе.

6. *Вратна* на рѣки Ябучи са 65 кућа и 297 жит.; има примирителный судъ. На 1 сатъ узъ исту реку западно наоди се манастиръ истогъ имена, метохъ општежителногъ манастира Букова — са лепимъ польскимъ притяжаніама. Кодъ овога е манастира река Ябуча едно грдно камените брдо провалила и себи далѣ путъ отворила. Мѣштани зову ово величествено место — кое као каква на сводъ саставлѣна капія изгледа — Прерастъ. Манастиръ се овай зато Вратна зове, што кодъ нѣга река Ябуча као крозъ врата пролази. При свемъ томъ што нико незна, ко е овай манастиръ подигао, ипакъ никакови се древни надписи у истомъ

по томе видити немогу, што су га Турцы выше пута ватри излагали.

7. *Михайловацъ* на обали Дунава гди се рѣка Замна у Дунавъ према В. Острова излива са 187 кућа и 969 жит.; има лепо сазидану цркву, обштинску школу одъ три разреда, и примирителный судъ, подъ кои подпада и село

8. *М. Каменица* са 46 кућа и 610 жит.; има цркву одъ древеногъ матеріяла. Ова су два села 1833 год. изъ сусѣдногъ влашкогъ В. Острова подъ предводителствомъ старца Георгія Корнѣ у Србію добегла. В. Острово є пре 30 година Краинскомъ окружію принадлежало (види § 11). У атару ове обштине лежи брдо зовомо Айдукъ, коє изобилно и скоро као и на Локви племенито вино роди.

9. *Плавна* исподъ брда Гологъ Врха на реки Замни са 173 куће и 1044 жит.; има цркву и примирителный судъ. Исподъ овогъ села на $\frac{1}{4}$ сата наоди се као и кодъ манастира Вратне величественый одъ камена природный исподъ планине сводъ, крозъ кои рѣка Замна протиче, и кои сводъ као каковый тунелъ изгледа.

10. *Поповица* близу извора Замне са 140 кућа и 1035 жит.; има цркву и примирителный судъ.

11. *Трняне* са 146 кућа и 922 жит.; има цркву, обштинску школу одъ три разреда, и примирителный судъ за себе.

12. *Шаркаменъ* са 81 кућомъ и 596 жит.; има примирителный судъ за себе.

13. *Карбулово* са 77 кућа и 524 жит.; има примирителный судъ за себе.

14. *Ясеница* са 120 кућа и 779 жит.; са примирителнимъ судомъ.

15. *Малайница* са 144 куће и 636 жит.; има цркву, и примирителный судъ. Ово є село за нашу Србску историю у толико знатніє, што є 1807 го-

дине покойный господаръ Карађорђе Петровићъ знамениту побѣду съ храбримъ войводама и народомъ своимъ надъ Турцыма и Мула-Пашомъ одржао (види обширніе Войне Срба съ Турцыма стр. 16 и 17). О той битки, коя е четири сата трајала. и између Малайнице и села Штубика, као што и данасъ шанчеви сведоче, догодила се, причао ми е у примирителномъ Штубичкомъ суду старацъ одъ 80 година чича Петаръ Стойковићъ изъ истогъ села, кои е у овой битки участникъ и очевидацъ былъ, да е Мула-паша на неоседланой кобили безъ чалме едва живъ утекао.

16. *Штубикъ* западно одъ Малайнице на ½ сата лежеће село са 189 кућа и 1217 жит.; има цркву, општинску школу и примирителный судъ.

17. *Ябуковацъ* найвеће село и найбогатія општина у овоме округу са 446 кућа и 2250 жит.; има школу одъ 3 разреда и сада новозидаюћу се цркву, и примирителный судъ у лепомъ зданію.

18. *Дупляне* са 91 кућомъ и 510 жит.; съ примирителнымъ судомъ за себе.

19. *Видровацъ* са 132 куће и 876 жит.; има примирителный судъ.

20. *Душановацъ* или *Цаново*, яка општина са 292 куће и 1584 жит.; има цркву, школу одъ 3 разреда, и примирителный судъ у лепомъ зданію. У атару ове општине на ¼ сата далеко на обали Дунава лежи знатно трговачко место *Косякъ*, у коме е главна солска за Србію камарашія, са пространымъ и величественымъ магацынима, и врло добримъ пристаништемъ за лађе.

21. *Праово* са 175 кућа и 917 жит.; има цркву и у лепомъ зданію примирителный судъ. Источно одъ Косяка на ¼ сата на обали Дунава лежи. — Праово е у последнћ време Римско быо знатанъ градъ званый *Децебалъ*, а сада га мћштани зову *Дечь*. Овоме граду и сада се зидине па и са-

ме капіе гдѣ су быле добро познаю. Градъ е *Децебалъ* на величествено высокой и пространой равницы, на обали Дунава лежећи, т. е. одъ истока къ западу 432 у дужини, а одъ юга къ сѣверу до саме обале Дунава 256 Бечки фати у ширини. Зидови су овогъ града до 2 и выше фата дебели. Отвѣсна обала одъ самогъ града до воде Дунавске 24 фата имаде, па збогъ тога се дакле съ овогъ места у Влашку видити може. Прекомѣрно суштествовавше Римско богатство овогъ града Децебала и одъ туда се засведочава, што се и данъ данасъ сребрни и бакарни новцы, а къ томе и различите вешто изрезане скупоцѣне антике по овоме граду наоде. О граду Децебалу обширніе пише Др. Андрія П. Ивановићъ у V. кньизи Гласника Друштва Србске Словесности стр. 240, и осимъ овога у колико су ова 2 села т. е. Цаново и Праово, како по древну тако и нову а нарочито нашу Србску историю знатна, видити се може изъ овога што ми е врстный Цанѣвскій учитель Г. Іованъ Максимовићъ у рукопису предао, и съ тимъ повода ми дао да селу Цанѣву у карти моіой дадемъ опетъ старо име Душицу или Душановацъ. Онъ пише:

„У окружію Краинскомъ, срезу Брзопаланачкомъ, одъ Дунава ½ а окружногъ места Неготина 1 сатъ хода, лежи данашнѣ село Цанѣво, кое е одъ самы Влаха обытаемо, и кое романтични брежулцы виновомъ лозомъ засађени, по већой части окружавају. Оно е превелико име свое корено добыло поради вѣчне успомене онога, кои е Србію на найвишій степенъ сяйности и силе подигао, Душана. Тако чрезъ два и полъ вѣка Цанѣво се славомъ преузносило, тимъ выше нама незаборавлѣно име „Душица“ носило. — Кадъ су Турцы Србію покорили, онда су они и нашу Душицу у Цан (душа) а одтуда и Цанѣво претво-

14

рили и подъ тимъ е именомъ ево и до данасъ познато остало. — На сѣверной страни Цанѣва налази се едно шилясто доста големо горомъ покривено округло брдо, кое се одъ мѣштана *Лепа Главица* называ, и кое се како изъ сусѣдне Османске државе, тако и изъ внутрености Влашке видити може. На западной страни Цанѣва ¼ сата хода постое стародревногъ монастира истогъ имена *Душице* уништожене и развалѣне руине, по коима судеħи дае се заключити, да е Душица у првобытности своіой, морао веома красанъ монастиръ быти. Народъ нашъ у обште се еднобразно у томе саглашава и потврђуе, да е недалеко одъ монастира овога Кралѣвиħъ Марко, кои е у бою кодъ Кралѣва у Влашкой ранѣнъ, и у отечество донетъ, овдѣ заиста саранѣнъ. Премда ово причанѣ народнѣ непоричемъ нити за немогуħно држимъ, и пакъ небы потврђивао потоме, што држимъ да е необходимо ово питанѣ достаточно історійски испитати. Сѣверо-западно ½ сата, лежи врело *Болборошъ*, коега матица воденичне витлове окреħе и плодоносна поля наводнява. У време владаня императора Римскогъ Траяна доведена е была водена жица изъ Штубички планина у градъ Децебалъ, коя е подземный токъ свой имала, и коіой се оловный олукъ одъ главе рѣке до реченога града пружао, па е ове Римске грађане красномъ водомъ снабдѣвала. Почемъ е Децебалъ съ паденіемъ своимъ првобытну сяйность свою изгубіо, онда се е наравно и водоводъ овай затрпао, вода потомъ назадъ ударивши, олуке распрснула, кое се мѣсто потомъ Болборошъ назове, гдѣ и данасъ вода на выше мѣста као суза чиста и веома лака извире. Селяцы Праовскій случайно су 1853 године парче едно олука оловногъ ископали, у коему може до 15 ока тежине быти. Одъ Болбороша 1 сатъ лежи на полю Праовскомъ

шанацъ покойнога господара Србскога Кара-Ђорђа. Шанацъ овай на 350 хватій лежи одъ села Праова, и примѣчава се да є и вишій быти морао. У военимъ стварима вѣшти причаю, да є вопросный шанацъ доста згодно построєнъ, и онъ є — по причаню народнѣмъ — Турской войсцы много наудіо, и на не малой сметньій быо. (Види Войне Срба съ Турцыма стр. 19—30). Шанацъ є овай на извыщеномъ отвореномъ доста широкомъ полю, а лежи међу селима Праовомъ, Цанѣвомъ и Самариновцемъ съ лица Дунавъ предъ собомъ имаюћи; изъ чега се дае видити, да су храбри Срби ондѣ неустрашимо воевали, и по казываню народнѣмъ, съ помоћу саюзне Руске войске подъ Исаіевимъ Турке разбили, а тиме благодетно станѣ Србіе умножити допринели."

Поредъ предописане Римске древности наоде се у срезу овоме и выше, одъ кои су найзнаменитіе оне развалине по планини Мирочу. Но о овоме околни обитательи ништа причати незнаду, окромъ што се ясно изъ зидина и развалина види, да є морао какавъ пространъ и якъ градъ негда быти.

III. Срезъ Ключкій. У полуострову, кое Дунавъ са три стране окружава и одъ войводства Србіе и княжества Влашкогъ раздвая, а одъ западне стране граничи са срезовима Поречко-Речкимъ и Брзо-Паланачкимъ истогъ окружія. Збогъ велике окуке и зміовидногъ кривуданя Дунава, овай є срезъ право име „ключъ" заслужіо. Простора имаде выше одъ 9 □ миля. Срезъ Ключкій има єдну варошь, єдну варошицу и 17 села у 13 општина, у коима наоде се 2023 куће и 9309 жителя, и поредъ тога 3 тврдинѣ имаде. Мѣста су ова:

1. Варошь *Кладово* на Дунаву са 302 куће и 1286 жителя. Овде є столица срезкогъ началии-

14*

ка, а поредъ тога има ђумрукъ прама Влашкой, пошту, примирителный судъ, цркву, и школу одъ 4 разреда. Овде се прилична трговина води са сусѣднымъ княжествомъ Влашкимъ. Има лепе башче и винограде, кои даю племенито бело вино. Варошъ е ова правилно ушорена, приличну чаршію има, и суботомъ добру піяцу, но збогъ тога што никаково за лађе пристаниште нема, и што горнѣю часть вароши до саме чаршіе изливъ Дунава често плави и уништава, нема изгледа да ће кадъ годъ ово место за трговину важнімъ постати. (Види § 12) — До Кладова къ западу лежи градъ Фетисламъ (т. е. Турска побѣда) са 86 кућа и 550 душа. Овай су Турцы после владанія господара Кара-Ђорђа одъ шанца у якъ градъ преобратили. У томе граду живе сами Турцы имаюћи свое дућане, џамію, гарнизонъ, и еднογъ каймакама, кои е и управитель овога града. Турцы у граду живећи есу по већой части землѣдѣлцы, међу коима имаде и шпекуланта; но будући да неки одъ Турака усѣве и винограде изванъ града притяжаваю то они Правителству Србскомъ одъ свои усѣва и винограда уредно понешто плаћаю. Градъ е Фетисламъ на обали Дунава у пето-уголномъ виду са якимъ зидовима и шанчевима утврђенъ, и са свега 55 топова снабдѣвенъ. Ово е место тимъ выше за нашу исторію знаменито што су Срби подъ блаженопочившимъ вождомъ своимъ Кара-Ђорђемъ выше пута крвава сраженія на томъ месту са Турцыма имали. (Види Войне Срба съ Турцыма стр. 22, 30 и 40). —

2. *Кладушница* на обали Дунава ½ сата выше Кладова са 91 кућомъ и 407 жит.; има лепу цркву и школу одъ 3 разреда. Овде е было пристаниште пароплова. Ово село принадлежи Цецерацкой обштини.

3. *Децерацъ* — Влашки значи *премрзли* — на обали Дунава до саме Кладушнице са 58 кућа и 293 жит.; има стару камарашію, примирителный судъ за себе, за Кладушницу и за

4. *Сипъ*, кой є названъ одъ Римскогъ насипа на Дунаву до самогъ донѣгъ Ђердапа (Демиръ капіе) са 76 кућа и 347 жит., има цркву парохіялну и гарде риболова. Кодъ овогъ села лепо се види и свуда ясно разпознає исполинскій насипъ (сада грмовима обрастао) млоголюдногъ Римскогъ народа. Да бы избегли Римляни опасность Ђердапа, матицу су Дунава крозъ овай каналъ (насипъ) наврталн и туда лађама пролазили, но кадъ су Римляни пали, буица є тай чудесный насипъ провалила и Дунавску матицу у своє корито опетъ на Ђердапъ упутила, гди и сада грдно количество по Дунаву камените стѣне праве великій шумъ, вртлоге и страшне клокотаюће букове, кои бродара у страхъ и трепетъ приводе.

5. *Текія* варошица спроћу Оршаве са 210 кућа и 893 жит.; овде є ђумрукъ прама цесаріє и Влашке, преко коєга Краинско, Црно-Рѣчко, и Гургусовачко окружіє са Оршавомъ знамениту трговину води, а нарочито отечественимъ производима у § 21 споменутимъ. Чаршію има малу али скелу живу. Далѣ има примирителный судъ, лепу цркву, и школу одъ 3 разреда, а збогъ трговине и ђумрукъ у лепомъ и тврдомъ зданію. Овде се одъ данъ на данъ све выше и яче потребе а нарочито збогъ трговине увиђаю, да се што скоріє поштанска штація установи, коя ће се съ Оршавскомъ и Кладовскомъ саюжавати; и да се уреданъ путъ између Текіє и Кладова огради и тимъ трговина на томъ краю узвиси. У овомъ є селу рођенъ незаборавимый патріотъ Србскій покойный Аврамъ Петроніевићъ. По средини ове варошице примѣчавају се грдне исподземне зидине, и ру-

ине, изъ чега се заключити дае да е морала каква важна тврдиня и варошъ у древна времена быти; но нико ништа о той причати незна. Узъ Дунавъ пакъ на 1 сатъ ода одъ Текіе при свршетку стеня према села ограђене у нашой страни надъ самомъ Дунавскомъ водомъ на едной отвореной грдной стѣни види се знаменитъ Римскій надписъ, кои мѣштани „Троянова Табла“ зову; овай е надписъ за чудо у онако лютомъ камену художесвено изрезанъ, и по краевима крилатимъ змаевима и киповима украшенъ. Табла е надъ водомъ Дунавскомъ кадъ е найвећа вода 2 фата у стени изрезана. Сама пакъ ова табла у висини 2 а у ширини 3 ½ бечки фати имаде. Слова пакъ на истой табли у колико су до садъ сачувана есу слѣдуюћа:

IMP CAESARDIVINERVAE F
NERVA TRAIANUS AVG CERM
PONTIF MAXIMUS TRIB·P
OT IIII
AIONT M

Ниже Текіе у растоянію ¾ сата на самой окуки и средини Дунава између Србіе, Цесаріе и Влашке лежи одвећъ якъ и вешто сазиданъ у острову градъ *Адакале* иначе у картама позната „Neu Orsova“ са 135 кућа и 485 Турака (т. е. жителя), међу коима живе и око 30 душа Христіяна. У овомъ граду постои Турскій гарнизонъ одъ 500 войника, надъ коима е заповѣдникъ миралай. Турцы у томъ граду имаду џамію свою и едногъ кадію. Овай су градъ Аустріянцы чудесно съ мло-

гимъ лагумима и сводовима подземнимъ сазидали и нужднимъ кулама и околнимъ градићима снабдѣли, и по свршетку Турцыма уговоромъ безъ икакве битке предали. Овай градъ одкадъ є у Турске руке допао нико га до данасъ осваяо ніє. Подъ овай градъ спада и *Кастелъ* иначе званый „Fort Elisabeth“ спроћу истогъ Адакалскогъ града на обали Србской такође врло художествено одъ Немаца сазидана тврдиня са чрезвичайномъ высокомъ стражарскомъ куломъ. Градъ се Кастелъ свакій данъ по заоду сунца затвара и путницыма велике неугодности, а трговини знатне препоне причинява, єръ се туда ноћю ни сувимъ ни водомъ проћи не може. У граду Кастелу и у найновіє време млоги су Србски жительи свою погибель и гробъ у Дунаву нашли. Оваковы жалостны примѣра млого имаде. Сва три у овомъ срезу постоєћа Турска града зависе одъ валіє Видинскогъ.

6. *Костолъ* село на 1/4 сата исподъ Кладова на обали Дунава према Турне Северина лежеће са 49 кућа и 241 жит.; кодъ овогъ села постоє остатцы Траянове ћупріє т. є. стубови. Ово село принадлежи обштини М. Врбичкой.

7. *М. Врбица* на обали Дунава има 84 куће и 422 жит., цркву и примирителный судъ заедно са Костоломъ.

8. *В. Врбица* на обали Дунава са 120 кућа и 579 жит.; имацркву и примирителный судъ.

9. *Ртково* на самомъ врху ключкогъ полуострова са 111 кућомъ и 571 жит.; има цркву и примирителный судъ. Одъ овогъ се села Дунавъ покрай Корбава, и одонде къ западу окреће.

10. *Корбаво* са 139 кућа и 712 жит.; има цркву и школу одъ 3 разреда, и примир. судъ.

11. *Ваюга* на обали Дунава са 96 кућа и 420 жит.; има цркву и примир. судъ, комъ принадлежи и село

12. *Брлога* са 33 куће, и 133 жит.; одъ овогъ села се Дунавъ къ югу савія.

13. *Велесница* на обали Дунава и узвишеной равницы, са 94 куће и 389 жит.; има примирителный судъ за себе.

14. *Борделъ* са 151 кућомъ и 693 жит.; има примирителный судъ. Одавде се Дунавъ къ западу до Брзе Паланке окреће.

15. *Грабовица* яка обштина ¹|₄ сата одъ Дунава удалѣна на главномъ друму, има 196 кућа и 948 жит.; цркву, школу одъ 3 разреда и примир. судъ. — Сва досадъ именована села као што су редомъ именована леже на обали Дунава, а ниже ставлѣна есу у внутрености овога среза, као:

16. *В. Каменица* са 100 кућа и 406 жит.; има цркву и примирителный судъ. Крозъ ово село лепе река протиче.

17. *Подвршка* збогъ планине Подвршке тако именовано село, са 67 кућа и 341 жит.; има цркву и примирителный судъ, подъ кои іоштъ два села подпадаю и то: Манастирица и Речица. Выше овогъ села на планини Подвршки наоди се една велика пештера, у коіой обично козе зимую.

18. *Речица* исподъ Подвршке на истой рѣцы, коя крозъ Подвршку тече, са 21 кућомъ и 84 жит.; ово е село наиманѣ у целомъ окружію; и

19. *Манастирица*, названо село збогъ близу наодећегъ се манастира зовомогъ *Манастирица*, са 25 кућа и 139 жит. Манастиръ выше овогъ села лежећи у приятной долини съ лепимъ водама и польскимъ притяжаніяма неимаюћи братства преобраћенъ е у мирску цркву. Стари људи у Манастирици живећи, причаю да су они одъ свои дедова и прамдедова слушали, да е ову црквицу

Манастирицу после пропасти Србскогъ царства на полю Косову неки Никодіе Србинъ сазидао, гди е до смрти свое у самоћи живіо, и да е ту Милева принцеза Србска, кадъ се е Баязитовогъ робства ослободила и одъ Тамерлана утекла, у тай манастиръ свративши неко време одмарала, и потомъ далѢ у отечество повратила. Манастиръ е овай маленъ и премда просто сазиданъ опетъ се види да е доцніе богатствомъ изобилствовао, а тому сведоче и около стоеће руине, кое су сигурно ћеліе за братство морале быти. Молерая у истой цркви іошть на выше места видити се може, и до пре 5 година у олтару надъ вратима читати се могло: „Радулбегъ“. На пытанѢ мое мѢстни старцы казывали су ми да е истый манастиръ Никодіемъ Србиномъ сазиданъ, но доцніе да га е некій Влашкій войвода по имену Радулъ поправляо, и на ново моловати дао.

Вредно е напоменути да у овоме срезу врло лепа пшеница, кукурузъ, као и бело племенито вино а особито у атару Корбавскомъ роди, но и жительи су а нарочито Корбавляни, Ртковляни, М. и В. Врбичани похвале достойни земледѢлцы и чисто обучени, а притомъ богати люди, но у шуми и дрвима оскудѢваю, па зато бы требало да се и остала села овога среза на предименоване жителѢ съ тимъ пре и болѢ угледаю, ербо у дрвима и шуми изобилствую.

IV. Срезъ Поречкоречкій граничи сѢверно съ войводствомъ Србскимъ, одъ кога га Дунавъ раздвая, источно са срезомъ Ключкимъ, южно съ ЦрнорѢчкимъ и Пожаревачкимъ окружіемъ, и западнѢ са срезомъ Рударскимъ, и едномъ частію окружія Пожаревачкогъ. Простора у себи имаде преко 14 □ геогр. миля. Овай срезъ има едну ва-

рошъ и 10 села, свако съ општиномъ за себе са 1205 куħа и 6520 жит. Мѣста су слѣдуюħа:

1. Варошъ *Милановацъ* одъ имена кнаэа Србскогъ Милана, на Дунаву исподъ горнѣгъ Ђердапа и старогъ Пореча на ½ милѣ далеко у тесной равницы при утоку Орешковице у Дунавъ са 312 куħа и 1344 жит.; овде є столица срезскогъ началника, а поредъ ове постои за сада полуђумрукъ прама Свиньице, пошта, примирителный судъ, школа одъ 3 разреда; има и угледну цркву са торонѣмъ, коя є за сада прва у целомъ окружію Краинскомъ. Ова є варошъ правилно ушорена и приличну чаршію имаде, но безъ икакве піяце, поредъ тога є зими у опасности, єръ ако се ледъ у стеню ниже Милановца загуши, успоръ є и вода Дунавска оплавити и уништити може. У Милановцу никакове знатне трговине нема, а жительи се по веħой части водопловствомъ а по неки и винодѣліємъ занимаю, и заиста и овде ако є и мало винограда племенита вина имаю.

2. *Голубинѣ* на 2 сата исподъ Милановца на обали Дунава лежеħе село са 88 куħа и 470 жит.; и примирителнимъ судомъ.

3. *Болѣтинъ* у планини выше Милановца у дубокой долини са 44 куħе, и 191 жит. и примирителнимъ судомъ.

Узъ Поречку реку редомъ стоєħа села, одъ Дунава починюħи єсу слѣдуюħа:

4. *Мосна* са 68 куħа и 332 жит., са примирителнимъ судомъ.

5. *Тополница* са 72 куħе и 362 жит.; са примирителнимъ судомъ.

6. *Клокочевацъ* са 89 куħа и 464 жит. и примирителнимъ судомъ.

7. *Црнайка* съ 108 кућа и 649 жит.; има цркву, обштинску школу у лепомъ зданію и примирителный судъ.

8. *Танда* исподъ Црногъ вр'а са 79 кућа и 561 жит.; и примирителнимъ судомъ.

9. *Горняне* на рѣцы Любави са 213 кућа и 1327 жит. и примирителнимъ судомъ. У ова последня два села у изобилію роди врло лепа и бела пшеница.

10. *Рудна Глава* исподъ рударске планине истогъ имена, на рѣцы Шашки, са 138 кућа и 775 жит. и примирителнимъ судомъ.

11. Острово *Поречъ* са старомъ црквомъ знаменито по нашу историю (види Войне Срба са Турцыма, стр. 40).

Стародревности у овоме срезу мало имаде, измеђъ кои е найзнаменитія древность руине одъ *Милошеве куле* наодеће се исподъ села Црнайке на $\frac{1}{4}$ сата, где се Любава и Шашка саставляю и образую Поречку реку. О овой руини само се толико изъ народнѣгъ приповеданя дознае да е она была Милоша Обилића кула. Осимъ ове куле выше поедини руина кое где по срезу имаде, но нико незна ништа о нѣима приповедати.

V. Срезъ (Окружіе) Рударскій. Овай рударскій предѣлъ сматра се као срезъ окружію Краинскомъ принадлежећи; но у исто време онъ е окружіе за себе, чисто правителству принадлежеће, а граничи сѣверно и западно съ окружіемъ Пожаревачкимъ, источно пакъ и южно са срезомъ Поречкоречкимъ. Простора у себи имаде одъ прилике 15 □ геогр. миля. Овай е Рударскій срезъ за наше отечество еданъ одъ найзнаменитіи предѣла зато што се у превеликой мложини скупоцѣни и

други многостручни метали ваоде и топе. Но увѣренъ будући да е тай предѣлъ рударскій већъ саотечественицыма нашимъ познатъ, само ій іоштъ внимателне чинимъ на кньижицу зовому Рударскій путъ по Србіи стр. 8, 9, 10 и 11.

Срезъ Рударскій има едну варошь и 3 засеока са 262 куће и 1095 разногъ вѣроисповѣданія жительства. Мѣста су слѣдуюћа:

1. Варошъ *Майданпекъ* на маломъ Пеку стара но сада Правителствомъ Србскимъ обновлѣна и врло лепимъ зданіяма украшена, међу рударскимъ планинама на приличной равницы ушорена варошъ са 166 куħа и 456 разногъ вѣроисповѣданія жителя. Овде е столица рудокопства Србскогъ, има школу одъ 3 разреда и уредну піяцу, а скоримъ ће се варошъ Майданпекъ и црквомъ красити. Поредъ тога имаде пошту и млоги рударски чиновника. Осимъ кузнице бакарне, гвоздене и чекићъ, у коима има 517 жителя разне вѣроисповѣди, има іошъ 3 засеока и то:

2. *Дебелый Лугъ* негдашнѣ село съ лепимъ правителственимъ зданіяма на левой обали великогъ Пека на петъ четврти сата одъ рударске вароши удалѣнъ, са 29 куħа и 102 жит. разне вѣроисповѣди.

3. *Грабова* на рѣцы истогъ имена са 10 куħа и 5 жителя, и

4. *Райкова река* негдашнѣ село на главномъ поштанскомъ друму са 11 куħа и 15 жителя. У овимъ последньимъ засеоцыма живе зими рудари и шумарски пандури.

§ 25. О друмовима и путовима съ похваломъ примѣтити имамъ да е окружіе Краинско едино

и у Србіи прво, кое найболѣ уреѣене и шлюнкомъ насуте путове имадę. Такови су:

а) Одъ села Копривнице, т. є. одъ границе Црнорѣчкогъ окружія преко салаша вароши Неготина, Самариновца, Косяка, Мияиловца, Брзепаланке, Мироча, Милановца, Райкове реке, Майданпека, и т. д.

б) Одъ Неготина до Радуевца и ушћа Тимока

в) Одъ Брзе-Паланке преко Грабовице, Велеснице, и Брлоге до Кладова. Путови су ови, велимъ, добри, но само имъ у резервы шлюнакъ оскудѣва, а и окуке исподъ Мироча кодъ Голубиня треба чешће да се оправляю, єрбо ій збогъ стрменитости брда често буица квари и уништава.

Поредъ овы главны шлюнкомъ насипаны поштански путова и остали су између села поширени и прилично уреѣени; но само іоштъ треба да се као и главни шлюнкомъ заспу и набію.

Благостанѣ трговине у томе краю неодложно изискує да се путъ одъ Кладова покрай Дунава и Ђердапа па до Текіє као и съ Влашке стране сагради, а притомъ да се при великой суши и опаданю Дунава у Ђердапу донѣмъ каменѣ барутомъ почисти, и тымъ начиномъ трговини путъ сувимъ и водомъ болѣ отвори. Да бы се овай путъ као и са Влашке стране брже и лакше саградити могао потребна є помоћь не само остала 3 среза окружія Краинскогъ, него и Црнорѣчко и Гургусовачко окружіє треба у помоћь да притеку; єръ се съ тимъ путомъ збогъ скеле Оршавске сва три окружія у трговачкой радньи служе.

§ 26. Школе у коима се местима овога окружія наоде на своมъ месту казано є, но іошъ остаѥ и то съ похваломъ примѣтити да су учительи

овогъ окружія не само найболѣ платомъ и другимъ потребностима за животъ нужднима награђени; но и съ найбольимъ и угледнимъ училиштнимъ зданіяма снабдѣвени. Ове школе многа младежь безъ икакове старешинске претнѣ и нагона — явно одъ туда свою проистичућу ползу увиђаюћи — прилѣжно и редовно посѣштава, збогъ чега и добаръ успѣхъ у наукама показуе.

§ 27. Са економійске стране кадъ посмотримо окружіе Краинско, увиђамо да е такође доста напредно; еръ ни едно окружіе толике обштинске бикове и айгире за приплодъ стоке свое као ово набавило ніе.

Обштинске ньиве пакъ у томе окружію не малый приходъ обштинскимъ касама приносе, између кои обштина Корбавска найвыше као предходница похвалу заслужуе.

§ 28. Обштинске куће, у коима се и канцеларіе примирителны судова наоде, есу такође добре, удесне, простране, и по већой части одъ тврдогъ матеріяла саграђене, коима и остале нуждне зграде и друге потребности неоскудѣваю.

§ 29. Главна е карактеристика народа окружія Краинскогъ: слуша савѣте и налоге свога старешинства до удивленія; почитуе свое свештенство као праве пастире и учителѣ; повинуе се своимъ кметовима и уважава учителѣ. Къ томе е истый народъ побожанъ, миролюбивъ, дѣятеланъ, искренъ и одвећъ гостолюбивъ; едномъ речію слободно е казати, да се поступакъ народа окружія Краинскогъ другимъ окружіяма, а нарочито у послушности и миролюбію као образацъ препоручити може. Само іоштъ у смотреню раднѣ и то у землѣдѣлію, особито виноделію, пчеловодству и свиловодству довольногъ иску-

ства нема; но надежда є да ће му скоримъ економійска Топчидерска школа и то знанѣ донети. Сва предописана уредность и похвале достойна покорность према власти тога окружія, колико се земальской власти толико се и самоме Краинскомъ народу захвалити има.

Заключавајући описаніє окружія Краинскогъ примѣтити неизоставлямъ: да є немалый узрокъ напредка тога окружія и одтуда произишао, што га є провидѣніє скоро свагда съ мудримъ, ревностнимъ, отечестволюбивимъ и човеколюбивимъ старешинама и управительима земальскимъ снабдѣвало.

ГЛАВНЫЙ ИЗВОДЪ ПОП

Брой	Имена окружія	Брой срезова	Брой места	Брой кућа	Женђны	Неженђны	Жински
1	Алексиначко	2	84	4084	5834	8085	13,
2	Вар. Београдъ	—	1	2011	2842	7483	6
3	Београдско	5	121	7576	10,096	16,655	25,
4	Ваљевско	4	192	8752	13,468	21,930	34,
5	Гургусовачко	2	110	5420	9035	12,218	20,
6	Краинско	4	81	11,224	13,115	17,535	28,
7	Крагуевачко	3	174	11,558	14,322	24,421	36,
8	Крушевачко	4	271	9645	12,727	19,936	30,
9	Подринско	3	89	5897	7906	12,312	19,
10	Пожаревачко	5	182	18,871	24,436	34,646	54,
11	Рудничко	3	114	6261	7816	13,755	20,
12	Смедеревско	2	54	7747	9631	14,479	23.
13	Ужичко	5	188	12.088	16,041	27,287	41,
14	Црнорѣчко	2	45	7340	9763	12,349	20.
15	Чачанско	4	142	8645	9767	15,887	24,
16	Шабачко	3	115	9053	12,076	19,442	30,
17	Ягодинско	2	145	9436	11,289	16,533	26,
18	Ћупрійско	2	95	7455	9160	13,155	20,
	Главна Сума	55	2203	153,065	199,324	308,108	476,

У СРБІИ ГОДИНЕ 185⁴/₅

Одсутствующи			Сума целогъ народонаселеня	Страны			
У другим ме-стима Србіе	Изванъ Србіе у Турской	У странимъ Државама		Изъ други ме-ста Србіе	Изъ други обла-сти царства Турскогъ	Изъ страны земаля	Сума страны
—	—	—	27,311	6	152	1	159
25	15	28	16,896	1431	1793	1753	4977
63	—	2	51,917	184	442	112	738
—	—	1	69,816	59	263	115	437
—	—	—	41,319	—	1	2	3
220	—	16	59,431	—	23	1023	1046
164	7	1	75,543	133	255	47	435
—	—	—	62,908	—	20	—	20
140	—	1	39,885	—	12	2	14
454	—	15	113,417	110	178	180	468
54	—	1	41,837	—	—	—	—
88	4	4	47,221	114	225	90	429
3	—	—	84,596	3	1	2	6
1	—	—	42,681	1	—	1	2
—	—	—	49,882	—	—	—	—
399	1	13	61,750	638	320	117	1075
19	1	3	53,871	—	6	4	10
—	—	—	43,215	—	—	—	—
330	28	85	983.496	2679	3691	3449	9819

По попису 1844 было е людства у Србіи 826,131

По попису 1846 было людства у Србіи 892,315

По попису 1850 было е людства у Србіи 929,603

Кадъ се дакле брой людства 185⁴|₅ наћеногъ и износећегъ 983,496

сравни са броемъ людства нашавшегъ се у 1844 и износившегъ , ... 826,131

онда е порастло людство у Србіи за 10 година одъ 1844 до 1854 157,865

У вароши Београду было е людства овдашнѣгъ

по попису 1844 8695

„ „ 1846 10,174

По попису пакъ 1850 године было е само 7953. Я самъ онда одма спазіо, да е погрешка у попису учинѣна быти морала; и зато самь ставіо (види Гласника свес. IV страну 228—229), да е у Београду быти морало 1854 године: 12,344 душе. Погрешка се после одкрила. Комисія у Београду пописуюћа 1849 изоставила е све оне главе, кое су пре 1850, као ¹|₂ ¹|₄ ¹|₈ ¹|₁₆ порезъ плаћаюће уписане быле; па не само главе мушке кое подпуный данакъ пре нису плаћале, него и нѣине породице. Погрешка е та сада и тимъ исправлѣна, што по последнѣмъ 185⁴|₅ године извршеномъ у Београду попису, кадъ су све пореске главе пописане, брой людства овдашнѣгъ износи: 16,896.

Іованъ Гавриловићъ.

ПРОСТОРЪ СРБСКЕ ПАТРІЯРШІЕ.

У осмой кньизи Гласника, одъ стр. 116 до 130 штампанъ е чланакъ: *О границама, докле се е простирала областъ негдашнѣгъ Пеħскогъ патріярхата.* Али изъ берата изданогъ садашнѣмъ Цариградскомъ патріярху Кирилу месеца Мухарема 1272 а то е Септембра 1855 види се, да Порта ніе изъ свои кньига избрисала нѣгдашнѣ патріяршіе: Пеħску и Оридску; него да ій сматра као скопчане съ патріяршіомъ Цариградскомъ; само да се не могу одъ последнѣ раставити. И тако, докле се простирала областъ патріяршіе Пеħске и докле се и сада простире, види се изъ поменутогъ берата, кои е штампанъ у новинама кое излазе у Трсту на Таліянскомъ езыку, подъ именомъ: „Osservatore Triestino" 21-гъ Фебруара 1856 брою 43-мъ. У преводу Србскомъ гласи тай бератъ овако:

Молбеницомъ поднесеномъ моме царскомъ дивану одъ митрополита и знамениты людій Грчкогъ народа и ньинимъ печатима и подписима утврђеномъ явлѣно ми е, како су се по момъ царскомъ указу, коимъ е збогъ злочесте управе сметнутъ патріярхъ грчкій Н. и наређено да се избере новъ, скупили и изабрали носіоца овога берата (коме срећанъ да буде конацъ), припознатога збогъ свое способности, искуства, проницателности, верности и ревности у испуняваню дужности свои као поданика мое высоке порте. И како се дакле потраживало, да се достоинство патріярско одузме

15*

одъ Н. и преда Х. и да се овомъ последнѣмъ изда бератъ на основу стары уговора, прегледани су были тевтери одъ прихода епископски, кои се налазе у моіой царской благайницы; изъ кои се види, да е патріяршія Цариградска съ онимъ што іой припада поверена управи Х. по сили другога берата, подразумеваюћи у то и патріяршію Оридску и што одъ нѣ зависи, подъ уговоромъ да се годишнѣ даванѣ одъ 33.425 гроша, 20 пара и 34 аспрій измируе моіой царской благайницы, почевши одъ 1. Марта, да се са свршеткомъ године рачунъ пречисти и да се признаница нѣму на то изда; да се део одъ речене суме, кои износи 5000 гроша, плаћа драгоману мога дивана у име оцаклица (куински трошкова); да се одъ суме одъ 90.000 аспрій, коя се прима одъ патріяршіе, почевши одъ месеца Мухарема, део еданъ, кои износи 65.940 аспрій и кои се употреблява по гласу указа могъ одъ месеца Марта 1251 на трошкове наше резервне войске, плаћа годишнѣ благайницы войничкой; а остатакъ моіой царской благайницы; да се свршеткомъ сваке године рачунъ пречисти и патріярху изда признаница, пошто измири и канцеларійске таксе; да се у име онога што припада патріяршіи Пећской 163.000 аспрій на годину плати моіой царской благайницы у надлежнымъ канцеларіяма, и да се дупликатъ пречишћеногъ рачуна преда патріярху свршеткомъ сваке године. Подъ овымъ уговорима Я самъ по царскомъ указу момъ одъ 8 Рецепа 1251 издао овай высокій бератъ и заключіо самъ и наредіо као што слѣдуе:

Именованый Х. (кои да срећно сврши) изабранъ на место Н. за патріярха Грчкогъ народа, управляюћи у исто време и именованимъ патріяршіяма, саставлѣнымъ съ патріяршіомъ Цариградскомъ подъ нѣговымъ предшественицыма, упра-

вляѣе заедно съ митрополитима, нъинымъ пословима и нъинымъ богочестіемъ (култусъ). Онъ неѣе быти збаченъ, осимъ ако буде обтуженъ и за крива нађенъ; нити ѣе и ко моѣи заштитомъ и препорукомъ поставлѣнъ быти на место нѣгово.

Као што е означено у кньигама, царскій е указъ одъ пре давао пуну власть на управу послова патріарху заедно са синодомъ митрополитскимъ; и тако патріархъ противно моіой царской заповести неѣе чинити ништа докъ не пристану митрополити.

Кадъ бы се годъ место патріархово упразнило, патріархъ се мора избирати изъ свештенства, и съ пристанкомъ митрополита, кои станую одъ старине у Цариграду; а то су: митрополити Ераклійскій, Цизичкій, Никомедійскій, Никейскій, Халкедонскій, а и съ пристанкомъ други митрополита, кои бы се у Цариграду десили; изабраный, пошто буде пріявлѣнъ высокой порти и за патріарха признатъ, управляѣе ньинымъ пословима каноничкимъ и другима у договору са светымъ синодомъ; и докле годъ не стане чинити неправде, гонити, преступати правила канона црквены, и не буде окривлѣнъ као издайникъ државе, остаѣе непоколебльивъ на своимъ месту, докле годъ живъ буде.

Ако бы пакъ патріархъ быо обтуженъ за неуредно владанѣ, а ту тужбу не бы подписали сви митрополити него само неколицына одъ ньи, или какавъ опадникъ, онда се на проказивана и представляня овакова неѣе гледати; иначе приступиѣе се къ истраживаню, па услѣдъ тога учиниѣе се што е право, и како правый судъ донесе.

Па како одправлянѣ послова рае у провинціяма царства, и управлянѣ прихода и расхода и други интереса цркве патріарске ніе по правилима каноничкимъ поверено самоме патріарху, него

заеднички синоду митрополитскомъ, по томе синодъ мора быти одговоранъ за дугове црквене, и како е печатъ цркве патріярске увекъ поверенъ быо рукама митрополитскима, да они знаю за новце у заямъ и подъ интересъ узете. Сматраюћи съ друге стране и на то, што св. синодъ одъ сваког насртаня заклонѣнъ има такође у своимъ рукама печате свію манастира у моіой державя, и да се у то не може нико мешати, зато и печатъ цркве патріярске поверенъ е нѣима онако исто, као што е и пре быо, и предаиъ ће быти онымъ митрополитима, кое они буду изабрали за то, како бы они были одговорни према вакуфу (цамійскомъ иманю), удовицама и сиротама. Издаванѣ овогъ указа учинѣно е на потраживанѣ заедничко патріярха и митрополита. И противно томе неће се никада што учинити.

Као што самъ благоволіо дати новоме патріярху пуно извршиванѣ власти као што су то и предшественицы нѣгови имали; тако ће и садашньій патріярхъ уживати благодети стары уговора (клаузула); алъ да строго обдржава поредакъ и каноне установлѣне; а онъ ће имати одправлянѣ свію послова благочестія и други заеднички съ митрополитима и обдржаваће се у границама свое властя.

Како одъ патріярха и синода зависи, шиляти митрополите у епархіе нѣине, и опетъ ій одонудъ позивати; тако заключеню оваковомъ нико се противити не може.

Па како ніе забранѣно патріярсима, митрополитима и другимъ свештеницыма читати евангеліе у своіой собственой кућя, а и иконе поставляти; то да небы гувернери тражили новаца што су у собама и у приватнымъ кућама донесена кандила, палѣне свеће, намештене налонѣ и иконе, читано евангеліе и одслужена литургія, и

штака архіерейска изложена была; єръ є овоньима дозволѣно чинити, и зато имъ є нарочито уписано у ньинъ бератъ.

Местнымъ властима ніє слободно киньити и узнемиривати цркве и манастире, ставлѣне подъ власть патріярха и митрополита; осимъ ако имъ є на то власть дана царскимъ ферманомъ, ако покажу буруntію пашину, или подъ изговоромъ да чине каково истраживанѣ.

Епархіє, коє одъ старина зависе одъ патріяршіє Цариградске єсу:

1. Кесарія,
2. Ефесъ,
3. Хераклея,
4. Бушлукъ,
5. Галиполи,
6. Майриофита,
7. Метра,
8. Сирулзе,
9. Цызикъ,
10. Никомедія,
11. Никея,
12. Халкедонія,
13. Дирконъ,
14. Шіалдаларъ,
15. Солунъ,
16. Читра,
17. Кампанія,
18. Платамонъ,
19. Догранъ,
20. Петра,
21. Ардамери,
22. Єрисо,
23. Трново,
24. Чирмери,
25. Кофча,
26. Зумна,
27. Адріянополь.
28. Амазія,
29. Бруса,
30. Нова Кесарія,
31. Янина,
32. Верія,
33. Аталія,
34. Талантъ,
35. Широ,
36. Салона,
37. Крста,
38. Трапезунтъ,
39. Лариса,
40. Трикала,
41. Молдавія,
42. Угро-Валахія,
43. Арта,
44. Неупакте,
45. Филипополь,
46. Смирна,
47. Родосъ,
48. Серезъ,
49. Драма,
50. Зихна,

51. Митилене,
52. Алепъ,
53. Дидимотика,
54. Ангора,
55. Филаделфія,
56. Писидія,
57. Меленикъ,
58. Патрасъ,
59. Тива,
60. Аносъ,
61. Наносъ,
62. Мисемврія,
63. Видинъ,
64. Дристра,
65. Егрипъ,
66. Софія,
67. Мидія,
68. Визіе,
69. Анхіалосъ,
70. Варна,
71. Бойлавъ,
72. Макринія,
73. Силиврія,
74. Сисополисъ,
75. Ксанти,
76. Воло,
77. Димитріасъ,
78. Скіосъ,
79. Лемносъ,
80. Имбросъ,
81. Коринтъ,
82. Монембазія,
83. Калаврита,
84. Мисистра;
85. Олене,
86. Христіанополь,
87. Науплія,
88. Пріонесъ,
89. Ленђа,
90. Санторинъ,
91. Еласонъ,
92. Самосъ,
93. Хіосъ
94. Фанарія,
95. Халдея,
96. Тиносъ,
97. Мегитарасъ.
98. Касандра,
99. Милосъ,
100. Сифносъ,
101. Егіна
102. Погоніани,
103. Гребина,
104. Леукадія,
105. Елаклисія,
106. Ревендосъ,
107. Ђефалія,
108. Акобо,
109. Зарната,
110. Гастуни,
111. Анхіяле,
112. Нисава,
113. Андраполь,
114. Пергафтеха,
115. Триполица.

Епархіе уписане у бератъ патріяршіе Пеђске, саединѣне съ патріярщіомъ Цариградскомъ всу:

1. Дупница,
2. Базликъ,
3. Ихтиманъ,
4. Самоковъ,
5. Вларићъ,
6. Ерцеговина

7. Патіе,
8. Сугуръ,
9. Касаба,
10. Кусурли,
11. Ушћупъ,
12. Скопія,
13. Варна,
14. Егри Паланка
15. Калкондилеръ,
16. Нишъ,
17. Алаџа,
18. Хисаръ,
19. Росба,
20. Кіюхуклукъ,
21. Радомиръ,
22. Кастендиле,
23. Истипъ,
24. Кракоба,
25. Кагіянъ,
26. Босна,
27. Рандуенъ,
28. Саракинъ,
29. Травникъ,
30. Єни-Пазаръ,
31. Єни-Барусъ,
32. Пергоптела,
33. Ладедникъ,
34. Метрополиція,
35. Пеланђиђа,
36. Либиръ,
37. Тимаръ,
38. Сермандра,
39. Кађика,
40. Хисарџикъ,
41. Карадагли(ЦрнаГора),
42. Прієполѣ,
43. Таслица,
44. Майданъ,
45. Ясона,
46. Бельова,
47. Зворникъ,
48. Локола,
49. Сузитча,
50. Долакисурда,
51. Мећовали,
52. Цркве налазеће се у санџакату Босанскомъ и Чіесижкомъ, Београдъ, Сирина, Бузезіо, Нова, Преспа, Приштина, Ђаково.

Епархіе зависеће одъ патріяршіе Оридске и саставлѣне съ патріяршіомъ Цариградскомъ, као:

1. Пилагонія,
2. Прилипъ,
3. Ћупрули,
4. Техіюсъ,
5. Радостина,
6. Струмница,
7. Тирингія,
8. Барандо,
9. Пунамига,
10. Кіокели,
11. Яница,
12. Бардари са своимъ црквама,
13. Белата,
14. Исланиђа,
15. Карађова,
16. Старова,
17. Флоринія,

18. Чумна,
19. Егрибоцакъ,
20. Касторія,
21. Курбитела,
22. Насилиђи,
23. Сисанъ,
24. Карнія,
25. Єнитела,
26. Пелише,
27. Ћупруђу,
28. Хугаръ,
29. Каланія,
30. Ишіогаръ,
31. Преметесъ,
32. Тепеделенъ,
33. Београдъ,
34. Меліекастри,
35. Нисаніе,
36. Карабурнаръ,
37. Авланъ,
38. Сита,
39. Елбасанъ,
40. Кавая,
41. Драчъ (Дурахо),
42. Тиранъ,
43. Левра,
44. Чиршова.
45. Престе,
46. Демисхисаръ.

Митрополити, архіепископи, епископи, настоятельи манастирски, пустиняцы, калуђери и сви православни, кои у реченымъ епархіяма стално или привремено живе, дужни су признавати патріярха као своегъ духовногъ поглавара, къ нѣму се обраћати у свыма пословыма, кои имъ се буду показали и кои припадаю нѣговомъ судству (компетенціи); да се заповести нѣгове не преступаю, и да му се сви покораваю по канонима ньиногъ обреда (аинъ).

Патріяршіомъ ће се управляти онако као што е и пре было. Патріярхъ ће управляти пословима са св. синодомъ.

Приходи и друга даваня годишня измириваће се у четири пута. Даванѣ одъ патріяршіе Пећске и Оридске предаваће се годишнѣ дотичнымъ благайницама; а што се тиче поклона, кое е давати обичай разнымъ писарницама выс. порте, они се неће истраживати выше него колико е одређено; нити ће коме му драго быти слободно съ овакимъ истраживаньма обтерећавати патріярха и митрополите у дужности ньіове вере.

Нико неће смети одузимати одъ патріярха и митрополита власть, кою имаю надъ своимъ манастирима и црквама у држави моіой безъ фермана царскогъ; такођеръ нико неће смети чинити какве му драго сметнѣ, кадъ се поправляю цркве по закону и кое се поправке мораю извршити да се цркве одрже у своме старомъ станю.

Безъ потраживанѣ патріярха и синода никоме се неће дати епархіе или епископіе быо онъ ко му драго.

Ако бы когодъ одъ рае хтео се оженити, или свою жену пустити, нико другій осимъ патріярха и нѣговы заступника у то се мешати неће.

Свештеницы и заступницы патріярхови, кои су безъ одобреня нѣговогъ допустили, да се кои одъ рае ожени, или кои су учинили што, збогъ чега се мораю по канону казнити, треба казнь да претрпе, и у то нико да се не меша.

У случаю женидбе, распуштаня и други послова, као и у случаю распре између поданика мое выс. порте, кадъ патріярхъ, митрополити, архіепископи, епископи и наместницы заповеде раи, да положе заклетву по своме обреду, па да се тымъ начиномъ стварь поравна или посведочи, или ако се за добро нађе да се на кога анатема метне и тако да се казни; кадіе и наиби (судіе и чланови суда) у то се мешати немаю противно постоећимъ правилима и истраживати глобе противно налазку и одобреню патріярха, митрополита и епископа.

Свештеницыма неће быти слободно, по собственой власти своіой благословити бракове забранѣне.

Како правила њиове вере забранюю раи пустити жену и узети другу пре смрти прве; тако и четири пута женити се; то правила ова не само што ће се обдржавати, него они кои противу

исти правила узраде, быће казнћня. И као што е забрањно оныма кои се жене недопуштенымъ начиномъ, у цркву доћи, тако исто кадъ бы такова лица помрла, неће моћи местна власть натерати свештенике, да ій прате у гроблћ.

Све што бы митрополити, архіепископи, епископи, свештеницы, пустиняцы, калуђери и други христіани на смрти тестаментомъ завештали црквама, сиротиньи, патріяршіи, митрополитима, архіепископима и епископима, ньина завештаня быће снажна по канонима ньине вере; и сведочбе христіански сведока быће допуштене одъ светогъ закона; свако завештанћ, кое за живота учини христіанинъ патріярху, архіепископу, митрополиту, епископу, цркви и другима, изискаће се после смрти нћгове одъ наслћдника по закону. Наслћдницы дужни су платити каноничке приходе.

Ако кои рая трећину добара свои поклони цркви, манастирима, патріярху, митрополиту, архіепископу и епископу, трећина ће се ова одузети одъ наслћдника посредствомъ закона.

Епископи, калуђери, архіепископи, митрополити, свештеницы и настоятельи манастирски, кои бы што скривили противу свои обреда, казниће се по канону, и нико се неће томе противити или се у то мешати.

У поставлянћ и избациванћ пароха нико се мешати неће.

Кадъ патріярхъ и синодъ заключе, да се збаце или поставе митрополити, архіепископи, епископи, калуђери и настоятельи манастирски, или да се попуне места умрлы митрополита, архіепископа и други достойника, изборъ ће се овакавъ одобрити кадъ ми потраживанћ за то дођe одъ патріярха и кадъ се плате таксе, кое се дати имаю моіой царской благайницы. И тако ће се издавати потребни берати да се у званія поста-

ве; осимъ тога издаће се царска заповесть, да се нико не уплеће и патріярха да не нагони силомъ кога ће поставити на кою епископію и архіепископію.

Ако бы паша, кадія и наипъ тражили да се збаци или прогна збогъ рђавогъ владаня кои митрополитъ, архіепископъ и епископъ, то ће зависити одъ суда патріярхова; и ако бы се противу ньи исти подносиле тужбе непосведочене и ако бы другимъ коимъ начиномъ изданъ быо ферманъ, онъ се извршити неће.

Ако бы се кадъ потражило или наредило да се одъ патріяршіе Цариградске две патріяршіе: Пећска и Оридска, или друга коя митрополія одцепе, на тако потраживанѣ и нарећиванѣ неће се гледати. Царскій хатъ у надлежне кньиге уписанъ и изишавши на тай конацъ, да се одржи редъ постоећій створій, и зато овой наредби што противно учинити се неће.

Све парнице око старешинства и самогъ светогъ закона, кое бы се могле заметнути између патріярха, митрополита, архіепископа, епископа наместника и ньини чиновника, размотриће се и судити у царскомъ дивану.

Никакавъ христіянинъ неможе се силомъ натерати да се одрече свое вере.

Петнаестъ чиновника патріярхови, међу коима и нѣговъ капу-ћехая — заступникъ — неће плаћати арача ни други намета личны.

Седамъ чиновника патріяршіе Пећске и петнаестъ патріяршіе Оридске уписани у старимъ бератима као ослобођени одъ данка на личность, быће и у напредакъ, одкако су те две патріяршіе съ Цариградскомъ саставлѣне, ослобођени одъ данка.

Патріярху ће слободно быти, и да се у то нико не меша, да има свое винограде, башче, има-

ня, тргове, землѣ, манастире, дућане, добра и живу стоку, кое се све сматра као побожна завѣштаня и кое све зависи одъ патріяршіе и цркве.

Ако патріярхъ има примати одъ митрополита, архіепископа, епископа, калуђера, настоятеля манастирски и друге рае, што му годишнѣ припада по постоећемъ реду и по гласу нѣгова берата, судіе местне даће оружану помоћь по закону нѣговомъ повеģренику, кои му приходъ купи, и помоћи ће му, да скупи оно што му припада.

Рая ће плаћати годишнѣ даванѣ, милостиню, венчаницу и за манастире и све остале поклоне за патріярха по старомъ обичаю безъ свакогъ противлѣня.

Патріярховимъ повереницыма, коима е препоручено да купе годишня даваня, даће се пратиоци, и ако бы они — повереници — морали менятн ношиво и штапове носити, чиновници кои се зову урфіе — привременици — не могу имъ на путъ стати или одъ нъи новаца узимати преко закона.

Ако какавъ архіепископъ или епископъ небы имао новаца да правителству плати што плаћати има, него бы имао какву робу или друге таке ствари да распача, повереници нњини, кои бы ову робу носили, да не буду узнемиривани и да не плаћаю по местима, где се ђумруци налазе, надзирательима или поморскимъ скелама царину или друге поклоне да даю.

Ако бы се за потребу патріярхову носили производи съ нѣговы винограда: клюкъ, медъ и друге ствари, кое бы му христіяни доносили у име милостинѣ, надзиратељи ђумручки и ђумрукчіе не ће ништа за то тражити ни по скелама ни по другимъ местима нити ношеню томъ и наймањѣ сметнѣ чинити.

Димница, доходакъ: касабіе, новци одъ милостинѣ, благослова и тржишта, венчанице за прву,

другу и трећу женидбу и други поклони, кои се даю патріярху, митрополитима, архіепископима, епископима, настоятельима манастирскимъ и другомъ свештенству, съ дванаестъ аспри кое платити има сваке године оженѣнъ човекъ, и еданъ цекинъ свакій свештеникъ митрополитима, да се плате безъ затезаня; па ако кои христіянинъ место готови новаца да у зрну или зеитину, одъ овы производа нити ће се наплаћивати царина нити бачъ.

Кадъ патріярхъ или нѣгови люди желећи измирити оно што се правителству давати има, стану купити доходке одъ цркава и села, кои се доходци зову ембатични, па како се догађало често да су поменути люди узнемиравани были одъ чиновника мое высоке порте, гледаће се да се овакови самовластни поступци не чине.

Ако бы се кои одъ рае у време кадъ се порезъ за правителство купи скупили у едну кућу са своіомъ родбиномъ и породицомъ, казуюћи да они сви саставляю само еданъ димникъ — кућу — и тимъ бы се хтели ползовати, што е у берату уписано: толико ће се платити одъ едне куће; то имъ неће быти слободно таквимъ начиномъ оштећавати државный приходъ. И ако бы властели, као што су заими и тимаріоти — кои имаю веће и манѣ спахилуке — казали да рая по ньіовимъ спахилуцима, кућама и селима, све су ньини настойници, селяци и слуге, да тако извуку люде одъ плаћаня димнице; то имъ се допустити неће, да се оваковимъ изговоромъ послуже.

Кадъ бы патріярхъ и митрополити хтели за рачунъ даваня правителству узети себи ствари, коњѣ и иманя умрлы митрополита, архіепископа, епископа, старешина манастирски, калуђера и калуђерица, чиновници финансіялни — касамъ — кои наслѣдіе деле, управительи и надзирательи побожны заведенія, представници и други чиновни-

ци не могу се у то мешати, као да то наслѣдіе све по ньньзи благайнице у име доходка ньима припада; връ по одредбы мога царскогъ хата — писма своеручногъ — ако умрли нема наслѣдника, одъ добара нѣговы треба да се измири што е узаконѣно; а ако има наслѣдника, финансіално надлежателство не може на нъи руке метнути.

Кадъ патріархъ и синодъ заключе, да се по канонима казне митрополити и епископи што не плаћаю оно што су на годину плаћати дужни, да имъ се одсече коса или да се збаце а ньиове епархіе другима даду, оваквой наредби нико сметнѣ чинити неће.

Ако бы кои одъ рае у друго се место преселіо да се тамо незаконо ожени; неће му се допустити, да се оженити може.

Нетреба нагонити свештенике силомъ да венчавају недопуштене женидбе; нити треба узнемиравати патріарха и митрополите да поставлю и збацаю епископе.

Нити ће когодъ сметати нити потраживати да се кои одъ рае прокуне збогъ какве казни; нико и никоимъ начиномъ да се у овакій посао не меша.

Калуђери кои су се одрекли светски ствари, неће смети кое куда ићи забаве ради; па кадъ имъ патріархъ и митрополити заповеде, да се врате у свой постригъ, нико се томе противити неће.

Ако бы патріарси изъ други места у Цариградъ дошли да свое послове у редъ доведу, они те свое послове валя у редъ да доведу прево патріарха и митрополита.

Ако кога архіепископа или свештеника треба затворити по закону, то ће се учинити прево патріарха.

Они калуђери и пустиняци, кое бы се усудили тумарати кое куда и немире чинити, быће одъ патріярха и митрополита казнѣни и повраћени у манастире у коима су пре были.

Кадъ патріярхъ желећи дознати, како рачуне црквене и манастирске воде они, кои нъима управляю, па нађе да су они кои рачуне полажу доходке себи присвояվали, и зато ій збаци и место нъи постави друге; томе се нико противити неће.

Чиновници, урфіе, нетреба да узнемирую и досађую епископима кои имаю свое берате и зависе одъ патріярха, кадъ купе димницу. Да не бы было оваковы досађиваня, треба ову наредбу уписати у нъіовъ бератъ.

Потраживаня патріярха и синода, подкреплѣна печатомъ патріярскимъ, узимаће се у разсмотренѣ.

Нико неће моћи узнемиривати патріярха, нити му сметати да носи штаку; нити ће се другимъ начиномъ ко мешати у нѣгове послове.

Патріярха неће моћи нико натерати, да узме у службу люде, кое нити онъ нити синодъ не бы хтели у служби држати.

Патріярхъ у кругу власти кои му е горе означенъ управляће землями ставлѣнимъ подъ духовно судство нѣгово за едно са синодомъ; и да се нико у то не меша.

Тако да се зна, да е овако, и да се верує племенитомъ знаку, коимъ е указъ овай утврђенъ.

Издано месеца Муарема 1272 у Цариграду добро сачуваномъ.

У овомъ берату имена епархія подъ патріаршіомъ Пећскомъ, нису написана као што бы треба-

ло. Има ту много погрешака. То быва увекъ кадъ се имена пишу Турски, коя нису Турска. Имена ће се та по времену моћи поправити, особито кадъ се добаве преписи концепта берата, кои су Пећскимъ патріярсима одъ порте давани, и кои се концепти, у државной архиви у Цариграду наћи, преписати и сравнити могу. Нама е за сада доста оволико да знамо докле се простирала область патріяршіе Пећске.

Іованъ Гавриловићъ.

ДИПЛОМА ВОЕВОДЕ УГРОВЛАХІЙСКОГЪ ІОАННА МИХАИЛА

одъ год· ҂зрд = 7104 = 1596.

Милостїю божїєю Їωанъ михаилъ воєводь и господинъ въсоеземле Ѹгрωвлахїиское синь великаго и прѣдобраго покоинаго Їωана петрашкω воєвода . даватъ господствами сїю повелѣнїю господствами . добреве ѿ востещї сь сину имъ пьтру . и съ синовемси . елице мь богу прѣпустить . ꙗкоже да му естъ ωчину . у черинхъ врхь . дѣль радулωвь ѿ рошїа вь сахварѣ иоанка ховетъ се хтетъ избратъ ѿ посвуде ѿ полю и ѿ воду и ѿ сyху и ѿ шуму и ѿ сьдалища . за кеюж га естъ (ωгиал .... сину им ст ...?) ѿ господина радула за д̃ аспри готови и за едни крьг: ь и прωдадо тѣхь люде иже више рѣхь. тае ωчину за свое с добро волю . и съ знанїе вьсамь мигїашωмь ѿ крьстии. мѣстω ѿ гωрѣ и ω доль и ѿ прѣдь господсквоми . сего ради дадωхь му господствоми добреве и сь сину . ему пьтрωвь . иже више рѣхь . ꙗкωже да му естъ ωчину вь ωхабиль . синовемси . и внукωмь . и прѣвнучетωмь . ни ѿ кωгоже и непоколѣбїмь . по ризмω господствами . и сїже свѣдетелю поставлѣемь господствоми . поутеиимь правителемь господствами . Жупань ївань велики двориник . и жупань кисарь велики лωгωфеть . и фεωдωсїе велики вистїарь . и радуль кωмωрник . ї шербань пехарник . и калωїωнь спатарь . жупань прѣда велики постелник . и исиусарь велики лωгωфеть и еюже намазахь азь пьтру

граматикь . вь месеца юли кд҃. дни. вь стѡлни граду гергице . и ѿ адама до сего текꙋще лѣтѡмь. вь лѣт. ҂з҃рд҃.

Іѡань михаиль воеводь милостїю божїею господинь

на печату пише: милостію Божіею Іѡань міхаиль воевода

Оригиналъ налази се кодъ Друштва Срб. Слов.
Съ оригинала вѣрно преписао

Дръ Янко Шафарикъ

У Београду д. 30 Септ. 1856.

РУКОПИСЪ КИПРІЯНОВЪ.

У Београду у Народной библіотеци има рукописъ у коме су црквена правила за ове дане:

1. месеца юнія 15, кнезу Лазару.

2. мѣсеца октоврїа въ а дьнѣ, покровь прѣсветые богородице.

3. мѣсеца маиа ѳ, прѣнесенїе мощеи чьстиынхъ иже въ светыхь отца нашего николи ѿ мѵри ликїе вь фрꙋскыи градь баръ.

4. мѣсеца ноемврїа кд, светаго великомꙋченика мерькꙋрїа.

5. мѣсеца їанꙋарїа ві, память прѣподобнаго и богоносиаго ѡтца нашего ромила.

Писанъ е на хартіи у 8-ини. Има 164 листа безъ првога и осмога, коихъ нема, те су му за то прве речи свршетакъ мале вечернѣ кнезу Лазару: ... ѿ кръвы твоих чьстиых въплъщаютъ се, дѣво, и по рождъствѣ те нетлѣнну показа Табаци су броевима Словенскимъ забележени на првомъ и последнѣмъ листу; ови броеви иду опетъ изъ почетка одъ листа 25, где се починѣ правило покрову богородичину, и одъ листа 96, где се починѣ правило св. Ромилу. Тако дакле рукописъ има три раздела; у другоме одъ ньихъ само су на прва три табака поменути броеви, а на осталима ихъ нема. И листови су осимъ 85—95 забележени броевима (Словенскимъ), кои одъ листа 96 (где се починѣ правило св. Ромилу) иду опетъ изъ почетка, али се познае да ихъ ние бележио онай кои е рукописъ писао него неко другій доцніе. Листови 86—95 испредъ

служебе св. Ромилу а иза правила св. Меркурію са свимъ су одъ друге хартіе, грублѣ и новіе. У првоме одъ речена три раздела има по 22 врсте на страни, у другомъ по 20, у трећемъ по 19. — На другой страни листа 22-гога, где се управо свршуе правило кнезу Лазару, пише скорописнимъ словима: и прости, брате мои любимыи, аще и мало послушаніе, обаче любовь рачителнаа. — Истимъ писмомъ на другой страни листа 24-тога, дакле на краю првога раздела, пише: сіа хартіа до конца не вали, не вали, прости брате, прости. А на првой страни листа 82-го, где се свршуе правило св. Меркурію, опетъ истомъ рукомъ и словима стои записано: къ вам же вьсѣмь молитву творю, и моленіе простираю, яко къ прѣмудріимь, азь оучнщеніи разума, еда нѣкто вькоусивь молитвы прочтеть о мнѣ грѣшнемь, да оучистить безмернаа наша сьгрѣшенія милостивыи владыка, вьсѣхь нась да вьложить вь страхь свои, еже ѥсть начело всакои прѣмоудрости. много грѣшни Кипріань Іеромонах рачаниннь вь лѣто бытіа ҂зс, ѿ рожд. ҂ахчв.
Зна се дакле да е рукописъ нашъ довде (прва два раздела) писао еромонахъ Кипріянъ године 1692. Да ли е онъ писао и трећій раздѣлъ, правило св. Ромилу, може се сумняти, еръ е писмо доста различно, премда е истога доба. Листови 86—95 као што се одъ осталога разликую хартіомъ, тако се разликую и писмомъ: оно е позніе и са свимъ грубо, а и нема на нъима ништа него преписъ съ првихъ листа служебе св. Ромилу, и то по Руски, као што су данашнѣ црквене кньиге наше.

Одъ три знатна човека имамо автографе у овомъ рукопису. Листови 83—85 Кипріянова рукописа были су празни, пакъ е на првой страни листа 84-ога записано ово: Лето битіа ҂зсѯ, да сѧ знаде когда пріиходи у монастир раваницу наити вѣрний аз митрополит рассии і езархь светаго прѣстола срьбскаго ар-

сеніе ішаноким, посланик милостиніе ради ѿ светѣйшаго патріарха срьбскаго и блгарскаго господина господина Моисеа, при игумену раваничкому кур висаріону, и проигумьну кур софронію. въ лето господнѥ аҿна мца Іюн. и. руком аз Арсеніе Ішаноким. Исподъ овога записа на истой страни стои и ово: Сей ж живота именованнаго патріарха правилнѣ восприими престолъ сербскій и бысть патріархъ, иже и нынѣ многолѣтствуетъ, свидѣтельствую азъ Викентій Стефановичь архідіакон белградск... митрополіи. У горнѣмъ запису митрополита а потонѣга патріярха Арсенія знатно е іошъ што се са свимъ добро познае како е србизме дотеривао према Словенскимъ кньигама изъ Русіе истый архиђаконъ Виђентіе, н. п. у речима „в монастир" одъ в начиніо е в҄, у речи „с(ве)таго" одъ о начиніо е ѡ, у речи с(ве)тейшаг(о) одъ е начиніо е ѣ, у имену Арсеніе одъ крайнѣга е начиніо е й, итд.

На страни другой листа 24-ога, исподъ оних речи где се Кипріянъ тужи да му „хартія не вали" записао е поменутый Виђентіе ово: Во истинну брате аще и давнашна хартіа, сотворихъ на ней пробу, и искусихъ простымъ характеромъ и не на таковое дѣло устроеннымъ чрниломъ, но ѡбрѣтохъ твою книгу чесо ради написалъ еси извѣтъ: по неже не возмоглъ еси послѣдующему правилу сотворити начало лозы и проч., дѣло же и трудъ твой похвалла есмь рабъ недостойный Викентій архідіаконъ бѣлградскій.

На другой страни листа 85-ога има овай записъ: Лѣто ҂аҿи. бившу ми василію петровичу архимандріту у єҿархѵ пеeском послан҄іку патриарха сербского господина господина аѳанасиа ради м҃лостиниѣ и вещей црковних арсеніемь четвртим ва сих странах іземесениих, и слвчи ми се ѡ васкрсенію біти ва монастир светаго кнеза лазара раваниціу іли вердиїнь зовоми цєлих(ь) пять дьнь, ѿ игумена алеҿиа и ѿ братіе гощень.

На другой страни листа 83-га има овай записъ, у комъ се споминѣ митрополитъ Мойсіе, али се

не зна или га башъ онъ писао: **Лѣто бытїа ҂зсид. Вѣсто бѹди како прїиде въ с(ве)тѹю обитель преѡс(ве)щеннѣйшїй архїепїскопъ и митрополит белградски и всегѡ хрїстїанства под властїю пресвѣтлаго цесара римскаго ѡбрѣтаемаго господинъ господинъ Мѡѵсей Петровит въ обитель глаголемѹю вѣрник, идеже почивают мощи с(ве)тагѡ великом(оу)ченика кнеза Лазара нетлѣнїемъ оукрашени, и проливают дары исцѣленїа всѣмь с вѣрою и любовїю неищемѣриою приходещим к раце с(ве)тым мощем егѡ. въ лѣто ѿ рож. х. ҂адкз їѹлїа аї.**

Садъ да видимо шта рукописъ нашъ има самъ за исторію.

У правилу кнезу Лазару има и житіе нѣгово (на листу 14—18), кое се осимъ езика и правописа готово ни мало не разликуе одъ онога у Србляцима (н. п. у ономе кои е штампанъ у Москви 1765 и име му е **Правила молебнаа с҃тыхъ сербскихъ просвѣтителей**). Найзнатнія е разлика што нашъ рукописъ казуюћи како е кнезъ Лазаръ завладао Србскимъ царствомъ вели: **прѣвѣе благословлѣет се ѿ архїереѡвѣх рѹкъ, и всего причта и събора србскаго, и тако самодръжацъ бывает срблюм**, а у поменутомъ Србляку нема **събора србскаго**, него место нѣга само „**причта цр҄ковнаго**“. Друге су разлике н. п. само оваке: нашъ рукописъ поминюћи женидбу Лазареву вели: **съдрѹжъбницѹ себѣ сѧчетавает**, а у Србляку на томе месту стои „**сѹпрѹжницѹ**“.

У правилу кнезу Лазару има на краю и похвала, коя за исторію Србске кньижевности може быти врло знатна. Она е осимъ малихъ разлика исто оно што намъ е познато као записъ на покрову кнеза Лазара и штампано у П. І. Шафарика кньизи Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův (у разделу: okázky občanského písemnictví, стр. 27—28).

У нашемъ рукопису она овако гласи:

Мѣсеца Іуніа .Ѳі. светаго и славнаго великомоученика лазара.

Въ животѣ своем о христѣ подвизав се, и поганым изманитѡм твердѣ протива се, ныня же у прѣстола владыкы своего ликуе радуеши се.

Въ .Ѳі. коньцъ житію лазаръ пріет. ([1])

Въ красных мира сего въспитал се еси ѿ юности твоеи, ѡ новїи моученниче, кнеже лазаре, и крѣпка рука господина въ всѣх господах земльнїих крѣпка и славна показа те. господствовалъ еси ([2]) землею ѿчъствїа си, и въ всѣх благыи ([3]) възвеселилъ еси върученніе ти христїани, и мужьственимъ срдцемъ и желанїемъ благоустїа ([4]) изъшълъ еси на змїа и съпостата божствиных црьковъ, разсудивъ несътрпимо быти срдцу твоему, зрети христїани ѿчъства ти ѡбладаемїимъ быти изманитѣнин, аще ли сего не получїиши, ѡставити тлѣнную высоту земнаго господствїа и ([5]) ѡбагрити се кръвїю своею, и съвъкупити се съ вои небеснаго цара. тѣмже и двѣ желаемѣ получилъ еси: и змїа убилъ еси, и мученїа вѣньць въсприелъ еси ѿ бога. и ныня не въ забвенїе постави възлюбленнаа ти чеда, ихже сирїих ѡставилъ еси прѣшъствїем твоимъ. тебѣ бо упразднивши се въ небеснаа веселїа вѣчнаа, многїи скръбыи и болезны ѡбьюше възлюбленнаа ти чеда, и въ многѡзѣх скръбѣх житїе провъждают, ѡбладаемїи бо суть изманитѣны, и трѣбуем въси помощи твое. тѣмже молим се, моли се въ общему владыце о възлюбленнѣх ти чедѣх и ѡ въсѣхь иже съ вѣрою и любовїю ([6]) служещих имъ. печалем бо многѡзѣмь съпреженна суть възлюбленнаа ти чеда, идущїи бо хлѣбъ ихь въздвигоше на ныхъ ковъ великъ, и твоа благаа въ

([1]) Овога довде нема у Шафарика.
([2]) Овде у Шафарика нма и.
([3]) У Шафарика благыхь.
([4]) У Шафарика благоустїа.
([5]) Овога одъ речи ѡставити до и нема у Шафарика.
([6]) У Шафарика найпре любовїю па онда вѣрою.

ѕавитъ положише (7), ѡ моученице. нъ аще и прѣшалъ еси ѿ житїа сего, скрьбы и болѣзни чедъ твоихъ вѣди (8), и ꙗко мученикъ дрьзновенїе имаши къ богу (9). прѣклони колѣнѣ къ вѣнчавшому те владыце, проси многолѣтное въ благыихъ житїе възлюбленнїим ти чедѡм проводити благоугодно (10), проси православнѣи вѣрѣ христїанстѣи неѡскудно стоꙗти въ ѿечъствїю ти, проси благодѣтелю (11) и побѣдителю богу побѣду подати възлюбленнимъ ти чедѡм, кнезу стефану и вльку, на невидимые и видимые враги. помощ бо аще прїимем, съ богомъ тебѣ похвалу и благодаренїе въздами. събери ликъ (12) събесѣдники светыих мученикь, и съ всѣми помоли се прославльшому те богу. възвѣти (13) геѡргїю, подвигни димитрїа, убѣди феодора (14), поими меркурїа и прокопїа, и .м. моученикъ севастїискых, не ѡстави, въ ньхже моученїи воюют чеда твоꙗ (15) кнезъ стефан и вльк. проси ѿ бога подати помощъ. (16) прїиди убо на помощъ нашу, идеже аще еси. на моꙗ (17) же малаа приношенїа призри, и въ многаа въмѣни сїа. не по достоанїю бо тебѣ похвалу принесох, нъ по силѣ малааго ми разума. тѣмже и малаа възмъздїа чаю нъ не како (18) ти, страстотрьпче христовъ (19) и светы моученичe много бо податливъ (20)

(7) У Шафарика поставїше.
(8) У Шафарика вѣсї.
(9) У Шафарика господоу.
(10) У Шафарика богооугодно.
(11) Ове речи у Шафарика нема, тако ни потоньга и.
(12) У Шафарика има іошъ своихь.
(13) У Шафарика възвѣсти.
(14) У Шафарика ѳѡдѡре. Крайнѣ се слово не види добро у нашемъ рукопису.
(15) У Шафарика има іошъ възлюблєна.
(16) У Шафарика ово место овако гласи: проси подати имь се ѿть бога помощи.
(17) Место на моꙗ у Шафарика стоя мамона.
(18) У Шафарика тако.
(19) Место страстотрьпче христовъ у Шафарика стои ѡ мили мои господине.
(20) У Шафарика малоподатливь, и нема бо.

вылъ еси въ тлѣнниїх и маловѣчниїх, колми паче въ непрѣходимих и великїих, иже въсприелъ еси ꙋ̃ ѿ бога. тѣлесиѣ бо страннꙋю мене въ странных окрѣмлаше ([21]) еси изѡбїлно. нынѣ же ѡбоюдꙋ прошꙋ да ѡкрѣмиши мене ([22]), и да ꙋтиши бꙋрꙋ лютꙋю доуше и тѣла моего. прѣдстоиши бо ꙋ прѣстола владыкы съ моученичъскыми ликы веселе се прѣбогате. моли ѡ стадѣ твоем прѣкрасно ѿчъство твое съхранити ѿ въсакого измаилѣтскаго нахождениїа. ѩко томꙋ подобает въсакаа слава, чъстъ и поклонениїе отцꙋ и сынꙋ и съ светымъ доухомъ и нынѣ и присно и въ вѣки вѣкѡм амин. ([23])

Може быти да бысмо много добили кадъ бысмо поуздано знали како су ове речи калуђерице Єфиміє дошле у правило кнезу Лазару по нашемъ рукопису. На то бы найлакше было помислити да ихъ є отацъ Кипріянъ преписао съ покрова кнеза Лазара. Али валя узети на у́мъ да у запису на покрову и у нашемъ рукопису стои: „на моя же малаа приношениїа призри и въ многа вѣмѣни сїа“, и да се одмахъ за овимъ речима каже каква су „приношениїа“ и шта су „сїа“, па се не споминѣ покровъ, него стои: „не по достоѩнїю бо тебѣ похвалꙋ принесох, нъ по силѣ малаго ми разꙋма“. Ове речи колико съ єдне стране сметаю мислити да є ово Єфимія писала само да буде записъ на покрову, толико съ друге стране допуштаю мислити да є ово у правилу кнезу Лазару могло быти или права похвала или место нѣкакавъ годъ поговоръ калуђерице Єфимія, кои у старіємъ рукопису нађе отацъ Кипріянъ и пре-

([21]) У Шафарика ѡкрьмлялъ.
([22]) У Шафарика ме.
([23]) Последньихъ врста одъ речи прѣдстоиши до края нема у Шафарика, а у нашемъ рукопису нема подписа кои има Шафарикъ: Єфимїа оусрьдно приносить сїа тебѣ, светыї. — Ово су све разлике осимъ правописа, кои є у Шафарика старіи.

писа. Оваку похвалу могла є Єфимія и на покровъ препочети. Може быти да ће се ствар ова расветлити ако се кадъ нађе у старіемъ рукопису служба кнезу Лазару, за кою се іошъ не зна ко ю є писао.

Знатно є што у служби кнезу Лазару рукописъ нашъ има две молитве, у коима се као народный владалацъ споминѣ деспотъ. Ево ихъ:

Иже вьса привєды ѿ небытія въ бытіє, иже ѿ девы неискусомужніє насъ ради въплъщь се, изьмилим врага покоры борещаго нас, деспоту нашему победу дарви молбами твоего лазара и рождьшеѥ те слово божіє. (л. 14)·

Оукрасивъ доушу свою божьствными лѣпотами красному слову славиъ прѣдстоиши въ дрьзновѣніи многъ, сего ради и молим те, съ выше насъ нѣвиць свою назырали, милостивно деспоту нашему побѣдителнаа на супостаты испроси, ѩко да те оублажаем. (л. 21)

У правилу св. Ромилу имаю два житія. Єдно є на обичномъ месту, пократко (на листу 111—114): и починѣ се овако: Съ оуво ѿчьство имеше бдинь (*). родителю же благоучьстивы и боюще се бога, ѿ нихже и въ оученіе кнігамь дает се, а свршуе се овако: светаа же его рака источникь спасеніа вьсѣмь вѣрнымь быст, слѣпыимь подающи зрѣніе, хромыимь хожденіе, и просто рещи, вьсакь недоугь и вьсакоу болѣзнь исцѣлѥваеть. Друго є са свимъ на краю и врло дуго (л. 120—164). Починѣ се овако: Житіе и жизнь и ѿ чести чюдеса новоѩвлѥннаго и прѣподобнаго ѡтца нашего ромила поустынножителѩ, сьписано григоріемь оучеником его, ошьлникѡм и доброписцемь, въ подкрнаіи светые горы афона, въ мѣстѣ нарицаемѣмь мелана. благослови ѡтче Ничтоже сице сладчанше, инже иже добры рачителюмь тьщаніа достоино, ѩкоже иже прѣподобнѣ и боголюбьзнѣ житіе прѣшьдшихь светыхь, страданіа и ѡрби писанію прѣдаати. А свршуе се: съ благостію пріими похвалєніє

(*) Тако се у старимъ кньигама зове Видинъ.

ѿ оубогаго ꙋма моего, ꙗко да твоими молитвами проще-нїе прїимемь прѣжде бившїихь грѣхь нашихь, и небесна-го дара сподобїим се, и небесное наслѣдуемь царство съ вьсеми светыими, о христѣ Їсоусѣ господи нашемь, ємоу-же подобаєть слава и чьсть и поклананїе съ безначел-ныимь его ѡтцемь и всесветыимь и благыимь и животворе-щимь его доухомь, ныиѣ и присно и въ вѣкы вѣкомь амїнь. Што се у дужемъ житію налази за исто-рію, ово є: Место где се родио Ромилъ славнѣи-шїи є градъ вдинь иже въ истрꙋ лежещїи, егоже и ни-щи странꙋ не погрѣшить кто нарещи. Отацъ му грькь бѣше родомь, ѿ бльгарь же мати. Име му пре калу-ђерства беше Рꙋско. Кадъ су га родитељи дали оучителю нѣкоемꙋ въ оученїе, — въсѣхь прѣвъѕыде иже прѣжде его въ оучилище въшьдшее дѣти. Отишав-ши одъ куће да се покалуђери постиѕаеть ѕагорїе, въ терновь прѣжде глаголюемыи градь, ныиѣ же трїновь тоежде епархїе въходить, и онде се постриже у ед-номъ ѿ иже тамо монастырей, а триновꙋ юсть прислѣ-дещїа гора оустїе мѣстнымь наречєнїемь ѕокома, и хьлмь нѣкыи въ прѣдградїи, гора светаа и тѣ наречєпь ѿ древ-ныих, въ нихже множьство инокь живѣше и даже до ны-иѣ живꙋть. Одатле се Ромилъ пресели у парорїи-скꙋю поустынию ка Григорію Синаиту, где имаю езе-ра ихже жителю мѣста оного виры нарнчють. Али ѕа ѕѣлное томленїе ѕлолютных разбойникь, ихже и хоусаре мѣста оного жителю нарнчють. Ромилъ и другъ му Иларіонъ ѿходеть ѿ парорїа, и въ ѕагорїе пакы въѕ-вращают се, и стане се въ мѣстѣ могиры нарыцаемомь, ѿстоанїемь дьне єдиного тринова града. А кадъ оувѣ-дѣше ꙗко парорїанскаа пꙋстынѧ добрѣ жителствꙋеть, царꙋ алеѯандрꙋ съ гнѣвомь ѕапрѣтившꙋ многомь, разбойни-кѡмь и ꙋбїицамь главное подети томленїе, — ѡставлше ѕагорїе, въ парорїе пакы въѕвращают се. Тада къ њи-ма дође и Григоріе (кои є ово житіе писао) ѿ констaнтина града. После некога времена яви имъ писанїемь скопелскыи кефалїа ꙗко мꙋсꙋлмани хотеть та-

не прїити, него да се уклоне оданде, и тако се они опетъ врате у загорїе у келїе свое пръвые иже въ могири. На скоро отиде Ромилъ оданде у Свету гору и настани се у гори свещенныѥ лаврїи, иже и мелана мѣстнымь званїемь. Али по времени нѣкоемь слѹчи се оубїенїе быти христїаньстьнѣишаго деспота оуглеше, и тада метежа и страха вси иноци иже въ светѣи горѣ живѹщеи испльнише се, и многи ѿ светые горы избѣгоше, па тако и Ромилъ въ ино мѣсто ѿходить, невѣдомо касиь и несланно, авлонь обычною бесѣдою зовомо, а найпосле и авлона ѿлѹчает се, и въ срьбскѹю землю ѿходить съ оученїкы своими, въ мѣсто глаголемое раваниица, идеже обитель ѥсть господа нашего Їсоуса христа, праздникь възнесенїа, и време не ѕѣло много тамо прѣбывь въсходить ѿ земльныхь въ вѣчнїимь обителиемь. — У краћему житію не споминѣ се име деспота Углѣше, него стои началникь иже македонїи и тракїи владычьствѹѥн. А за прелазакъ Ромиловъ изъ Свете горе у Раваницу овако говори краће житіе: из горы изьшьдь, накрїкь постизають, и иже тамо въсѣхь инообразными и разанчными съдрьжими страстми обрѣть и въ сикрьиные славы раздѣлавших се, въ единьство вѣры въ малѣ времени своими словеси съвькоупи. утврьждены тѣхь видѣвь ѡ вѣрѣ, възет се ѡтоудѹ, и въ далматїю приходить въ мѣсто нѣкое, име же мѣстоу Равьниица.

И за езикъ нашъ има драгоценихъ ствари у овой управо за цркву писаной књизи. Ево само неколико врста

Изъ правила кнезу Лазару:

Съборы праздниколюбивых въси прїидѣте, поны во лазарь нась дьньсь высокыми проповѣданїемь възиїет, съзываю на трапезу доуховнѹю; съ тьщанїемь веселеще се тъщемь, и иметь скончанїа его почътем, славеще того ѣко угодника божїа. (л. 4)

Кымы похвалными пѣсньми въспоимь лазара, иже тръжаствѹ семѹ виновнаго? славан бо въ житїи на зе-

мли показа се, славивши же ѿ добрих дѣль ꙗви се, заповѣди послѣдѹе своего владыкы. нъ аще и недоѹмѣемь хвалити те достоинѣ, оукрѣпи ны мѹдре поющих те. (л. 6)

Дьньсь црькви православнаа таино ликѹствѹеть. (л. 6)

Разѹма ѿ пелѣнь испльнень ты быль еси. и благодаты божьствныѥ, вьсачьскых же добродѣтелѥи обилнъ, нищим же и оубогим своѥ богатаство расточиль еси. сего ради те христос на небесѣх мнѡгим богатаствѡм обогати. (л. 9)

По рождаствѣ своѥмь растеше и крѣпляше се доѹхомь светымь. (л. 15)

Быст отьць сыномъ и дащерем. (л. 15)

И тако самодрьжаць бывает срьблѥм. (л. 15)

Идѣаше ꙗко львь рикаѥ искїи погльтиты стадо христово. (л. 17)

Твѣнїа ме залъ избави. (л. 19)

Ревностїю божїе любвы раждег се изашль еси. (л. 19)

Изъ правила покрову богородичину:

Скинїю те моѵси и жазлъ ааронов именова, ты бо животнаго дрѣва христа процвате, ка нѥмѹже дрьзновенїе имоѹщи, за ны чьтоѹщее те, царице, помоли се, избавити насъ ѿ вьсакого зла. (л. 32)

Изъ правила св. Николи:

Божьствнѹю жизнь на земли пожиль еси, светителю, въ небесномѹ житїю прѣшль еси, тѣмже по прѣставлѥнии твоем чьстное тѣло свое тебѣ желающимь вьдаль еси, иже и ѡбстоеще любазно облобызаем. (л. 49)

Очищенїе грѣхѡм ꙗко мати божїа испроси намь, рѹкѹ ми простарши, госпожде, погрѹженномѹ вь глѹбинѹ печалнїа. (л. 58)

Ђ. Даничић.

РУКОПИСЪ АЛЕКСАНДРОВЪ.

Друштво Србске Словесности има рукописъ, коему име на првой страни другога листа где се почине овако гласи: Последованіе стихологіи презъ васе лето славе и тропари и кондаци и полуелеи. На другой страни листа 291 исподъ речи конецъ стихологіи сие пише: Написахъ азъ грешнихъ и худихъ въ ієромонасехъ алеѯендаръ попа андреевитъ постригомъ пеѣанинь. и братие аще что погрешенно видеть, исправлаите, а не кльните, бога ради. лета господня ҂аѱлѕ. (1736). А на првомъ листу кога е друга страна празна пише ово: Сію стихологію исписал есть духовникъ алеѯандаръ и намъ пожаловал за служби а себе за вечни споменъ. Смиреии митрополитъ пишки георгій подписах въ лето ҂аѱлѕ. сек. ке. Кньига е писана на хартіи у малой 8-ини, има 296 листа по съ 16—20 врста на страни. У ньой су на л. 2—4 псалми „на господи воззвахъ"; л. 4—11 славе васкрьсне; л. 11—16 подобии осминь гласовомь; л. 16—17 што се пое въ неделю на утрьни по тропотномь каноне; л. 17—24 тропари васкрсни и ипакои осминь гласовомь; л. 25—27 псалми на полуелеи на господские праздники; л. 28—33 припела презъ васе лето; л. 34—58 псалми изъбранни, првый на рождаство пресветые богородицы, а последньій светомъ царъ костантину и елени; л. 58—61 седилне осминь гласомь; л. 61—72 стихологие певаеми въ неделю и на праздники господские; л. 73—75 стихологие на хвалите; л. 75—77 славословие велико на господские праздники; л. 77—84 стихологие на литургии; л. 84—103 катавасие крьсту, богородици, рождаству христову, богоявлению, сретению, благовещению;

л. 103—177 славе, тропари и кондаци за месецъ септемвріе, октовріе, новемвріе, декемвріе, генварів и февруаръ и мартъ, и то на знатніе дане; л. 178—291 оваке а гдешто и друге песме за осталихъ петъ месеци, кои нису именовани; л. 292—296 додано є: херувика на литургіи Златоустога и на преждеосвещеннои, и што се пое на Василіевой литургіи на место достоино есть, и то найпре по србски па онда по грьчески, и причестіе на праздники; а свему е запрıетакъ ово:

Патріархꙋ чтеніе егда литꙋргисаетъ: Всеосвященнѣйшемꙋ и всеблаженнѣйшемꙋ ѻтцꙋ же и господинꙋ нашемꙋ архіепископꙋ пекскомꙋ церкве истинныя, патріархꙋ же всемъ србьлемь и бльгаромь, помо-ріе, далматіе, травꙋніе и крестіанскимь ѡтровомь и северннмь странамь и всего подꙋнавіи, господамь го-сподинꙋ господинꙋ, кѵрю кѵрю кѵр арсенію, многаꙗ емꙋ лета.

Митрополитꙋ чтеніе: Преѡсвещеннѣйше-мꙋ и боговѣсьнѣйшемꙋ ѻтцꙋ и господинꙋ нашемꙋ, митро-политꙋ же богоспасаемыѧ епархіе нишкіе са ѡкрестны-ми странами, господамь господинꙋ господинꙋ ѡтцꙋ и ꙋчи-телю нашемꙋ кѵрю кѵрю кѵр геѡргію, многаꙗ емꙋ лета.

Кньига ова будући доста велика и имаюћи подписъ православнога митрополита, више и поузданіе одъ сваке друге до садъ познате показуе какавъ е быо езикъ у цркви нашой не богъ зна кадъ него іошъ до пре сто и неколико година. Да бы кньижевности нашой было што више одъ користи благо кое е у овомъ драгоценомъ рукопису, исписаћу изъ нѣга што е могуће више примера и то одъ слова до слова, само што ће речи кое су у рукопису скраћене, овде быти целе. Ево найпре песме Србскимъ светцима:

Сѵмеѡнꙋ србскомꙋ. л. 171—172. слава. всечестнии праздникь светые: ти памети, сићахоме.. ѡте всеѡблаженне, любовию сабравше се, достоино хвалим

щее те, радуи се благочастия начело людемь твоимь, изъ нихже чрьние ереси искорениль, православние вере лозу насадиль еси. радуи се троици поборниче, црквамь вьздвиженние, нищимь богатителю. радуи се смерения образь, и страньствия учителю, иже тлящее царство отринувь постничаски на пустини пожиль еси. нине са аггели у христа веселищи се, ка немуже о нась са ними моли се, спасти се душамь нашимь.

— тропар. Божаставною славою и благодетию просветев се, и по сьмрти показуеши светлость житиа твоего, источаеши миро благоуханниа притекающим на раце мощеи твоихь, и люди твое наставиль еси на свет благоразумниа. симеоне оче нашь, христа бога моли, дароватии намь велию милость.

— кондакь. Аггелское на земли вьзлюбивь житие, миродржания и мира оставиль еси. пощениемь христу симеоне последоваль еси, ка немуже любещих те апостолски наставиль еси кличе: възлюбите бога, што они възлюбии нась.

— принело светомь стишени срьбскому. л. 31. Придете вьси иноческь чини, похвалимь мироточивааго стмеона лепе преподобнимь красоту.

Светомь сави срьбскомь л. 159—160. слава. Сави у весемь цара христа вьзисаль, вьдючаствующаа отца оставивь, гори афонка дошаль, идеже висоту благородиа до раба смерениемь изменивь, труды многими тело удручиль еси, молитвами же душу просветиль еси, добре иночаски пожиль еси, аггелский на пустиню пожиль еси. апостолски ка мире научиль еси болезньми пощения и страньствия хождениемь мученичаские подвиги сьвршиль еси. кто изглаголеть твое добродетели, ихьже небесная на земли притежаль еси, сано блажение оче пастирю и учителю. на нже предстое христу богу, моли спасти се душамь нашимь.

— тропарь. Пути низводещаго ка жизни наставьникь и прьвопрестольникь и учитель бисть. прьвее пришад светителю саво отьчьство свое просвети, породивь

с дꙋхомь светимь ꙗко древа масличина свещенникь ти бе-
да. темь ꙗко апостола и светителемь врьховнаго те ча-
стще молимь, христа бога моли, даровати намь велию
милость.

— кондакь. Ꙗко прьвосветителѧ великаго, апо-
столомь сапрестолника цркви прославлѧють те люди тво-
ихь преподобне. на ꙗко имее дрьзновение ка христꙋ
молитвами си ѿ васех ни бедь спасай, да зовем ти:
радꙋи се сако оче богомꙋдре.

— приложено светомꙋ сави срьбско-
мꙋ. л. 30. Приидете вси сагласно васьхвалимь савꙋ
срьбскаго леге архиереомь нохвало.

Светомꙋ кралю. л. 128—129. слава. Данесь
часъное трьжаство небесна праздꙋють мисально зем-
на веселию сазиваюше ка памети добраго подвижника
стефана трьпеливодꙋшнаго. сей бо васенздрадии христо-
вемь запо(ве)демь хранитель висть изевстненши, не по-
миловал таеющихь царствиа ради вечние и блаженниие ва
исьтинꙋ жизни, на расточи и дасть ꙋбогимь, и мꙋчени-
часнимь венцемь венча се, светен предстое троицы нехо-
датаиствоние самирение просити мирови и грехомь проси-
ти оставление иже того вероꙋ сакрьшающихь трьжаство.

— на стиховно слава. Царство еже на зе-
мли добре обрьмаше страдалче, и багреницꙋ носе сме-
рение стежа мꙋдрование, нищих посещае и сими хлеба
раздравлае. темже пребожаставила троица царствии ꙋби-
ю и мꙋченичаства венцемь ꙋвезе те.

— тропар светомꙋ кралю стефанꙋ де-
чанскомꙋ. Ва трьпениихь добле страдальвихь подвигь
твоихь многообразние раии претрпель еси, и по кончи-
не своеи венаць ѿ бога са мꙋченичасьними лики васпри-
емлеши и ва землю кротвихь достоино вадварѧеши се бла-
женние. о нас моли христа бога, даровати дꙋшамь нашимь
велию милость.

— кондакь светомꙋ кралю стефанꙋ.
Дрꙋгаго константина стежа те цркви благочастиемь, бла-
женние, и кротостию, правдою и милостинами, на и ве-

диномѹченика и страдалца истинна. темже и тобою кра-сещи се клицеть: стефань мнѣ похвала и ѹтврьждение.

— принесло светомѹ кралю дечанскомѹ стефанѹ. л. 29. Придете васи сагласно васьхвалимь великаго мѹченика ва царехь стефана к е г е благочастию поборника.

Царѹ ѹрошѹ. л. 141—142. слава. Ѿ корене царска прекраснаа ветвь израсте, благоѹханни крин, блаженни царь ѹрошь. из млада ваздюбивь христа, богоименить венценосаць биль еси, благочастиемь и вѣрою пресветло ѹкрашень, благочастивь скиптроносаць и пре-изредань и пренменить, светие троице. милостинями же и чистотою пространное селение биль еси дѹха светаго, еретичаскихь ѹчени обличение, црквамь светлое ѹкра-шение, вас ѿ юности господѹ вазложивь се еси, вдови и сироти санабдевае ѿтачаски, вражди ѹтолае и мирь ѹтврьждае, нищих милѹе, обидимие изимае, достолепно царствовавь отачаствии своемь, завистию же ближнихь ѿ своихь присниихь самрть неправедную и безьвременную подьель еси, и жалость велию ѡстави сародствѹ твоемѹ, не престани молити се, молим се тебе, спасти се намь ѿ васакого навета, любовию чтѹщимь паметь твою.

— тропарь. Юночаски цветеше добротою пре-ѹкрашень, царствовавь отачаствии своемь, и неправедною самрть и безьвременною подьель еси, ѹрошѹ васечастне, царскаго корень сладакь аще и не ва време сарезань ва господню житницѹ васели се, и жалость велию ѡстави сародьствѹ своемѹ. моли се ѡ нась творещимь паметь твою.

— кондакь. Ѿрасли благородние цветь прекра-сни яви се, ѹрошѹ васечастне, и завистию ѹбиень бисть ѿ своихь присниихь, божиемь дѹхомь просвещень свето-роднаго племене свеѣть биль еси, и мѹченичаскимь вен-цемь ѹвезе се, ва чртогь небесни вадваряеши се. моли се ѡ нась творещимь са любовию светѹю паметь твою.

Светомѹ и славномѹ кнезѹ лазарѹ. л. 250. Кто тебе не блажить бадраго делателя зако

весеи божихь, или кто не похвалить васекрасное твое житие. сабрал бо еси ѩко пчела люботрудна многоцвѣтние добродетели, будущую славу вси земльною измѣнити, ѡко слепимь. нога хромимь, жазль старости, васемь васакь биль еси милостивною рукою, мученик же венцемь главу свою украсиль еси. христу богу предьстоѩщи, того славы наслаждае се. емуже моли се, молим те, лазаре мудре, трудомь твоимь вечуновати ва тишине, спасти се душамь нашимь.

— тропарь. Красоту важдeлевь славы божие ва земльномь и тому благоугодиль еси, и поручени ти таланть добре вазделавь. усугубиль еси, ѡ немьже подвиза се до крьве, ѿнудуже и мазду болезнеи своихь ѩко мученикь приеаь еси венаць ѿ христа бога, егоже моли спасти се поющим те лазаре присиопаметие.

— кондакь. Вазьбраньника благочастиѩ васеизредна и мученика истинне непостидимаѩ части и по дл8 васхваляеть те сьтаду твоему богомудре, но ѩко имее дрьзновение ка христу богу, тебе славещимь смирение испроси да зовем ти: радуи се лазаре присиопаметие.

Светому мазиму деспоту. л. 289. слава. Ва исходе дивнаго ти преставлениѩ чистие душе твоее частивши ѡче, боголепна два мужа зриши ва ѡдежьдахь красотою сиѩющихь лицемь светлимь и ѡчима радостима ка матери своеи и учеником глаголаше: ѿкуду намь придоше красние мужие сие; ѡниже разумевши посещение божие, ѩко посла богь аггели ва ѡбрази афанасиѩ и кирилла, тихо вазети душу твою ѿ частнаго тела твоего сьвете светителю преблажение, мазиме достоудие.

— стихера. Домь земльнаго царства ѡставиль еси, преблажение и поклониение мазиме, домь светеи троици биль еси.

Ѡвше светимь деспотомь. л. 289—290. стихера. Стефанъ венаць доброти и красота цркви, преподобиаѩ же ангелина лоза частна породи света рождие винограда спаснаго: мазима свещеннаго и ѡвана

славнаго, ѿ нихже истачаеть вамь веселие душевное, иже молитвами, христе боже, спаси души наше ꙗко милосрьдь.

—слава. Придете сабори верних, придете, нинь саставимь, песни ꙗко венци плетуще, венчаемь чудную двоицу, плътию же единородную добластвени мудрованием верни сию чатуще, машима достоино са маленимь славнимь, обою же корень ублажающа стефана васехвалнаго, сих же православие пожинаша, сего же на светителстве просиявша, нхже васпевающе сице речемь: радуи се милости подателю стефане блажение, радуи се светителемь удобрение машиме славие, радуи се пострадави ѿ людехь своихь нѿлание прехвалие, ѿрасли срьбскаго благородия, иниа ꙗко имуще дрьзновение у христа царя мирь людемь своимь испросите и душамь нашимь велию милость.

Срби кои се баве о єзику веома ће се радовати и овимъ стварима:

На рождаство господа бога и спаса нашего Іисуса Христа. л. 152—153. тропарь. Рождаство твое, христе боже нашь, васия мирови свеť разума, ва нем бо звездамь служещи звездою учаху се тебе кланишти се сльнцу правди и тебе ведети са висоти вастока, господи, слава тебе.

— кондакь. Дева данась пресушаственнаго раждаеть, и земля врьтопь неприступному приносить, аггели са пастирми славословеть, вльсви же са звездою путь шаствують, нась бо ради роди се отроче младо превечни богь.

Богоявлению. л. 157. тропарь. Ва иордани крщающу ти се господи троичаское яви се поклонение: родителев бо глас сведетелствоваше ти, вазлюбленнаго те сина именуе, и духь ва видени голубини извествоваше словеси утврждение. явлеи се христе боже и мирь просвещь, слава тебе.

На васкрьсение христово. л. 201—212. Христось васкрсе из мртвихь самртию самрьть поправь и сущимь ва гробехь живоť дарова.

—кондакъ. Аще и ва гробъ сшелъ еси безсмертне, на адову раздрушилъ еси силу, и васкреслъ еси яко победитель Христе Боже, женамъ мѵроносицамъ радость провещавъ и своимъ апостоломъ миръ даровавъ, иже падшимъ подаяй васкресение.

Ва светую пятидесятницу. л. 228. Приидите людие, триѵпостасному Божеству поклонимъ се: Сину ва Отци са светимъ Духомъ, Отацъ бо безлетно роди Сина саприсносущна и сапрестолна, и Духъ свети бе ва Отци са Синомъ прославляемъ. единна сила, едино существо, едино божество, емуже поклоняюще се васи глаголемъ: свети Боже, вся содеявый Синомъ действомъ светаго Духа, свети крепкий, имже Отца познахомъ, и Духъ свети прииде ва миръ, свети безсмертный, утешителный Душе, иже ѿ Отца исходяй и ва Сине почиваяй. Троице света, слава тебе.

Неделя васехъ светихъ. л. 238—239. слава. Приидите верни днесь ликъ саставльше благочестно тръжествуимъ и васехъ светихъ преславную и честную память славно почтемъ глаголюще: радуйте се апостоли славни, пророци и мученици и свещенноначалници, радуйте се преподобнихъ сабори и праведнихъ, радуйте се честнихъ женъ лице, и Христа за миръ молите, победу царю на варвари даровати, и душамъ нашимъ велию милость.

— кондакъ. Яко начатки естества садетелю твари васеленная приноситъ ти Господи богоносние мученики. техъ молитвами ва мире глубоце церковь твою и гражданство твое богородице ради сабљуди многомилостиве.

Положение честние ризи пресветие богородице. л. 254—255. слава на литии. Васепетая и васеславная царице, богородице, мати васее твари садетеля, христианска надежде и заступление, печалнимъ утешение, ненадеющимъ се и ѿчаяннимъ скорое надеяние, молимъ те, милостива буди намъ грешнимъ, не оставляй рабъ своихъ и не ѿрини молений недостойнихъ, молимъ ти се взирающе на образъ твои честни, са плавающими и путь шаствующими да пребудетъ милость твоя, ѡ владичице, ризою твоею честною защити, и ва

висакомь месте сабьлюди градь и люди твое ѿ варвар-скаго нашествия, и моли се на не тебе рождшемуся христу богу нашему да спасеть ѿ грехь души наше.

Светому трифуну. л. 168. слава. Пресвет-день еси иже на земли превкажение трифуне части, и труду мужаски потащав се, и корениемь ти крайню ху-дожие мученийте гдаго нызложь приеть победе венаць, христа бога нашего умоли, не осуден страстоносче ва еже спасти нась.

Ево и. кои псаламъ:

Л. 2—4: Псал. 140. Господи, казвахь к тебе, усли-ши ме господи, вонми глас молитви моее, егда вазову к тебе, услиши ме господи. 2. да се исправить молитва моя яко кадило пред тобою, вздевание руку моею жртва вечерния, услиши ме господи. 3. положи господи хране-ние устомь моимь и двѣрь ограждения о устнахь моихь. 4. не уклони срдца моего ва словеса лукавствия, не-непщевати вини о гресехь са чловеки творещими безако-ние, и не сачетают се са избраними ихь. 5. накажет ме праведникь милостию и обличит ме, елеи же греш-наго да не намастить главы моее. яко еще и молитва моя ва благоволение ихь ихь, 6. пожрьти бише при ка-мени судие ихь. услишет се глаголи мое яко возмогоше. 7. яко тльща земли проседе се на земли, расипаше се кости ихь при аде. 8 яко к тебе господи господи очи мои, на те упокахь, не ѿими душу моею. 9. сахрани ме ѿ сети юже саставише мне и ѿ саблазань делающихь бе-закония. 10. нападуть се ва мрежу свою грешници, единь есомь азь дондеже преиду.

—Псал. 141. 2. Гласомь моимь ка господу ва-звахь, гласомь моимь на господу помолих се. 3. пролею преде нимь молитву мою, и печаль мою преде нимь ваз-вещу. 4. егда изчезаше ѿ мене духь мои и ти позналь еси стази мое. на пути семь по немуже хождахь сакри-ше сеть мне 5. саматрахь о десную и вазьгледахь, и не бе знаеи мене. погибе бегство ѿ мене, и несть вази-скаеи душу моею. 6. вазвахь к тебе господи, рекь: ти еси

упование мое, чести моя еси на земли живихь. 7. вон-
ми молитву мою, яко смерих се зело, избави ме ѿ го-
нящих ме, яко укрепише се паче мене. 8. изведи из
тамнице душу мою исповедати се имени твоему. мене
ждуть праведници дондеже воздаси мне.
— Псал. 129. Изъ глубинъ воззвахъ къ тебе господи
господи, услиши глас мой. 2. будета уши твои вонемлюща
глас молитви моее. 3. аще беззаконія назриши господи, го-
споди, кто постоить, яко ѿ тебе очищение есть. 4. име-
ни твоего ради потрпех те господи, и потрпе душа моя
ва слово твое, упова душа моя на господа. 5. ѿ стра-
же утреннее до нощи, ѿ страже утрнее да уповаеть из-
раиль на господа. 6. яко ѿ господа милость и много
ѿ него избавление, и та избавить израиля ѿ всехь
беззаконийхь его.
— Псал. 116. Хвалите господа вси языци, и по-
хвалите его вси людие. 2. яко утверди се милость его
на нас, и истина господня пребиваеть ва веки.
Л. 77—80. Псал. 102. Благослови душе моя го-
спода и вса внутрення моя име светое его 2. благо-
слови душе моя господа, и не забивай васехь воздаяний
его, 3. очищающаго вса беззаконія твоя и изцелаю-
щаго васе недуги твое, 4. избавляющаго ѿ истления
живот твой, венчающаго те милостию и щедротами. 5.
исполняющаго ва благихь желание твое. обновит се яко
орьлу юность твоя. 6. творей милостиню господь и суд-
бу васемь обидимимь. 7. сказа пути свое мойсеови,
синовомь израилевомь хотения своя. 8 щедарь и ми-
лостивь господь, долготрпеливь и многомилостивь. 9. не
до конца прогневает се, ни ва веки враждуеть. 10. не
по беззаконием нашимь сатворилъ есть намь, ни по гре-
хомь нашимь воздалъ есть намь. 11. яко по висоте не-
бесней ѿ земле утвердилъ есть господь милость свою
на боящих се его. 12. елико ѿстоеть восточи ѿ западь,
удалилъ есть ѿ нась беззаконія наша. 13. якоже ще-
дрить отаць сини, ущедрить господь боящее се его. 14.
яко та позна саздание наше, помену яко прсть есмь.

15. человекъ, яко трава дніе его, яко цветъ селни та-
ко оцвететъ. 16. яко духъ пройдетъ въ немъ и не бу-
детъ; и не познаетъ к томъ места своего. 17. милостъ
же господня ѿ века и до века на боящихъ се его 18.
и правда его на синовхъ синовъ хранещихъ заветъ его
и помнещихъ заповеди его творити е. 19. господь на
небеси уготова престолъ свой, и царствие его всеми
обладаетъ. 20. благословите господа вси аггели его,
силни крепостию, творещеи слово его, еже услишати глас
словес его. 22. благословите господа васе сили его, слу-
ги его творещеи волю его, 23. благословите господа ва-
са дела его на всакомъ месте владичества его, бла-
гослови душе моя господа.

— Псал. 145. Хвали душе моя господа, восхвалю
господа въ животе моемъ, пою богу моему доньдеже есмъ.
3. не надеите се на князе ни на сини человеческие, въ
нихъже несть спасения. 4. изидетъ духъ его и возвра-
тит се въ землю свою, въ тай день погибнутъ васа по-
мишления его, 5. блаженъ емуже богъ иаковль помощ-
никъ его, упование его на господа бога своего, 6. со-
творшаго небо и землю, море, и васа яже въ нихъ. хра-
нящаго истину въ векъ, 7. творещаго судъ обидимимъ,
дающаго пищу алчущимъ, 8. господь решитъ окование,
господь умудряетъ слепце, господь возводитъ низвърже-
ния. господь любитъ праведники, 9. господь хранитъ
пришалце, сиръ и вдовицу приемаетъ, и путь грешникъ
погубитъ, 10. воцаритъ се господь въ веки, богъ твой сі-
оне въ родъ и родъ.

Л. 25. Псал 134. Хвалите име господне, хвалите ра-
би господа, 2. стоещеи въ храме господни, въ дворехъ
дому бога нашего. 3. хвалите господа, яко благъ господь,
поите имени его, яко добро. 4 яко иакова избра себе
господь, исраиля въ достояние себе. 5. яко азъ познахъ
яко велий господь, и господь нашъ над всеми боги. 6.
вса елика восхоте господь, сотвори на небеси и на зе-
мли, въ морихъ и въ васехъ безднахъ. 7. возводеи обла-
ки ѿ последнихъ земле, млние въ дождь сотвори, изво-

дєи вѣтри ѿ скровищь своихь. 10. иже порази первєнцє єгѵпатскиие ѿ чловека до скота. 11. посла знамєнія и чꙋдеса по среде тебе єгѵпте, на фараѡна и на все ра-би его. 12. иже порази єзики многи, и изби царе крепкие.

Ѱалми избранни на рождаство хри-стово. л. 37.

Воскликнете господеви вса земля. пойте же име-ни его, дадите славꙋ хвале его. Рцете богови коль страш-на дела твоя. Да возвеселет се небеса и радꙋет се зе-мля. Мати сиѡнь речеть чловекь и чловекь роди се в-немь. Избавление посла господь людемь своимь. Ѿ Си-ѡна благолепие красоти его. Богь нашь на небеси и на земли вса елика восхоте сатвори. Клех се давидꙋ рабꙋ моемꙋ до века ꙋготовлаю семе твое и саѕиждꙋ в род и род престоль твой. Кто велий яко богь нашь, ти еси богь твореи чꙋдеса. Жезаль силы послеть тебе господь ѿ Си-ѡна. С тобою начелство в день сили твоея. Из чрева прежде денницє родих те, клет се господь и не раскает се. Ти еси свещенникь во веки по чинꙋ мелхиседековꙋ. Ре-че господь ко мне: синь мои еси ти, азь днесь родих те.

На саборь беспльтнихь архаггель. л. 56
Воспойте господеви песань новꙋ, воспойте господеви, благословите име его. Яко велеи господь и хвалань ѕе-лѡ, страшань есть над всеми боги. Принесете госпо-деви славꙋ и часть.

Ђ. Даничић.

ДОДАТАКЪ
КЪ ОПИСАНІЮ СРБСКИ НОВАЦА.

Одъ Дра Янка Шафарика.

(Види Гласникъ Друштва Србске Словесности св. VIII стр. 264)

И ове године были смо тако срећни, прикупити моћи къ нашой нумизматичной збирки неколико любопитны комада, кое овде явности предаемо. Сви описани и изображени у овой свезки новци есу сребрни. Неке одъ овы добили смо одъ приватны притяжателя на послугу, да ій снимати и нацртати можемо, коима за ову любезну услугу благодаримо; други су дошли, као даръ у нашъ народный Музеумъ одъ єдногъ чесногъ свештеника именомъ Попнешковића изъ старе Србіе; треће самъ я на момъ летошнѣмъ путу одъ части сниміо изъ редкы и кодъ насъ неналазећи се кньига, у коима самъ ій нашао изображене и описане, или самъ ій по самымъ оригиналима нацртао у Загребу и у Млетцима.

НОВЦИ СРБСКОГА КРАЛЯ ВЛАДИСЛАВА
(одъ г. 1234 до 1240)

Табл. I. бр. 1. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, 27 грана тежакъ.

На лицу: Исусъ Христосъ на престолу седећи, као обично, до главе: ІС ХС., а съ леве стране до престола крстъ +.

На наличю: Краль брадатъ, са отвореномъ круномъ на глави, у дугой долами, седи на пре-

столу безъ наслона, и држи у десной руци у место скиптра великій єдвострукій крстъ; до нѣгова десногъ рамена у полю латинско слово: L; а унаоколо око края новца латинскій надписъ: MONETA VLADISLAV. то єсть: Монета илити новацъ Владислава.

Овай прекрасный новацъ послао намъ є да га снимимо и у нашемъ Гласнику явности предамо, Господ. Стеф. Мачай, варошкій физикусъ шабачкій ревностный скупитель старина, кои намъ са усрдномъ услужности саобштава све новрсти кое нађе. Принадлежи по нашемъ знаню међу найлепше комаде Србске нумизматике, и єсте досадъ єдиный, за кои се зна. Место му є иза описаны у овогъ Гласника св. III подъ бројевима 8, 9, 10, 11, 12, 13, новаца истога краля Владислава, одъ кои се своимъ латинскимъ надписомъ и седећимъ кралѣмъ толико разликує, да сачинява новъ родъ новаца овога краля, досадъ сасвимъ непознатъ кодъ насъ.

Таб. I. бр. 2. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, тежакъ 31 гранъ.

На лицу: Исусъ Христосъ на престолу седећи као обично, до главе надписъ ІС. ХС.

На наличю: краль брадатъ, съ дугомъ до рамена косомъ, стои у дугой оперваженой са поставомъ одъ коже хальини, и држи у десной руци жезао съ крстомъ на краю; леву руку метнуо є на прси; до нѣговы ногу десно у полю, слово: Л; а лево изврнуто В; око края новца у наоколо надписъ србскій: РАБЬ ХОУ ВЛАДИСЛАВЬ, то єсть: Рабъ Христу Владиславъ.

Овай лепый новацъ, налазећи се у нашемъ Музеуму, сасвимъ налични на описаный и нацртаный у овогъ Гласника свез. III подъ бр. 8. табл. I

новацъ истога краля; али ипакъ сачинява нову фелу, ерь се разликуе одъ онога прво по лицу краля, кои овде има другчію хальину, а друго я по расположеню надписа, кои е на оному до ногу кралѣвы прекинутъ кодъ слова Л, а Д е веѣъ на десной страни; на овомъ пакъ кодъ слова Л, а после овогъ стои еданъ кружиѣъ, — па текъ онда на другой страни до ногу слѣдуе далѣ надписъ: ДДИСЛАВЬ.

НОВАЦЪ СТЕФАНА УРОША II МИЛУТИНА

(одъ год. 1275 до 1321)

Таб. I. бр. 3. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, тежакъ 22 грана.

На лицу: Христосъ Спаситель седи на престолу као обично, и има кодъ главе обичный надписъ: ІС. ХС.

На наличю: краль гологлавъ, брадатъ са дугомъ до рамена косомъ, седи у дугачкой хальини на престолу безъ наслона; у десной руци држи крстиѣъ, а у левой држакъ правога мача, кои е метнуо преко крила, у корицама; у наоколо на краю новца надписъ: MONETA REGIS STEFANI = Новацъ краля Стефана.

И овай новацъ наличи сасвимъ на описане веѣъ и нацртане у Гласника св. III подъ бр. 32 табл. III, и у св. VII подъ бр. 4. табл. I новце истога краля, па е ипакъ и овай опетъ нова фела онога рода новаца, ерь краль има другчіе хальине, и другчіе е надписъ расположенъ; на овима се прекида надписъ десно до главе кралѣве у речи REGIS кодъ слова E, а GIS стоій веѣъ на левой страни до главе; а на овомъ прекида се кодъ REGI, а текъ S стои на левой страни. — Овай лепый новацъ налази се у приватномъ притяжанію

Архивара Попечит. Внутреньи Дѣла госп. Стефана, Поповића, кои е имао доброту саобштити намъ га за снимленѣ и описаніе.

НОВАЦЪ КРАЛЯ КОНСТАНТИНА,

сына Милутинова; око год. 1222.

Таб. I. бр. 4. Новацъ сребрнъ, добро очуванъ.

На лицу: краль, съ маломъ брадомъ, съ круномъ отвореномъ на глави, у дугачкой широкой хальини, седећи на малой столици, држи у десной руци скиптаръ, на коега врху е цветъ одъ крина, а у левой руци царску ябуку съ крстомъ; око нѣга на краю новца надписъ латинскій: D: REX COSTANTINVS: = Dominus Rex Costantinus, то естъ: Господинъ краль Костантинъ.

На наличю: Светый Стефанъ првомученикъ стоећи у дугой ђаконской одежди, са венцемъ славе око главе, десномъ рукомъ држи кадионицу, а у левой држи кньигу; до нѣговы рамена съ обадве стране по една ружа одъ седамъ точки саставлѣна; — а око нѣга надписъ латинскій, у кружной црти одъ точки на самомъ краю новца на обе нѣгове стране налазећой се, слѣдуюћи: S. STEFANVS SCVTARI. то естъ: Светый Стефанъ Скадарскій или Скадра.

Овай лепый и знаменитый за србску исторію новацъ нашао самъ я у дѣлу: De duobus Imperatorum Rassiae Nummis. Editio altera, monetis ac documentis adhuc ineditis aucta. MDCCLII, одъ кое врло редке одъ знатногъ млетачкогъ археолога Бернарда Нания сачинѣне и у средини 18-тогъ века у Млетцима издате кньиге, имамо еданъ ексемпларъ првога изданія и у библіотеци Друштва Србске Словесности. У обадва изданія овай новацъ нацртанъ е на табл. I подъ броемъ 2, а у дѣлу

самомъ и описанъ и веля о нѣму сачинитель да се оригиналъ нѣговъ налази у Музеу Ант. Саворнияна, властелина Млетачкога.

Овай новацъ морамо по целомъ нѣговомъ изгледу приписати Костантину млађемъ сину краля Стефана Уроша II Милутина, когъ е овай са трећомъ своіомъ супругомъ, грчкомъ Симонидомъ родіо, и комъ су са штетомъ старіегъ сына Стефана Уроша (после краля тогъ имена III-ћегъ, Дечанскогъ) и отацъ и мати страну држали, тако да се овай после смрти краля Милутина за србскогъ краля прогласіо, и да е Стефанъ Урошъ III-ћій Дечанскій само силомъ оружя помоћу побѣде надъ ньимъ одржане, при коіой е Костантинъ погинуо, до своrъ права и до престола доћи могао. Овай новацъ очевидно доказуе и осведочава, да е Костантинъ крозъ неко време краљѣвска права упражнявао, и да е баръ у некимъ предѣлима србске државе као краль признатъ быо. — Ово е дакле новъ родъ србски новаца, кодъ насъ баръ досадъ слабо познатъ, а врло важанъ.

Кадъ овай новацъ сравнимо съ онимъ у Гласника св. VII, на табл. V подъ бр. 30 изображенимъ, а на страни 228 описанимъ новцемъ деспота Костантина, онда видимо, да е онай старіега изгледа, и може быти, да е кованъ іошъ за живота Милутинова, ако е Костантинъ быо оделѣнъ деспотъ неке части србске државе; а овай показуе изгледъ позднія новаца Душановы и Урошевы кованы за Которъ; фигуре и цео досао на нѣму сасвимъ налаче на ове которске новце, кое се може одма видити, ако се онъ сравни са цртежима у Гласника св. III табл. VI, подъ бр. 66; свез. V, табл. I. подъ бр. 2; св. VII, табл. I. бр. 6. налазећимъ се ты новаца.

Истина има у србской исторіи и више господара, кои се зову Костантини, на примеръ у

Млетачкой архиви нашао самъ актъ одъ 18-тогъ Августа 1401-ве године, кои садржава одговоръ правительства Млетачкогъ посланику некогъ господина Костантина, когъ титулираю: „господаръ предѣла Србіе лежећи около наше землѣ Драчке“ (Dominus Serviae territorii, quod est circum circa territorium nostrum Durachii) и кои є имао за жену Єлену, сестру Ђорђія Топіе, кнеза Албаніе, одъ когъ су Млетчићи добили градъ Драчъ; али о овомъ неможе се никако предпоставити, да бы се називао кралѣмъ и да бы ковао новце подъ томъ титуломъ, и тако мы ова два новца неумеме никомъ другомъ приписати, но сину Милутиновомъ.

НОВАЦЪ СТЕФАНА ДУШАНА ЦАРА.

(одъ год. 1347—1356)

Таб. I. бр. 5. Новацъ сребрнъ врло добро сачуванъ, тежакъ 19 грана.

На лицу: Христосъ Спаситель седећи на престолу съ надписомъ до главе ІС ХС. а до престола у полю десно словомъ : R . а лево: О.

На наличю: у целомъ полю у петъ редака надписъ славенскій : ✝ СТЄФАНЬ ВЬ ХА БА. Б ✿ ЛАГОВЄРНИ ЦРЬ Ь ✿, то єсть : Стефанъ въ Христа Бога благоверный царъ и проча, кои є окруженъ цртомъ широкомъ изрезканомъ на краю новца стоећомъ.

Овай новацъ, кои є нашъ народный Музеумъ добіо на даръ одъ єдногъ свештеника изъ старе Србіе, Попнешковића, разликуе се по расположеню надписа и по ружицама у нѣму, као и по словима на лицу, одъ свію нама досадъ познаты Душановы новаца овога рода, кое смо у Гласнику овомъ св. III. таб. V. подъ бр. 55. 56; св. V.

табл. I. бр. 1.; св. VII. табл. II. бр. 7. нацртане саобштили, и тако сачинява нову фелу.

Табл. I. бр. 6. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ.

На лицу: Исусъ Христосъ седећи на престолу као обично; до престола у полю десно слово: R, лево: V.

На наличю: краль са затвореномъ илити царскомъ круномъ на глави, седи на престолу безъ наслона, одевенъ у дугу доламу, држи десномъ рукомъ мачъ за држакъ, а левомъ за врхъ, кои е метнуо преко крила; око нѣга по краю новца надписъ латинскій: + RX · RASIE · STIPAN A = Rex Rasiae Stipan A. то есть: краль Рашкій Стефанъ А.

Овай новацъ извадіо е самъ изъ дѣла: Ioh. von Reichel Serbiens alte Münzen, печатаногъ 1848-ме године у Петербургу, у комъ е на таблици означеной броемъ XIII. подъ № 5. изображенъ, и кое самъ на момъ летошнѣмъ путованю кодъ господина И. Кукулѣвића у Загребу видіо. Сачинитель некаже где се оригиналъ налази, али ће за цело быти у нѣговой знаменитой збирки у Петербургу. Подобанъ е новцима Душановима, кое смо већъ издали и описали еданъ у овога Гласника св. III. на стр. 227, где е и изображенъ на табл. V. подъ броемъ 54. по Луценбахеру, кои неказуе ништа одкуда га има, а другій у св. VI. на стр. 193, изображенъ тамо на табл. I. подъ бр. 2, и то по оригиналу налазећемъ се у збирки Господина Стеф. Верковића; но одъ обадва ова новца разликуе се овай не само тымъ што су ликови на нѣму другчіе и савршеніе израђени, него одъ другога и словима на лицу до престола, а одъ обадва надписомъ латинскимъ на наличю другимъ; онъ е дакле нова фела истогъ рода Душановы новаца.

НОВЦИ ЦАРА УРОША МЛАДОГЪ.

(одъ год. 1356—1367)

Таб. I. бр. 7. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, тежакъ 12 грана.

На лицу: царъ са затвореномъ круномъ на глави, у дугой украшеной долами седи на коню на лево ступаюћемъ, а држи у десной руци скиптаръ съ крстомъ, као звезда украшенимъ, на врху: до царевы рамена у полю надписъ скраћене подъ титлама речи имаюћи овай: СФА на десной страни, и ЦР на левой, то есть: Стефанъ царъ; предъ прсима коня у полю ружица.

На наличю: у полю племићскій шлемъ, на лево окренутъ, украшенъ горе круномъ, ябукомъ, у коіой є звезда, и перяницомъ одъ три пера на врху, око овога надписъ латинскій у кругу на краю новца: VROSIVS IMPERATOR, то есть: Урошъ царъ.

Овай лепъ новацъ такође є добіо нашъ Музеумъ одъ свештеника изъ старе Србіе Попнешковића на даръ, Подобанъ є много новцима цара Уроша описанимъ и нацртанимъ у Гласника св. VII. на страни 212 и слѣд. а табл. VI. подъ бровима 35 и 36, и св. VIII. на стр. 268 а табл. I. подъ бр. 4, али се опетъ толико одъ свію нъи разликуе и фигурама а и надписомъ, особито исправношћу латинскогъ надписа, да се мора примити за нову фелу овога рода новаца Урошевы.

Табл. I. бр. 8. Новацъ сребрнъ, доста добро сачуванъ, тежакъ 12 грана

На лицу: царъ брадатъ, са царскомъ круномъ на глави, обученъ у дугу украшену хальину, седи на коню на лево ступаюћемъ; у десной руци држи скиптаръ са четвороугластомъ некомъ плочицомъ на врху, на коіой є по свой прилици быо

крстъ, кои се излизао; до рамена царевы у полю надписъ, десно : УР а лево ОШЬ, дакле: Урошь; доле подъ коњемъ у полю стои слово : Т.

На наличю: опетъ као и на предидућемъ шлемъ благородногъ коњичтва круномъ, ябукомъ, на коіой е звезда, и перяницомъ одъ три пера украшенъ, око коега е кружна црта а иза ове на краю новца унаоколо надписъ латинскій доста излизанъ слѣдующій. : ⊞ D. VROSIVS . . . . RODΘ, кое има быти вероватно: Dominus Urosius Imperator, то есть: Господинъ Урошъ царъ.

И овай е новацъ даръ отца Поповешковића изъ старе Србіе, и чува се садъ у Музеуму нашемъ; сачинява новъ родъ Урошевы новаца, премда е на првый погледъ подобанъ ономъ роду нѣговы новаца, кои е описанъ у Гласника св. VII. на стр. 211, а нацртанъ тамо на табл. III. подъ бр. 19; одъ коега се овай веществено разликуе целимъ наличѣмъ, кое овде има латинскій надписъ, а тамо славенскій.

Табл. II. бр. 9. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, 15 грана тежакъ.

Овай новацъ цара Уроша сасвимъ е подобанъ новцу истогъ цара издатомъ одъ насъ у Гласника св. VII, где е на стр. 209 описанъ, а на таб. III. подъ бр. 16 нацртанъ; али се разликуе одъ истогъ, прво престоломъ овде много выше украшенимъ, друго крстомъ другоячіимъ на скиптру на лицу, а треће шлемомъ овде на лево окренутимъ на наличю; есте дакле и ово опетъ нова фела новаца цара Уроша, досадъ непозната. Музеумъ нашъ добіо е и овай на даръ одъ истогъ ч. отца Попнешковића.

Табл. II. бр. 10. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, тежакъ 13 грана.

На лицу: Исусъ Христосъ на престолу седећи, као обично на старіимъ србскимъ новцима; до главе у место правогъ надписа IC XC стои погрешно изрезано, десно: X а лево D, у полю до престола десно стои слово : C.

На наличю: царъ брадатъ седи на престолу безъ наслона, са царскомъ затвореномъ круномъ на глави, обученъ у дугой хальини, и опасанъ царскимъ ораромъ, држи у десной руци скиптаръ съ крстомъ на врху; до нѣга у полю надписъ десно: Ȣ а лево Шь; првый монаграмъ значи Ȣро а другій шь, дакле: Урошъ.

Ово е новъ родъ новаца цара Уроша досадъ непознатъ; чува се у оригиналу поклонѣномъ одъ горепохвалѣногъ отца Попивнковића у нашемъ народномъ Музеуму при Попечителству Просвештенія.

Таб. II. бр. 11. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, 15 грана тежакъ.

На лицу: царъ брадатъ седи на престолу съ нискимъ наслономъ иза леђа; има затворену круну на глави и дугу доламу, а држи у десници скиптаръ съ крстомъ на краю; ноге метнуо е на ястукъ; до нѣговы рамена у полю славенскій надписъ, подъ титлама скраћенъ: десно: ȢШ, лево: ЦРЬ; то есть: Урошъ царъ; ниже подъ овимъ монограмима у полю десно до престола стои слово T, а лево велика звезда и подъ ньомъ два кружића.

На наличю: шлемъ ритерскій марамомъ острагъ покривенъ; а горе круномъ, звездомъ и перяницомъ одъ три пера украшенъ, око овога латинскій надписъ: ⊞ VROSIVS IPERAT = Vrosius Imperator, то есть: Урошъ царъ.

И овай лепъ, новъ еръ досадъ непознатъ, новацъ Урошевъ поклонio e нашемъ Музеуму честный отацъ Попнешковићъ; и премда онъ наличи на Урошевъ новацъ описанъ у Гласника св. VII. на стр. 208, где e изображенъ на таб. III. подъ бр. 15. ипакъ разликуюћи се одъ истогъ знатно особито по слову Т и звезди на лицу, али и по расположеню надписа на наличю, сачинява нову фелу тога рода Урошевы новаца.

НОВАЦЪ ВУКА БРАНКОВИЋА.

(одъ год. 1389—1398)

Табл. II. бр. 12. Новацъ сребрнъ, доста добро сачуванъ.

На лицу: Исусъ Христосъ седећи на престолу безъ наслона, коега су краеви украшени цветовима крина; десномъ пруженомъ рукомъ дае благословъ, а левомъ држи еванђелie, до главе IC XC.

На наличю: Светитель, съ венцемъ славе око главе стоећи, у дугой одежди, левомъ рукомъ држи кньигу на прсима, а десномъ пруженомъ држи грану дугачку одъ нѣговы ногу до главе; до нѣга лево надписъ славенскiй: ДТ ВЛЬКЬ. валяда: Деспотъ Влькь; мы баръ незнамо шта бы друго могла значити она прва два слова.

Овай лепъ новацъ Вука Бранковића, сачинаваюћи новъ родъ нѣговы новаца, нама досадъ непознатъ, нашли смо у дѣлу горе наведеномъ: Reichel Serbiens alte Münzen. у комъ e на таблици означеной са XV подъ бр. 22. изображенъ; оригиналъ быће сигурно у збирки самогъ Госп. Райхела, кои будући чуваръ царскогъ кабинета монета у Петербургу, имао e лепу збирку стары новаца, са знатнимъ броемъ югославенски комада.

НОВЦИ ДЕСПОТА ЂУРЂА БРАНКОВИЋА.

(одъ год. 1427—1457)

Табл. II. бр. 13. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, 14 грана тежакъ.

На лицу: у целомъ полю у три врсте надписъ славенскій: ✦ ГНЬ ✦ ДЕСПО ✦ ТЬ Г ✦ то естъ: Господинъ Деспотъ Ђурађъ; са четири ове звезде на угловима украшенъ.

На наличю: лавъ на десно корачајући, око нѣга четири цвета одъ крина, а све у кружной црти съ обе стране зубчастой.

Таб. II. бр. 14. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, 15 грана тежакъ.

Пређашнѣмъ много подобанъ, разликуе се одъ истога као нова фела едногa съ ньимъ рода на лицу, много већимъ и већма изкићенимъ звездама у угловима надписа; а на наличію тымъ што има око лава осимъ четири цвета одъ крина іошъ између овы и еданъ крстићъ горе, и две звездице доле.

Оба ова лепа новчића саобштена су намъ, да ій можемо употребити за наше описаніе, и нацртане явности предати, одъ Господина С. Мачая физикуса вароши Шабца; они истина наличе на новце Деспота Ђурђа описане већъ у нашега Гласника св. III на стр. 240 а нацртане у истой свезки, на табл. VII подъ бр. 77 и 78; али се тако знатно одъ нњи разликую, да ій морамо признати за две нове, досадъ непознате, феле онога рода новаца Ђурђевы.

НОВАЦЪ СРБСКОГЪ КРАЛЯ ВЛАДИМИРА.

(око год. 1015)

Таб. II. бр. 15. Новацъ златанъ, доста добро сачуванъ.

На лицу: Исусъ Христосъ до пояса, са венцемъ славе око главе, и еванђеліемъ на прсима, кое левомъ рукомъ држи, као што обично быва на новцима србскимъ; око главе надписъ славенскій, коега су нека слова излизана, тако извринутъ, да се види, да е погрешкомъ на самомъ печату право изрезанъ быо, и тако на одтиску морао натражке извринутъ изићи; може се добро у огледалу читати: :СУСЪ ХРИСТ ..... ЛХ кое е вѣроватно было: Ісусъ Христосъ. Око края кругъ одъ точки.

На наличю: краль бркатъ, са некомъ митромъ на глави, у дугомъ и широкомъ оделу седи на столици, одъ кое се ништа невиди, и држи десномъ рукомъ дугъ жезао, на коега врху е несавршено израђенъ крстъ; лево у полю до рамена кралѣвогъ некій особитый знакъ; око краля надписъ славенскій такођеръ извринутъ, али се добро читати може овако: — ВЛАДМИРЪ НА СТОЛѢ то естъ: Владимиръ на столѣ. Око свега кругъ одъ точки. Овай знаменитый новацъ нашао самъ такође у дѣлу: Reichel Serbiens alte Münzen. St. Peterburg 1848. У овомъ дѣлу налазе се три таблице означене бровима XIII. XIV. и XV., на коима има свега 31 новацъ; найвише су познати кодъ насъ, само ови су намъ были непознати, кое смо овде подъ бр. 6 и 12 саобштили, и овай, кои се тамо на таб. XIII подъ бр. 1 изображенъ налази. Господ. Райхелъ, кои е у Петербургу еданъ одъ найвећи знателя нумизматике быо, приписуе га Србскомъ кралю Владимиру; мы нѣгову аукториту съ тымъ радіе веруемо и овде слѣдуемо, што се по нашемъ знаню овай новацъ ако е исти-

нитъ неможе приписати, осимъ каквогъ русногъ Владимира, кое онъ као Руссъ пие учиніо дакле е морао имати важне основе противъ тога, никомъ другомъ кромѣ нашегъ краля Србскогъ Владимира, когъ е бугарскій краль Владиславъ год. 1016 у 22 Мая издайнички убити дао, осимъ едномъ бугарскомъ цару Владимиру Борисовићу, кои е владао одъ год. 885 до 888-ме; само дакле између ова два Владимира сумня быти може.

НОВЦИ ХРВОЯ ВУКЧИЋА, ВЕЛИКОГА БАНА БОСАНСКОГЪ и ДУКЕ СПЛѢТСКОГЪ.

(око год. 1400)

Таб. III. бр. 16. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ.

На лицу: Светитель, съ венцемъ славе око главе, стои у дугачкой одежди, има митру на глави, у пруженой левой руци архиерейскій жезао, а десномъ пруженомъ благосиля; око нѣга надписъ латинскій: S. DOIMVS SPALETI, то есть: Светый Дуймо Сплѣта (разумева се патронъ).

На наличю: у средъ поля грбъ войводе Хрвоя, штитъ наклонѣнъ, у комъ има петъ цветова одъ крина, надъ ньимъ шлемъ, изъ коега се подиже рука наоружана у оклопу, држећа правъ мачъ, до нѣ у полю лево три цвета одъ крина, еданъ исподъ другогъ у отвѣсномъ реду, а десно два крстића исто тако, у наоколо надписъ латинскій: + M. CHERVOII DVCIS. SPAL, = Moneta Chervoii Ducis Spaleti, то есть: Новацъ Хрвоя Дуке Сплѣтскогъ.

Табл. III бр. 17. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ.

На лицу: ликъ Светителя као на предидућемъ, а наоколо надписъ: SANTVS DOIMVS SPA-

LETII. ⁎ (цветъ одъ крина) то есть: Светый Дуймо Сплѣтскій.

На наличю: усредъ поля великій штитъ, на комъ є грбъ, горе попреко водоравно два дирека, подъ ньима рука до рамена у оклопу дигла мачъ правъ, а иза ове лево дворепый лавъ исправлѣнъ; око овогъ штита надписъ латинскій: MONETA ⁎ CHERVOII ⁎ DVCIS ⁎ SPALETII. ⁎ то есть: Новацъ Хрвоя Дуке Сплѣтскогъ.

Таб. III. бр. 18. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ.

На лицу: и ликъ светителя и надписъ сасвимъ као на ономъ подъ бр. 16, само што є овде веће све, и што на краю надписа има слово M. кое значи: Martyr, то есть: Мученикъ.

На наличю: штитъ и грбъ исто као и на ономъ подъ бр. 17, али надписъ у наоколо различанъ, слѣдуюћи: + MO + CHERVOII + DUCIS ⁎ S. = Moneta Chervoii Ducis Spaleti, то есть: Новацъ Хрвоя Дуке Сплѣтскогъ.

Сва три ова новца извадіо самь изъ дѣла: 1. von Reichel, Beiträge zur Münzkunde der südslavischen Völker. St. Petersburg, 1848, у комъ су нацртани, а оригинали ньіови налазе се у Райхеловой збирки у Петербургу. Ови новци са описанимъ одъ насъ већъ у Гласника свез. V-той на стр. 221, и онде нацртанимъ на таб. II подъ бр. 13 новцемъ истогъ Хрвоя, одъ когъ се вештествено разликую, творе два рода, а свакій родъ опетъ две феле новаца овогъ силногъ босанско-далматинскогъ династе и господара Сплѣтскогъ у почетку 15-тогъ века цветавшегъ.

НОВЦИ ГРАДА СПЛѢТА.

изъ 13-тогъ и 14-тогъ века.

Таб. III. бр. 19. Новацъ одъ биллона, (*) *врло добро сачуванъ*

На лицу: крстићъ у кружной црти, око нѣ 4 звездице, кружића 8, и единице рымске I четвръ, опетъ кружномъ цртомъ ограђене.

На наличю: у полю надписъ латинскій у три врсте: SPALATINVS, то есть: Сплѣтскій, кружномъ цртомъ ограђенъ.

Оригиналъ овога стародревногъ новца, кои се по своме изгледу може у прву половину XII-гъ века ставити, налази се у народномъ Музеуму у Загребу.

Таб. III. бр. 20. Новацъ одъ биллона, врло добро сачуванъ.

На лицу: у средини поля крстићъ са четири точке у угловима, окруженъ цртомъ, око кое опетъ у кругу разположены осамъ точкица, око кои опетъ кружна црта.

На наличю: у кружной црти у средини поля у три врсте расположенъ надписъ таліянскій: SPALATINO, то есть: Сплѣтскій.

Таб. III. бр. 21. Новацъ бакренъ, добро сачуванъ.

На лицу: Глава светителя са епископскомъ митромъ на лево окренута, у средини новца окружена цртомъ, изванъ ове унаоколо латинскій надписъ: + S. DOMNIVS = Светый Дуймо.

На наличю: усредъ поля крстъ кружномъ цртомъ обколѣнъ, око коега латинскій надписъ

(*) Биллонъ е сребро у комъ има више бакра нежели сребра, одъ осме пробе.

овай: + . C . SPALATENSIS = Civitas Spalatensis, то есть: Варошъ Сплѣтска.

Ова два такођеръ врло стара новца знаменитогъ Далматинскогъ града Сплѣта, одъ кои се првый може ставити у другу половину XII-тогъ века, а другій у XIII векъ, извадіо самъ изъ више пута наведеногъ дѣла: Райхеловогъ: Beiträge zur Münzkunde der südslavischen Völker. Ако се они и немогу у строгомъ смыслу назвати србски, мыслимъ, да ій опетъ као новце южнославенске браће можемо примити у нашъ Гласникъ; нити ће то што шкодити моћи, ако мало помало приберемо у овай нашъ органъ, као у велику обшту благайницу, све што се о нумизматики югославенской у обште по разнимъ странимъ или реткимъ дѣлима разсеяно налази.

НОВАЦЪ ГРАДА ШИБЕНИКА.

Таб. III. бр. 22. Новацъ бакренъ, врло добро сачуванъ.

На лицу: Архангела Михаила крилатога ликъ стоећи на змія, и држећи у десной руци коплѣ забодено у зміину главу, а у левой круглу са крстомъ; око нѣга надписъ латинскій: S. MICAEL SEBENIC. то естъ: Светый Михаилъ Шибеника.

На наличю: усредъ поля крилатъ лавъ светога Марка съ еванђеліемъ, грбъ Млетака, око нѣга кружна црта, а иза ове око края новца надписъ латинскій: + SANCTVS. MARCVS. VENETI. то естъ: Светый Марко Млетака.

Овай новацъ Шибеника града Далматинскогъ налази се у оригиналу у Загребачкомъ Музеуму.

НОВАЦЪ ГРАДА БАРА АЛБАНЕСКОГЪ.

(Antivari)

Таб. III. бр. 23. Новацъ бакренъ, врло добро сачуванъ.

На лицу: Светый Теодоръ, са светительскимъ венцемъ славе око главе, и плаштемъ преко рамена баченимъ, стоећи пробада коплѣмъ аждаю, коя се предъ нѣговимъ ногама вие; око нѣга латинскій надписъ: .D ANTIVAR; шта оно D управо значи извѣстно рећи неумемо, найприличніе е: DOMINVS или DOMINIVM, и онда бы значило: Господаръ Барскій или Господарство Барско.

На наличю: Светитель са венцемъ славе око главе, летећимъ плаштемъ на рамену, мачемъ о бедрима, яшући на коню на десно скачућемъ, пробада коплѣмъ аждаю, подъ конѣмъ лежећу. Ово бы быо Светый Ђорђе, да нема иза леђа у полю слово: θ. збогъ коега мора се мыслити, да е и ово Светый Теодоръ.

Баръ градъ, као и цела Албанія горня, са Скадромъ, Драчемъ, Дривастомъ, и другимъ градовима, принадлежао е негда Србскомъ царству; зато смо овай лепъ новацъ снимили по оригиналу, налазећемъ се у нумизматичкой збирки Музеа кои постои при библіотеци св. Марка у Луждовомъ двору у Млетцима, и ставлямо га овамо, као спомеликъ града кои е негда у славной прошлости србскій быо. —

Изъ овогъ летошнѣгъ додатка къ нашемъ описанію Србскы новаца могу увидити наши родолюбиви читательи, кое старо-србски новци интересираю, да се одъ овы знамениты, лепы а и важны историйски споменика іошъ врло много наоди по свету, кои досадъ познати и явности предати нису. Управо садъ примисмо вѣсть одъ

нашегъ честитогъ и ревностногъ скупителя старина Стеф. Верковића, да е и онъ на своиъ летошнѣмъ путу по Албаніи и старой Србій (съ когъ намъ е већъ послао седамъ комада знаменениты рукописны кньига, одъ кои су четири на пергамену писане), нашао знатанъ брой србски новаца а међу овима многе досадъ сасвимъ непознате. Зато повторително умоляваmo све наше родолюбиве читателѣ, да намъ саобште ако сами имаю или кодъ когъ другогъ знаду такове старе новце, да ій можемо издати, и тако Србску нумизматику, што пре до некогъ савршенства довести. Многи су насъ учени люди већъ опоменули, да бы врло цѣли сходно и полезно было издати ово описаніе србски новаца систематично уређено на некомъ ученима обште познатомъ езыку, како бы и великій кньижевный светъ за ове важне споменике дознати могао, но изъ горе поменутогъ узрока мораћемо тай посао, коега ползу и сами увиђамо, іошъ на неко време одложити, да бы то есть, дѣло колико буде могућно подпуніе и богатіе изишло, и странномъ ученомъ свету у руке дошло у достойномъ савршенству, како бы и оно могло пуноважно сведочанство дати о негдашнѣмъ цветаюћемъ станю и образованости Срба у време ньіове самостално и независимо постоеће државе.

ГРАЂА ЗА СРБСКУ СФРАГИСТИКУ.

Одъ Дра. Я. Шафарика.

Сфрагистика, или вештина познавати и умети толковати стародревне печате владалаца, власти и надлежателства, па и други знамениты за повѣстницу лица, есте такође едно спомоћно знанѣ къ историіи. Я изъ собственогъ искуства знамъ да се по повелями, листинама и писмима србскимъ одржало и до данасъ сачувало много любопитны печата изъ времена србске самосталности, еръ самъ ій самъ неколико сниміо и нацртао у цес. кр. тайной дворской архиви у Бечу, кои се цртежи садъ налазе при копіяма исты писама одъ мене преписаны, у рукама могъ Господина стрица у Прагу. Познати су лепи Србски печати већъ на светъ издати: неки одъ Раића у нѣговой историіи, то есть Цара Лазара, и Майке Анђеліе и нѣны синова Ђурђа и Іована; неки у Србскомъ Лѣтопису; еданъ одъ Соларића, то естъ Босанскога краля Стефана Дабише на бакрорезномъ снимку едне нѣгове повелѣ; а особито они одъ нашегъ прерано преминувшегъ Аврамовића, у нѣговомъ описанію древности Србски у Светой гори Атонской. — Али валяло бы се потрудити да се прикупе у едно, колико е могуће, сви ови сачувани печати и да се у хронологичномъ поредку, съ обясненѣмъ издаду, те тако да се добіе Србска сфрагистика, еръ ће текъ она са нумизматикомъ дати и поуздану Србску хералдику, или познаванѣ грбова и знакова како држава, земаля и владалаца, тако и знамениты великаша, властела и племића Србски, а сва ова знаня знатно подпомажу усавршенствованѣ историіе народа. Несумнямъ да ће се и то мало по мало учинити и постићи, и тако къ онимъ србскимъ печа-

тима, кои су већъ на светъ издани, као грађу за будућу Србску сфрагистику додаемъ и саобштавамъ овде два знаменита печата, коя самь на момъ летошнѣмъ путованю нашао у редкомъ дѣлу Бернарда Нани: De duobus Imperatorum Rassiae nummis, печатаномъ у Млетцима у средини прошлогъ 18тогъ века. Обадва се налазе на хрисовуляма или златопечатнимъ повелямa Србски царева Стефана Душана и Стефана Уроша, датимъ граду Котору, кое се тамо чуваю кодъ цркве Светога Трифуна. Ови су дакле печати златни, висећи, на обе стране изтиснути, великомъ новцу или талиру подобни. Одъ Стефана Душана налазе се тамо две дипломе са овакимъ печатима, коима овай царъ године 1351ве потврђуе Которанима слободе ньіове, кое су имъ дали Србски кралѣви пре нѣга; а одъ Стефана Уроша има една иста такова повеля коіомъ се потврђую Котору слободе, кое су му даровали нѣгови предци: Србски кралѣви Радославъ, Владиславъ, Урошъ, Светый краль Урошъ, и краљица киръ Єлена. Ове се дипломе налазе у наведеномъ дѣлу на таліянскій езыкъ преведене, Душанове на страни 13—23, а Урошеве на стр. 38—42; а печати изображени су иза новаца у истомъ дѣлцу описаны на таблици II подъ броевима XVIII и XIX. Я ій додаемъ овой кньизи Гласника на таблици IVтой и то Душановъ подъ броемъ 1, а Урошевъ подъ бр. 2. Сећамъ се да се и међу печатима кое самъ у ц. кр. архиви Бечкой сниміо налази еданъ Душановъ, овоме сасвимъ подобанъ златанъ висећій печатъ.

У другомъ исто тако редкомъ дѣлу Занеттия de nummis Regum Mysiae seu Rassiae ad Venetos typos percussis Comentariolum. Venetiis MDCCL, ex typographia Albritana, нашао самь између осталога и два знаменита надписа, кое ученимъ Славен-

синимъ историцима позната и напечатана, опеть мислимъ веће быти излишно и овде напечатати, нека се нађу, као грађа за будућу подпуну збирку надписа тичући се Србства и нѣгове исторіе, какову прилѣжни обдѣлаватељи нѣни треба такође помньиво да прибираю, будући и ова врло важно помоћно средство къ исторіи, нарочито къ хронологіи нѣной.

Првый надписъ напечатанъ е у наведеномъ дѣлу на страни 23, и вели Занетти да се налази на олтару светога Николе епископа Мирликійскога у Бару у Неапольской земльи, кои е србскій краль Стефанъ Урошъ Милутинъ год. 1319те врло скупоцѣно одъ сребра начинио надъ гробомъ, у коемъ се подъ црквомъ у красной крипти чуваю мошти овога кодъ нашегъ србскогъ народа особито славлѣнога светителя. Али Господинъ Кукулѣвићъ у своиъ извѣстію о путованю у Римъ и Напуль напечатаномъ у Архива за югославенску повѣстницу кньизи IVтой на стр. 349 описуюћи врло любопитно и обширно ову цркву и нѣне славенске споменике, где и овай надписъ саобштава, извѣстно каже да га тамо више нема. Онъ е гласіо овако у латинскомъ оригиналу:

ANNO DOMINI MCCCXIX MENSE IVNII INDITIONE VI VROSIVS REX RASSIAE ET DIOCLEAE ALBANIAE BVLGARIAE AC TOTIVS MARITIME DE CVLFO ADRIAE A MARI VSQVE AD FLVMEN DANVBII MAGNI PRESENS OPVS ALTARIS YCONAM MAGNAM ARGENTEAM LAMPADES ET CANDELABRA MAGNA DE ARGENTO FIERI FECIT AD HONOREM DEI ET BEATISSIMI NICOLAI. EIVS HEREDE ASTANTE. DE CATERA FILIO DESISLA-

VE FIDELI ET EXPERTO A PREDICTO REGE DEPVTATO ET NOS RVGERIVS DE INVILIA PROTHOMAGISTER ET ROBERTVS DE BARVLLO MAGISTER IN OMNIBVS PREFATIS OPVS DE PREDICTO MENSE IVNIO INCEPIMVS ET PER TOTVM MENSEM MARTIVM ANNI SEQVENTIS CHRISTO FAVENTE FIDELITER COMPLEVIMVS.

Кое значи Србски:

„године господнѣ 1319 месеца Юнія, индиктіона VI-тогъ Урошъ краль Рашкій и Диоклитіе, Албаніе, Булгаріе и целе поморске землѣ одъ залива адріатійскогъ, одъ мора све до реке Дунава великога, дао е начинити ово дѣло олтара, икону велику сребрну, кандила и свећняке велике одъ сребра, на честь Богу и найблаженіему Николаю, присуствуюћу нѣгову наслѣднику, и Десислава сину изъ Котора, вѣрну и искусну одъ горереченогъ краля одаслату. А мы Рогеръ одъ Инвиліе протомайсторъ и Робертъ одъ Барулла майсторъ у свему горенаведеному посао овай верно смо извршили съ помоћу Христовомъ, одъ горереченогъ месеца Юнія почевши, крозъ цео месецъ Мартъ године слѣдуюће“.

Овако има Занетти овай надписъ, а у наведеномъ извѣстію Господина И. Кукулѣвића обширніи е и у многомъ се одъ овогъ разликуе. (Види Архива део IV. стр. 350-та.)

Другій надписъ напечатанъ е у Занеттиевой врло редкой книжици на стр. 24, и Занетти вели о нѣму, да се налази на зиду сакристіе велике цркве у Тревизу (у области Млетакой у горньой Италіи, близу мора и Млетака) и гласи латински овако:

MCCCIV DIE XXV MARTII FRANCISCVS DE SALOMONE FVIT PER EXCELSVM PRINCIPEM ET D. D. OROSIVM REGEM RASIAE MILITARI CINGVLO DONATVM.

Кое значи Србски:
„1304-те дана 25-тогъ Марта Франциско одъ Соломона быо е одъ узвишеногa владателя и господара, господина Уроша краля Рашкогъ войничкимъ поясомъ обдаренъ".

ИЗВѢСТІЕ

о. г. Подпредсѣдателя, Професора К. С. Лицея, Дра Янка Шафарика, о нѣговомъ путу у Млетачку Архиву и истраживаню споменика Србске историе, читано у редовной седници Друштва Србске Словесности дана 31 Октобра год. 1857.

СЛАВНО ДРУШТВО,

Высокопоштована Господо!

Вративши се съ далекогъ пута, поздравлямъ Васъ у овомъ скромномъ обиталишту народне кньижевно умне раднѣ, срдачнимъ: помоз' Богъ! задоволянъ и весео, што Вамъ доносимъ изъ Млетака, куда ме е Ваше поштовано повѣренѣ одаслало, не само добре гласове него и такове споменике, кои ће Ваша родолюбива срдца радошћу и задовольствомъ испунити.

Та мысао, да се у Венецін мора налазити много споменика принадлежећи къ Србской исторін среднѣга века ніе нова, и морала се одавно родити кодъ родолюбивы Србски кньижевника, кои су добро знали изъ собствены народны исторнски извора, каква е негда између славне и могућне Млетачке обштине и између свію югославенски земаля свеза постояла, нарочито да су Србски кралѣви и цареви, а и после паденія царства, владаоци Србіе, Босне, Зете, Албаніе, Херцеговине светогъ Саве, Црне горе и други Србски земаля са силнимъ и славнимъ суждовима одъ Млетака у живомъ сношеню, па и у добромъ пріятельству, шта више и у присномъ сродству

живили. Ако дакле Србски књижевници и нису извѣстно знали више о овой ствари одъ оно мало, што су неки Венеціянски историци у своимъ дѣлима споменули о Србскимъ и Млетачкимъ сношенями, могли су опетъ на основу тога поуздано предпоставляти то, да се у архивама, библіотекама и збиркама овогъ знаменитогъ, по своіой радиности и трговини, по своmъ богатству, и своіой политичкой моћи и важности, найзнатніегъ и найславніегъ града, морало сачувати врло много споменика о славной прошлости Србской, сведочећи о томъ како е Србска држава изъ Млетака добіяла найразніе скупоцѣне и фине робе и еспапе, како е отуда добавляла печате за свое новце и друге дѣла умѣтности, како су Србски кралѣви изъ овога првогъ онда на свету трговачкогъ места куповали оружћ и галіе, па више пута узимали и ћерке нѣговы господара себи за супруге и кралѣице, найпосле како су побожни и за христіянску просвету одушевлѣни Срби у нѣму тако знатанъ брой свои Славенски црквены књига одма у првомъ веку после изобретеня књигопечатнѣ напечатали. Више што, осимъ овогъ знаня и предпоставляня, ніе се по овой ствари могло одпре постићи већъ ни зато, што се до Млетачке архиве ніе могло лако доћи, еръ е ова была у време републике, па и после готово неприступна особито за странце, и то све дотле, докъ ніе Нѣгово Величество сада владаюћій Аустрійскій ћесаръ, ово знаменито, по своіой величини и своmъ богатству скоро единствено заведеніе отворити, и ученомъ свету ради употребленія приступно учинити дао.

Тако су са свію страна поитали у Млетке испитателѣи повѣстнице среднѣга вѣка, да потраже изворе и споменике свое отечествене исторіе у пребогатой овой архиви найславніе оногъ време,

на државе, коя е са свима сусѣднимъ землямa Европе, особито са нѣнимъ истокомъ, па и са самимъ Азіатскимъ и Африканскимъ муамеданскимъ народима у живомъ саобраштаю и найближемъ сношеню была.

Тако е између многи други страны княжевника године 1853 отишао у Млетке ради истраживаня извора югославенске исторіе и нашъ едань ревностанъ и отличанъ Славенскій списатель, честитый и заслужный предсѣдатель друштва за югославенску повѣстницу у Загребу, Господинъ Иванъ Кукулѣвићъ Сакцинскій цес. кр. архиварь кралѣвине Хорватско-Славонско-Далматинске, и нѣму имамо благодарити за прве извѣстне а уедно и подробне вѣсти о налазећимъ се у архиви Млетачкой споменицима югославенске а нарочито и Србске исторіе. Онъ е у особитомъ извѣстію напечатаномъ у трећой кньизи валяногъ одъ нѣга уређеногъ Аркива за повѣстницу югославенску у Загребу 1854-те год. обрадовао Славенске кньижевнике а поименце и Србске любителѣ отечествене исторіе тымъ казиванѣмъ, како е нашао и преписао у Млетачкой архиви многе споменике изъ 11, 12 и 13 века односеће се на исторію Хрвата и Срба а међу ньима и 12 комада важны повеля и писама Србски кралѣва и царева изъ 14 века латински писаны, додавши къ томе, да одъ велике множине таковы важны писама ту наодећи се, збогъ кратности времена више тада преписати ніе могао.

Почемъ е овимъ истраживанѣмъ и посломъ заслужногъ за югославенску повѣстницу Господина Кукулѣвића ствaрь та изванъ сваке сумнѣ доведена была да у Млетцима има много важны споменика югославенски, особито Србски, и пошто се и ово наше Друштво Србске Сло-

весности изъ горенаведеногъ извѣстія нѣговогъ о великомъ богатству Млетачке архиве у преважнимъ за Србску историю спомеництма и изворима уверило, одма су зажелили нѣгови членови любећи свою народну исторію и познаюћи нѣну велику важность за народъ, ползовати се овимъ единственимъ и пребогатимъ изворникомъ и прибавити све тамо наодеће се споменике Србске исторіе за народъ свой и за обдѣлаватель народне наше исторіе, како бы ова и тимъ сведочанствима већма обяснѣна и къ пожеланой извѣстности и обширности ближе доведена быти могла· Зато заключе у засѣданію своімъ дана 11. Сеп. год. 1850 подъ № 77 умолити Высочайше Правителство наше, да бы оно благоволило одобрити, да се едно лице може послати на два месеца тога ради у Млетке, да у тамошньой архиви истражуе и прикупля споменике и изворе Србске исторіе, молећи уедно да оно изволи одобрити за тай посао потребный трошакъ, и издѣйствовати да се одъ надлежне цесаро-кралѣвске Аустрійске власти изда за то нуждно дозволенѣ. Наше Высочайше Правительство уважило е желю и молбу Друштва Србске Словесности и одобрило е извѣстну сумму новаца на путный трошакъ, за кои посао Друштво 30 Дек. 1852 № 99 избере мене свога члана, поверивши ми овай честный задатакъ. Но збогъ непредвиђены препятствія морао се тай посао на дуже време одложити, дотле докъ нису ове препоне сметаюће момъ путованю у Млетке, летосъ уклонѣне; а како е хвалѣно Друштво свое поверенѣ мени еданпутъ поклонѣно едногласнимъ заключеніемъ у сѣдници ове године дана 30 Мая држане подъ № 88 наново потврдило, а и Высочайше Правительство наше, кое охотно подпомаже све што се на ползу и напредакъ отечествене просвете и образованости односи, ово заключеніе одобрило, то се я кре-

вемъ дана 10-тогъ Августа тек. год. изъ Београда на путъ и отидемъ преко Беча, Загреба и Трста у Млетке. На овомъ путу свагда самъ се трудіо у колико су ми време и нуждни послови дозволявали, наћи и дознати што ново, што бы къ постиженю моя цѣли, нарочито къ прикупляню Србски исторıски споменика и извора спадало. У Бечу дознао самъ одъ славно познатогъ нашегъ Славенскогъ списателя Господина Доктора Ф. Миклошића, цес. кр. университетскогъ профессора Славенске литературе и езыка, и кустоса цес. кр. дворске библіотеке, да се еданъ део нѣговогъ важногъ періодичногъ издаваня: Slavische Bibliothek званогъ, управо у печатньи довршуе и да ће до коя данъ явности предатъ быти; далѣ да онъ садъ найвише ради око приуготовляваня за печатанѣ свію писама, повеля и хрисовуля Србски, кое су писане Славенскимъ езыкомъ, и кое е онъ скупити могао, тако да ће овомъ дѣлу додати и регестра Србски споменика писаны на Латинскомъ езыку, нѣму познаты. Управо е имао подъ рукама, кадъ самъ га походіо, важанъ за овай нѣговъ посао старый Србскій рукописъ изъ Дубровника, кньигу писану на пергамену и садржавающу у себи точне преписе неколико стотина Србски споменика, међу коима е нашао преко тридесетъ комада Србска писама и повеля досадъ сасвимъ непознаты. То е овай истый рукописъ, кои честитый Господинъ Кукулѣвићъ спомиѣ у своммъ извѣстію о литерарномъ путованю у Дубровникъ, Римъ и Напуль, печатаномъ у Аркива за югославенску повѣстницу кньиги IV, на стр. 327 подъ бровемъ II, кою е Господ. Професоръ Миклошићъ бывши и самъ у Дубровнику, оданде за употребленѣ на неко време у наручь узео и у Бечъ добавіо. Ніе нуждно доказивати, да ће ово дѣло быти за Србску исторію одъ найвеће важности, и

врло ми е мило было чути одъ истогъ Господина да е издаванѣ и печатанѣ истога дѣла веѣъ обезбеђено и сигурно. — Одъ истога Господина чуо самъ далѣ да е у Дубровачной архиви у найнові̇е време нађенъ знатанъ брой старосрбски писменности, повеля, хрисовуля и писама, неколико стотина комада, кое су досадъ были сасвимъ непознате, и да е познатый Славенскій списатель родолюбивый Дубровачкій властелинъ кнезъ Орсатъ Почиѣъ, узео на себе трудъ ове споменике точно преписати, за печатню приуготовити и явности предати; и тако се опетъ можемо радовати знаменитомъ и важномъ умноженю извора старосрбске исторіе! (*)

У Загребъ самъ нуждно свратити морао, да се са Господ. Кукулѣвиѣемъ састанемъ ради савѣта и упутства у смотреню начина раднѣ мое и истраживаня у Млетачкой архиви, кое дати ми, онъ се врло драговольно обеѣао, да небы сасвимъ неприуготовлѣнъ и непознатъ са овимъ огромнимъ заведеніемъ, къ послу мени наложеномъ приступіо; а ово самъ съ тимъ пре учинити могао, што дозволенѣ за мене изъ Беча іошъ ніе у Млетке отишло было. Загребачки литератори су ме врло любезно примили, а особито племенитый Господ. Кукулѣвиѣъ указивао ми е сваку любавь; и упутіо ме, како да ми се посао олакша, а преко тога дао ми е и препоруке за Млетке, господи званичницима библіотеке св. Марка и велике архиве, съ коима ѣу посла имати. Онъ ми е показао и богату свою збирку писмены споменика относеѣи се на исторію свію южны Славена, кою е онъ съ

(*) Дошавши у Београдъ съ великомъ радошѣу самъ чуо, да е наше Высочайше Правительство са великодушномъ готовошѣу учинило кораке, да се ови споменици што пре напечатаю и ученоме свету у руke предаду.

великимъ трудомъ и трошкомъ, а са іошъ већомъ ревношћу и любави скупіо, и кою іошъ еднако умножава, попуняна и обогаћава. Нѣгова е збирка Хрватски ствари и нарочито Хрватски исторійски споменика найбогатія, и единствена у своиъ роду; рекао ми е да е жели колико годъ буде могао попунити, па после у форми великогъ дипломатара печатати и на светъ издати, къ чему іошъ треба неколико година времена. Али онъ има и знатанъ брой Србски споменика, писаны на Славенскомъ и на Латинскомъ езику, кое е са свію страна где е годъ што могао наћи и добити на своимъ путовима, чинѣнима ради изтраживаня южнославенски историски споменика, скупіо и саставіо, и одъ кои се многи нигде инде неналазе. Ове Србске ствари желіо бы онъ за себе печатати, ако бы за тай посао нуждну помоћь и средства кодъ нашегъ южнославенскогъ читаюћегъ и родолюбивогъ обштества нашао, а я самь га у име овогъ поштованогъ Друштва Србске Словесности моліо да одъ ове похвалне и полезне намѣре неодустане, и обећао самь му да ћемо мы гледати све што у нашимъ силама стои учинити, да му знатномъ пренумераціомъ ово предузиманѣ олакшамо; надамъ се да ће славно Друштво ове мое речи и ово обећанѣ одобрити и усвоити, и да ће се постарати за начинъ и средства, коима бы се изданіе овогъ за славу Србскогъ имена и за обяснѣнѣ Србске исторіе не мало важногъ дѣла подпомоћи могло.

Кодъ Господ. Кукулѣвића видіо самь и неколико редки а за нашу Србску нумизматику важны дѣла, као што су Занетиева и Наниева Дисертаціе о Србскимъ новцима, издате и печатане у средини 18-тогъ века у Млетцима, и Райхелова дѣла о Србскимъ и южнославенскимъ новцима издата и печатана у Петербургу 1848-ме године, изъ

кои самъ више стары новаца, мени досадъ непознаты, два знатна надписа, и два старосрбска печата копирао, кое ћу све у нашемъ друштвеномъ органу Гласнику читаюћемъ обштеству Србскомъ саобштити.

У народномъ Музеуму у Загребу само самъ врло итно могао прегледати налазеће се у овомъ похвално уређеномъ и угледномъ заведенію Србске новце, зато вальда и нисамь нашао ништа ново, мени непознато, него самь ипакъ обогатіо мое бележке цртежима одъ два лепа стара Далматинска новца едногъ Шибеничкогъ, и едногъ Сплѣтскогъ, одъ кои се оригинали у томъ Музеуму чуваю. —

Дошавши преко Трста у Венецію, употребіо самъ дане одъ 29-тогъ Августа до 5-тогъ Септембра, докъ е то есть дозволенѣ за мене одъ цесаро-кралѣвскогъ министерства унутрашньи дѣла изъ Беча къ дирекція Архиве Млетачке стигло, за радню у знаменитой Библіотеци св. Марка у Дуждовомъ двору, кое библіотекаръ, славный италіянскій списатель Абате Валентинелли особито уљудно и любезно ме приміо, будући познаникъ и пріятель могъ Господина стрица. Найпре самь изъ велики каталога рукописа ове славне библіотеке, коя поредъ 130,000 комада кньига има преко 10,000 разны рукописны дѣла, вадіо и бележіо оне Латинске и Таліянске рукописе, у коима самъ се надао наћи нешто за нашу исторію, и начиніо самъ списакъ одъ 36 комада Латински и 43 ком. Италіянски рукописны дѣла; после тога тражіо самъ у истимъ рукописима податке за Србску исторію, и копирао самъ изъ рукописногъ дѣла: *Cornaro* Giovani, Lettere date in Constantinopoli anno 1402, врло занимльиво савремено извѣстіе о великомъ бою између Татарскогъ хана Тиму-

ра и Турскогъ султана Баязита, у комъ су и синови Србскогъ цара Лазара участвовали, и кое заслужуе, да га у Гласнику напечатамо. Далѣ правіо самь іошъ изъ неки рукописа кратке историйске бележке; прегледао самь дѣло Професора Фр. *Нарди*, печатано у Падови 1840-те године, подъ насловомъ: Tre documenti della famiglia Morosini, у комъ истый ученый Таліянскій историкъ доказуе, да е една ћерка славне властелске породице Млетачке Морозини, именомъ Констанція, сестра Томазине Морозини, супруге Мађарскога кралѣвића а матере Мађарскога краля Андрее III-ћегъ, была удата за краля Владислава Србскогъ, сына Првовѣнчаногъ Стефана. Найпосле прегледао самь и старе новце Србске и южнославенске у археологійскомъ музеуму наодећемъ се при библіотеци, но нисамь нашао, осимъ едногъ знаменитогъ новца града Бара, кои самь нацртао, ништа мени непознато Славенско; али Господинъ библіотекаръ мисли, да ће се за цело у осталимъ збиркама Венеціе наћи моћи више югославенски новаца, а нарочито у главномъ градскомъ музеуму Кореровомъ. Но я абогъ краткости времена нити самь више у библіотеку св. Марка, нити у остале явне и приватне библіотеке и музее Венеціянске одлазити могао, него самь одъ онога дана кадъ ми е истекше у Бечу дана 10-тогъ Септембра т. г. по нов. календару дозволенѣ за архиву одъ овога дирекреція званично саобштено и писмено предато было, то есть одъ 17-тогъ Септ. по нов. цело време за радню у архиви употребіо, и свакій радный данъ самь одъ 10 до 3 сата непрестано прилѣжно писао, а само самь празничне и недельне дане употребіо на то, да знаменитости Венеціе и прекрасна дѣла умѣтности у овомъ граду више него ма где нагомилана посѣтимъ и да се ньіовимъ разгледанѣмъ наслађавамъ.

Съ помоћу и савѣтомъ Господина Цезара Фукарда, архивара или првога чувара архиве и цес кр. професора палеографіе, коега улюдности и любезной услужности довольно благодарити немогу, еръ е онъ не само оставіо архивъ отворенъ, кои бы управо тада крозъ месецъ дана имао быти затворенъ, найвише мени за любовь, него ми е осимъ тога сваку молбу найусрдніимъ начиномъ испуніо, толико самъ за кратко време могъ тамошнѣгъ бавлѣня урадіо, то есть крозъ 30 дана, да су ми ее сви они учени люди чудили, съ коима самъ имао честь у архиви познати се и заедно радити, а у чему се то састои садъ ћу у кратко изложити.

Архивъ Млетачкій заиста е тако огромно велико заведеніе, да му нема равна у свету, еръ онъ садржава у 300 разне величине соба, сала и ходника, до 14 миліона свезака акта! коя обузимаю време одъ год. 883 до нашегъ доба. — Старый нѣговъ део, наравно маньій, дели се на многа одѣленя или серіе, одъ кои свака има свое особито име. — Найзнатнія су ова: одѣленѣ оригиналны писама и повеля, една велика соба пуна свезаны међу древнимъ таблицама, найвише на пергамену писаны документа, кои іошъ нису регистрирани, тако да се управо и незна шта се све налази у нѣима. Ово одѣленѣ садъ се уређуе и пописуе, дакле се іошъ засадъ и неможе употребити. Найстаріи спомениkъ одъ досадъ прегледаны есте одъ године 1030. Одъ овога одѣленя доста знатанъ део однетъ е у Бечъ и тамо се чува у цес. кр. дворской архиви заедно са іошъ некимъ изъ ове архиве узетимъ и у дворскій пренетимъ спомени-цима. — Друго едно одѣленѣ зове се: Acta majoris Consilii, дели се на тайный и на явный део, а садржава дѣла и заключенія скупштине свію властела млетачки, и починѣ са год. 1232 а трае до 1797. Ово одѣленѣ као и оно прво нисамъ я мо-

гао збогъ краткости времена никако прегледати. Треће одѣленѣ есу: Acta Consilii Rogatorum, seu Senatus, кои се таліянски лову: Pregadi, садржава заключенія и дѣла скупштине одбора Млетачки властела, коя се опетъ деле на явна и на тайна, она зову се: Mista del Senato, а траю одъ год. 1293 до 1440; после се цепаю на две серіе, подъ именима: Terra и Mare, ова траю одъ 1440 до 1797; а тайна се зову: Secreta Rogatorum и траю одъ 1401 до 1630, потомъ се цепаю и ова на две серіе подъ именима: Corti и Rettori, и траю одъ год. 1630 до 1797. Одъ овы самъ видіо и прегледао регистре одъ обадва старія одѣленя, то есть одъ Mista del Senato и одъ Secreta Rogatorum до године 1440. — Четврто одѣленѣ есу: Acta Consilii minoris seu Collegii, Таліянски званогъ: Signoria, садржавaю дѣла и заключенія найвишегъ надлежательства или кабинета, починю са год. 1308, и деле се на више серія одъ кои су неке явне а неке тайне, а зову се: Notatorio, одъ год. 1327 до 1797; Letterae одъ год. 1308 до 1796. Пето одѣленѣ есу: Commemorialia; Шесто одѣленѣ: Relationes ambassadorum et Rectorum. Седмо одѣленѣ: Expositiones ambassadorum extraneorum; Осмо одѣленѣ: Acta Consilii Decemvirorum; Девето одѣленѣ: Acta Inquisitorum Status. После тога има одѣленя коя имаю особита имена као: Libri Pactorum; Libri Syndicatus; Liber aureus; Liber matrimoniorum; Liber plegiorum и іошъ многа друга, коя я збогъ краткости времена нисамъ ни видити ни побележити могао, и коя се сва састое изъ више или манѣ велики фоліянта, тако да неке серіе обузимаю много стотина фоліянта, а друге само неколико, или неколико десетина; старія часть сва е на кожи писана, а новія већъ на артіи одъ половине 15-тогъ века овамо, премда се налази нешто и одъ врло стары изъ 13-тогъ века заоставши споменика писаны на

артіи, али мало. Наравна е стварь да е новія часть архиве найвећа, и да акта новога века и овы последньи столѣтія найвише простора заузимаю.

Одъ горенменованы одѣленя я самь нижена-ведена три одѣленія испытао, тако да самь найпре найточніе прегледао индексе или списке ньіове, кои сами по 4 до 6 велики фоліанта на кожи писаны износе, вадећи све што се насъ тиче у мой регистаръ; а после самь и саме оне кодексе или рукописе предузимао, са моимъ регестрима сравньивао, и изъ ньи самь неке важне споменике у целости преписао, колико ми е рокъ бавлѣня у Млетцима допустіо.

Тако самъ испытао: *Прво:* одѣленѣ кое се зове: *Misti del Senáto,* и кое садржава у себи ова заключенія и дѣла одбора властелскогъ безъ кое согласія ніе могаоваждъ са колегіомъ ништа важно рѣшити. Ово одѣленѣ обузима 60 велики пергаменовы фоліянта. Я самь изъ нѣговогъ индекса, кои има 4 кньиге у великомъ фоліо на кожи писане, повадіо све што се годъ тиче южнославенския Србски земаля. Изъ I-вогъ дела индекса вадіо самь и оно све што се тиче Далмаціе и нѣны градова, острова ядранскогъ мора, и остали югославенски предѣла; но кадъ самь после видіо, да се брой документа относећи се на те землѣ у доцнія времена, тако страшно умножава, да цело мое време небы достачило ни да саме ове регестре извадимъ я препишемъ, онда самь изъ II-ге, III-ће и IV-те кньиге индекса вадіо само Србства тичућа се акта, и нека врло важна южнославенска, у коима самь се надао, да може быти што за нашу исторію. Тако самь пописао подъ рубрикама: Regnum Rassiae seu Serviae, Bosna, Albania, Sclavonia in genere, Ambassatores etc. tractatores, provisores missi ad Sclavoniam, Scutarum,

Durachium, Jadra, Spalatum, Tragurium, Nona, Ragusium, insula Arbum, Anserum, Chersum, Quarum, Brazza, Barones Croatiae, Comites Vegliae, Sibenicum, изнашао и преписао у еданъ регистаръ до 1000 комада акта, коя сва спадаю у време одъ год. 1293 до 1437.

Друго одѣленѣ, кое самъ прегледао и исцрпао, зове се: Commemorialia, садржава у себи савремене копіе свію дужду и правительству Млетачкомъ са стране долазећи писама и документа одъ год. 1285 до 1520-те, кои оригинали, у дуждовомъ двору хранѣни пропали су по найвећой части при пожару, кои е године 1577 дуждову палату опустошіо, но срећомъ су ове вѣрне и савремене копіе у другомъ надлежательству држане и сачуване были. Обузима 22 велика фоліянта на пергамену писана, и у овима су управо найлюбопитніе ствари. Изъ овы самъ регистрирао до 300 разны на Србску исторію односећи се споменика.

Треће одѣленѣ, одъ мене разгледано зове се: Secreta Consilii Rogatorum, садржава у себи тайна дѣла и заключенія одбора властела Млѣтачки састои се изъ 33 велика фоліянта на пергамену писана, и простире се одъ год. 1345 до 1481-ве. Изъ овы самъ сачиніо регистаръ садржавајућій у себи до 330 разны акта къ Србской исторія принадлежећи.

После тога правіо самъ іошъ списакъ споменика къ Србской исторія принадлежећи и налазећи се у рукописимъ кодексима кои се зову: Liber plegiorum, Libri Syndicatus, Libri blancus etc. albus, Libri litterarum secreti Collegii, Liber Pactorum; а извадіо самъ и у списакъ побележіо изъ овы свію до 100 комада различны акта одъ части найвеће важности и древности.

Тымъ начиномъ добіо самъ каталогъ, у комъ е записано време, кратакъ садржай, и место где

се у Млетачкой архиви налазе, одъ найманѣ 1800 комада найразличитія акта, манѣ, више важны, а къ исторіи Србской принадлежећи, кои сви спадаю у време одъ године 1200 до 1520-те премда има неколико и старіи, чакъ изъ 10-тогъ столѣтія. Али за цело можемо се надати, да ће се овай брой знатно умножити, докъ се іошъ и остале части архиве претресу, докъ се одѣленѣ оригинала у редъ доведе, попише и за употребленѣ приступно учини, и докъ се она одѣленія испытаю, коя я збогъ краткости времена за садъ прегледати нисамь могао.

Почемъ самь горе описаный регистаръ начиніо, престао самь правити ове каталоге, ербо самь желіо донети са собомъ баръ нешто у целости преписано, одъ оны многы драгоцѣны споменика наше исторіе, за кое самь дознао, да се ту налазе и имати могу, и кое самь истражіо и у мой списакъ уписао. И тако извадимъ помоћу мои регистра изъ свію овы горе именованы одѣленя, тамо и амо 130 комада акта, о коима самь судіо, да ће ньіово читанѣ моћи учинити радость онимъ моимъ предпоставлѣнимъ старешинама, друговима и пріятельима, кои су любећи топло свой родъ и нѣгову славну исторію, найвише и подѣйствовали, да се овай посао радити могао.

Найпосле, да бы наши обдѣлаватель исторіе видити могли и увѣрити се, да су преписи овы акта сви стари и савремени, начиніо самь одъ свакогъ одъ оны велики одѣленя вѣрне снимке, изъ кои се карактеръ и начинъ писма ньіовогъ познати може.

Сва ова акта писана су на Латинскомъ єзыку среднѣга вѣка. Само самь єдну єдину оригиналну листину славено-хрватску нашао, писану глаголскимъ словима на пергамену године 1512, на острову Крку, коя є и архиварима была досадъ

непозната, и кою самь имъ я прочитао и на Латински превео, и за себе преписао и факсимилирао.

Изъ горе реченогъ већъ може славно Друштво увидити, да є съ овимъ моимъ трудомъ само започетъ посао врло важанъ за обясненѣ Србске историіє, кои кадъ се сврши, и кадъ се историйски обдѣланъ явности и свету преда, за цело ће нову славу и важность Србскомъ имену и народу и дома и предъ целимъ изображенимъ светомъ придобити, и тако благотворна морална слѣдства имати. Но не само у архиви Млетачкой има іошъ много нашега блага, коє ће требати истражити и скупити, него по увѣраваню тамошньи учены людя, кои су се за мой посао интересирали, и у осталимъ збиркама Венеціє, а поименце: у библіотекама св. Марка, патріаршіє и кавалѣра Цикоњѣ; овай последньій самь има преко 5000 комада важны и редки рукописа, међу коима има изгублѣны изъ архива Млетачкогъ кодекса; далѣ у музеуму Венеціянскомъ кои се зове Кореровъ; па и по другимъ приватнимъ збиркама много се іошъ сакривено налази.

Кадъ бы наше славно Друштво съ одобренѣмъ Светлога Господара и Княза нашегъ, свогъ милостивогъ покровителя, и съ помоћу Правительства нашегъ, коє га великодушно обдржава и средствима снабдѣва, све ово добило, па и оно добавило и сакупило, што се іошъ у Дубровнику, у Бечу, у Загребу, у Сремскимъ Карловцима, у Руссіи и по многимъ местима у приватнимъ рукама одъ Србски споменика налази, за цело бы се толика и тако богата грађа за Србску исторію саставила, да бы се одъ нѣ могло подићи дѣло, коє бы светъ о прошлости и о важности србства много важніє мыслити и достойніє судити научило. Ово є великій задатакъ, и посао за десетине година, али ће га добра воля и искрено прилежа-

ванѣ са родолюбивомъ ревности сдружено за цело срећно свршити моћи!!

Я се надамъ да наше славно Друштво неће одъ срећно započетогъ овогъ посла одустати, а да ни наше Высокославно Правительство, желеће свесрдно унапредити образованость народа и народну књижевность, и умножити честь и славу Србскога народа предъ светомъ, неће одрећи Друштву свою великодушну подпору и помоћь у овомъ предпріятію. (*)

У Београду 31-вогъ Окт. 1857.

Дрь Я. Шафарикъ.

(*) По заключенію Друштва Србске Словесности напечатаће се у идућемъ 10-томъ делу Гласника регестра, коя е подписаный у Млетачкомъ архиву сачиніо, а печатанѣ целы акта одложиће се донде докъ се подпунія збирка састави.

ИЗВЕСТІЕ

О ДѢЛАНЮ И СТАНЮ ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ ГОДИНЕ 1856. ЧИТАНО У ГЛАВНОМЪ ЗАСѢДАНІЮ 13 ЯНУАРА 1857.

Кадъ е год. 1841 на предложенѣ ондашнѣя Професора у Ликею, Господина Атанасія Николића и Іована С. Поповића, Друштво Србске Словесности заведено, положена му е была та поглавита цѣль, да на ображаваню Србскогъ езика и разпространяваню наука у обште на Србскомъ езику по своимъ силама ради. Колико е Друштво у теченю времена овой цѣли одговарало, показали су нѣгови Гласници, ови носіоци укупне Друштвене дѣлателности.

Нежелећи бацити сенку на првенацъ овога Друштва, кои, као и свакій почетакъ людске дѣлателности, печатъ трудности и боязльиве несигурности на себи носи, већъ почитуюћи племениту, велику и трудну цѣль Друштва, съ узтезанѣмъ примѣчавамъ, да е оно у почетку, опредѣливши себи одвећъ пространый кругъ дѣланя, Друштвену цѣль са поособномъ цѣли каквогъ списателя, озбильнію и вештественію народа ползу са узгреднимъ и невештественомъ ползомъ помешало, те тако и чисто-забавнимъ саставцима место у Гласнику уступило. Но ова е сенка наскоро изчезла, и Друштвена дѣлателность сведе се на известніи, опредѣлителніи кругъ. Озбильнія предмети, а нарочито изпытиваня и осветлаваня наше исторіе тичући се, привукоше на себе найвећу пазльивость Друштва, а чисто за-

бавни одпадоше, као недостойни одзиви овакавогъ Друштва и по нъиовой садржини и по вештини. Гласникъ постаде одзивомъ умніой, изображеніой класи народа, постаде будилникомъ народногъ поноса, народне свести и прадедске славе.

Овой поглавитой цѣли верно оставше Друштво прикупило е и ове године лепы података, нарочито за старію нашу историю, а особито трудомъ Господина Іордана Х. Константинова, учителя у Скоплю, кога е оно іошть у почетку прошле године къ скупляню нашп старина ободрило, обећавши му пристойну награду. Одъ овы података, по већой части печатаны у VIII. свезки Гласника, нарочито споменъ заслужуе кратка историја одъ цара Душана до кнеза Лазара, коя се на анатему, Цариградскимъ патріярхомъ на нашу цркву бачену односи, да оно важно житіе Светогъ Клименте на Грчкомъ езику печатано и неспоминѣмъ, кое е истый Господинъ Друштву на поклонъ послао, и кое нашу историю одъ времена Св. Кирила и Методія у већу светлость поставля. Оваквомъ прибираню података за нашу историю присаедињене су и литографисане таблице стары Србски новаца, кое е Г. Янко Шафарикъ съ краткимъ описаніемъ пропратіо.

Къ не маломъ осветленю наше историе служи' ће и прилогъ Г. Константина Николаевића: „О границама, докле се е простирала область некдашнѣгъ Пећскогъ Патріярхата“, почемъ ће дати повода пространіемъ претресаню и изпытиваню.

Почемъ далѣ речена цѣль Друштва неизключуе изпытиваня на томъ полю и у страны народа: то е съ ползомъ у Гласникъ примлѣнъ и „Животъ Св. Саве“, Господиномъ Нешићемъ съ Русскогъ

єзика преведеный. — Толико є овогодишньій Гласникъ могао овогъ матеріяла у себе сместити. Но да бы се Србскій народъ са своіомъ исторіомъ пространіє и раніє упознао, прегледало є Друштво Хилфердингова писма, тичућа се Исторіє Србаля и Бугара, коя є Г. Миланъ Ђ. Милићевићъ превео, и нашавши у ньима результате изпытиваня у исторіи речены народа, препоручило ій є Попечительству Просвете, коє є преводителю трошакъ за печатанѣ поклонило.

Найпосле, на предложенѣ Г. Іована Гавриловића, писано є Господину Николаевићу у Дубровникъ, да за Друштвене новце, коє при себи има, изъ книга: „libri sex statutorum; reformationes; liber viridis“ и изъ други' изпише оно, што се насъ и наше исторіє тиче.

У обзиру на образованѣ Србскогъ єзика Друштво є оставило лепъ споменъ потомству у Даничићевой „Србской Синтакси“, коюю є, збогъ нѣне величине, препоручило Попечительству Просвете на одкупъ за 120 # цес. Обилна грађа, по мнѣнію єзикословногъ Одсека, принеће будућимъ єзикословима неоцениме ползе и олакшице у опредѣляваню правила Србскомъ слогу и духу Србскогъ єзика. Подобну похвалу заслужує и прилогъ истога Господина, у VIII части Гласника печатаный, као почетакъ трудногъ изпытиваня о „Србскимъ акцентима“.

Но да бы ово образованѣ многостранно и подпуно было; да бы се положена и изпытана правила съ духомъ нашегъ єзика и у савршеніой форми, у естестичной одећи показала, те тако и на той ньиви теорія съ практикомъ сдружила, примило є Друштво у реченый Гласникъ „Похвалну речь Светомъ Сави“, одъ Г. Архимандрита Гаврила, и „Књижевне образе“ одъ Господина Іо-

вана Ристића. У овима се критично испытую и оценюю дѣла на кньижевномъ полю упокоеногъ члана овога Друштва, Іована С. Поповића.

Овомъ дѣланю присаединило е Друштво и богаћенѣ кньижевногъ езика, прибиранѣмъ оны речій, кое се у различнымъ краевима Србства почастно и редко говоре, а тако исто и пописанимъ речма изъ Штулиногъ Словара, кое е Друштву послао Протопресвитеръ Дубровничкій Г. Николаевићъ.

Ово е краткій, обштый прегледъ овогодишнѣгъ укупногъ дѣланя Друштва; но да бы се ово дѣланѣ достаточніе прегледати и оценити могло, неће излишно быти, разложити га на почастна дѣланя поедины Одсека.

I. Одсекъ Философскій прегледао е:

1. прилогъ Господина С. Сретеновића: „О епиской народной поеми", преведеный съ Русскогъ езика;

2. „похвалну речь Светомъ Сави", прилогъ Господина Архимандрита Гаврила;

3. „кньижевне образе" одъ Г. Іована Ристића

II. Одсекъ Историско-Правословный:

Прилогъ Г. Николе Крстића: „Разсматраня о старымъ Србскимъ правама, на основу писмены споменика и Душановогъ законика";

III. Одсекъ Природословный:

1. рукописе Г. Іована Миленковића, бывшегъ Београдскогъ цариника;

2. прилогъ Г. Владимира Якшића: „Државописъ Србіе" и „наставленѣ за Осмотрителѣ погодописны бележеня у Србіи"; „Државописъ землѣдѣлія Княжества";

IV. Одсекъ Езикословный:

1. Исаиловићева недовршена „правила о Србскомъ правопису“;

2. „Синтаксу“ Г. Ђорђа Даничића, съ прилогомъ: „о Србскимъ акцентима“;

3. Протопресвитеромъ Дубровничкимъ Господиномъ Николаевићемъ послане речи, покуплѣне изъ єдне части Штулиногъ Словара, числомъ 8387;

4. Граматину Г. Тодора Недельковића;

V. Одсекъ Историскій:

1. прилогъ Г. Димитрія Нешића: „Животъ Светога Саве“, преведенъ съ Русскогъ єзика;

2. саставъ Г. Милана Ђ. Милићевића: „Србія последнѣ године Карађођеве владе“;

3. Милићевићевъ преводъ: „Писма Хилфердингова о исторіи Србаля и Бугара“;

4. прилогъ Г. Константина Николаєвића: „О границама, докле се є простирала область негдашнѣгъ Пећскогъ Патріярхата“;

5. надписе, послане Господиномъ Іорданомъ Х. Константиновимъ;

6. надписе, кое є са стары рукописа сниміо Г. Константинъ Николаєвићъ;

7. прилогъ Г. Милоша Поповића: „Статутъ Польичкій“ по Павлу І. Шафарику;

8. диплому войводе Угровлахискогъ Іоана Михаила одъ године 1596;

9. надписе, кое є Г. Николаєвићъ изъ Дубровника послао;

10. старе рукописе, послане изъ Скопля Іорданомъ Х. Константиновимъ;

Са свршенимъ овимъ прегледомъ прелазимъ на станѣ нашега Друштва, у колико є ово новимъ подарцима кое у кньигама и старимъ рукописима; кое пакъ у новцима и стварнимъ старинама побољшано.

А. Подарци у новцима:

По приложеномъ списку А. умножена е сбирка новаца са 261 комадомъ.

Б. Подарци у кньигама:

Кое одъ различны Академія, кое пакъ одъ поедины лица добило е Друштво, по приложеномъ списку Б. свега 168 комада.

В. Подарци у рукописима:

1. одъ Г. Лазара Арсеніевића, Члана Совѣта, два писма Княза Милоша одъ год. 1815.;

2. одъ Г. Іоаникія, Епископа Ужичкогъ: „Уговоръ међу Княземъ Ипсиланти и Србскимъ Архіереемъ Іосифомъ Буктировићемъ“ о садѣйствованю овога, да се миръ међу Србіомъ и Грчкомъ одржи;

3. одъ Іордана Х. Константинова, „житіе и жизнь преподобне наше матере Петке“; „житіе кназа Стрегана;“ „Слово Кирила Словенца, Солунскаго философа Бугарскаго“; „писмо Папе Инокентія Стефану Душану, Цару;“ „Помѣникъ храму Святаго Благовѣщенія прѣсвятіе Богородице подъ увесіе Черніе Гори въ мѣстѣ нарицаемѣмъ водичникъ;“ рукописну кньигу различногъ садржая, у коіой се налазе пописани Патріярси и Архіепископи съ краткомъ историіомъ одъ Стефана Душана до Кнеза Лазара; описаніе монастира, и то а) *Матке*, зиданогъ кралѣмъ Андреяшемъ; б) *Люботина*, сазиданогъ Светомъ Николаю Госпођомъ Даницомъ у време Краля Душана, в) *Побожія*, озиданогъ Стефаномъ Дечанскимъ владичици Богородици; г) Душановогъ монастира, подигнутогъ у славу Светомъ Архистратигу Михаилу; найпосле, неколико са плоча снимлѣны надписа;

4. одъ Ристе Армаша: диплому войводе Угровлахискогъ Іоана Михаила одъ год. 1596;

5. одъ Протопресвитера у Дубровнику, Г. Николаевића: „Reipublicae Ragusienis eiusqve optimatum insignia“ и неколико снимлѣны надписа.

Г. Подарци у стварнимъ старинама:

1. одъ Г. Іована Гавриловића: две окрнѣне цигле, съ надписомъ Legionis quartae Flaviae;

2. одъ Г. Іосифа Веселића: 7 комада римски циглица;

3. одъ Г. Владимира Якшића: Земльовидъ „Orbis veteribus notus.“

Добывену одъ Г. Мачая, Хирурга, минералогичну сбирку, уступило е Друштво нашемъ Ликею.

Краткій овай прегледъ дѣланя Друштва показуе, да исто, према своимъ слабимъ средствама и околностима, съ годинама саэрева и больой будућности на сусретъ иде. Кадъ убогій на обштый жртвеникъ штогодъ принесе, онъ е принео *све*, и потоме неможе съ богатиромъ ни у сравненіе доћи. И самый дакле малый успѣхъ Друштва, према усилѣной борби съ противностима и околностима, праведно заслужуе обште признателности и лепе надежде, да ће будућность, каменъ по каменъ сабираюћи, потомству величествено зданіе озидати на нѣгову радость, поносъ и славу.

Секретаръ
Ђорђе Малетићъ.

А. СПИСАКЪ

приновлѣны Друштвены стары новаца у год. 1856.

Мачай, Хирургъ: поклоніо е 1 сребрнъ новацъ Стефана Дечанскогъ.

Марко Андреевићъ изъ Крагуевца поклоніо е 3 бакарна новца.

Іосифъ Веселићъ поклоніо е 6 бакарны новаца.

Радованъ Стоичевићъ, Парохъ Медвеђскій, поклоніо е 1 сребрнъ новацъ.

Хаџи-Риста Бесара, поклоніо е 3 сребрна новца.

Янко Іовановићъ, Началникъ Среза Омольскогъ, поклоніо е 5 бакарны новаца.

Миланъ А. Симићъ, поклоніо е 140 бакарны новаца.

Іорданъ Х. Константиновъ, поклоніо е 50 сребрны и 34 бакарна новца.

Димитріе Матићъ: поклоніо е 1. сребрнъ новацъ Стефана Дечанскогъ.

Софроніе Надрлянскій, Протопр. Ћупріискій поклоніо е 1 бакренъ новацъ.

Илія Марковићъ, Царинникъ Любовискій поклоніо е 3 сребрна новца.

Сава Вукотићъ, Црногорацъ поклоніо е 4. сребрна и 9 бакарны новаца.

Б. СПИСАКЪ

приновлѣны Друштвены кньига у год. 1856.

Стеванъ Петровићъ, ц. кр. земальскогъ Суда Саветникъ: *Апіянову* Исторію на латинскомъ езику одъ год. 1477.

Смоленћцъ, Лужичанинъ: „Handbuch zur leichten Erlernung der wendischen Sprache für die verschiedensten Ber-

hältnisse des menschlichen Lebens, von J. E. Schmaler;" „Kleine Grammatik der serbisch-wendischen Sprache in der Oberlausitz, von J. E. Schmaler;" „Lehrbuch der serbisch-wendischen Sprache nach Dr Ahn's Methode zusammengestellt von J. E. Schmaler;" „Часописъ товарства Матице Србске 1853—1854. Редакторъ Якубъ Вукъ;" „Календаръ Протика за год. 1856", и „Спевъ Принцу Алберту".

Іованъ Мариновићъ: „Coup d'oeil sur la literature moderne des Serbes;" „The eastern question discussed from a South-sclavonian" и т. д.; „Lettres sur l'Adriatique et le Montenegro par X. Marmier" у две части.

Милица Стоядиновићъ: свое „песме" 1 ком.

Кралѣвско-Баварска Академія наука: одъ историскогъ одсека *седамъ* свезкій; одъ философско-филологискогъ одсека *седамъ* свезкій; и „археологична начертанія."

А. Хилфердингъ свое сачиненіе: „Писма о Исторіи Србаля и Бугара."

Матица Будишинска: „Часописъ" у 3 свез. и „Лѣтописъ" у 3 свезке.

Кралѣвско-Пруска Академія: „Месечна известія" одъ год. 1854—55.

Николаевићъ, Протопресвитеръ у Дубровнику, „Магазинъ" за год. 1852—53.; „Жефаревићеву Стематографію."

Архимандритъ Гаврилъ: „О другомъ вселенскомъ собору".

Веселићъ Іосифъ: „Библіографію Далмаціе и Црне Горе".

Миланъ А. Симићъ: „Воену Географію Европе;" „Eventus memorabiles historiae universalis", и „Ovidii Nasonis metamorphoseon"

Кралѣвско-Баварска Академія: „Разправе философско-филологичногъ одсека" 7-е части 3. оделенѣ; Доктора Лоренца Хибнера: „Біографску

Характеристику;“ „Разчланенѣ кралѣвско-Баварског. жительства;“ „Беседу Фридриху Вилхелму Шелингу;“ „Разправа историског одсека“, части 8-е оделенѣ I.

Илія Кузмановићъ: различны кньига 61 ком.

Д. Матићъ: две старе немачке кньиге.

Мађарска Академія: 10 свезкій „Известателя Академіе за годину 1855.;“ 2. части „Мађарско-Историског Магазина;“ „О Мађарскомъ правопису;“ „Беседу у споменъ Графу Іосифу Телеки;“ „О навоштенимъ таблицама, нађенимъ у Трасилваніи“.

Петаръ В. Іовановићъ: „Мавроурбинову Историю“ на Рускомъ езику.

Миклошићъ: „Vergleichende Formenlehre der slawischen Sprachen“.

Романъ Зморскій: „Литерарный Дневникъ;“ „Домаћи спомени и повѣсти“.

Императорско-Руска канцеларія: „Памятники дипломатическихъ сношенія древней Россіи“ 4-у часть.

Руско Географско обштество: 10 свезкій и 2 свезке „Етнографиског Сборника.“

Іосифъ Веселићъ: „Благо езика словинског.

Матица Србска: „Лѣтописа“ за год. 1856-у часть I-у.

Милаковићъ: „Історія Црне Горе“.

Іорданъ Х. Константиновъ: „О животворномъ источнику частнога храма у Цариграду“ и „О животу Св. Клименте, Архіепископа Бугарског“. 1. к.

Г. Панчићъ, „Verzeichniß der in Serbien wildwachsenden Phanerogamen, nebst den Diagnosen einiger neuer Arten.

СТАНЂ КАССЕ

ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ

за 1856. год.

Прочитано у главной седници 13 Януара 1857.

1. Примио подписани Казначей Друштва одъ бившегъ Казначея Г. Любомира П. Ненадовића	15.549 гр. 16 пр. чар.
2. Одъ продати кньига по рачунима	1252 гр. чар.
3. Половину помоћи што Правител. Друштву у помоћь дав у 110 # цес. по 56 гр.	6240 гр. чар.
Свега примлћно є	23.041 гр. 16. пр. чар.

Издаванѣ.

1. За награде ГГ. члановима кои дописе у Гласникъ даю	5208 гр. чар.
2. Плата послужительима	648 гр. чар.
3. Трошкови разни Друштва	669 гр. 18 пр. чар.
4. За повезиванѣ Гласника VII час.	600 гр. чар.
5. Типографіи за печатанѣ Грбова старе Србске Династіе одъ М. А. Симића .	1272 гр. чар.
6. Коммисіонни трошкови	218 гр. 20 пр. чар.
7. Плата Секретару за два месеца	400 гр. чар.
Сумма	9015 гр. 38 пр. чар.

пренось	9.015 гр. 38 пр. чар.
Готовине има кое у облигаціама кое пакъ у готовомъ новцу	14.026 гр. (*)
Свега	23.041 гр. 38 пр. чар.

Казначей Друштва Србске Словесности и Секретарь Попечит. Просвештенія,

М. А. Симићъ.

(*) Овде е 300 талира или 7200 гроша, што е В. Правителство дало да се ко пошлѣ у Млетке ради старе Србске исторіе.

НЕКРОЛОЗИ.

Године 1857, 18 Марта, умрьо є у Темишвару, државы Аустрійской, єданъ одъ найстаріи редовны чланова Друштва Србске Словесности, ДИМИТРІЄ П. ТИРОЛЪ.

Покойникъ се родіо у Чакову, у Банату 31 Маія 1793. Найпре се учіо у месту свогъ рођеня, после тога у Бристу, у Темишвару, и у Кечкемету; у Мези-Бериню свршіо є више гимназіялне разреде, а у Пожуну у Евангеличкомъ лицеуму кодъ професора: Гроса, кои є бьо први управитель гимназіє Карловачке, Станислаидеса и Фабрія, слушао є науке философійске. Хтео є науке продужити и слушати права; али га отацъ позове куһи да трговину води. Као послушанъ синъ и преко волѢ своє врати се куһи, и 1816 године смести се у Темишвару као трговацъ.

Али є Тиролъ и изишавши изъ школа наставіо самъ учити се и науке себи прибављати, а особито познати литературу Србску. Желю да пише кньиге на своймъ материнскомъ єзику показао є тимъ, што є 1813 године огласіо, да һе издати *Повѣсть Краковске принцезе Ванде.* Кньига ова ніє на светъ изишла збогъ мало предплатника.

У трговини срећа га послужила ніє; зато се нѢ остави; и стане у полицайну службу у вароши Темишвару као писаръ. Алъ и у овой служби ніє му се допало; зато є остави и посвети се Србской кньижевности. Као познатогъ у кньижевности Србина препоруче га ГГ. Танасіє Звекићъ и Др. Іованъ Стеићъ покойномъ Єфрему Обреновићу за учителя деци. Тако дође у Србію 1829 и бьо є у куһи Єфремовой преко 12 година учитель.

Кадъ є Єфремъ Обреновићъ свогъ сина у Одесу послао, да се тамо учи, послао є уза сина и Тирола, као учителя и пратіоца. У Одеси се бавіо две године. Ту є имао прилику познати се са ондашньимъ ученимъ Русима, и императорско Одеско Обштество исторіє и древности избере га єдногласно за свогъ „дѣйствителногъ“ члана.

Вративши се изъ Одесе у Београдъ, постане овде инспекторъ правителствене типографіє; али те службе буде лишенъ у Августу 1842. Оставивши Србію смести се опетъ у Темишвару; где є живіо докле оданде ніє морао одъ Мађара уклонити се. Кадъ се миръ у Аустрійской државы поврати, Тиролъ оде у Темишваръ, у коме є месту быо учитель Србскогъ єзика у тамошньой гимназіи и управитель основны местны Србски школа.

Онъ є издао на светъ:

1. Привѣствователна кньижица употребленія ради Србске юности. У Будиму 1818.

2. Банатскія Алманахъ за годину 1827, 1828. У Будиму.

3. Славенска граматика, садъ првый путъ на србскомъ єзику изяснѣна. Прва свезка у Бечу 1828.

4. Немачка Граматика за употребленіє Србске младежи. У Будиму 1830.

5. Политическо Землѣописаніє за употребленіє учеће се младежи. У Београду 1832.

6. Начертаніє ученогъ Србскогъ Друштва. У Београду 1835.

7. Сила пріятелства или Донъ Жуанъ и Дона Теодора. У Београду 1835.

8. Мнѣніє о употребляваню страдателне частице се. У Београду 1836.

9. Мѣсецословъ за годину 1836, 1838 и 1842. у Београду.

10. Уранія за годину 1837 и 1838. У Београду.

11. Подвиги Димитрія Максимовића Княжевића, Попечителя Одескогъ учебногъ округа и Президента Одескогъ Общества Исторіе и Древности. У Београду 1841.

12. Нѣсколько словъ о томъ, пишутъ ли Серби буквами своего изобрѣтенія. У Одеси 1841.

13. Одривакъ изъ Венелинове Исторіе о Славенима. У Београду 1841.

14. Доказиванѣ, да су Славенски народи примили Христіянство іощтъ пре Кирила и Методія. У Београду 1841.

15. Прегледъ Военогъ живота и подвига Михаила Андреевића Милорадовића. У Београду 1841

16. Kleine Grammatik der serbischen Sprache für Deutsche. У Новомъ Саду 1851.

Тиролъ е издао безъ свогъ имена:

17. Казиванѣ стары Требѣшана, и архива сердара Маляше и капетана Бошка Бућића Никшића. У Београду 1842.

18. Возсаединеніе уніата съ православномъ црквомъ у Руской Имперіи. У Москви 1841.

19. Забавни календаръ одъ Винка Лозића за 1830. У Будиму.

Подъ туђимъ именомъ е издао:

20. Ситнице изъ правописанія. У Одеси 1841.

Осимъ тога прилагао е онъ саставке у додатакъ къ Србскимъ Давидовићемъ Новинама, у Србскій Лѣтописъ, у Забавникъ Давидовићевъ, у додатакъ къ Србскимъ Београдскимъ Новинама, у Народный Србскій листъ, у Србскій Магазинъ; и у II. кньигу Огласителя Іована Николића.

Млого е принео къ томе, да изиђу Србски Споменици. У Београду 1840.

О своме е трошку штампао: Несрећно супружество Іована С. Поповића. У Будиму 1840; а препечатао у Београду 1837 Усамлѣногъ Юношу Милована Видаковића.

У рукопису е оставіо:

1. Споменикъ чрезвичайны мужева народа нашегъ.

2. Политичка Исторія Баната.

3. Немачка Граматика за употребленіе Србске младежи прерађена и умножена.

4. Historische Übersicht Serbiens neuerer Zeit.

5. Исторички прегледъ Србіе нашега времена.

6. Житіе Звекана Іове, забаталѣногъ Полковника.

7. Основне черте повѣстнице Србске. — А пропале су му, кадъ су Мацари нѣгову кућу и библіотеку разграбили:

8. Історія Крме Татарске по Мурзакевићу.

9. Система нарави съ Немачкогъ.

10. Друга Свеска славенске Граматике.

11. Благовоный Садъ, образованія ради Србске младежи.

Србску Граматику Вукову, коя е изишла на Немачкомъ езику у Каселу 1824 съ предговоромъ Якова Грима, превео е са Србскога на Немачкій Тиролъ (Види I часть Србскогъ Лѣтописа 1827. саставакъ Милана Любиправдића).

ПЕТАРЪ РАДОВАНОВИЋЪ, редовный членъ Друштва Србске Словесности, умре 3 марта 1857 у Београду. Родіо се у Бачкой у Новомъ Саду године 1808, где е и гимназіялне науке свршіо. У Пештанскомъ е университету учіо философію и права. Године 1830 постане адвокатъ. Радіо е адвокатске послове у Бачкой и у Срему, докле године 1834 юнія месеца прешавши у Србію поставлѣнъ бы за професора у гимназіи Крагуевачкой, коя се онда отвори, едина у Србіи у оно време. Године 1836 марта месеца постане управитель свію школа у Србіи, а после две године и два месеца, 1838 месеца мая секретаръ у Попечителству Просвештенія, кое се онда постави; исте године

у почетку новембра премештенъ бы у лицей, кои се онда отвори, за професора математике, статистике и Немачкога єзика; после петъ месеци, марта 1839, опетъ бы поставлѣнъ за секретара у Попечителству Просвештенія, у комъ є одъ октобра године 1841 до августа 1842 извршивао и дужность начелничку. Године 1842 месеца новембра бы поставлѣнъ за председателя окружнога суда Чачанскога, а 10 септ. 1843 опетъ се врати на стару службу свою за главногá управителя народны школа. У той га служби и смрть затече.

За члана Друштва Србске Словесности бышо є изабранъ іошъ о постаню нѣгову у првой главной седници, године 1842.

Кньижевна су дела нѣгова ово:

Кратко сочиненіє антропологіє или наука о човеку. У Београду 1844.

Општа знаня свакомъ човеку нуждна. У Београду 1850 и по другій путъ 1856 умножено. Ову є кньигу на Бугарски превео и у Београду године 1855 штампао С. П. І. Колювъ (Общи знанія всѣкому человѣку нуждны).

Войне Срба съ Турцыма одъ устанка Вожда Србскогъ Карађорђа до Септембра месеца 1813. Изъ поузданы извора. У Београду 1852.

Іошъ є и „Новине Читалишта Београдскога" уређивао године 1848.

И тако покойникъ у Србскомъ народу не беше само знатавъ човекъ по службама кое одправляше него и у кньижевности наконъ себе споменъ остави.

БИБЛІОГРАФІЯ.

I. СРБСКЕ КЊИГЕ ГОДИНЕ 1856.

(Ако коя одъ овихъ књига није овде записана, секретарство ће Друштва Србске Словесности быти веома захвално свакоме ко му за ню яви. — Коя се књига іошъ није могла добити у Београду, кодъ нѣ є стављено одакле се дознало за ню. — Између школскихъ књига записане су само оне кое су првый путъ штампане године 1856 и кое су прештампане са знатнимъ промена.)

АВРАМОВИЋЪ Є. Грамматика старогрчкогъ или Еллинскогъ єзика. Са Грчкимъ и Србскимъ задатцима за преводъ. По Кинеру. Израдіо Євтиміє Авраамовићъ, професоръ Елиногрчкогъ єзика у гимназіи Београдской. Прегледала и одобрила школска комисія. У Београду печатала правительствена књигопечатня. 8. с. III, л. 3, с. 356.

——— Читанка новогрчкогъ єзика за потребу трговачке школе. Израдіо Євтиміє Аврамовићъ, професоръ Елиногрчкогъ єзика у гимназіи Београдской. Прегледала и одобрила школска комисія. У Београду печатала правительствена књигопечатня. 8. л. 3, с. 173.

АКУРТИ І. и Д. Naravopis živinskog carstva. Za c. kr. austrianske nižje gimnazie sastavio Věkoslav Pokorný, učitelj naravopisa na c. kr. akademičnoj gimnazii u Beču. Preveli J. i D. Accurti. U Beču troškom c. k. prodavaonice školskih knjigah. 8. X, 215.

АЛГЕБРА за гимназіе. Прегледала школска комисія. У Бѣограду у правительственой кньигопечатньи. 8. л. 1, с. 286.

Дело Ф. Мочника.

АТАНАЦКОВИЋЪ П. Приносъ родолюбивыхъ мыслій на жертвеникъ народнога напредка. У Новом-Саду типографія Дра Дан. Медаковића. 8. л. 2, с. 68.

У предговору се именуе ко е писао.

БОГОВИЋЪ М. Frankopan. Drama u pet činah od Mirka Bogovića. U Zagrebu tiskom narodne tiskarnice Dra Ljudevita Gaja. 8. л. 4, с. 165.

БУКВАРЪ Србски ради ученя младежи гражданскому и црковному читаню. У Новом-Саду кньигопечатня Дра Дан. Медаковића. 8. 52.

———Нѣмачкій. У Бечу трошкомъ ц. кр. дирекціе училиштныхъ кньига. 8. 56.

ВЕЛЬКОВИЋЪ С. І. Беседа, коіомъ е Стоянъ Іов. Вельковићъ, докторъ права и привремены професоръ Римскогъ и Криминалногъ права у Лицею К. С. своя предаваня отворіо. У Београду при правит. кньигопечатньи. 8. 15.

ВУИЋЪ В. Србска граматика за гимназіялну младежь княжества Србіе написао Владимиръ Вуићъ, професоръ езика Србскогъ и Славенскогъ. Прегледала и одобрила школска комисія. У Београду у правителственой кньигопечатньи. 8. 244.

ГЛАСНИКЪ Друштва Србске Словесности. Свезка VIII. У Београду у кньигопечатньи княжества Србіе. 8. л. 2, с. 363, съ 3 табл. литогр.

ДОГМАТИЧНО БОГОСЛОВІЕ. Съ рускогъ преведено. У Београду писменима княжеско-Србске кньигопечатнѣ. 8. 413.

Дело архимандрита Антонія.

ЖЕРТВА Авраамова препечатана Глигоріемъ Возаревићемъ у Београду при правителственой

типографіи 1835 године а по други путъ Ѳреміомъ О. Караціћомъ у Панчеву у печатньи кодъ А. Сибенхара. 8. 40.

ЗАДРАВЕЦЪ I. Bogoljubno děte ili molitvenik. Za porabu školske mladeži sastavi ga Josip Zadravec svetjenik nadbiskupie zagrebačke i kateketa realnih i glavnih školah varašdinskih. U Varašdinu tiskom i troškom c. k. povl. knjigotiskarne J. Platzera. 12. c. 259, л. 2, съ 1 икономъ.

IZVĚSTJE godišnje o nižoj realnoj i glavnoj učionici děčakah u Varašdinu koncem školske godine 1856. U Varašdinu u Jos. Platzera. 4. 40.

Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 15.

JAIĆ P. M. Izvorna poviestnica milostivo-čudotvorne prilike Gospe Radnanske. U Budimu slovima Martina Bago. 8. XXXII, 364. (друго изданѣ)

Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 14.

IОВАНОВИЋЪ П. Саса одъ Петра Iовановића Београдскогъ учителя. У Београду при књигопечатньи княжества Србскогъ. 16. 45.

JUTARNJI sedam, to jest boxichna, vodokarstna, vazmena, martačka, velikoga četvartka, petka i subote. Tako nastavljena mukka gosp. n. J. pisana od 4 SS. evangelista sve bozje (?) prividjeno i ispravljeno. Sad četvarti put pritiskopisano u Slovinski jezik. U Splitu tisk M. U. Piperatove i sina. 8. 224.

Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 18.

КАЗАЛИ П. А. Zlatka piesanca P. A. Kazali. U Zadru tieskom B. Batarah. 8. 88.

КАЛЕНДАРИ. Календаръ са шематизмомъ княжества Србіе за 1856 годину. У Београду у књигопечатньи княжества Србскогъ. 8. 66.

——— Србскій календаръ, за преступну годину 1856 одъ Д. Поповића. Украшенъ съ 30 дрвореза. У Бечу трошкомъ Алберта А. Венедикта. 8. с. 86, л. 1.

———Войвођанинъ. Србско-народный календаръ за преступну 1856 годину одъ Милана Д. Рашића. Украшенъ са 23 (*) дрвореза. IVта година. У Бечу писмени Єрменског' манастыра. 8. 103.

———Годишняк. Велики календар Србски за преступну годину 1856. VII. година. У Новомъ Саду издае кньигопечатня Дра Дан. Медаковића. 4. 64, съ 8 прилика у тексту.

———Зорица или календаръ за годину 1856. Издао Єремія Караџићъ. IV година. У Београду правителственомъ кньигопечатньомъ. 8. 20.

———Ласта. Мали календар за годину 1856. VII година. Издае печатня Медаковића у Новомъ Саду. 16 64.

КАТИХИСІСЪ, средньій, за православна народна училишта у богоспасаемой епархія Бачкой. У Бечу трошкомъ ц. к. діректціе училиштныхъ кньига. 8. л. 1, с. 52.

———Православнога восточнога вѣроисповѣданія катихисисъ за выщше ученичке разреде у Богоспасаемой епархіи Бачкой. У Бечу трошкомъ ц. к. діректціе училиштныхъ кньига. 8. л. 1, с. 134.

КИСЕЛЯКЪ И. Е. Pouka u botaniki Vĕkoslava Pokornoga. Za c. k. austrijske nižje gimnazie. S němačkoga preveo Dr. Ivan Evgl. Kiseljak, učitelj naravosl. znan. na c. k. Zagrebačkoj gimnazii. U Beču troškom c. k. prodaonice školskih knjigah. 8. л. 2, с. 167.

КНЕЗОВИЋЪ А. I. Molitvena knyiga pod imenom Put nebeski. Negda iz razlicsiti knyixicah izabrana i u jedno sastavljena po — —. Sad pako bolye popravlyena, csetverti put na svitlost iz-

(*) Не 23 него 12 на 6 листа.

lazi. U Budimu s cez. kraly. mudroucsene Peshtanske skupchine slovamih. 8. л. 5, с. 642.

Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 3.

КНЬИГА друга о езыкословію и читаню за Србска народна училишта у Аустрійскомъ царству. У Бечу трошкомъ ц. кр. дирекціе училиштныхъ кньига. 8. л. 1, с. 341.

КОВАЧЕВИЋЪ Г. Сраженіе страшно и грозно между Србльима и Турцима на полю Косову, подъ княземъ Лазаромъ случившисе 1389-мъ лѣту Юнія 15 дана. Саставѣно Гавриломъ Ковачевићемъ 1805. 5. путъ препечатана Господиномъ Константиномъ Каулиціомъ 1834. 6. путъ Глигоріемъ Возаровићемъ 1843. 7. путъ Єреміомъ О. Караціћемъ 1856. У Панчеву у печатньи кодъ А. Сибенхара. 8. 72.

КРСТИЋЪ Н. Историія Славенскы права. Одъ Дра Вацлава Мацыеіовскогъ, превео и са своимъ примѣтбама, кое се на Србско право односе, попуніо Др. Никола Крстићъ, професоръ права у княж. Србскомъ лицею, редов. членъ Дружтва Србске Словесности и Школске Комісіє у Београду. Издала Матица Србска. У Будиму писмены цес. кр. свеучилишта Пештанскогъ. 8. л. 2, с. XIV, 366, л. 3.

КУКУЛѢВИЋЪ И. С. Pjesnici Hrvatski XV. vieka od Ivana Kukuljevića Sakcinskog. U Zagrebu tiskom narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja. 8. л. 1, с. 109, л. 1.

Извађено изъ Nevena 1855. Друго име на корици: Stari pjesnici Hrvatski. Svezak I.

——— Prvostolna crkva Zagrebačka. Opisana s gledišta povjestnice, umjetnosti i starinah od Ivana Kukuljevića Sakcinskog. U Zagrebu tiskom narodne tiskarne dra. Ljudevita Gaja. 8. с. VI, 72, л. 1, са 2 листа литогр.

ЛИНДЕНМАЕРЪ Е. П. Описъ минералны вода и ньино употребленѣ ваобште а понаособъ лѣковиты вода у княжеству Србіи досада познаты. Списао Дръ Ем. П. Линденмаеръ, началникъ санитетскогъ оддѣленія княжества Србіе. У Београду правителственомъ княигопечатньомъ княж. Србскогъ. 8. с. 126, л. 1.

ЛѢТОПИСЪ Србскій за годину 1856. Часть I. II. Година XXX, кньига 93, 94. Издае Матица Србска у Пешти. Учредіо Іак. Игнятовићъ. У Будиму писмены цес. крал. Свеучилишта Пештанскогъ. 8. л. 2, с. 156; л. 1, с. 152, л. 1.

У другой кньизи ние именовавъ уредникъ.

(МАЛЕТИЋЪ Ђ.) Риторика. Део другій. Частна риторика. Одобрила школска комисія. У Београду при правителственой кньигопечатньи. 8. л. 4, с. 159.

У првомъ е делу именованъ ко е писао.

МАРИНКОВИЋЪ К. Плачь Рахили, или убіеніе 14.000 младенцевъ, на повелѣніе Ирода Цара Юдейскаго во Виѳлеемѣ свывшемуся. Издао Константинъ Маринковићъ, а препечатао Георгіе Станићъ, бывш. словослагатель прав. типографіе. У Београду у правителственой кньигопечатньи. 8. 68.

MAUPAS P. D., vescovo di Sebenico. Lettera pastorale in italiano ed illirico al popolo della sua diocesi. Zara, Battara. 8. 29.

Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 8.

МЕСИЋЪ M. Pověstnica austrijske děržave. Za porabu gimnazijah napisao V. Vladivoj Tomek, c. k. izvanred. professor austrijske pověstnice na sveučilištu u Zlatnom Pragu. Iz českoga preveo Matija Mesić. U Beču troškom c. k. uprave školskih knjigah. 8. VII, 187.

МИЛАКОВИЋЪ Д. Исторія Црне горе. Написао Д. Милаковићъ. У Задру у типографіи браће Баттара. 8. IX, 331, 1.

МИЛУТИНОВИЋЪ У. Еремітъ у Руссіи или примѣтве на нравы и обичае Русске у почетку XIX вѣка; отъ Е. Дыпреа отъ Сент-Моръ, съ Францескогъ на Србски отъ Уроша Милутиновићь, протопресвитера Митровачкогъ. I. свезка. У Новомъ Саду княигопечатня Дра Дан. Медаковића. 8. с. 138, л. 1.

НИКОЛАЄВИЋЪ Ђ. Дѣвойчица како треба да се изобрази. Превео съ нѣмецкогъ Георгій Николаєвичь, протопресвитеръ у Дубровнику, обдаренъ златнимъ почестнимъ крстомъ Ф. I., Членъ Д. С. С. У Бечу у Србской печатньи Соммера. 16. л. 4. с. 226.

НИНКОВИЋЪ П. Србска грамматика за ниже гимнасіялне классе. Одъ Петра Нинковића, профессора гимнасіе Новосадске. Друго поправлѣно и умножено изданіе. У Новомъ Саду трошкомъ Ігнята Фукса печатано княигопечатньомъ I. К. Сопрона у Земуну. 8. VIII, 106.

НОВИНЕ. Glasnik Dalmatinski. Два пута на неделю по 1 таб. фол. Уредникъ П. А. Казали у Задру.

——— Gospodarski list. Єданъ путъ на неделю по ½ таб. у 4. Уредникъ Л. Вукотиновићъ у Загребу.

——— Zagrebački katolički list. Єданъ путъ на неделю по 1 таб у 4. Уредникъ Н. Хорватъ у Загребу.

——— Званичне новине княжества Србіе. Єданъ путъ на неделю по ½ таб. у 4. У Београду.

——— Narodne Novine, carsko-kr. službene. Свакій данъ по ½ таб. фол. Уредникъ Д. Деметаръ у Загребу.

——— Neven. Єданъ путъ на месецъ по 4 таб. у 4. Уредникъ I. Праусъ у Загребу. Издае се помоћу Матице Илирске.

——— Подунавка. Єданъ путъ на неделю по 1 таб. у 4. у Земуну.

——— Ратар. Новине за господарство, радиность и трговину. Єданъ путъ на неделю по ½ таб. у 4. Уредникъ Д. Петровићъ у Карловцима.

——— Световидъ. Два пута на неделю по 1 таб. фол. Уредникъ А. Андрићъ у Бечу.

——— Светозоръ. Єданъ путъ на неделю по ½ таб. у 4. Додатакъ Световиду.

——— Седмица. Листъ за науку и забаву. Єданъ путъ на неделю по 1 таб. у 4. Додатакъ С. Дневнику.

——— Србске Новине. Свакій данъ по ½ таб. у 4. Уредникъ К. Вуићъ у Београду.

——— Србски Дневник. Два пута на неделю по 1 таб. фол. Уредникъ Д. Медаковићъ у Новомъ Саду.

——— Шумадинка. Листъ за княжевность, забаву и новости. Два пута на неделю по 1 таб. у 4. Уредникъ Л. П. Ненадовићъ у Београду.

ПЕТРОВИЋЪ Д. Барона Л. одъ Бабо польодѣлство разделѣно на своє месечне раде, княга за праксисъ польскогъ господарства. Съ єдномъ литографираномъ тафломъ и єдномъ таблицомъ. Съ Немачкогъ превео Д. Петровићъ професоръ у Карловцихъ. У Новомъ Саду штампа Др. Дан. Медаковића. 8. л. 2, с. 96.

Ово є као што на корици пише: свезица I.

ПЕТРОВИЋЪ Ђ. Рѣчникъ закона', уредба' и уредбены прописа' и пр. и пр. изданы у княжеству Србіи одъ 1827. до половине 1854. год. Израдіо Ђорђе Петровићъ, привр. членъ суда Окр. Београдскогъ. У Београду правителственомъ княгопечатньомъ. 8. XXII, 605.

ПРАКТІЧНО ЄЗЫКОСЛОВІЕ Нѣмачко за градска и главна Србско-народна училишта у Аустрійскомъ царству. У Бечу трошкомъ ц. к. Діреќціе училиштныхъ княга. 8. л. 1, с. 333.

ПРВЫЙ ЮНІЙ 1856 лѣта, или позывъ господину актуарію фонда свештеничкогъ и господину пароху Голубиначкомъ У Новомъ Саду. 8. 22.
Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 9.

PRIRODOPIS za nižje realne škole. Spisao F. X. M. Zippe, j. r. učitelj rudoslovja na c. k. bečkom sveučilištu. U Beču u c. k. nakladi školskih knjigah. 8. л. 1, с. 388, л. 3, съ 1 табл.

ПРОГРАММЪ, четвртый, велике гимназіе Карловачке за школску годину 1856. Уређуе и издае гимназіе управительство. У Новомъ Саду књигопечатня Дра Дан. Медаковића. 4. 32.

PSALTIRÌCH duhovni pisamah poboxnim' dusham' iz razlicsitih bogoljubnih knjigah sastavljen od ilirsko-katolicske obćine Tabanske. U Budimu tiskopis M. Bago. 8. л. 2, с. 220.
Österr. Blät. f. Liter. 1857 № 18.

ПУЧИЋЪ О. Ш. Poviestnica Dubrovnika po knezu Orsatu Pučiću-Škatiću. U Zadru tiskarnica bratje Battara. 8. 61.
Ово е књига 1.

РАДОВАНОВИЋЪ П. Обшта знаня свакомъ човѣку нуждна. Списао Петаръ Радовановићъ, главный управитель осн. школа К. С. Одобрено школскомъ коммиссіомъ, и потврђено Высокосл. Попечительствомъ Просвѣте. У Београду у правителственной књигопечатньи. 8. л. 4, с. 184.
Друго умножено издање.

РАШИЋЪ М. Д. Графъ одъ Монте-Христо. По Александру Дыма посрбио Миланъ Д. Рашићъ. Седма — десета часть. У Бечу тискомъ ерменског' монастира. 8. л. 1, с. 224; л. 1, с. 197; л. 1, с. 240, съ 3 литогр. у свакой.

САБОЛОВИЋЪ А. Svagdanje zabavljanje s bogom, ili molitvena knjižica za dětcu u školu hodeću polag němačkoga s pridavkom několiko pobožnih

pesmicah. Tretje izdanje. U Zagrebu tiskom F. Županа. 12. с. 186, л. 1.

Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 24.

СБОРНИКЪ закона' и уредба' и уредбены' указа', изданы' у княжеству Србіи. (Одъ почетка 1854. до конца 1855 године.) VIII. У Бѣограду у правителственной княигопечатньи. 4. л. 3, с. 130.

СЛАДОВИЋЪ М. Poviesti biskupiah Senjske i Modruške. U Trstu. 8. 452.

Neven 1856 № 4.

СРЕТЕНОВИЋЪ С. Славенска граматика. Саставио Сава Сретеновићъ. Прегледала и одобрила школска комисія. Друго попуньено и поправльено издаванѣ. У Бѣограду у княигопечатньи княжества Србскогъ. 8. с. 149, л. 1.

СТОЯДИНОВИЋЪ С. Шальивый календаръ за годину 1857. Написао Светозаръ Стоядиновићъ адвокатъ. Трећа година. У Новомъ Саду трошкомъ Николе I. Новаковића. 8. 58.

СУНДЕЧИЋЪ I. Низъ драгоцѣнога бисера или духовне и моралне пѣсме за дѣцу одъ I. Сундечића клир. профессора. Свезка I. У Задру у княигопечатньи бр. Баттара. 16. 96.

ТЕЧАЙНЫ мѣничны таблица за ученике трговачке школе. Прегледала и одобрила школска комисія. У Београду правителственномъ княигопечатньомъ. 8. л. 1, с. 38.

ЋЕЛЕШЕВИЋЪ М. Ђ. Преводи Міяила Ђ. Ћелешевића, канцелисте Попечителства Просвештенія. Свезка II. Црвена альина изъ Чайковскогъ, съ немачкогъ преведена. У Београду словима правительств. княигопечатнѣ. 16. л. 2, с. 82.

ФЕРИЋЪ И. Razmatranje muke i smèrti preblagoga našega Isukèrsta polag četiri evangjelista pri-

povědano, zatim pobožnimi litanijami, molitvami i uzdisaji izvedeno, u svako a osobito korizmeno vrěme nemoćnim i zdravim pobožnikom preporučivo. Iz němačkoga preveo Ivan Ferić župnik Bučanski. U Zagrebu tiskom dra Ljudevita Gaja. 8. 87.

ХОРВАТЪ Н. Jeli Dimitar I. biskup Zagrebački jošte kao takov bio kardinal? Povestni pokus od — — . U Zagrebu. 8. 36.

Österr. Bl. f. Liter. 1857 № 16.

ЦЕРКОВНОЕ пѣ́нїе въ недѣ̑лныѧ и҆ пра̑здничныѧ дни̑ на ве́сь го́дъ за ᲂу҆потребленїе Сербскихъ наро́дныхъ ᲂу҆чи́лищъ во А҆встрі́йскомъ ца́рствѣ. Во Вїе́ннѣ и҆ждивенїемъ ц. к. Дїре́кцїи оучи́лиштныхъ кни́гъ. 8. 98.

ЧИТАНКА, ilirska, za gornje gimnazije. Knjiga pèrva, sadèržavajuća izglede iz hèrvatske literature od pèrvoga njezina početka do godine 1835. U Beču troškom c. kr. ravnateljstva naklade školskih knjigah. 8. X, 546.

Съ предговоромъ А. Мажуранића.

ЧОБИЋЪ Д. Домоводство и радиность или девето дѣло мое. Написао Димитріе Чобићъ, народньи школа управитель. У Земуну печатано кньигопечатньомъ I. К. Сопрона. 16. 91, съ 1 ксилогр. приликомъ.

ШЕМАТИЗАМЪ православне діецезе Далматинске за годину 1856. У Задру у Батаре.

Седм. 1857 № 31.

ШУЛЕКЪ Б. Biljarstvo za višje gimnasije spisao Bogoslav Šulek. U Beču troškom c. k. prodavaonice školskih knjigah. 8. VIII, 320.

(**ЯНКОВИЋЪ** Иліа Деде графъ). Русіа года 1856. Преводъ на Србски изъ Француэкога Адолфа Занда. У Задру у типографіи браће Батара. 8. 46.

У предговору се именуе ко е превео.

II. НОВЕ КНЬИГЕ НА ДРУГИМЪ ЄЗИЦИМА КОЄ СЕ ТИЧУ СРБА.

(Између овихъ кньига овде су записане само оне коє су у Београдъ добавлѣне.)

BEITRÄGE zur vergleichenden sprachforschung auf dem gebiete der arischen, celtischen und slawischen sprachen herausgegeben von A. Kuhn und A. Schleicher. Berlin, Dümmler 1856. Heft 1, 2.

Ту є између осталога: A. Schleicher, kurzer abriss der geschichte der slawichen sprache. F. Miklosich, verba intensiva im altslovenischen, die wurzel sru im slawischen, das suffix -ъ im altslowenischen.

CHOPIN et UBICINI. Provinces Danubiennes et Roumaines. Bosnie, Servie, Herzegovine, Bulgarie, Slavonie, Illyrie, Croatie, Dalmatie, Montenegro, Albanie, par M. Chopin. Valachie, Moldavie Bukovine, Transylvanie, Bessarabie, par M. Ubicini. Paris, Didot 1856. 8. л. 2, с. 494, 226, съ л. 39 на коима су ликови, планови и карте.

Друго име: L'Univers. Histoire et description de tous les peuples. Europe, tome 39.

DÜMMLER, E. Über die älteste Geschichte der Slawen in Dalmatien. Штампано у Sitzungsberichte der kaiserl. Akademie der Wissenschaften, philos.-hist. Cl., XX Bd. 2 u. 3 Hft. Jahrgang 1856 Wien.

GINZEL, I. A. Geschichte der Slawenapostel Cyrill und Method und der slawischen Liturgie. Von Dr. I. A. Ginzel. Leitmeritz, A. Schnürlein 1857. 8. XI, 174, 132.

GLIUBICH S. Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia compilato dall' Ab. Simeone Gliubich. Vienna. Lechner; Zara, Battara 1856. 8. л. 1, с. VIII, 325.

HILFERDING, A. Geschichte der Serben und Bulgaren. Von A. Hilferding. Aus dem Russischen.

Erste Abtheilung. Bautzen, I. E. Schmaler 1856. 8. IV, 164.

(ИГНЯТОВИЋЪ Я.) Ein christliches Wort über die Lösung der orientalischen Frage von I. J. Pest, Druck von E. Müller 1857. 8. л. 1, с. 41.
Знатно за насъ по томе што е писао Србинъ.

KAZNAČIĆ, G. A. Studii critici di G. A. Kaznačić. Publicati nell' Osservatore Dalmato. Zara, Battara. 1856. 16. 136.

KOPITARS, Barth., Kleinere Schriften sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen, ethnographischen und rechtshistorischen Inhalts. Herausgegeben von Fr. Miklosich. I. Theil. Wien, F. Beck 1857. 8. л. 2, с. 380.

МАЙКОВЪ А. Исторія Сербскаго языка по памятникамъ, писаннымъ кирилицею, въ связи съ исторіею народа. Сочиненіе А. Майкова. Москва въ университетской типографіи 1857. 8. IV, 845.

MARMONT. Mémoires du Maréchal Marmont Duc de Raguse de 1792 à 1841 imprimés sur le manuscrit original de l'auteur. Paris 1857. Halle, W. Schmid. Tome I—IX. 8.

MIKLOSICH, F. Evangelium S. Matthaei palaeoslovenice e codicibus edidit Fr. Miklosich. Vindobonae, F. Beck 1856. 8. л. 1, с. 80.

———Lex Stephani Dušani. Edidit Fr. Miklosich. Fasciculus prior textum continens. Vindobonae, F. Beck 1856. 8. л. 2, с. 28.

———Über die Sprache der ältesten russischen Chronisten, vorzüglich Nestor's. Von Fr. Miklosich. Wien W. Braumüller (comm.) 1855. 8. 52.

———Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen. Von Franz Miklosich. Aus dem VII. Bande der Denkschriften der philosophisch - historischen

Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften besonders abgedruckt. Wien k. k. Hof- und Staatsdruckerei 1856. 4. л. 1, с. 42.

———Vergleichende grammatik der slavischen sprachen von Fr. Miklosich. Dritter band. Formenlehre. Wien, W. Braumüller 1856. 8. с. XVI, 582.

———Die Wurzeln des Altslovenischen. Von Franz Miklosich. Aus dem VIII. Bd. der Denkschriften der philos.-histor. Classe der kaiserl. Akademie der Wissenschaften besonders abgedruckt. Wien, C. Gerold's S. 1857. 4. л. 1, с. 28.

NAGY I. Magyarország családai czimerekkel és leszármazáti táblákkal. Nagy Iántol. Szerkeszti és kiadja Friebeisz István. Pest, Beimel J. és Kozma V. 1857. I. II. füzet. Aaron—Bánffy.

PROGRAMMA dell' i. r. ginnasio completo di prima classe in Zara alla fine dell' anno scolastico 1855 1856. Zara 1856. 8. 150.

Ту є између осталога: Gi. Danilo, Sui varî volgari della lingua illirica in Dalmazia; Gi Ferrari-Cupilli, Sui meriti del Dr. Nikolò Giaxich; M. Ivcevich, Di Antonio Tochich; P. A. Casali, Gi. Higja traduzione delle odi di Orazio in Illirico.

QUÉRARD J.-M. La Roumanie Moldavie, Valachie et Transylvanie (ancienne Dacie), la Serbie, le Montenegro et la Bosnie. Essai de bibliothèque française historique de ces principautés. Par J.-M. Quérard. Extrait du Journal le Quérard. Paris, A. Franck 1857. 8. 47.

РАНКЕ Л. Исторія Сербіи по Сербскимъ источникамъ. Сочиненіе — —. Переводъ съ Нѣмецкаго Петра Бартенева. Съ приложеніемъ портрета Чернаго Георгія, съ картою княжества Сербскаго и съ виньетками. Москва 1857. 8. л. 1, с. VI, 323, 27, л. 1.

REINSBERG-DÜRINGSFELD, O. Les auteurs Dalmates et leurs ouvrages. Esquisse bibliographique par Othon baron de — — . Extrait du tome XII du Bulletin du Bibliophile belge. 8. 60.

(СТРАТИМИРОВИЋЪ Ђ.) Die Reformen in der Türkei. Beleuchtet von Georg von. S. Wien, E. Hügel 1856. 8. 124.

Знатно за насъ и по томе што е Србинъ писао.

ŠAFAŘIK, P. J. und K. A. C. HÖFLER. Glagolitische Fragmente. Herausgegeben von — — . Aus den Abhandl. der. k. böhm. Ges. der Wiss. V. Folge, 10. Band. Prag, G. Haase S. 1857. 4. 62 съ 5 снимака.

ŠUMAVSKÝ J. F. Словарь ѩзыка словѣньскаго шести главныхъ нарѣчии: рѹсьскаго, блъгарьскаго, црькъвьнаго, срьбьскаго, чешьскаго и польскаго. Съставилъ — — . Часть пръвай, нѣмьцьско-словѣньскаи. Erste lieferung. Prag. C. Belmann 1857. 8. XVI, 80. Aal — anlöthen.

TELEKI J. Hunyadiak kora Magyarországon. Irta Gróf Teleki József. Pesten, Emich G. 1856. Ötödik kötet. Matyás király, Kiuizsi Pál és Fridrik császár aczélmetszetü képeivel. 8.

До садъ е изашла књига I—V и X—XII.

VALENTINELLI GI. Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro. Saggio di Giuseppe Valentinelli, membro della società Slavo-meridionale etc. A spese della societa stessa. Zagrabia coi tipi del Dr. L. Gaj 1855. 8. VII, 339.

Изашло е години 1856, као што пише на корицы.

WURZBACH, C. von TANNENBERG. Bibliographisch-statistische Übersicht der Literatur des Österreichischen Kaiserstaates vom 1. Jänner bis 31. December 1853. Erster Bericht erstattet im hohen Auftrage seiner Excellenz des Herrn Ministers

des Innern Alexander Freiherrn von Bach etc. von Dr. — —, Vorstand der administrativen Bibliothek des k. k. Ministeriums des Innern. Mit 42 Tabellen. Zweite vermehrte Auflage. Wien, F. Manz 1856. 8. VIII, 214. — Vom 1. Jänner bis 31. December 1854. Zweiter Bericht. Mit 57 Tabellen. Wien, k. k. Hof- und Staatsdruckerei 1856. 8. 686.

ДОДАТАКЪ

О ПРИЛОЖЕНИМЪ ГРБОВИМА СРБСКИ ЗЕМАЛЯ И ВЛАДАТЕЛЯ.

По заключенію Друштва Србске Словесности прилаже се овомъ Гласнику хералдична таблица грбова оны земаля у коима Срби обитаваю или у коима су баръ некадъ живили, и оны породица, кое су надъ Србскимъ народомъ негда владале, кое е грбове врло згодно и леповкусно у едно симетрично цело саставіо и нацртао ред. членъ истогъ друштва Г. Миланъ А. Симићъ, тако да е нъима накитіо храмъ србске славе, у коега средини види се ликъ Силнога цара Стефана Душана, као представника найвеће славе и моћи србства, подъ коега моћнимъ скиптромъ е найвише одъ представлѣны овде у своимъ грбовима земаля къ државы Србской принадлежало. Овай образъ заключило е споменуто Друштво на светъ издати, прво: као хералдичку грађу и као накнаду данасъ већъ врло редкогъ *Жефаровићевогъ дела*, изъ когъ е онъ по већой части и извађенъ, кое е дѣло овай родолюбивый Србскій умѣтникъ издао у Бечу год. 1741 по Латинскомъ дѣлу Павла Ритера Витезовића, и то цело на бакру резано, и ликовима србско-народны светителя умножено, посветивши га патріарху Арсенію четвртомъ; друго желило е Друштво дати у овомъ образу родолюбивой Србской публици едно тако во собно украшеніе, кое може у свакомъ Србину обновити споменъ славне прошлости нѣговогъ народа и подранити у нѣговомъ срдцу чувство народногъ поноса.

Къ обясненю подъ истимъ грбовима налазећемъ се додаћемо овде неколико редака, како бы сви наши читаоци особито она старинска имена земаля разумети могли, коя се овде наводе. — Велики они по правилима хералдике састављни грбови, кои се надъ ликомъ цара Стефана и исподъ нѣга налазе, означени бровима 16 и 17 показую намъ знаменя оны земаля кое су къ Србскомъ царству принадлежале у време царева Стефана Душана и Уроша младогъ, нъіово значенѣ моћи ће свакій постићи, кадъ обясненѣ оны грбова прочита, кои су съ леве и съ десне стране подъ бровима 1 до 15 и 18 до 32 нарећани, и кои представляю землѣ у коима Србскій народъ живи. 1. Грбъ Србіе у старіемъ смыслу, белый крстъ у црвеномъ полю, са четири сребрна оцила у четири угла крста; ово е и данасъ грбъ княжества Србіе. 2. Дарданія, подъ овимъ именомъ разумева се она южна часть Србіе, коя южно са Македоніомъ граничи, источно одъ гора Деспотдачки, западно до реке црногъ Дрина одъ Ниша до Орида допире, има у беломъ полю црвеногъ дворепогъ лава на десно окренутогъ усправлѣногъ и коплѣ у предньимъ ногама држећегъ. 3. Зета или Зента часть Србіе лежећа край реке Цетинѣ одъ скадарскогъ блата до ове реке, садашня Црна гора; грбъ е нѣнъ сребрна звезда на златномъ колуту и плаветномъ полю, 4. Стара Славонія; подъ овимъ именомъ разумева се земля лежећа одъ Дунава измећу реке Саве и Драве до близу мора; има три црвена рта у беломъ полю на лево трчећа. 5. Грчка, найюжнія часть Европске Турске, садашня кралѣвина Грчка, има четири златна и четири плаветна дирека, косо одъ леве према десной доле преко штита положена. 6. Бугарска, земля измећу Дунава и Балкански гора одъ Видина до Црнога мора пружена; има белогъ лава круни-

саногъ исправлѣногъ у црвеномъ полю на лево окренутогъ 7. Угровлахія, иначе тако звана мала Влашка, или Краіовскій Банатъ, има грбъ три арапске главе у златномъ полю на лево окренуте. 8. Хелмска или Захумска земля, садашня Херцеговина западна до Нарентe, има голу руку до рамена држећу буздованъ у црвеномъ полю. 9. Рагуза или Дубровникъ, слободна обштина подъ заштитомъ Млетака а по нешто и Србски царева стоећа, а са землямa Србскогъ царства граничећа, има три сребрне греде у црвеномъ полю водоравно преко штята метнуте. 10. Мизія е найстаріе име земаля край Дунава и Саве лежећи одъ Босне до црногъ мора, делила се на горню Мизію садашню Србію, и долню Мизію сада Бугарску; грбъ е'нѣнъ сребрнъ точакъ у плаветномъ полю. 11. Рама е источна часть Босне край Дрине и Дунава лежећа, има грбъ оклопомъ наоружану руку до рамена држећу голу саблю у црвеномъ полю, на лево окренуто. 12. Яподія е горня часть адріятскогъ приморя између Далмаціе, Истріе, Краинске и Хрватске землѣ; има округао широкъ црнъ шеширъ у златномъ полю. 13. Романія, значи область Византійскогъ царства Европску између балкански гора и грчкога мора лежећу, има грбъ на четири поля разделѣнъ са шестъ златны круна у нѣму у плаветномъ и црвеномъ полю. 14. Хулмія е часть Црне горе одъ Скадарскогъ езера западно, има грбъ голу руку до рамена на лево пружену и држећу голу саблю, до кое су съ обе стране полумесецъ и звезда. 15. Царство одъ Неманѣ основано. Знаменито е свакояко то появленѣ, да су кралѣви Србски одъ дома Немањиногъ употреблявали двоглавогъ белогъ орла у црвеномъ полю са крунама на обадве главе, и са два цвета одъ крина исподъ крила као свое знаменѣ, кое е быо управо грбъ римскога царства. На старимъ изображеніяма Србски вла-

дателя по црквама стары србски монастира, происходећимъ найманѣ изъ средине или друге половине 15. века, а вероватно и іошъ пре малаиы; свуда се већъ може видити овай двоглавый орао као украса царске одежде, коя е сва посута самимъ ситнимъ двоглавимъ орловима, тако да о овоимъ знаку известно можемо рећи да е старъ и да га нису текъ доцніе Рубчићъ или Витезовићъ измислили. И на печату цара Лазара издатомъ у Раићевой исторіи находи се овай двоглавый орао. 18. Рассія, часть Србіе на реки Рашки, око Новогъ Пазара и Косовогъ поля лежећа, грбъ іой е летећій орао у плаветномъ полю држећи три коньске подковице, едну у клюну а две канџама; често су грбъ Рашке безъ орла три подковице у плаветномъ полю, као што е и овде на штитовима Душана и Уроша представлѣнъ. 19. Трибалія е часть она Србіе коя се данасъ зове Шумадія, има у грбу вепрову главу са стреломъ у чело забоденомъ у беломъ полю. 20. Далмація е приморѣ адріатскогъ залива све до Албаніе; грбъ су іой три лавове главе крунисане у плаветномъ полю. 21. Босна, зове се предѣлъ око реке истогъ имена до реке Врбаса, има два прекрштена косо положена ключа у златномъ полю, коя су на своимъ врховима украшени арапскимъ крунисанимъ главама. 22. Сремъ е предѣлъ између Саве и Дунава лежећи, има у грбу на беломъ штиту елена лежећегъ на зеленой греди на лево окренутогъ, иза коега стои зелено дрво; надъ ньимъ и подъ ньимъ плаветна пруга представляюћа реку, а све три ове греде водоравно су преко штита положене. 23. Албанія, земля одъ скадарскогъ езера южно край мора лежећа, има кулу у плаветномъ полю за свой знакъ. 24. Херцеговина светога Саве, земля е између Србіе, Босне и Црне горе лежећа, има голу до рамена руку на десно у црвеномъ полю пружеву и држећу

мотку одъ копля. 25. Македонія, земля на южной страни балкански планина до грчкогъ мора допируħа, између Тракіе, Епира, Тессаліе и Србске Дарданіе лежеħа, има грбъ лава исправлѣногъ на лево окренутогъ у златномъ полю. 26. Тессалія, грчка земля, южно исподъ Македоніе, край грчкогъ мора лежеħа; грбъ іой е штитъ на двое по преко разделѣнъ са црнимъ летеħимъ орломъ у златномъ полю у горньой половини, и са три стреле врховима горе окренуте у црвеномъ полю, у дольой половини штита. 27. Мизіе доцніи грбъ две круне, одъ кои е долня изврнута у плаветномъ полю. 28. Славонія садашня, земля између Саве и Драве, Срема и Хрватске лежеħа, има знакъ куну у црвеномъ полю на лево трчеħу, надъ ньомъ и подъ ньомъ плаветанъ диревъ преко штита положенъ, надъ горньимъ диреномъ сребрна звезда, све на црвеномъ штиту. 29. Епиръ е земля исподъ Албанія южно край адріатскогъ залива лежеħа, има куряка исправлѣногъ на лево окренутогъ у сребрномъ полю. 30. Хрватска земля лежи одъ адріатскогъ мора до реке Драве, између Славоніе, Босне, Далмаціе, Краинске и Истріе, има грбъ штитъ на црвене и беле коцке поделѣнъ. 31. Дакія е земля данасъ на Влашку, Ердель и Молдавію поделѣна, старый нѣнъ грбъ показуе два према себи исправлѣна лава у црвеномъ полю, међу коима одъ оздо подиже се ошилякъ пола бео а пола црвенъ. 32. Илирія е старо име земаля лежеħи одъ адріатскогъ мора источно одъ Унгаріе до Епира, а према истоку до Бугарске; прастаро знаменѣ овы земаля есте младъ месецъ и звезда преодница сребрни у црвеномъ полю; овай су знакъ Турци текъ онда примили кадъ су землѣ ове освоили; а да е ово заиста прастарый грбъ овы земаля посведочавају силни новци римски за Илирикъ и у Илирику у

Сиску ковани, сребрни, бакарни и бронзени, на коима се истый овай грбъ налази.

Далѣ лево на стубовима храма повешани су грбови оны земаля кое су негда къ Србской држави принадлежале и то подъ бр. 6. Триваліе, 7. Раме, 8. Зете подъ архижупаномъ Неманьомъ, 9. Мизіе старе, 10. Србіе, 11. Славоніе нове, 12. Грбъ Стефана Лазаревића деспота Србскогъ бео крстъ у црвеномъ полю, и съ обе стране по еданъ златанъ кринъ у беломъ полю. 13. Грбъ краля Стефана Неманѣ. 14. Рассіе, 25. Грбъ кралѣвине Босанске. 16. Грбъ Срема, као кралѣвине Стефана Драгутина Сремскогъ. 17. Грбъ деспота Ђурђа Бранковића, кои се и на нѣговимъ новцима врло често налази, лавъ на лево скачући и предъ ньимъ две, кадкадъ око нѣга и четири звезде.

На стубовима храма съ десне стране намештени су грбови оны племена или породица (династіе) кое су землѣ Србске после разстроеня Србскога царства разграбиле и држале, и то: 1. Грбъ краля Вукашина Мрнявчевића; овай грбъ, вила до пояса са распуштеномъ косомъ, налази се на едномъ печату Вукашиновомъ у Бечкой цес. кр. дворской архиви. 2. Грбъ херцега светога Саве (чувара грбъ светогъ Саве), и овай грбъ, лавъ исправлѣнъ држећи ключъ у предньимъ шапама, налази се на печатима херцега Влатка у Бечкой архиви. 3. Грбъ деспота Ђорђа Бранковића, цветови одъ крина често се заедно са звездама могу видити око лава на новцима Ђорђа Бранковића, а биволски рогови овде на шлему стоећи кодъ Рубчића налазе се на штиту съ обе стране до лава, а надъ шлемомъ подиже се кодъ овога златна крилата аждая или змай на грбу Бранковића. 4. Грбъ кнеза Лазара Гребеляновића. 5. Грбъ кнезова одъ Зете Балшића, овай курякъ налази се и на новцима Балше, али

двапутъ и у штиту и надъ шлемомъ. 6. Грбъ кнезова Црногорски Црноевића, двоглавый црнъ орао у црвеномъ полю, ово е и данасъ іошъ грбъ Црне горе, а имамо и неке Србске новце неизвѣстне, еръ немаю никаква надписа, са овимъ двоглавимъ орломъ, кои су по нашемъ мнѣнію или Црногорски или Албански одъ Кастріотића. 7. Грбъ Николе Алтомана, Босанскога великогъ войводе. 8. Грбъ Херцеговине доцніи. 9. Грбъ Ђорђа Кастріотића Скендербега, кнеза одъ Албаніе и Епира, двоглавый црнъ орао у плаветномъ полю безъ круне, али са звездомъ надъ главама, овай грбъ налази се и на печату у Бечкой архиви.

Найпосле на крайнымъ зидовима храма съ обе стране додати су грбови оны земаля и држава у коима е Србскій народъ или негда у древности живіо или и данасъ живи и то лево подъ бр. 1. Тессаліе, куда су се Срби найпре доселили са сѣвера съ дозволенѣмъ цара римско-грчкогъ Ираклія; 2. Панонiе, данасъ Унгаріе; 3. Романіе; 4. Илирика; 5. Славоніе старе велике, дунавске; а десно подъ бр. 10. Скитіе, подъ коимъ врло пространимъ именомъ разумеваю се све землѣ сѣвероисточно одъ карпатски гора лежеће Польско-руске; 11. Тракія, земля южно између Балкана и мора све до Цариграда пружена; 12. Турска стара, у прво су време Турски Султани овакій грбъ употреблявали; 13. Турска нова, и 14. Славонія балтійска, то есть, поморанске землѣ сѣверне, у коима су такође стародревна Србска Славенска племена обитавала.

Пре Душана слабо су се по Србскимъ землама употреблявали грбови или хералдички знаци племићски или благороднички; само о некима можемо сасвимъ известно рећи, да су ій Срби већъ пре нѣга познавали и употреблявали, на примеръ о двоглавомъ орлу, и о цветовима лиліе

или крина, кои се већъ на новцима Србски краљева налазе; али е овай царъ завео дворске форме и разне обичае одъ части одъ Грчкогъ царства узете, а одъ части и изъ запада примљене; о нѣму се приповеда да е и грбове властелима и благородницима своrъ царства определіо, и имамо едно рукописно дѣло, коега найстаріи ексемпларъ налази се у цес. кр. библіотеци у Бечу, а старе копіе и по другимъ местима, у комъ е некій Рубчићъ скупіо и измалао грбове Србски и Босански властелски породица. Овай Рубчићъ назива се херолдомъ грбова цара Стефана Душана (Wappenherold), еданъ ексемпларъ нѣговогъ дѣла, рукописъ на артіи изъ почетка 18. века, налази се у библіотеци Босански отаца редовника Францишкански, у Сутисци, съ коега смо начинили снимакъ, налазећій се садъ у нашой Народной библіотеци при В. С. Попечительству Просвештенія; у овомъ Рубчићевомъ дѣлу, између осталы, налазе се скоро сви ови по Жефаровићу и Ритеру на овой таблици представљени грбови. Колико е одъ Рубчићевы грбова истино и право, а колико доцніе измишлѣно, подметуто и додано, то ћемо онда болѣ разсудити моћи, кадъ колико е могуће подпуніе познамо новце а особито и печате старе Србске.

Ш.

ПОПРАВКЕ.

У свезку VIII Гласника Друштва Србске Словесности одъ године 1856-те увукле су се при печатаню осимъ други маньи, неке такове погрешке, кое смысао овы саставака у коима су остале сасвимъ кваре; зато умолявамо читаоце, да ій изволе по овде слѣдуюћимъ поправкама исправити у колико се то есть може.

У Житію преподобне Петке на стр. 133-ћой доле на краю кодъ речи: „и рѹцѣ на нбо ѹмилєнїє къ

дѣмкшїн“ прекинутъ е смысао и продуженѣ слѣдуе на стр. 136-той у врсти 12-той одозго кодъ речи: „ꙁрить нѣкоторое бѫтьвное видѣнїе“ и садъ непрекидно трае до стране 141-ве до края 10-те врсте одозго и до речи: „фрѹгы пѡданїю ѹстрои“; овде се опетъ прекида смысао и продужуе се на стр. 135-той у врсти 10-той кодъ речи: „сице ѹбѡ томѹ вьсѧ ѡдрьжещѹ и покараюшѹ“ и садъ трае до стране 136-те врсте 11-те и речи: „въ еже прине-“, онде прескаче на страну 134-ту горе у врсту прву, и ту се продужуе одъ речи: „сти тѣло прѣподобиїе ѿ епївать вь славныи градь трьновь“, и садъ непрекидно трае до врсте 28-ме исте стране и до речи: „аминь“, после кое додати су тропаръ и кондакъ св. Петке, съ конма се на стр. 135-той ово житіе свршуе.

Али осимъ овы главны погрешака пуно е ово житіе іошъ погрешака преписа и печатнѣ, кое ћe лако исправити умети читаоци овогъ рода споменике познавајући, а кадъ бы ій мы овде све навести и исправити хтели, морали бы неколико табака напечатати.

Далѣ на страни 148-мой где се у врсти 21-вой свршую саобштени одъ Г. Іордана Х. Константинова кратки чланци: житіе княза Стрегана, слово Кирила Славенца Солунскаго філософа бугарскаго, и писмо отъ Папе Инокентія Душану Стефану царю, кое е овай као што пише изъ разны рукописны кньига по манастирима старе Србіе преписао, изоставлѣно е заглавіе надъ надписомъ кои починѣ у врсти 22-гой речима: „Благоволеніемъ оца“ и кои е заедно са слѣдуюћимъ на стр. 149-той надписомъ другимъ, почињуюћимъ се у врсти 9-той речима: „Изволеніемъ оца“ преписанъ изъ стары рукописны србуля, као што се то каже у примѣтби на стр. 150-той.

Ш.

Табл. I.

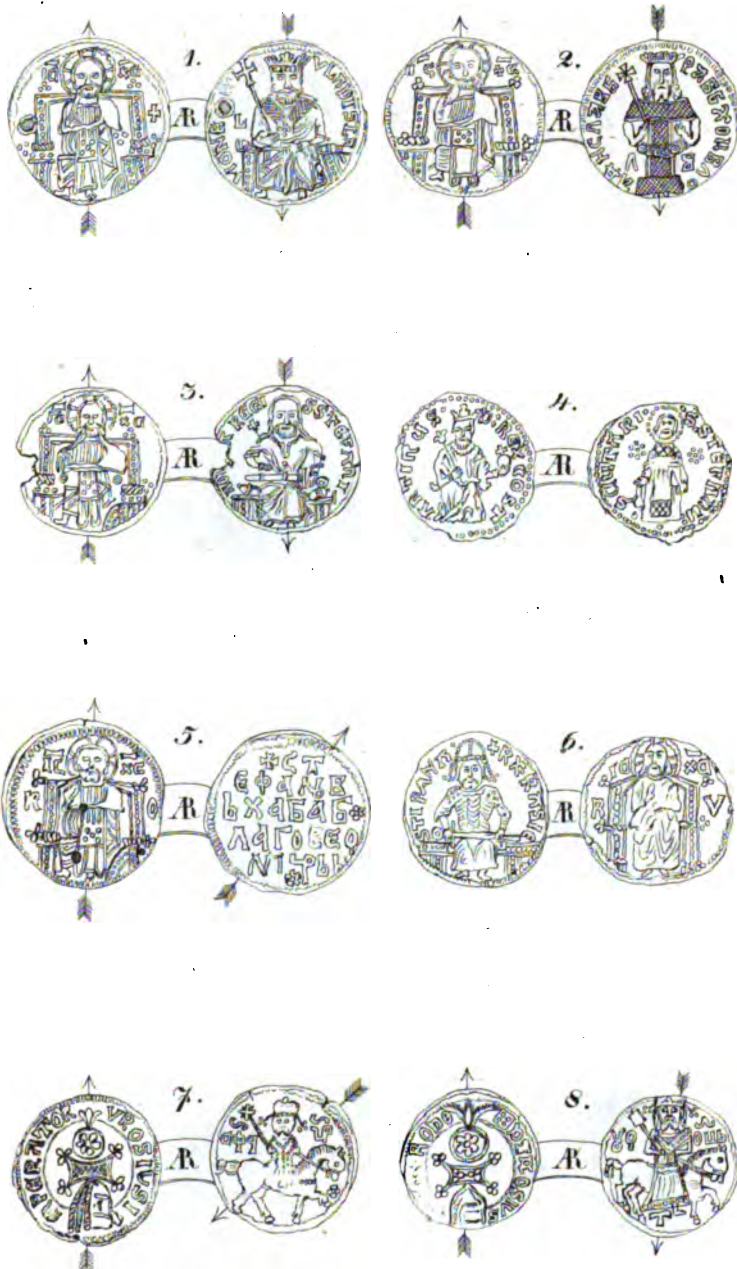

Табл.II.

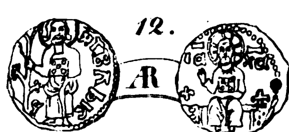

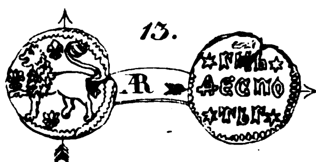

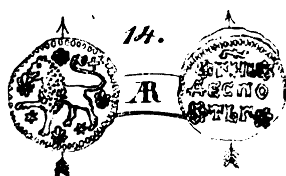

Табл. III.

16.

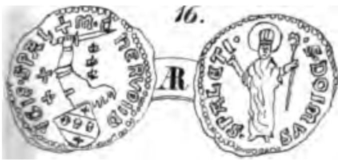

17.

18.

19.

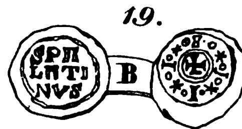

20.

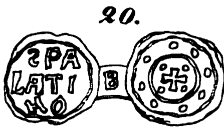

21.

22.

23.

Табл. IV.

1.

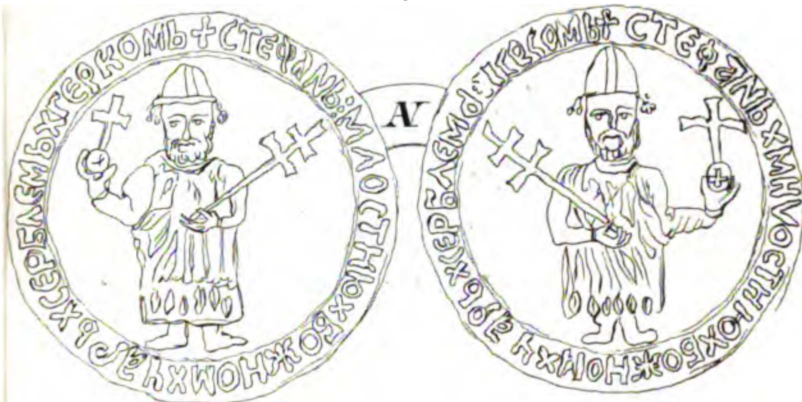

2.

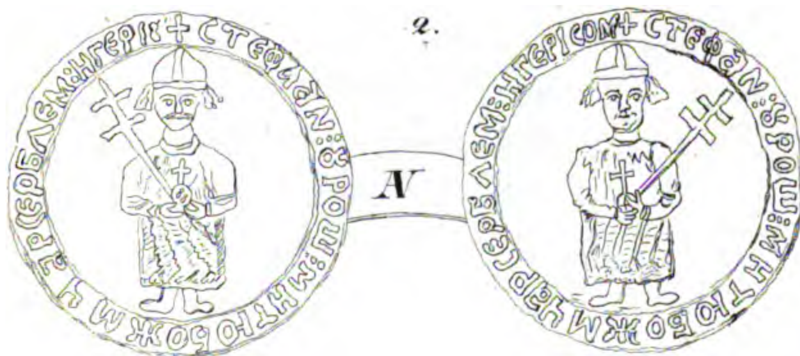

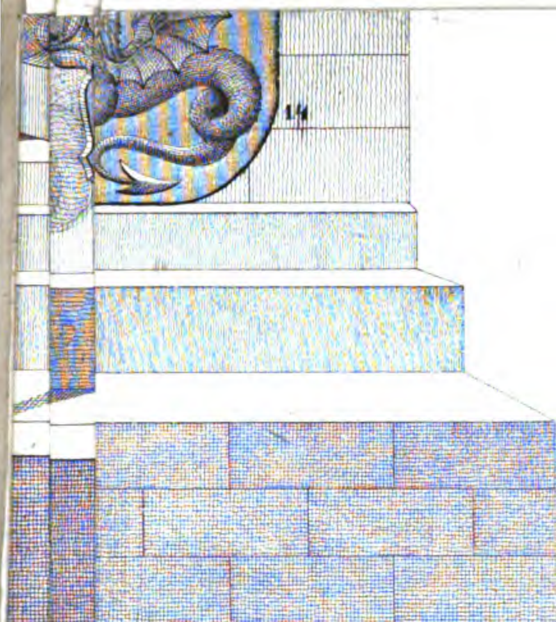

Д

бр. сърданіе. 3. Зете. 4. Старе Славоніе.

.14. ерца. — Даль на студовима представ

иняове бъ Босне, 16. Гробъ Срема као краль

у Гроба Лазара (Гребеляновића). 5 Гробъ

ерць оданасъ живи, и то лево подъ бр.

. 2 э, 13